PARTEA INTĂIA

VORBE POPULARE

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

A

Abà f. 1. postav de lână grósă, obicĭnuit de colóre albă, maĭ rar roșie saŭ négră: din aba négră se făceaŭ dulame călugărescĭ (ca aḑĭ din șaiac), iar din aba albă haine ordinare (ca și din sucman).

Etym. 61 (d. 1738): s'aŭ dat pe o bucată de *aba* négră, de s'aŭ făcut dulamă lui Climent călugăr. Tarif 1761: *aba* albă de 14 bucățĭ 1 leŭ vechiŭ. *aba* roșie de 7 bucățĭ 1 leŭ vechiŭ. Tarif 1792: *abaua* ce vine din țara turcéscă de bucată 5 banĭ, *abaua* ce merge de aicĭ la țara turcéscă 300 banĭ.

2. marfă saŭ bucată de aba, lucrată de abagiĭ.

Grec. 136: Dómna lui Șĕrban Vodă, Sĕrbcă de feliŭ de la Nicopole, fata Gheniĭ, negustătoriul de *abale*. Doc. II, 195 (d. 1775): oricine va lua *abale*, să aibă a popri de la vînḑĕtor de la 30 de bucățĭ câte parale 20. Tarif 1792: *abale* de Rusia topul 10 banĭ. Jip. 69: pânzărie grósă, *abale*, pâslă, păturĭ, țolurĭ.

3. în special, haină ordinară de aba (cf. *sucman*, postav și haină; mer. *şĭŭac*. haină din aba).

Beld. 342 (despre Greciĭ eteriștĭ din Moldova): Veniți goli în stare próstă, în *abale* îmbrăcați.

4. haină țărănéscă făcută din aba și anume: ipângele, mintene, nădragĭ, șube, tuzlucĭ (cf. abăluță).

Doc. III. 511 (d. 1787): o ipângea de *aba* albă; IV, 106 (d. 1792): o manta de *aba* cevrică. Hristache (1818): o ghebă de *aba* roșie. Al. T. 45: surugiul îmbrăcat cu poturĭ de *aba*. Fil. 150: *aba* de tuzlucĭ; p. 269: libadea de *aba* albă. Gane I, 236: mintenele de *aba* albă împestrițate cu găitane negre.

5. pătură de aba (cf. abăióră).

Tarif 1792: șelile turcescĭ cu *abaua* lor.

— aba (ar. 'aba), étoffe de laine grossière, manteau de bure ou de feutre noir porté par certains ordres de derviches, par les moines grecs Barb. et par les dernières classes du peuple (d'Ohsson IV, 185); bulg. serb. ung. aba, ngr. ἀμπάς; rus. gaba, rut. haba, pol. chaba.

O formă românéscă aspirată „habá," ca în ruténa și polona, n'am întîlnit în literatura scrisă (cf. totuși habaciŭ). Glosariul afirmă existența-i în Ardél, unde vorba circulă cu accentul pe prima silabă, **àbă** și **hàbă**, ceea

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ce denotă un intermediŭ maghiar saŭ rutén. Sinonimul moldovenesc și ardelenesc al vorbeĭ e *pănură* (adică postav = bulg. sukno), care póte fi însă de orĭ-ce colóre (Lex. Bud.: habă „pannus albus“ și Cr. II, 47: giguri de sumanĭ și lăĭ de noaten care se vînd și pănure și cusute).

Dintre numerósele numirĭ de stofe, de fabricațiune orientală, carĭ ne-aŭ venit de-a-dreptul de la Turcĭ (§ 86), nicĭ una n'a ajuns la o răspândire maĭ mare ca abaua, ce constitue și astădĭ un obiect important de industrie casnică a țărancelor nóstre (§ 100). De aci și numerósa familie lexicală la care a dat nascere, cele maĭ multe din aceste derivațiunĭ fiind de formațiune curat românéscă (cf. abager, abageresc, abagerie, abăióră, abăluță). In unele localităților, bunăóră în Oltenia, circulațiunea vorbeĭ a început să se restrîngă în timpul din urmă prin influența dimieĭ, stofă identică cu abaua și care îĭ s'a și substituit în Mehedinți (Ionescu, 696).

abàciŭ (habàciŭ) m. haină lungă de aba, femeéscă saŭ bărbătéscă.

Rev. I, 341 (f. de z. 1669): un *habaciŭ* de șahmara cu spinărĭ de sobol, un *habaciŭ* de aclaz neblănit. Negr. III, 58: aĭ vrea póte să îmblu în *habaciŭ* ca d-ta?

Var.: **habagiŭ.**

Marian: 244 [Mândra] îmbrăcată în *habagiŭ*, Mórtă bată de rachiŭ.

Vorba, proprie Moldoveĭ și Bucovineĭ, presupune o formă tătărésc ă abak, amplificată din aba sub influența analogică a numelor de stofe ca baibarac, șaiac, etc. (analogă ruténuluĭ abĭak „caftan de aba“): *habaciŭ* e dedus din plural, iar *habagiŭ* e o reducere fonetică obicinuită (§ 21). Neexistența vorbeĭ în Ardél vorbesce contra uneĭ etimologiĭ intermediare de la un diminutiv maghiar.

abagiŭ m. 1. cel ce face saŭ vinde aba orĭ dimie.

Etym. 93 (d. 1681): în casa lui Petco *abagiul*. Doc. IV, 283 (d. 1793): rufetul *abagiilor* carĭ aŭ a lucra numaĭ marfă de aba.

2. cel ce lucréză haine țărănescĭ din aba orĭ sucman.

Ionescu, 696: straiele ce fac *abagiiĭ* sînt tuzlucĭ, nădragĭ, mintene scurte până la brîŭ, epângele, șube... Fil. 88: a treia uliță era locuită numaĭ de *abagiĭ* și găitănarĭ.

— abagi, fabricant ou marchand d'aba; bulg. serb. abaǧiĭa. Despre sufixul -giŭ și propagațiunea-ĭ analogică (§ 23).

Abagiiĭ formaŭ înainte un isnaf saŭ corporațiune (§ 96) ca șalvaragiĭ și zăbunarĭ: câteșĭ trele aceste rufeturĭ lucraŭ haine din postav de țară orĭ din bumbac,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

pe când rufetul croitorilor cosea materiĭ cu fir de mĕtase saŭ postav de cel bun.

abager m. sinonimul moldovenesc al luĭ abagiŭ.

COND. 1776, p. 15: 10 leĭ poclon Agieĭ de la starostele de *abageriĭ*. UR. II, 41 (d. 1783): *abageriĭ*, băibărăcariĭ, rachieriĭ, bacaliĭ şi alte esnafurĭ. ŞEŢ. II, 125: *abageriŭ*, negustor de sumanĭ şi de alte stofe de natura abaleĭ.

Forma *abager* e o derivaţiune ulterióră din abagerie sub acţiunea analogică a numelor de agenţĭ în -er (§ 23).

abageresc a. se aplică aculuĭ mare întrebuinţat în Oltenia de abagiĭ (Etym. 77, 110).

abagerie f. 1. prăvălie de aba saŭ de abale.

MUSTE, 9: Duca-Vodă de copil mic viind aice în ţară, în ḑilele luĭ Vasilie-Vodă, aŭ fost la dughiană la *abagerie*. Doc. II, 197 (d. 1775): străinĭ din alte ţărĭ ce vor vrea ca să deschiḑă prăvălie, *abagerie*... REV. N. II, 116: uşile deschise ale dughenelor de *abagerie* şi cizmărie.

2. meseria de abagiŭ.

DOC. II, 198 (d. 1775): toţĭ lucrătoriĭ carĭ metahirisesc meseria *abageriei* şi a pânzărieĭ de aiceĭ din politia Bucurescilor.

Vorbă formată din abagiŭ după analogia numelor în -ar (§ 23), abstrăgêndu-se un sufix colectival -ărie (abagi-ărie, redus abagerie).

***abaĭ(e)** f. pătură maĭ mare de cal, sinonim arcbaic cu „arşa“ şi „cioltar“, câteşĭ trele de origine turcéscă.

ETYM. 65 (d. 1579): un *abai* cadife roş cu sîrma cosut.

— ABAYI, grande housse ou housse de cérémonie Ham.; serb. abaiĭa, mcr. abaie.

abăióră f. pătură de cal maĭ fină.

D. Hasdeŭ (Etym. 77) citéză 3 texte din 1621, 1689 şi 1714. Diminutivul derivă direct din *abaie* (§ 23).

abăluţă f. hăinuţă de aba (Polysu). Diminutiv format pe cale analogică (§ 23).

abanòs m. 1. arbore originar din India.

ŞEŢ. II, 80: Foiulénă de *abanos*... CAN. 109: Frunză verde de *abanos*.

2. lemnul seŭ, negru şi tare.

REV. I, 340 (f. de z. 1669): un sîcreiaş de *abanos*. TARIF 1792: *abanosul* cântar 43 banĭ. AL. Pr. 370: o vargă de *abanos*. GHICA, XIV: boieriĭ ceĭ marĭ ţineaŭ dinaintea luĭ Vodă, la ceremoniĭ, bastóne de *abanos* cu mânerul de fildeş.

3. fig. (ca adv.) sub raportul durităţiĭ saŭ durabilităţiĭ: sdravĕn, tare ca abanosul.

PANN II, 98 (despre o fată trecută): Gândiaĭ, că chipu-ţĭ frumos o să stea tot *abanos*... p. 159 (despre ceĭ ce nu înbĕtrânesc): Şade tot *abanos*, Ţapĕn şi vîrtos.

4. fig. (ca adj.) sub raportul coloriĭ: negru ca abanosul, vorbind de pĕr (accepţiune exclusiv literară).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Bol. I, 274: două lacrămi udă géna-i de *abanos*.

Sensul figurat popular există și turcesce, aplicându-se la bătrâni teferi și la copii voinici: abanoz gibi yaşadükče daha sag olur „il est comme l'ébène, plus il vieillit et plus il est solide“ (se dit d'un vieillard bien portant); abanoz parčasidir „c'est un morceau d'ébène“ (se dit d'un enfant sain et vigoureux) Barb.

— **abanos, abanoz** (ar. ebenüs), ébène d. gr. ἔβενος. lat. ebenus, de origină feniciană; bulg. abanoz, serb. abanos, ngr. ἀμπανός și ἀμπανόζι. Formele occidentale (sp. ebano, alăturea de abenuz, fr. ébène, de unde rus. ebenŭ, pol. heben) derivă din forma latino-grécă a vorbei; de aci, din franceza, și forma neologică, întrebuințată în poesie (Bol. 213: un păr bogat și negru de *eben* strălucitor: Emin. 8: fața 'și ascunde 'n păr *ebenin*).

Despre celelalte specii de lemn (§ 102).

abitir adv. 1. splendid, strălucit (cu specială aplicațiune la reflexul pietrelor scumpe).

Cal. 1875, p. 55: pietre de berlant care lumină năuntrul casei mai *abitir* ca sute de lumînări; p. 5: o coróná care lumină mai *abitir* ca cele mai scumpe pietre. Ibid. 1881, p. 20: ochii lor se izbiră de o lumină ce strălucia mai *abitir* ca un sóre.

2. cu sensul generalizat: mai de sémă, mai cu vadă.

Carag. 18: are ambiț băiatul, ca să fie compania nóstră ceva mai *abitir* din tóte. Oráș. 20: Și chiar de cât boierul era mai *abitir*.

3. cu sensul de tot largit: mai bine. mai mult.

Cal. 1883, p. 13: Copilul plângea și mai *abitir*; p. 45: sîntem nisce fricoși mai *abitir* ca muierile. Delavr. Trubad. 135: mînă caii mai *abitir* ca bietul răposat. Carag. II, 69: vorbesce *abitir*... ăsta e bun de deputat. Marion, 111: tréba merge strună și ar merge și mai *abitir*, dacă n'ar fi juratul de Sandu; p. 132: Malâu era bisericos mai *abitir* ca un popă! Id. 1895. No. 1: vorbia mai *abitir* ca un popă...

Var.: **habitir**.

Jip. R. Sat. 151: fantele e mai *habitir* ca napu...

Sinonimul moldovenesc e „dihaĭ“ (Al. T. 648: 's tóte [fetele] una mai *dihaĭ* de cât alta... p. 1453: a să vorbéscă mai *dihaĭ* de cât el).

— **abeter** (pers.), comparativ d. *abe*, clair, transparent *(ab*, splendeur). Vorba e proprie basmelor muntene (cf. dam, tărîm) și stă totdeauna într'o comparațiune: aplicată mai întâi la strălucirea briliantului și a luminei intensive, vorba s'a generalizat din ce în ce, cu cât a pătruns mai mult în domeniul limbei comune.

Evoluțiunea semantică presintă óre-care analogie cu fr. *brillant*, care se aplică diamantului și unor accepțiuni metaforice ca „brillant orateur“ (cf. vorbesce abitir).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

abràș a. 1. se dice de un cal cu o pată albă sub códă: un asemenea cal, în credințele poporului, e privit ca o piază rea (vedĭ mai jos).

2. deochiat (vorbind de caĭ).

Kik. III, 235: iese iapa *abrașă* și d'o hi s'o vînd, îĭ scade prețu.

3. fig. nenorocos, rĕŭ și afurisit (de ómenĭ).

Crăs. II, 16: popa scia, că de omul *abraș* să-țĭ taĭ póla, să fugĭ. Șep. II, 165: *abraș*, ciudat; om *abraș*, căruia nu-ĭ suflă mulțĭ în borș, om anapoda. Bogd. Com. 214: visam pe biata Mărgărita și în visul meŭ, *abraș* lucru! parcă eram bărbatul eĭ...

4. (maĭ ales ca adv.) nereușit, fără resultat.

Al. T. 791: planurile cele maĭ bine întemeiete rĕmân ades *abrașe;* p. 1250: așa e c'aĭ ieșit *abraș?*

Forma „abraș“ s'aude în Moldova, pe când în Muntenia vorba se rostesce **iabraș**, provenit prin diftongarea formeĭ primitive „ebraș“.

Glos. 298: amîndouĕ iepele 's *iabrașe.*

In locuțiunea munténă „ăsta e un iabraș“ vorba are sensul figurat de „om al draculuĭ“ și un haiduc vestit din Muntenia a purtat ca nume acest epitet ominos (Rev. II, 413).

Sensul figurat „deochiat“ (de caĭ), „afurisit“ (de ómenĭ) și „nenorocos“ (de lucruri) e propriŭ limbeĭ române și s'a născut din credința superstițióză relativă la caiĭ iabrașĭ saŭ pătațĭ sub códă (cf. Zanne I, 322: a fi *bălțat,* adică însemnat de D-dĕŭ, om rĕŭ).

— abraș (ar. ebreș), cheval tâcheté de blanc et de noir, gris pommelé; bulg. alb. abraș „bălan“. La Româniĭ din Macedonia se chiamă *abraș* un om cu pielea, pĕrul și genele alb-gălbuĭ: un asemenea om se consideră ca născut dintr'un strigoiŭ și are la rîndul seŭ putere asupra duhurilor rele (Weigand II, 122).

acadeà f. cofetură, de formă rectangulară saŭ cilindrică, din zahăr ars cu puțină boia roșie saŭ albă.

Al. T. 511: Chirița (bucurósă)... o *acade,* o zarnacade, ah! Ghica Rev. N. II, 175: tot felul de zaharicale și cofeturĭ... praline, *acadele* și caramele cu plesnitorĭ. Delavr. 145: aruncă câte o vorbă vicléně, pe care o suge ca p'o *acadea.* Jip. R. Sat. 114: 'și împart gologăneiĭ ca copiiĭ *acadelele...*

— 'akydè (ar.), sorte de sucrerie, caramel.

Vorbă recentă și întrodusă de rahagiiĭ turcĭ odată cu cele-lalte producțiunĭ ale cofetărieĭ orientale (§ 99).

acarèt n. 1. avere nemișcătóre (sens astădĭ aprópe eșit din us).

Kog. 205: Lupul-Agă aŭ scăpat cu viața, dar aŭ ieșit din 60 pungĭ de banĭ și-ĭ aŭ rĕmas și tóte *acareturile.* Beld. 444: sudițiĭ să

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

nu aibă moșii, binale și alte *acareturĭ* întru aceste două țărĭ. UR. III, 192 (d. 1803): *acareturile,* adică moșiile; IX, 51: casa, dughiana, hanul, feredeul bisericeĭ și alte *acareturĭ* a mânăstiriĭ. AR. 14 (d. 1821): tóte *acareturile* câte am aicĭ în Mehedinți, adică case, morĭ, viĭ, locurĭ de prăvăliĭ și de case...

2. clădire cu dependințele eĭ (sens în genere obicinuit), sinonim cu „bina".

AL. T. 796: pământul moșieĭ e roditor,... *acareturile* în bună stare. FIL. 165: arendașiĭ dĕrapănă pădurile și *acuretele* moșiilor. STĂNC. 48: nu mi se mai vede din case și din *acareturĭ* nicĭ cenușa.

Se mai aude și **ecaret,** care pare a fi o formă analogică după „emanet". Sinonimul moldovenesc *heiurĭ* însemnéză „acareturĭ în jurul caseĭ" (Șeḍ. III, 15).

— 'AKARET (ar. pl. d. akar), bien-fonds, immeuble.

Vorba lipsesce în idiomele balcanice, nu însă și „bina", ambele aparținênd categorieĭ împrumuturilor orientale relative la casa și la construcțiunea eĭ (§ 95).

adèt n. 1. apucătură, deprindere (sinonim archaic cu „obiceiŭ").

CANT. Div. 186: agonisitele sale obicéie și *adetiurĭ* pre amĕnuntul cercetând, flete-cine a cunósce trebue, căcĭ unul éste dat spre veselie, altul spre întristare.

2. datină veche, tradițiune.

Doc. VIII, 99 (d. 1801): acum sînt a scóte vr'o câteva calfe, pentru ca să nu li se strice obiceiul, cer voie de slobozeniĭ de la Măria Ta a-și urma *adetul* bresleĭ lor, adecă să se adune la un loc, să facă chef cu mâncărĭ și bĕuturĭ după *adetul* lor. CONV. XIV, 296 (colocărie): D-ḍeŭ să vĕ mai dăruiască... că așa este *adetul.*

3. taxă vamală.

PRAVILA 1646 (index): vameșul ce va lua mai mult de cum i *adetul* [în text: orĭ-care vameș va lua vamă mai multă de cât este *obiceiul* să ia...]

4. dare anumită, normă fiscală.

URECHE, 238: Turciĭ trimiseră de cereaŭ banĭ să le dee mai mult de cât era *adetiul* țărĭi... UR. X, 213 (d. 1806): să dee dejmurĭ din grădinĭ și alte *adetiurĭ:* p. 214: *adetiŭ* de case și de dughenĭ să nu iee; XIX, 69: *adetiul* scaunelor căsăpiilor; p. 70: *adetiurile* pitărilor. NEGR. II, 248: țăranul mâind plugul saŭ numĕrând *adetul*...

Vorba, în trecut și în present, este proprie Moldoveĭ: ca termin fiscal însă figurézā și în documente din Muntenia.

MAG. I, 124 (doc. 1631): popiĭ încă să dea bir într'un an de două orĭ... cum aŭ fost *adetul* și obiceiul și mai de nainte vreme. Doc. II, 212 (d. 1792): luând de la toți cellalți dijma, claca, *adetul* prăvăliilor; IV, 394 (d. 1795): *adetul* podului de vită mare 1 para...

— 'ADET (ar.), habitude, coutume, pratique; taxes et redevances d'usage, impôt prelevé sur le bétail et principalement sur les moutons Barb.; alb. bulg. serb. adet (hadet), ngr. ἀντέτ, mcr. adète „obiceiŭ".

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Trecerea înţelesuluĭ de la „obiceiŭ“ la „dare“ (atât turcesc cât şi românesc) e frequentă la cronicarĭ (N. Costin II, 40: în ḑilele luĭ Duca-Vodă s'aŭ scornit un *obiceiŭ* pe vite, căruia obiceiŭ ḑic muntenesce văcăritul).

àferim! 1. (în sens bun) bravo! prea bine!

N. Cost. 54: Paşa, vĕḑênd pe Antioh-Vodă săpând [la şanţul cetăţiĭ Tighinea], l'aŭ lăudat din gură, ḑicêndu-i: *aferim*, Beiŭ! Nec. 404: ieşind generalul [Nemţilor] din cetate, l'aŭ îmbrăcat Vizirul cu caftan, ḑicêndu-i: *aferim*, slugă bună şi credută! Al. T. 342: (privind ghergheful) *aferim!* frumos de tot! Fil. 54: *aferim*, Dinicule, *aferim!* să trăieşcĭ, copilul meŭ! Al. 131: *Aferim*, frate Ghemiş! Bine făcuşĭ că venişĭ!

2. (luat ca subst.) bravo în semn de aprobare.

Negr. I, 6: [dascălul] doborît sub grindina laudelor şi a *aferimilor*... Fil. 191: lua un bun bacşiş însoţit de câţîva *aferim* şi bravo.

3. ironic, pentru fapte saŭ vorbe carĭ merită desaprobare.

Ax. 150: aŭ dat năvală ieniceriĭ şi l'aŭ prins [pe Carol XII], numaĭ hainele îĭ eraŭ crunte şi l'aŭ maĭ sgâriat un Turc lângă nas cu o suliţă; aşa cum aŭ fost, l'aŭ adus aceĭ ieniceri la Paşa, carele, cum aŭ vĕḑut pe Paşa, rîḑênd, aŭ început a-i ḑice: *aferim! aferim!* adică bine m'aţi chivernisit! Negr. I, 305: *aferim*, bunĭ judecătorĭ am! Al. T. 831: eĭ, *aferim*, fĕtu meŭ!.. primesce blagoslovenia mea! p. 1658: eĭ, frumos prefaceţi lucrurile! *aferim!* Glos. 6: *aferim*, popa Marin! Zanne I, 423: *aferim*, cocoş, cum te bat găinile! (proverb ironic despre bărbaţiĭ carĭ sînt sub papucul femeilor). Teod. 544: *Aferim*, cumnata mea, Grea maĭ e şi palma ta!..

Var. (literară): **aferin.**

Văc. 294: am vĕḑut că-i vine rĕspuns cu *aferin!* şi cu slugă credinciósă!

— Àferim (pers. aferin), bravo! parfait! c'est bien! alb. bulg. sĕrb. mcr. aferim!

Prima din numerósele interjecţiunĭ de origină orientală (§ 25), carĭ, primitiv cu aplicaţiune specială la Turcĭ, aŭ pătruns apoĭ în domeniul limbeĭ comune, dobîndind în cele din urmă o nuanţă uşóră de ironie optimistă.

afif a. uşurel la pungă, fără un ban (luat totdeauna în sens ironic), sinonim cu „tufă“.

Al. T. 146: ian privesce bănărit de unde eram *afif* de parale! şi pe tabla nimic, tufă! 530: tufă'n pungă, tufă'n buzunar, *afif!* Bogd. Com. 11: în treĭ anişorĭ ş'o fiert tótă comîndarea, rĕmânênd *afif*.

Forma „afif“ e proprie Moldoveĭ şi corespunde munténuluĭ **ififlĭŭ.**

Isp. Rev. III, 379: este *ififlĭŭ*, lefter de parale! Oraş. II, 40: E de greutate şi el *ififlĭŭ*.

— hafif (ar. hafif), leger de poids, agile; hafifli, id. Vorba lipsesce în idiomele balcanice.

afiòn m. 1. suc de mac alb, opiŭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

TARIF 1792: *afionul* oca 7½ bani. ISP. 374: Hoţ-Impĕrat dete păzitorilor de bĕut cât poftirĕ... nu trecu mult şi toţi păzitorii furĕ coprinşi de un somn sor cu mórtea... pasă-mi-te rachiul din butoiŭ era cu *afion*. SEV. 196: Frunză verde *afion*, La portiţa lui Scridon, Tóte paserile dorm...

2. bĕutură din afion ce ameţesce creeriĭ şi dă trupului o amorţélă trîndavă.

VĂC. 265: Sultanul Murat IV poprise cu iasac tutunul şi *afionul*... CANTA, 186: Cehan Racoviţă atâta era straşnic, că mânca *afion* diminéţa şi la vreme de chindiĭ bea pelin cu urciorul şi preste tótă ḑiua se afla tot vesel.

3. fig. amorţire adîncă (efectul afionuluĭ).

AL. T. 617: Ghiftuĭ (viindu-şĭ în simţire)... s'a spart *afionu* la glasul teŭ.

— AFION (ar. afiun), opium d. gr. ὄπιον (ὀπός, suc); alb. bulg. afion, serb. afiĭun, ung. áfiom, ngr. ἀφιόνι, mgr. afioni; sp. afion, fr. afion „électuaire à base d'opium".

Arabiĭ aŭ propagat afionul prin India şi Persia (unde se mănâncă acest narcotic) până în China (unde el se fumézĕ). Morfinomania, comună întreguluĭ Orient, e rĕspândită în Turcia prin tóte clasele societăţiĭ: ea nu era ignorată la noĭ (§ 89).

***àgă** m. 1. la Turcĭ, titlu militar identic cu *agá*.

N. COST. 115: aice în Iaşĭ aŭ venit şi un *agă* de la Pórtă de la urdia Vezirului. M. COST. 347: aŭ venit şi un *agă* mare cu caftan de Domnie... NEC. 244: un *agă* a Vezirului, turc, ce era venit cu trebĭ împĕrătescĭ la Iaşĭ.

2. în vechime, generalul dărăbanilor şi al întregeĭ infanteriĭ (în opositiune cu Spătar saŭ comandantul călăraşilor), dregătorie înfiinţată în Moldova de Alexandru cel Bun; în Muntenia, Şerban Cantacuzino dete acest titlu comandantuluĭ unuĭ corp de 4000 talpaşĭ şi cazacĭ, întocmit din rĕmăşiţele dorobanţilor. In acest sens, Agă corespundea luĭ Ienicer-agasi la Turcĭ.

URECHE, 139: tocmit-aŭ Alexandru cel Bun şi boieriile marĭ în sfat... *Agă*, ispravnic pre dărăbanĭ şi pre tîrg pre Iaşĭ giudeţ. MAG. IV, 285: Mihal-Vodă alése oştĭ care era maĭ de folos şi le puse cap pre Fărcaş-*Aga*...

3. maĭ târdiŭ, funcţiunea militară ajunse o boierie pământénă cu sarcina unuĭ şef de poliţie în Iaşĭ şi în Bucurescĭ, atuncĭ numit **Vel-Agă**, corespundênd luĭ Istambol-agasi la Turcĭ. Insigniul seŭ era la început baltagul, de la Grigorie-Vodă însă fu înlocuit cu topuzul saŭ buzduganul. El priveghea incendiile şi avea la ordinele sale cetele dărăbanilor, cazacilor şi lefegiilor. Agă visità târgul cu cântarul şi cu falanga spre a controla pâinea şi carnea şi a pedepsi pe ceĭ ce le vindeaŭ lipsă

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

(„cu ocaua mică"), bătêndu-l la tălpi saŭ ţintuindu-l de urechi în mijlocul pieţei. Sub raportul ierarchic, Agă venia imediat după marele Spătar, comandantul general al armatei şi în special al cavaleriei (ca în Moldova marele Hatman), ambii făcênd parte din prima clasă boierească; mai înainte însă, Agă nu era superior în rang Serdarului, a cărui însemnătate scăḑu treptat cu ridicarea rivalului seŭ (Cant. Mold. 81: Sulzer III, 284 şi Fot. III, 283).

Cond. 1776, p. 78: o sută cinci-ḑeci lei pe lună *Vel-Agă*.

4. în cele din urmă, rang de boierie de prima clasă.

Al. Pr. 576: clasa întâia, numită grecesce Protipenda, fiind-că era compusă de cinci rangurĭ înalte: Logofeţi mari, Vornici, Hatmani, Postelnici şi *Agi*, carĭ singurĭ aveaŭ dreptul de a purta barbe. Al. T. 429: poftim d-ta întâi, arhon *Agă*...

5. prefect de poliţie (în prima jumătate a secoluluĭ).

Al. T. 1342: aŭ năvălit în curte *aga* cu o cétă de slujitorĭ; p. 1413: scrie tu ordinul de arestuire şi dă hârtia în mâna *agăi*.

Vel-Agă avea un locţiitor numit **viţ-agă**, órecum director de prefectură.

Al. T. 1381: carĕta'l la scară cu şése slujitorĭ călărĭ şi cu *viţ-agă*; p. 1397: ascultaţi raportul luĭ *viţ-agă*...

6. şi astăḑi încă (popular saŭ ironic) poliţaiŭ.

Jip. R. Sat. 206: şéde în poliţie pitit după spatele *aghiĭ*.

Sub raportul morfologic, agă face la genitiv *aghiĭ* şi la pl. *agĭ*, iar femininul sună *agóie*.

Ghica, 10: calescile cu masalale a spătaruluĭ, a *aghiĭ* şi a ispravniculuĭ de Curte. Al. T. 1371: uşa boieruluĭ e deschisă pentru toţi, fie *agĭ* ca d-ta, fie giupânĭ ca mine; p. 1436: de mâne n'eĭ maĭ fi *agóie*...

Agă, ca şi Serdar, aŭ fost înalte grade în oştirea pământénă şi fac parte dintr'o bogată terminologie militară împrumutată de la Turcĭ (§ 68).

Românizarea vorbeĭ prin strămutarea accentuluĭ s'explică dintr'un motiv de diferenţiare semantică, forma originală *agá* (în compoşiţiune *agasi*) fiind anume reservată spre a desemna pe un comandant saŭ ofiţer turc (V. Partea II: agà).

Agachi m. 1. nume ironic de ţigan (litt. coconaş).

Cră̆s. I, 232: Agachi ţiganul va cânta şi încă 3 lăutarĭ.

2. numele unuĭ bon-vivant şi bun bĕutor într'o piesă de Alexandri „Agachi Flutur"; de aci locuţiunea „înghite, Agachi!" o invitaţiune comică la bĕut ce se aplică celuĭ ce trage vîrtos la măsea.

Al. T. 199: înghite, *Agachi!* gâl... gâl... gâl... p. 237: ţine [garafa] moş Corbule! şi înghite, *Agachi*! de acum! p. 552: înghite, *Agachi*... duşcă, băiete! p. 1006: ian veḑi-l cum chilesc... înghite, *Agachi!*

Sufixul diminutival e neo-grec (ἀγάκι corespunḑênd

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

turc. agağyk „petit seigneur') și revine în câteva forme ibride (§ 23).

agesc a. ce ține de Agă saŭ de agie (de aci și **agiesc**).

N. Cost. 80: toți siimenii hătmănescĭ și cei *agescĭ*... Amir. 164: Grigorie-Vodă având multă și frumósă óste... cu slujitorĭ de Curte și cu dărăbanții *agescĭ* și cu vînătorii și cu panțirii... Cond. 1776, p. 78: polcovnicul *agiesc*, baș-ciauș *agiesc*, baș-bulucbaș *agiesc*, bulucbașĭ *agiescĭ*... Doc. I, 584 (alaiŭ 1784): cazacii *agiescĭ* pedestri cu stégurile lor... căpitanii *agiescĭ* pedestri înarmați cu tacâm curat.

Brésla agéscă coprindea cazacii agescĭ, vînătorii agescĭ, căpitanii agescĭ, ciaușul agesc cu logofĕtul agesc, în frunte cu Vel-Agă care păsia înaintea alaiului domnesc (§ 51).

agie f. 1. rangul de Agă (ca funcțiune militară).

Kog. 211: un boier Costache Purice ce fusese și Agă aice în Iași... îl miluise Domnul seŭ [Ión-Vodă] cu stărostia Focșenilor, după ce-l scóse din *agie*. Căpit. 360: pre Ivașco, fecior Banului Gheorghe, l'aŭ mazîlit din *agie*... și aŭ făcut pre Mateiŭ Cantacuzino Agă mare.

2. dignitatea de Agă (ca titlu de nobleță).

M. Cost. 650: pre feciorul lui Ghica Vornicul boierindu-l cu *agia*. Gheorg. 290: Grigorie-Vodă aŭ suit *agia* după Vel-Comis.

3. se dicea de partea centrală a orașului Bucurescĭ de sub dependența lui Vel-Agă, în opositiune cu mahalalele ce țineaŭ de marele Spătar.

Doc. IV, 349 (d. 1793): 6 banĭ apa sacaua în tîrg în ocolul *agieĭ*, iar în ocolul spătăresc la mahalale 9 banĭ.

4. prefectura poliției, poliția însăși. Ea se compunea dintr'un logofĕt de agie, un ciauș și un stegar, un polcovnic de vînătorĭ și un căpitan de Nemți, un buciucaș și un trîmbițaș, doĭ bulubașĭ, doĭ bairactarĭ și doĭ odabașĭ cu 45 de neferĭ (Fot. III, 306).

Doc. I, 549 (alaiŭ 1784): stégul *agieĭ* purtând stegariul agesc i călărețiĭ cu praporele. Negr. I, 29: panțirii isprăvnicieĭ, darabanii *agieĭ*, aprodii vornicieĭ. Al. T. 410: arhon Sĕrdar!.. ridică tótă *agia* în picióre; p. 450: aŭ adus de la *agie* vr'o doĭ epistați, ca să șadă la ușă; p. 1013: mĕ îngrozesce pe tot césul de a da jalbă la *agie*.

Var.: **hagie.**

Doc. VIII, 106 (d. 1799): cu hotărîrea d-tale, vechile al *hagieĭ*, să fie oprit; p. 119 (d. 1801): poruncim d-tale, biv-vel Bane Caragea, epistatule al *hagieĭ*...

Aguș m. numele unuĭ vitéz turc „Aguș al lui Topală" în baladele oltene și bănățene (Etym. 540).

agiamiŭ a. (în Mold. **agemiŭ**) 1 novice, fără experiență.

Cal. 1875, p. 10: împĕratul a fost dovedit în isteție de către un tînĕr *agiamiŭ*. Od. III, 9: eŭ mĕ pricep cam tot atâta (la vînătóre) pre cât se pricepea vestitul *agiamiŭ*. Jip. R. Sat. 24: să arăt *agiamiilor* că pe un om nu-l cunosc de loc după vorbe

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. începĕtor, în graiul jucătorilor.

Isp. Juc. 79: cei mai giolari fac arménul cât róta morii, cei mai *agiamii* îl fac mai mic. Ianov Conv. VII, 313: la cărți sînt blând cu tótă lumea, mai cu sémă cu *agemii*. Ghica Rev. N. II, 173: slugile scoteaŭ din brîŭ câte o pereche de cărți soióse... și spĕlaŭ pe *agiamii* de parale.

3. se dice de un tînĕr cam naiv cu femeile.

Kik. III, 163: Dorache era un agramatos, un *agiamiŭ* în chestie de femeĭ.

— aĕami, apprenti, novice, ignorant (mazette, inhabile au jeu) d. ar. *'agemi*, étranger, non-arabe, grossier, stupide; bulg. serb. aĕamiĭa „Persan și novice"; ngr. ἀτζαμής. La adică vorbind, *agiamiŭ* însemnéză cel ce vorbesce o limbă alta de cât araba, decĭ ignorant, barbar. Arabiĭ din Spania numiaŭ limba spaniolă „al-'aĕamiya", litt. străină, iar Spaniolii dedeaŭ acest nume (aljamia) castilianeĭ corupte și amestecate cu vorbe de ale Moriscilor: deasemenea, sp. algaravia. litt. araba, însemnéză „baragouin, galimatias" din causă că limba Maurilor, nefiind înțelésă de Spaniolĭ, le făcea impresiunea unuĭ șirtemărgărite saŭ vuet nedeslușit de glasurĭ (Dozy, 119 și 145). Analogia cu βάρβαρος nu este mai puțin instructivă.

aiàr n. 1. controlarea și regularea oficială a mĕsurilor și a greutăților.

Cond. 1776, p. 39: pe tot anul să fie dator acel ce va avea miluire acest venit al cantariului, să facă *aiar* cantarilor, adică să le îndrepteze. Kik. III, 198: gradația limbeĭ cântarului a făcut'o servindu-se de cântarul de la stână cu *aiar*.

2. pendulă ce lucréză mersul unuĭ orologiŭ (Glos. 11).

3. expertisă prin care se fixéză prețul obiectelor de consumațiune, sinonim cu „cișniŭ".

Doc. II, 206 (d. 1791): pentru carne să faceți *aiarul* cel cuviincios... să socotiți câte cât se cuvine a se vinde ocaua de carne de către măcelarĭ

4. fig. regulă, model.

Jip. Sufer. țăr. 11: *aiar* de patriotism, cârmă și stea călăuzitóre.

— 'ayar (ar. 'iyar), exactitude d'une mesure ou d'un poids contrôlé et conforme au patron; bulg. aĭar (merka), ngr. ἀγιάρι.

Vorba, rĕspândită odinióră în Muntenia și în Moldova, începe a dispare sub influența noueĭ sisteme de mĕsurĭ și greutățĭ, sórtă ce a lovit și pe „cișniŭ", nu însă și pe „cântar" (§ 93).

alàciŭ a 1. pestriț, bălțat (de vite).

Marian I, 124: Nouĕ cirede de vacĭ, Tóte cu viței *alacĭ*.

2. fig felurit, amestecat.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

MARIAN, Descântece, 30: Asta-i lumea cea *alace*, Face omu cum îi place...

—ALÀCA, bigarré. Vorba, fiind specială Bucovinei, se trage de la Tătarĭ; etimologicesce identică cu cea următóre, diferenţiarea accentuluĭ indică deosebita lor proveninţă (§ 22).

alageà f. 1. stofă de mĕtase vărgată.

TARIF 1761: *alăgea* de Misir, *alăgea* de Halep, *alăgea* Şam. TARIF 1792: *alagele* de bumbac, *alagea* ruséscă lată, *alagea* ghermesit de Ţarigrad, *alagea* de maniţă. DION. 182: *alagele* şi şamalagele şi alte mărfurĭ. MELCHIS. Roman. II, 129: o citare i un şal *alăgè*.. s'aŭ dat lui Tóder cântăreţul. VULP. 54: Voine, drăguţa ta, Pórtă rochea *d'alagea*.

Var.: **halagea.**

ETYM. 669 (d. 1739): orariŭ de *halagea* vechiŭ. TARIF 1792: taclit *halagea* de Halep.

2. ceva în şir: rost, înlănţuire (cf. pânză, şiritenie).

DELAVR. Sult. 216: dar tu? când ne-I întinde *halagéua* nunţiĭ?

3. fig. înşelăciune, în locuţiunile „a păţi o alagea, a căpĕta alagéua", a fi amăgit saŭ păcălit.

ISP. 12: nimenĭ nu s'a putut atinge de împĕrăţia mea fără să-şĭ capete *alagéua* şi fără să se ducă ruşinat. ID. SN. 77: să paţă vr'o *alagea*...

Sensul figurat e propriŭ limbeĭ române şi pare a se raporta la daraverile nu tocmaĭ oneste cu stofele de mĕtase (cf. totuşĭ Etym. 670).

— ALAĠA, nom d'une étoffe de soie rayée qui se fabriquait principalement à Magnésie Barb. (litt. bigarré, dimin. d. *ala*, moucheté de plusieurs couleurs); bulg. serb. rus. alağa, pol. halağiĭa, ngr. ἀλαντζάς, vestimenti muliebris pars superior (Passow). V. şamalagea.

Prima din numerósele stofe de mĕtase fabricate în Orient (§ 86) şi carĭ serviaŭ la confecţionarea vestmintelor luxóse ale boierimiĭ nóstre din trecut.

alàiŭ n. I. (sensurĭ archaice) termin technic militar.

1. ordine de bătaie, trupe în linie. Intocmirea oştiriĭ turcescĭ era cea următóre: avangarda saŭ ciarcagiĭ, în frunte, serdenghesdiĭ carĭ dedeaŭ maĭ întâĭ foc, apoĭ ieniceriĭ, artileria cu topciĭ şi gebegiĭ, după carĭ venia marele Vizir cu segbaniĭ şi cu cavaleria, cortegiul Sultanuluĭ înconjurat de bostangiĭ şi de spahiĭ, apoĭ carele cu haznale şi cu zaherele (Cant. Ist. ot. 309).

CANT Ierogl. 7: *alaiŭ*, petrecanie, tocmală de óste, şicuire. M. COST. 488: oştile în tocmélă, cum dic la Turcĭ *alaiŭ*.

2. trupă, regiment, escadron.

CANT. Ierogl. 72: cu dobe şi cu surle, *alaiurile* şicuind... N. COST. 25: Vezirul aŭ început a scóte urdiile, apoĭ şi óstea, cineşi după orînduiala sa, cu *alaiurĭ*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

3. paradă militară turcéscă (mai ales cu ocasiunea porniriĭ la războiŭ saŭ la retragerea după luptă).

Dasc. 410: den ieniceri se aleg mai de frunte spahi-oglani, până la 3000, carii merg denadirépta Impĕratului, denastânga 3000 de silihtari..: după aceştia 5000 de olafani, aşijderea denadirépta Impĕratului şi alte 5000 denastânga..; după aceştia cei de apoi merg, cari se chiamă cărăpiţi; 200 saŭ mai mulţi merg, ce se chiamă mutafaracale; după aceştia merg 30 de cauzilari, carii, deschiḑênd calea Impĕratului, şi opresc năvala de la Impĕratul... După aceştia merg mai aprópe selaţii cari pórtă arcele pre umĕr, cu cămeşi albe până jos, de se vĕd de subt haine, şi în scufii, până câte 200 de óste; şi denainte şi denapoi sînt şi paici, până la 100. N. Cost. 452: Purcesul Turcilor de la Astrahan într' acest chip s'aŭ tîmplat: Septemvrie 12 (1566) de diminéţă, pre obiceiul lor, aŭ trîmbiţat şi îndată s'aŭ pornit agârlîcul lor cu cămile şi cu catîri; şi a doua óră trîmbiţând, îndată se porniră cu rînduială ca acésta: întâi spahiii, în câteva stoluri; apoi după dînşii mergeaŭ tunurile şi gebhanaua; şi în ambe părţile mergeaŭ şiraguri de cămile şi de catîri. şi caii în povod ce duceaŭ zahara; apoi ieniceriĭ, uniĭ călări, alţii pedeştri, cu sineţe; după ieniceri mergeaŭ solacii cu arce, ce pórtă cauce în cap, cu sîrmă cusute, de pâslă, albe; după solaci duceaŭ câţiva cai în povod a Sarascherului oştii, cu podóbe frumóse fórte; după povodnici veniaŭ sangiagaşii; iară pre urma lor venia Sarascherul şi după dînsul un prapor mare de códe albe de cai iscusit tocmit; şi pe urmă veniaŭ trei stéguri mari roşii de taftă, învĕlite, care numai la bătaie le desvĕlesc de tot şi le pórtă ciauşii Sarascherului... de pe oşti. După acele stéguri venia tabulhanaua: după tabulhana veniaŭ opt stégurĭ flesce-care într'alt fel de flóre; după stégurĭ, un buluc mare de spahii; iară pe de laturi mergeaŭ ciauşi, de nu lăsaŭ să se apropie de acel beglerbeiŭ, ce era mai mare pre oştile turcescĭ. Beld. 442: Vineri aŭ trecut Impĕratul la giamie cu *alaiŭ*.

4. în special, pompa militară cu care se primia Domnul noŭ numit (Dómna saŭ alt personaj important) la intrare în capitala ţăriĭ. Un alaiŭ domnesc se alcătuia astfel: după stégul catanelor de ţară veniaŭ diferitele corpuri militare indigene, pedestrime, călărime şi artilerie (representate prin brésla agéscă, hătmănéscă, spătărésca şi armăşéscă), cea din urmă însoţită de insigniile domneşcĭ şi constituită din oşteni numiţi mataragĭ, saragĭ, deliĭ, tufeccii, ciohodari, fustaşi şi satîri; apoi veniaŭ boierinaşii Curţii şi iedecliĭ, cortegiul încheiându-se cu mehter-başa şi trupa-i de musicanţi străini (§ 51).

N. Cost. 74: intrat-aŭ Nicolaĭ-Vodă în Iaşi cu mare pohfală, cu *alaiŭ* împĕrătesc şi cu iscusite podóbe: 89: aŭ sosit Dumitraşcu-Vodă la Iaşi în scaun... i-aŭ ieşit boieriĭ ţăriĭ şi cu slujitoriĭ şi cu tabulhanaua ţăriĭ de-i aŭ făcut *alaiŭ*, după obiceiŭ: Kog. 231: la Iaşi i-aŭ ieşit luĭ Scarlat-Vodă toţi boieriĭ înainte la Sfanta cu mare *alaiŭ*, aşijderea şi giupânesele înaintea Dómnei, intrând în Iaşi cu mare pompă. Ax. 139: sosit'aŭ acel sol leşesc în Iaşi... şi-i aŭ făcut Nicolaĭ-Vodă *alaiŭ* frumos precum se cade, trimiţênd înainte boieri şi

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

slujitorĭ... NEC. 209: când Hatmanul Buhuş aŭ venit de la óste la Iaşĭ, Dimitraşco-Vodă făcutu-i-aŭ mare cinste şi *alaiŭ*, cu toţĭ slujitorĭĭ Curţiĭ, cu dobe, cu surle, ca unuĭ Hatman ce era vestit. AMIR. 170: într'acest an i-aŭ venit luĭ Grigorie-Vodă şi caftan de înnoirea Domnieĭ de la Impĕrăţie şi aŭ trimis pre fiul seŭ Scarlat Beizade cu toţĭ boierĭĭ şi cu *alaiŭ* înaintea caftanuluĭ sub Galata... GHEORG. 315: Mitropolitul cu Domnul, cu Beizadelele şi cu tótă boierimea ies la Iordan cu tot *alaiul*. AL. T. 47: câţĭ Domnĭ cu *alaiŭ* aŭ purtat când se suiaŭ pe scaun. OD. I, 71: Mihnea se cobóră cu *alaiŭ* din Curţile domnescĭ. GANE I, 11: tóte uşile şi ferestrele se deschideaŭ înnaintea *alaiuluĭ* domnesc. GHICA, 501: la *alaiurĭ* boierĭĭ ceĭ marĭ mergeaŭ călărĭ pe caĭ arăpescĭ. ISP. 36: ostaşiĭ se gătiră ca de *alaiŭ*. TEOD. 45: Decĭ marele Craiŭ, Viind cu *alaiŭ*...

II. (sensurĭ moderne) în afară din sfera militară.

1. cortegiŭ, suită numerósă.

AL. T. 503: când ieşĭ la primblare, aĭ *alaiŭ* pe lângă trăsură. FIL. 96: îl petrecea până la locuinţa sa cu *alaiŭ* domnesc. PANN, 173 (prov.): umblă pe drum cu *alaiŭ* şi în casă n'are mălaiŭ. ISP. 116: petrecu pe cerb cu mare *alaiŭ* până afară din oraş.

2. în poesia saŭ în prosa populară, când e vorba de un cortegiŭ nupţial.

TEOD. 654: Dacă nunta se gătia, Tot *alaiul* se 'nşira... ŞEZ. I, 11: Ea-l mirésa unuĭ Craiŭ, Ce se plimbă cu *alaiŭ*... STĂNC. 277: după aia aŭ făcut nuntă cu *alaiŭ* mare.

3. convoiŭ mortuar, procesiune solemnă.

ISP. 352: întîmplându-se împĕratuluĭ să-l móră feciorul, îl îngropă cu mare cinste şi *alaiŭ*. OD. I, 108: după tînguiósa familie *alaiul* se prelungia cu toţĭ ómeniĭ caseĭ. GHICA, 386: îl aşĕdă în sicriŭ şi pornesc cu popĭ şi cu tot *alaiul* prin tîrg. DELAVR. Parasiţii, 194: Léna l'a îngropat cu *alaiŭ* mare: ḑece popĭ, archiereŭ, oranist, colivă... TEOD. 581: Şi cu *alaiul* ce 'şĭ avea, Până la grópă 'l petrecea.

4. se ḑice ironic de o glótă ce face gălăgie.

ISP. 179: zăvoiĭ, cum vĕḑură *alaiul* cu care venia fata săraculuĭ, se repeḑiră la dînsa. PANN, Moş-Alb I, 8: Făcêndu-ĭ *alaiŭ* toţĭ câiniĭ cu lătratul dinapoĭ...

Var.: **halaiŭ.**

CĂPIT. 307: Constantin-Vodă s'aŭ gătit cu *ha'aiŭ* mare de aŭ ieşit înainte Turculuĭ; 357: Antonie-Vodă aŭ venit în ţară cu toţĭ boiarĭĭ şi i-aŭ făcut *halaiŭ*, după cum se cuvine Domnilor. DION. 167: Nicolae Caragea intrând în Bucurescĭ cu pompă mare şi cu *halaiŭ* şi şeḑênd în scaunul domnesc, venit-aŭ tótă boierimea de-i s'aŭ închinat şi i-aŭ sărutat mâna; 169: cu ce ţeremonie, şi cu ce *halaiurĭ*, şi cu ce cinste şi dragoste i-a întîmpinat împĕrătésa... R.-COD. 254: Când 'ţĭ maĭ ceream mălaiŭ, Mĕ luaĭ cu câiniĭ în *halaiŭ*...

— ALÀY, troupe, régiment, escadron, ordre de bataille, parade (d'un régiment); procession, cortège, pompe solennelle, cérémonie: foule, réunion; bulg. alaĭ „serbĕtóre“, serb. alaĭ „trupe de soldaţĭ la paradă“, ngr. ἀλάι, cortegiŭ, mcr. alaiŭ „glótă“.

O formă scurtată **laie** „cétă, în special de ţiganĭ“,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

de unde *lăieș* saŭ *lăieț*, ţigan de laie (Carag. II, 5: se ia vagabonţi *laie* după d-ta: Stănc. Gl. şi Pov. 73: ţiganul când se muta cu *laia;* Bogd. Pov. 59: când ajunse *laia* în faţa ispravniculuĭ) există şi în mcr. laie „cétă în genere“, derivată din *alaiŭ*, a căruĭ formă aferesată revine la Dionisie (88: aducênd pe capigiŭ cu **laiŭ** la divan-saraiŭ).

Termin primitiv din sfera militară, *alaiŭ* şĭ-a lărgit sensul în limba comună, încălcând, ca o serie de expresiunĭ analoge (§ 28), în domeniul metaforic. Accepţiunea militară a rĕmas singură dominantă în compoziţiunĭ (V. Partea II: alaiŭ-beiŭ, alaiŭ-ciauş, alaiŭ-top). carĭ n'aŭ ajuns nicĭodată populare. Aceiaşĭ evoluţiune semantică aŭ încercat'o sinonimele neologice: *paradă* (primitiv termin de manej, apoĭ revistă militară, iar în urmă falĕ, lux) şi *pompă* (primitiv procesiune, apoĭ mândreţe saŭ splendóre). V. dandana şi saltanat.

alişveriş n. 1. neguţătorie (sens eşit din us).

Cond. Ipsil. (1796): ispravnicĭĭ să nu facă nicĭ de cum *alişverişurĭ* şi tovărăşie cu locuitorĭĭ. Cond. 1813, p. 386: locuitorĭĭ 'şĭ pot face negoţul şi *alişverişul* cu cel maĭ bun preţ.

2. daravere, vînḍare, tîrguială (sens în genere obicĭnuit): „a avea (face) alişveriş“, a vinde mult: „a face cuiva alişveriş“, a cumpĕra de la dînsul.

Al. T. 26: vreţĭ să-mĭ faceţĭ ceva *alişveriş?* 143: nu-ĭ *alişveriş* nicĭ de o leţcae în piaţă. Jip. R. Sat. 142: să facă *alişveriş* la cârciumariĭ de peste drum de cazarmă. Marion, 41: untura se vinde ca pâinea caldă, aşa *alişveriş* face. Oraş. II. 69: aide, fă-mĭ *alişveriş*.

Var.: **alijveriş.**

Cond. 1776, p. 15: cu acele cantare să-şĭ facă *alijverişul* bacalĭĭ. Al. 59: (d. 1821): să-şĭ caute fiecare meseria, negoţul şi *alijverişul*.

— alyş-veriş, commerce (litt. luare-dare, d. almak „prendre“ şi vermek „donner“); bulg. alyžveriš, serb. ališveriš, ngr. ἀλισβερίσι mcr. alizverisi. V. iliş.

După „alişveriş“ s'a modelat equivalentul **daravere** „afacere“ (Al. T. 1393: *daraverile* lor nasc o sumă de proţesurĭ; Pann, 93: *daraverĭ;* Jip. 68: *daravelă).* Terminul nu-ĭ de cât o simplă adaptare lexicală după elementele constitutive ale vorbeĭ turcescĭ cu conservarea particularităţiĭ sintactice originale (lipsa raportuluĭ copulativ: cf. doit *et* avoir, Soll *und* Haben), întocmaĭ ca albanezul dănămaräiă „negoţ, afacere“, litt. dare-luare. Maĭ adăogăm că vorba „daravere“ trecu de la noĭ la Turcĭ (§ 16).

Vorba face parte dintr'o serie numerósă de terminĭ orientalĭ relativĭ la comerţ (§ 104).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

altîngic n. numele moldovenesc și dobrogén al flórei „conduru-Dómnei“: se mai aud și var. **altîngea** (Bîrlad) și **altanic** (Constanța). V. Etym. 929.

— ALTYNĂYK, chrysanthème (litt. „aurel“ d. altyn „aur“). Variantele presupun formele secundare: *ALTYNĂA și *ALTYNLYK (altynnyk), carî lipsesc în dicționare.

Vorba face parte din bogata nomenclatură botanică de origină turcéscă (§ 102).

amà! int. de mirare, unită cu ironie saŭ dispreț.

AL. T. 128: vĕ închipuiți pe mine îmbrăcat husăresce... *amà!* frumos m'a prinde! 462: iar o leșinat... *ama!* ha! frumos îi ma ședea! 950: ian privesce socru pentru Adela... *ama!* cap de cuc! 1276: ți-aŭ intrat în cap gărgăunî... vreî s'agiungî senator!.. *ama!* 1376: *ama!* aî vorbit de te-aî pripit! FIL. 186: *ama* cap și la Banul!

— AMMA (ar. emma), mais; bulg. serb. ama, mcr. ama, ngr. μά.

amàn! int. 1. îndurare! strigătul Turcilor învinși în războiŭ și implorând cruțarea vieții.

IST. 1715, p. 122: dragomanul, vĕdĕnd nevoia, și-aŭ pus mahrama în grumaz și aŭ început a striga *aman! aman!* NEC. 342: spuind Impĕratuluĭ cum aŭ încungiurat pre Moscalĭ, cât nu maĭ aveaŭ nicĭ o putere, numaĭ ce strigaŭ *aman!* DION. 172: se sparge ordia Turcilor, caiĭ se duc în lume sberând și Turcĭĭ căduți țipând *aman! aman!* AL. 79: *Aman!* eĭ [Tătarii] cu toți răcnia Și din fața-i toți periau TEOD. 300: Turcul dice *aman! aman!* Eŭ îĭ trag cu ăl tufan. CARANF. 43: Paloșu odată 'nvîrtia, Turcu bolan dis'a *aman!*

2. de aci locuțiunea „a cădea cu aman la cineva“, a implora grație, a cerși îndurare.

DRĂGH. I, 179: Aron Vodă aŭ căduț la Vezirul cu *aman,* să nu-l scótă din scaun...

3. (ca subst.) nevoie extremă, ananghe: „a ajunge (a fi) la aman“, a fi redus la extremitate.

SEV. POV. 34: boul de vĕdu că-l la *aman,* dĕdu băiatuluĭ o basma. EMIN. 39: Filosof de aș fi, simțirea-mĭ ar fi veclnic la *aman!*

4. exclamațiune de spaimă mortală.

AL. T. 646: Vaĭ ș'*aman!* Vaĭ ș'*aman!* L'am vĕdut pe lipovan!

5. exclamațiune sentimentală în doine (§ 41).

SEV. 287: Frunză verde și un lipan, Ah, *aman! aman! aman!*

6. (ironic) spre a cere iertare.

DUM. 21: cam despre diua ne pomenim în Bucurescĭ cu un ramăt de stupaĭ! amestecat cu vaĭ! și un chiloman împărtășit cu *aman!* AL. T. 384: umflați-l pe sus și-l puneți în scrînciobul ăsta, de-l învîrtiți pân'ce a dice *aman!* CR. II, 57: ia acuș te scarpin... de-l dice *aman,* puiule! când eĭ scăpa din mâna mea.

— AMAN (ar. eman), grâce! pardon! ah!. oh! alb. bulg. serb. mcr. aman, ngr. ἀμάν.

Particulă caracteristică ca și altele de acéstă categorie (§ 25).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

amandeà! int. gata la năvală, busta!

AL. T. 204: *amandea* la scară! 723: cum om zări Rusaliile, *amandea* pe ele! 1006: dos la față și *amandea* la moș Miron? CR. II, 113: eŭ *amandea* pe ușă afară plângênd. SEV. POV. 114: îndată *amandea* la sabie.

— AMADÈ (pers.), prêt, préparé. Vorba se aude numaĭ în Moldova și lipsesce în celelalte idiome balcanice.

amanèt n. 1. obiect depus ca garanție, zălog.

BELD. 348: săraciĭ ce avea prin casă mergea, punea *amanet*... COND. CALIMAH (1812), § 527: dritul *amanetuluĭ* se întinde asupra tuturor părților lucruluĭ amanetat. COND. 1813, p. 394: puindu-se drept *amanet* pentru siguranța împrumutătoruluĭ adaosul acestuĭ vinăriciŭ... AL. T. 556: aĭ pus *amanet* tot ce aveam; 1539: aĭ îți iè o vacă *amanet*, mâne bou... FIL. 249: ia Condica de *amaneturĭ* și trece baniĭ boieruluĭ... GHICA, 409: lăcĭile gemeaŭ de scule, șaluriĭ și argintăriĭ, tot *amaneturĭ* de pe la boieriĭ. JIP. 108: vĕ împrumutăm, da puneți-ne *amanet*, zălog, orĭ moșiile, orĭ sarea, orĭ venitu nației.

2. persónă lăsată drept garanție, ostatic.

IST. 1715, p. 70: pe dînsul l'am oprit acolo *amanet*. KOG. 225: Hatmanul aŭ chemat un mîrzac, dicêndu-i: am un *amanet*, ca să-țĭ daŭ [e vorba de Spătarul Stavarachi], dar voiŭ să-țĭ pui capul și *amanetul* din mână să nu-țĭ dai. GHICA. 263: Kiciŭ Bozzari și Ali-Pașa fusese siliți să-și dea copiiĭ *amanet* unul altuia.

3. garanția însăși, depositul făcut.

DOC. III, 419 (d. 1790): să puĭ d-ta la Divan ca un *amanet* tal. 2000, să stea în păstrare, ca când se va face vr'un cusur.., să răspundĭ cu acest *amanet*.

4. fig. ceea ce s'a dat cuiva în păstrare și pază.

UR. VI, 443 (d. 1774): îndurare către *amanetul* ce mi s'aŭ încredințat de la Țiitorul-a-tóte mai vîrtos asupra raieliĭ... COND. 1802, p. 313: raiaua ce-mĭ este dată *amanet* de la Domnul Dumnedeŭ.

Var. (literară): **emanet**.

ZIL. Rev. III, 69: alțiĭ puseră *emaneturĭ* case, viĭ, moșiĭ.

— AMANET (ar. emanet), dépôt, objet confié en dépôt, charge de confiance ou d'honneur, ôtage: alb. bulg. serb. amanet, ngr. ἀμανέτι (și ἐμμανέτ), mgr. amanete „dar și gaj de iubire".

Ca și alțiĭ terminĭ juridicĭ (§ 71), *amanet* a căutat să suplinéscă pe „zălog", care figuréză în vechea legislațiune (Pravila Mateiŭ Basarab: unélte saŭ *zălóge)* și, la rîndul seŭ, tinde în parte a fi înlocuit, mai ales în orașe, de neologismul „ipotecă".

amanetez v. a pune amanet, a ipoteca.

AL. T. 1271: dece miĭ de galbenĭ *amanetațĭ* în moșióră.

Formațiune verbală directă (§ 26), ca și ngr. ἀμανετεύω.

Forme juridice eșite din us: **amanetar**, cel ce primesce amanet (Cond. Calimah, § 604: creditorul *amane-*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

tar) și **amanetator**, cel ce pune amanet (Cond. Calimah, § 600: învoirea *amanetatorului*).

* **ambribòiŭ** m. numele moldovenesc al corabaţichiĭ *(Centaurea)* și colórea mohorîtă a acesteĭ florĭ. D. Hasdeŭ (Etym.) citézĕ 2 texte de la sfîrșitul sec. XVIII, adăogând că vorba pare a fi dispărut din graiŭ.

— AMBER-BÙI (ar.), centaurée, litt. qui répand l'odeur de l'ambre (dicţionarele daŭ numaĭ sensul literal); ngr. ἀμπερμπόϊ.

anasòn m. 1. plantă aromatică *(Anisum)*.

TARIF 1792: *anasonul* de oca 1 ban, *anasonul* cântar 15 banĭ.

2. rachiŭ făcut cu anason.

DION. 224: rachiŭ prost 70 parale ocaua, iar *anason* 3 leĭ și 4 ocaua. OD. I, 84: rachiurile de sacâz și de *anason*, de Chipru și din Anadol. FIL. 80: o sticlă cu *anason* de Chio. JIP. 44: *anasonu*, simiotica și vutca sînt scumpe.

Forma „anason" circulă în Muntenia, în Moldova se aude **anison** (alăturea de [h]ános).

TARIF 1761: *anison* cantarul 110 banĭ. UR. XXII, 301 (d. 1826): *anisonu* ce se face aicĭ în ţară.

— ANASON (ar. anisun), anis d. gr. ἄνισον; anason-rakisy „eau-de-vie anisettée"; bulg. sĕrb. anason și anison, ung. ánis.

Accentul pe ultima indică o proveninţă orientală directă a vorbeĭ: formele cu accentul pe prima silabă (mold. hános și ònos, ardelen. ániș) derivă de la un intermediŭ maghiar.

antèp n. varietate de vișin din al căruĭ lemn plăcut mirositor se faceaŭ ciubuce.

FIL. 17: ciubuce de *antep* și de iasomie.

— ANTEP, Prunus mahaleb; rut. antypka „lemn de lulele". Sinonimul occidental mahaleb „bois de Sainte-Lucie" e tot de proveninţă orientală: ar. mahlab, id.

anteriŭ n. 1. haină boierésc lungă ce se punea de-a dreptul peste cămașă și d'asupra, încingêndu-se cu brîul saŭ taclitul, îmbrăca giubéua.

N. COST. 32: aŭ grijit Dómna baniĭ toţi, tot galbenĭ de aur prin *anteree* cusuţĭ. CĂPIT. 358: l'aŭ pus pe Stroe Vornic într'un car cu doĭ boĭ, numaĭ cu *antiriul* și cu năbragiĭ... NEGR. I, 16: coconașul purta un *antereŭ* de suvaia alb. FIL. 26: bătrânul boier îmbrăcat cu *anteriŭ* de atlaz vișiniŭ; 263: el intră în biserică numaĭ în *anteriŭ* și în fermenea, căcĭ giubéua și-o scosese din causa mareĭ căldurĭ. GHICA, 501: *anteriile* eraŭ de ghermesit, de citarie, calemcheriŭ, cutnie, selimie saŭ sevaiŭ.

2. haină analogă la femeĭ, un fel de ilic.

DOC. III, 613 (d. 1789): rochea de materie cu *anteriul* eĭ, rochea de bogasiŭ fără de *anteriŭ*; II, 403 (d. 1790): o roche de atlaz verde

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cu *anteriul* el și cu gure de hir. Ur. IV, 134 (d. 1792): un *antereŭ* femeesc de alăgea subțire cu adaos de astariŭ.

3. haină de casă saŭ halat.

Ur. XVI, 275 (f. de z. 1797): două *anteree* de maltin pentru nópte. Fil. 233: pe la 12 césurĭ se desbrăcâ de hainele sale și se îmbrăcâ cu *anteriul* de nópte al coconuluĭ.

4. haină lungă până jos, de la céfă până la glezne, purtată sub giubea până în timpul din urmă (și în parte încă obicĭnuită) de preoțiĭ bătrânĭ. de țiganiĭ lăutarĭ și de lăieșĭ, precum odinióră de haiducĭ.

Al. T. 910: ți-ar ședè de o mie de orĭ maĭ bine cu mondir în spinare de cât cu *antereu* âst de lăutar. Cr. II, 24: Popa Buligă... 'șĭ pune pólele *antereului* în brîŭ... Teod. 563: *Anteriul* haiducesc, Arme de sânge turcesc.

5. haină țărănéscă lungă până la brîŭ, cu mânecĭ strîmte la margine, încheiată de sus până jos cu un rînd de nasturĭ și înflorată la piept, guler și mânecĭ cu găitane de diferite colorĭ.

Jip. 32: ghebile, ițariĭ, zechile, zăbunu, *antiriŭ*... 80: are hinu pĕ el zechie, *antiriŭ*, zechioiŭ, cojoc cu bumbĭ și sarică de-ĭ trebue. Dr. Manol. 85: toți țăranii pórtă, maĭ ales pe timpurĭ friguróse, o haină ce acoperă pe tóte cele-lalte, numită diferit în deosebite părți ale țării: ghebă, haină, șubă, dulamă, suman, *antiriă*, zeghe, vinghercă, cojoc și ipingea.

6. zăbun lung până peste genuchĭ ce pórtă țărancele din județele Vlașca, Teleorman, Ialomița, Brăila (Dr. Manolescu, 232).

7. (ironic) caftanul purtat de unii ovreĭ bigoțĭ.

Stănc. B. și Sn. 24: avea ovreiul pe el un *anteriŭ* lung și soios. Id. Gl. și Pov. 85: doĭ ovreĭ cu *anteriile* eșite de sóre și murdare.

Vorba maĭ figuréză în două proverbe, carĭ ambele circulă în Moldova: cămașa e maĭ aprópe de cât antereul (Negr. I, 249) și „antereul luĭ Arvinte“ (Al. T. 824); primul e luat de la Turcĭ (§ 37), iar al doilea e de origină literară (cf. Etym. s. v.).

In privința morfologică, observăm că forma veche, și adĭ încă populară în Muntenia, e **antiriŭ**, că în Moldova se aude **antereŭ** și că a treia formă (munténă) **anteriŭ** e cea maĭ literară.

— anteri, petite tunique qui dans l'ancien costume se portait entre le vêtement de dessous et le kaftan Barb.; bulg. sĕrb. anterija, ngr. ἀντηρί.

La Românii din Macedonia *anteriŭ* saŭ *andriŭ* (numit și *sătiè*) e o cămașă lungă și vĕrgată de bumbac, înfășurată la mijloc cu șerparul în care negustorul armân

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

pune o călimară cu cotorul lung: peste anteriŭ el îmbracă apoĭ o manta de postav saŭ o blană (Weig. I, 264).

Anteriul a fost purtat succesiv de tóte clasele vechiĭ nóstre societăţi, de la boier până la ţigan, şĭ-a găsit în cele din urmă un refugiŭ la ţăran, a cărui îmbrăcăminte (§ 100) reflectéză câteva din bogatele splendorĭ ale costumuluĭ boieresc din trecut.

***anterlic** n. bucată de stofă pentru un anteriŭ.

TARIF 1761: *anterlicurĭ* bune de unul 90 banĭ.

— ANTERILYK, id.; sérb. anteriluk.

Aràp m. 1. în vechime, la cronicarĭ, Arab, sinonim cu archaicul „Agarén".

N. COST. 72: curînd s'aŭ rupt din mâna luĭ Traian *Arapiĭ* şi Agăreniĭ. M. COST. 284: Sultan Osman 'şĭ aşedase gândul să stingă pre ieniceriĭ şi să facă slujitoriĭ *Arapĭ*, cariĭ stătuse la Hotin mai tare la războiŭ. VÀC. 260: Sultan Selim I bătu şi pe *Arapĭ* şi le supuse ţările arăpescĭ şi Meca.

2. aḑĭ în graiul popular, Negru saŭ Negritén, sinonim cu neologismul „Maur".

CANT. Ier. 89: la pĕr créţă ca *Arapul;* 222: peliţa *Arapuluĭ* a se înălbi nicĭ cum nu scie. ISP. 107: se pomeni cu doĭ *Arapĭ* negri ca fundul ciaunuluĭ. AL. 106: Cel cu chipul de *Arap*, Buzat negru, ras pe cap.

3. gialat saŭ gâde: calâiĭ, trimişĭ de Pórtă să strangulеze pe Domniĭ căḑuţĭ în disgraţie, eraŭ Arapĭ cu înfăţişarea fiorósă.

DION. 196: capegiul iscusit şi măiestru a tăia pe ceĭ marĭ cu cumpĕtare [trimis să omóre pe Hangerliŭ]... aŭ plecat luând cu el un *harap* gróznic la chip şi mare, cu îndrăznélă la ucidere, buzat la gură...

4. tot prin influenţa orientală, se explică rolul ce Arapul jócă în basme, ca uriaş şi ca doftor vestit: ca uriaş, el înghite oştirĭ întregĭ; ca doftor, el aduce împĕrăteseĭ buruienĭ de facere.

ISP. 107: inelul acesta are darul ca, uitându-te la el şi dorind, îndată se va înfăţişa înaintea d-tale doĭ *arapĭ*, carĭ vor face orĭ-ce le veĭ porunci; 112: într'o ḑi veni la împĕratul un *arap* buzat şi-ĭ ḑise:... am adus buruienĭ pe care, cum le o bea împĕrătésa, rĕmâne grea; 193: *arapul* meŭ avea darul de a înghiţi o oştire cât de mare, când sorbia odată şi apoĭ o da afară ca şi mistuită; 238: la masă le slujia doĭ *arapĭ* îmbrăcaţĭ în nisce haine fórte scump împodobite.

5. nume dat la ţară câinilor negri şi, în oraşe, epitetul omuluĭ sméd la faţă şi în special al ţiganuluĭ.

ŞEḐ. III, 36: când cineva vrea să batjocorésc vr'un ţigan, îĭ ḑice vorbe de acestea: faraóne! cióră! cioroiule! *harapule!*..

Var.: **harap.**

DION. 196: *harapu* aŭ sărit repede în spinarea luĭ Vodă [Hangerliŭ] puindu-ĭ laţul în gât. SEV. POV. 134: aprinde lumînărelele şi când cole iesĕ un *harap* înainte ḑicêndu-ĭ: ce poruncescĭ, stăpâne? BUR. 107: *Harapul* ciudatul, Câinele spurcatul...

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— ARAB, arabe; en turc vulg. nègre, noir; bulg. serb. mcr. alb. rus. rut. arap (și harap), ngr. ἀραπής. Vorba a produs o bogată familie de forme derivate cu ajutorul sufixelor -esc, -ilă, -ime, -ină, -óică și -ușcă, în privința cărora cf. § 23.

arăpesc a. 1. în vechime, ce ține de Arabia, arab.

M. COST. 283: mormîntul lui Mahmet ce este în țara *arăpéscă* aprópe de Marea Roșie. NEC. 419: Constantin-Vodă aŭ mai făcut școle de învățătură, lătinescĭ și *arăpescĭ*... CANT. Ier. 131: fiete-care candilă ō ocă de aur *arăpesc* trăgea. POP. 136: Patriarhul Silvestru făcut'aŭ și cărți bisericescĭ pravoslavnice cu slove *arăpescĭ*, tipărindu-le aicea în țară. TEOD. 541: Cu mahmudele turcescĭ, Cu rubiele *arăpescĭ*...

2. originar din Arabia, când e vorba în special despre caĭ de rasă arabă.

GANE I, 10: o caretă trasă de 4 caĭ negri *arăpescĭ*. GHICA, 320: avea un armăsar *arăpesc*, cum n'am vĕdut mai frumos. AL. 48: Cu cinci-dĕcĭ de armăsarĭ, Giumătate *arăpescĭ* Și ceilalți moldovenescĭ...

3. (și **harăpesc**) negritén, african, oriental.

CĂPIT. 186: învățătura elinéscă și *harăpéscă*.

arăpéscă f. horă jucată în satele românescĭ din Dobrogea (Etym. 1471).

arăpilă m. om cu fața de arap.

AL. 117: Aleĭ, *Arăpilă*, Aleĭ, măĭ Buzilă...

arăpime f. némul arăpesc, oștire arăpéscă.

BOL. 10: Face de se miră tótă *arăpimea*...

arapină m. poreclă dată țiganuluĭ și țigănceĭ.

ISP. 362: o *arapină* négră ca fundul căldării.

arăpóică f. (și **hărăpóică**) 1. negriténcă, femeia Arapuluĭ.

AL. T. 1117: asta-i cu obraz negru... trebue să fie vr'o *arăpóică*. ISP. 398: acolo ședea o *arăpóică* bogată. STĂNC. 131: *arăpóică* négră și buzată, urîtă de te lua gróza. BUR. 108: *Hărăpóicele* ca corbóicele.

2. se dice de găina cu ósele, carnea și crésta vînĕtă.

ȘEȘ. IV, 30: léc de tuse măgăréscă... bea amestecat cu lapte dulce sânge din créstă de la găinĭ *arăpóice*.

Arăpușcă f. (într'un basm muntén) fată-pasere, îmbrăcată bărbătesce, care împietresce și înviéză pe soldați, tótă puterea-i stând într'o sabie: numele eĭ se rapórtă la însușirile minunate ale Arapuluĭ, privit ca uriaș înzestrat cu puterĭ supraomenescĭ (cf. Arap 4).

STĂNC. 58: *Arăpușca* amenință ostașiĭ cu palosul ce ținea în mâna dréptă și toți rĕmaseră înlemniți în loc.

arbiŭ n. 1. vărguța cu care se încarcă o pușcă.

2. în special, bĕțul ce se pune în țéva pușcociuluĭ (un joc de copiĭ).

ISP. Juc. 11: se pune în țévă un glonț și se împinge cu *arbiul* până ajunge în capĕt.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Cihac mai citéză forma **arghiŭ**, Polysu (probabil greșit) **alibiŭ**.

— HARBI, baguette de fer propre à charger les fusils; bulg. serb. arbiĭa, alb. harbi. Despre nomenclatura relativă la armele de foc (§ 68).

arcàn n. 1. funie (rĕsucită din pĕr de cal) de prins caĭ, întrebuințată în vechime și ca armă ofensivă: lucru și practică împrumutate de la Tătariĭ din Bugiac.

AMIR. 18: Tătariĭ i-aŭ scos cu *arcanele* de gât maĭ pre toți. CR. II, 8: pe bădița Vasile îl prinsese la óste cu *arcanul*. AL. 207: Cu săgeți și buzdugane, Și la brîe cu *arcane*... 150: Mânz ce fuge ca șolcanul, De nu-l prinde nicĭ *arcanul*... VULP. 73: Moș Stan din Baragan Impletia la un *arcan*.

2. un fel de horă țărănéscă în Moldova, numită și **arcana** (Etym.), jocul țuțuienilor din Vrancea, și care se aséměnă în săltăturĭ cu hora de brîŭ.

JIP. 52: călușariĭ, șu-șu-șu, *arcanu*, țigănésca...

Var.: **harcan**.

ȚARA N. I, 750: Numaĭ la *harcan* pletia...

— ARKAN. corde, lacet; pol. rus. arkan; la Ruteni, arkan însemnéză și „o horă a Huțianilor“.

Vorba e proprie Moldoveĭ, ca și alte câteva elemente analoge (§ 6), și vine direct de la Tătariĭ Nogaĭ, de unde aŭ maĭ luat'o Poloniĭ, Rușiĭ și Rutenii.

arcănesc v. a prinde caiĭ cu arcanul.

AL. P. II, 287: Fulga svîrle lațul, De gât îl *arcănesce*...

armàn n. 1. arie mare unde se strîng bucate și se treeră (se rostesce și aspirat: **harman**).

KIK. III, 23: în *armanul* de la spatele caseĭ boieresc unde eraŭ câteva șire cu grâŭ.

2. ogradă cu fîn unde se închid vitele (Glos. 27).

3. (sub forma **armén**) cerc, în jocul de arșice.

ISP. Juc. 79: *armén* se numesce un semn ce se face pe fața pămîntuluĭ ca un cerc.

Douĕ varietățĭ de jocurĭ copilărescĭ pórtă acest nume: „jocul în armén“, o varietate a joculuĭ în arșice, și „jocul în 3 armene“, joc cu parale ce se urméză astfel: pe un loc neted în casă saŭ în curte se trage o dungă cam de un cot și la marginea eĭ se fac (cu tibișirul saŭ cu bĕțul) 3 semi-cercurĭ concentrice la distanță cam de 4 degete unul de altul; treĭ saŭ patru băieți se prind în joc și aruncă paraua spre cele 3 armene: a cuĭ para cade în mijlocul arménuluĭ al treilea, acela câștigă tóte paralele (Isp. 78).

4. fig. rotocol produs de o picătură de apă.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Isp. 34: fie-care strop de apă, când pică înapoi la matcă, face câte un *armén* împrejurul lui.

— HARMAN (pers. harmen „recolte"), blés battus et mis en grange, aire où l'on bat le blé; bulg. serb. arman și harman.

Vorba, cu sensul de arie saŭ bătătură, se aude mai ales în județele Buzĕŭ și Ialomița.

armangiŭ m. argat care păzesce armanul (circulă în județele de lângă Dunăre).

— HARMANĞY, batteur en grange.

Arnăùt m. 1. Albanez, sinonim cu arch. „Arbănaș".

Dion. 209: într'aceste oști [ale lui Ipsilant] eraŭ fel de fel de limbi, *Arnăuți*, Greci, Sĕrbi, Rumâni de țară, Nemți, Ungurĭ. Zil. 93: volintirimea adică óstea lui Constantin-Vodă Ipsilant ce era din Harvați. Greci, Sĕrbi, *Arnăuți* și alte némurĭ.

2. pl. la Turcĭ, corp de soldați recrutați din Albanezii trecuți la mahometanism (Cant. Ist. ot. 709).

Pop. 93: să-l dea óste de ajuns, călărime, spahiĭ, *arnăuți* și tătarĭ și pedestrime ieniceri să-l ducă să-l așeḑe în scaun pre Ión-Vodă. Dion. 188: Turcii și *Arnăuții* Pazvandului...

3. pl. corp de voluntarĭ albanezĭ (saŭ de alt ném), recrutați cu léfă de Domniĭ fanarioți: Arnăuții călăreți saŭ pedeștri, numiți și „neferĭ" saŭ soldați prin excelență, formaŭ garda Curții și eraŭ îmbrăcați în dulame cu fir, cu fesurĭ pe cap și acoperiți cu hangere, pistóle și puscĭ, căpitaniĭ lor purtând dulămĭ aurite și căciulĭ înalte: corpul arnăuților se numia „ogiac" ca și al ienicerilor (Sulzer III, 254).

Gheorg. 328: la Domnia a doua a lui Constantin-Vodă Mavrocordat s'aŭ făcut și stégul *arnăuților*... Dion. 208: altă óste [a lui Ipsilant] era pedestrime de le ḑicea *arnăuți* Kog. 261: *arnăuții* Domnului purtaŭ fel de fel de arme și florĭ în tot chipul la straie. Gane I, 138: o cétă de *arnăuți* cu simbrie, aduși de peste Dunăre, carĭ slujiaŭ pentru paza lui Vodă... Bur. 155: Un *arnăut* [Vodă] că'mi chema Și pe cal încăleca.

4. cete de rebelĭ sub Tudor, în epoca Zaverei.

Ar. 37: plecarăm cu Tudor din Țințăreni cu vr'o 7—8 mii de panduri și *arnăuți*. Fil. 304: *arnăuții* lui bulucbașa Prodan.

5. în poesia populară, poteraș în góna haiducilor.

Al. 88: *Arnăuții* de izbia, Armele de foc scotea Și'n Codrén le sloboḑia; 180: *Arnăuți* cu șușanele, Cu argint pe la oțele.

6. slugă boieréscă de paradă, servind mai ales ca fecior de capră (ceĭ mai mulți servitorĭ dela curțile boieresci fiind Albanezĭ), apoi orĭ-cine îmbrăcat turcesce și purtând arme.

Negr. I, 18: un *arnăut* mustăcios intră și întinse stăpânului seŭ un lung ciubuc. Al. T. 50: el pune pe *arnăutu* lui de-mi dă câteva bice; 141: trece un boier țanțoș cu un *arnăut* după el. Fil. 14:

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

un *arnăut* îmbrăcat numaĭ în fir, cu pistóle şi iatagan la brîŭ.. GHICA, 98: *arnăut* se înţelegea orĭ-ce Sêrb, Arvat, Arnăut, Bosniac, Muntenegrén, Bulgar saŭ Grec, dacă se lega cu un brîŭ roşu saŭ cu un tarabulus, cialma la cap, fustanelă saŭ poturĭ, mintén şi iminelĭ roşiĭ.

7. varietate de grâŭ cu bóbe marĭ şi spicul negricios, din care se face bogaciŭ şi colivă. Specia acésta era fórte căutată de Turcĭ şi constituia una din furniturile obligatoriĭ către Pórtă.

UR. IV, 346 (d. 1812): se da din pămîntul acesta [Moldova] una sută de miĭ stambol-chile grâŭ *arnăut*. IONESCU, Putna, 240: grâul *arnăut* se sémănă primăvara orĭ în ce timp, are pana albă şi bobul mare învelit în plévă. AL. 117: Tot de grâŭ mĕrunt Şi de *arnăut*.

— ARNAUT, Albanais; arnaut bogday „blé d'Albanie"; d. ngr. 'Αρναβίτης, 'Αρβανίτης saŭ 'Αλβανίτης, de unde forma archaică „Arbanaş" (Nec. 188: Ghica-Vodă de némul luĭ fiind *Arbanaş)* ca mgr. arbines, bulg. sĕrb. arbanas, alăturea de arna[v]ut. In Bucovina, arnăut a ajuns să însemneze „aprod".

arnăuţesc a. 1. albanez, din Albania.

ZIL. 99: apucară cu óste *arnăuţéscă* spre Şiştov şi de acolo spre patria lor Ianina.

2. ce ţine de portul arnăuţilor (ca mercenariĭ domnescĭ saŭ boierescĭ).

AMIR. 158: Grigorie-Vodă mai făcuse şi alt stég de roşiĭ cu port *arnăuţesc* şi cu bărate roşiĭ de postav. GHEORG. 322: Roşiĭ... se purta în haine roşiĭ şi în bărăţi *arnăuţescĭ*. AL. T. 181: o pereche de poturĭ *arnăuţescĭ*. FIL. 105: ciocoiul îmbrăcat în haine *arnăuţescĭ* muiate în fir; 154: o puşcă *arnăuţéscă* ghintuită; 329: un cuţit mare *arnăuţesc*. AL. 88: Potiră *arnăuţéscă* Cu iarbă vînătoréscă.

arnăuţéscă f. horă întrodusă în epoca fanariotă de Arnăuţiĭ domnescĭ şi rĕmasă aĭ în popor (Bur. 1877, p. 64).

arnăuţesce adv. ca un arnăut.

AL. T. 741: Moisescu, factorul meŭ, îmbrăcat *arnăuţesce*.

arnăuţime f. némul albanez, cétă de arnăuţĭ.

ZIL. Rev. III, 66: *arnăuţimea* şi alte seminţiĭ de ómenĭ străinĭ. GHICA, 116: Iordache şi Farmache instalaţi cu *arnăuţimea* lor...

arpagic n. cépă mĕruntă, cepşóră (litt. cépă cât un grăuncior de orz).

FIL. 164: *arpagic* şi usturoiŭ pentru stufat.

Var.: **arbagic** şi **arpacică**.

— ARPAĞYK, échalotte, litt. orgelet (vorba lipsesce în dicţionare); alb. bulg. sĕrb. arpağyk. Sinonimul sĕŭ „hagimă" (= ung. hagyma) se aude în Moldova şi în Ardél.

arşic n. şi m. 1. oscior la încheietura tarsuluĭ la vite şi maĭ ales la mieĭ.

2. un joc de copiĭ, fórte răspândit cu aceste oscióre, cu maĭ multe varietăţĭ descrise de Ispirescu (73—81).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Al. T. 490: îmĭ plac *arşicĭ* şi zmeu 'mĭ place .. Fil. 139: băieţiĭ asvîrliaŭ cu mingea şi cu *arşicele*... Bogd. Pov. 136: mĕ jucam afară în *arşicĭ*. Ghica, 70: rivalul meŭ în jocul de *arşice* . . .

Pluralul sună în Muntenia *arşice* şi *arşicurĭ* (Crăsescu), iar în Moldova *arşicĭ*: tot acolo există şi forma primitivă **aşic** (Etym. 1742), ca în bulgara şi în albaneza.

— aşyk, osselet; aşyk oyunu „jeu d'osselets"; alb. bulg. aşik.

Despre jocul în arşice şi despre alte jocurĭ copilăresc de origină turcéscă: § 43.

arşicar m. cuĭ place jocul arşicelor, pe când băiatul meşter în acest joc pórtă numele de „giolar".

arşìn m. şi n. 1. od. în Moldova (şi aspirat **harşin**), un fel de cot sinon. cu „halep" (cu pl. arşinĭ şi arşinurĭ).

Cant. Ier. 98: lumina capiştiĭ în lung de 30 coţĭ era... iară de înalt până supt pólele cele maĭ de gios 55 de *arşini* sĕ mĕsură. Cond. 1776, p. 14: Vel Cămăraş să fie dator să facă coturĭ cu boure domnescĭ, halepurĭ şi *harşinurĭ*.

2. adĭ, în Dobrogea, cot (equivalent cu $0^{m},68$).

Crăs. III, 120: drum bun! să-mĭ aducĭ un *arşin* de cordea.

3. adĭ, în Muntenia, un numĕr óre-care de jurubiţe de tort (Glos. 30).

— arşin, aune, dévidoir, coudée de deux pieds ou vingt quatre doigts; alb. bulg. rus. serb. arşin, rut. pol. arşyn.

Sub-divisiunile cotuluĭ — rup şi grif — sînt asemenea de origină turcéscă, ca o serie de alte mĕsurĭ, adĭ în parte dispărute sub influenţa noueĭ sisteme metrice (§ 93).

asmaciùc m. plantă de grădină *(Anthriscus)*.

Var.: **asmaţuchiŭ, asmaţuiŭ, haţmaţuchiŭ** (Dr. Brândză) şi **haşmaciucă** (Dr. Crăinăcénu).

—asmačyk, cerfeuil Barb. (litt. petite vigne).

astàr n. pânză grósă de căptuşit haĭne (saŭ de cernut şi de străcurat).

Gheorg. 827: un cal domnesc îmbrăcat peste tot cu *astar* alb. Tarif 1761: *astariŭ* de 14 banĭ 1 leŭ vechiŭ. Tarif 1792: *asturul* de bucata... 4 banĭ. Dion. 224: *astaru*, ibrişimu şi găitanurile s'aŭ suit la preţ întreit şi înşeptit.

—astar (pers. aster), toile grossière qui sert de doublure; alb. bulg. serb. astar, ngr. ἀστάρι, mgr. astare.

***astaragiŭ** m. meşter care căptuşesce cu astar: astaragiiĭ din Bucurescĭ formaŭ o bréslă deosebită, compusă din Românĭ şi din Armenĭ.

Doc. I, 449 (d. 1784): cartea stărostieĭ de *astaragiĭ* din Bucurescĭ... atât creştiniĭ *astaragiĭ* cât şi armeniĭ...

Formaţiune analogică după abagiŭ (§ 23).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

astăresc v. a căptuși cu astar (Costinescu).

Vorba corespunde turc. ASTARLAMAK; mettre une doublure, și ngr. ἀσταρίζω, doubler.

at m. armăsar, cal frumos: 1. la cronicarĭ.

Kog. 212: vrênd Domnul să se sărute cu Agasi de pe cal, s'aŭ tulburat *aţiĭ* lor și sculându-se *aţiĭ* în două picióre, aŭ lunecat calul Domnuluĭ...; 220: el așijderea trăgênd și un *at* Domnuluĭ pescheș...

2. în poesia pop (sub forma aspirată **hat**, fem. **hată**).

Teod. 311: Cu treĭ *hate* la coșare, Pușĭ de la Vinerea mare, Pe grăunțe și pe sare: 613: Nu ți-e *hatul* de vîndare, Să-ți dăm galbenĭ și parale?..Cr. II, 173: Se primbla pe *hat* călare Cu codile pre spinare... Bur. 161: Imprejur steteaŭ legaţĭ Șépte puișorĭ de *haţi*. Marian II, 115: Imĭ pornise tot prin țară Cu doĭ *hâţi* la o coșară.

— AT, cheval entier; bulg. at (hat) „cal bun nearab“, serb. at (hat) „armăsar“ (în Bosnia, cal arăpesc), alb. at, ngr. ἄτι, mcr. at.

***atóică** f. iapă (vorba revine sub forma **hatóică**).

Ar. 43 (d. 1821): Turciĭ împușcară *hatóica* serdarului Iordache.

atîrdisesc v. a adjudica (vorbă învechită).

Doc. I, 450 (d. 1784): cel ce va eși mușteriĭ, se va *atîrdisi* la mezat. I. Negr. Cópiĭ de pe Nat. 252: abia ajuns în localul unde se ținea mezatul, se puse să *atîrdisésc*ă...

Var.: **artorosesc** și **arturisesc** (Polyzu).

Doc. II, 105 (d. 1775): nimenĭ să nu fie slobod de a *artorosi* chiria prăvăliei unuĭ altuia spre pagubă.

— ARTURMAK (aorist: artyrdy), encherir d. artyk „mai mult“; bulg. atardisam, serb. arterisati, ngr. ἀρτηρδίζω și ἀρτηρίζω. Verbul românesc nu derivă de-a dreptul din turcesce, ci prin mijlocirea formeĭ bulgare și neo-grece, atardisam și ἀρτήρισα, ambele aoriste (§ 26).

Vorba însăși face parte din o serie numerósă de terminĭ juridicĭ, relativĭ la adjudicaţiune, carĭ, ceĭ mai mulțĭ, aŭ început să dispară sub influența noueĭ legislațiunĭ (§ 71).

***atîrdisitor** m. adjudicator.

Ur. IX, 203: *atîrdisitorii* nu vor putea cere nicĭ o prefacere.

atlăz n. stofă de mătase fină și lucie, de diferite calităţĭ și colorĭ (Etym. 2066 citéză inventare mănăstirescĭ din 1588 și 1681, în carĭ se menționéză varietăţĭ de atlaz pentru odăjdiĭ, ca: atlaz cemeni, durenghi, ghiulghiuli, mușchi, taratli; V. aceste vorbe în Partea II).

Cuv. 1, 214 (d. 1588): procovețe de *atlaz* albastru. Gheorg. 322: de ḑiua Pascilor toţĭ boierĭi aveaŭ dar de la Domn câte un postav mahut și câte un *atlaz* florentin... Ax. 131: aŭ dăruit Nicolaĭ-Vodă tuturor boierilor câte un postav și câte un *atlaz*. Tarif 1761: *atlaz* de 14 coţĭ 1 leŭ vechiŭ. Ur. XI, 249 (f. de z. 1780): o perdea de *atlaz*,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

un obial de *atlaz*, o saltea de *atlaz*. TARIF 1792: *atlaz* de Florintia, *atlaz* de Veneţia, *atlaz* cu fir, *atlaz* i tabiniţe fără de fir de la Hio. REV. II, 334 (f. de z. 1821): roche de *atlaz* alb, alta de *atlaz* galben. NEGR. I, 17: fustă de *atlaz* albastru deschis. FIL. 26: venerabilul bătrân îmbrăcat cu anteriŭ de *atlaz* vişiniŭ

Var. (mold.): **aclaz.**

REV. I, 339 (f. de z. 1069): o sucnă roşie de *aclazu* cu florĭ de fir. UR. XIV, 234 (f. de z. 1813): una salte de *aclaz*, una plapomă de *aclaz*. SEV. 151: Cu oghialul de *aclaz*, Mor duşmanii de necaz...

— ATLAZ (ar. atlas), satin; serb. bulg. atlaz, mcr. atlaze, ngr. ἀτλάζι.

Despre stofele de mătase şi varietatea lor (§ 86).

atlājel n. materie de atlaz şi de bumbac.

Doc. II, 406 (d. 1792): *atlājel* în şatrange.

avaèt n. (saŭ **havaet**) I (sensurĭ archaice) 1. taxă de plată pentru o slujbă óre-care.

KOG. 257: luându-şi gelatul *avaetul* luĭ după obiceiŭ... COND. IPSIL.: hotarniciĭ să nu aibă a lua *havaet* pentru ostenéla ce vor face la hotărnicii. FIL. 289: mi-a oprit şi *havaetul* judecăţiĭ.

2. dare anumită, constituind un venit special al Domnilor saŭ al boierilor: avaetul provenia din numirea într'o funcţiune, din taxe impuse pe sare, vamă, vite, moşiĭ etc.

COND. 1776, p. 12: *avaetul* caftanelor ce îmbracă Domnul pe boierĭ: de la Vel-Logofĕt până la Vel-Postelnic 100 leĭ, de la Vel-Spătar până la Vel-Stolnic câte 80 leĭ, de la Vel-Medelnicer până la Vel-Şătrar câte 50 leĭ... UR. III, 140 (d. 1792): Domniĭ trăgênd numaĭ *avaeturile* lor, precum sare, vamă şi alte asemenea; XXII, 309: *avaeturile* d-sale veliţilor boierĭ câte 6 leĭ la pungă. Doc. IV, 118 (d. 1794): ni se cere de vită un nesuferit *havaet*... UR. II, 205 (d. 1827): moşiile şi acareturile ce vor trece prin moştenire nu sînt supuse a plăti nimic ocârmuiriĭ saŭ *havaet* saŭ ţeciuială. FIL. 206: şeful de masă plătia la primirea ordinaluĭ de orînduire leĭ 5 sub numire de *havaet*; 240: două miĭ de leĭ am dat *havaetul* mezatuluĭ; 289: mi-a oprit şi *havaetul* judecăţiĭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. taxă la o pădure, la un pod (Costinescu).

2. (ironic) imposit arbitrar.

ORĂŞ. 20: trântesce havalele şi miĭ de *havaeturĭ*...

— 'AVAID (pl. d. ar. 'aid „coutume, rentrée d'argent"), revenus, rentrées provenant des droits de douane; alb. havaĭet „bezmĕn".

avân a. 1. perfid, sinonim cu „hain".

MAG. IV, 358: Constantin Postelnicul, sciind că sînt Grecĭ *avanĭ* şi încărcaţi de datoriĭ, nicĭ unuia nu-ĭ a făgăduit Domnia. KOG. 288: iscălită de mâna luĭ Bogdan şi a Cuzeĭ celuĭ *avan*.

2. cumplit, grozav, strașnic.

STAM. 117: *avanul* de Han pórtă baier fermĕcat. AL. T. 49: Leiba

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cel *avan*... 464: mai stâi... să'mi ieŭ măcar ḑiua bună de la prietenĭ... mâĭ! că *avan* mai eşŭ! Cr I, 315: mórtea tare-ĭ neastîmpĕrată şi *avand*.

— HAVAN (ar. ḥavvan), traître, perfide; serb. avan, id.; ngr. ἀβάνης, calomniateur. Vorba e cunoscută numaĭ în Moldova; în Ardél (pe Someş) circulă cu acelaşĭ sens, sub forma **avam** (Reteg. Poveştĭ, 138: îĭ strălucia înainte maĭ *avam* de cât sórele; 207: vaĭ, că *avam* maĭ e în beţie). Faptul că vorba figuréză în literatura religiósă (Etym. 2148) ne face să bănuim, că ea există şi la Ruşĭ, carĭ o vor fi împrumutat de la Tătarĭ; formele balcanice, cea sêrbă şi cea neo-grécă, ar fi singure dar de proveniinţă osmanlie.

B

Babàcă m. tată (ca termin de resfăţare şi ironic). Al. T. 396: te 'nvelesce cu contĕşu *bădbacĭ*; 399: laş' că te oiŭ spune eŭ şi *bădbacĭ* şi *nenécĭ*; 422: iacă un răvaş de la *babaca*; 1002: un prieten vechiŭ a *bădbacă*-teŭ. Negr. II, 24: ce a ḑice *babaca* d-tale şi dascălu? Fil. 56 [un ţigan vorbesce]: am venit să-ţĭ daŭ o carte de la *babaca* d-tale. Carag. 24: traiŭ, nenéco, cu banĭĭ *bădbachĭĭ!* (locuţiune ajunsă proverbială). Oraş. II, 139: *babaca* avut-a şi el prăvălie.

Var.: **babac.**

Stam. 461: o sută galbenĭ de la *babacul* seŭ.

— BABA, père, grand-père: alb. bulg. serb. baba „tată“, mcr. babá „tată“ (în graiul copiilor).

Vorba **babá** „moş“ (ca titlu onorific pentru persóne în vîrstă) s'a păstrat în **Baba-Novac,** numele unuĭ haiduc vestit (eroul poesieĭ nóstre populare şi al celeĭ balcanice) şi al unuĭ general al luĭ Mihaĭ-Vitézul; apoĭ în **Babadam** „Moş-Adam“ care corespunde turc. BABADAM „vieillard expérimenté“, bulg. babadan „moştenit“; locuţiunea „de la Adam-Babadam“, ad. de când cu Moş-Adam, corespunde serb. ot baba zemana „din vremea străveche“.

Cr. II, 65: aşa ni-era obiceiul să facem la scăldat de pe când *Adam-Babadam*. Marion 1892, No. 21: se dă de-a binele vechiŭ boier din tată în fiŭ, de la *Adam-Babadam*.

Ca vorbă familiară şi copilărésc, ea circulă în Moldova sub diferite forme diminutivale: babacă, bădbăcuţă, babaia, bădbăiţă ca bulg. serb. babaiko şi ngr. μπαμπάκας.

bădbăcuţă m. diminutiv identic cu „babaia“.

Al. T. 461: babaca! babaca! o venit *bădbăcuţa!*

babaia f. tătucă (formă de desmierdare).

Xen. 149: să pot ajuta pe *babaia*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Diminutiv analog cu bulg. serb. babaĭa, rus. bobaĭ.

băbăiță f. tătiță.

Al. T. 953: am să te aștept cu brișca *băbăiții*.

Formă diminutivală derivată din cea precedentă.

babalîc n. 1. (la Turcĭ) titlu de respect dat unuĭ bĕtrân, pe care îl poțĭ privi ca tată.

Dion. 186: Pazvandoglu aŭ ḑis către Pașa: Măria ta *babalic*, aŭ eșit în primblare; Pașa aŭ rĕspuns: așa, flule!... 190: Căpitan-Pașa aŭ rĕspuns luĭ Leŭ-Pașa: bine te-am găsit, *babalîc!*... 195: aŭ scris Căpitan-Pașa luĭ Leŭ-Pașa pitac: multă sănătate și dragoste Mărieĭ tale, *babalîc!*

2. (la Românĭ) bĕtrân, maĭ ales nevoiaș.

Teleor, 334: acești *babalicĭ*, carĭ maĭ eraŭ și hagiĭ... cerură cafele turcescĭ. Kik. III, 346: și-a mâncat tinerețele cu un *babalîc*.

3. (ironic) tînĕr cu apucăturĭ de bĕtrân.

Cr. II, 123: tot umblând noĭ din școlă în școlă, maĭ mult ia așa de frunza frăsinelului. mâne poimâne avem să ne po nenim nisce *babalicĭ* gubavĭ și oftigoșĭ numaĭ buniĭ de făcut popĭ...

4. fig. lemn gros ce ține greutatea morieĭ: cu acest din urmă sens, vorba se aude și sub forma **babaluc** prin jud. Covurluiŭ (Etym. 1097 și 2254).

— babalyk, homme âgé, titre d'honneur qu'on donne aux vieillards; serb. babaluk „socru, strămoș“, mcr. babalîc „voinic“. Sensul metaforic există și turcesce: *baba*, a post of shout timber set upright (Redhouse).

bacàl m. cel ce vinde comestibile.

Cond. 1776, p. 15: starostele de *bacalĭ*; 39: *bacalĭĭ* și alțiĭ pentru trebuințele vînzărieĭ mărfiĭ lor să fie volnicĭ a ținĕ și a avĕ cantar de 40 oca trăsură. Al. T. 948: am cunoscut un *bacal* pe chir Sfetcu; 1234: ficior de *bacal*. Negr. I, 297: am să-l daŭ calfă la vr'un lipscan saŭ la vr'un *bacal*.

Forma „bacal“ e proprie Moldoveĭ, în Muntenia se aude **băcan** (finalul sub acțiunea analogică a numelor de profesiuni ca: lipscan, marchitan).

Doc. I. 507 (d. 1783): silitra, puciósa. iarba de pușcă... aŭ fost opriți prăvăliașiĭ și *băcaniĭ* de a ținea prin prăvăliĭ și prin băcăniĭ; II, 336 (d. 1792): veĭ da poruncă *băcanilor*... a avea la prăvăliile lor unt cu îndestulare. Cond. 1813, p. 342: verĭ-ce *băcan* saŭ neguțător să fie slobod a vinde sare în politie... Pann II, 8: mergĭ colea la *băcan* să-ți dea mezelicurĭ... Carag. 103: tótă nóptea a fost masă mare la *băcanul* din colț.

— bakal (ar. bakkal), marchand de légumes et d'autres commestibles; alb. bulg. serb. bakal (și bakalin), mcr. băcală, ngr. μπακάλης.

***bacàlbașa** m. starostele bacalilor carĭ formaŭ o bréslă deosebită (V. bacal și bașă).

Doc. I. 280 (d. 1783): dat'am cartea Domnieĭ mele luĭ Hagi Daniil, pre carele l'am făcut Domnia mea *bacalbașa* peste toțĭ băca-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

nii din Bucuresci, ca să aibă a fi purtător de grijă şi ocârmuitor bresleĭ acesteia. Ur. XXII, 162 (d. 1813): Niculache sin George Muraitul, *bacalbaşa* din Ieşi.

***bacalicà** f. articol de băcănie.

Doc. II, 311 (d. 1792): lucrurile de *bacalica*... de peste Dunăre. Formaţiune ibridă după ngr. μπακαλικόν „épicerie".

băcălie f. (în Muntenia **băcănie**) 1. prăvălia bacaluluĭ.

Dion. 168: făcea cercărĭ... şi pe la *băcănĭĭ*; 204: focul aŭ sosit... la *băcănĭĭ* în puterea tîrgului. Rev. I, 56 (d. 1802): cele ce s'aŭ luat de la *băcălĭĭ* din tîrgul Ieşi... Al. T. 694: mastic am găsit la *băcălie*... Pann I. 64: un mare urcior luând... se duse la *băcănie*. Marian II, 153: S'a stîrnit o *băcălie* De negréla şi hârtie.

2. marfă de bacal (arome saŭ comestibile).

Nec. 311: iară *băcăliile* staŭ vĕrsate pre uliţe de eraŭ sătul şi copiiĭ: straflde, smochine, alune... Dion. 190: Pazvantoglu aŭ trimis tot felul de *băcănii* din destul luĭ Leŭ-Paşa şi orez mult... Ur. XXII, 304 (d. 1826): *băcăliile,* adică undelemn, cracatiţă şi altele... Ghica, 67: vin amestecat cu usturoiŭ pisat şi cu *băcănii*. Al. 116: Descarc *băcălĭĭ* Şi 'ncarc dimerlii...

3. profesiunea de bacal.

Kog. 273: Apuce-se de *băcălie,* Că-i mai mare boierie.

Formaţiune proprie ca şi bulg. bakaliĭa.

băcàn n. 1. lemnul unuĭ arbore din Brasilia care dă o frumósă tinctură pentru roşitul ouĕlor de Pasce.

Tarif 1761: *băcan* de 14 ocă 1 leŭ vechiŭ.

2. roşul cu care femeile 'şĭ dreg faţa.

Tarif 1792: *băcanul* (lemnul de boiele) cântar 76 banĭ, *băcanul* vînĕt şi de alte felurimĭ 22 ½ banĭ. Cr. I, 112: negustor de *băcan,* irurĭ, ghilélă, suliminélă. Delavr. Parasiţiĭ, 152: vardiştĭ naţionalĭ cu códe de cocoş muiate în *băcan.*

— bakam (ar. bakkam), bois de Brésil, teinture rouge: cum. bachan „lignum Bresillum etiam color ejus tincturam referens"; bulg. serb. bakam, rus. bakamŭ „lac florentin"; ngr. μπακάμι, mcr. băcame.

băcănesc v. 1. a roşi cu băcan ouele de Pasce; 2. a-'şĭ drege faţa cu băcan.

Formaţiune verbală românéscă ca şi serb. bakamiti „a roşi ouĕle" şi bulg. nabakamiti „a-şĭ drege faţa".

băciŭ m. 1. cioban însărcinat cu facerea brânzeĭ.

Cr II, 15: ciobaniĭ şi *baciul* habar n'aveaŭ de asta. Isp. 209: baciul de la stână a adunat laptele de la óia finuluĭ, l'a făcut brânză şi l'a adus acasă. Stănc. 349: viaţa ce duse în tîrla *baciuluĭ*... Al. 58: Pe ciobanĭ legatu-mi-aŭ... Iar pe *baciul* cel mai mare Îl fereca şi mai tare...

2. jucătorul în arşice care trebue să dea întâiŭ.

Isp. Juc. 87: al cuĭ ichiŭ cade mai întâiŭ beiŭ, este *baciul*...

— (čoban) baş, premier pâtre, maître-berger: serb. şi mcr. cioban-baş „baciŭ". Sub raportul fonetic, finalul

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ş = č (§ 21), iar despre nomenclatura pastorală împrumutată de la Turcĭ (§ 105). La Românii din Macedonia, *baciŭ* e diferit de „cioban-baş“ şi are sensul special „acela care îngrijesce şi strînge seul la zalhana“ (Dr. Obedenaru), ceea ce corespunde fórte bine înţelesuluĭ primitiv: baş „maĭ-marele, capul“. In privinţa obiecţiunilor istorice ce s'ar putea face unuĭ împrumut de la Osmanlîĭ (Etym. 2298), cf. vorba „cioban“.

Prin ciobaniĭ românĭ, acest termin pastoral trecu în albaneza (baţ „frate maĭ mare, tovarăş“), în neogréca (în Epir μπάσιος, γέρων σεβαστός), în bulgara (bačilo „stână“), în sĕrba (bač „care face brânză“), în polona (bacza), în ceha (bača „vătaf“) şi în ungara (bácsa „întâiul cioban“ şi bácsi „nene“).

băcie f. coliba ciobanuluĭ unde se face brânza (Etym.). Vorba trecu şi la Sêrbĭ: bačiĭa „stână“.

baclavà f. plăcintă turcéscă cu zahăr şi nucĭ.

Dion. 221: nisce agale din Diiŭ aŭ trimis generar Isaiĭ poclon o *baclava* fórte frumósă şi cu gust bun şi mirositóre... Al. T. 138: s'a trecut timpul *baclavalelor* pentru voĭ... Fil. 94: *baclavale* şi dulceţe de Ţarigrad. Oráş. 19: cafele. *baclavale,* dulceţurĭ. cozonace...

Var.: **paclava.**

Al. T. 505: vr'o capama, vr'o *paclava,* vr'o ciulama...

— BAKLAVA (paklava), gâteau d'amandes, pâtisserie assaisonnée de sirop ou de miel et divisée en tranches de forme rhomboïdale Barb.; bulg. sĕrb. baklava, mcr. băclăvà, ngr. μπακλαβᾶς.

bacşiş n. I (la Turcĭ) 1. dar în banĭ făcut soldaţilor la urcarea pe tron a unuĭ noŭ Sultan.

Cant. Ist. ot. 323: Selim a distribuit ienicerilor şi spahiilor *bacşişul* saŭ darul usitat (cf. 582).

2. rĕsplată dată pentru vr'o ispravă militară saŭ pentru un serviciŭ făcut.

M. Cost. 281: făgăduită era plata Tătarilor la Hotin de la Sultanul Osman, care va aduce cap de Cazac să iee 50 galbenĭ de aur *bacşiş.* Ist. 1753. p. 21: inicerimea răpştia cerêndu-şĭ *bacşişul* lor ce aŭ obiceiŭ de se dă, când se face óste câte o mie pungĭ. Dion. 174: Turcĭĭ arăta capetele la sarascher, ḑicênd că sînt Nemţi, ca să le dea *bacşiş:* 186: iaŭ *bacşişurĭ* marĭ de banĭ. Muste, 70: aŭ purces şi Aga Veziriuluĭ dându-ĭ *bacşiş* 7500 leĭ fără de caĭ şi fără de alte darurĭ ce aŭ maĭ luat.

II (la Românĭ) 1. dar făcut unuĭ subaltern (din graţie saŭ din recunoscinţă).

Nec. 197: Iliaş Vodă era şi darnic, *bacşişurĭ* da marĭ. că era om bun. Al. T. 46: noĭ surugiĭ judecăm omu după *bacşiş* şi nu dăm greş niciodată cu chitéla; 396: vĕ făgăduesc *bacşiş* bun. Marion, 69:

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

o casă mare unde sînt și *bacșișurĭ* grase. BASME I, 152: na o leiță *bacșiș* și intră în sat.

2. în special, dar făcut cu ocasiunea Anuluĭ-noŭ. FIL. 210: două sute leĭ *bacșișul* slugilor de St. Vasile.

— BAKȘYȘ (pers. bahșyș), don, cadeau, pourboire (d. bahșiden „donner"); alb. bulg. serb. bakșiș, ngr. μπαχτζίσι. V. peșcheș.

badană f. 1. perie de spoit casa.

CR. II, 129: cu nisce tîrsóge de barbe cât *badanalele* de marĭ. S. NĂD. 13: aḑĭ daĭ varul cu *badanaua* și mâne îĭ răḑăluescĭ cu cuțitul.

2. (ironic) periuță de cânit sprîncenele.

AL. T. 412: pămătufurĭ și *badanale* de sprîncene.

Sub acéstă formă, vorba e proprie Moldoveĭ, în Muntenia se rostesce **bidinea** (reducere fonetică prin forma intermediară „bădăna": cf. măhăla).

DELAVR. 221: *bidinele* muiate în roș. galben și albastru. ORĂȘ. 13: Unde 's murdăriĭ maĭ dese, trage măturĭ. *bidinele.*

De aci **bidinar,** fabricant saŭ vînḑĕtor de bidinele și spoitor cu ḑiua: cu acest din urmă sens maĭ ales sub forma feminină *bidinărésă* saŭ „chivuță", femee care spoiesce cu ḑiua.

— BADANA, badigeon; bulg. badana.

badie f. (probabil) cutie: vorba figuréză în acest pasaj unic (într'o baladă din Modova).

AL. 121: Papucĭ în *badiĭ,* Aduși din Indiĭ . .

— BADÌA (pers.), grand vase, cruche; rus. badiĭa „vas de pămînt", pol. badja „sorte de mesure dans l'administration des mines".

Vorba, circulând numaĭ în Moldova și în idiomele slave de la Nord, se trage din tătăresce.

bagà f. materie din unghiile și solziĭ bróscelor țestóse pentru pieptenĭ, tabachere, nasturĭ etc.

MELCHIS. Roman II, 129: o tabachere *baga* s'aŭ dat peșcheș d-sale portarului Nicodim. Ur. II, 406 (doc. 1790): un pieptene de *baga.* OD. I, 451: unelte în fildeș, în sidef, în *baga.*

— BAGA, écaille de tortue. ngr. μπαγᾶς. Despre celelalte minerale provenite din Orient (§ 103).

bagdadie f. 1. tavan (Mold.), maĭ ales cu stucurĭ.

VLAHUȚĂ, Novele. 204: *bagdadia* se sparse.

2. tavan ornamentat de biserică (în Ardél).

— BAGDADI (ar.), plafond crépit de plâtre à la façon de Bagdad Barb.; it. Baldacco, numele Bagdatuluĭ în evul-mediŭ, de unde: baldacchino, fr. baldaquin, după numele orașuluĭ unde se fabricaŭ stofele scumpe de uraniscurĭ (VĂC. 290: un taht cu *baldachin* tot de aur lucrat).

Ca și tavan, corespunḑĕtorul muntén al vorbeĭ,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

și alte lucrărĭ de dulgherie, bagdadia era o execuțiune a meșterilor orientalĭ.

bagiàcă f. gura de jos a coșuluĭ.

Al. T. 895: în drépta o *bagiacă* cu șură... Bogd. Com. 250: voiŭ intra în odaia ta prin *bagiagă*.

Var.: **bagea, bageac, bageag** și **bagiagă.**

Șeș. V, 37 (d. Sucéva): *băgeag, băgéua, băgea,* hogeag, coș...

— baĭă (pers.), cheminée, lucarne; bulg. serb. baĭa „gura coșuluĭ," alb. baĭa „ferestrue în pod", mcr. băgè, ngr. μπαντζάς.

Vorba se aude numaĭ în Moldova, iar guturala finală se datorește uneĭ influențe analogice cu „ogiac".

bahmèt m. nume dat odinióră cailor micĭ, dar fórte iuțĭ și tarĭ, aĭ Tătarilor din Crimeia și din Bugiac.

Al. 79: Un *bahmet* ce tot săria... Od. I, 161: eraŭ tot călușeĭ rotunzĭ de Dobrogea și *bahmeți* sburliți de Bugiac.

Var.: **bahamet.**

Al. 149: *Bahameți* cu periĭ creți...

— bachm-at (din pers. pehn „large" și turc. at „cheval", litt. cal mare), de unde și rus. rut. pol. bachmat „cal mare tătăresc".

Vorba circulă odinióră numaĭ în Moldova, împrumutată fiind direct de la Tătarĭ, de aceea lipsesce în graiul muntén și în idiomele balcanice (§ 6).

baibaràc n. 1. stofă orientală din care se făceaŭ haine boieresc.

M. Cost. 144: *baibărace* saŭ haine roșiĭ. Tarif 1761: *baibarace* noue de 7 un leŭ vechiŭ.

2. haină scurtă la țărance și la copiĭ de țăranĭ.

Teod. 659: Frumos *baibarac,* Nunta să-mĭ îmbrac...

— baibarak, stofă prețiósă adusă din Crimeia. Vorba e proprie Moldoveĭ și e luată de la Tătarĭ, de unde trecu și la Polonĭ (Etym.).

băibărăcar m. fabricant saŭ negustor de baibarace.

Ur. II, 41 (d. 1783): abageriĭ, *băibărăcariĭ,* rachieriĭ...

băibărăcărie f. fabrică saŭ prăvălie de baibarace.

Cond. 1776: două fanare (la) *băibărăcărie.* Negr. I, 301: casă în ulița *băibărăcărieĭ*...

bairàc n. I (sensurĭ archaice) 1. stég turcesc fórte lat, de mătase, ce se purta înaintea sangiaculuĭ.

Zil. 99: scumpeturĭ din ordia Vizirului: aur, argint, scule împărătescĭ, arme mărunte, tunurĭ, *bairace,* corturĭ.

2. (în oștirea nóstră din epoca fanariotă) stég mare, deosebit de alemul și de sangiacul (cu pl. bairace și bairacurĭ).

Doc. I, 549 (d. 1784): neferiĭ toțĭ înarmațĭ călărĭ cu *bairacul* lor.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Ar. 41 (d. 1821): am sărit de pe cal şi am luat *bairacul* în mână de jos. Fot. III, 293: sub Armaşul cel mare sînt *bairacurile* ţării şi tuiurile domneşcĭ.

3. stég saŭ companie de voluntarĭ (şi **baerac**).

Doc. III, 182 (d. 1788): câtevaşĭ *baerace* de óste cu a nóstră... Hrist. (1817): Şi le făcu *baerac*, făcêndu-l tot cete cete... Fot. III, 278: opt *bairacurĭ* de scutelnicĭ. Teod. 585: *Bairacul* cum făcea? Cinci-decĭ voinicĭ că strîngea...

4. fig. stégul revolteĭ.

Ar. 156 (d. 1821): un Teodor hain, adunând cu el o mulţime de ómenĭ, a ardicat *bairacul*.

II (sensurĭ moderne) 1. (ironic) stindard de luptă.

Al. T. 39: şi eŭ am purtat *bairacul*, şi eŭ am giucat hora unirii...

2. (la bîlciurĭ) cort cu prájină înaltă unde se strînge lumea să petrécă [Isp.]

— BAIRAK (pers.), grand drapeau, pavillon, étandard dont le pied, terminé par une pique, se fiche en terre Barb.; corps d'armée irrégulier Youssouf: alb. bulg. sĕrb. bairak (serb. şi barĭak), ngr. μπαϊράκι. V. Partea II: iuruc-bairac şi bairactar.

balabàn m. 1. un fel de şoim mic (cu acest sens aprópe dispărut din limbă).

Cant. Ier. 26: şoimul, uleul, cucunozul, coruiul, hăreţul, *balabanul*, blendăul.

2. adĭ, maĭ ales nume de câine, maĭ rar de persónă.

— BALABAN, faucon blanc à tête épaisse; cum. balaban „falco"; bulg. rus. balaban „şoim de vînătóre".

Despre fauna nóstră de origina turcéscă: § 101.

bălăbănesc v. a se lupta cu ceva mare şi greŭ, cu ceva maĭ presus de puterile sale (Glos. 46), litt. a se lupta şoimesce, a se împotrivi din rĕsputerĭ.

Isp. 121: câteva ḑile se *bălăbăni* el aşa cu valurile mării. Jip. 15: să se maĭ *bălăbănéscă* ţăranu în umbletele dreptăţiĭ, ale adevĕruluĭ şi ale munciĭ sterpe.

bălăbănos a. cu ochĭ marĭ şi încruntaţĭ (ca aĭ şoimuluĭ când se rĕpède la pradă).

Isp. 134: ochĭ *bălăbănoşĭ*, gogonaţĭ şi roşiţĭ de neodihnă.

balamà f. 1. ţîţînă la uşă saŭ la oblóne (litt. bantă).

Cr. I. 321: doŭ lătunóie gróse, patru *balamale*, câteva piróne...

2. pl. fig. încheieturile trupuluĭ (în special ale picióarelor): „a slăbi cuiva balamalele", a-şĭ pierde puterile, a fi gata să se prăbuşéscă: „a strînge în balamale", a sili saŭ constrînge cu vorba.

Al. T. 1183: Ce aĭ? — Nimica... mi-o slăbit *balamalele*. Carag. II, 134: sfîrşindu-se de la inimă, se móie din *balamale* şi cade pe un scaun. Oráş. II, 55: mersul îĭ se împleticesce, c'a slăbit din *balamale*. Gane III, 208: zărind ochiĭ floroşĭ şi mustăţile ţapoşe ale haiduculuĭ, 'şĭ simţi *balamalele* slăbind şi pistolul îl căḑu din mână.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

3. (prin analogie) despre fălcĭ şi despre cap, de unde locuţiunea „a scóte din balamale“, a face să-şĭ iasă din minţĭ; „a eşi din balamale“, a fi ţicnit.

TELEOR. 15: din ce pricină ţi-aŭ sărit fălcile din *balamale?* GHICA, 220: e om bătrân ş'apoĭ îĭ s'aŭ cam slăbit *balamalele* capuluĭ.

— BALAMA (baglama), lien, bande; bulg. sĕrb. baglama. Sensul figurat e propriŭ limbeĭ române şi s'a format sub acţiunea analogică a vorbeĭ „ţîţînĭ“ (Jip. 66: d'eĭ hi slab de ţîţînĭ, te culcă dĕ ghiŭ).

balamiş n. mâncare ciobănéscă din făină cu lapte şi unt.

Vorbă pretutindenea cunoscută sub variantele **balmeş, balmoş, balmuş,** pe care d. Hasdeŭ (Etym. 2389) o pune în legătură cu BULAMAČ, bouillie de farine et de fromage; bulg. sĕrb. bulumač „un fel de mâncare“ (bulg. şi balmuş), ung. bálmos „brânzóică“, pol. balmosz.

balcâz a. 1. corpulent, vorbind maĭ ales despre fete saŭ femeĭ grase.

CR. II, 26: o fată *balcâză* şi lălâie. KIK. III, 354: o ţigancă *balcâză* şi ciupită de vĕrsat.

2. cu sensul generalizat, aplicându-se şi la bărbaţĭ.

CR. II, 7: Nica al luĭ Costache cel răguşit, *balcâz* şi rĕutăcios. GROS. 50: *balcâz,* mare şi gras, vorbind de ómenĭ.

— BALKYZ, litt. fille de miel (lipsesce în dicţionare). Vorba e proprie Moldoveĭ şi lipsesce aiurea.

baltàg n. 1. un fel de secure cu douĕ tăişurĭ, od. în Moldova atributul Agăĭ, ca maĭ târdiŭ topuzul.

NEC. 301: aŭ lovit lacata cu *baltagul* de aŭ stricat'o... GHEORG. 302: până la Grigorie Vodă, în domnia a doua, Aga purta *baltag*... iar atunciĭ Grigorie Vodă aŭ suit Aga după vel-Comis, dându-i Domnul cu mâna luĭ semn să pórte topuz adică buzdugan. COND. 1776, p. 15: căpitanĭ de *baltag.* STAM. 64: Unde 's trabanţiĭ de grózĭ cu *baltage* şi măciucĭ? OD. I, 173: o ghiógă nestrujită cu dinţĭ de fier, adevĕrat *baltag* de uriaş.

2. lovitură (maĭ ales pe talpă) dată cu baltagul, bătaie obicĭnuită în epoca fanariotă (cf. buzdugan).

NEGR. I, 24: veţĭ lua flecare câte o sută de *baltage* cârjaliescĭ pe talpe. GANE I, 226: *baltagul* meŭ strămoşesc îĭ va juca pe spete.

3. arma haiducilor din trecut şi a ciobanilor de astădĭ (şi sub forma **baltac**).

AL. 80: *Baltagul* şi-l ridica, In Leonte 'l repedia Şi capul îĭ reteza. VULP. 43: Cu *baltage* ferecate Tot cu pietre nestimate. TEOD. 589: Pe butuc că 'l aşeda, Cu *baltac* patru 'l făcea...

— BALTAK, hache, hallebarde: în idiomele balcanice revine numaĭ forma primitivă BALTA, cu acelaşĭ sens. Reducerea fonetică a luĭ *baltac* în *baltag* s'a făcut sub influenţa analogică a luĭ „ciomag“. V. Partea II: baltagiŭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

băltăgel n. baltag mic (și **băltăcel**).

R.-Cod. 65: Din ciocan un *băltăgel,* Să intru 'n codriĭ cu el... Teod. 52: Căpitanĭ cu *băltăcele*...

bàmie f. legumă egipténă cu pulpa verdue *(Hibiscus)*, care se mănâncă ca tocană; ródele eĭ tinere sînt una din legumele cele maĭ delicate în țările tropicale.

Doc II, 315 (d. 1792): *bame* marĭ 25, treĭ banĭ. Pann I, 125: *bamiile* încă. loboda și știrul... Teleor, 210: am mâncat cu mare poftă *bamiĭ* cu puĭ...

— BÀMIA (ar.), légume originaire du Soudan et très estimée en Orient Barb.; alb. bulg. mcr. serb. bamĭa, ngr. μπάμια.

Despre plante alimentare de aceiașĭ origină (§ 102).

bardàc n. 1. urcior, ólă (și sub forma **bărdacă**).

Jip. 12: maĭ ciocnirĭ *bărdacu,* maĭ ulcica, maĭ arama, maĭ borcanu...; 38: iaŭ *bărdacu* cu apă próspétă. Isp. 263: o *bardacă* de apă de izvor să béŭ; 341: o fată frumósă de s'o sorbĭ într'o *bardacă.*

2. varietate de prune cu gât (în Mold. și Oltenia).

Drăgh. I, 26: din perje 3 felurĭ sînt însemnate și de gust: avramele, verdĭ-amare și *bardacele.* Şeș. V, 69: sînt póme goldane, albe, avrame, *bardace,* stănigele, curcudușe, ungurescĭ, popescĭ, tomnatice și porumbele.

— BARDAK, cruche; bardak eriyi „la prune diaprée" Barb.; cum. bardac „urceus"; alb. bulg. serb. bardak, ngr. μπαρδάκι (serb. bardakliĭa „varietate de prune").

Despre cele-lalte vase din bucătăria țăranuluĭ (§ 99).

bărdăcuță f. bărdacă mică.

Isp. 27: o *bărdăcuță* de must să bea.

bàrim adv. (și **barem**) măcar, cel puțin.

Isp. 123: va fi *barim* o slugă în curte; 164: *barim* nucile cu haine să le dea; 393: s'aibă și o fată *barim* la atâția feciorĭ. Stânc. 121: să-l daŭ *barim* să mănânce. R.-Cod. 218: Că nu-țĭ cer de cheltuială Nicĭ *barim* o lescăióră. Jarnik. 143: *Barem,* numaĭ până în casă...

— BARIM (pers. bari), du moins; bulg. serb. barem și barim; ngr. μπάρεμου.

Particulă răspândită în Moldova și maĭ ales în Muntenia, de unde trecu în orașele limitrofe ale Ardéluluĭ.

baș n. agio (adĭ rar întrebuințat).

Cond. 1693, p. 681: s'aŭ trimis 300 tal. la capichehaiale de i-aŭ dat ovreiuluĭ pentru *bașul* banilor, ce aŭ dat împrumut de s'aŭ dat la trebile țăriĭ. Ur. XVII, 55 (d. 1767): 112 leĭ maĭ sînt dator la Stolnicul Gheorghe Beldiman... cu 12 leĭ *bașul* lor. Jip. Suf. țăr. 153: mulțĭ cassierĭ se folosesc de aur prefăcêndu-l în argint și natia plătesce pentru datoriĭ maĭ mult *baș.*

— BAȘ (akče başy, litt. capete de banĭ), agio; bulg. serb. baș, ngr. μπάσι.

Ca termin comercial, *baș* e și adĭ încă popular, dar tinde a dispare sub acțiunea neologiculuĭ „agio",

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

pe când „zaraf“ se menține (deși cu o scădere a înțelesului) față de sinonimul său modern „bancher“.

baș m. 1. cap, staroste (în acest sens eșit din us).

Doc. IV, 238 (d. 1795): am dat acéstă domnéscă a nóstră carte Nicoli, *bașul* gelepilor...

2. cel dîntâiŭ (în bine saŭ în rĕŭ), corespunḍênd prefixuluĭ „archi“: se alăturà în vechime la diferite grade ierarchice otomane (V. Partea II), apoĭ prin analogie la unele titulaturĭ indigene (cf. sĕrb. baș-knez).

baș-boier, primul boier al țărĭĭ, obicinuit cel maĭ bĕtrân, care presida Divanul după Domn: întâia óră, în 1763, Pórta a rînduit pe unul din boieriĭ țărĭĭ guvernator provisoriŭ cu titlul de baș-boier (Fot. III, 265).

Ar. 212: să se așeḍe un sfat de un numĕr de boierĭ și din aceia unul să fie *baș-boier* prin alegere de ceĭ maĭ aleșĭ. Ghica, 501: *baș-boierul* purta hanger la brâŭ. Marion 1890, No. 24: vorbesce taman ca un *baș-boier* de mâna întâĭ.

baș-căpitan, căpitan de frunte.

Kog. 294: mĕ rog, *baș-căpitane*, dór nu m'eĭ necăji făr'de cale...

baș-rĕzeș, fruntaș între rĕzeșĭ.

Al. T. 258: sînt Harță, *baș-rĕzeș*, Cunoscut tocmaĭ prin Ieșĭ...

În credințele poporuluĭ din Muntenia (Etym.) se numesce **cocoș-baș** acel cocoș din sat, care cântă maĭ întâiŭ la mieḍul nopțiĭ și după care se iaŭ ceĭ-lalțĭ cocoșĭ.

3. acelașĭ prefix, alăturat la nume de țesĕturĭ și de bĕuturĭ, indică calitatea cea maĭ bună.

baș-fir, fir de aur curat.

Bur. 70: Cu guler de fir, De fir chiar *baș-fir*.

baș-bafir, baibafir (prima formă scurtată din baș-baș-fir).

Teod. 686: D'un cioltar de fir, Fir și *baș-bafir*... 80: Cămașă de in, Guler *baibafir*...

baș-buza, bragă de prima calitate (și **baș-buzuc**).

Teod. 121: Bragă bună, *baș-buza*, Cine bea, rĕmâne grea. Delavr. Parasiții, 156: intră într'o bragagerie; eĭ, să gust, ce *baș buzuc* aveți?

baș-rachiŭ, rachiŭ de prima calitate.

Teod. 540: A bĕut vin hirmiziŭ, Cu răvac și *baș-rachiŭ*...

4. în fine, prefixul se alătură la însușirĭ maĭ ales nefavorabile (cf. bulg. baș-haramiĭa, baș-deliĭa).

baș-bătăuș, bătăuș de frunte.

Xen. 63: *baș-bătăuș* la alegerĭ.

baș-bĕtrân, fórte, de tot bĕtrân.

Teod. 498: *Baș-bĕtrânul* Ianoș Ungurul.

baș-ciocoiŭ, ciocoiŭ de frunte.

Oráș. II, 189: Slugĭ aleșĭ de poruncélă, Tot ciocoĭ și *baș-ciocoĭ*.

baș-hengher, cap de hengherĭ.

Oráș. II, 87: Calfe próste de dulgherĭ, de hengherĭ și *baș-hengherĭ*.

baș-marghiol, strengar de frunte.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

R.-Cod. 275: *Baş-marghiolu* Lotrului, Păunaşu Codrului... Bur. 134: Fecioraş de Sêrb, *Baş-marghiol* de tîrg...

baş-neghiob, prost între proştĭ etc.

başcà adv. (şi **bàşca**) 1. despărţit, îndepărtat (sens eşit din us).

Ar. 220 (d. 1816): am fost *başca* de fraţiĭ meĭ peste 20 anĭ trecuţĭ.

2. adĭ, afară de, osebit de.

Ar. II, 221: aŭ preţuit casa de *başca* de paguba din bucate. Cr. I, 266: asta-i deosebit, de *başca*... Marion. 143: o vie de vr'o 8 pogóne, *başca* crama de nuiele.

3. fie-care în parte, în deosebĭ.

Carag. 84: asta-i una vorbim şi *başca* ne înţelegem (locuţiune ajunsă proverbială).

— başka, autre, différent; (adv.) séparément, outre, excepté; cum. bascha „praeter, sine"; bulg. serb. başka.

***başcaliŭ** a. şi m. (litt. despărţit) se ḑicea de cojocarul care nu lucra marfa subţire ca işlicarul şi n'avea voie să cumpere pelcele, stîrpiturĭ şi pieĭ albastre, ci numaĭ pieĭ gróse de la mocanĭ orĭ de la măcelarĭ.

Doc. I, 439 (d. 1785): a face cercetare prin prăvăliile cojocarilor *başcaliĭ*... IV, 283 (d. 1793): călfile *başcaliĭ* carĭ vor lucra haine cu plată în prăvăliĭ...

— başkali, séparé; serb. başkali „osebit".

băşcăluesc v. a pune de o parte, a separa (§ 26).

Ar. 215 (d. 1821): toţĭ străiniĭ fără privilegiurĭ să se aşeḑe cu ţara şi să nu fie *băşcăluiţĭ*.

băşcăluire f. separaţiune.

Jip. R. sat. 28: acéstă *băşcăluire* şi despărţenie...

başibuzùc m. 1. soldat neregulat, voluntar turc în opoziţiune cu „nizam" (litt. cap sucit).

Od. III, 603: ostaşul turc, fie nizam orĭ *başibuzuc*... Ghica, 24: *başibuzucĭ* omoraŭ pe agalele carĭ voiaŭ să-ĭ reţie... 119: ţările jăfuite şi sărăcite de bandele de zavergiĭ, de *başibuzucĭ*, de zaporojenĭ..

2. fig. om turburător şi violent.

Crăs. II, 87: să mĕ facă sarsail şi turc, *başibuzuc*, pĕcat!

— başi-bozuk, milice irrégulière; alb. bulg. başibozuk „voluntar, soldat neregulat".

başibuzucie f. purtare de başibuzuc: sĕlbătăcie.

basma f. 1. materie colorată de bumbac, de in, de lână; cele maĭ bune se fabricaŭ la Tocat şi Costambol.

Tarif 1792: *basma* de Ţarigrad bună... *basma* haras. Fil. 215: *basmale* de Triest, de Franţa şi de Englitera.

2. brobódă pătrată cu care fetele de ţăranĭ 'şĭ acopere capul, înnodând colţurile sub bărbie (marama şi testemelul fiind reservate nevestelor; „basma curată", cu totul nevinovat: „a eşi (a scóte) basma curată", a desvinovăţi pe cineva (Zanne III, 17).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Jip. 70: *basmale,* barișurĭ, reţele, borangic...

3. batistă de șters nasul saŭ sudórea.

Al. T. 839: iaca *basmalele* boieruluĭ, iaca ștergarele boieruluĭ. Stănc. 85: ale treĭ fete coseaŭ de nouĕ anĭ la o flóre p'o *basma;* 89: băiatul se șterse la gură cu *basmaua.* Isp. 96: baba puse pe fundul desăguţeĭ *basmaua* bărbatuluĭ eĭ. Delavr. 26: îșĭ ștergea fruntea cu o *basma* cărămidie. Marian II, 179: Cu mantaua umbra'șĭ face, Cu *basmaua* vînt 'șĭ trage. Bur. 143: *Basma* el i-o așternea, De galbenĭ el i-o umplea.

4. expresiunea proverbială „oprea la basma!“ este luată de la jocul dulapuluĭ: în sunetul viórelor, tinerele perechĭ se învîrtesc strigând oprea la basma! cu care se indică o oprire saŭ sosire la locul dorit.

Cal. 1882, p. 18: taică-seŭ mereŭ le rĕspundea: maĭ e taică, maĭ e un petec, până într'o dĭ, când, în sfîrșit, scĭĭ colea cam pe sub séră, îĭ dise *oprea l basma!* și poposiră la umbra uneĭ sălcĭĭ. Delavr. 263: ho! ho! *oprea la basma,* tată Dorofteĭ.

5. legătură de înfășurat gâtul.

6. legătură pentru lucrurĭ mĕrunte, în opos. cu boccea.

Basme IV, 31: aruncă într'o *basma* câteva primenele ale băiatuluĭ.

7. „jocul în basmale“, horă în Moldova după masa de cununie (Sev. Nunta, 282).

8. rolul basmaleĭ în basme (cf. năframă).

Isp. 194: fata aruncă în urma eĭ *basmaua,* odată se făcu o apă mare; 220: când *basmalele* vor fi rupte în mijloc, să se scie că unul din noĭ este perit. Stănc. 234: de o vedea că curge treĭ picăturĭ de sânge din *basma,* să scie că orĭ mort e, orĭ în primejdie de mórte.

— basma (litt. impression, empreinte: cf. stambă „tipar și stofă“), indienne (toile); bulg. rut. serb. basma, mcr. basma „materie de rochĭ saŭ de anterie“.

Basmaua, ca și cele-lalte numirĭ de brobóde (§ 100), sînt o importaţiune a negoţuluĭ oriental.

basmagiŭ m. 1. fabricant saŭ vînzător de basmale; 2. cel ce le coloréză, sinonim cu „boiangiŭ“.

Doc. III, 62 (d. 1788): orĭ *basmagiŭ,* orĭ rufet de altă bréslă.

— basmağy, imprimeur sur indiennes, marchand d'indiennes: serb. basmanǧiĭa, ngr. μπασμαντζῆς.

***basmalitic** a. înflorat (vorbind de stofe).

Tarif 1792: pânză albă i *basmalitică* ot Tocat.

Formaţiune ibridă neo-grécă (§ 23).

băsmăluță f. basma mică, de îmbrobodit capul saŭ de înfășurat gâtul.

Sev. 62: *Băsmăluța* ta cea nouă Am visat'o ruptă 'n douĕ...

batalamà f. 1. înscris de plata uneĭ datorĭĭ.

Isp. P. și Gh. 115: n'aĭ *batalama* la mână.

2. fig. în locuţiunea „a face capul batalama“, a zăpăci pe cine-va (cf. a face capul calendar).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

3. se dice ironic de o diplomă saŭ de un certificat.

Var: **patalama** (Rudow s. v.).

— BATALAMA (ar.), annulation d'un acte; bulg. batalama „adeverinţă de plată“. V. Partea II: batalisesc.

Termin comercial, aḑĭ cu aplicaţiune maĭ mult ironică, ca şi alţiĭ de acéstă categorie.

bazeà f. un fel de tulpan (Costinescu).

REV. II, 340 (f. de z. 1669): un capot de *bazea* cu vapeluri; 334 (f. de z. 1821): două anterie *bazea*.

— BAZÈ, basin (d. fr.). Vorba lipsesce aiurea.

bechèr m. 1. neînsurat, flăcâŭ, sinonim cu „holteiŭ“.

CARAG. 215: scrisorică de amor către *becherul* meŭ. TEOD. 651: Cinci-ḑeci de *becherĭ*, Feciorĭ de boierĭ...

2. fig. cal de poştă stricat (Costinescu), cal ce cade de obosélă (Polysu).

— BEKIAR (pers. bikiar „oisif“), célibataire, vagabond, vaurien (litt. sans occupation, d. bi „sans“ şi kiar „travail“: cf. rus. burlak „muncitor cu ḑiua, bădăran, om rĕŭ“); alb. serb. bečar „flăcâŭ“: bulg. bekĭar şi bekĭarin: ung. betyár „slugă fără stăpân“, mcr. bicher (bicheréţă „celibat“), ngr. μπεκιάρης, célibataire.

Vorba e specială Munteniеĭ şi corespunde în primul sens moldovenescului „burlac“. Ea a pătruns (sub forma **bicher**) şi în părţile limitrofe ale Ardélului (Hodoş I, 176: Tu eştĭ mîndră, prefăcută, Toţi *bicherĭ* te sărută).

bèciŭ n. 1. suterană, în special încăpere boltită sub palatul domnesc ce slujia de închisóre.

N. COST. 19: pre Lupul Sulgerul l'aŭ închis în *beciul* de sub casa cea mică... 34: *beciurile* şi Divanul cel mare eraŭ pline tot de ómenĭ, pe carĭ îĭ pedepsia în tóte chipurile... NEC. 280: de desubtul bisericeĭ şi a vistieriеĭ era un *beciŭ* de închidea tălharĭ. KOG. 209: aŭ închis pre toţi boierĭi, pe alţiĭ la părcane, pe alţiĭ la vartă, pe alţiĭ prin *beciurĭ*. OD. I, 81: Domnul cu Stoica se coborîră în *beciurile* boltite ale palatului.

2. cămară saŭ pivniţă boltită: la casele ţărănescĭ, gârliciul beciuluĭ se deschide în faţa caseĭ.

GHICA, 494: cămărĭ. *beciurĭ* şi pimniţă pe dedesubt. GANE III, 32: averea luĭ o are mistuită în *beciul* caseĭ. STĂNC. 338: o asvîrliră ntr'un *beciŭ* umed şi plin de mucigaiŭ. AL. 91: Grecu 'n *beciurĭ* s'ascundea... 145: Turciĭ iute 'l cuprindea Şi 'ntr'un *beciŭ* îl închidea.

Proverbul: „nicĭ tu beciŭ nicĭ eŭ pe casă“, nicĭ tu prea jos nicĭ eŭ prea sus (Zanne III, 22).

Vorba pare a fi veche (§ 9). Turcesce BEČ însemnéză numaĭ „Viena“ şi acest nume figuréză nu numaĭ la cronicarĭ (N. Cost. II, 25: Turciĭ aŭ ocolit cetatea *Beciul*, căreia îĭ ḑic Viena), ci şi în baladele dobrogene

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

(Bur. 146: Tocma 'n tîrg la *Beciŭ*). Românii ardeleni aŭ împrumutat numele de la Ungurĭ.

***becer** m. slujbașul Curții care purta grija beciului domnesc și a căruĭ funcțiune aparținea în vechime Stolniculuĭ celuĭ mare (Fot. III, 288, 308).

GHEORG. 302: *becerul*, pivnicerul... COND. 1776, p. 6: una mie lei ce sînt rînduiți să se dea *becerului* pentru cuhnia gospod. NEGR. I, 287: a trimite la ocnă pe 6 *becerĭ*...

***becerie** f. încăpere boltită suterană, servind de bucătărie (la Curtea domnéscă).

OD. I, 126: maĭ în laturile caselor domnescĭ eraŭ *beceriile* saŭ cuinile și cuptórele pitărieĭ.

bèiŭ m. I (sensurĭ archaice) 1. titlu dat de Turcĭ guvernatoruluĭ uneĭ provinciĭ saŭ al unuĭ oraș (avênd rolul unuĭ Pașă cu un singur tuiŭ).

M. COST. 28: *Beiul* de Tighinea cu óste turcéscă și tătăréscă... AMIR. 139: aveaŭ Tătariĭ un *beiŭ* pus de Impĕratul . . . CĂPIT. 228: mulți *beĭ* și maĭ marĭ oștilor turcescĭ. BĂLC. 76: aŭ risipit oștirea *beiuluĭ* din Cetatea-Albă: 113: și alți maĭ mulți pași și *beĭ*.

2. în special, titlu dat de Turcĭ Domnilor din Muntenia și din Moldova.

DION. 196: mergĭ la Valachia de taie capul *beiuluĭ* de acolo [Hangerliŭ] și-l adŏ spre a-l vedea prea puternicul nostru Impĕrat, că este nevrednic a fi *beiŭ*... UR. III, 141 (d. 1792): când va fi trebuință a se cere chereste, se va da de scire *beilor*, câtă sumă trebuesce.

3. titlu onorific inferior luĭ Pașă (care nu putea fi purtat de cât de Turcĭ): Osman-Bey: de aci formula turco-gréco **beĭ-mu**, obicĭnuită în epoca fanariotă.

AL. T. 100: mĕ întrebĭ, *beĭ-mu*, dacă am drepturĭ la pensie? 1228: mĕ simt fórte cinstit, *beĭ-mu*... FIL. 122: ferésco Dumneḑeŭ, *beĭ-mu!*... gata la poruncă, *beĭ-mu!*

II (sensurĭ moderne) 1. Domn român saŭ Vodă, în cântecele populare.

TEOD. 480: Turcesce-te, Iancule! Turcesce-te, *beiule*, Beiule, Creștinule! Lasă-ți legea românéscă Și dă-te 'n legea turcéscă!

2. Domn, în genere (luat maĭ mult ironic).

CR. 1, 225: dormia cât un *beiŭ* până ce sfinția sórele.

3. partea arșiculuĭ când stă ridicat pe muche cu partea scobită în sus (litt. Domn, parte numită în Moldova „Impĕrat"), în opositiune cu siciŭ: „jocul în beiŭ bun" este o varietate a joculuĭ în arșice.

ISP. Juc. 73: la cine cade arșicul *beiŭ*, ia domnia...

4. (și **beg**) nuca cea mare, în jocul de nucĭ.

GLOS. 64: la jocul de nucĭ se chémă *beg* nuca alésă ca cea maĭ grea spre a arunca cu ea în celelalte nucĭ puse în joc.

— BEY (beg), prince, seigneur, monsieur; chef d'un district; titre des capitaines de vaisseaux, des ambassadeurs européens, des princes de Moldavie, de Valachie

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

et de l'île de Samos; la partie supérieure de l'aşyk ou osselet Barb. Cf. prov. turc. „arşicul luĭ a căduț beiŭ (aşygy bey oturdu)", adică a avut noroc: alb. bulg. sĕrb. beg (beĭ), ngr. μπέης. V. Partea II: beglerbeiŭ.

***beicache** m. coconaș (titlu onorific în epoca fanariotă).

AL. T. 99: sciĭ, *beicache,* cu ce l'am doftorit?

Formațiune analogă luĭ „agache".

beilic n. I. (sensurĭ archaice) 1. palat pentru găzduirea înalților dignitarĭ aĭ Porții, veniți cu ordine către Domnie: Beilicul din Bucurescĭ și cel din Iașĭ.

KOG. 209: casele cele de *beilic* unde era ciaușul în gazdă. BELD. 340: Alțiĭ a lovi *beilicul* în cât pot se sîrguesc. DION. 196: sosind capigiul la Bucurescĭ, aŭ mers la hanul *beilicului* după obiceiŭ. REV. I, 53 (d. 1796): 1600 leĭ cheltuiala *beilicului.* DRĂGH. I, 91: uşeriĭ saŭ portăreiĭ care purta grija *beilicului,* conacu turcesc, și străjuia porțile Curții gospod; II, 43: acest capegiŭ aŭ tras la *beilic,* unde se făcea obicĭnuit tóte conacele Turcilor... GHICA, IV: *beilicul* după malul stâng al Dîmboviței de la Jicnița și *beilicul* de lângă St. Vinerĭ.

2. stradă în Bucurescĭ și Iașĭ, unde se afla beilicul: cea din Bucurescĭ se numia înainte „Podul-beiliculuĭ", iar aḑĭ Calea Șerban-Vodă.

AL. (Negr. I, XX): *beilicul* din Iașĭ formă un soiŭ de ghetto...

3. ridicare obligatóre a unuĭ număr de oĭ pentru Constantinopole, prin strîngerea oierituluĭ (Sulzer III, 382, 408) V. Partea II: beilicciŭ.

UR. IX, 122: luatul oilor de *beilic* nu este maĭ puțină greutate și sarcină peste cele-lalte greutățĭ...; XIV, 246: oile numite de *beilic,* pe care măcelariĭ turcĭ le luaŭ din țară pentru Constantinopole.

4. până aḑĭ, maĭ ales în Dobrogea, dijmă pe oĭ.

BUR. 125: *Beilicul* (de oĭ) să le ceĭ, Din ḑece oĭ una să ieĭ... TEOD. 678: Zaherele că strîngea, *Beilicurĭ* că punea.

II (sensurĭ moderne) 1. rechisițiune vexatóre, corvadă (în folosul Turcilor).

NEC. 418: aŭ cuprins aceste havalele câteva sute de pungĭ de banĭ și nimică *beilicurĭ* în țară nu s'aŭ făcut, ce tot cu banĭ aŭ plătit... BELD. 489: birul a fost adaogit, *beilicurile* înmulțite... DRĂGH. II, 18: în 1742 s'aŭ aruncat însemnătóre *beilicurĭ* pe țară din partea Turcilor, cerêndu-se câte 800 salahorĭ saŭ muncitorĭ fără plată și 150 care. AL. Pr. 578: poporul supus la *beilicurĭ,* supus la birurĭ...

2. în special, corvadă în folosul Domnuluĭ.

JIP. 140: tot în clacă, în podveḑĭ. în *beilicurĭ,* în tóte belelele, în boierescurĭ! DELAVR. 191: scăpaĭ de *beilic,* de arnăuți și de muscalĭ.

3. muncă gratuită a sătenilor.

DELAVR. 227: vite de *beilic.*

4. fig. lucru gratuit și fără folos: „a lucra de beilic", a face un lucru fără tragere de inimă.

— BEYLIK (beglik), dignité de bey, principauté, gouvernement, fisc ou trésor public; dîme sur les animaux:

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

serb. begluk „corvée“ şi belluk „fisc“ (şi „salon“), bulg. beglik „dijmă de oĭ“ şi beĭlik „adunarea consiliuluĭ“.

Vorbă caracteristică, va rĕmânea în limbă ca o reminiscenţă a uneĭ epocĭ de tristă memorie. Ea e sinonimă cu „angara“ (= mgr. ἀγγαρειά), o altă expresiune a despotismuluĭ din trecut ce a lăsat un ecoŭ în poesia populară şi în graiul săténuluĭ.

beizadeà m. 1. la Turcĭ, fiul Sultanuluĭ.

BELD. 446: la 24 Iulie s'aŭ născut o *beizade* anume Sultan Mehmet.

2. la Românĭ, fiŭ de Domn, prinţ.

AX. 163: aŭ tăiat pe tóte *beizadelele* înaintea ochilor luĭ Băsărab-Vodă. NEC. 230: Constantin Cantemir avea doĭ fecioră *beizadele*, pre Antiohie şi pre Dimitraşco; 413: trimis'aŭ Grigorie-Vodă atuncea la Ţarigrad, de şĭ-aŭ adus Dómna şi *beizadelele*. GHICA, 294: Domniĭ grecĭ 'şĭ recrutaŭ în casele lor ginerĭĭ şi nurorile pentru domniţe şi *beizadele*. VULP. 28: Nu-l în ţépă Corbea, Ce e coconul *beizadea*.

3. adĭ, vorba se ia maĭ mult în sens ironic.

AL. T. 1228: ce se potrivesce, *beizade?* 1229: un *beizade* să se hotărască la plugărie... FIL. 93: nu este aşa că séměnă coconaşu cu o *beizadea?* GANE III, 177 [despre un puiŭ de urs]: maĭ am un muşteriŭ în bîrlog... cinstita faţă a uneĭ *beizadele*. DELAVR. 39: câtă-l curtea hanuluĭ de mare, ca pe o *beizadea*, n'o să-l maĭ încapă locul.

Var.: **beizdadea, bezdadea, bezedea** şi **bizdadea.**

GREC. 25: acésta înţelegênd Ştefan *beizdadea*. REV. II, 330 (despre mórtea luĭ Hangerliŭ): Cum cu foc te jelesc ele Cu bietele *bĕzdadele*... KOG. 199: Dómna şi *bezedelele* nu sciaŭ că eraŭ duşĭ la Ţarigrad. MARIAN I, 19: Moşule, dar cine s'o ia? Feciorul luĭ *bezedea*. JIP. 101: trăiască domniţele şi *bizdadelile!*

— BEYZADÈ, fils de bey; serb. begzada, ngr. μπεϊζαδές.

beizadesc (bezedesc) a. domnesc, în baladele bucovinene.

MARIAN I, 30: la Curţi marĭ, Curţi românescĭ, La Curţile *bezedescĭ*.

beleà f. 1. nenorocire, nevoie mare.

NEC. 307: să nu facă [Turciĭ balgiĭ] vr'o *belea* ţăriĭ şi tîrguluĭ. BELD. 395: Cea maĭ mică împotrivire de arătaĭ, daĭ în *belea*. AL. T. 233: apoĭ de, nu-s păcate aiste? nu-s *belele* pe capul omuluĭ? 407: l'o lovi un giunghiŭ şi mi-o fi maĭ mare *belĕua;* 693: ce nu te lepedĭ de *beleua* cea de vornicie? CARANF. 4: Că norocul când a vrè, Scóte om de la *belè*... MAHIAN I, 187: Incepe a te ruga, C'o să daĭ peste *belea*... BUR. 239: Pentru tine trag *belele,* Trag *belele* şi necaz...

Vorba figurézĕ într'o sumă de proverbe.

PANN, 134: capul să trăiască, că *belelele* curg; I, 146: curg *belelele,* rabdă în piele: II, 27: cine face tot la rele, el nu scapă de *belele*. CR. I, 37: tot un boŭ şi o *belea* (despre o căsătorie în care unul din soţĭ e maĭ harnic de cât celă-lalt). GLOS. 65: *belelele* nu cad pe pietre (omul e făcut să sufere).

2. „popă-belea“, nenorocire împeliţată (cf. satara-belea).

AL. T. 834: bre!.. aista-l Néga... *popa-belea!*

3. năpaste, încurcătură neaşteptată (cf. urdu-belea).

PANN, 115: eŭ fac, eŭ trag, p'altu în *belea* nu bag. AL. T. 1154:

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

na! c'acu mi-am găsit *beléua!* Cr. I, 9: numaĭ să nu ne bagĭ şi pe noĭ în *belea*. Carag. 65: mi-am găsit *beléua* cu Chiriac. Sev. 274. Vinde-ţĭ, maică, ce-ĭ avea, Şi mĕ scóte din *belea!*

4. sarcină, mare supĕrare.

Teod 345: Şi de birurĭ te plătesc, De *belele* te scutesc.

5. greutate anevoie de suferit (vorbind de fiinţe).

Glos. 65: nu mĕ pot scăpa de *beléua* asta de om. Prov.: fată mare, *belea* mare. R.-Cod. 152: Nicĭ cumnata nu prea vrea, Să-ĭ duc în casă *belea*. Bogd. Pov. 162: biata Sevasta 'şĭ încurcase viaţa cu *beléua* asta. Isp. 298: era bun bucuros că-ĭ ia *beléua* (oiţa) din bătătura.

— bela (ar.), malheur, calamité, misère, peine, difficulté, embarras; alb. bulg. belĭa, serb. belaĭ, mcr. bilèe, ngr. μπελᾶς. Forma „belea", în loc de *belà*, e o inducţiune de la pl. „belèle".

Vorba denotă o nenorocire de ordine maĭ mult materială, o nenorocire ce causéză nu atât suferinţă cât maĭ ales greutăţĭ şi încurcăturĭ (§ 107).

belaliŭ a. 1. care aduce nenorocire, funest.

Cal. 1885, p 45: paserile sînt *belaliĭ*, nevoie mare. Kik. III, 163: să nu primeşcĭ răţoĭ, că sînt *belaliĭ*.

2. nenorocit, primejdios.

Teleor, 334: n'am pomenit aşa iarnă grea şi *belalie*...

— belaly, dangereux, malheureux; bulg. belĭaliĭa.

belèg m. cremene de puşcă (§ 68).

Doc. IV, 196 (d. 1793): o puşcă cu *belegĭ* curat de argint.

— bileg, pierre à aiguiser; bulg. serb. bilegiĭa.

belezìc n. capac de piele pe tocul pistólelor.

Rev. II, 398 (d. 1821): o puşcă arnăuţéscă cu *belezicurile* de argint. Al. 81: o şişanea lucrată în argint şi cu *belezicurile* tot de argint.

— belezyk, bracelet, gros anneau, plaque ronde; bulg. bilezik, serb. belezuk.

Vorba face parte dintr'o categorie numerósă de terminĭ turcescĭ relativĭ la armele de foc (§ 68).

belghìr m. cal buestraş (litt. cal de samar), într'un cântec din Prahova.

Vulp. 235: Din pistóle sloboḑind Şi *belghiru* tot jucând.

— belgir, begir (pers. bargir „porte-fardeaux"), rosse, cheval hongre; ngr. μπεγίρι (cf. Bol. I, 291: Ea combate pe *beghir*...).

bènghiŭ n. (şi **sbenghiŭ**) 1. bucăţică de taftă négră ce femeile 'şĭ puneaŭ pe faţă, ca s'arate maĭ albe (sinonim cu „mursă").

Negr. II, 252: ian să-ĭ gătesc *benghiurile* şi să-ĭ pun oglinda la sóre... Al. T. 422: am pus păpuşiĭ *benghiurĭ* ca la mătuşica; 988: obrazul dres cu roş şi împestriţat cu *benghiurĭ*. Fil. 64: plasturele cele negre cu care femeile 'şĭ făceaŭ murse saŭ *benghiurĭ* falşe. Ghica, 66: îşĭ punea murse şi *sbenghiurĭ*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. fig. pată saŭ semn negru.

AL. P. II, 88: Şi guriţa-i cu *benghiŭ* negru ca un gândăcel pe o flóre. ID. T. 398: glodu-ţi lipesce *benghiurĭ* pe nas. BOGD. POV. 166: săriaŭ stropiĭ prin pod şi pe pereţi, de se făcu tótă casa numaĭ *benghiurĭ*.

3. (şi sub forma **benchiŭ**) pată négră făcută în fruntea copiilor micĭ cu cernélă orĭ cu funingine, ca să nu fie deochiaţi de ceĭ ce i-ar vedea.

CR. II, 35: o lécă ce nu-i venia mameĭ la socotélă căutătura mea, pregătia cu degetul îmbălat puţină tină din colbul adunat pe opsasul încălţăriĭ orĭ maĭ în grabă lua funingina de la gura sobeĭ.. şi 'mĭ făcea apoĭ câte un *benchiŭ* boghet, în frunte, ca să nu-şĭ prăpădéscă odorul. ŞEZ. I, 15: se dióche copiiĭ frumoşi, cărora mamele le fac *benchiŭ* în frunte; III, 121: spre a nu se deochia un copil, se ia pământ de sub talpa măseĭ şi-i se face *sbenghiŭ* în frunte cu acéstă tină saŭ cu scrobélă albastră.

4. o varietate a joculuĭ în arşice (cf. însă „sbeguesc").

ISP. Juc. 84: jocul în *sbenghiŭ*.

— BENK (litt. tâche), mouches de diverses couleurs; bulg. benka „neg negru"; mcr. benchiŭ şi benghiŭ.

Despre datina femeilor de a-şĭ drege faţa (§ 83).

berechèt n. 1. noroc, prosperitate.

CR. II, 161: se miraŭ ţăraniĭ ce *berechet* i-a găsit.

2. belşug, spor, numĕr mare.

DION. 166: era îndestulare rodurilor pământuluĭ... era şi pescele *berechet*. CRĂS. IV, 181: înainte era *berechet* la tóte, dar acum ce e? ORĂŞ. 20: casa boierésca gemea de *berecheturĭ*... MARION. 24: intrase în pivniţă, dase de *berechet* şi nu maĭ vrea să iasă; 143: are banĭ *berechet* şi pe d'asupra o vie.

3. (fig. şi ironic) om nu glumă, pómă saŭ sculă.

CR. I, 162: sciŭ că eştĭ *berechet* bun.

4. (ca adj.) spornic, numeros.

S. NĂD. 47: aşteptaŭ muşterĭ maĭ *berecheţi*.

— BEREKET (ar. bénédiction de Dieu), prospérité, bonheur, abondance, richesse; fertilité; bulg. bereket, serb. beričet, alb. berekĭet „seceriş îmbelşugat, bucate", mcr. birikiete „belşugul câmpuluĭ", ngr. μπερεκέτι, abundanţă. Berechetul e o fericire de ordine materială, constând maĭ ales în abundanţa productelor soluluĭ. Sensul figurat e propriŭ limbeĭ române (cf. „grădină" de om).

besacteà f. (şi **besecte**) lădiţă frumos lucrată.

AL. T. 411: o măsuţă cu o *besacte* deschisă: 1144: scóte un fes de catife din *besecte*... 1394: ad'aicĭ *besactéua* cea nouă. XEN. 10: a uitat o broşă într'o *besectea*.

Var. (archaică): **bestahtea**.

REV. II, 334 (f. de z. 1821): *bestahtea* femeiască nouă morico.

— BEŞTAHTA (pers. piş-tahta „table de devant"), table à écrire, secrétaire, meuble à serrer de l'argent (d. piş „înainte" şi tahte „tablă"); ngr. μπεστακτάς, bancă. Din

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

forma primitivă „bestahta“ derivă formele reduse: besactè și besectè.

***beşlìc** m. monetă turcéscă de 5 parale (circulă mai ales în Muntenia): Grecii și Moldovenii numiaŭ acéstă monetă „pendar“ (Wolff, 135).

Ghica, 506: să-l bată la tarapana cu turà de mahmudele și *beşlicĭ*. Teod. 130: Și nisce *beşlicĭ*, Tot cu câte cinci ...

— beşlik, monnaie turque de 5 piastres, le quart d'un meğidiye (d. beş „cinq“): bulg. beşlik, sërb. beşluk.

***beşlìĭ** pl. I (în literatura istorică) 1. cavalerie uşóră la Turcĭ (Cant. Ist. ot. 497).

Cond. 1693, p. 83: 2026 tal s'aŭ dat la *beşlĭĭ* ot Giurgov. Căp. 181: Mircea Vodă învĕţase *beşlĭĭ* și Turcii care avea cu dînsul să fie gata a face năvală să taie pre boiarĭ și pre călugărĭ; p. 320: eşi Mihnea-Vodă și ḑise *beşliilor* turcesce... Ax. 142: dacă aŭ pornit la Impĕrăţie Hanul și Paşa, aŭ trimis și aicĭ în ţară Agĭ și *beşlĭĭ* și siimenĭ hănescĭ; p. 151: atuncĭ s'aŭ apropiat și Capigilar-chihaie a Paşei și Mehmet Aga a Hanului cu *beşlĭĭ* și cu seimenii. Dion. 185: Pasvandoglu aŭ strîns câţi-va *beşlĭĭ* pentru pază, dându-le lefĭ bune.

2. corp de călărași moldovenĭ (compus din Turcĭ saŭ din Tătarĭ) carĭ făceaŭ serviciul de curierĭ la Constantinopole și la Crimeia, și steteaŭ sub priveghierea mareluĭ Postelnic.

Cant. Mold. 78: Postelnicus magnus præest etiam cursoribus Constantinopolitanis et Crimensibus militibus, vulgo *Beszli* dictis; Sulzer III, 169: trimișiĭ călărĭ se numiaŭ în Muntenia călărași și în Moldova *beşlĭĭ*.

3. cétă de călărime alésă, înfiinţată de Mihaĭ-Vitézul, care a constituit un corp de Deliĭ și altul de *Beşlĭĭ* constând din câte 200 călăreţĭ fruntași (Bălc. 622).

4. aceĭ Tătarĭ saŭ Turcĭ pe carĭ îĭ ţineaŭ Domniĭ spre a opri oștile turcescĭ de la jafurĭ și asuprirĭ nedrepte și spre a pedepsi pe Turcĭ când comiteaŭ vr'o faptă necuviinciósă (Cant. Mold. 89).

Kog. 237: Stăvărachi aŭ pus de aŭ încuiat porţile, orânduind și toţi simenii și arnăuţii, aducênd și toţi *beşlĭĭ*, puindu-i pe toţi la pórtă ca să o ţie. Arch. Rom. I, 167 (d. 1753): să trimitem *beşlĭĭ* să ridice pe aceĭ Turcĭ ienicerĭ ce se vor afla în judeţul acela. Doc. IV, 241 (d. 1793): acel zabit [din Oltenița] este orînduit să păzéscă acea margine de *beşlĭĭ* și de faptele lor netrebnice.

5. slujitorĭ în genere, fie turcĭ saŭ creștinĭ.

Pop. 165: Grigorie Ghica Vodă trimiţênd ómenĭ de aĭ luĭ *beşlĭĭ* lipcanĭ, cu fermanul l'aŭ luat din Turcia [pe Dumitrașcu Hatmanu]. Cond. 1776, p. 11: de la 11 *beşlĭĭ* câte 1 pol leŭ unul. Doc. IV, 268 (d. 1794): la fie-care menzilhanea să fie orînduit de la Domnie câte un *beşliŭ*, ca să nu pótă lua caĭ drumeţiĭ.

6. după Zaveră, ostașĭ turcĭ lăsaţĭ în Valachia și în Moldova pentru menţinerea ordineĭ și anume: de fie-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

care plasă câte un beşliŭ cu 10 neferĭ, în oraşele principale câte un beşli-aga cu 50 de neferĭ, iar în Bucurescĭ şi în Iaşĭ câte un baş-beşliaga.

Fot. III, 313: 4500 leĭ léfă *beşliĭ* ce sînt în fie-care judeţ câte unul priveghind asupra Turcilor ce vin în ţară pentru comerţ.

II (în poesia populară) 1. în baladele muntene, cu sensul primitiv.

Teod. 606: Treĭ *beşliĭ* şi treĭ deliĭ, Ce ţin raiaua în Diĭ.

2. (ca sing. **beşliŭ**) jăfuitor, hoţoman (în cântecele dobrogene), după purtarea prădătóre a beşliilor din ţară saŭ din cetăţile de pe lângă Dunăre.

Bur. 128: Sturze, sturzule, Haramgiule, Tu *beşliule*...

Var. (grecizată): **vesli.**

Bălc. 676: două căpităniĭ de *veslii*, ce eraŭ Turcĭ saŭ Tatarĭ sub Vesli-Agasi.

— beşli, garde de corps à cheval du grand vizir Ham.; cf. Ricaut, 470: Les *Besli* sont les serviteurs ou valets des beglerbeys et des bachas... Les *Beslis* sont des valets de pieds qui, parce qu'ils sont dispos et qu'ils courrent bien, deviennent souvent janissaires; serb. beşliĭa „un fel de soldat turc“, ung. beslia. Forma primitivă a vorbeĭ e *başli* (cum figuréză la Bauer, 342: gages des *baschlis* ou gens destinés à pourvoir à la sureté des marchés et des frontières vers la Turquie), avênd sensul de soldaţĭ de frunte (d. başly „notable, distingué“): cf. Kog. Hist. de la Dacie, 42: *Beşli*... cavaliers d'élite; şi Bălc. 594: *Beştiĭ* eraŭ 200 călăreţĭ fruntaşĭ. Altminterea, forma turcéscă vulgară saŭ dialectală a luĭ *baş* e *beş* (Vámbéry, Türkenvolk, p. 616), de unde beşli „principal, important“, sensul primitiv al acestuĭ corp de ostaşĭ.

De la călăraşĭ de frunte, *beşliĭ* ajunseră în cele din urmă simpli agenţĭ poliţienescĭ, carĭ comiteaŭ abusurĭ de tot felul.

beşlégă m. 1. odinióră, căpitan de beşliĭ.

N. Cost. 111: un Turc ce aŭ fost *beşlégă* la Dumitraşcu-Vodă. Zil. 297: Cara-Mustafa care maĭ înainte vreme aŭ stătut şi *beşlégă* pe la judeţe aicĭ în ţară. Kog. 217: scriind şi la *beşlégă* să mérgă prin tóte tîrgurile. Doc. IV, 520 (d. 1795): 500 leĭ *beşléga* de Iaşĭ léfa sa şi a neferilor seĭ. Beld. 413: *beşlegiĭ* pe la ţinuturĭ, vaĭ mie, ce nu lucraŭ! Al. T. 1076: opt oca de tutun! ce dracu! un *beşlégă* nu trage ciubuc aşa de mult. Teod. 606: Să facă cum o putea, Să mérgă la *beşléga*... 636: Şaĭ-decĭ de Turcĭ gălăţenĭ. Adunaţĭ de *beşléga*, Beşléga din Orava.

2. se dice ironic de un om bătrân şi nevoiaş (singura accepţiune populară astădĭ), sinonim cu „babalîc“ şi cu „baccea“, cest din urmă de origină obscură.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Var. (literară): **beşli-aga.**

CANT. Mold. 89: *beszliagasi* qui duos capitaneos beszliorum sub se habet. DION. 173: Domnul Mavroghene aŭ pus óste străjĭ pe marginea ţărĭĭ, Turcĭ beşlĭĭ cu căpeteniĭ *beşli-agale* şi odabaşĭ. GHICA, 118: Kehaia-bey orînduise în oraşele principale câte un *beşli-aga* cu cinci-dece de neferĭ.

— BEŞLI AGASY, chef de besli (lipsesce în dicţionare). Vorba *Beşlégă* e forma românizată din „beşli-aga" cu strămutarea accentuluĭ (cf. agă) şi cu sensul generalizat: aceştĭ căpitanĭ de beşlĭĭ fiind obicinuit ómenĭ în vîrstă înaintată (cf. lat. *veteranus* în raport cu „bĕtrân").

***beşlegărit** n. dare impusă pentru întreţinerea beşlegilor în ţară.

BELD. 413: la îndoite preţurĭ *beşlegăritul* urca... DRĂGH. II, 181: să lipséscă beşlegiĭ şi *beşlegăritul* cu tótă înrîurirea turcéscă din amîndouĕ ţările.

Formaţiune ca şi alte numirĭ de imposite (§ 23).

beşlegesce adv. ca un beşlégă.

TEOD. 612: Alţiĭ 'mĭ cântă turcesce Şi beşlĭĭ *beşlegesce*...

***beşlegie** f. starea de beşlégă (cf. agie).

UR. III, 233 (d. 1822): baş-beşlégа să se afle un an în slujba *beşlegieĭ* şi la împlinirea anuluĭ, schimbându-se, să se alégă altul.

bèzmen n. 1. darea saŭ venitul loculuĭ ce plătiaŭ la domnie cârcimele aşedate pe moşiile domnescĭ, boierescĭ saŭ mănăstirescĭ.

N. COST. 51: camâna şi *bezmènul* cu cepărie ce aŭ fost dând cârşmele din tótă ţara. COND. 1761, p. 69: *bezmĕnul* de dughiană de frunte ce s'a afla la iarmaroc ot Tîrgusor ot ţinutul Iaşĭ.

2. birul de céră şi de săpun ce se strîngea de către cămărăşul de luminĭ pentru luminatul Curţiĭ.

CANT. Mold. 86: tributum cerae et sebi quod *bezmen* vocatur.

3. astădĭ, vorba are (în Moldova) înţelesul de „embatic", plată anuală pentru locul caseĭ către proprietarĭ: bezmenul se da în banĭ saŭ (pentru că proprietariĭ locurilor eraŭ maĭ adesea mănăstirile), el se da şi în lumînărĭ saŭ în tot atâtea ocale de céră orĭ de untdelemn.

COND. CALIMAH, § 514: câştiul pe an saŭ *bezmĕnul* trebue să se plătéscă la terminul tocmeliĭ.

— BESMEN, BASMAN (batman), sorte de mesure, de poids: rus. rut. bezmenŭ „cântar", pol. bezmian.

Vorba se trage de la Tătarĭ, carĭ o împrumutară Rusilor şi de la aceştia se introduse în Mold. în sec. XVII.

bezmĕnar m. cel ce strîngea bezmenul.

COND. CALIMAH, § 514: *bezmĕnarul* nu are drept să céră, ca să-i se ierte o parte din bezmĕn.

bidiviŭ m. 1. cal arăpesc, mic şi sprinten la fugă.

MOXA, p. 388: aduseră lui Mihail un *bidiviŭ* prea bun, dar de

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

la Misir, şi nu se afla nime să-l pótă încăleca. Od. I, 146: încălecâ pe mĕrunţelu-l *bidiviŭ*. Fil. 330: cât de bine îl şéde călare pe *bidiviul* seŭ cel roib şi pintenog. Delavr. 36: i-ar da calescĭ cu telegarĭ, poştalióne cu opt caĭ *bidiviĭ*.

2. în graiul ţăranuluĭ, cal frumos şi sprinten.

Isp. 164: încălecâ şi sburâ cu *bidiviul* seŭ. Stânc. 143: alese un *bidiviŭ* dintr'aĭ hoţilor şi plecâ. Al. 106: El că 'şĭ are un *bidiviŭ* Cu sînge de argint viŭ... Teod. 53: Merge tînĕrul călare P'un cal vînĕt *bidiviŭ*.

Var.: **bidibiŭ**, **bididiŭ** şi **ghidigiŭ**.

Isp. 152: el nu se putea veseli de cât cu *bidibiul* seŭ. Bur. 151: Pentru un puiŭ de *bididiŭ*, Ce a fost prins de prin pustiŭ. Lupaşcu, Medic. babelor, 26: Că eŭ ţie ţi-oiŭ dărui doĭ *ghidigiĭ* negri.

— bedevi (ar. nomade), cheval de race arabe (d. bedu „désert"); bulg. bedoviĭa, serb. bedeviĭa „iapă arăpéscă"; pol. bedewia „cal de cursă". Din aceiaşĭ vorbă arabă fr. bédouin, it. beduino: de aci şi neologismul rom. *beduin*, formă exclusiv literară (Emin. 89: Prin deşert străbat sĕlbatic marĭ familiĭ beduine).

Deşi Moldova era odinióră vestită pentru caiĭ eĭ, limba română posedă o bogată nomenclatură hipică de origină orientală (cf. § 93).

bididel a. sprinten ca un bidiviŭ.

Şeḍ. I, 183: Vine Ghiţă tinerel, P'un cal murg şi *bididel*.

bîmbaşă m. 1. colonel turc, căpetenie peste o mie.

Zil. 63: doĭ *bimbaşĭ* ce eraŭ acolo [la Rîmnic] pentru pază... Hrist. (1818): Vedeaĭ gogeamite Paşĭ Şi atâţia marĭ *bimbaşĭ*... Beld. 404: *Bimbaşa* Mehmet Bosniacul, el la toţĭ poruncitor.

2. în special, titlul Căminaruluĭ Sava, bimbaşa al Curţiĭ domnescĭ, cunoscut sub numele de „Bimbaşa Sava", căpitanul Arnăuţilor în vremea Zavereĭ, care se făcuse faimos prin luxul, vitejia şi dărnicia luĭ; el muri tăiat de Turcĭ în Bucurescĭ (Ar. 65 urm.).

Al. T. 181: am să-mĭ duroz o pereche de poturĭ arnăuţescĭ, să par că's *Bimbaşa Sava*.

3. proverbial, pentru un personaj falnic şi avut.

Oraş. II, 88: Opt pietrarĭ cu céfa rasă Staŭ cà *bimbaşiĭ* la masă.

Var. (literare): **biinbaşă** şi **binbaşă**.

Dion. 180: un arnăut anume Mavrodin *biinbaşă* pe care îl făcuse Nemţiĭ maior. Zil. 40: un *binbaşă* cu o mie de ostaşĭ împĕrătescĭ se afla cu ordia sa aprópe de Calafat.

Vorba a pĕtruns în prosa şi în poesia populară cu accentul originar şi cu cel analogic: bîmbaşă şi bimbaşă.

Stânc. 235: îmbogăţindu-se băiatul pescaruluĭ şi piticu taman ca *bimbaşalele*, se duse vestea de averea lor: 286: îşĭ durară nisce case să trăiască ca *bimbaşalele*. Teod. 486: Căpitanĭ, biulucbaşĭ, *bimbaşĭ* sumă.

— bîmbaşy (biñbaşy), colonel d. biñ „mille" (litt.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

chef de mille (soldats); bulg. bimbaşiĭa, serb. binbaşa, ngr. μπίμπασις. Despre gradele militare (§ 68).

binà f. 1. lemnăria uneĭ clădirĭ, sin. cu „cherestea“.

DION.1 75: pe acéstă apă merge la cetate lemne de foc şi cherestea saŭ *binale*. BELD. 399: unde neflind *binale* era maĭ de suferit.

2. clădire în genere, casă luată în întreprindere.

AR. 15 (d. 1821): două sute leĭ *binaua* morilĭ. UR. IX, 451 (d. 1825): acareturile, *binalele* şi alte lucrurĭ ce se vor afla pe aceste moşiĭ mănăstirescĭ. AL. T. 288: o *bina* cu patru odăĭ. CARAG. 62: schelele merg până în capĕtul *binaleĭ*. STÂNC. B. şi Sn. 21: o ţigancă lucra la o *bina*, căra var cu găléta.

3. fig. temeiŭ: „a pune bina pe cineva“, a-i se încrede, a se bizui pe dînsul.

— BINA (ar.), bâtisse, construction, édifice; alb. bulg. sĕrb. bina, mcr. bina „clădire mare“. V. acaret.

binagiŭ m. constructor de binale.

CARAG. 77: meşterul Dinică *binagiul* mi-a făcut'o...

Formaţiune analogică (§ 23).

bindisesc v. a-ĭ pĕsa cuiva, sinonim cu „sinchisesc“. Vorba circulă numaĭ în Moldova.

CR. II, 40: lua mama nănaşa din córdă şi iar ne jnăpăia, dar noĭ parcă *bindisiam* de asta?

— BENDE, soin, souci. Verbul românesc presupune o formă intermediară bulgărésc saŭ neo-gréc.

biniş n. (în Moldova **beniş**) 1. manta boierésc cu saŭ fără mânecĭ, purtată de bărbaţĭ şi de femeĭ.

GHEORG. 301: apoĭ Vel-Vist. îmbracă pe toţĭ ómenĭĭ aceĭ împĕrătescĭ, pe unĭĭ cu blane... şi pe alţĭĭ cu *benişurĭ* cu postav. UR. XVI, 275 (f. de z. 1791): un *beniş* de groditură cu cacomĭ. Rev. II, 333 (f. de z. 1821): un *biniş* postav neftiŭ. BELD. 429: galben la faţă, pe gândurĭ, cu *benişul* strîns la piept. NEGR. I, 130: largile mânicĭ a *benişului*... FIL. 26: îmbrăcat cu *biniş* de postav albastru închis. OD. I, 77: auritul vĕl de betélă rĕsfirat pe un *biniş* de suvaiŭ alb. GHICA, 501: boierĭĭ purtaŭ d'asupra scurteicĕ giubea de postav saŭ, la sĕrbătorĭ, *biniş*. ZANNE II, 24 (prov.): cincĭ inşĭ p'un *biniş*.

2. haină purtată de haiducĭ (şi de nevestele lor) iar până în timpul din urmă de lăutarĭ.

AL. T. 80: acum mi se mucedesce cobza sub *beniş*. AL. 130: fără sora lui Ghemiş, Punea salbă şi *beniş*.

— BINIŞ (beniş, litt. promenade à cheval), grand manteau que portaient autrefois les cavaliers (aux cérémonies officielles); alb. bulg. biniş (şi beniş); sĕrb. biniş „mantie de purpură“; ngr. μπενίσι (şi μπενίσι), habit de dessus.

Binişul era o haină de paradă ce se purta maĭ ales pe la alaiurĭ şi cavalcade, vorba avênd primitiv sensul de „călărie“. V. Partea II: biniş şi biniş-alaiŭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

binişel n. (mai des **benişel**) biniş femeesc mai scurt.
Conv. IX, 277 (f. de z. 1801): un *benişel* cu atlaz de samur. Negr. I, 145: un *benişel* de felendreş albastru. Drăgh. 155: un tabar ce se chema *benişel* roş aprins fără mâneci cu bucheturi de aur.

binişliŭ m. cel ce purta biniş: boier, curtén.
Fil. 346: Dómna cu boierii cei mari şi cu *binişliĭ* sei. Oráş. 22: Sîrmana vreme veche, când dragă o să mai vii . . . la bieţii *binişliĭ*?
— binişly (benişly), qui porte un *biniş*.

binigiŭ m. giambaş care încalecă cai neînvĕţaţi şi cu năravuri (Costinescu).
— binigy, écuyer, bon chevalier: sĕrb. bineğiĭa, ngr. μπινιτζῆς.

birlic n. 1. as (la cărţile de joc).
Fil. 146: dă-mi un *birlic*, dă-mi un ţece ochi, dă-mi un popă. Marion, 146: o singură dătătură de cărţi şi un singur *birlic* care nu eşise.
2. spetéză mijlocie la zmeĭ.
Isp. Juc. 64: mai trebue zmeului un cap şi un *birlic*.
— birlik, unité, union (d. bir „unu“). Turcii ţic asului „bey“ orĭ „yek“, terminĭ carĭ figuréză şi în jocul cu arşice.

birlicel m. birlic mic (la zmeĭi copiilor).
Isp. Juc. 9: între aţe se bagă un *birlicel*, pe care îl învîrtesce.

boc n. gunoiŭ, excremente: locuţiunea „a mânca boc“, ad. a spune minciunĭ, corespunde turc. bok yemek (litt. manger des excréments), dire des grossièretés, des bêtises. V. bocluc.
— bok, excréments. V. bocciŭ.

bocciŭ m. 1. curăţitor de latrine saŭ de gropĭ.
Beld. 386: Unde'ţi sînt boierii, de *boccĭ* m'aŭ socotit?
2. poreclă populară dată Arménuluĭ.
Kik. III, 176: ţi-l Armén . . . ţi-l *boccĭ* . . . şi lasă-l!
3. (sub forma **bucciŭ**) cel care taie vitele la zalhana.
Marion, 66: *bucciĭ*, parlagiiĭ, pastramagiiĭ, cazanciiĭ forfotesc de colo până colo strigându-se pe nume şi cerând unul de la altul ce le trebue la tréba lor.
4. (ca adj.) cu sensurĭ variate ca: strîmb, rĕŭ făcut: *nas bucciŭ*, *ghete bucciĭ*; urît saŭ grosoman: *bucciŭ la cap*; 3. căpiŭ: *óie buccie*.
Jip. 32: plugurile grele şi nătăvălóse, încălţămintea *boccie*.
— bokčĭ, vidangeur (sobriquet que les Turcs donnent aux Arméniens).

boclùc n. (în Moldova **bucluc**) 1. balegă, gunoiŭ.
Glos. 80: *bocluc*, excrement, mai vîrtos omenesc: „a mânca bocluc“, a spune minciunĭ (cf. boc).
2. cârpe, bagaje mĕrunte, catrafuse.
Cr. I, 134: am găsit şi secure şi frînghie şi sfredel sub *buclu-*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

curile d-tale. GANE I, 94: să începem a strînge *buclucurile;* 102: am întîlnit pe Osman cu tóte *buclucurile* în spate.

3. fig. (și archaic) faptă necuviincióșă.

ANON. 143: mai multe *buclucurĭ* de acestea eșia la meidan... pentru care aŭ poruncit Caimacanilor să-l cheme pe Cluciariul Știrbeiŭ, să-i dică să dea baniĭ, să-i întórcă săracilor.

4. fig. încurcătură mare, nevoie, sinonim cu „belea". MARION 44: în ḑiua în care se întîmplase *buclucul.* XEN. 32: ce o să iasă din istoria asta, nu sciŭ... dar *buclucul* e gata; 65: de m'eĭ da afară, 'ț fac *bucluc;* 110: mĕ scapĭ și pe mine de o mulțime de *buclucurĭ.*

Cu acest din urmă sens și în regiunea limitrofă a Ardéluluĭ (Reteg. 44: slugile se bucurară că maĭ pot face *bucluce* sluguțeĭ. Proverbul „a dat de bocluc" corespunde variantelor „a dat de pocinog" și „a dat de șugubină" (Isp. Rev. I, 227).

5. cértă, gălcévă.

GLOS. 80: a face *boeluc*, a face cértă, a băga într'o nevoie, a comite o prostie. ȘEȘ. II, 151 (d. Sucéva): *bucluc*, sfadă, vorbă rea.

— BOKLUK, fumier, ordure; fig. sottise, chose laide, ignoble (Redhouse: fig. a state of disorder or misery): bulg. sĕrb. bokluk „gunoiŭ". Sensul primitiv al vorbeĭ, cel citat sub 1, s'află numaĭ la Româniĭ bănățenĭ (§ 34); înțelesul metaforic predomină românesce.

boclucaș a. și m. (în Moldova **buclucaș**) care face boclucurĭ, care caută cértă pentru lucrurĭ de nimic.

STĂNC. Gl. și Pov. 53: neființd om *boclucaș* începu să-l mustre. CR. II, 94: popa Buliga cel *buclucaș*.

boccea f. 1. șal pătrat ce femeile pun pe spate.

2. basma mare de lână cu florĭ colorate, ce pórtă țărancele carĭ n'aŭ trecut de 30 anĭ (Dr. Manol. 197).

3. bucată de materie de pus diferite lucrurĭ.

OD. I, 94: ridicând avuțiile domnescĭ în lădĭ și în *boccele.* BASME IV, 63: 'și făcu o *boccea* grósă din cele maĭ frumóse haine.

4. legătură de înfășurat marfă ce se pórtă în spinare. AL. T. 19: pune *boccéua* jos; 1223: într'o *boccea* de marfă. GHICA. 298: alerga după jupânul cu *boccéua* la spinare.

5. pachet de tutun coprinḑênd maĭ multe păpușĭ. TARIF 1761: tutiun de *boccea* de 7 ocă un leŭ vechiŭ. TARIF 1792: tutun de *boccea* de oca una 5 banĭ.

Var. (archaice): **bohcea, bohgea** și **botcea.**

UR. XVI, 276 (f. de z. 1797): *bohcele* de pus straie, basmale, testemeluri REV. II, 240 (f. de z. 1817): cincĭ *bohcele* de cit. ETYM. 65 (d. 1579): o *bohgea.* REV. I, 337 (f. de z. 1669): o *botcea* cu florĭ de fir.

— BOGČA (pers. litt. pièce d'étoffe que l'on noue par les quatre coins), châle carré, drap ou morceau d'étoffe pour envelopper, enveloppe, paquet (TĂTĂN BOGČA.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

paquet de tabac): bulg. bohča, sĕrb. boșča „înveliș“; mcr. bohce „șal de înfășurat“.

bocceagiŭ m. 1. cel ce fabrică saŭ vinde boccele; 2. cel ce'și pórtă marfa într'o boccea, sin. cu „tolbaș“.

GHICA, XII: s'audia câte un *bocceagiŭ* strigând: marfă, marfă!

Var.: **boccegiŭ** și **buccengiŭ**.

AL. T. 19: Herșcu *boccegiŭ*, cunoscut prin tóte casele boieresci. REV. N. III, 202: lupte aprige împotriva *buccengiilor* evrei.

— BOGČAĞY, qui vend des mouchoirs, des fichus etc.; porte-balle.

boccealîc n. 1. învelitóre, velință.

OD. I, 134: *boccealicurĭ* de stofă

2. darul în primenelĭ, oferit într'o boccea mireluĭ din partea miresei.

AL. T. 432: *boccealîc* douĕ șalurĭ, douĕ blane de jder, douĕ de vulpe. CAL. 1895, p. 34: a treia ḑi de nuntă o să-ĭ trimiță un *boccealîc* de haine.

Var. (archaice): **bohcealîc** și **buccealîc**.

UR. XX, 378 (f. de z. 1783): șése *bohcealicurĭ*, 4 de melez, 1 cusut și 1 de borangiuc; XIV, 234 (f. de z. 1813): treĭ *buccealicurĭ* de mĕtasă, douĕ *buccealicurĭ* de pânză de casă. TEOD. 164 (orație): Și a mai cumpĕrat un *buccealîc* de mĕtasă.

— BOGČALYK, étoffes destinées à confectionner un vêtement complet: elles se donnent en cadeau enveloppées dans un bogča de taffetas ou de satin Barb.; bulg. bohčalyk „dar în haine“, sĕrb. bogčaluk „dar în cămășĭ, pantaloni, ciorapĭ“.

bogasiŭ f. materie colorată și lustruită.

ETYM. 77 (d. 1621): o dulamă de zarba cuptoșită cu *bogasiŭ*. FIL. 13: fermenea de pambriŭ căptușită cu *bogasiŭ* roș; 213: rochĭ de maniță și de *bogasiŭ*.

Var. (archaice): **bogasi** și **bogasie**.

CUV. I, 220 (d. 1588): patru felóne de *bogasi*. TARIF 1761: *bogasie* de ialvichir albe. . . UR. XVII, 61 (d. 1767): babeĭ să-ĭ se facă o ghiordea de *bogasie* cu blană de óie. DOC. II, 366 (d. 1792): carul de *bogasie* însă musulurĭ saŭ marfă de Rumeli 60 banĭ.

— BOGASY, toile d'un tissu peu serré qui sert à faire des doublures Barb.; bulg. bogasiĭa, sĕrb. bugasiĭe „un fel de nădragĭ“, ngr. μπογασί; forme occidentale: pol. bogazija, ung. bogazia, fr. boucassin, sp. bocacin.

Despre cele-lalte stofe de mĕtase: § 86.

bogasier m. 1. cel ce vinde bumbac, mărgele, basmale; 2. negustător de bogasiurĭ, manufacturist.

AL. T. 1223: m'am însurat cu fata fostuluĭ *bogasier* Hagi-Petcu. FIL. 88: cea dintâĭ uliță era locuită de *bogasierĭ*; 138: căciula cu róță a *bogasierului*.

bogasieresc a. 1. ce ține de bogasier; 2. fig. ordinar.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AL. T. 1254: jalusia e un sentiment *bogasieresc*; 1264: aste's vorbe *bogasierescĭ*.

bogasieresc v. (ironic) a se degrada, a deveni banal.

AL. T. 1226: nu m'am *bogasierit* de tot.

De aci și o formă compusă, **desbogasieresc**, a se lepăda de bogasierie și fig. a se rafina.

AL. T. 1272: mĕ duc la D-na Rosescu, ca să mĕ *desbogasieresc*, căcĭ am început a mirosi a tarabă aicĭ.

bogasierie f. 1. meseria de bogasier.

AL. T. 1267: în timp de 30 anĭ de *bogasierie*.

2. prăvălia bogasieruluĭ.

UR. II, 45 (d. 1786): dughenele vor da la slujba ajutorinței câte 15 leĭ *bogasieriile*. CARAG. 271: am parte în *bogasierie* la Ploieścĭ. AL. T. 1228: vechiul seŭ asociat de *bogasierie*.

3. marfă de bogasier și anume stofele de bumbac.

TARIF 1792: marfa de Rumeli ce vine în țară, adecă *bogasierie* și altele ce sînt de bumbac.

boià f. 1. vopsea, maĭ ales pentru lână și postavurĭ.

AMIR. 198: un foișor fórte frumos, făptură de Țarigrad, cu tot felul de *boiele*. STAM. 109: trupul cu bróșca seměna la piele și la *boia*.

2. dres roșu (pentru obraz și pĕr).

AL. T. 431: baba 'șĭ pune *boia* în pĕr.

3. ardeiŭ roșu pisat mĕrunt (numit și „paprica").

4. sos la bucate făcut cu oțet și legume.

— BOYA, couleur, teinture; cum. boya „tinctura"; bulg. serb. boĭa, alb. boĭa, mcr. boiè „colóre", ngr. μπογιά.

Despre colorile întrebuințate de boiangiĭ: § 97.

boială f. colóre de vopsit și în special sulemenéla.

NEGR. II, 65: fost de giaba tótă *boiala*.

boiesc v. 1. a vopsi saŭ a colora stofe, lână, ață etc.

CR. II, 96: lânurĭ *boite* fel de fel pentru scórțe și lăicere. BASME IV, 116: tronurĭ *boite* cu tóte vopselele cele maĭ arătóse.

2. fig. și pop. a înșela, a păcăli (cf. renghiŭ).

CR. I, 64: bine *l'am boit!*

3. a se drege la față (cf. boia 2).

AL. T. 422: am gătit păpușa de bal, i-am făcut sprîncene, am *boit'o* cu roș. STĂNC. 51: se *boĭ* la obraz cu dres și se duse la palat.

Un compus **neboit** revine în cântecele dobrogene (Bur. 115: Pana Corbuluĭ, Pană *neboită*, Nesulemenită).

Formă verbală românéscă, corespunzînd luĭ BOYAMAK „teindre", bulg. boĭadisam, serb. boĭadisati, mcr. boisescu, ngr. μποϊατίζω.

boiamà f. (și **buiama**) 1. brobódă pătrată de mătase cu dungĭ largĭ de fir.

DOC. II, 403 (d. 1790): o *buiama* cu usiinurĭ și o jumĕtate testemel. REV. II, 240 (f. de z. 1817): *boiama* cu bibiluri de sîrmă, de fir... *boiama* cu betélă.

2. basma, testemel (în Rîmnicu-Sărat).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— BOYAMA (litt. teinture), mouchoir en soie de forme carrée à larges raies d'or qu'il est d'usage de donner en présent à son hôte Ham.; bulg. boĭama.

boiangiŭ m. (și **buingiŭ**) cel ce face boiele și le pune pe haine, pânzeturĭ, bumbac, lână.

Doc. III, 61 (d. 1788): hrisovul ce s'aŭ dat rufetuluĭ *boiangiilor*. MARION, 71: bărbatu cumetreĭ era *boiangiŭ*. IONESCU, 686: pentru văpsitul lânei sînt înadins meseriașĭ *buingiĭ*.

— BOYAĞY, teinturier: bulg. serb. boĭağiĭa (și boiğiĭa): alb. boĭači, ngr. μπογιαντζῆς.

Despre corporațiunea boiangiilor și importanța dispărută a industrieĭ lor: § 97.

boiangerie f. 1. meseria de boiangiŭ; 2. prăvălia sa.

Doc. III, 63 (d. 1788): prăvăliĭ de *boiangeriĭ* în Bucurescĭ.

boiangilîc n. materie de colorat, vopsea.

Doc. III, 63 (d. 1788): să nu fie volnic a ține prăvălie de *boiangilîc*.

— BOYAĞILYK, l'art de teindre, métier du teinturier.

bòiŭ n. 1. figură, înfățișare (sens eșit din us).

DUM. 49: venirĭ o sémă de Turcĭ... ci dór numaĭ cât 'șĭ arătară *boiurile*. BELD. 435: [Tóder Balș] vĕdêndu-se pe sine cu frumos *boiŭ*, lung și gras, cu o barbă fórte lungă, s'aŭ socotit pe sine vrednic a chibzui orĭ-ce lucru și a ocârmui pe alțiĭ.

2. statură, talie (accepțiune fórte populară).

SRAM. 35: cóme negre îĭ învelesc pieptul, spatele și *boiul*. OD. I, 108: betég și mĕrunțel la *boiŭ*... FIL. 40: *boiul* și frumusețea eĭ. ISP. 46: *boiu'* luĭ arăta a fi ceva deosebit; 185: fiul împĕratuluĭ se deosebia prin istețimea, *boiul* și înțelepciunea luĭ; 298: tînĕr și cu *boiul* de voinic; 352: fiul vĕduveĭ întrecuse pe toțĭ boieriĭ și împĕrațiĭ la *boiŭ* și la stat. JIP. 66: cine se hărănesce bine.., are putere și *boiŭ* falnic.

3. iță saŭ fir (vorbind de stofe).

TARIF 1870: mânecare de șamalagea cu cincĭ *boiurĭ*.

— BOY, stature, taille; brin de fil ou de soie; cum. boy „corpus“: alb. bulg. mcr. serb. boĭ, ngr. μπόϊ.

***bolozà** f. un fel de luntre mare.

AL. 117: Șépte *bolozale* și șépte sandale. TEOD. 644: Sus pe sandale și pe *bolozale*...

Var. (istorice): **bolozan**, **borozan** și **burazan**.

DUM. 24: o sémă ce intrase în două *bolozane*, ceĭ maĭ mulțĭ s'aŭ înnecat. Doc. IV, 97 (d. 1793): să pótă Valahia a face și a avea *bolozane*, șaicĭ. caice și de tóte vasele pe apa Dunăriĭ. COND. 1693, p. 125: navlonul *burazanelor* ce aŭ dus posmagiĭ la Belgrad; p. 180: 1440 tal. pentru dresul *burazanelor*.

— BOLAZAN, grand bateau (lipsesce în dicționare): serb. bolozan. Vorba aparține serieĭ numeróse de nume turcescĭ pentru vase de mare (§ 95).

bondòc a. și m. scund, scurt și gros.

GOLESCU (prov.): *bondocul* orĭ-unde se va urca, tot *bondoc* rĕ-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

mâne. GHICA, 504: un spân, sbîrcit și *bondoc*, mititel ca un copil... JIP. 33: orbu, *bondocu*, șchiopu... nu sînt rumînĭ deplinĭ.

Var. (mold.): **bunduc** și (Baronzi, 19) **ghindoc.**

I. NEGR. Cópiĭ de pe nat. 61: ia un *bunduc!* ȘEȘ. V, 40 (d. Sucéva): *bunduc*, om scurt și gros, îndesat, rotofeiŭ.

— BUNDUK (ar.), court de jambes, petit de taille, nabot Barb. Vorba lipsesce în idiomele balcanice.

bondocel a. cam bondoc.

TEOD. 567: Turculețul mĕrunțel, Mĕrunțel și *bondocel*...

borangic n. 1. mĕtase tórsă din firele gogóșelor, lucrată în țară orĭ adusă gata din Țarigrad: torsul borangicului era înainte o industrie înfloritóre și se practica de femeile de prin mahalale.

TARIF 1792: *borangic* de Țarigrad, *borangic* lat frâncesc. TEOD. 80: Fir și ibrișim, *Borangic* d'ăl bun. VULP. 118: Vine Léna pe colnic, Rĕsucind la *borangic*.

2. mĕtase transparentă fórte ușóră pentru cămășĭ și brobóde.

REV. II, 334 (f. de z. 1821): șépte cămășĭ bune bărbătescĭ *borangic*. OD. I, 95: trîmbele de *borangic* nețesute; 134: primineli de *borangic* și de filaliŭ. FIL. 283: pânză albă cu marginile de *borangic* galben. ISP. 251: perina de cap era îmbrăcată cu pânză de *borangic* de cea maĭ alésă.

Var. (mold.): **burangic, burangiuc** și **burungiuc.**

TARIF 1761: *burungiuc* bucata de 50 coțĭ 88 banĭ. UR. XI, 249 (f. de z. 1780): izmene de *burangic*, prostire, obial de *burangic;* X, 254 (f. de z. 1809): perinĭ marĭ de *burangiuc,* ciarșafurĭ de *burangiuc*. CR. II, 4[illegible]: ștergare de *burangic* alese. GANE III, 192: o purta în *burangic* și cu salbă de aur. MARIAN I. 170: La tîrg, măicuță, mĕ duc, Ca să cumpĕr *burungiuc*.

3. plantă parasită ce se lipesce de cotorul trifoiuluĭ, numită și „întorțel“ *(Cuscuta).*

— BURUNĞUK, soie brute telle qu'elle sort du cocon, étoffe faite de cette soie: gaze, crêpe, voile de femmes Barb.; bulg. serb. burunğuk, pol. burunczuk, mer. birungică „soie crue“, ngr. μπουρουνδζούκι.

bostàn m. 1. numele moldovenesc al dovléculuĭ.

ȘTAM. 98: tăind hăbuc pe Tătarĭ ca pe curechĭ saŭ *bostanĭ*. CR. II, 96: alături nisce *bostanĭ* turcescĭ... BOGD. POV. 118: țineaŭ mare negoț de plăcinte cu *bostan* copt. CARANF. 10: [Cănepa] Infundată într'un *bostan*, S'o lucreze un ciorcîrlan. ZANNE I, 122 (prov): a prins *bostanul* códă (adică cel slab a căpĕtat putere, despre celĭ parveniți).

2. fig. și fam. cap (cf. tivgă).

AL. T. 837: na! cap sĕc... *bostan* fără sîmburĭ... na, na! ȘEȘ. II, 74: a făcut după cum i-a trăsnit prin *bostanul* luĭ cel sĕc.

— BOSTAN (pers. bustan), jardin où l'on cultive principalement le melon, la pastèque et les légumes

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Barb.; bulg. serb. bostan „grădină de pepeni, pepene“, mcr. bustane și ngr. μποστάνι, grădină.

Vorba e proprie Moldoveĭ ca și derivatele eĭ: bostană, bostănărie, bostănel, bostănică.

bostană f. grădină de bostani și de legume.

Stânc. B. și Sn. 31: îl întrebâ ce caută acolo în *bostana* lui. Zanne I, 122 (prov.): *bostană* fără pândar (adică popor fără stăpân și avere fără îngrijitor).

bostănărie f. locul unde se păstréză bostani.

Șeț I, 71: Hai noroc și bucurie, In dél la *bostănărie*. Oraș. II, 181: îs buni de pus mătăhalĭ la *bostănăriĭ*, dar nu pescarĭ. Stânc. B. și Sn. 30: un Român avea o *bostănărie* de pepeni.

Prov. mold. „frica păzesce *bostănăria*“ (Al. T. 1288; Cr. I, 230) corespunde celuĭ munt. „frica păzesce *pepenĭĭ*“.

bostănel m. dovlecel (în Moldova).

bostănica (de-a) f. în Moldova, joc de copiĭ în care revine formula „mătușo, m'a mînat mama să-mĭ daĭ un bostănel“ (Șeț. II, 61).

bòștur a. (și **boștер**) gol, sec (la propriŭ și la fig.).

Stam. 404: capetele *boșture* ale unor coconași. Bogd. Pov. 142: spicu era sec, *boștură!* Naum Conv. XXII, 224: Iar pe *boștera* luĭ titvă vînătă de costor, Abia stă 'n echilibru coifu sĕŭ triumfător.

— Bòștur (boștyr), vide ici (cf. serb. ŷoktur „nimic aci“=yoktyr „il n'y a pas“) d. boș „vide, creux.“ Vorba e proprie Moldoveĭ.

bozà f. (și **buzà**) bĕutură acriciósă ca braga, obținută prin fermentarea în timpul ierneĭ a merelor pădurețe în apă, bĕutura femeilor și a copiilor: cea maĭ bună calitate pórtă numele de *baș-buza* (V. acéstă vorbă).

— Boza (buza), boisson faite de millet: cum. boza, bulg. boza și buza, alb. sĕrb. rus. buza, ung. boza, ngr. μποζάς; fr. bosan „boisson en usage en Orient.“

bozagiŭ m. vînd̦ĕtor de boza, bragagiŭ.

Nec. 389: pre un Grec, *Bozagiul*, îl pusese Postelnic mare. Ist. 1715, p. 43: treĭ *bozagiĭ* brăharĭ ce făceaŭ brahă în tabără. Beld. 343: haidăĭ de pe la vite, *bozagiĭ*, plăcintarĭ mulți . . .

— Bozaġy, id.; bulg. serb. bozaġiĭa și buzaġiĭa.

bozagierie f. bragagerie.

Doc. VII, 112 (d. 1796): prăvălie de *bozagierie*.

bozagilîc n. gătirea bozaleĭ și meseria de bozagiŭ.

Doc. VII, 112 (d. 1796): Iane, bozagiul din Bucurescĭ, cere să lucreze *bozagilic*, care s'a oprit fiind lipsă de bucate.

— Bozaġilyk, métier de buzaġy.

bozmà f. faptă caraghiósă dar vătămătóre: borobóță, poznă. Vorba circulă în Muntenia.

Dum. 46: pĕ urmă tot le-aŭ făcut o *bozma*, că o sémă aŭ tăiat

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

drumul Turcilor. Isp. 372: fiul împĕratului cel ce făcuse *bozmaua* (spărsese vistieria împĕrătéscă). Id. B. Sn. 110: Românul are să-l facă *bozmaua*. Oràș. II. 157: Și a întors turaua, A înghițit *bozmaua*.

Proverbul „luași *bozmaua!*“ (și nu *basmaua* ca la Zanne III, 17) însemnéză: ai pățit'o!

— BOZMA (ar.), crime; vorba lipsesce aiurea.

In privința scăderii sensului (Costinescu, 122: *bozmale*, expresiune familiară pentru comedii, năsdrăvănii) cf. *bazaconie*, care presintă o evoluțiune semantică analogă: primitiv „nelegiuire“, apoi „necuviință, vorbă saŭ faptă extravagantă.“

bre! int. ce exprimă o mirare, supĕrare saŭ familiaritate. I. despre Turcĭ.

Dion. 186: *bre!* ce este acéstă zorba ce o facĭ tu? 191: *bre!* domuz, tu să-mĭ poruncescĭ mie? Teod. 545: Turcii de te-or întreba: Ce e, *bre!* cine e ăla?

II. în genere, exprimând: 1. o mirare (în care cas se duplică și se triplică vorba însăși saŭ și numaĭ vocala eĭ finală, spre a arăta gradul de uimire).

Al. T. 40: *bre! bre!* adică multe am vĕdut în viața mea! 351: *bre! bre! bre!* multe pozne am maĭ vĕdut!... 955: *breee!* ce iute aĭ maĭ fost! 1117: maĭ iată o dihanie... *bre! bre! bre!* a draculuĭ tîrg! 1449: *breee!* ce pustiŭ în casa asta! 1719: *breee!* cum s'a stricat lumea! Fil. 236: *bre!* dar asta séměnă a basm! Isp. 100: dară de unde veniți, *bre*, ómenĭ bunĭ?

2. o supĕrare saŭ indignare.

Negr. II, 35: cum să nu mĕ necăjesc, *bre?* Al. T. 198: da deschide ușa, *bre* omule! 397: m'o lăsat în mijlocul drumuluĭ, *bre!* c'o să mĕ lovéscă ceva! Isp. 178: spune-mĭ, *bre* omule! cine te-a învĕțat?

3. o atențiune prietenósă.

Fil. 157: închină cu noĭ, *bre!* Xen. 39: ascultă-mĕ pe mine, *bre!* că eŭ am îmbĕtrânit în ḑile rele. Ghica, VII: *bre!* Nicolaie, bine aĭ venit!

4 un ordin saŭ o provocare.

Fil. 176: aduceți ciorba, *bre!* Teod. 606: Ăl ciauș îĭ tot striga: Haide, *bre*, rupe frînghia, Să-ți cunóscem vitejia!

— BRE, hé! holah! bulg. serb. mcr. bre! ngr. μπρέ.

bucmeá f. 1. găitănaș ce se cóse ca chenar.

Ionescu, 697: abagiul face haine simple saŭ cu cheltuielĭ, adică cu cusăturĭ de găitane și cu *bucmea* de mĕtase și de lînă.

2. șnur, cordeluță.

Kik. III, 3: o pereche de mĕtaniĭ de chihlibar cu bóbele cât migdala și cu *bucmea* de mĕtase galbenă.

— BÖKME, cordonnet de fil ou de soie fortement tressé Barb. Vorba lipsesce aiurea.

budulàc a. și m. 1. simplu, naiv.

Isp. B. Sn. 69: fratele era cam *budulac*. Jip. 14: *budulaca* mea vorbire; 100: ómenĭ apropiați, *budulacĭ*, ospĕtariți și miloși.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. rătăcitor, haimana (în munții Sucevei).

Șez. II, 153: *budulac*, om ce umblă huciŭ marginea, de a frunza frăsinelului; V, 39: umblă *budulac*, fugar, umblă pe ascuns de frica unei pozne ce a făcut'o (se dice mai ales despre cei zăpsiți cu ticăloșii ce umblă lăturile de rușine și de frică).

— BUDALA, niais, imbécile (pl. d. ar. abdal „mendiant"); formațiune secundară ca serb. bulg. mcr. budalaș, alb. budalek.

bùga m. bivol, taur (în Bucovina).

Marian I, 59: Rage *buga* între prilóge...

De aceiași origină: **puhace**, boŭ de nópte saŭ bufniță.

Cant. Div. 65: palaturile lui sălașele bóghelor și *puhacelor* le-au premenit.

— BUGA, taureau, bufle; BUHAČ, hibou (cf. lat. bos „boŭ" și bubo „bufniță" ca gr. βοῦς și βυάς); cum. buga „taurus": bulg. buga, rus. bugaj, pol. rut. buhaj, ngr. μπουγᾶς. Din rutenesce se trage forma secundară *buhaiŭ* „taur" și numele unui instrument cu o córdă a căruĭ vibrațiune imită mugetul boilor la arat (cu care se urézĕ de St. Vasile plugușorul).

bulgùr n. grâŭ măcinat mare din care se fac bucate cu unt orĭ cu carne saŭ și cu urez, ca așa numitul „pilaf", orĭ cu lapte ca așa numitul „păsat" (Glos. 103).

Al. T. 187: puțintel *bulgur*, verișóră, cu învîrtită la sfîrșit.

— BULGUR (pers. burgul), blé bouilli, séché et mondé, avec lequel on fait du pilaf; bulg. serb. bulgur, mcr. bulgure, ngr. μπουλγοῦρι.

búlgăre m. cocoloș de pămînt saŭ de altă materie (sare, zăpadă etc.).

Cr. Il. 49: svrr! de vr'o două-treĭ orĭ cu *bulgărĭ* în mine, dar nu mĕ chitesce.

Vorba, pretutindenea populară, e identică cu cea precedentă și strămutarea accentului e motivată de o diferențiare semantică, care în parte o posedă și vorba turcéscă (între altele „neige, poussière de neige, verglas"; Redhouse: anything more or less broken in grains like cracked wheat: snow in small hard grains).

bulùc n. I. (sensurĭ archaice) termin technic militar: companie de soldați, sinonim cu „stol" și cu „drîmbă".

1. aplicat anume oștirii turcescĭ.

Cant. Ier. 186: fite-carele cetelor și *bulucurilor* sale de rĕzboiŭ și de bătaie să se gătéscă cu urgie porunciră. M. Cost. 17: tocméla oștilor... tóte *bulucurile* și printre *bulucurĭ* și loc deșert s'aibă loc deschis alte *bulucurĭ* slobode, când ar trebui a da ajutor *bulucurilor* celor ostenite; 283: eșise tótă óstea leșéscă în tocmală la câmp și trecênd *bulucurile* turcescĭ își luaŭ ḑiua bună cu clătirea capului de la Leși. Id. 620: óstea... îndată să se tocméscă stolurĭ să-și scrie cineși *bu-*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

lucul, rîndul, care după care va merge. BELD. 379: Din dél un *buluc* s'arată din mulţi Turcĭ alcătuit. BĂLC. 90: agiĭ ienicerilor şi aĭ *bulucilor*.

2. în genere, despre óstea leşéscă saŭ unguréscă.

M. COST. 491: se deprinsese Léşiĭ de sta gata *bulucurĭ* călărĭ; II. 24: *bulucul* Ungurilor.

3. anume despre seimeniĭ din Moldova (cf. bulucesc).

II. (sens modern) afară din sfera militară: numĕr mare de fiinţe şi maĭ ales de lucrurĭ, mulţime mare, cantitate.

Doc. IV, 246 (d. 1793): să fie totdeauna *buluc* de lumînărĭ. BASME I, 150: îl vîrî cu nasul în *bulucul* de fărimiturĭ.

III. (ca adv.) 1. în massă compactă, ca un regiment.

M. COST. 272: aŭ mers tot *buluc* Leşiĭ apărându se de Tătarĭ până sub şanţurĭ; 348: Nemţiĭ aŭ purces *bulucurĭ* prin tîrg ... REV. II, 394 (d. 1821): vr'o 600 de zaporojenĭ sta *bulug* în marginea bălţiĭ.

2. grămadă, unul peste altul, maĭ ales în Moldova.

AL. T. 999: vin prietenii ... iată-l *buluc*! ID. Pr. 37: caĭ, mânjĭ, vacĭ, cânĭ, toţĭ *buluc* la un loc. CR. I, 248: cum ajung, odată intră *buluc* în ogradă. AL. 131: Turcii casa încungiura Şi 'n casă *buluc* intra. ŞEP. III, 156: Mândrele se daŭ *buluc*, Mĕ 'ntrebaŭ unde mĕ duc.

— BULUK (bölük), troupe, corps de troupes, détachement, régiment; bulg. serb. bulĭuk, alb. büllük, mer. buluche „cétă", ngr. μπουλούκι.

Interesantă generalizare a sensuluĭ (companie de soldaţĭ, cétă în genere, massă compactă): părăsindu-şĭ sfera primitiv militară, vorba a intrat în limba comună ca şi alţĭ terminĭ analogĭ (cf. alaiŭ).

***bulucesc** v. a se strînge la un loc, a se îngloti (cu aplicaţiune specială la cetele saŭ bulucurile de ostaşĭ).

URECHE, 191: Leşiĭ s'aŭ *bulucit* şi aŭ eşit înaintea Moldovenilor la apa Siretuluĭ; 226: îndată aŭ trimis Ión-Vodă, cum maĭ de sîrg să se *bulucéscă* óstea de pre unde aŭ fost rĕschirată. M. COST. 349: siimeniĭ se *buluciaŭ* toţĭ la un loc în préjma Curţiĭ ... N. COST. 41: până în ziuă s'aŭ *bulucit* voiniciĭ şi aŭ eşit din Iaşĭ. MUSTE, 61: Tătariĭ deteră toţĭ de vale, *bulucindu*-se la capul iazuluĭ sub délul cetăţuiĭ.

Formaţiune verbală curat românéscă şi cu sensul exclusiv militar (de aceea dispărut din limbă).

bùlucbàşă m. 1. (sens archaic) căpitanul unuĭ regiment de arnăuţĭ saŭ de seimeni.

M. COST. 349: un noroc a fost că *bulucbaşiĭ* şi căpitanul siimenilor celor muntenescĭ s'aŭ înşelat şi aŭ venit la Ştefan-Vod. GHEORG. 306: Vornicii de pórtă, *bulucbaşiĭ* Curţiĭ, *bulucbaşiĭ* hătmănescĭ şi agiescĭ staŭ pe rînduiala lor a mână. BĂLC. 674: hotnogiĭ, sutaşiĭ şi *bulucbaşiĭ*, cum s'aŭ numit maĭ târdiŭ, comandaŭ o sută de ostaşĭ. FOT. III, 306: doĭ *bulucbaşĭ* aĭ spătărieĭ câte 20 leĭ pe lună, doĭ *bulucbaşĭ* aĭ agieĭ câte 60 leĭ pe lună; 312: *bulucbaşa* cămărieĭ cu 3 neferĭ...

Var.: **buliucbaşă** şi (românizată) **bulubaşă**.

N. COST. 38: aŭ trimis şi pe *buliucbaş* al seŭ cu siimeniĭ şi cu lefeciĭ... NEC. 215: Duca-Vodă aŭ trimis nisce *bulubaşĭ* cu siimeniĭ de i-aŭ luat de pre la gazdele lor şi i-aŭ închis. DION. 186: un *bu-*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

liucbaşa al Pazvandului pentru paza cea de aprópe; 188: aŭ poruncit la odabaşi, *buliucbaşi* cu ortalele lor să iasă cu halaiŭ. COND. 1776, p. 8: *bulubaşa* a Curţii gospod ... *bulubaşi* a hătmănieĭ.

2. (sens modern: şi **bulibaşă**) vătaful uneĭ şetre de ţigani. UR. I, 126 (d. 1793): fiind faţă şi vornicul de ţigani şi *bulubaşii* şi giudiĭ de ţigani gospod. STÀNC. B. şi Sn. 64: *bulibaşa* ăl bătrân să intre întâi cu putinica de lapte. SEV. POV. 66: să se puie la cale cu *bulibaşa* ţiganilor. BOGD. POV. 60: *bulibaşa* şi ceĭlaţi denci o şterse la sănătósa. CONTEMPOR. II, 768: şeḑi mai dihaĭ de cât Vodă şi de cât *bulubaşa*.

— BÖLÜK BAŞY, capitaine qui commandait à cent hommes Barb.; bulg. bulĭuk-başa, serb. buliu-başa, ngr. μπουλουκμπάσης.

***bulucbăşeĭ** m. pl. slujitorĭ sub comanda luĭ bulucbaşă. DRĂGH. II, 68: hătmănia se compune iarăşĭ din arnăuţi, din seimenĭ şi din *bulucbăşeĭ*.

***bulucbăşesc** a. care depindea de bulucbaşă. Doc. I, 303 (d. 1783): seimenii *bulucbăşeşcĭ* înarmaţi. toţi cu haine roşiĭ şi cu moţurĭ galbene.

***bulucbăşie** f. regiment comandat de un bulucbaşă. BĂLC. 676: seimeniĭ hătmăneşcĭ, împărţiţi în ḑece *bulucbăşiĭ*, peste care era baş-bulucbaşă de seimenĭ.

bumbàc n. 1. plantă din ţările calde cu grăunţe înfăşurate în nisce fulgĭ lungĭ, mătăsoşĭ şi fórte subţirĭ: 2. ţesătură făcută din aceĭ fulgĭ: pânză, tort.

R.-COD. 293: Cu cămaşa de *bumbac*, Cu guleru porumbac.

— PAMBUK (pamuk), coton d. βόμβυξ, vierme de mătase: mcr. bumbac, bulg. pambuk, sĕrb. bombak (bumbak); alb. pambuk (pumbak), ngr. μπαμπάκι, ung. pamuk; medio-lat. bambacium: it. bambagio „bumbac". V. pembe.

Accentul vorbeĭ şi existenţa-ĭ în macedo-româna (istro-rom. bumbac vine din serbo-croata) reclamă o derivaţiune imediat orientală: *PUMBAK (alăturea de pambuk), de unde formele română, sĕrbă şi albaneză.

Bumbacul, originar din India, fu propagat de Arabĭ în jurul Mediteraneĭ (cf. ar. kutun, de unde it. cotone, fr. coton: V. cutnie).

bumbăcar m. 1. cel ce scarmănă şi tórce bumbacul. PANN, 64: *bumbăcarul* nu se uită cu ochĭ bunĭ la câinele alb. 2. negustor de bumbace.

bumbăcărie f. 1. măestria şi prăvălia bumbăcaruluĭ; 2. materiĭ de bumbac.

bumbăcel n. aţă de bumbac. SEV. POV. 68: Vr'o ḑece coţi de pânză de in orĭ de *bumbăcel*.

bumbarà f. bombă mare, obuz. Sub acéstă formă, vorba revine în cronice şi în cântecele populare. GREC. 15: aŭ început a bate cetatea cu tunurĭ, cu *bumbarale*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Bălc. 688: mortierele se numiaŭ pioe şi obuzurile *bumbarale*. Teod. 482: Săriţi, Turcĭ, săriţi, agale, Cu tunurĭ, cu *bumbarale!* 489: Săriţi, fraţi, cu *bumbarale*, Şi maĭ trageţi din pistóle...

Vorba e identică cu *cumbara* (V. Partea II), sub influenţa sinonimuluĭ „bombă“ saŭ „bumbă“ (cf. Pop. 97: din *bumbele* ce aruncaŭ Nemţiĭ s'aŭ aprins ierbăria).

burghiŭ n. unéltă de găurit, maĭ mică ca sfredelul.

Jip. 69: *burghie*, pretcare, spiţelnice, sfredele...

— burgŭ, tarière, vilebrequin; alb. burgi, bulg. sĕrb. burgiĭa.

buriŭ n. butoiaş maĭ ales de oţet saŭ de rachiŭ.

Tarif 1792: sardelele, scumpiile, lacherda de un *buriŭ* 60 baniĭ. Jip. 67: *buriŭ* cu ghin ar strica să-ţĭ hie la adăpost, în beciŭ teŭ? Gorovei, 263 [oţel]: Am un *buriŭ* Şi'n el ţiŭ vin şi rachiŭ. Basme II, 73: zmeul legat cobză şi băgat într'un *buriŭ*. Vulp. 72: Fóie verde mĕr sălciŭ, De aş fi gros cât un *buriŭ*...

— bury, tube; bulg. sĕrb. buriĭa.

burnùs n. 1. manta mare cu glugă, în Dobrogea.

Cràs. III, 115: *burnusul* vechiŭ cu care era învelit băiatul.

2. scurteica ţărancelor din Basarabia (Dr. Crăinicénu).

— burnuz (ar.), burnous, manteau de laine blanche que portent les Arabes: sĕrb. burnus, ngr. μπουρνούζι; sp. albornoz, fr. burnous „manteau d'homme à capuchon.“

bursùc m. 1. mic animal carnivor *(Ursus meles)* din al căruĭ pĕr se fac periĭ, iar din pielea-ĭ haine ţărăneştĭ de serbătóre.

Cant. Ier. 26: miţele de casă, *bursucul*, nevĕstuica... Od. III, 185: *bursucii* somnoroşi carĭ es numaĭ nóptea din vizuiniĭ.

2. copil scurt şi gros (asemenea bursuculuĭ).

3. trîntor, somnoros ca bursucii.

Crăs. I, 158: nu eştĭ bărbat, eştĭ un *bursuc*, un aluat móle.

4. fig. bosumflat, sbîrlit (ca periĭ bursuculuĭ).

— borsuk, blaireau; bulg. pol. rut. borsuk, rus. borsukŭ; ung. borz „bursuc“ (de unde: burzuluesc „a se revolta“ şi sborşesc „a se sbîrli de mânie“).

bursuc v. a se umfla ca bursucul, a se sbîrli de mânie.

Damé. Dicţionar, 170 (cântec): Pentru o mândră cât o nucă, Toţi feciorii se *bursucă*.

bursucă (bursócă) f. nume de plantă *(Setaria glauca)*, cu firele dese ce aduc cu periĭ bursuculuĭ.

bursucel m. puiŭ saŭ căţeluş de bursuc.

Od. III, 42: eraŭ 11 *bursucei*, carĭ se svîrcoliaŭ..

but n. cópsă de berbece.

Doc. I, 480 (d. 1783): *butul* de pastramă de capră.

— but, cuisse, jambe: cum. but „coxa“; alb. bulg. sĕrb. but, ngr. μπούτι, cuisse de bœuf. Termin de căsăpie (§ 105).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

butùc m. 1. trunchiŭ de arbore tăiat, cep de viță. AL. 291: (Oltule) Aducĭ plăghiĭ și *butucĭ* Și chiar trupurĭ de haiducĭ. RETEG. 60: Și mi-ți cosi prin *butucĭ*...

2. (prin analogie) mijlocul roțiĭ în care se îmbucă spițele și prin care trece osia.

AL. T. 958: o róță ese din *butuc* și surugiul stă năuc.

3. pl. bucățĭ gróse de lemn în carĭ se prindeaŭ piciórele vinovatuluĭ.

ORĂȘ. 21: îĭ trântiaŭ îndată la gros și la *butuc*. AL. 17: Cu piciórele 'n *butucĭ* Și cu mânile 'n cătușĭ. TEOD. 527: In temniță mi-e legat, Cu mâinĭ în *butuc* băgat...

4. fig. (ca adv.) nemișcat, țépĕn.

AL. T. 395: ce staĭ ca un *butuc?* 115: dorobanțiĭ îĭ legase *butuc*.

— BUTAK (t. or.), branche; cum. butak „ramus“ (d. buta „buturugă“). Forma osmanlie sună BUDAK, branche d'arbre, cep de vigne, nœud dans le bois (de unde sĕrb. budak). Vorba pare a fi un împrumut vechiŭ, póte cuman: ea póte fi însă și o formațiune proprie de la un primitiv but „trunchiŭ“ cu suf. -uc (cf. butur-ug din buture, cu acelașĭ sens); turcesce există un but „idol“, primitiv probabil „bloc“, care în raport cu *butuc* presintă aceiașĭ analogie semantică ca al nostru *bolovan* d. vsl. balvanŭ „idol“.

butucesc v. a prinde piciórele în butucĭ.

ISP. 35: piciórele nu se maĭ mișcară, parc'ar fi fost *butucite*.

buzdugàn n. 1. ghiógă de fier țintuită, mare și grea, od. atributul mareluĭ Armaș, sinon. cu „măciucă“.

NEGR. I, 125: Arbur Hatmanul ce'n mână pórtă un gróznic *buzdugan;* 133: *buzduganul* armășieĭ de argint și poleit... AL. T. 412: parcă's *buzdugane* de Vel-Armaș din vremea Domnilor grecĭ. OD. I, 66: *buzduganul* însușit slujbeĭ de Armaș-mare... STAM. 63: unde's Hatmaniĭ aceia de *buzduganĭ* purtătorĭ?

2. arma de căpetenie a haiducilor (în cântecele pop.).

AL. 44: *Buzdugan* de voinicel, Ghiógă mare nestrujită, Cu piróne țintuită. TEOD. 535: Mĕ 'mbrăcam chip domnesc, Cu *buzdugan* haiducesc...

3. sceptru cu glob în vîrf, sinonim cu „topuz“, unul din insigniile Domnieĭ trecute.

a. în literatura istorică:

COND. 1693, p. 416: tal. 50 pentru *buzduganul* ce aŭ adus Măriei sale luĭ Vodă. MUSTE, 78: datu-i-aŭ luĭ Duca-Vodă un tuiŭ și *buzdugan* și șlic de sobol, precum purtaŭ hatmaniĭ căzăcescĭ. GHEORG. 306: Vel Spătar încinge sabia cea împĕrătéscă peste umĕr și ia *buzduganul* în mâna dréptă, țiindu-l rĕzemat pe umĕrul sĕŭ, și cel ce este Vistier mare, țiind în mâna sa cuca, o pune în capul luĭ Vel Spătar. OD. I, 72: Mitropolitul îĭ puse pe cap corónа voievoților și-i dete în mână spata și *buzduganul* domnesc, ce le ducea pe o perină

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

roșie marele Spătar. NEGR. I, 137: Iacob Eraclid perise ucis de *buzduganul* lui Ștefan Tomșa.

b. în cântecele populare:

TEOD. 503: Na *buzdugan* domnesc, Suflat cu aur turcesc. ȚARA N. II, 496: Cu caftan că mi-l gătia, Cu caftan și gugiuman, C'un năprasnic *buzdugan*. GOROVEI, 85 [clopotul]: Șéde Domnul *buzdugan*, Șéde sus într'un divan.

4. bătaia la tălpi cu buzduganul, cu însăși mâna Domnului: acest fel de pedépsă, împrumutată de la Turcĭ, se obicĭnuia mult de fanarioți și pricinuia adesea mórtea celuĭ ce o suferia (cf. topuz).

NEC. 216: Duca-Vodă bătea pe zlotași cu *buzduganul*, de aŭ omorît vr'o doĭ-treĭ; 228: aŭ prins Turcii pe fratele Milesculuĭ, de l'aŭ bătut prea rĕŭ cu *buzduganul* Husein-beiŭ; 241: Cantemir-Vodă în mânie l'aŭ bătut [pe Velicico Vornicul] cu *buzduganul* și l'aŭ închis în beciŭ; 284: cât era Antioh-Vodă de strașnic la mânie, că de multe orĭ la Divan cu *buzduganul* asvîrlia în ómeniĭ ceĭ vinovați; 308: Dimitrașco-Vodă se spĕriese [de zorbaua seimenilor] și aŭ prins pre buluchbașiĭ lor înlăuntru și i-aŭ ucis cu *buzduganul*, și încă pre unul l'aŭ lovit cu sabia, dară n'aŭ murit.

5. în basme, arma favorită a zmeilor și a feți-frumoșilor: cale de mai multe conace, după puterea zmeuluĭ, asvîrlă el grozava măciucă, care izbesce cu vuet pórta și ușa deschidêndu-le, sare apoĭ pe masă, unde, după ce se învîrtesce de treĭ orĭ în semn ca bucatele să fie gata, se așédă în cuiŭ; adesea-orĭ însă Fĕt-frumos, care s'află de față, îl asvîrlă înapoĭ mult mai departe și zmeul se întórce turburat acasă, unde se ia la luptă cu îndrăznețul sĕŭ protivnic.

ISP. 12: un vitéz care să scie să rĕsucéscă *buzduganul;* 95: acum e timpul când are să vină zmeul la prânz și are obiceiŭ de aruncă *buzduganul* cale de un conac și lovesce în ușă, în masă și se pune în cuiŭ; 86: cum vreĭ să ne batem, îĭ dise zmeul: în săbiĭ să ne tăiem, în *buzdugane* să ne lovim orĭ în luptă să ne luptăm?

6. în poesia populară, buzduganul sfărămat prevestesce mórtea eroului (ca sabia ruptă, ca pușca ruginită).

MARIAN I, 47: Astă nópte mi-am visat *Buzduganul* sfirticat...

7. plantă numită și „capu-ariciuluĭ“ *(Sparganium).*

— BOZDOGAN (litt. faucon gris d. boz „gris“ și dogan „faucon“), massue, masse d'armes qui se termine en tête de faucon Barb.; bulg. buzdogan, serb. bozdogan și buzdovan; rus. buzdychanŭ, rut. buzdyhan, pol. buzdygan, ung. buzogány, mgr. μπουσδογάνον, clavea ferrea militaris qua in proeliis Turci utuntur (Du Cange).

Din ruténul buzdyhan derivă forma paralelă moldovenéscă **bustihan** (Cr. I, 48: găsesce un *bustihan* putre-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

găios), contras muntenesce în **buştén** (Isp. 55: păduri cu *buştenii* ca butia), care, de la sensul de bucată de lemn gros (asemenea unuĭ buzdugan), a ajuns sinonim cu „butuc“, la propriŭ şi la figurat (a adormi buştén).

Buzduganul, după ce a servit ca armă şi ca insigniŭ Domnilor noştri şi marilor boĭerĭ, a trecut apoĭ la haĭducĭ şi şĭ-a găsit un ultim refugiŭ în cântecele şi în basmele poporuluĭ: buzduganul se póte considera ca simbolul despotismuluĭ din trecut.

buzduganagiŭ m. cel ce purta buzduganul Domnuluĭ (termin necunoscut cronicarilor).

ORÀŞ. II, 6: *Buzduganagiul* cu al seŭ buzdugan.

— BOZDOGANĞY, qui porte une massue (vorba lipsesce în dicţionare): sĕrb. buzdovanĝi.

buzdugănaş n. buzdugan mic.

BASME III, 59: o fetişóră frumósă în mână cu un *buzdugănaş* de aur şi la cópse cu o sabie cu două tăişurĭ.

buzdugănesc v. a bate cu buzduganul.

ŞĂD IV, 18: Domnitoru chiamă pe Hălturariŭ şi-l *buzdugănesce*, dându-l două buzdugane în piept şi unu în spate.

buzdugeà f. săculeţ saŭ pungă (de banĭ).

AL. 146: Cu desagĭ, cu *buzdugele*, Pline tot de mahmudele.

Vorba, care revine în acest pasaj unic, presupune o formă BUZU „sac“ de unde un diminutiv BUZUĞA „petit sac“ (lipsesce în dicţionare); de aci ngr. μπουζοῦ şi μπουζουνάρα (de unde rom. buzunar).

C

***Cabàniţă** f. I. (La Turcĭ) 1. mantia Sultanuluĭ cusută în fir de aur şi de argint, împodobită cu copce în briliante şi blănită cu samur saŭ vulpe négră, cu póla dindărăt lungă ca de 3 palme din aceiaşĭ blană, cu mâinile scóse prin găurĭ despre umere ca la caftan, dar mânicele aruncate îndărât până la pământ şi cu marginile iarăşĭ blănite (Fot. III, 246).

2. mantie analogă dată de Sultan în semn de suveranitate unor înalţĭ dignitarĭ aĭ Porţiĭ, Mareluĭ Vizir (de colóre roşie), Caimacamuluĭ (verde) şi luĭ Ienicerага (stacojie), precum şi Hanilor din Crimeia şi Domnilor românĭ, consideraţĭ ca vasalĭ aĭ Porţiĭ.

3. manta mare purtată de Turcĭ şi de Arnăuţĭ în timp de plóie (V. maĭ jos).

II (la Românĭ) 1. mantie analogă cu a Sultanuluĭ dată de dînsul Domnilor Românĭ la urcarea lor pe

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

scaun, odată cu sangiacul, topuzul și sabia. Investitura cu cabaniţa și cuca a durat până la 1832, când primul insigniŭ a fost înlocuit cu „hervanéua“, cu care a fost îmbrăcat mai întaĭ Mihail Sturza (Drăgh. I, 103, 148).

Nec. 300: Impĕratul aŭ îmbrăcat pe Dumitrașco Beizadè cu *cabaniţă* cu spinări de sobol în loc de caftan și l'aŭ pus Domn în Moldova. Gheorg. 300: Domnul după altă podóbă de îmbrăcăminte ce pune asupra sa, se îmbracă și cu haina cea împĕrătéscă ce se chiamă *cabaniţă* și pune cuca în cap... 305: Spahilar-agasi îndată aŭ îmbrăcat pe Domnul Grigorie-Vodă cu *cabaniţă* cu samur și peste cabaniţă cu caftanul, și puindu-i și cuca în cap, i-aŭ făcut sangiacul și tuiurile teslim. Grec. 213: s'aŭ desbrăcat de *cabaniţa* sa [Costantin-Vodă]... și aŭ îmbrăcat pre Mihaiŭ Cantacuzino Vel-Spătar. Văc. 285: aŭ hotărît și sfat de obște, la lĕt 1418, Domnul cu boierii aŭ închinat Ţara Românéscă fără războiŭ la Împĕratul Mehmet cel Dintâiŭ, și s'aŭ făcut tributarĭ, și primiţi flind cu bucurie la Impĕratul, le aŭ făcut multă cinste, atât Domnuluĭ, dându-i *cabaniţă* saŭ hlamidă împĕrătéscă, și cucă, și sangiac, și două tuiurĭ, paiă de treĭ, căcĭ are voie a face tóte ale pompeĭ, câte fac ceĭ cu treĭ tuiurĭ, adică nouĕ calcanurĭ, nouĕ daulurĭ, șése satîrĭ, ciauși-gavazĭ și altele încă mai multe, de vreme ce i-a dat și peicĭ împĕrătescĭ, cum dă numaĭ Hanuluĭ. și divan-ciauși, capigiĭ și mecterhanè împĕrătéscă, și cal cu divan-tacîm, și has-ahîrliĭ... Negr. I, 148: Lăpușnénul purta coróna Paleologilor și peste dulama poloneză de catifea stacojie avea *cabaniţă* turcéscă. Ghica, XV: în vîrful piramideĭ de clasă era Domnul cu *cabaniţă* și cuca, cu sabie, topuz și tuiŭ; 501: la ḑile marĭ, Domnul îmbrăca *cabaniţa*, care era un fel de contoș cu ciaprazurĭ de fir și cu profiruri de samur.

2. mantie scumpă boierească.

Arch. ist. I, 139 (d. 1620): eŭ Mușat Postelnic am dat luĭ Négoe o dulamă *cabaniţă* cu guler cu vulpĭ de atmișcele roșiĭ. M. Cost. 285: solul acela leșesc, dacă l-aŭ dus la Impĕraţie..., vĕḑênd că nu-ĭ daŭ scaun, *cabaniţa* ce era pe dînsul învĕlind'o, o aŭ pus gios și aŭ șeḑut pre dînsa în loc de scaun; 287: Aproḑiĭ de Divan [în ḑilele Radului-Vodă] cât mai de cinste nice la o Domnie n'aŭ fost, cu urșinice mulţi și cu *cabaniţă* cu jder și cu hulpĭ îmbrăcaţi. Nec. 181: aproḑiĭ atunce [în vremea luĭ Ștefan-Vodă] nu eraŭ din ómenĭ proștĭ, cum sînt acum, ce eraŭ tot feciorĭ de boierĭ și portul lor era: îmbrăcaţi cu șarvanale, cu *cabaniţe*...

— KABANITZA (kapaniča), robe de gala fourrée, pour l'ordinaire, de renard noir, dont le Sultan se revêt dans les grandes solennités... le Sultan n'accorde la kapanitza qu'à trois dignitaires: le Grand-Vézir, le Kaïm-mékam et l'Aga de Janissaires, qui en sont revêtus en certaines occasions. Les Khans de Crimée recevaient l'investiture par une robe *(capanitza)* de velours vert, fourrée de zibeline, et ornée de neuf rangs d'agrafes en pierreries. Les Hospodars de Valachie et de Moldavie reçoivent un bonnet ou couca, surmonté d'un panache et une robe de drap rouge ou *capanitza*,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

fourrée de zibeline. V. d'Ohsson VII, 106, 200, 443, 500; cf. Boué II, 184: pour la pluie les habitants de la Turquie ont encore de vrais capotes ou manteaux de berger sans manches appelés *kabanitza*; 229: les Albanais sortent, été comme hiver, en grands manteaux turcs ou *kabanitza* gris verdâtres.

Vorba revine mai des la Sĕrbi atât sub forma primitivă *kaban* (de unde istro-rom. cabanu „manta") cât și sub cea diminutivală *kabaniță*, cea din urmă cu sens de mantie boierească (divan-kabanițe) și de zeghe țărănească saŭ zăbun (de unde trecu la Românii din Banat). Miklosich și G. Meyer o cred de proveninţă europénă și anume de la it. gabbano (sp. gaban, fr. caban „manta de plóie"), venită la Turcĭ prin mijlocirea Sĕrbilor.

cabàz m. 1. scamator, litt. cel ce jócă cu cupe.

Gorj. I, 78: îșĭ deschise casa la toți *cabazii* și măscăricii.

2. caraghioz, poznaș.

Al. T. 651: ia să vedem ce-mĭ maĭ scrie *cabazul* cel de Tache, 1733: e *cabaz* cetățénul Martin!

— HOKKABAZ (ar.-pers. joueur de gobelets), escamoteur, fripon; lipsesce în idiomele balcanice.

Vorba e respândită maĭ ales în Moldova: silaba inițială, ca neîntonată, a căḑut în rostire (§ 21).

cabazlîc n. glumă próstă, comèdie. poznă.

Al. T. 188: ian spuneți-mĭ și mie, că mĕ nebunesc după *cabazlicurĭ*; 647: ce *cabazlic* i aista?.. lor le vine a giuca mazurca, când eŭ m'aflu în césul morții; 768: ia lasă glumele de o parte, moșule, că nu-ĭ aci locul de spus *cabazlicurĭ*; 791: un *cabazlîc* de carnaval; 1094: nu-mĭ întórce vorbele în *cabazlîc*.

Var. (literară): **ocabazlîc.**

Gorj. IV, 148: socotea că Arapul spune *ocabazlicurĭ*.

— HOKKABAZLYK, tour de passe-passe, tromperie.

cabazlicar a. comic, bufon.

Gane III, 202: pântecos, mâncâŭ, cu aerul luĭ *cabazlicar*...

cabùl n. condescendență, în locuțiunea: „a face cabul", a consimți să priméscă (cf. turc. kabul etmek „daigner, exaucer"). Vorba e specială Munteniei.

Marion, 64: bine 'mnéta, om care scĭe să trăiescĭ tacticos, sĕ póte să facĭ *cabul* la așa ceva?

— KABUL (ar.), acceptation, consentement; alb. bulg. sĕrb. kabul, ngr. καμπούλι.

cabulipsesc v. a face cabul, a primi din condescendență (în graiul mahalagiilor).

Carag. 78: dacă d-luĭ *cabulipsesce* să ne onoreze...

Formă verbală de la un ngr. καμπουλεύω (aorist καμπούλευσα), analog cu „siguripsesc".

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cacòm m. (și arch. **cacum**) 1. animal asemenea dihoruluĭ, cu blana albă scumpă și cu vîrful códeĭ negru.

CANT. Ier. 262: mijlocul pardosuluĭ, statul chiparosuluĭ, peliţa *cacumuluĭ*, unghiile inorogului...

2. maĭ ales, blana de cacom.

TARIF 1761: elam *cacom* blana 40 banĭ... *cacom* sorocul 50 banĭ, *cacom* blana 230 banĭ. UR. XI, 249 (f. de z. 1780): treĭ rînduri straie, unul cu samur, altul cu nurcă, altul cu sîngiap saŭ cu *cacom* după vremĭ; X, 254 (f. de z. 1809): un rînd straie cu *cacom* FIL. 209: blane de samur, *cacom* și de belhiţă; 211: scurteică blănită cu *cacom* alb. NEGR. I, 70: giubéua blănită cu *cacom*.

— KAKUM, hermine (l'animal et la peau); ngr. καϰούμι. Despre varietatea blănurilor orientale: § 84.

***cadalîc** n. tîrg, judeţ (culegĕtorul traduce greșit vorba cu „ciredile de vite").

TEOD. 474 (din Brăila): Ciobănașiĭ toţi venia, Oișórele înșira, *Cadalîcul* tot strîngea.

— KADYLYK (juridiction), districte; bulg. kadylyk „judeţ", serb. kadiluk, ngr. καδιλίκι, vicus judicis. V. Partea II: cadiŭ și cadiascher.

cadînă f. turcóică, femee de harem.

a. la cronicarĭ:

N. COST. 41: spun precum după ce s'aŭ mazîlit Constantin Duca-Vodă, să-l fi pîrît la Pórtă la Ţarigrad *cadîna*, muierea acelui Turc Aga, pentru mórtea bărbatului sĕŭ. ANON. 30: Nemţiĭ aŭ tăiat pre Turciĭ toţi și *cadînele* lor... DION. 185: *cadîna* luĭ Căpitan-Paşa era posadnica Împĕratului...

b. în poesia populară:

AL. 150: Unde staŭ *cadînele*, De se 'ngân cu florile. TEOD. 482: Nicĭ *cadînă* cu bărbat, Nicĭ picior de Turc burlac. VULP. 53: Dară Turcu o întreba: De ce plângĭ, *cadîna* mea?

— KADYN (ar. ḥatun), dame, matrone; bulg. kadyna, serb. kaduna.

cadînéscă f. horă turcéscă jucată în satele românescĭ din Dobrogea (Bur. Călătorie, 23).

cadînime f. tóte cadînele unuĭ harem.

TEOD. 607: *Cadînimea* leșina Și turcimea alerga...

cadișcă f. formă desmierdătóre din cadînă.

TEOD. 612: Aguș, măre, încăleca Și *cadișca* că'ĭ grăia...

Diminutiv d. cadînișcă, corespunzînd bulg. kadynče, sĕrb. kadunǧika și turc. kadynǧyk „petite dame".

cafàs n. 1. jaluzele de lemn colorat saŭ aurit la ferestrele unuĭ harem: prin cafas, din casă, se vedea afară, dar de afară nu se putea vedea înăuntru; și la noĭ, înainte, casele Domnuluĭ și ale boierilor erau provĕdute cu cafasurĭ.

GREC. 154: casa cea domnéscă este pe stîlpĭ de piatră cu treĭ *cafasurĭ* și cu tóte ce se vĕd într'însa. FIL. 40: casa are două fe-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

restre cu *cafas* în faţa uliţeĭ. Od. I, 139: acel chioşc de lemnărie lucrat numaĭ în *cafasurĭ* şi în săpăturĭ de chiparos şi de iasomie.

Vorba revine şi în poesia artistică.

Bol. I, 266: Dup'un *cafas*, în umbră, ascultă o hanîmă

2. în Mold. locul bisericeĭ închis cu grilaj de lemn unde steteaŭ femeile, ca să nu fie vĕḑute de bărbaţĭ.

3. (sens archaic literar) partea saraiuluĭ unde locuiaŭ fraţiĭ maĭ tinerĭ aĭ Sultanuluĭ domnitor.

Vac. 268: să cheme pe Sultan Suleiman de la *cafas* în taht; 278: Sult. Mahmut rĕmase în *cafasurĭ*, unde după puţină vreme muri.

— KAFAS (ar. kafes), cage, grillage, partie du Sérail où, autrefois, étaient renfermés les héritiers du trône: appartement des femmes dont les fenêtres sont grillés Ham.; bulg. kafez, alb. serb. kafaz, ngr. καφάσι „colivie", mcr. căfase.

cafeà f. (şi Mold. **cafè**) 1. bóbele unuĭ arboraş din familia rubiaceelor. Originară din Africa tropicală (Abisinia şi Guinea), caféua se respândi din Orient, din Persia şi Arabia, în Occident.

Tarif 1792: *caféua* franţezico ... *caféua* lemen oca 50 banĭ.

2. bĕutura făcută din aceste bóbe, uscate, prăjite şi pisate (cu saŭ fără zahăr). Caféua şi ciubucul făceaŭ parte integrantă din obiceiurile vechiĭ nóstre societăţĭ (prima usitată până astăḑĭ, ciubucul înlocuit fiind cu dulcéţa): ele constituiaŭ, la Turcĭ şi la noĭ, aparatul tradiţional al ospitalităţiĭ trecute (§ 91).

a. la cronicarĭ:

Nec. 376: în tóte dimineţile avea obiceiŭ [Grigorie-Vodă] de chema boierĭĭ de le da *cafè*, şi nu numaĭ celor cu boierĭĭ marĭ, ce şi la o sémă de boierĭ mazilĭ carĭĭ aŭ fost boierĭ marĭ, îĭ chema de la da *cafè* şi le arăta politică şi cinste mare. Amir. 171: după *cafè* aŭ poftit Domnul pre Spătarul ... Kog. 263: Vezirul îndată aŭ îmbrăcat pre boierĭ pre toţĭ cu caftane, dându-le şi *cafè*. Gheorg. 299: după ce intră Domnul în casă, merg boierĭĭ toţĭ înlăuntru şi le ḑice Domnul de şed dându-le şi *cafè*. Dion. 195: intrând amîndoĭ Paşiĭ în iatac, i-aŭ dat dulcéţă, *cafea*, cebuc şi alte zaharicale; 209: generarĭĭ şi cu ofiţerĭĭ şi boierĭĭ ceĭ marĭ... mers-aŭ cu Mitropolitul în sala cea mare şi i-aŭ ospĕtat cu dulcéţă, *cafea*, pocincă, vutcă şi pezmet.

b. în literatura modernă:

Al. T. 882: cum vĕ place *caféua*, domnule director? turcéscă saŭ nemţéscă? 951: s'o trezit boieru? duceţi de grabă dulceţi şi *cafè*. Gane III, 247: o *cafea* négră turcéscă şi cu caimac.

c. în poesia populară:

Şez. V, 62 (d. Sucéva): Alérgă fuga acasă, Gată-le *cafelile*, Le-aprinde ciubucele... Sev. 151: Şi înc'o céşcă de *cafe*, Să-l parĕ guriţa mè... Marian, 224: Ba, am vĕḑut-o icĭ-colea, Mórtă bată de *cafea*... Vulp. 17: Da de gréţa ce-l era, Nicĭ *caféua* nu poftia, Nicĭ ciubucul n'aprindea.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

3. pop. „cafea ruséscă“, rachiŭ (Zanne III, 500).

Var. (archaică): **cahvè.**

TARIF 1761: *cahvè* de 14 ocă 1 leŭ vechiŭ. Doc. II, 266 (d. 1791): prăvăliĭ în cărĭ se vinde bĕutura de *cahvè*.

— KAVÈ (ar. kahve); bulg. kahva şi kafe, sĕrb. kava şi kafa, pol. kawa, alb. kafè, mcr. cafè, ngr. καφὲ.

cafegiŭ m. (şi **cafigiŭ**) I (sens archaic) 1. obicinuit **Vel-cafegiŭ**, titlu identic cu „cafegi-başa“ (Sulzer III, 187). In vechime, bătutul cafelei şi ţinerea uneĭ cafenele era venitul privilegiat al luĭ Vel-cafegiŭ saŭ *Vel-cahvegiŭ* şi numaĭ dînsul putea autoriza pe alt cineva, cu preţul uneĭ compensărĭ bănescĭ, să deschidă un stabiliment analog.

AX. 148: orînduise Nicolaĭ-Vodă de-l păziaŭ pe Vel-căminar, pe cupariul, pe vătavul de copiĭ, pe cămărăşul de dulceţĭ şi pe *cafegiul* şi pe un căpitan de catane.., ca să fie pururea lângă dînsul. GHEORG. 302: după vătaful de aprodĭ, *Vel-cafegiul*, credincerul... KOG. 278: Pe copiĭ cu tufecciĭ, I-aŭ chemat la *cafegiĭ*. CRON. III, 441: boierĭĭ aŭ dat bacşiş 39 leĭ cu toţiĭ *cafegiului*. STAM. 471: nu te-aĭ ciocoit pe lângă vr'un boier mare făcêndu-te ciubucciŭ saŭ *cafigiŭ*. FIL. 30: *cafegiĭ*, ciubucciĭ şi alţĭ slujbaşĭ aĭ palatuluĭ...

Var. (archaice): **cahfegiŭ** şi **cahvegiŭ**.

COND. 1776, p. 77: 20 leĭ pe lună *Vel-cahfegiŭ*. Doc. II, 266 (d. 1791): dăm volnicie omuluĭ pe care îl va orîndui *Vel-cahvegiul* Domneĭ mele Iane, ca după obiceiŭ numaĭ el să aibă a ţinea în Bucurescĭ treĭ cahvenele cu tahmisul lor.

Soţia luĭ Vel-cafegiŭ, care prepara Dómneĭ caféua, se numia **cahvegidină**.

COND. 1776, p. 80: *cahvegidina* Gospojdeĭ 20 leĭ pe lună.

2. (la o casă boierésc ă) cel însărcinat cu spălarea feligenelor şi cu aducerea cafeleĭ stăpânuluĭ şi musafirilor seĭ.

II (sensurĭ moderne) 1. cel ce piséză saŭ vinde cafea; 2. cel ce ţine o cafenea.

— KA(H)VEĞI, cafetier; sĕrb. kahveğiĭa, kaveğiĭa şi kafeğiĭa, mcr. cafegiŭ, ngr. καφεντζής. Forma fem. archaică *cahvegidină* e neo-gréc ă şi corespunde modernuluĭ „cafegióică“.

***cafegi-başă** m. (şi **cafigi-başă**) 1. la Turcĭ, primul cafegiŭ al Sultanuluĭ saŭ al Viziruluĭ.

COND. 1693, p. 449: luĭ *cafegi-başa* al Silihtaruluĭ împĕrătesc care aŭ venit cu Osman-Aga... MELCHIS. Rom. II, 130: un ghermesut cu florĭ s'aŭ dat luĭ *cafigi-başa*.

2. la Românĭ, slujbaş al Curţiĭ care prepara şi aducea Domnuluĭ caféua: el avea monopolul cafeleĭ în capitală şi în provincie (Fot. III, 330).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AL. T. 101: bărbatu-meŭ a fost *cafegi-başa* la Caragea. GHICA, 56: Când Grigorie Ghica s'a făcut Domn, Nicolaie Alexandrescu a ajuns *cafegi-başa*. STAM. 396: el aŭ intrat cu fudulia unuĭ *cafigi-başa*.

cafeneà f. (şi Mold. **cafinea**) 1. local public unde se bea cafea.

FIL. 162: vĕ adunaţĭ în tóte ḑilele la *cafenéua* de la Dorobănţie. CARAG. II, 117: am aflat că umbli prin *cafenele* şi pe la balurĭ. AL. Pr. 113: o *cafinea* grecéscă plină de figurĭ serióse cu barbe lungĭ. AL. 151: La cadiŭ la *cafenea*, Unde béŭ Turcĭĭ cafea.

Var. (archaice): **cahfenea** şi **cahvenea**.

COND. 1776, p. 28: de tótă *cahfenéua* şi de tot tahmisul să ia Vel-cahvegiŭ avaetul seŭ. Doc. II, 266 (d. 1791): nu este nimenĭ volnic altul a deschide *cahvenea* saŭ a ţinea tahmis în Bucurescĭ fără de cartea Domnieĭ mele.

— KAVEHANÈ (kahve ḥane), café; bulg. kahvenè şi kafenè, sĕrb. kavana şi kafana, alb. cafehanè, ngr. καφενὲς, mgr. cafinè.

cafeniŭ a. de coiórea cafeleĭ.

Doc. II, 403 (d. 1790): un biniş de postav *cafeniŭ*. FIL. 13: caravanĭ vopsiţĭ *cafeniŭ*. GHICA, 388: ciorapĭ lungĭ *cafeniĭ*...

Formă analogică după celelalte nume de colorĭ (§ 23).

caftàn n. (şi arch. Mold. **căftan**) mantie orientală lungă, cusută pe marginĭ cu fire de aur şi de argint, cu mânicele până la pământ, ce se da de Sultan, în semn de onóre, Vizirilor, Paşilor şi Domnilor românĭ, când intraŭ în funcţiunĭ saŭ ca rĕsplată pentru un serviciŭ însemnat, orĭ chiar pentru o scire bună. Caftanul oficial coprindea 3 clase: cel de clasa I *(hilat)* se da numaĭ Vizirilor şi Paşilor cu treĭ tuiurĭ, iar dintre Domniĭ noştri numaĭ Dimitrie Cantemir l'a primit de la Sultan Ahmed cu ocasiunea învestitureĭ sale; cel de clasa II *(ala)* se da Paşilor, Domnilor şi ambasadorilor; iar cel de clasa III, caftanul propriŭ-ḑis, se da persónelor de rang inferior (Cant. Ist. ot. 229).

La rîndul seŭ, Domnul rĕsplătia în acelaşĭ mod pe subalterniĭ seĭ. Numirea la o boierie se făcea prin îmbrăcare cu caftane, Domnul învestind însuşĭ pe Postelnic şi pe Vistier, apoĭ acest din urmă îmbrăca pe ceĭlalţĭ boierĭ, pe fie-care după rangul seŭ (§ 56).

1. (la Turcĭ) 1. haină de onóre dată de Sultan Domnilor vasalĭ, Hanuluĭ Crimeiĭ şi Principilor Ardéluluĭ.

KOG. 235: Pórta i-aŭ trămis [luĭ Crîm-Gherei] căciulă, *caftan*, făcêndu-l deplin Han. CAPIT. 325: tot nemeşugul Ardéluluĭ s'aŭ dus la Ali-Paşa cu Apafi Mihaiŭ de l'aŭ pus Craiŭ Ardéluluĭ, îmbrăcându-l cu *caftan*, dându-i şi stég de Domnie după obiceiŭ.

2. în special, haină de onóre ce Domniĭ noştri o primiaŭ de la Sultan, la urcarea lor pe tron, prin

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

mijlocirea Vizirului saŭ a unuĭ înadins trimis pentru acésta (Cant. Mold. 54).

N. Cost. 3: Vezirul aŭ dat Domnia ţăriĭ Dabijeĭ Vorniculuĭ, îmbrăcându-l după obiceiŭ cu *caftan*; 8: Vezirul aŭ îmbrăcat cu *caftan* pe Ştefan Petriceicu, dându-i stég de Domnia ţăriĭ Moldoveĭ; 18: tot într'acest an i-aŭ sosit *caftan* de Domnie Ducăĭ-Vodă de l'aŭ mutat la Moldova. Nec. 183: Împĕratul l'aŭ îmbrăcat [pe Petru-Vodă] cu *caftan* să fie iarăşĭ Domn în Moldova. Kog. 241: iară când aŭ fost despre tómnă, aŭ sosit şi *căftanul* Domnuluĭ cu Enaki Suţul, eşind Domnul înainte cu mare alaiŭ înaintea *căftanuluĭ*. Căpit. 291: aŭ trimis Împĕratul capigi-başă de aŭ dat Domnia ţĕriĭ luĭ Mateiŭ-Vodă, aducêndu-i *caftan* şi buzdugan după obiceiŭ. D.on. 164: Împĕratul turcesc aŭ trimis ferman şi *caftan* de Domnie luĭ Manuil Roset. Od. I, 72: Mihnea eşi din biserică, îmbrăcâ în tindă *caftanul* alb cu guler de samur.

Vorba figuréză şi în cântecele istorice, ca şi celelalte insigniĭ domnescĭ (cf. buzdugan, cucă, gugiuman).

Teod. 532: Zace-mĭ Corbea vinovat, C'a poftit şi c'a purtat Cuca împĕratuluĭ Şi *caftanul* Domnuluĭ. Vulp. 28: Alelĭ, Dómne, Măria-ta! Dă-mĭ *caftanu* de pe tine, *Caftanu* şi buzduganu! Bur. 142: Lĕpĕdă, Dómne, cujbanul, Mal lépĕdă şi *caftanul!*

II. (la Românĭ) 1. haină de onóre dată de Vodă boierilor la intrare într'o funcţiune saŭ la acordarea unuĭ titlu de nobleţă. Ceĭ boierĭţi cu caftane eraŭ datorĭ să plătéscă o taxă specială saŭ avaet, ce slujia la întreţinerea podurilor din Bucureşcĭ (cf. Doc. III, 70 d. 1789): „de la vel-Ban până la vel-Postelnic să dea la cutie câte talerĭ 20, de la vel-Clucer până la vel-Comis câte talerĭ 10, iar de la vel-Serdar în jos, când vor îmbrăca domnescile *caftane*, orĭ halia orĭ paialîc, până la cel mic, cum şi ispravnicĭĭ, să dea câte talerĭ 5". Despre ceremonialul confeririĭ caftanelor: § 56.

a. la cronicarĭ:

Kog. 244: Ión-Vodă chiemând pe toţĭ boierĭĭ la Curte, şi pe Divan-Efendi, şi pe toţĭ Vlădicĭĭ, şi pe Mitropolitul, strîngêndu-i pe toţĭ în Spătărie, aŭ adus Domnul pe Beizadéua Mărieĭ sale Grigorache, şi după cum sta bĕtrânul în scaun, aŭ pus pe Divan-Efendi de l'aŭ îmbrăcat cu *căftan*. Gheorg. 305: Spahilar-Agasi îndată aŭ îmbrăcat pe Domnul Grigorie-Vodă cu cabaniţă cu samur şi peste cabaniţă cu *caftanul*, şi puindu-i şi cuca în cap, i-aŭ făcut sangiacul şi tuiurile teslim. Dion. 174: Mavrogheni boieriă cu sila pe ceĭ ce afla că aŭ ceva banĭ, le trimitea *caftane* şi cărţĭ domnescĭ cu ciohodarĭ... Al. 215 (d. 1821): Domnul să nu aibă voie să îmbrace *caftan* pe nicĭ un străin.

b. în literatura modernă:

Al. T. 41: boier cu *caftan* din vremea fericitului întru pomenire Ioniţă Sturza Voevod! Negr. I, 287: să te înfăţoşezĭ la Curte în Spătărie, spre a îmbrăca *caftan* de Vornic mare. Fil. 291: *caftanul* de mare Comis şi darurile domnescĭ... 347: te cinstesc cu *caftanul* de mare Spătar şi te fac Caimacam al Craioveĭ. Ghica, XV: în ziua

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

când cineva îmbrăca *caftan* de boier mare, era trimis acasă cu alaiŭ călare pe cal domnesc.

c. în poesia populară:

Bur. 184: Ciobaniĭ luĭ Dobrişan, Eĭ sînt boierĭ de Divan, Şed în caţă rezemaţĭ, Cu *caftan* toţĭ îmbrăcaţĭ.

2. fig. funcţiune, rang, boierie.

Zil. 1: tată-meŭ a intrat şi în slujbe politicescĭ îmbrăcând patru *caftane*. Ghica, 36: în Domnia luĭ Caragea tóte slujbele şi *caftanele* se daŭ pe parale; 295: *caftanele* la carĭ le era iertat să se urce cu gândul era mult, mult, acele de şătrar saŭ de sluger. Oraş. III, 27: Slujbe, rangurĭ şi *caftanurĭ* pe banĭ gata se vindea... Golescu (Zanne III, 51): orĭ *caftan* până în pământ, orĭ ştréng de gât (se dice de cel ce doresce orĭ mórtea orĭ boieria cea maĭ înaltă).

3. halatul purtat de ovreiĭ bătrânĭ saŭ cucernicĭ (numit şi „anteriŭ“).

Cras. II, 112: ceĭ doĭ jidanĭ contrabandiştĭ învĕlindu-se în nisce *caftane* rupte de lustrin; 129: mĕ ţineam de pólele *caftanuluĭ* luĭ Avram.

4. (fam. şi ironic) trântélă.

Al. T. 1045: îţĭ trag o bătaie de cele sfinte... Ar avea haz să iaŭ un *caftan*.

— kaftan, (pers. haftan), vêtement de dessus, vêtement d'honneur; bulg. sĕrb. rus. rut. pol. kaftan, mgr. căftane, ngr. καφτάνι.

Vorba datéză din sec. XVI; menţiunea cea maĭ veche e din 1588 (Cuv. I, 215: un *caftan* cu 16 nasture). Ea a produs o serie de forme derivate, parte originale şi parte împrumutate.

căftănesc v. a îmbrăca cu caftanul, a da rang de boierie, maĭ adesea un simplu titlu orĭ sinecură.

Al. T. 141: boierul era *căftănit* şi meterhanéua turcéscă îĭ ţirlĭia sub cerdac.

căftănie f. rang de boierie.

Delavr. 47: Şi rĕzeşĭ cu rĕzeşie, Şi ciocoĭ cu *căftănie*.

căftănit a. şi m. boierit.

Al. (Negr. I, XVI): caliciaŭ miĭ de familiĭ pentru ca să îngraşe un vecin *căftănit*.

***caftangiŭ** m. (numit şi **Vel-caftangiŭ**) slujbaş al Curţiĭ, maĭ marele peste garderoba domnéscă, presenta Domnuluĭ caftanul şi-l punea pe spatele noilor boieriţĭ (Sulzer III, 167; Fot. III, 310).

Cond. 1776, p. 23: pentru caftanele ce îmbracă Domnul pe boierĭ să ia *Vel-caftangiŭ* deciuială... (V. avaet). Doc. IV, 515 (d. 1795): taifaua luĭ vel-Postelnic: icĭ-ciohodar, muhurdar, *caftangiŭ*...

— kaftanĝi, valet de chambre.

***caftangi-bașă** m. 1. (la Turcĭ) ofiţer însărcinat să îmbrace cu blane şi cu caftane pe ceĭ ce-aŭ dobîndit vr'o funcţiune (d'Ohsson VII, 173).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Fot. III, 245: atuncĭ se înfăţişézĕ şi *caftangi-başa* Impĕratulŭi.

2. (la Românĭ) titlu identic cu „Vel-caftangiŭ".

Doc. I 305 (d. 1783): cafegi-başa cu *caftangi-başa*...

— KAFTANĞI başy, le chef des gardiens des kaftans chargé d'en revêtir les dignitaires Ham.

***caftanliŭ** m. 1. cel îmbrăcat cu caftan, boier.

Ar. 180 (d. 1821): privileghiaţiĭ, începênd de la *caftanliĭ* şi până la cea din urmă tréptă, s'aŭ călcat sub picióre, s'aŭ necinstit.

2. se dicea maĭ ales în rîs de boieriĭ înfumuraţĭ de privilegiile lor şi pretenţioşĭ (Glos. 112).

— KAFTANLY, celui qui porte un kaftan.

caià f. cuiŭ de fier care se bate în potcóva de la piciorul caluluĭ (Laurian-Max. I, 550).

Doc. II, 330 (d. 1791): [nalbantului] de bătut *caielele* cu cuiele lor vine de un picior po baniĭ 10.

— KAYAR, fer à cheval à crochets (pour marcher sur la glace); sub raportul fonetic, cf. pangeà cu panğar şi patlagea cu patlynğan.

Vorba face parte din nomenclatura relativă la potcovărie, în mare parte de origină turcéscă (§ 105).

cai(a)fèt n. I (sensurĭ archaice) 1. înfăţişare, costum.

Văc. 290: un Némţ, un Ungur şi un Léh cu *căiafeturile* lor fieşteşi-care... Dum. 45: un Grec după stat, după chip, după *căiafet*; 98: amîndoĭ în *căiafet* tătărésc rezemară în Ţarigrad. Beld. 381: La cea dintâĭ vedere, vĕdênd *caifet* turcesc... Fil. 76: am eŭ *caifet* de hoţ?

2. fig. stare exterióră, rang de nobleţă.

Al. T 861: de unde ne hrănim?.. cu ce ne ţinem *caifetul?*

II (sens modern) în Moldova: echipaj.

Gane III, 252: ce caĭ, ce trăsurĭ, ce *caifet!* Bogd. Com. 7: De voiescĭ birjĭ, *caiafeturĭ*, tóte or să se pregătéscă.

— KYIAFET (ar.), physionomie, extérieur, aspect; habit, costume, vêtement; bulg. kăefet „exterior", serb. ķiĭafet „haină, aparenţă".

caic n. luntre uşóră turcéscă, ţugùiată la amîndouĕ căpĕtâiele, cu 4—7 perechĭ de lopeţĭ, adesea daurite.

a. la cronicarĭ.

M. Cost. 298: Impĕratul aŭ trimis Vizirul cu *caicul* la boierĭ. Grec. 322: Impĕratul, puindu-se în *caic*, aŭ trecut Dunărea de cea parte la Nicopole. Dion. 178: orĭce vas saŭ *caic* vedea că merge la cetate... Zil. 40: la Calafat, avênd şi *caice* gătite din vreme, aŭ trecut peste Dunăre.

b. în poesia populară.

Al. 124: un *caic* mare bogat Cu postav roş îmbrăcat, Pe'n afară zugrăvit Şi pe marginí poleit. Vulp. 13: De *caic* mi-l priponia, Tot cu ştréngu mi-l bătea... Ţara N. II, 366: Vine un *caic* şicuit Şi de mulţĭ Turcĭ grămădit.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Var. (dobrogénă): **caiuc**.

CRÁS. III, 110: intrâ în gura *caiuculuĭ* nostru.

— KAYIK (kayuk), bateau, barque; bulg. serb. kaik, rus. rut. kaĭuk, ngr. καΐκι, mgr. caiche.

caicaş n. caic mic.

TEOD. 559: *Căicaşul* mi-l opriaŭ, Căcĭ să mérgă nu îndrăzniaŭ.

caicel n. sens identic cu „caicaş".

TEOD. 565: *Căicelul* luĭ oprit, De salcie priponit...

caicciŭ m. cel ce mînă caicul, luntraş.

AX. 155: ăst Mola Ibraim aŭ fost un *caicciŭ* la Ţarigrad... IST. 1715, p. 12: de abia spărgea *caicciul* marea cu caicele. NEGR. I, 277: judeţele se ocârmuiaŭ de *caicciĭ* şi seiḑĭ. GHICA, 303: *caicciul* l'ar fi omorît, ca să-l jefuiască.

— KAYIKČĭ, batelier; bulg. kaičiĭa, serb. kaikčiĭa, ngr. καϊκτζής.

caimàc n. 1. cójă grósă şi unsurósă ce laptele prinde pe d'asupra: flórea lapteluĭ saŭ smîntână.

AL. T. 965: marinaturĭ şi cataifurĭ şi *caimac*. NEGR. I, 286: *caimac*, gogóşe, alivencĭ...

Forma scurtată, **caima**, însemnéză „fermentul ce acresce laptele" (Dr. Manolescu, 264).

2. cójă ce se face d'asupra la cafea saŭ la ciubuc şi care e partea cea maĭ bună.

FIL. 233: aprinse un ciubuc cu *caimac* şi trase dintr'însul. GANE III, 168: dulceţile, cafelele negre cu *caimac*.

— KAIMAK, crême, la fine fleur; alb. bulg. serb. kaimak, ngr. καϊμάκι.

căimăcel n. diminutiv de desmierdare.

TEOD. 120: Iaurt *căimăcel*, Pus pe tălerel...

***Caimacàm** m. (şi **Căimăcam, Caimacan**) I. (la Turcĭ) locţiitorul mareluĭ Vizir, însărcinat cu paza oraşuluĭ şi cu conducerea trebilor Impĕrăţieĭ (Cant. Ist. ot. 246).

N. COST. 284: solilor şi ómenilor celor străinĭ ieşise poruncă de la *Caimacamul* ce era subt acea vreme, nime dinafară de casa luĭ să nu iasă; 17: acest Vezir Cara Mustafa Paşa fiind *Caimacam* lângă Impĕratul... NEC. 196: fiind Paşa neprieten Ducălĭ-Vodă, i-aŭ şi trimis cărţile la Ţarigrad la *Caimacamul*. COND. 1693, p. 61: tal. 2000 s'aŭ trimis poclonul *Caimacamuluĭ* de la Odriiŭ, când l'aŭ făcut *Căimăcam*. VĂC. 270: Chiuprulu Mustafa Paşa se făcu Vezir din *Caimacan* şi adună sfat mare în Ţarigrad.

In cântecele nóstre istorice, acest înalt dignitar turc pórtă numele de **Caimacam-Aga**.

TEOD. 536: [Impĕratul] poruncia luĭ Beşliaga şi luĭ *Caimacam-Aga*, De acolo din Orava...

II. (la Românĭ) 1. împuternicitul nouluĭ Domn, numit saŭ trimis din Constantinopole, ca să administreze

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

veniturile țării până la sosirea și instalarea Domnului pe tron (Cant. Mold. 63).

N. Cost. 27: boierii care erau *caimacami* în Iași...; 86: a doua zi strîngêndu-se boierii la Curte, au aflat *caimacami* puși de la Domnul nou, Dumitrașcu Cantemir-Vodă. Amir. 148: pe Banul Gherghe, fiind boier bătrân, n'au vrut să-l puie *Caimacan*, nici l'au socotit întru ceva. Kog. 255: Calimah îndată au ales om de trébă și au repedit la Moldova de au făcut *caimacami* pe o sémă de boieri de loc. Beld. 387: Domnul [Scarlat Calimah] rînduesce îndată *caimacami* la București. Zil. 24: au trimis cărți boierii *caimacami* coprinzătóre de vestirea Domniei.

2. locțiitor de Domn în casul când tronul rămânea vacant prin lipsa saŭ îndepărtarea Domnului din țară.

Muste, 24: vĕzînd Cantemir-Vodă că vine Craiul [Sobieski], pus' au la Iași pe Iamandi Vornicul și pe alți boieri cu dînsul împreună, să fie *caimacami*, ca să păzéscă tîrgul. Căp. 314: Bercea Ianoș, credinciosul care 'l lăsase Racoți *caimacam* în locul lui, purtătoriu de grijă tuturor lucrărilor țării... Dion. 177: scriea Mavrogheni și boierilor țării, carî îi lăsase *caimacami* la scaunul Domniei... Zil. 19: Ticălosul Domn Hangeriŭ, cum au sosit Căpitan-Pașa la ordie, s'au dus la Craiova cu din boierii sei, lăsând la București *caimacami* alți boieri.

3. de la 1761, Banul Craiovei fu înlocuit cu un boier cu titlul de „Caimacam", care se bucura de prerogativele, folósele și veniturile băniei (Fot. III, 266).

Dion. 164: aŭ trimis caftan de Domnie lui Manuil Ruset a fi Domn, fiindcă s'afla într'acea vreme *Caimacam* în Craiova. Zil. 32: Postelnicul Nicolache ce se află *Caimacam* Craiovei. Al. T. 163: eŭ get-beget să nu am prilej de a fi în țară nici măcar un *Caimacam!* Fil. 123: moșul meŭ a fost *Caimacam* în Craiova. Ghica, 288: *Caimacamul* a și poruncit ispravnicului să-l închidă la Strehaia.

4. locotenenți domnești până la alegerea și instalarea Domnului titular.

Ghica, 425: fiindcă la 1 Maiŭ 1856 expiraŭ puterile Domnilor Știrbeiŭ și Grigorie Ghica, numiți la 1849 pe termen de 7 ani, ei eraŭ să fie înlocuiți prin *Caimacami* numiți de Pórtă, până la alegerea Domnilor de către Camerele colective.

Vorba revine adesea, ca titlu străin saŭ indigen, și în poesia nóstră populară.

Teod. 378: Banii Severinului, *Caimacamii* Oltului; 539: Mulțumim, Agalelor, cinstiți *Caimacamilor*; 583: *Caimacanii* tîrgului, sfetnicii Divanului Caranf. 57: Să câștige un *Caimacan*, Să mi-l subție de baní.

-- KAIMAKAM (ar. kaim-mekam), lieutenant du grand-vizir, sous-gouverneur d'un district, ministre par interim (d. kaim „qui tient" și mekam „place"): bulg. sĕrb. kaimakam, alb. kaimakan, mgr. καϊμακάμης: sp. caimacan. V. Partea II: caimacampașa.

căimăcămie f. 1. locotenență domnéscă și timpul cât ținea.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

N. Cost. 48: Constantin-Vodă, după ce vĕdu la *căimăcămie* pe Iordache Vornicul, nu-i păru bine. Nec. 301: aŭ scos pre Vornicul Iordachi afară şi-i aŭ dat cărţi de *căimăcămie* de la Dumitraşcu-Vodă. Amir. 156: aŭ adus cărţi de *căimăcămie*, făcênd caimacami pe Constantin Costachi Spatarul şi pe Sandul Sturza Banul. Fil. 255: după aceea să alcătuiţi *căimăcămia* şi să căutaţi trebile ţării cu osîrdie şi dreptate. Ghica, 101: *căimăcămia* trimite în contra luĭ Tudor pe Prodan...

2. guverniea Oltenieĭ (cf. caimacam 3).

Ar. 76 (d. 1821): prinḑêndu-i i-aŭ trimis la *căimăcămia* Craioveĭ în bună pază.

3. formă de guvern provisoriŭ, instituit sub regimul Regulamentuluĭ organic (1832-1857) şi compus din Vornicul, Logofĕtul şi Presidentul înaltuluĭ Divan, de unde numele „Căimăcămia de treĭ“.

căimăcănesc a. ce ţinea de Caimacamul din Craiova.

Dion. 192: slujbaşiĭ lua banĭ şi-i făcea cirada *căimăcănéscă* saŭ boieréscă, saŭ îl mistuia eĭ.

căimăcănit n. venit propriŭ Caimacamuluĭ din Craiova, care primia câte 4 leĭ de fiecare vită ce trecea în Turcia: acest venit se urca adesea la 100.000 leĭ pe an (Fot. III, 267).

***caimacamlîc** n. sens identic cu „căimăcămie“.

Ar. 156 (d. 1821): numitul Negri se confirmă în *caimacamlîcul* Bucurescilor...; 161: prin deosebită poruncă împĕrătéscă eŭ m'am întărit iarăşi în *caimacamlîcul* Valahieĭ.

— kaimakamlyk, lieutenance, charge du kaimakam, district gouverné par un kaimakam; sĕrb. kaimakamluk.

cais m. pom originar din Armenia (Prunus armeniaca), ale căruĭ fructe se numesc **caise.**

— kaisi, gros abricot à noyau doux; bulg. sĕrb. kaisiĭa, mcr. cais, ngr. καΐσι; ung. kajszy.

Vorba românéscă, sub raportul accentuluĭ, presupune un intermediar neo grec (caìs d. καΐσι), ca şi sinonimul seŭ „zàrzăr“ d. ζάρζαλον, de aceiaşĭ origină: pers. zerdalu, petit abricot jaune à noyau amer, litt. prune jaune (d. zerd „jaune“ şi alu „prune“); bulg. zarzala, sĕrb. zerdeliĭa, alb. zerdelü.

caisiŭ a. galben-deschis la colóre.

calabalîc n. 1. (sensul primitiv) glótă, lume multă.

Kog. 231: aŭ purces Domnia cu mare alaiŭ şi *calabalîc*. Cond. Ipsil.: să nu lase *calabalîcul* cel prost a intra unde se face judecata. Fil. 164: varză pentru *calabalîc* (slugĭ). Isp. 363: una din róbele feteĭ de împĕrat se strecură prin *calabalîcul* [de dogarĭ] şi le dete pe sub ascuns o copaie de mere, douĕ azime şi un fedeleş cu apă. Glos. 113: pâne de *calabalîc*, pâne próstă pentru lucrătorĭ şi servitorĭ.

2. fig. sgomot, turburare.

Nec. 228: la purcesul luĭ Dimitraşco-Vodă din Iaşĭ, s'aŭ făcut

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

marĭ gălcevĭ şi *calabalĭc*; 254: era atunce mare *calabalĭc* de slujitorĭ în curte, de'şĭ cereaŭ lefile de la Duca-Vodă; 301: precum este obiceiul Moldovenilor celor necăjiţĭ de strîmbătăţĭ, să facă *calabalicurĭ* Domnilor mazilĭ; 369: aşa s'aŭ potolit acele *calabalicurĭ*. Doc. IV, 409 (d. 1794): carele ce vin cu cherestele fac mult *calabalĭc* pe pod cu vitele lor. Stam. 464: astă nópte am auḑit mare *calabalĭc* pe la pórta nóstră.

3. cértă, zarvă (în munţiĭ Sucevei).

Şeḑ. II. 151: *calabalĭc*, sfadă; m'am încărcat de *calabalĭc*, mi-am aprins paie în cap.

4. (sens maĭ ales modern) bagaj de casă, catrafuse.

Dion. 206: Vodă Ipsilant poruncit-aŭ vătaşilor de Curte în grab să aducă care mocănescĭ, să încarce *calabalicurile*. Kog. 222: aŭ vĕḑut fără de veste mare *calabalĭc*, rĕdvane cu muierĭ, ómenĭ mulţĭ. Stam. 225: în carĕtă să puie al meŭ tot *calabalĭc*. Fil. 259: butca ce era încărcată cu *calabalicurile* sale. Isp. B. Sn. 131: te aŭ încărcat cu tot *calabalicul* în spinare. Ghica, 323: din tóte curţile eşiaŭ care, căruţe şi calescĭ încărcate cu lume şi cu *calabalicurĭ*.

Vorba figuréză în proverbe şi într'o cimilitură.

Gorovei, 35 [butie]: Cu smicele pe spinare, la buric *calabalĭc*. Zanne II, 22: *calabalĭc* la buric (cînd se cértă maĭ mulţĭ ómenĭ înghesuindu-se); III, 51: unde e *calabalĭc* e şi bucluc (unde e avere sînt şi grijĭ multe). Glos. 113: a nu face cuiva *calabalĭc*, a nu da des pe la dînsul, a nu sta îndelung.

— kalabalyk, multitude, grande foule; confusion, embarras, suite nombreuse; bagages, effets d. kalaba (ar. galebe) „foule, affluence"; bulg. kalabalyk „echipaj"; sĕrb. kalabaluk, rut. kalabalyk, „gălcévă"; alb. kalabalek „glótă în mişcare, turburare, bagaj"; mcr. călăbăliche „bagaj", ngr. καλαμπαλίκι, desordine, confusiune.

călăùz m. (şi **călăuză**) 1. (sens archaic) comandant, căpetenie.

Grec. 26: slujitorĭ căpitanĭ... avênd *călăuz* pre Armaş Burnas Alexandru. Beld. 404: Gheorghe *călăuzul* şi căpitan Niculi...

2. fig. îndrumare.

Văc. 251: întristarea morţiĭ luĭ Suleĭman se făcu *călăuză* tătâne-seŭ luĭ Orchan spre mormînt.

II. (sens modern) cel ce arată drumul, conducĕtor.

Anon. 141: o *călăuză* să îndrepteze calea încătro ar vrea să mérgă. Al. T. 233: nu m'aţĭ luat din mijlocul drumuluĭ, ca să vĕ fiŭ *călăuz* prin codriĭ? Isp. 43: n'are *călăuză* să facă o călĕtorie aşa de lungă. Gane I, 18: noĭ rătăciam ca turma fără *călăuz*. Jip. 83: stăpânirea e *călăuza* naţieĭ.

Vorba figuréză în câteva proverbe.

Golescu cel cu ochĭ *călăuză* la cel fără de ochĭ pururea să se arate: cel fără de ochĭ, *călăuză* la cel cu ochĭ. Pann, 25: la satul ce se vede, *călăuză* nu trebue.

— kalauz (kulaguz), guide, conducteur, chef, commandant; alb. bulg. serb. ung. kalauz, mcr. călăuz „con-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ducĕtor şi catîr care merge în frunte“, ngr. καλαούζης. V. Partea II: călăuz-başă şi călăuz-ciauş.

Forma românizată „călăuză“ (cf. caraulă), atât în trecut cât şi în present, aparţine Munteniei.

călăuzesc v. a servi de călăuză, a conduce.

Isp. 292: cotoşmanul ḑise vizitiilor să se ţie pe urma luĭ, că el îĭ va *călăuzi*. Stânc. Gl. şi Pov. 33: paznicul închisoriĭ îĭ *călăuzi* până la odaia, unde era să se facă osînda. Teod. 104 [colindă]: D'o stea ne *călăuzim*, Pe Hristos să dovedim.

Formaţiune românéscă corespunḑênd sĕrb. kalauziti.

calcàn m. pesce de mare cu corpul lat în formă de romb (litt. pesce cu pavĕză).

Cron. III, 437: le-aŭ trimis câte un *calcan-balîc* (greşit în text: calman-balic) pesce de mare prea bun. Familia XXIII, 63: menajul delicat de pesce mare: barbunĭ, gurizĭ. chefalĭ, scrumbiĭ, *calcanĭ*.

— kalkan (balygy), turbot; bulg. kalkan-balyk „caracudă.“ V. Partea II; calcan.

caldarîm n. 1. loc saŭ drum pavat.

Ist. 1715, p. 61: o culme de dél pe care este *caldarîm* de intră în cetate. Ghica, 241: la barieră se isprăvise *caldarîmul*.

2. fig. în locuţiunea „a bate caldarîmul“, sinonimă cu „a bate podurile“ (uliţile inainte fiind aşternute cu grinḑĭ), adică a umbla fără căpĕtâiŭ.

Marion, 16: Tudose a bătut multe ḑile *caldarîmul* de la pórta Ioanel.

— kaldyrym, pavé, chaussée; bulg. kaldarym, serb. kaldrm, alb. kaldram, ngr. καλδιρίμι.

caldărîmgiŭ m. pietrar.

Al. T. 1397: astă nópte doĭ *caldărîmgiĭ* aŭ spart peretele caseĭ.

— kaldyrymğy, paveur; serb. kaldrmğiĭa.

călép n. meliţă de cănepă: tortul, depĕnat pe rĕschitor, se preface în călép.

Stam. 453: *calepele* câte aŭ tors. Cr. II, 96: *călepe* de tort şi lănurĭ.

— kelep (kullab), dévidoir propre à entourer un cordon de fil d'or ou d'argent; bulg. kilep (ibrişim) „tortis“.

Vorba, cunoscută numaĭ în Moldova, face parte din nomenclatura relativă la ţesut (§ 105).

càlfă m. lucrător care a învĕţat un meşteşug şi începe să-l practice, în opoziţiune cu „ucenic“.

Kog. 229: să cheme şi *calfa* să facă izvod. Ur. XIV, 8 (d.1814): *calfele* ce vor eşi de capul lor să dee câte 5 leĭ la bréslă. Al. T. 1159: *calfă* de spiţer; 1272: *calfă* de dughiană. Negr. I, 297: am să-l daŭ *calfă* la vr'un lipscan saŭ vr'un bacal, să înveţe negustoria. Isp. 137: el într'o jumĕtate an lucra ca o *calfă* veche; 226: faurul pămîntuluĭ porunci *călfilor* să facă luĭ Greucénu o căruţă cu treĭ caĭ cu totul şi cu totul de fier; 369: meştere, când aĭ de gând să mĕ scoţi *calfă ?* 370: acum eştĭ *calfă*, aĭ scăpat de ucenicie. Marion, 61: *calfele*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

şi stăpânul bărbieriei nu mai stau din mâini. Teod. 463: Nouĕ meşteri mari, *Calfe* de zidari...

Proverbul „a păţit'o calfa nóstră!“ se dice de cel păcălit care 'şĭ închipue că a păcălit pe altul.

— KALFA (ar. ḫalifa „qui remplace“), sous-chef, sous-maître, commis, garçon de métier, ouvrier, apprenti avancé; bulg. serb. kalfa, alb. kalfă, mcr. călfá „slugă“, ngr. καλφᾶς şi κάλφας, garçon de boutique. V. Partea II: calfà şi calif.

călfie f. starea de calfă, în opoziţiune cu „ucenicie“. Pann II, 18: trei luni am până la *călfie*.

călîf n. toc de imamea.

Al. T. 433: două *călîfuri* de imamele, cu muţunachi, cusute cu fluturi; 559: i-am făcut un *călîf* de ciubuc cu mărgele.

De aci forma compusă **încălîfat**, provĕdut cu un călîf. Negr. I, 237: ciubuc *încălîfat* şi lulea ferecată cu argint.

— KYLYF (ar. gylaf), étui, enveloppe; bulg. kalyf, serb. kaluf, alb. kylyf, mcr. călufe „ghiozdan“.

calp a. 1. fals, vorbind în special de monete.

Doc. I, 449 (d. 1784): un astaragiŭ care a lucrat *calp* saŭ ar face precupie. Fil. 250: el luă banii şi-i schimbă pe banĭ tăiaţi saŭ *calpi*.

2. fig. degenerat, netrebnic.

Al. T. 1449: de când am dat de banĭ *calpi*, ca banul Vulpe, m'am lepĕdat de boierie şi m'am lipit de rĕzeşie. Emin. 48: Noĭ în noĭ n'avem nimica, Totu-i *calp*, totu-i străin.

— KALP (ar. kalb), faux (monnaie): formă vulgară d. kalyp (V. calup); bulg. serb. kalp, mcr. calp (para), ngr. κάλπικος, faux, falsifié.

calpuzàn m. 1. cel ce taie banĭ calpĭ.

Pravila Vasile Lupu, 20: pentru *calpuzanĭ*, ceia ce fac banĭ rĕĭ.., dîntâĭ să-i se taie capul, dup'aceia să-i se ardă trupul în foc şi câte bucate va avea, tóte să fie domnescĭ... Doc. I, 484 (d. 1783): pungaşiĭ, *calpuzaniĭ*, borfaşiĭ şi furiĭ de caĭ. Od. I, 147: te pune la rînd cu pungaşiĭ, controbonţiĭ, cu *calpuzaniĭ*.

2. fig. înşelător, nemernic.

Fil. 191: cel mai mîrşav şi mai *calpuzan* dintre toţi Grecii din Ţara românéscă.

— KALPAZAN (kalb zen d. ar. kalb „fausse monnaie“ şi pers. zen „qui frappe“), faux-monnayeur, fourbe: bulg. kalpazan, serb. kalpozan, ngr. καλπουζάνης.

calpuzănie f. formă sinonimă cu „calpuzanlîc“.

Pravila Vasile Lupu, 20: de sĕ va afla că s'a făcut acea *calpuzănie* la vr'un sat saŭ şi tîrg micşor, să-i se facă mórte, iară bucatele să nu-i le ia nime, nicĭ să le arză.

calpuzanlîc n. 1. faptă saŭ meserie de calpuzan; 2. fig. înşelătorie (Glos. 116).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— KALPAZANLYK, fabrication de fausse-monnaie; bulg. kalpazanlyk, ngr. καλπουζανλίκι.

***calpàc** n. 1. căciulă de catifea verde, îmblănită cu samur și decorată cu două egrete de diamante, ce Sultanul da la învestitură Hanilor Crimeii (d'Ohsson VII 443).

2. căciulă cilindrică din piele négră de berbece, îmblănită pe margini, înaltă și dréptă, purtată înainte de Domn și de boierii cei mari.

BĂLC. 401: Mihaiŭ purta pe cap un *calpac* unguresc împodobit cu o fulie négră de pene de cocor, legată cu o copcă de aur. OD. I. 132: ginerele grec... în cap purta înaltul *calpac* de hîrșie fumurie cu fund de serasir.

3. căciulă purtată apoi de negustătorii străini.

FIL. 138: *calpacul* de blană al arménului ibrișimgiŭ.

Vorba figuréză și în cântecele dobrogene.

BUR. 177: Peste poșul cel din cap, Tu 'ți pune un *calpac*.

— KALPAK, bonnet garni de fourrure; bulg. serb. kalpak (igumenski), ngr. καλπάκι; rus. kolpakŭ (și klobukŭ „comănac"), pol. kolpak, ung. kalpak (și kalap); tr. colback „sorte de bonnet à poil en usage dans quelques corps de notre cavalerie" (Devic).

***calpacciŭ** m. cel ce face saŭ vinde calpace.

COND. 1813, p. 385: cojocarĭ, *calpaccii* si alți asemenea ómeni cu negustătorii...

—KALPAKČY, marchand ou fabricant de bonnets; bulg. serb. kalpakčiĭa.

calùp n. (și **calîp**) 1. calapod de cizmar.

BOGD. Pov. 124: ciocanul și *calupul* cu care se îndeletnicia a cârpi imineii sătenilor.

2. formă de lemn pentru căciulĭ, pălării.

DOC. II, 405 (d. 1792): un *calîp* de ișlic...

3. tipar de plăcinte.

XEN. 245: nicĭ tu tingire cum se cade, nicĭ tu *calupurĭ*.

4. bucată lunguiață de săpun saŭ de brânză (cf. turc. kalyb sabun „brique de savon").

UR. XIV, 239: povețuind pe cășerĭ ca să-ĭ facă cașcavalul în *calupurĭ* marĭ. ORĂȘ. II, 163: Și un *calîp* bun, *Calîp* de săpun.

5. bucată de olan orĭ de ciob de strachină în patru colțurĭ, în „jocul cu puiul".

6. formă în genere, tipar, model.

DOC. II, 332 (d 1792): cărămida să se dee *calîp* de la Domnie... AL. T. 1231: ne semănăm în tóte, parc'am fi făcuți tot pe un *calup*. ID. Pr. 257: figurĭ de tótă făptura, de tot *calupul*.

7. fig. mijloc dibaciŭ, șiretenie: „a pune cuĭva calupul", a-l înșela, a-l păcăli; „a mânca calupul", a fi înșelat (cf. turc. kalyb etmek „duper, jouer un tour").

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

CAL. 1882, p. 46: cotoiul, căruia 'i da prin cap tóte drăcoveniile, puse şi aci *calîpul*. AL. T. 1067: l'am pus în *calup* pe ciubotar (cf. 1069: l'am pus la *formă* şi pe cofetar). ORĂŞ. 20: *calîpuri* puse bine cu prea multă isteţime.

— KALUP, KALYP (ar. kalib), forme de cordonnier, modèle, corps moulé d'après une certaine forme; fig. ruse, duperie (d. gr. καλόπους, calapod, litt. picior de lemn); cum. calip „forma"; bulg. kalyp şi kalup, serb. kalup, mcr. călupe „modiolus", ngr. καλούπι. Din aceiaşi vorbă arabă derivă: it. calibro (vechiŭ-sp. calibo), fr. sp. calibre Dozy, 377.

Forma munténă sună „calîp", cea moldovenéscă „calup"; vorba însăşi face parte din categoria terminilor orientalĭ relativĭ la meşteşugul cizmărieĭ (§ 105).

calupciŭ m. (şi **calîpciŭ**) înşelător, şarlatan (Polysu).

— KALYPČY (kalybğy), mouleur; fig. trompeur, fourbe.

canará f. 1. stană de piatră.

IST. 1715, p. 57: de la dél în lungă este *canara* de piatră; 60: nu loc tins, ci *canarale* de piatră. TEOD. 558 (d. Romanaţi): Subt o *canara* de piatră, Unde un câine mare latră.

2. stâncă de mare (în Dobrogea).

ZAMFIRESCU, Novele, 19: stâncile mărĭ numite *canarale*.

— KANARA (ar. kynare), étalage de boucher, abattoir (alt sens lipsesce); serb. kanare id., bulg. kanara „stâncă".

canát n. oblon, de uşă saŭ de feréstră, ce se deschide în două.

KOG. 241: deschidênd *canaturile* ferestrelor, aŭ început a răcni cu toţiĭ... OD. I, 127: uşa cu *canaturĭ* de stejar, căptuşite cu tinichele şi legate cu druguri de fier. FIL. 283: o pórtă cu două *canaturĭ*, învelită cu strêşină de ulucĭ mĕrunţele. STÂNC. 57: *canaturile* de la uşĭ numaĭ de stejar săpat în chip de florĭ.

— KANAT, battant de porte, de fenêtre; bulg. serb. kanat, ngr. κανάτι (§ 98).

cănélă f. praf de boit pĕrul.

TARIF 1761: *cănélă* oca 5 banĭ. MARION 1892, No. 43: dăĭ cu petiţă pe sprîncene, dăĭ cu *cănélă* pe pĕr. ŞEP. V, 55: *cănélă*, boială de cănit, de ordinar roşie, violetă saŭ albastră.

— KYNA (ar. hynna), argile rouge qui sert à teindre les ongles; bulg. kăna, serb. kna, ngr. κνᾶς; sp. alheña, port. alfena. Forma „cănélă" e formată din *cănà* prin analogia numelor de colorĭ în -élă (§ 23).

cănesc v. 1. a înnegri barba, pĕrul, sprîncenele.

PANN, 76: Barba 'mĭ este albă var... eŭ o *cănesc* şi o 'negresc. GHICA, 5: barba potrivită în apĕrătóre şi *cănită* maĭ mult roşie de cât galbenă. TEOD. 174: Cu córne *cănite*, Cu frîne zugrăvite... 175: Să nu fie cu barba *cănită*. Să rĕmâie cartea necitită.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. în munții Sucevii, a boi mieii și alte vite în frunte spre a fi cunoscute din cele străine (Șeț. V, 55). Formațiune verbală ca bulg. kănosam și serb. kniti.

cànge f. 1. prăjină lungă cu cârlig de fier spre a apuca și primi ceva de departe.

Ist. 1715, p. 90: iniceriĭ aŭ început a se porni cine cu scărĭ, cine cu *cange*, cine cu sacĭ de lână către șanț. AL. Poesiĭ II, 224: Și rĕsturnaŭ cu *cangea* și străpungeaŭ cu lancea...

2. pl. bețe cu un ac îndoit la un căpĕtâiŭ cu care croitorul ține lucrul nemișcat pe genuchĭ [Isp.].

3. cange de mînat o luntre.

Cr̆ăs. II, 36: ceĭ-lalțĭ îl ajutaŭ cu nisce *căngĭ* și cu lopețile.

4. pl. ghiarele păsĕrilor răpitóre (în Moldova): „cangea-paserĭ“, o plantă *(Arthrolobium scorpioides)*, citat de Dr. Crăinăcénu în Conv. XXII, 504.

5. fig. ghiară, mână.

Stam. 244: Și cu a lor *căngĭ* cornute [demonii] să-l apuce vor.. Al. T. 1441: dar când să puie *cangea* pe hoțĭ, tufă!..

Var.: **cance** și **gance**.

Șeț. V, 54 (d. Sucéva): *cănci*, cârligele cântarului și ghiarele păsĕrilor: caia o lua mnielu în *cănci*. Costinescu, 234: *gance* saŭ *ganță*, unéltă de fier cu unul saŭ maĭ multe cârlige.

— kànga (ganča), croc, crampon, perche des bateliers (d. it. gancio „cârlig“); serb. kanga (ganga) „cârlig, ghiară“; mcr. cange (pentru foc), ngr. κάντζα și γάντζος (de unde rom. „ganță“), ung. gáncsa.

căngiuit a. provĕdut cu o cange, cu un cârlig.

Al. Poesiĭ II, 224: Cu lancea *căngiuită* 'n glótă pătrundeaŭ...

cântàr n. (și **cântariŭ**) 1. balanță oficială, cumpănă controlată de autoritate O dare specială sub Ipsilante se numia „cântarul domnesc“: marfa ce se vindea cu ridicata n'o putea cântări nimenĭ de cât cel ce cumpĕra acest venit, plătind câte 10 banĭ la 100 de ocale (Tunusli, 58).

Cant. Ier. 318: iscóda și nepriétinul de casă cu glavatina *cântariului* se aséměnă, carele cu mica micșorimea lui marĭ maminĭ de la pămînt în sus aruncă... Cond. 1767, p. 39: nime să nu fie volnic a ține și a avè *cantar* maĭ mare de 40 oca. Tarif 1792: putinile de miere ce merg la țara turcéscă să se tragă cu *cântarul* gospod. Orăș. II, 222: pâinea era și crudă, ca să tragă maĭ mult la *cântar*. Jip. 57: negustoru încurcă lumea la *cântar*... Pann, 66: alege alt ném de pesce și-l pune în *cântar*. Stânc. 135: nicĭ nu se aședase bine și se cumpăni *cântarul*. Teod. 599: In *cântar* că mi-o punea, Dece oca că-mĭ venia...

2. greutate de 100 oca saŭ 50 kgr.

Kog. 215: Dómna le trimitea [muierilor închise la mitropolie] și câte un *cântar* două de in... Dion. 216: să-l dea și haraciŭ pe tot anul

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

sumă de *cântare* de aur şi de argint. UR. XXII, 300 (d. 1826): untu.. *cantariul* 44 banĭ, iar mierea pe un poloboc de 10 *cantare* 1 leŭ 12 banĭ. BĂLC. 78: îmbarcară pe corăbiĭ aprópe o mie *cântare* de mobile.

— KANTAR (ar.), quintal, poids de 44 oka (d. centenarius prin mgr. κεντηνάριι); bulg. serb. kantar, mcr. căntare, ngr. καντάρι; sp. quintal, it. cántaro.

Despre celelalte măsurĭ şi greutăţĭ: § 93.

căntăresc v. a constata greutatea cu cântarul, a trage greŭ în cumpănă.

COND. 1767, p. 39: de va vrea să *cântăréscă* marfa, ca să scie câte oca trage marfa sa. AL. T. 1338: rangurile se *cântăresc* cu banĭ. MARION, 44: când s'a *cântărit* la St. Gheorghe, s'a rupt cântaru cu d.-luĭ. AL. 314: Iepele de soiŭ moldovenesc, Cu galbenĭ se *cântăresc*.

***cantariatica** f. taxa cântăririĭ vamale.

DOC. 1776, p. 39: 6 banĭ să se ia la 44 ocă *cantariatica* orĭ-ce fel de marfă ar fi şi se va trage la cântar... iar her de se va cântări, să se ia *cantariatica* la 59 ocă 6 banĭ.

Formaţiune ibridă turco-grécă (§ 23).

cantaragiŭ m. cel ce cântăresce la vamă.

COND. 1776, p. 40: 20 banĭ de tot carul cu marfă ce lua *cantaragiiĭ* vămeĭ, când întra în vamă, să lipséscă. UR. XXII, 308 (d. 1826): *cantaragiiĭ* să nu fie supĕraţĭ de bir.

— KANTARĞY, employé de la douane, chargé à peser les ballots; serb. kantarğiĭa.

capàc n. 1. ceea ce servă a acoperi, a astupa saŭ a închide (o ladă, o ólă, o sobă).

ISP. 10: ridicâ *capacul* chichiţeĭ; 364: făcu surcéua *capac* la ólă. Proverbe: „şĭ-a găsit tingirea *capacul*", a dat de unul care îĭ séměnă; „*capac* după ólă" (Golescu), cu acelaşĭ înţeles.

2. îndoitură ce acoperă o blană.

COND. 1693, p. 96: blană cu zagarale cu *capace*.

3. petec de încheiat în dosul şalvarilor (cf. bulg. kapakly kunduri).

GHICA, 502: Băltăreţul purta pantaloni de nanchin cu *capac*.

4. în Muntenia, pleópă de sicriŭ (Bur. Datinĭ, 17).

5. se dice de învîrtitura zmeuluĭ de hârtie.

ISP. Juc. 68: zmeul face *capac*.

6. fig. pretext: „a pune cuiva capac", a ascunde greşelile; „a-ĭ găsi capacul," a da un răspuns cuvenit.

CANT. Ier. 225: *capacul* minciuniĭ de asupra tingiriĭ vicleşugului adăugând, chip de mare rugăminte către şoim arată. REV. I, 389 (d. 1821): şi la acéstă omorîre a Patriarhuluĭ punea unuĭ *capac*. KIK. III, 141: îĭ pune atuncĭ *capac*.

— KAPAK, couvercle, couverture, enveloppe; alb. bulg. serb. mcr. kapak, pol. kapak „clopot de sticlă pentru plante", ngr. καπάκι.

capamà f. 1. carne de miel saŭ de puiŭ gătită cu stafide.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AL. T. 74: bucate de cele sănătóse ca la noĭ, precum musaca, *capama;* 505: să-mĭ facă la masă vr'o *capama.*

2. haină de bumbac saŭ de mĕtase.

TARIF 1870: *capama* de şamalagea saŭ cutnie.

— KAPAMA, étuvée de viande; robe de dessous piquée, de toile ou de soie (kapamak „couvrir, boucher"); serb. kapama, ngr. καπαμᾶς, ragoût.

capàngă f. cursă, maĭ ales pentru păsĕrĭ (în Muntenia). V. capcană.

GORJ. IV, 164: îl prinse şi pe acesta în *capange.*

— KAPÀNĞA, ti ébuchet pour prendre des oiseaux (dim. d. kapan „trappe, embuche"); bulg. kapanče, ngr. καπάντζα, sourricière. Forma românéscă e o inducţiune analogică d. plural (cf. copcă).

căpcână f. cursă pentru fiare, păsĕrĭ saŭ şorecĭ.

AL. T. 203: te-aĭ prins singur în *căpcană;* 242: el cade în *căpcană;* 1142: m'aŭ prins în *căpcană,* diavolóica. GANE I, 95: n'o să ne lăsăm dór prinşi ca şorecul în *căpcană;* 199: ne făcea *căpcănĭ* de prins vrăbiĭ şi stigleţĭ.

— KAPKAN, piège, trappe (d. kapmak „saisir"); rus. rut. kapkanŭ, ung. kaptány.

Vorba, proprie Moldoveĭ, derivă din tătăresce, de aceea lipsesce în idiomele balcanice.

***capòt** n. 1. manta boierésc (pl. capóte şi capoturĭ).

GHEORG. 301: Vel-Vistiernic îmbracă pe toţĭ ómeniĭ ceĭ împĕrătescĭ, pe unĭĭ cu blane, pe alţiĭ cu caftane, pe alţiĭ cu *capoturĭ*... GHICA 320: tată-meŭ, se légă în grabă cu şalul la cap, îşĭ pune *capotul* cel roşu şi încalecă calul.

2. (şi **capod**) în special, manta militară.

DION. 173: Domnul Mavroghene făcuse căpitaniĭ cu stégurĭ frumóse, zugrăvit cu sfinţĭ, îmbrăcând căpitaniĭ cu *capodurĭ* domnescĭ. Doc. I, 550 (d. 1784): postelniceiĭ toţĭ cu *capodurĭ* cărămiḑiĭ. FOT. III, 254: căpitaniĭ de agie înarmaţĭ, îmbrăcaţĭ cu *capoturĭ* şi călărĭ. OD. I, 133: călăreţiĭ turcĭ purtând pe dînşiĭ nisce *capóte* de filendreş, de ghermesuturĭ şi de diferite stofe.

3. un fel de scurteică (cf. capoţel).

— KAPOT (kapod), manteau d. it. capotto „manta de plóie" (de unde istro-rom. căput „manta").

Sensul modern de „haină femeiască de casă" derivă din fr. capote, identic cu it. capotto.

capoţel n. mintén femeesc numit şi „ciupag": capoţelul e scurteicuţa ţărancelor.

caragàce f. coţofană *(Corvus pica).*

COSTINESCU, 158: poporul crede, că la casa unde cântă *caragacea,* vor veni óspeţĭ.

— KARGAČA (dimin. d. karga), corneille (coţofana fiind

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

d. genul „Corvus“); bulg. garagaṣka, ngr. καρακάξα (de unde și forma secundară *caragață*).

Vorba circulă în Muntenia, mai ales în județele de pe lângă Dunăre.

carageà f. pasere negriciósă (într'o cimilitură despre „gheonóie“).

Teod. 229: surliță, pestriță, *caragea* de os.

Cu sensul primitiv de „negru închis“, vorba figurézĕ în vechile tarife vamale (și sub forma turcéscă a plur.).

Fil. 215: brîurĭ *carageалar* cusute.

— karağa, noirâtre, chevreuil; bulg. karağa „un fel de prună“.

caraghiòz m. și a. (și **caraghios**) I. (ca subst.). 1. numele bufonuluĭ (litt. „Ochiŭ-negru“) în farsele ce se jucaŭ la Curțile Domnilor românĭ: Vodă și boierĭ se desfătaŭ cu glumele hazlĭ ale Caraghiozuluĭ (§ 63).

Cant. Ier. 407: Mascara cu ochĭ negri, *Caraghioz*, păpușă de mascara vestită. Glos. 117: Domniĭ înainte, cum și boieriĭ celĭ marĭ, aveaŭ la Curțile lor câte un *caraghioz*, ale căruĭ caraghiozlîcurĭ, la masă și după masă, provocaŭ un rîs cât se póte de favorabil digestiunĭ.

2. în genere, bufon, sinonim cu „măscăriciŭ“.

Stam. 474: să rîdă toți de dînsul ca de un *caraghioz*. Gane II, 125: Anton Aghiuță, un pitic ghebos, care era *caraghiozul* satuluĭ. Marion, 59: ese la maidan *caraghiosul* și face la pozne să te strîmbĭ de rîs.

II. (ca adj.) comic, ridicul.

Gane III, 215: porecle și născocirĭ de cuvinte *caraghióze*... Marion, 17: acéstă dragoste al căruĭ început fusese atât de *caraghios*; 41: mutra *caraghiósă* ce o face piticul.

— Karagöz (Karagioz), (Eil noir: c'est ainsi qu'on appelle le principal bouffon dans les ombres chinoises et les farces qu'on représentent devant le bas peuple Bianchi; polichinelle, guignol, marionette Barb.: bulg. karaghĭos, serb. karaghĭozčiĭa, mcr. caraghioz. Despre bogata sinonimică orientală a „bufonuluĭ“: § 28.

caraghiozlîc n. 1. farsă de caraghioz, joc cu vorbe saŭ cu gesturĭ comice.

Al. T. 115: un *caraghiozlîc* ca tóte revoluțiile de la noĭ. Fil. 241: aerul rĕsuna de glasul cel tare și țipător al telalilor, carĭ făceaŭ din *caraghiozlîc* și datoria funcțiunĭĭ lor un ce identic.

2. glumă grosolană și josnică, bufonerie ordinară.

Al. T. 128: care vra să dică și *caraghiozlîc* pe lângă cele-lalte? 1665: cum îți pare *caraghiozlîcul* ăsta, vere Sandule? Ghica 322: soitarĭĭ îmbrăcați în haine pestrițe, cu códe de vulpĭ la căciulĭ, jucând chiocecurile, strîmbându-se la lume pe uliță și făcênd fel de fel de *caraghiozlîcurĭ*.

— karagözlük, l'acte du Karagöz, bouffonerie; serb. karaghĭozluk, mcr. caraghiozlichi.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

***caragròş** m. monetă turcéscă în valóre de 2 leĭ vechĭ saŭ 80 parale (Wolf, 135).

Dion. 166: *caragroşĭ* de 2 zloţi şi alţiĭ de 2 leĭ; 224: baniĭ s'aŭ suit cu preţul mare, acum la acest lét 1815, *caragroş* ce aŭ fost 2 leĭ, acum 2 leĭ şi 25 parale, *caragroş* ce aŭ fost 2 leĭ şi jumĕtate, acum 3 leĭ şi 15 parale.

Vorba figuréză şi în cântecele populare.

R.-Cod. 66: cu chimiru plin de banĭ. Numaĭ *caragroşĭ* turcescĭ... Vulp. 13: Vr'o 3 puĭ de cazalnicĭ Cu solzu cât *caragrosu*...

— kara guruş, écu noir (c'est-à-dire pur d'alliage, qui ne rougit pas) d'Allemagne Barb. (d. germ. Groschen); bulg. karagroş, ngr. καραγρόσι, mcr. caragros.

caramfìl m. numele popular al planteĭ *(Balsamita)*, numită şi „calonfir" (Dr. Brândză, 278).

— karanfyl (ar.), œillet, girofle d. καρυόφυλλον vulg. γαρόφαλον (de unde „garófă"); bulg. karamfil şi kalanfir (de unde „calonfir"); mcr. carafile. Ambele aceste forme sînt muntenescĭ, în Moldova planta se chémă „calapĕr".

caraùl m. 1. corp de gardă, sentinelă, stréjă.

Nec. 292: generaliĭ carĭ îĭ pusese în ţara leşéscă, pre marginea Nistruluĭ, pentru *caraul*, adecă pentru pază; 334: comendantul, vĕdênd aşa, i-aŭ dat pre toţĭ pre mâna luĭ Dimitraşco-Vodă şi i-aŭ dus cu vartă (cu *caraul*) până la Harcov; 410: aŭ pus pe Postelnic la *caraul*. Dum. 72: *caraulul* Turcilor care strejuia în vad.

2. fig. în Moldova: stare în colţul camereĭ (pedépsa copiilor neascultătorĭ).

Al. T. 417: să te ducĭ de grabă la *caraul* şi să nu crăcnescĭ.

Var. (românizată): **caraulă** (cf. călăuză).

Stănc 86: soldaţiĭ eraŭ de *caraulă*.

— karavul, garde, sentinelle (d. karamak „voir, chercher"): bulg. kara(v)ul, serb. karaula, rus. karaulŭ, ngr. καραούλι, mcr. căraule „păzitor".

cârcăiàc m. insectă miriapodă *(Scolopendra)*: litt. cu patru-dĕcĭ de picióre (Glos. 118).

— kyrkayak, scolopendre, mille-pieds (insecte) d. kyrk „quarante" şi ayak „pied".

***cârc-sĕrdàr** m. căpitan de jandarmerie căruia era încredinţată paza ordineĭ.

Beld. 389: beşlegĭ, *cârc-sĕrdar* pe afară, el singur aŭ rînduit; Rev. II, 418 (d. 1821: fusese orînduit *cârc-serdar* peste acele 5 judeţe ale Oltenieĭ. Fot. III, 312: *cârc-serdarul* are 650 leĭ léfă pe an. Ghica, 289: Caragea pierduse doĭ *cârc-serdarĭ* şi un tufecciŭ, loviţĭ de glónţele Jianuluĭ drept în piept.

— kyrserdary (litt. garde-champêtre), chef de la gendarmerie irrégulière (d. kyr „champ"); bulg. kyrserdarin „un fel de slujbaş".

cărdăşesc v. a se asocia, litt. a se înfrăţi.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

JIP. R. Sat. 51: atunci rămâne fiecăruĭ epitrop politic a-şĭ *cărdăşi* un cerc de ómenĭ mlădioşĭ.

Şi sub forma compusă: **încărdăşesc.**

AR. 116: Tudor, *încărdăşindu-se* şi cu alţiĭ, aŭ eşit din Bucurescĭ.

— KARDAŞ, frère (de unde derivă verbul românesc).

cărdăşie f. (maĭ mult ironic) tovărăşie, gaşcă.

DELAVR. 25: *cărdăşia* luĭ eraŭ flăcăĭ de muncă... JIP. R. Sat. 88: permite *cărdăşiei* lor să hoţéscă.

Formă originală corespundétóre turc. KARDAŞLYK, fraternité (Ghica, 94: Eteria era formată după tipul vechilor frăţiĭ, turcesce *cardaşlîc)*.

Cârjaliĭ m. (şi **Cârgialiĭ**) I. (sens archaic) la pl.: numele unor cete de tâlharĭ turcĭ disciplinaţĭ de rebelul Pazvantoglu, carĭ, în a doua jumĕtate a véculuĭ trecut, năvălirĕ în Serbia, Bulgaria şi Oltenia, arḑênd oraşele şi jăfuind pe locuitorĭ.

ZIL. 16: aŭ pătimit ţara de la o vreme încóce despre partea tâlharilor *Cârgialiĭ*, a căror tată este maĭ întâĭ diavolul, iar al doilea părinte şi cârmaciŭ Osman Paşa Pazvantoglu. ID. Rev. III, 65: când s'aŭ fost maĭ călcat ţara de peste Olt, adică cele cincĭ judeţe, de *Cârgialiĭ*, căpetenia maĭ mare avênd pe vestitul tâlhar Manah Ibraim. DION. 198: Pazvand s'aŭ unit cu *Cărjaliĭ* şi face marĭ turburărĭ Impĕraţiel, căcĭ *Cărjaliĭ* pradă oraşe şi sate prin ţara turcéscă, şi le ardea cu foc, de rĕmânea pămîntul gol, şi haznalele împĕrătescĭ le răpia de pe drumurile Ţarigradului şi tótă avuţia o ducea în cetatea Diiuluĭ la Pazvant, că le era cetatea conac şi Pazvant gazdă, şi-l avea maĭ marele lor şi povĕţuitor. GHICA, 18: la 1807, ne-a orînduit la Tatargic, o bătaie de tun de Vidin, ca să ţinem pe *Cârjaliĭ* luĭ Mola-Aga să nu iasă din cetate. BOLIAC, 16: Tica ce nu scia frica, Că intra în *Cărjaliĭ* Şi da gróză în Pazvantliĭ...

II. (sens modern) la sing.: tâlhar, hoţoman.

AL. T. 285: Bursuflescu (furios)... ḑece sute cincĭ miĭ! *cârjaliule!* p. 636: aştéptă, *cârjaliule*, că eŭ 'ţĭ sînt popă de acum; p. 832: afară... să mĕ ameninţe el c'a vini în casa mè, cumpĕrată cu banĭ bunĭ şi peşin?... hoţu, ieniceriŭ, *cârjaliu!*... p. 1171: ba 'l prinde tu pe cine aĭ maĭ prins, *cârjaliule!* p. 1178: de mĕ găsia în odaia, luĭ mĕ hăcuia, *cârjaliul* draculuĭ! p. 1186: a fi *cârjaliul*... ne-am topit! p. 1561: pune-ţĭ poşta în cuiŭ despre bătaie, *cârjaliule*, că s'a ridicat bătaia.

— KYRĞALI, localitate în Rumelia locuită de un trib turc de tâlharĭ faimoşĭ, ale căror bande s'aŭ revoltat sub Pazvantoglu, s'aŭ disciplinat milităresce. aŭ cucerit oraşe în ţările învecinate, purtându-se neomenesc cu locuitorĭĭ, atât turcĭ cât şi creştinĭ, şi dispărură abia la începutul secoluluĭ (Zilot; Fot. II, 185 şi 196; Jireček, 482 şi 504). Şi în turcesce *kyrğali* a ajuns sinonim cu „haiduc, tâlhar"; bulg. sĕrb. kyrğaliĭa „haiduc turc", mer. cărjiliu „calăŭ", ngr. κιρζαλῆδες. V. Partea II: Carafefiz, Manaf, Pazvantliŭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cârjaliesc a. 1. ce ţine de Cârjalíĭ; 2. fig. straşnic, cumplit.

NEGR. 24: **veţi lua fie-care câte o sută baltage *cârjaliesci* pe talpe.**

cârmîz n. 1. coşenila şi semînţa din care se face o colóre roşie fórte vie.

TARIF 1792: *cârmîzul* oca 54 banĭ. IONESCU, 694: *cârmîz* cu 2 galbenĭ oca cel negru şi 20 sfanţi cel alb.

Var.: **cârmuz** (Vlahuţă, Novele, 147).

2. (maĭ rar) colórea însăşĭ.

ETYM. 2066 (d. 1681): atlaz *cârmîz*.

3. planta „Phytolacca decandra“ (Dr. Brândză).

— KYRMYZ, cochenille (ar. kermez „écarlate“ corespunde sanscr. krimi-ğa „produs de viermĭ“); bulg. kărmăz şi hrimiz, alb. kărmăz, ngr. κρμέζι, mcr. cărmezi. Din vorba arabă derivă: sp. alquermez „graine d'écarlate“ şi fr. kermès „cochenille“.

cârmîziŭ a. şi n. I. (ca adj.) de colórea cărmîzuluĭ, roş închis (cu var. **cârmuziŭ, hirmiziŭ** şi **irmiziŭ**).

REV. N. III, 311: *cârmuziŭ* la faţă. TEOD. 540: A bĕut vin *hirmiziŭ* Cu răvac şi baş-rachiŭ; 575: Tot de vin d'ăl *irmiziŭ* Şi tot d'ăl maĭ bun rachiŭ.

II. (ca subst. şi **irmiziŭ**) piele roşie de încălţăminte.

TEOD. 474: Cu caftane de pambriŭ, Cu cizme de *irmiziŭ*.

De aci diminutivul **irmizea** cu sensul de „cizme roşiĭ“.

TEOD. 642: *Irmizele* cumpĕra Şi de nuntă se gătia...

Forma „irmiziŭ“ e redusă din *cârmiziŭ* prin varianta intermediară „hirmiziŭ“.

— KYRMYZY, écarlate; bulg. karmazin, hrimiz şi rimizen „roş“, serb. krzi (merğan); ung. karmaszin „cârmîziŭ“, de unde *carmajin*, lemn roş din care se fac mânere de biciŭ (Slavicĭ I, 299: biciŭ de carmajin cu codărîştea de os). Forme occidentale: sp. carmesi, it. chermesino şi carminio, fr. cramoisi şi carmin.

carnaxì! int. 1. exclamare de ciudă la contrarietăţi de tot felul: plesnire-ar!

ZIL. 54: Pazvangiĭ de loc nu gândia la scrisele luĭ Vodă şi făgăduielile Nazirului, ci după ce aŭ săvîrşit scoposul lor, ne maĭ avênd la ce şedea în Craiova... într'o nópte s'aŭ sculat şi aŭ ieşit, făr' a le ḑice cineva măcar un *carnaxì!*

2. strigăt de indignare la o surprindere neplăcută: la naiba!

AL. T. 392: (Chiriţa scoţênd capul şi primind omĕtul în obraz) ce este? ce aţi păţit?... *carnaxì!* că era să mĕ chioréscă!.. 395: (lunecând) *carnaxì!* că era să-mĭ rup şĕlele! 398: *carnaxì!* că lunecuşu-i!

— KARNAKSY, crevez! (insulte), contras d. karn ag-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

rysy „colique“, litt. mal au ventre (agry „douleur“ și karn „ventre“).

casàp m. măcelar (cu var. **căsap** și **hasap**).

Nec. 365: nu le trebue Mendligheri Hanul, că le strică obiceiele, de la taie șerimii și mîrzacii ca un *casap*. Ist. 1715, p. 15: céta *casapilor* era toți cu hangere cu zale de argint. Ur. IV, 132 (d. 1792): cu ce preț să vîndă *casapii* pieile de tălpării; X, 215 (d. 1806): *căsapii* să fie datorĭ a ținè carne îndestulă și bună; XXII, 298 (d. 1826): *căsapii* unuĭ tîrg, când vor merge să cumpere vite, datorĭ să fie a-și lua rĕvaș de la vameșii tîrgurilor. Teod. 651: *Casapi* de la Diiŭ, Haiducĭ de la Jiŭ...

Vorba circulă în Moldova, Bucovina și în părțile limitrofe ale Ardéluluĭ (Reteg. 25: Bagă mâna pe turiac, Scóte cuțit de *casap*...)

— kasap (ar. kassab), boucher; cum. casap și hasap; bulg. serb. kasap alb. kasap(in), mcr. hasap, ngr. κασάπης și χασάπης. V. Partea II: casap-başa.

căsăpesc v. a măcelări.

Beld. 383: privesc cu ochiana în ce chip ne *căsăpesc*. Drăgh. I, 159: pre care boierĭ aŭ pus mâna Ștefan-Vodă, i-aŭ *căsăpit* fără nicĭ o milostivire. Al. 138: Și din Turcĭ el *căsăpia*, Câți pe mâna-i încăpea; 173: Pe Tătarĭ îĭ *căsăpesce*, Pe Ungurĭ îĭ pîrjolesce.

Formațiune verbală directă analogă bulg. kasapiti.

căsăpie f. măcelărie (în Moldova și în Ardél).

Ur. X, 213 (d. 1806): plătiaŭ carnea cu prețul precum voià țiitorii *căsăpieĭ*: VI. 476 (d. 1823): *căsăpia* tîrgului să dee pe tot anul câte 50 leĭ venit la cutia tîrgului; XXII, 298 (d. 1826): boiĭ și vacile ce se vor cumpĕra pentru trebuința *căsăpiilor* țării. Al. T. 1515: ne ține aicĭ ca pe o turmă de oĭ de *căsăpie*.

caşcavàl n. 1. brânză pusă în tipar și tescuită.

Cond. 1693, p. 225: 30 oca de *caşcaval* talerĭ 3... Tarif 1761: *caşcavalĭ* de car 5 leĭ. Tarif 1792: *caşcavalul* ce merge la țara turcéscă, de unde se va ridica, 533 banĭ. Ur. XXII, 300 (d. 1826): *caşcavalu* de un car 5 leĭ 60 banĭ. Al. T. 107: care sînt slujbele, ce l-aŭ bagat în budgetu țărĭi ca într'un *caşcaval*? Gane III, 262: porunci o felie de *caşcaval* de Penteleŭ. Carag. II, 80: prea se întinde abonamentul luĭ ca *caşcavalul* prăjit... Jip. 48: brânza, laptele, *caşcavalul*, janțul, colastra, jintița (cocârța), urda.

2. fig. grăsime, belșug: „a se întinde la caşcaval“. a-șĭ permite prea mult, a se obrăznici; „a se da caşcaval“, a se lăsa móle, prost.

Al. T. 113: pofta de a gusta din *caşcavalul* bugetuluĭ. Marion 1890, No. 18: nu te întinde la *caşcaval*, finule, că...

— kaşkaval, sorte de fromage sec en forme de tête (d. it. caccio cavallo, litt. caș de cal); bulg. kaşkaval, ngr. κασκαβάλι, mcr. căşcăval, ung. kaskavál.

Vorba e răspîndită în Muntenia, în Moldova și în părțile limitrofe ale Ardéluluĭ: ea face parte din bogata nomenclatură pastorală împrumutată de la Turcĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

câşlă f. (şi **câşlà**) I (sensurĭ arch.) 1. cartier de iarnă. AMIR. 161 : pe El-agasi l'aŭ trimis să năzuiască la *câşla* hănéscă. 2. cazarmă turcéscă.

COND. 1802, p. 309 : să surpe *câşlalele*, care se făcea la Ţara românéscă mai înainte. GHICA, 322: dincolo de apa Dîmboviţeĭ era *câşlaua* saŭ cazarma beiliculuĭ.

3. loc pentru iernatul vitelor.

M. COST. 251 : Hanuluĭ să-ĭ dea Ieremia-Vodă din an în an daruri şi miere şi şepte sate să hie de *câşlele* Hanuluĭ în Bugiag. NEC. 377: Constantin-Vodă aŭ pîrît pre Grigorie-Vodă la Pórtă pentru *câşle*, adecă odăile Turcilor ce le strica Grigorie-Vodă de pre hotarul Ţăriĭ muntenescĭ. KOG. 218: Lajiĭ nu ţineaŭ case marĭ, ci numaĭ *câşlele*, şi veniaŭ şi se duceaŭ la Bender, la Hotin...

II (sens modern) locul unde se ţin să păşuneze vitele: cu acest sens se maĭ ḑice în Moldova şi **câşlărie**.

— KYŞLA, caserne, quartier d'hiver pour l'armée, lieu ou l'on fait paître les troupeaux pendant l'hiver (d. kyş „hiver"); bulg. kyşla şi kaşla. V. chişléc.

câştiŭ n. 1. termen de plată la o arendă.

DOC. IV, 290 (d. 1795): să dea taleri 1500 pe an în 2 *câştiuri*... însă la Ianuarie 1 taleri 750 şi la 6 lunĭ adică la Iulie 1 alţĭ taleri 750. UR. IX, 449 (d. 1828): baniĭ *câştiurilor* pe tot anul se vor plăti pe jumătate la Sf. Gheorghe şi pe jumătate la Sf. Dumitru; XXII, 310 (d. 18 6): baniĭ împărţindu-se pe *câştiurĭ* în 12 lunĭ.

2. sumă datorită la termen.

AL. T. 605: tocmaĭ când sosisem cu *câştiul*... ce să găsesc la Curte? tufă! 612: pas de-ţĭ maĭ dă moşia în posesie, ca să primescĭ batgiocurĭ în loc de *câştiuri*; 1354: am primit tóte *câştiurile* înainte pe 5 anĭ; 1566: te-oiŭ scădea la *câştiŭ*...

— KYST (ar. justice), portion d'une dette dont le payement échoit, trimestre („l'année administrative était divisée en 4 *kyst* ou termes").

Vorba lipsesce în idiomele balcanice: ea face parte din nomenclatura orientală relativă la locaţiune (§ 71).

cat n. 1. rînd de case, etaj.

OD. I, 127: ferestrele *catuluĭ* de sus, mititele, lunguiéţe şi întărite cu vergele de fier. DELAVR. 117 : făcu semn să oprescă în dreptul unor case cu 2 *caturĭ*. BASME IV, 152: frumuseţea palatelor mele care sînt cu 3 *caturĭ*. TEOD. 132: Aĭ nisce palaturĭ cu câte patru *caturĭ*.

2. se ḑicea de slovele încălecate unele asupra altora cu carĭ se redactaŭ vechile anaforale.

FIL. 177: scrisóre complicată care, prin trăsurĭ fine şi rotunjite, superpunea în 2 şi 3 *caturĭ* diferitele litere ale unuĭ cuvînt.

— KAT, étage, compartiment; alb. bulg. serb. kat.

cataĭf n. (şi **cadaif**) un fel de prăjitură turcéscă din tăiéţeĭ fórte fin împîsliţĭ (ca găitanele de catifea), cu miere şi nucĭ saŭ cu migdale pisate cu puţină aromă.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AL. T. 965: Şi aluaturĭ şi marinaturĭ, Şi *cataifurĭ* şi caimac. XEN. 226: numaĭ în *cataifurĭ* şi baclavale am s'o duc. NEGR. I, 286: *cataifurile* treceaŭ pe dinaintea luĭ fără măcar să le atingă. GANE III, 168: păstrăviĭ afumaţi, *cataifurile*, vinurile.

— KATAIF vulg. KADAIF, pâte fine en forme de vermicelles (ar. pl. d. katifè „velours“); serb. kadaif, ngr. καταΐφι. V. catifea.

catifeà f. 1. stofă de mĕtase saŭ de bumbac cu pĕrul scurt şi des, sinonim cu archaicul „urşinic“.

TARIF 1761: *catifè* bucata 220 banĭ. TARIF 1792: *catifea* cu fir i hamuha cotul 16 banĭ... feţe de perină de *catifea* sadea... REV. II, 339 (f. de z. 1817): o roche de *catifea* morico. FIL. 215: *catifea* de aur şi sadea de Veneţia; 219: o sofa îmbrăcată cu *catifea* roşie; 223: o rochie de *catifea* pătlăginie. GHICA, 150: jiletca de *catifea* vişinie cu găitan de fir de jur împrejur. R.-COD. 295: Cu papucĭ cu *catifele* Şi d'asupra lor cu stele.

2. flórea numită obicĭnuit „catifeluţe“.

R.-COD. 242: Fóie verde *catifea*, Drept la Grecĭ că-mĭ apuca...

Var. (archaică): **cadifè.**

ETYM. 65 (d. 1579): un abai sirma i *cadifè*.

— KADIFÈ (ar. katife), velours; kadife (čičeyi) „amarante“; cum. catifa „holosericum“; alb. bulg. kadife, serb. kadifa, mgr. κάδιφέες; sp. alcatifa „tapis“.

catifeluţă f. 1. panglică saŭ fir de catifea. 2. pl. a) un fel de viorea cu treĭ colorĭ *(Viola tricolor)*; b) o varietate de porumbeĭ (Bar. 95).

Formă diminutivală analogă bulg. kadifenka şi serb. kadifiţa „amarant“.

catifeliŭ a. neted şi móle ca mĕtasea.

AL. Pr. 381: ochĭ marĭ negri *catifelĭĭ*.

— KADIFELI, garni de velours; bulg. serb. kadifeli.

catîr m. 1. animal domestic de proveninţă ibridă: Ţiganiĭ ursarĭ se ocupaŭ înainte cu înmulţirea catîrilor.

N. COST. 452: îndată s'aŭ pornit agârlicul cu cămile şi cu *catîrĭ*. DUM. 28: o samă de cămile şi *catîrĭ* împovăraţĭ cu zaherele. TARIF 1792: *catîrĭĭ* carĭ se vînd la obor, *catîrĭĭ* carĭ es din ţară. TEOD. 513: Plécă Costea la Galaţĭ, Cu catîrĭĭ însămăraţĭ... PANN III, 70 (prov.): a ajunge din cal măgar şi *catîr* din armăsar (despre ceĭ ce daŭ înapoĭ ca stare socială).

2. pl. un fel de încălţăminte próstă (Costinescu), asemenea colóreĭ animaluluĭ: cf. lat. mulleus „brodequin“ şi fr. mule „chaussure sans quartier“.

3. fig. ibrid, eterogen.

ORĂŞ. III, 9: boierĭĭ daŭ adesea naţiuniĭ un guvern curat *catîr*.

— KATYR, mulet, mule (d. kat „a amesteca“: cf. ung. öszvér „catîr“, litt. sânge amestecat, adică animal ibrid); cum. chater „mulus“; bulg. katyr. Românĭĭ din

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Macedo-r. îi ḑic *mulare* (fem. *mulă*). In Muntenia animalul se mai numesce „muşcoiŭ“ (Glos. 396) d. alb. musk (=vsl. mĭskŭ „mulus“), iar în Moldova „iamin“ (Dr. Crăinăcénu (Conv. XXII, 330 şi 336).

catîraş m. catîr mic (saŭ desmierdător).

Teod. 513: *Catîraşiĭ* însămăra Şi pleca Gélip Costea...

catîrel m. identic cu „catîraş“.

Bur. 195: Cu 12 *catîreĭ*, Incărcaţi cu gălbineĭ...

catrân n. 1. păcură négră îngroşată, dohot.

Cant. Ier. 52: în fîntânele *catranuluĭ* să lucreze şi cu *catran* să nu se pice. Tarif 1792: *catranul* ce merge la ţara turcéscă saŭ aicĭ de douĕ berbenite 120 banĭ... *catranul* i smólă cântar 4½ banĭ. Delavr. 103: o prăpastie plină cu *catran* şi smólă. Ghica, 41: l'a uns cu *catran* din creştet până în tălpi. Basme I, 74: treĭ norĭ negri ca *catranul* se năpustiră şi le răpiră într'o clipă. Caranf. 37: Cu rachiŭ îl împlinia, Cu *catran* îl cătrănia.

2. (în părţile limitrofe ale Ardéluluĭ), vîrful de puciósă al chibrituluĭ (cf. cătrăniţă).

3. fig. aprinderea inimeĭ. furie (cf. cătrănesc).

Isp. B. Sn. 6: se supĕrâ de se făcu foc şi *catran*

4. fig. în locuţiunea „catran de acru“ adică fórte acru (Etym. 215).

— katran (ar.), goudron, poix liquide (d. katra „goutte“): bulg. rus. serb. katran, mgr. cătrane, ngr. κατράνι; ung. katrány. Vorba arabă a pătruns în evulmediŭ şi în limbile europene: medio-lat. catarannus, it. catrame, sp. (al)quitran, fr. goudron Dozy, 186.

cătrănesc v. 1. sens propriŭ: a unge cu catran.

Isp. 27: caută 9 pieĭ de bivol, să le *cătrănescĭ*. Crás. II, 175: luntrea era nouă şi bine *cătrănită*. Al. 118: Trupu-l *cătrănia*, După ce-l golia...

2. fig. a se aprinde de mânie.

Isp. 143: George se *cătrăni* de mânie, când vĕḑu necuviinciósa purtare a haiduculuĭ; 150: ḑînele se *cătrănirĕ* de necaz; 225: zmeóica avea de ce să fie *cătrănită* şi amârîtă, căcĭ nu maĭ avea nicĭ soţ, nicĭ fete, nicĭ ginerĭ. Stânc. 59: se *cătrănia* bietu băiat de milă... Marion, 80: se întorcea *cătrănită* acasă şi ocâra de mama foculuĭ. Teod. 523: Fierea într'însul *cătrănia*. Mort pe jos îl aşternea. Vulp. 11: Inima mi-a *cătrănit* şi mintea mi-a nebunit...

cătrăniţă f. chibrit (în regiunea limitrofă a Ardéluluĭ).

cătun n. sat mic (subdivisiunea uneĭ comune rurale).

Dum. 103: cetăţi, oraşe, sate şi *cătune*. Cond. 1813, p. 378: *cătune* legate la alte sate nicĭ cum să nu maĭ fie. Al. 258: Până ce a da frunza 'n *cătun* Ş'a cânta cucu 'n alun.

Var. (mold.): **cotună.**

Bogd. Com. 60: sătenĭ din aceiaşĭ *cotună*.

— kutun (ar.), habitation; serb. katun „regio pasto-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ria“: alb. katun „sat“; ţig. katuna „şatră“, mgr. cătun „sat“, ngr. κατούνα, cort, locuinţă.

Sensul primitiv al vorbeĭ pare a fi fost „locuinţă ciobănéscă, stână“ ca şi a sinonimuluĭ seŭ *sat*, d. alb. fşat (cf. G. Meyer, 112).

caùc n. 1. căciulă înaltă cu partea de sus lată, purtată înainte de nobiliĭ, turcĭ saŭ românĭ.

Koc. 237: Stavarachi îmbrăcându-se turcesce şi *cauc* în cap. Dum. 91: în fuga luĭ, Deli-Ahmet 'şĭ aruncă *caucul* jos. Ar. 81 (d. 1821): un *cauc* cusut cu fir. Rev. II, 334 (d. 1821): două *cauce*, un şal negru cu florĭ, altul cu plisă. Fil. 22: venerabilul bătrân îndesându-şi *caucul* peste perilĭ capuluĭ seŭ ceĭ albĭ.

2. căciulă analogă purtată în urmă de boierinaşĭ şi de slugile boiereştĭ.

Fil. 13: un june . . . în cap cu *cauc* de şal; 134: Banul îmbrăcat cu *cauc* cu cérşaf alb; 154: un *cauc* oltenesc de hîrşie négră de miel; 269: un boierinaş... cu un *cauc* ascuţit îndesat pe cap. Ghica, 498: vizitiul cu cojoc peste cămaşa lungă şi cu doĭ feciorĭ dindărăt cu *cauce* pe cap.

3. pălărie călugărésca, asemenea comănaculuĭ.

Delavr. 258: să-mĭ luaţĭ rasa cu *caucul*. Teod. 301 (Călugăriţa): Unde vede voinicul, Îĭ tremură *caucul*, Că i-a secat sufletul.

— kavuk, bonnet de haute dimension entouré d'un turban assez épais (adj. ce qui est vide et leger); bulg. serb. kauk „turban“; alb. kauk „bereĭto“, ngr. καβούκι.

cavàf m. cel ce vinde încălţăminte (ordinare).

Ghica, XIV: croitorĭ, *cavafĭ*, işlicarĭ . . .

— kavaf (ar. ḥaffaf), marchand de chaussures (le fabriquant est nomme *papuşğu*).

Vorba lipsesce în idiomele balcanice.

***cavaf-başă** m. starostele cavafilor.

Doc. I, 445 (d. 1785): carte de stărostie de *cavaf-başă*.

— kavaf başy, chef de kavafs (lipsesce în dicţionare).

căvăfie f. 1. meşteşugul, prăvălia saŭ marfa cavafuluĭ; 2. dajdia calfelor de cavafĭ.

Ur. XIV, 8 (d. 1814): calfele să dee sub nume de *căvăfie* pol ocă céră la praznic.

cavàl n. fluer mare ciobănesc cu 5 găurĭ.

Isp. 340: băiatul plecă cu căţeluşiĭ seĭ cântând din *caval*. Jip. 51: să înveţe pe băieţiĭ şi fetele satuluĭ la cântărĭ cu *ghióra*, orĭ cu cobza, cu naiu, tilinca, cu flueru, cu flaotu, *cavalu*, cimpoiu şi buciumu; 90: Rumânu cântă din gură, din ghióră, din fóie, din bucium şi din fluer, din *caval*, din buhaiŭ, din cimpoiŭ, din drîng, din tilincă. Teod. 437: Vîntul când bătea, In *caval* sufla, De jale 'mĭ cânta... Vulp. 17: Nóptea pe lună, *Cavale* resună... Ţara N. II, 619: Hăulesce d'un cioban, Din fluer şi din *caval*; 89: Cântă cu *cavalu*, Deştéptă pe ciobanu....

— kaval, flûte des bergers; alb. bulg. serb. kaval.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Despre instrumentele de musică orientală: § 41.

cavalaș n. caval mic (saŭ desmierdător).

Teod. 436: *Căvălaș* de os Mult ḑice duios . . .

Cazàcĭ m. (și **Càzaci**) I. (sensurĭ archaice) la pl.: 1. ném tătăresc rusificat, așeḑat la început dincolo de pragurile Niprului și de aceia numiți *Zaporojenĭ*. Supunêndu-se imperiului otoman, sub Mahomet IV, acesta i-a anexat Moldovei și a numit pe Duca-Vodă Domn al țării lor Ucraina: ei s'aŭ războit în diferite rînduri cu Leșii, Tătarii, Moscoviții și Moldovenii; une-orĭ tocmiți de Leși și de Moldoveni, Cazacii formaŭ cete de apĕrare a graniţelor ţării.

Nec. 314: cinci-spreḑece mii de *Căzaci* din olatul Harcovului și cinci mii de *Căzaci* ce le zic Eiți ce trăesc peste Don; 357: pe Tătarĭ îi rătuiaŭ nisce *Căzaci* zaporojenĭ, că eraŭ cu Sultanul de Bugiac vre-o cinci-sute. Muste, 59: adus'aŭ Mihaiŭ-Vodă lângă óstea sa și oștĭ străine . . . 2000 de Tătarĭ și 7000 de *Cazaci* zaporojenĭ de la Hanul, aice în Iași. Amir. 161: *Cazacĭ* botcaliĭ adică zaporojenĭ dând rĕspuns că eĭ aŭ stăpânit pe Hanul și de porunca Hanului ascultă.

2. corp de cavalerie ușóră, în Moldova, recrutat din Cazacii zaporojenĭ, la început în numĕr de vr'o 4000 sub 4 căpitanĭ, apoĭ scăḑut numaĭ la 200 (Cant. Mold. 89).

3. corp de pedestrime și călărime pământénă (întocmit după Cazacii străinĭ) în numĕr de 2000 sub comanda Agăĭ: Mavrocordat, prin Reforma din 1738, i-a redus la 240 de ostași sub polcovnicul de oraș și polcovnicul de Tîrgoviște (Fot. III, 208).

Doc. I, 302 (d. 1783): Vel-căpitan de *cazacĭ* cu sîrmaciul și toboșul sĕŭ . . . *cazacĭĭ* agescĭ pedeștri cu cimpoiul i tobele lor. Dion. 206: Vodă Ipsilant cu óste arnăuți, ciohodarĭ, *cazacĭ*, rumânii horvați și *cazacĭĭ* rumânĭ și pandurii; 209: Măria Sa Domnu Ipsilant aŭ poruncit să se adune óste cu lefĭ, *cazacĭ* îmbrăcați în albastru călărime, cu numele luĭ Ipsilant pe pantelire cu slove de aramă, cu pecetea luĭ Vodă pe piept; 216: aŭ orînduit comandir pe Isaia generaru cu corposul luĭ, și cu tunurĭ și câți-va husarĭ și *cazacĭ* și dragonĭ pedeștri de Moldova și *cazacĭ* rumânĭ de aĭ luĭ Ipsilant.

4. în Muntenia, cătane saŭ slujitorĭ de scutélă în numĕr de 18000 sub 18 căpitanĭ, rĕspândiți prin județe, neprimind léfă, scutiți de dărĭ și împărțiți în 2 divisiunĭ sub numele de *Cazacĭ* cataragĭ și *Cazacĭ* martalogĭ (Fot. III, 209). Partea II: cataragĭ și martalogĭ.

II. (sensurĭ moderne) la sing.: 1. (ironic) sbir, agent de poliție.

Al. T. 1139: ce te apucase dinióre s'amuți *cazacĭĭ* asupra nóstră?

2. călăreț ușor înarmat (la granițele Rusieĭ).

Caranf. 12: Prutu-i mare, Prutu-i lat, și *cazacu-i* deșteptat.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

3. (în Ardél) vîntul de rĕsărit, adică cel care bate din spre ţara Cazacilor.

4. nume de câine (Jip. 51).

— KAZAK, cosaque (nation et soldat): bulg. kazak, rus. kazakŭ „salahor, mistreţ castrat. un fel de horă etc.“ Numele e tătăresc şi însemnéză primitiv „tălhar“.

căzăcesc a. de cazacĭ.

CARANF. 50: Nu sciŭ, óstea-i *căzăcéscă*, Orĭ urdie-i tătărésc㠔?

căzăcéscă f. un fel de horă ce se jócă în Moldova şi care a fost întrodusă de Cazacĭ (Burada, 23).

căzăcime f. némul Cazacilor, óste de Cazacĭ.

AMIR. 116: Mazepa s'aŭ închinat cu tótă *căzăcimea* la Craiul şvedesc.

***cazacliŭ** m. 1. nume dat negustorilor rusĭ carĭ importaŭ vinurĭ în ţară (Cant. Mold. 28).

UR. I, 86 (d. 1797): de tótă butea cu vin ce fac *cazaclĭi* şi alţi neguţătorĭ şi trec peste hotar, să se ia câte 2 leĭ. AL. 121: Şi [vinul) îl béŭ *cazaclii*, Negustorĭ de vil. TEOD. 552: Colo 'n schelă la Galaţi, Lipovenĭ sînt bogaţi, *Cazaclĭi* îngrăşaţi.

2. numele negustorilor românĭ carĭ aduceaŭ în ţară şi în Turcia blănurĭ scumpe din Rusia.

ARCH. ROM. II, 257 (d. 1761): *cazaclĭi* cu blane de Mosc s'aŭ aşedat să dee câte 16 leĭ vechĭ de car. OD. I, 131: d'atunci începuse *cazaclii* s'aducă în Ţarigrad scumpele blănĭ de Mosc. FIL. 138: căciula de *cazacliŭ* a cojocarului subţire... TEOD. 654: Pelceluşe brumărĭ Le vindea la *cazaclĭi*.

— KAZAKLI, originaire du pays des cosaques (vorba lipsesce în dicţionare).

căzăclie f. căciulă de hîrşie négră cu fundul de postav alb, litt. căciulă de cazacliŭ, numită şi „gilepéscă“.

REV. II, 128 (d. 1821): în cap purta Tudor căciulă drépt㠔 şi înaltă numită *cazaclie*.

cazacliesc a. cum pórtă cazaclĭi.

DOC. I, 439 (d. 1785): a cumpĕrat pelcele, stîrpiturĭ, ca să facă căciulĭ *cazacliescĭ* saŭ boznegescĭ. ŞEP. II, 223: Haĭ Iléná 'n Bucurescĭ, Să-ţĭ fac straie muschicescĭ Şi papucĭ *cazacliescĭ*.

cazàn n. I (sens modern) căldare mare (pl. cazane şi cazanurĭ).

UR. III, 5 (d. 1799): *cazanurile* şi căldările cu care fac rachiŭ de tescovine şi de póme. FIL. 236: puse *cazanul* pe foc şi-l îmbiă. ISP. 186: s'aibă pregătit câteva *cazane* cu smólă.

Vorba figuréză în maĭ multe proverbe: aĭ dat un *cazan* mare şi aĭ luat o căldare (Pann III, 109); cu picătura din *cazan* butia se umple până în vrană de rachiŭ (Golescu): mic şi mare într'un *cazan* fierbem (id.).

In basme revine cazanul cu lapte clocotitor orĭ cu

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

smólă fierbinte, în care se aruncă ţiganul perfid (trecut şi în poesia populară):

Teod. 32: In *cazan* băgatu-m'a Şi trei ḑile fiertu-m'a.

Vorba e cunoscută şi în părţile limitrofe ale Ardéluluĭ (Reteg. Trand. 18: C'are baba un *căzan* cu talerĭ şi gălbineĭ)

II (sensurĭ archaice) 1. la Tătarĭ, familie constând din vre-o ḑece inşĭ (în Crimeia şi Bugiac): mîrzaciĭ îşĭ numĕraŭ supuşiĭ după cazane.

Cant. Ist. ot. 421: Selim Ghiraĭ, Hanul Tatarilor, s'aducă cu sine la câmpul de bătaie câte doĭ ómenĭ din fie-care *cazan*.

2. cazanul care servia la împărţirea hraneĭ ienicerilor, era fórte venerat de dînşiĭ: eĭ îĭ dedeaŭ epitetul de „nobil (şerif)“ şi la procesiunĭ solemne era purtat în fruntea alaiuluĭ; în jurul cazanuluĭ se adunaŭ la sfat căpeteniile corpuluĭ şi pierderea cazanuluĭ era privită ca o mare nenorocire şi ca o ruşine din cele maĭ umilitóre (Vambéry, Cultur, 80: d'Ohsson VII, 347; Fot. II, 235). Insuşĭ Domniĭ românĭ, înainte de a se presenta Sultanuluĭ, spre a lua învestitura, se duceaŭ cu boieriĭ lor să guste din cazanul de ciorbă al ienicerilor: ceea ce însemna că se înscriea în corpul lor, din care făcea parte Sultanul însuşĭ (Fot. II, 93, 233).

3. regiment de ienicerĭ.

Kog. 267: le-aŭ rĕmas pe loc tótă urdiea, tunurile, corturile, *cazanurile*, carele şi alte calabalîcurĭ. Bĕld. 427: In două ḑile de astă-ḑĭ, *cazanurĭ* şi toţĭ porniţĭ.

— kazan, chaudron, marmite, spéc. la chaudière commune d'un régiment des janissaires, régiment des janissaires: cum. chazan „caldarium“: alb. bulg. rus. rut. serb. kazan, ung. kazán, ngr. καζάνι, mer. căzane.

căzănărie f. o parte a zalhanaleĭ unde se prepară cirivişul saŭ seul din ósele vitelor.

Marion, 66: in fundul zaanaleĭ, *căzănăria*, unde se topesce seul şi se face cirivişul.

Vorba derivă dintr'o formă dispărută *căzănar*, înlocuită cu „cazangiŭ“.

cazangiŭ m. (şi **cazanciŭ**) 1. cel ce face cazane, căldărar; 2. cel ce topesce ciosvîrtele la zalhanale.

Marion, 66: la zaana *cazanciiĭ* forfotesc de colo până colo.

— kazanğy, chaudronnier; alb. bulg. serb. kazanğiĭa.

cazmă f. 1. unéltă de fier cu códa de lemn cu care zidarul sparge zidul.

Ist. 1715, p. 115: să-şĭ ia armele şi *cazmalale*. Cr. II, 8: carĭ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

săpaŭ cu *cazmalale*, carĭ tîraŭ cu tărăbóuţele. Jip. 69: tîrnăcópe, sape, tuciŭ, *cazmale*.

2. lovitură cu cazmaua.

Isp. 372: numaĭ din două *cazmale* scóse câteva cărămidĭ.

— KAZMA, pioche, houe; cum. chasma „ligo"; bulg. sĕrb. kazma, alb. kazmă, ngr. καζμάς, mcr. căzma.

cecmegeà f. lădiţă saŭ cutie în care se aruncă baniĭ vînzărilor dilnice într'o prăvălie.

Var.: **cicmigea**, **cigmigea** şi **cigmegea** (Glos. 144).

Ghica. 407: căutaŭ a sparge *cicmigéua* cu banĭ. Oraş. II, 139: nisce haimanale care îĭ dă iama pe la *cigmigea*.

— ČEKMEĞE, tiroir, boîte, commode, secrétaire (d. čekmek „a trage"); serb. čekmeğe „cutie de tras afară."

Vorba e populară în Muntenia şi face parte din bogata terminologie orientală relativă la comerţ (§ 104).

celebiŭ a. şi m. (şi **cilibiŭ**) I (sensurĭ archaice) 1. nobil, de bunném, titlu dat de Turcĭ maĭ ales Europenilor şi echivalent cu „efendi", reservat Turcilor.

M. Cost. 10: Rîmlenii eraŭ ómenĭ iscusiţĭ preste tóte némurile, subţirĭ, pentru aceia le dic gentilomĭ, cum dic Grecii *celebiĭ*. Nec. 386: Grigoraşcu Vel-postelnic, Grec ţărigrădén, din toţi Grecii acestiĭ a două domniĭ, cel maĭ bun şi maĭ înţelept şi *celebiŭ*.

2. titlu de politeţă analog luĭ „chir" (în epoca fanariotă), cu forma (grecizată) **ţelebi** şi dimin. **cilibidache**.

Fil. 66: *cilibi* Andronache îmĭ scrie, că de astă-dĭ înainte aĭ să fiĭ unul dintre slugile caseĭ mele. Al. T. 137 (ironic despre Grecĭ) n'audĭ, *ţelebi*?... care moşiĭ, *cilibidache*?

II (sensurĭ moderne) 1. boier, nobil.

Jip. 182: cine sînt ca *cilibiiĭ* de umblă câte un an numaĭ în calescĭ.

2. instruit şi bine crescut, amabil.

Stam. 460: să fie desăvîrşit procopsit ca un coconaş *cilibiŭ*.

3. graţios, elegant (sens maĭ ales popular).

Jip. 54: dăscălescĭĭ copiilor de la ţară împândără vorbe, că limba rumânéscă curată nu e *cilibie*, că e maĭ bine să vorbim ca la oraş... Oraş. 9: Să vĕ 'nvĕţ o meserie, delicată, *cilibie*... Marian, 176: Iară cel maĭ mijlociŭ, Om frumos şi *cilibiŭ*... Şep. II, 198: Leliţa trup *cilibiŭ*, Ce porţi otravă sub brîŭ, De omorĭ om de viŭ, V, 56 (d. Sucéva): *cilibghiŭ*, trup bine făcut, svelt şi frumos gătit. R.-Cod. 188: Mierliţă, mierliţă, Pasere pestriţă, La cap *cilibie*, Cum 'mĭ place mie.

— ČELEBI, seigneur (spéc. grec ou européen), poli, ayant de bonnes manières, noble, aimable, gracieux; bulg. čelebiĭa „june," ngr. τζελεμπής, galant, un élégant, Monsieur; sp. chilibi (=caballero). Titlul de „celebi", dat odinióră fiilor Sultanuluĭ domnitor, a ajuns la Turcĭ fórte comun, atribuindu-se orĭ-căruĭ neguţător saŭ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cetățén. Forma archaică sună *celebiŭ*, cea modernă *cilibiŭ*: vorba e deopotrivă răspândită în Muntenia și Moldova.

***celebilîc** n nobleță, politeță

Dion. 2:6: Mitriston cu Miloradovicĭ generar aŭ poftit de la prințipul Ipsilant prin vel-Vistier să 'și arate ș ăria sa *celebilîc* de a-i mulțumi cu 70 saŭ 80 pungĭ de banĭ pentru osten la lor.

— ČELEBILYK, civilité, urbanité, courtoisie.

ceplegeà f. un fel de grâŭ cu grâunte mic și închis, numit și „alac saŭ secară albă".

— KAPLyĝA, ivraie, folle avoine, chiendent (d. kaply „grâunte"); bulg. kaplağa „grâunțe ce servă de nutreț".

cerceveà f. 1. ramă de tabloŭ (litt. patru bucățĭ de lemn), sinonim cu „pervaz", de aceiașĭ origină.

Carag. 125: o să fie pusă în *cercevea*.

2. încadrarea uneĭ ferestre.

Basme III, 141: spars› giamurile și eșind afară cu *cercevele* cu tot.., o rupse d'a fugă.

Var. (muntene): **ciorciovea** și **giurgiuvea**.

Stănc. 57: *ciorciovelele* de la giamurĭ și canaturile de la ușĭ numaĭ de stejar săpat în chip de florĭ. Teleor, 4: un portret de fată mare pus în nisce *giurgiuvele* de lemn.

— ČERČEVÈ (pers. čarčive „quatre bois"), cadre, châssis, chambranle de porte; bulg. čerčeve, serb. čerčev și ğerğev, alb. čerčivă, ngr. τσερτσεβές, ramă de hârtie.

Cerchèz m. Circasian.

Nec. 45: acel capegi-başa... de némul luĭ era *Cerchez*; 383· Hanul aŭ zăbovit tótă iarna acolo pe la *Cerchezĭ*.

— ČERKEZ, circasien; bulg. (sabĭa) čerkeska; ung. cserkesz „pădurar".

cerchezesc a. circasian.

M. Cost. 309: aŭ trimis Vasile Vodă pre Catargiul în țara *cerchezéscă* și de acolo i-aŭ adus Dómnă... Ax. 160: i-aŭ adus luĭ Nicolaĭ-Vodă și un cal *cerchezesc*, dar de la Hanul.

cerchezéscă f. numele uneĭ hore jucată în Mold. și Dobrogea după masa de cununie (Sev. 280; Bur. 24).

cèrgă f. 1. pătură țărănéscă de pat: scórță, țol.

Cuv. I. 213 (d. 1588): o *cergă* vînătă de la Dragomir Beld. 383: Unĭĭ golĭ, alțiĭ în țolurĭ, alțiĭ în *cergĭ* învelițĭ. Al. T. 391: o țigancă învĕlită într'o *cergă* strențerósă; 836: se gătesce de culcat, se întinde pe pat, se acopere cu giubéua, 'și trage o *cergă* pe de asupra. Prov.: cât ți-e *cerga*, atât te întinde (Var.: cât ți-e plapoma...)

2. pătură de cal saŭ de căruță.

Rev. I, 340 (d. 1669): o *cergă* albastră turcéscă. Tarif 1761: *cergă* bună de 7 un leŭ, *cergĭ* de caĭ de 14 un leŭ. Al. T. 49: apuc o prăjină și jachĭ peste *cergă*. Zanne III, 98 (prov.): pentr'un purice nu puĭ *cergu* în foc. Al. 202: Pintenóge la picióre, Cu *cergĭ* albe pe spinare.

— ČERGA, petite tente: bulg. čerga „covor prost", sĕrb. čerga „șatră", alb. čergă „pătură pestriță de lână",

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ung. cserga „șatră“ și cserge „pătură“, țig. cerga „cort“, mcr. cergă „învelitóre“, ngr. τζέργα, covor.

Vorba aparține primitiv terminologiei ienicerilor: cort părat cu două porți boltite, ridicat la ziua mare înaintea cortului împerătesc și păzit de a 17 orta de ieniceri; astădi cort țigănesc, șatră. Cerga, ca și chilimul, face parte din mobilierul casei țărănesci: § 98.

cerviș n. grăsime topită de boŭ, vacă, bivol (scósă din óse la zalhana), ce se întrebuințéză la bucătărie. In sec. XVIII. Țările române eraŭ datóre a trimite la Țarigrad pentru trebuința capanului împeratesc o sumă anumită de cerviș (§ 77).

Ur. XIX, 284 (d. 1826): *cervișul* boilor...

Var.: **cerviciŭ, cirviș** și **ciriviș.**

Ur. IV, 344 (d. 1812): seŭ și *cerviciŭ* din vitele ce se tăia pe la salhanale și se trimitea la caban din Moldova p nă la patru și cinci sute mii ocă și se da după flat. Ur. XXII, 299 (d. 1826): *sĕul, cerviciul*, pastramaua .. Stam. 330: Că acel car era plin de bărdane și bășică, In care la căsăpie se pune seŭ și *cerviciŭ*. Isp. 150: își puse o bășică de *cirviș* în cap. Jip. 70: unt și untură, *cirighiș*... Delavr. 125: șoldurĭ ca două burdufe de *cirivișŭ*. Marion, 66: în fund căzănăria unde se topesce seul și se face *cirivișul*.

— Cervis (pers. „gras“), graisse de certains animaux, suif fondu; bulg. cerviș.

chebàp n. (și **chiabap**), friptură turcéscă cu care se improviséză un prânz pe drum: felii largi de berbece înfirate pe o frigare și fripte pe cărbuni, apoi stropite cu sos de cépă și de pătlăgele roșii.

Od. III, 39: dobe de mistreț și *chebapurĭ* de căprióră. Fil. 111: îți făgăduesc o friptură care să întrécă *chiabapurile* de la masa lui Vodă

— kebab (ar.), viande rôtie; bulg kebap, serb. čebap, rut. kebab, ngr. κεμπάπι.

chèbe f. (și **chebă**) manta de pâslă (négră, albăstruie saŭ cărămidie), înflorată cu găitane, purtată de țărani, mai ales de surugii și odinióră de haiducĭ. Chebea saŭ ghebea acopere trupul de la gât și până peste genuchi: pe guler, spate, póle, piepți și mâneci e cusută cu găitane de altă colóre de cât a pâsleĭ.

Cr. II, 161: i-a îmbrăcat la fel cu *cheburĭ* albe și cușme noue. Al. 86: Nu ți-e roibul de vîndare, Să-ți daŭ *chebea* din spinare? 209: O cétă de voinicel, Lotri, puișorĭ de zmeĭ, Cu căciule stogoșate, Cu *chebe* roșiĭ pe spate...

Var. (munténă): **ghebă.**

Ar. 81 (d. 1821): o *ghebă* de postav cu găitan de mătase. Fil. 344 *ghebe* scurte împodobite cu găitane tricolore. Jip. 32: *ghebele*, iței, zechile, zăbunu, antiriŭ... Tarif 1870: *ghebe* de aba bune de Ploiesci. Stanc.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

344: ciobanĭ înfășuraţĭ în *ghebe* și cu căciulile pe urechĭ. AL. 159: Cu doĭ-spre-ḑece panduri, Cu *ghebe* și cu poturĭ.

— KEBE, feutre grossier, manteau de villageois en feutre grossier; bulg. kebe, serb. ćebe „covor de lână“.

Despre îmbrăcămintea ţăranuluĭ: § 100.

chef n. (și **chief**) 1. un fel de confort oriental, constând din gustarea liniștită a cafelĭ și a ciubuculuĭ (în acest sens sinonim cu „tabiet“).

AL. T. 432: ce *chefurĭ!* ce tabieturĭ! GHICA, 349: Hiotoglu 'șĭ făcea *cheful* cu ciubuc și cafea, după obiceiul oriental, pe când fruntașiĭ satuluĭ staŭ în picióre dinaintea luĭ smeriţĭ și respectuoșĭ.

2. dispoziţiune veselă, voie bună: „a fi cu chef“, bine dispus; „fără chef“, a nu fi în tóte apele luĭ (cf. turc. kefsiz „indisposé“).

KOG. 218: aŭ nemerit trimisul tocma în ḑioa care s'aŭ cununat Beizadè și eraŭ toţĭ la masă, un le șĭ-aŭ cam stricat *chieful* și nunta auḑind de mazilie. CR. I, 136: Moș Nichifor era fórte vesel, în cât nu scia baba luĭ ce l'a găsit, de-l așa de cu *chef*, cum nu maĭ fusese de multă vreme; II, 31: *chef* și voie bună! ḑise celalt scoţênd o hrincă înghețată din desagĭ. GANE I, 171: începură să rîḑă cu un *chef* nespus. AL. T. 568: de mult n'am rîs așa cu *chef*; 691: bărbatu-meŭ era cu *chief* și se lăuda că mĭ-o cumpĕra o malote. NEGR. II, 8: cineva n'are totdeauna *chef* să spuie tóte cele. FIL. 159: acest dăscăleciŭ ne-a stricat tot *cheful* cu iiicaua luĭ. ISP. 103: nu voiă să-l vaḑă niciodată o clipă de ochiŭ măcar fără *chef*; 192: ce aĭ la sufletul teŭ, de eștĭ tot fără *chef* și mâhnit? STĂNC. 110: ajunsese, biata fata, să nu maĭ aibă *chef*, să nu maĭ vorbéscă.

3. petrecere cu masă mare și bĕutură din belșug, veselie după bĕutură: „a face (a se pune pe) chef“, a se da petrecerĭ, a mânca și a bea sdravĕn (cf. turc. kef etmek „se divertir“).

AL. T. 80: nicĭ un *chief* nu se făcea fără asta cobza mea; 656: na un bacșiș, să faceţĭ *chef* și veselie... GHICA, 36: acest *chef* de nuntă, la ceĭ de jos, ţinea treĭ ḑile, iar la boier ţinea șépte ḑile și șépte nopţĭ, după legea Domnilor și a Impĕraţilor. CARAG. 103: sciĭ, a făcut ómenĭ *chef*, c'asĕră a fost lăsata seculuĭ. ISP. B. SN. 23: meseniĭ se dete *chefuluĭ*; 50: s'aŭ logodit și acum s'aŭ pus pe *chef*. TEOD. 541: Masa mare că 'ntindea Și la *chefurĭ* se punea. MARIAN II. 167: De la St. Gheorghe în jos S'a pornit un *chef* frumos.

4. stare de beţie mare: „a fi cu chef, a prinde chef“, a se ameţi de bĕutură, a se îmbĕta cum se cade (cf. turc. kef olmak „se griser“).

ISP. 23: s'ar fi lăudat la un *chef* ce aŭ făcut cu toţiĭ. AL. T. 840: să-l îmbĕt, să-ĭ fur minţile... omul la *chef* multe face... ȘEȘ. I, 37: Și c'o buticică de vin, Să vĕ fie *cheful* deplin.

5. plăcere, poftă, pornire sufletéscă: „a (nu) avea chef“, a (nu) simţi plăcere saŭ tragere de inimă.

NEC. 223: aŭ maĭ ședut vr'o săptĕmână cu dînsa până șĭ-aŭ făcut *cheful*; 269: le părea rĕŭ și Muntenilor, că i-aŭ scăpat aceĭ doĭ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

boierĭ şĭ nu şĭ-aŭ putut face *chfeul* pizmeĭ ceĭ vechĭ ce aveaŭ. Beld. 413: aceea ce-ĭ era *cheful*, cât îĭ plăcea, cum voià. Al. T. 647: n'am *chief* de gioc. Gane I, 35: negrule, fă pe *cheful* teŭ şi du-mĕ unde voieşcĭ. Pann, 149 (prov.): până vine *cheful* bogatuluĭ, ese sufletul săraculuĭ. Teod. 587: Luĭ Stan *cheful* să-i-l fac, Să mĭ flŭ şi mie pe plac.

— kef (ar. keif „santé“), bien-être (de corps et d'esprit), bonne humeur, gaîté, ivresse légère; bulg. kef, alb. sĕrb. čef. ngr. κέφι (κεῖφι), humeur, mor. chefe „poftă“.

chefuesc v. 1. a face chef, a petrece.

Isp. 105: poftiră pe Fĕt-frumos la masă, ca să se *chefuéscă* şi să petrécă împreună. Teod. 89: Apoĭ nunta se gătia, Pe fata mi-o cununa Şi treĭ ḑile *chefuia*.

2. a petrece cu bĕutură, a se îmbĕta.

Teod. 298: Şépte buţĭ de vin scotea, Mare chef că *chefuia* Şi treĭ ḑile că'mĭ tot bea. Vulp. 60: Haideţĭ, haideţĭ d'un pelin, Haideţĭ să ne *chefuim*.

Var. (mold.): **chefăluesc.**

Negr. I, 222: vreŭ să ne întrecem la masă, măcar să sciŭ că m'oiŭ *chefălui*; II, 10: iaca vinul! căutaţĭ de nu vĕ *chefăluiţĭ* cum vĕ-i obiceiu. Al. T. 884: mi ţi l'am *chefăluit* frumos, de am prifăcut zapisu cu cuiu... Cr. I, 11: le am făcut de mâncare şi le am scos un cofăel de vin, de aceea ne am *chefăluit* şi noĭ o lécă. Gane II, 207 la nunta d-sale m'am *chefăluit*.

chefliŭ a. 1. cu chef, vesel, care ţine la petrecerĭ.

Marion, 3: om *chefliŭ* şi bun la suflet.

2. cuĭ îĭ place cheful, care s'află în stare de beţie.

Basme IV, 144: bună ḑiuă, frate, strigă *chefliul* intrând în casă. Teod. 544: Io, cumnată, o să viŭ, Cum mĕ veḑĭ aşa *chefliŭ*...

— kefli (keifli), gai, de bonne humeur, qui a une pointe d'ivresse: ngr. κεφλής.

chel a. şi m. 1. care e fără pĕr pe tot capul saŭ numaĭ într'o parte, sinonim cu „pleşuv“.

Teod. 337: Să nu-ĭ caḑă cosiţa, Să rĕmâie *chélă*.

Vorba figuréză în numeróse proverbe şi jócă un rol însemnat în basme (§ 39).

Golescu: *chelul* a mâncat mielul: *chelul* lesne se tunde; ce aĭ cu el, dacă-ĭ *chel?* Pann, 120: *chelului* ce-ĭ lipsesce? numaĭ tichie de mărgăritar. Isp. Rev. III, 147: *chelului* numaĭ *chel* să nu-ĭ ḑicĭ.

2. fig. în locuţ. „a scăpa chel“, a fi bătut (Zanne II, 517).

— kel, teigne, rogne: teigneux, chauve; bulg. kel „rîie“ şi kelev „pleşuv“, serb. čela „chelie“ şi čelav „chel“, alb. čelă.

chelie f. 1. starea celuĭ chel.

Pann I, 5 (prov.): chelului despre *chelie* să nu-ĭ spuĭ vr'o istorie

2. (ironic) cap chel.

Marion, 82: scóse din buzunar tichia şo puse în cap pentru că era frică să nu rĕcéscă la *chelie*.

Vorba revine în douĕ locuţiunĭ caracteristice: „a

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

freca *chelíu* cuiva", a-l bate rĕŭ (Glos. 120) şi „l'a lovit *chelia*", l'a găsit norocul (Zanne II, 521).

chelbàş a. rîios.

Mill.o, Potpouri, 10: dór nu-s *chelbaş*.

— KEL BAŞLŬ, teigneux (baş „tête").

chelbăşesc v. 1. a ajunge chelbaş; 2. fig. a despuia.

Kik. III, 141: la preţ el te *chelbăşia*...

chèlbe f. rîie la cap (în Moldova).

Sęp. II, 65: să nu pui sita pe cap, că faci *chelbe*; III, 174: ómenii se ung la cap cu gaiţă (gaz), ca să le trécă *chelbea*. Zanne II, 520 (prov.): îi plin de *chelbe* (e sărac).

Vorba e o derivaţiune ulterióră din chelbaş (cf. slujbă: slujbaş) ca abager din abagerie.

chelbos a. sinonim cu „chelbaş".

Negr. I, 249: *chelbosului* tichie de mărgăritar nu-i trebue.

chelboşesc v. a căpĕta chelbea.

Al. T. 1541: dór n'am *chelboşit*...

chelèş a. şi m. cel ce are chelie (personaj favorit în basmele muntene).

Isp. 153: chemâ pe argatul cel *cheleş*; 164: *cheleşul* se duse de culese florĭ.

— KELEŞ, teigneux; bulg. mcr. keleş.

chelemèt n. vorbă, numaĭ în locuţ. „a face chelemet", a sta de vorbă (se aude maĭ ales în Moldova).

Gorj. IV, 140: nu-i trébă să fac *chelemet* cu dînsa. S. Năd. 104: ca vecinĭ se cunosceaŭ după nume, *chelemet* nu făceaŭ uniĭ cu alţiĭ.

—KELIMET(ar.),parole,discours.Vorbalipsesceaiurea.

chenàr n. 1. marginea uneĭ stofe şi broderia cusută pe margine.

Rev. II, 334 (d. 1821): roche de pambriŭ cu 3 rînduri *chenarurĭ*. Isp. 194: o basma cu *chenar* pe margine.

2. fig. margine, cadru.

Delavr. 70: sórele, la zorĭ, şerpuesce munţiĭ cu *chenare* de rubin.

3. pl. brîne trase pe marginile uneĭ zidărĭi.

— KENAR (pers.), bord, rive, marge; bulg. kenar, serb. čenar „hotar, sfîrşit", alb. kienar, mcr. chenare, ngr. κενάρι, bordure.

chenăruiesc v. a broda marginea uneĭ haine.

Delavr. 46: 'şi suflecară mânicele *chenăruite* în stacojiŭ.

chepceà f. lingură de umblat în metale topite [Isp.]

— KEPČE (pers.), grand cuiller pour ôter l'écume; bulg. kebče, ngr. κεφέ.

chepenég n. 1. în vechime, haină boierésc de paradă strînsă pe trup.

Od. I, 71: aḑĭ Mihnea a îmbrăcat *chepenég* de catifea roşie cu ciaprazurĭ şi cu bumbĭ de aur.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. manta de plóie.

PANN, 100 (prov.): după plóie *chepenég*.

3. manta de pânză grósă cu glugă, asemenea ghebeĭ, purtată maĭ ales de ţăraniĭ din Ardél (unde se aude sub forma **căpenég**, luată de la Ungurĭ).

MARIAN, I, 181: Orĭ dóră ţie ţi-e greŭ De sub *căpenégul* meŭ. VULP. 54: Plóia să mĕ plóie, *căpenégu* 'mĭ móie.

— KEPENEK, vêtement pour la pluie, capote de bure que portaient les janissairs pendant l'hiver; curd. kiapanek „manteau de laine non tissue"; bulg. kepeneg, rut kepeniak, pol. kopieniak, ung köpenyeg.

Vorba figuréză în diferite dialecte turco-tatare, aşa că originea-ĭ orientală e incontestabilă: chepenégul a fost aḑĭ înlocuit în Turcia cu „iamurlucul."

chepèng n. 1. uşă de pivniţă aşeḑată orizontal la nivelul podeliĭ, sinonim cu „tarabă."

MARION, 62: nea Costache ridicase *chepengul* pimniţeĭ şi-l legase, ca să nu-l ridice mereŭ la fie-care scótere de apă. CARAG. I, 5: la drépta, *chepengul* beciuluĭ şi o uşe ce dă în celar.

2. locuţiunea „în chepeng," drept în jos.

OD. I. 157: ferestrele catuluĭ de sus... se trăgeaŭ în *chepeng*.

— KEPENK, trappe, piège, volet; bulg. kepenk, serb. čepenak, alb. kiepengi, ngr. κεπέγγι (= καταρρακτή).

cherèm n 1. favóre, bună-voinţă.

GORJ. II, 86: câte lucrurĭ marĭ săvîrşésce la orĭ-cine năzuiesce la *cheremul* seŭ.

2. fig. discreţiune, bunul plac, în locuţiunea „a fi (a veni, a avea) la cheremul cuiva," a dispune de dînsul.

AL. T. 513: de acum îĭ la *cheremul* meŭ; 840: să rup zapisu? nu-mĭ vine la socotélă!... să-l daŭ pe Mândica? nu-mĭ vine la *cherem*. GHICA, 350: te avea la *cheremu* luĭ..., căcĭ avea la îndemână un arsenal întreg.

— KEREM (ar.), générosité, faveur, grâce, clémence. Vorba lipsesce în idiomele balcanice.

cheresteà f. 1. lemn lucrat, lemne de construcţiune. Aprópe un secol, ţările române, în special Moldova, eraŭ datóre să dea Porţiĭ pe un preţ fix acest product al codrilor seĭ (maĭ ales din jud. Bacăŭ, Némţu şi Sucéva) pentru ridicarea căruia se orînduia un anumit dregĕtor (V. direcci-başă), care, odată cu boieriĭ înadins trimişĭ din partea Domnuluĭ, priveghea şi grăbia tăierea cherestelelĭ trebuitóre Porţiĭ (Drăghicĭ I, 29).

KOG. 198: pod în Dunărea la Obluciţă, *cherestele* şi alte multe nesfîrşite angăriĭ; 229: aŭ poroncit ca să scrie pe la ţinuturĭ să taie *cherestea*; 260: să trimiţĭ *cherestea*, ca să facem pod la Isaccea. UR. III, 138 (d. 1792): *cherestelele* care din vechime s'aŭ obicĭnuit a se tăia din munţiĭ Moldoveĭ şi a Valahieĭ pentru cetăţile de la Rumile.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. lemnărie: bîrne, scânduri, laţi.

Tarif 1792: *cherestéua*, adică lemnele cele lucrate ce merg la ţara turcéscă... scórţele, scândurile, laţii sáu alte *cherestele*. Al. Pr. 512: făcea de câţi-va ani negoţ de *cherestă*.

3. podéla sau lemnăria unei zidiri.

4. fig. complexiune fisică (cf. fr. bien bâti).

Carag. Nov. 80: e un om cu o *cherestea* uriaşă. Zanne III, 103: ce mai *cherestea* eşti!

5. mecanism interior: ex. *cherestéua* césorniculuĭ.

6. fig. ceva gros şi ordinar.

Zanne III, 103: nu-i e *cherestea* obrazul (se dice de omul cu obraz subţire).

Var. (archaică): **herestea**.

Dion. 204: Vodă în urma foculuĭ aŭ făcut şi el ajutor oraşuluĭ cu *herestea*, măcar că o plătia orăşanii ómenilor din ţară ce o aducea după domnéscă poruncă, dar numaĭ maĭ uşor în nart şi făcea înlesnire ómenilor la facerea caselor. Ur. XIX, 284 (d. 1826): *herestea* de tot felul prea bună.

— kereste, bois de construction, planches, poutres; bulg. kereste „grilaj şi lemnărie," serb. ćerasta, alb. kiristee, ngr. χερεστές, mgr. cherestee „lemn de pădure."

Despre importanţa istorică a vorbeĭ: § 76.

cherestegiŭ m. cel ce vinde cherestea, negustor de lemnărie.

Ghica, 235: *cherestegiŭ*, dulgher, tîmplar.

Var. (munt.): **chiristigiŭ** (Ionescu, Putna 267).

— kerestegy, marchand ou fournisseur des matériaux de construction.

cherestegerie f. curte mare unde se ţine cherestea.

Carag. 42: să-mĭ arză *cherestegeria?*

cherpedin(e) n. cleşte de scos caielele potcóvelor.

— kerpedin (ar. kelbetein), tenailles à l'usage de forgerons du maréchal-ferrant.

Ca şi iabaşa, vorba aparţine uneltelor de potcovărie (§ 105) şi rămâne mărginită în acéstă sferă specială.

chertic n. răboj la ocne (ca mijloc de contabilitate la vînzarea sării).

Sutzo, Statistica, 149: un *chertic* domnesc de 2000 ocă sare.

— kertik, entaille en coche sur le bâton qui sert de marque au boulanger, au boucher etc.

Vorbă specială cunoscută în Moldova.

chervàn n. 1. caravană în mişcare (rar întrebuinţat cu acest sens primitiv).

Ghica, 323: când am ajuns la pod la Bănésă, *chervanul* se ţinea lanţ; sute de trăsurĭ mergeaŭ lin pe şleaŭ, una după alta.

2. car mare de transport (unicul sens popular).

Od. I, 95: în urmă-le venia un *chervan* mare mocănesc plin

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

până în coviltir de sipeturĭ. PANN, Nastratin Hogea, 38: cu clopote la gâturĭ ca și la orĭ-ce *chervan*. STÂNC. Alte B. 32: se depărtară *chervanele* și se risipiră valurile de praf....

Var. (archaică): **chiaruvan**.

IST. 1715. p. 5: toți cei ce ar face călĕtoriĭ, aŭ în oștire mare aflându-s·, aŭ în chip de *chiaruvan* călĕtorind...

— KERVAN (pers. kiarvan), caravane; bulg. kervan și karvan „fil d'animaux de bât", serb. karvan, alb. kar(a)van, ngr. καρβάνι și κερβάνι, mcr. cărvane. V. Partea II: carvasara. Din aceiași vorbă orientală derivă formele europene: sp. it. caravana, fr caravane Dozy, 249; de aci neologismul „caravană", în poesia nóstră literară (Al. Poesiĭ II, 118: rătăcitóre *caravane* ostenite).

chervangiŭ m. cărăuș (Costinescu).

— KERVANĞI, voyageur par caravane, chef de caravane: bulg. kervanǧiĭa și karavangiĭa; mcr cărvănar.

***ches** 1. (imper.) taie! (adĭ ironic).

GHICA, 117: când Olténul ḑicea *ches!* capul și sbura...

2. locuț. „a face ches", identică cu „chesăgesc".

AL. T. 1242: gios o mulțime de căpĕțâni tăiete... pricep că leaŭ *făcut ches* pe tóte în vremea răzmeriței.

— KES. coupe! (imper. d. kesmek „couper").

chesăgiŭ m. 1. pungaș, hoț (litt. tăietor de pungĭ).

NEC. 231: venise treĭ Sĕrbĭ la Duca-Vodă aice în țară, să slujéscă, cariĭ aceĭ Sĕrbĭ maĭ înainte vreme fusese *chesăgiĭ*. TEOD. 164 (orație): Ți-a cumpĕrat un fes de la întâiul *chesăgiŭ* [în text: casegin]

2. măcelar, într'un cântec d. Prahova (cu var. **chisăgiŭ**).

VULP. 21: Ḑiua e cârciumar la buțĭ, Nóptea *chisăgiŭ* de Turcĭ.

— KESIĞI, qui coupe, coupeur de bourses, voleur adroit (d. kesmek „couper, retrancher"): bulg. serb. keseĭa și kisiĭa, ngr. κεσιντζής, pungaș.

chesăgesc (și **chisăgesc**) v. a tăia în bucățĭ (vorba se află numaĭ în poesia populară).

TEOD. 483 (cântecul zavergiilor): Vaĭ, săracĭ Arnăuțiĭ, Cum îĭ *chesăgesce* Turciĭ! 487: Dar și pe eĭ apoĭ I-a *chesăgit* ca pe boĭ. 506: [Voinicĭ] Tot de dînsul *chisăgiți*, Tot de dînsul omorîți; 587: Turcĭ bogați că sărăcià, Grecĭ hainĭ că *chisăgia*, Leși păgânĭ că pistosia.

chesàt n. lipsă de vînḑare, în opos. cu „dèver".

— KESAT (ar. kesad), manque de débit, chômage, stagnation du commerce; bulg. kesat, ngr. κεσάτι, difficulté de vendre.

Vorbă populară în Muntenia, ca termin special negustoresc, ca și antonimul seŭ „dever".

cheschèt n. grâŭ fiert cu bucățele de carne.

AL. T. 74: ciulama, baclava, *cheschet;* 505: să-mĭ facă la masă vr'un *cheschet*, vr'o plachie.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— KEȘKEK (pers.), soupe de gruau et de viande; bulg. keșkek, serb. češket, ngr. κεσκέκι.

chezàp n. (și **chizap**) vitriol întrebuințat de boiangiĭ (numit înainte și „caraboia“).

IONESCU, 694: *chizap* cu 5 galbenĭ maja de 40 grame.

— KEZAB (pers.), eau forte (d. tez „tare“ și ab „apă“) bulg. kezap, serb. čezap.

chiabùr a. fórte bogat, putred de banĭ.

AL. T. 434: m'am făcut *chiabur*. CR. I, 37: fratele maĭ mare era harnic și *chiabur*. PANN I, 64: e *chiabur*, se scaldă în averile sale. CAL. 1895, p. 74: îl schimbă din pălmaș ca vaĭ de om în fruntaș *chiabur*. ISP. 207: el cunoscea de mult pe un cioban *chiabur*; 267: iacă un negustător *chiabur* că vine și la dînsul.

— KIABIR (ar. kebir „grand, noble“), puissant, riche. Vorba, la noĭ fórte răspândită, lipsesce în idiomele balcanice. In stilul familiar, adesea ironic.

chiaburesc v. a se face chiabur, a se îmbogăți fórte.

TEOD. 552: Noĭ cu el am haiducit, Noĭ cu el am *chiaburit*; 670: Tudorel se îmbogăția, Tudorel se *chiaburia*.

De aci și forma compusă, **închiaburesc**, cu același sens.

SPERANȚIA Rev. N. I, 279: Ceilalțĭ ómenĭ, vĕdênd că Șotiea Babel s'a *închiaburit*, aŭ început a lua pildă de la dînsul.

chibrìt n. 1. bețișor uns cu puciósă pe o margine și care se aprinde prin frecare (pl. chibrite și chibriturĭ).

STAM. 99: un *chibrit* aprins la tigăiță țiind, pulberea se aprindea. CR. II, 111: dă-i o pîrlélă bună cu nisce *chibriturĭ*. CARAG. 18: dar tutun și cărticică ți-aĭ luat? *chibriturĭ* aĭ? ȘEȘ. IV, 131: Din teșilă scóse iute treĭ surcele de *chibrite*.

Două credințe băbescĭ se rapórtă la chibrit: când se varsă chibriturile, aŭ să vie mosafirĭ (Șeș. I, 191) și când a trosnit chibritul, are să ia parale.

3. om lung și slab (ca un chibrit), înalt și subțire (vorbind de tocurile ghetelor mitocănescĭ).

MARION, 53: Niță cu vr'o cinci inși gătiți ca de Pasce aveaŭ nisce ghete cu tocurĭ *chibrit*, ce făceaŭ să crape de necaz pe cellalțĭ flăcăĭ.

4. fig. (și archaic) aprindere, îmboldire.

DUM. 25: D-luĭ și cu alțĭ boierinași urmă cu mergerea maĭ pe urmă, ci cum luară scire (de sosirea Turcilor) dobîndiră deosebit *chibrit*.

5. fig. om iute, mânios, de unde locuțiunea: „i-a dat cu chibritul la nas“, l'a supĕrat (Zanne, III, 103).

— KIBRIT (ar. „souffre“), allumette; cum. chibrit „sulphur“; bulg. kibrit, serb. čibrit „fir de puciósă“, mcr. chibrit, ngr. κιμπρίτι. Ca termin de alchimie pentru „puciósă“, vorba arabă a suferit în spaniola și franceza o serie de curióse deformațiunĭ (cf. Devic, 4).

Vorba se aude și în partea Ardéluluĭ învecinată

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cu Muntenia: altminterea, se ḑice cătrăniță (în Tîrnava) și șvebel saŭ ghiuſă (în Năsăud). In România vorba e pretutindenĭ populară și n'are alt echivalent. Sensurile figurate sînt propriĭ limbeĭ române.

chibritelniță f. cutióră de ţinut chibriturĭ.

chifteà f. cocoloș de carne tocată.

Bogd Com. 28: *chiftele* cu sos.

Var.: **cheftea, chioftea, chiuftea** și (arch.) **cuftea.**

Tarif 1761: *cuftele* cantarul 50 banĭ vechĭ.

— KŬFTE, KÖFTE (pers. „pilé, hachi"), boulettes de hachis cuites au beurre: bulg. kĭufte, serb. ćufte, ngr. κεφτές și κιοφτές, mcr. chioftè.

chihlibàr n. (și **chilimbar**) ambră galbenă, litt. „care atrage paie", proprietatea cunoscută a chihlibarulŭĭ.

Tarif 1792: *chihlibar* nelucrat, oca 180 banĭ. Delavr. 175: șalurĭ de Ţarigrad și *chihlibare* cât oul de găină. Jip. 70: icóne de sticlă, *chilimbar*, matostat, tumbac... Teod. 512: Dinţĭ mĕrunţĭ mărgăritar, Ochișori-ţĭ de *chihlibar*...

Aceste două forme sînt propriĭ Muntenieĭ, pe când în Moldova se aud numeróse variante: **chehlembar, chelimbar, chihlimbar** și **chihrimbar.**

Tarif 1761: *chihrimbar* de cel bun oca 3 leĭ 7 potronicĭ vechĭ, *chihrimbar* prost oca 230 banĭ. Negr. I, 240: ușile de cristal și mobilele de *chihrimbar*. Al. Pr. 114: mătănĭĭ de mărgean saŭ de *chihrimbar*. Tarif 1792: *chehlembar* pe unde va intra saŭ eșĭ 180 banĭ. Drăgh. I, 156: *chelimbar* negru mirositor din munţiĭ Carpaţilor.

— KEHRIBAR, KEHLIBAR, KELIBER (pers. kiah-rüba „tire-paille"), succin: bulg. kehlibar, serb. ćelibar și ćehlubar, alb. ćehribar, mcr. chihlibare, ngr. κεχλιμπάρι. Din aceiașĭ vorbă orientală derivă: sp. it. carabe, fr. carabé „ambre jaune".

chihlibariŭ adj. (și **chihlimbarlŭ**) galben ca chihlibarul (vorbind de vin).

Fil. 231: o arămeșă de vin *chihlibariŭ*. Od. I, 84: un pahar de vin *chihlibariŭ*. Gane III, 215: butelcĭ pline cu vinul cel maĭ *chihlimbariŭ*.

Formaţiune analogică (§ 23).

chilă f. veche mĕsură de capacitate pentru cereale în valóre de 400 oca saŭ 20 baniţe.

Nec. 250: aŭ apucat [Brăncovénu-Vodă] numaĭ de aŭ luat în nisce cuhniĭ cu caĭ aĭ luĭ vr'o sută *de chile* de orz. Grec. 325: să gătéscă Antioh-Vodă den ţară 100 de *chile* de zaherea, o sémă să se strîngă la Bucurescĭ și o sémă la Tîrgoviște, să fie de trébа oștilor. Dion. 184: Domnul Moruzi aŭ găsit prilej, cum să câștige banĭ, că nu-ĭ era destul venitul Domnieĭ, și strîngênd mult grâŭ de zaherea de pe unde găsia, plătind 7 leĭ *chila*, apoĭ îl vindea în Bucurescĭ la pitarĭ cu 40 leĭ *chila*. Tarif 1792: orzul de un sac de *chile* șése, 40 banĭ. Al. T. 953: dacă vreĭ să-mĭ daĭ grâul cu 50 de leĭ *chila* și popușoiul cu 16

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

leĭ merța, 'țĭ cumpĕr tótă pânea de pe moșie. Isp. B. Sn. 73: lua 21 de baniță în *chilă* în loc de 20. Stânc. 21: a vĕrsat stăpânul pașĕrilor din lumea asta 5 *chile* de meiŭ. Teod. 57: In tîrg la Buzĕŭ, Pe *chile* de grâŭ,

Vorba figuréză în locuțiunea proverbială „a bate ca p'o *chilă* de popușoiŭ," a snopi în bătăĭ.

— kile (ar.), mesure de blé ou de liquide (d. gr. κοῖλον); bulg. kile, serb. kila, ngr. κιλές; ung. kila, pol. kila.

Ca mĕsură de grâne, chila (ca și dimerlia) e turcéscă, pe când banița și merța sînt slavone.

chilermeneà f. un fel de ciupercă *(Bolus armeniaca)*.

Tarif 1761: *chilermene* de 14 ocă 1 leŭ.

Vorba e cunoscută și în Muntenia (Polysu): prin etimologie populară: **chilie armenéscă** (Conv. XXVI, 452).

— kil ermeni, bold' Arménie (d. kil „argile" și ermeni „Arménie"): ngr. κιλερμενί.

chilìm n. covor țărănesc cu două fețe.

Tarif 1761: *chilimurile* turcescĭ de unul 14 banĭ buni, *chilimurĭ* brovslavscoi de unul 10 banĭ. Fil. 63: un pat de scânduri acoperit cu un *chilim* de Țarigrad. Ionescu, 686: femeile fac scórțe și *chilimurĭ* pentru așternut în case. Țara N. II, 194: Numaĭ *chilimurĭ* turcescĭ, Covóre persienescĭ...

— kílim (pers.), tapis grossier à poils ras, natte; cum. chilim „tapetes"; bulg. kilim, serb. čilim, rus. kilimŭ, alb. kilim, mgr. chilime, ngr. κιλίμι, rut. rus. pol. ung. kilim.

chilipìr n. 1. marfă de ocasiune cu preț de nimica, lucru cumpĕrat ieftin.

Al. T. 258: s'o îndulcit cu *chilipiruri*, de când o pus mâna pe moșie; 465: nu perdețĭ *chilipiru* de la mână; 828: nu scăpa *chilipiru* din mână; 1357: până acum nu s'aŭ înfățoșat nicĭ un *chilipir*. Stânc. B. și Sn. 33: să se ducă la tîrg să cerce a apuca niscaĭ *chilipiruri*.

2. folos neașteptat, câștig întîmplător.

Beld. 411: Căcĭ într'așa *chilipiruri* sciaŭ că nu vor maĭ da. Clăs. I, 218 [un cartofor vorbesce]: într'o cafenea grecéscă daŭ de *chilipir*; IV, 243: să mĕ feréscă D-deŭ de așa *chilipir!* Oráș. 19: Sîrmana vreme veche, vestită 'n *chilipiruri*... Basme III, 112: bravo! peste bun *chilipir* am dat! ḑise impĕratul, uitându-se la frumusețea vitelor.

3. (ironic) bucățică bună.

Isp. B. Sn. 125: o vulpe mirosise a carne..., socotia că a dat de vr'un *chilipir* și venia să-șĭ cerce măselele în el. Polysu [Adnotaț.]: Fata asta, ce maĭ *chilipir!*

Var. (mold.): **chelepir** și **chelipir**.

Drăgh. I, 186: asemenea mansupurĭ sau *chelepirurĭ* bănóse... Al. Pr. 25: când iubitul seŭ bărbat se folosise de vr'un *chelipir*...

In Ardél se aude forma **chiripir** cu sensul de „trébă, folos" (Reteg. 97: țiganul scie tot *ciripirul* lor).

— kelepir, butin, tout ce qui s'achète à très bon marché ou s'acquiert pour rien, par occasion, trou-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

vaille; alb. bulg. kelepir, serb. čelepir „pradă“ (čelepiriti „a jăfui“), hilipuri, ngr. χελεπίρι, trouvaille.

[illegible] arţinea la început sferei militare (ca sinonim[illegible]am“ saŭ „iamă“) şi sensul primitiv de „jaf“ îl păstrează încă în parte derivatele sale.

chilîpirgiŭ m. 1. cel ce umblă după chilipiruri.

Kik III, 141: negustorĭ însémnă *chilipirgiĭ* ...

2. (ironic) cel ce caută aventurĭ amoróse.

— KELEPIRĞI, celui qui achète ou qui veut toujours acheter pour rien, a très bon marché; bulg. kelepirğiĭa.

chilipirgesc v. a trage pe sfóră, a înşela.

Kik. III, 141: a apucat nărav de *chilipirgit* ...

chimiòn m plantă cu bóbe aromatice, asemenea anasonului *(Carum carvi)*, cu mai multe varietăţĭ: chimion de câmp saŭ „secărea“, chimion de apă saŭ „mărăraş“ *(Oenanthe)*, chimionu-capuluĭ *(Laserpitium)* şi chimionu-porculuĭ *(Peucedanum)*.

— KIMION, cumin (d. gr. κύμινον, de unde şi forma paralelă *chimen)*. Vorba grécă însăşĭ a venit din Orient (ebr. kammon).

chimioniŭ adj. de colórea negriciósă a chimionuluĭ.

— KIMIONI, de couleur cumin, vert olivâtre.

chimìr n. (în Moldova **chimer**) 1. sensul primitiv: boltă arcuită, arcadă.

Ist. 1715, p. 27: apa de la un loc este adusă pe *chimiruri* de piatră înalte, până ce intră în cetate de se împarte la fîntînĭ. Stam. 39: un Arman bĕtrân ce şede în nisce *chimeruri*.

2. astădĭ, brîŭ lat şi îndoit de piele, ce servă ca pungă de purtat parale, cremene, cuţit etc., sinonim cu „şerpar“: împodobit cu nasturĭ şi cusăturĭ, chimirul e purtat de ţăranul de la munte.

Cr. II, 62: o curĕluşă de cele cu *chimeruri*. Contemp. II, 816: scuturând *chimeriul* scóte cele două parale. Al. T. 1607: mai scóte, giupâne, din cel *chimir*, mai scóte. Gane I, 94: *ia* de colo *chimirul* cu banĭ. Od. I, 65: un cojoc scurt de óie négră, cu glugă la spate, şi *chimir* cu oţele. Jip. 50: *chimiru* teŭ ar găfui înţesat de sute şi de miĭ de galbenĭ. Marian I, 13: Măĭ panţirĭ cu straie dalbe Şi cu *chimiruri* albe. Şeĭ. IV, 131: Apoĭ mâna în brîŭ punea, De *chimer* se desfăcea. Bur. 190: Un *chimir* cu galbenĭ mulţĭ Şi un testemel cu cărţĭ.

3. pungă cu banĭ, banĭ.

Al. T. 40: când mĕ vĕd supus la bir, atins tocmaĭ la *chimir*... Caranf. 63: Luĭ Gheorghe *chimir* cerea Şi 'n stână 'mĭ intra... Al. 228: N'am leţcae la *chimir*, Să mĕ pot plăti de bir...

— KEMER, voûte, arcade, cintre, ceinture, le milieu du corps d. gr. καμάρα, boltă (lat. camera); bulg. kemer „boltă şi chingă“, serb. kemer şi čemer „boltă şi şer-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

par", alb. kiemer și čemer, mcr. chimer (pentru bani), ngr. κεμέρι, voûte, ceinture.

Forma secundară **ghimerlie** saŭ **ghimirlie** [illegible] la primul sens al vorbei, cu înțelesul de „c[illegible] (§ 23).

CAL. 1883, p. 22: un bětrân sta ghemuit înainte[illegible] *ghimerlii* de bordeiŭ; 23: luâ de subțiorĭ pe unchiaș și intrâ cu el în *ghimirlie*.

chimiraș n. chimir mic (saŭ desmierdător).

PANN, 46: celălalt umpluse de sfanți *chimirașul*. R.-COD. 234: Mâna 'n *chimiraș* băga. Câte o rilă le dedea. TEOD. 442: ghiozdănașul mi-aŭ găsit, *Chimirașul* mi-aŭ brodit...

chindie f. I. (sensurĭ moderne) 1. timpul ḑilei între amiaḑĭ și apusul sóreluĭ (între 2 și 4 după amiaḑĭ), numit „chindia mare" saŭ „chindia mică" după cum sórele s'află mai aprópe de amiaḑĭ saŭ de asfințit.

a. la cronicarĭ și în poesia populară vorba figuréză la sing.: „la vremea de chindie, când fu sórele în chindie"...

CANT. Ier. 404: caiĭ sóreluĭ cu fruntea spre apus și Carul spre Ursul cel mic a întórce, adică după 9 césurĭ de ḑi, prin *chindie*. M. COST. 274: Leșiĭ aŭ dat războiŭ fórte tare până la vreme de *chindie*. N. COST. 5: Acest Dabija-Vodă de două orĭ făcea divan în ḑi: decĭ la divanul cel de diminéță dvoria toți la divan, iară la cel de *chindie* umblaŭ fustașiĭ prin târg, chemând ómeniĭ la divan. NEC. 276: descălecând Turciĭ la gazde, diminéța n'aŭ ḑis nimică; iară când aŭ fost pe la *chindie*, numaĭ ce aŭ umplut Turciĭ ograda domnéscă. GHEORG. 328: uniĭ din Domniĭ ceĭ vechĭ făceaŭ divan și la vreme de *chindie*. ȚARA N. II, 274: Când fu sórele 'n *chindie*, Fuse lupta cu mânie... CARANF. 87: Până sórele la *chindie*, Badiul trece peste mie. BUR. 210: Până era sóre 'n *chindie*, Rĕmase Tătarĭ o mie.

b. în graiul obicĭnuit de astăḑĭ prevaléză forma plur.: „pe la chindiĭ", pe la tóca (ad. la 4 césurĭ dup' amiaḑĭ).

XEN. 186: se înturna acasă pe la *chindiĭ*. DELAVR. 82: într'o Sf. Vinerĭ cam pe la *chindiĭ*. FIL. 117: când vine îndărăt? pe la *chindiĭ*, cocóne! STĂNC. 97: se sucirĕ și se învîrtirĕ până a fost venind sórele în *chindiĭ*. ISP. 300: pe la *chindiĭ* am ajuns în palatul zmeilor.

2. un fel de horă țărănéscă fórte vióie și aria eĭ (cu acest sens cunoscut și în Ardél).

JIP. 51: dac'ar pleca toți țiganiĭ baragladinĭ, ciorînglavĭ, odată din sate, cine ți-ar mai cânta dĕ joc: bătuta, horele, fedeleșu, chiperu, mocâncuța, *chindia*... FIL. 172: ḑiseră lăutarilor să cânte pristolénca, *chindia*. DELAVR. 6: țăranĭĭ trăgeaŭ *chindia* de curgea țărîna din pod. MARION, 5: începură țiganiĭ să-ĭ tragă o *chindie* d'ale năbădăióse.

In Moldova vorba se maĭ aude sub formele **achindie** saŭ **achindeiŭ** și **tinghie** (Etym. 170), primele două cu un *a* protetic, sub influența analogică a luĭ a-miaḑĭ, a-séră etc., iar ultima o rostire dialectală.

II. (sensurĭ archaice) 1. musica domnéscă de séră, sinonimul românesc al luĭ „tabulhana" (Sulzer II, 431).

CANT. Mold. 58: musicorum collegium apud principem manet et quotidie tribus ante solis occasum horis (quod tempus Turcis *ikindi*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

vocatur) neubet i. e. excubiarum signum solenni sibi strepitu facit. N. Cost. 112: Curt Mehmet Paşa strîns-aŭ meşterii şi tabulhanagiĭ a ţăriĭ şi punea de băteaŭ *chindie* în tóte ḑilele în curte... Amir. 180: meterhanéua Domnuluĭ bătea în tóte ḑilele *chindia* cea obicinuită.

2. tobă mare îmbrăcată cu postav roşiŭ, făcênd parte din instrumentele meterhaneliĭ (Papazoglu, 53, 56).

3. la curţile domnescĭ şi boierescĭ, turn de stréjă de unde se vestia cu tobe şi cu surle césul înserat al chindieĭ, când toţĭ ómeniĭ caseĭ se adunaŭ la cină şi porţile curţiĭ se închideaŭ.

Od. I, 157: tótă nóptea arse *chindia* luĭ Socol.

4. numele unuĭ turn observator, înalt de 20 de stînjenĭ, în Tîrgovişte (de pe care se vestia chindia).

— ikindi, le temps entre le midi et le coucher du soleil, la prière que la loi prescrit de faire vers la moitié de ce temps (ikind „deuxième"); ikindiin (adv.), pendant l'heure de la prière de l'après-midi, dans l'après-midi; cum. echindü (chindü) „tempus post meridiem"; bulg. ikindiĭa (kindiĭa), serb. ićindiĭa, alb. ićindi „séră".

Vorba lipsesce la Grecii moderni şi la Românii din Macedonia, carĭ ḑic „mirinde" pentru timpul dintre 2 şi 4, pe când în Banat ea pare a fi transportată de ciobaniĭ din Muntenia (saŭ a fost luată de la Sêrbi).

Ca termin ciobănesc, *chindia* face parte dintr'o bogată nomenclatură orientală relativă la păstorit (cf. cioban).

chiòr a. şi m. 1. care n'are de cât un ochiŭ, în opositiune cu „orb".

Stănc. 172: un zmeŭ şchiop şi *chior*.

In acest sens vorba figuréză în diferite proverbe.

Golescu: cine trăiesce cu *chiorii* se învaţă a se uita cruciş. Isp. Rev. II, 149: *chiorul* între orbĭ este împĕrat.

2. se ḑice de monetele găurite: „a nu avea para chióră", a fi cu totul lipsit de banĭ (cf. chióră).

Jip. R. Sat. 142: fără să le plătéscă nicĭ lescaie *chióră*. Pann, 158: n'aĭ o para *chióră* şi lenea te dobóră. Stănc. 247: n'aveaŭ *chióră* para în buzunar. Şep. IV, 142: Că te ajunge o vreme rea, Făr' de *chióră* de para...

3. despre giamurile astupate cu hârtie.

Crăs. I. 143: casa cu ferestruie *chióre*...

— kior (kör), aveugle; cum. cor „caecus"; bulg. kior, serb. ćor, alb. klor (ćor), mcr. chior.

chióră f. 1. para chióră.

Carag. 4: n'are *chióră* în pungă.

chióra (de a) adv. orbesce.

Cr. II. 30: de acum s'o luăm de-a *chióra*.

chioresc v. 1. a (se) face chior.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Al. T. 392: era să mĕ *chioréscă*. Gane I, 70: l'am *chiorît* de ochiul drept.

2. a trage la ţintă, a ochi.

Golescu (prov.): cine nu *chioresce*, la semn nu nimeresce.

3. a înşela (Zanne II, 523).

chiorîlă m. (în basme) uriaş cu un singur ochiŭ pe care, ţinêndu-l închis, putea să vadă şi în mĕruntaiele pămîntuluĭ.

Cr. I, 267: când ajunge păsĕrica pe la strājerul *Chiorilă*, el mi ţi-o vede...

chiorîş adv. 1. ca chiorĭĭ, orbesc.

Cr. II, 98: dam *chiorîş* prin fasole, prin mazere...

2. cruciş, ponciş.

Crăs. II, 28: a rĕspuns el, uitându-se *chiorîş*.

O formă ibridă **chiondorîş** „chiorîş“ (Stănc. 121: uitându-se la el cam *chiondorîş*) resultă din amalgamarea sinonimelor chiomb + [chi]orîş.

chiòşc n. 1. pavilion oriental cu care se decorézā grădinile, parcurile.

Ist. 1715, p. 14: trec pe sub *chioşcul* Impĕratuluĭ. Koc. 274: un mare foc s'aŭ făcut sărind câte de o milă de loc şi s'aŭ aprins două *chioşcurĭ* împĕrătescĭ de aŭ ars. Al. T. 1229: vĕrul meŭ va ocupa *chioşcu* din grădină. Fil. 183: ea dete ordin să aducă caféua şi dulcéţa în *chioşc*. Isp. 152: împĕratul ridică un *chioşc* în pădurea aceea. Teod. 672: Sultanul ce făcea? In *chioşc* se urca...

2. gheretă în care se vînd gazete.

— kŏşk (pers.), pavillon, belvéder, petite maison; bulg. kioşk, serb. ćoška „balcon“, alb. kioşk, ngr. κιόσκι, mcr. chioşcu. Din aceiaşĭ vorbă orientală derivă: fr. kiosque, de unde rus. kioskŭ, pol. kiosk, rom. **chiosc**, cest din urmă întrebuinţat în poesia artistică:

Al. P. I, 148: N'aş vrea comorĭ, n'aş vrea s'am Nicĭ *chioscurĭ*, nicĭ saraiŭ; II, 76: Un *chiosc* în filigrană de marmură aurie... Bol. I, 243: Sub maluri cununate De *chioscurĭ* de porfir...

chioşcar m. cel ce vinde gazete într'un chioşc.

chiostèc n. 1. butucĭ la picĭórele cailor, spre a le domoli mersul (cu pl. chiostece şi chiostecurĭ).

Pann I, 102: Când te uiţĭ la el şi trece, Parcă este 'n *chiostece*.

2. brîŭ, cordon (sens eşit din us).

Ghecrg. 312: boierĭĭ merg înaintea Domnuluĭ pe rînduială şi cu contĕşile pe umĕr numaĭ în *chiostece*. Ghica, 150: vengherca de postav negru cu brandebururĭ şi cu *chiostecurĭ*.

— köstek, entraves; lien, cordon, chaîne de montre; bulg. kĭustek „ceinturon (pl. liens)“, serb. čustek „obedĭ“, alb. kiostek“ „lanţ (de césornic), butucĭ de caĭ.“

chirìe f. 1. preţ de transport.

Nec. 370: aŭ căutat câteva care cu *chirie*, de aŭ încărcat pâne.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AMIR. 173: nicĭ lăcuitorilor acestor ţărĭ n'aŭ lăsat să le fie cu pagubă trecerea acestor Paşĭ, că şi *chiria* lor şi tóte conacele aŭ plătit el cu banĭ. GHEORG. 301: Domniĭ de la Ţarigrad, după ce luaŭ Domnia, prindeaŭ căruţe cu *chirie* de-'şĭ aduceaŭ agârlîcul lor. GREC. 220: nu era greul cel mare zaheréua, cât era carĕle şi *chiria* care era s'o ducă. COND. 1776, p. 38: nime să nu fie volnic a merge cu *chirie* fără scirea vătafuluĭ de cărăuşĭ şi de chiragiĭ. UR. IV, 205 (d. 1819): din suma banilor ce va lua fiesce-care cărăuş *chirie*... AL. T. 954: unde puĭ *chiria* de aicĭ până la Dunăre? ŞEP. IV, 140: Şépte care cu *chirie* Ale luĭ neica Ilie...

2. sumă cu care se capĕtă provisoriŭ usul unuĭ lucru: se ḑice maĭ ales de trăsură, casă, caĭ (pentru moşie, móră saŭ cârciumă, se ḑice „arendă").

PRAVILA Vasile-Lupu, 21: de se va afla că acea casă a fost prinsă cu *chirie*. ZIL. 78: cu cererĭ de *chirĭĭ* grele, nesuferite... AL. T. 113: mi-am luat o casă cu *chirie*; 1013: să plătesc *chiria* odăilor comisuluĭ Agamemnon. PANN, 131 (prov.): prăvălie cu *chirie*, marfă în datorie. CARAG. I, 35: hanul poţĭ să-l daĭ cu *chirie*. GHICA, XII: clăcaşiĭ plătiaŭ proprietaruluĭ în muncă *chiria* pămîntuluĭ pe care locuiaŭ.

3. fig. banĭ de chirie.

ISP. 293: sciind că gura nu-ĭ ţine *chirie*, spuse....

— KIRA (ar.), louage, loyer, prix; bulg. kiriĭa, serb. ćiriĭa, alb. kira (ćira), mgr. χιρᾶς. Forma primitivă *chirà* s'a păstrat numaĭ îu albaneză şi neogréca, în celelalte revine forma secundară *chirie* (§ 23).

De la „chirie" s'a format douĕ nume de agenţĭ: unul românesc, *chiriaş*, cu sensul de „locatar"; şi altul împrumutat, *chirigiŭ*, cu sensul de „cărăuş".

chiriaş m. 1. cel ce ţine o casă cu chirie.

HINŢESCU (prov.): De cât să bagĭ *chiriaş* rĕŭ în casă, maĭ bine un mărăcine, şi s'o ţiĭ închisă.

2. cel ce ia cu chirie o trăsură.

CR. I, 107: la dél moş Nichifor se da pe jos şi trăgea deavalma cu iepele... *chirieşiĭ*, vrênd nevrênd, trebuiă să se deie şi eĭ. PANN, 106 (prov.): şi pentru calul şchiop se găsesce *chiriaş* (adică nicĭ fetele cu defecte nu rĕmân nemăritate).

Vorba trecu şi în bulgăresce: kiriaş.

De aci şi un verb **închiriez**, a da saŭ a lua cu chirie.

AL. T. 116: *închiriând* mereŭ la case; p. 1259: sînt gata să-ĭ *închiriez* rîndul ăst de sus. ISP. 116: cerbul nu-mĭ este de vînḑare ci de *închiriere*.

chirigiŭ m. cărăuş, cel ce duce cu carul.

NEC. 370: numaĭ chiria [carelor de pâne] 'şĭ plătia, ci şi chiria cu pĕsuială, dând întâĭ Domnia aceĭ 60 banĭ *chirigiilor*, apoĭ cu vremea scotea de la aceĭ ómenĭ. NEGR. I, 301: e nemulţumit cu *chirigiŭ*, căcĭ îĭ plătesce fórte rĕŭ chiria. PANN, 132 (prov.): chiria deştéptă pe *chirigiŭ* şi omul pe călĕtor. GHICA, 324: un foc mare ocolit de feciorĭ, de vizitiĭ, de rîndaşĭ şi de *chirigiĭ*. TEOD. 458: Şi eŭ că m'oiŭ face ca un *chirigiŭ*, Cu tine să fiŭ...

Var. (archaică): **chiragiŭ**.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Cond. 1776, p. 15: 20 leĭ poclon de la starostele de *chiragiĭ*; 38: cărăuşiĭ cu care şi *chiragiĭ* cu căruţa.

— kiraǧy, locataire, celui qui tient des chevaux à louer; bulg. kiraǧiĭa, serb. kiraǧiĭa „chiriaş“ (şi kiriǧiĭa „cărăuş“), alb. kirači, ngr. κιρατζής, mcr. chiragi.

***chiragi-başă** m. vătaf de chirigiĭ.

Rev. I, 55 (d. 1796): o sută cal ce s'aŭ tocmit de la *chiragi-başă*.

chiseà f. vas de cristal, pentru dulcéţă.

Al. T. 1088: maĭ sînt încă douĕ *chisele* de dulcéţă de chitru. Fil. 18: maĭ sus se vedeaŭ câteva *chisele* de dulcéţă.

— kiaseè (pers.), grande tasse à boir, coupe, vase; serb. ćasa „castron adînc,“ alb. kĭase măsură de grâne“, ngr. κεσές.

chiseà f. (şi **chesea**) 1. pungă de tutun, înlocuită aḑĭ cu tabacherea (§ 89).

Al. T. 433: *chisele* de tutun cusute cu fluturĭ. Fil. 69: ţinea într'o mână o *chisea* de şal plină de tutun. Pann, 166: pescarul 'şĭ ia o *chisea* bună ş'un ciubuc mare... Delavr. 121: pe nisce măsuţe ovale se rînduiaŭ *chesele* de tutun şi de dulcéţă. Stânc. Gl. şi Pov. 89: un turc ar fi pierdut o *chesea* cu tutun. Teod. 572: Ciubucelo că-şĭ arunca, *chiselele* că-şĭ perdea...

2. (ironic) pungă de banĭ.

Oraş. 47: Să vĕ umpleţĭ *chiséua* şi să aveţĭ renume; II, 77: Ş'adună, adună mereŭ la *chisea*.

— kisè (kese), bourse, somme de 500 piastres (ou 110 fr.); tütün kesesi, bourse à tabac; cum. chisa: bulg. kesa (kesiĭa), serb. kesa (ćesa), alb. kiese (ćese); rus. kisa, pol. kiesa. V. Partea II: chesadar.

Despre echivalentul românesc al vorbeĭ turcescĭ, adică „pungă“, ca termin financiar (§ 38).

chişlĕc n. pivniţă (Stamati s. v. Keller), litt. cămară pentrŭ iarnă (cf. zemnic).

— kaşlak, quartier d'hiver (alt sens lipsesce). V. câşlă.

Vorba se aude numaĭ în Moldova.

chiub n. (şi **chiup**) borcan mare.

Pann, 68: ḑece *chiuburĭ* tot cu galbenĭ puşĭ în rînd. Negr. II, 56: tóte *chiupurile* cu marinate şi licorinĭ. Isp. U. sfătos, 40: se ascunse într'un *chiup* de aramă.

— kiup (ar. kiub), grande cruche vernissée à large orifice, vase de terre; bulg. kĭup, serb. ćup, mcr. chiupă „vas cu tórtă.“

chiul n. festă, numaĭ în locuţiunea „a trage chiulul cuiva.“ a-ĭ juca un renghiŭ.

Marion 1895, No. 52: veḑĭ să nu-mĭ tragĭ *chiulul?* — Dómne feresce!... Sev. Pov. 175: 'şĭ face socotéla să-ĭ tragă *chiulu*.

Vorba e abstrasă din *chiulangiŭ* „cel ce trage chiulurĭ.“ V. chiulhanagiŭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

chiulàf n. 1. un fel de căciulă turcéscă, asemenea „işliculuĭ.“

BĂLC. 130: bĕtrânul Sinan însuşĭ izbindu-se de pod, 'şĭ pierdu *chiulaful* şi feregéua. AL. T. 125: Să ne puie un *chiulaf*, Să facă ţara pilaf.

2. căciulă în genere.

PANN II, 52 (prov.): la aşa cap, aşa *chiulaf* (Şeḍ. I, 219: la aşa cap, aşa *căciulă*).

3. fig. şi fam. căpĕţână, sinonim cu „bostan“.

ZANNE II, 50 (prov. d. Vâlcea): a avea cap, tivgă *(chiulaf)*.

— KŪLAH (pers.), bonnet de forme conique en poils de chevreau, bonnet de derviche, de muletier; bulg. kiulaf, serb. ćulaf, alb. külaf „căciula conică a dervişilor“.

chiulhàn n. (şi **chiolhan**) petrecere cu ospeţe, masă mare cu beţie, sinonim cu „ziafet“ (se aude în Muntenia).

ISP. Sn. 102: îĭ trimise o baclava şi vorbă, că are să vie să se puie pe *chiulhan*. TEOD. 558: Apoĭ nuntă că făcea, Iar *chiulhanul* cât ţinea? Câte ḍile 's într'un an. MARION, 3: da cu praştia pe acasă şi bătea mahalaua ţiindu-se de *chiolhanurĭ*. OBĂŞ. II, 77: Adunaţĭ cu toţiĭ la *chiolhan* de séră.

— KŪL-ḤAN (pers.), four pour chauffer le bain, chambre de chauffe, étuve, cendrier (d. kül „cenuşă“ şi han „casă“; fig. la poeţĭ despre lumea pământéscă).

Sensul românesc al vorbeĭ (care există pe semne şi în turcesce) provine de la datina Turcilor de a petrece la băĭ, aceste localurĭ jucând un rol însemnat în viaţa lor socială: acolo se representă farse („hammam oyunu“), se benchetuesce şi se petrece în tot felul.

chiulhanagiŭ m. 1. (sens archaic: şi **chilhanagiŭ**) cel ce încălḍesce baia.

COND. 1776, p. 30: poclon luĭ Vel-ispravnic de la un *chilhanagiŭ*; p. 80: un *chilhanagiŭ* 2 leĭ pe lună.

2. (sens modern: şi scurtat **chiulangiŭ**) fig. cel ce trage chiulurĭ, cel ce jócă feste.

KIK. III, 71: un om isteţ, *chiulangiŭ*; IV, 18: un tip de *chiulhanagiŭ*.

— KŪLḤANAĞY, qui chauffe le bain (pentru sensul figurat, cf. chiulhaniŭ).

chiulhaniŭ a. şi m. (şi **chiolhaniŭ**) ciapcân, viclén.

GORJ. III, 55: ăsta e un şiret şi jumĕtate şi un *chiolhaniŭ*.

Aci se rapórtă probabil şi **ghiolhană**, femee cochetă (Stam. 527: *ghiolhană*, muiere frumósă ce cam trage cu códa ochiuluĭ) saŭ femee corpulentă (Costinescu, 484: *ghiolhană* se ḍice în derîḍere uneĭ femeĭ marĭ grósă şi grasă).

— KŪLḤANI, qui se tient la nuit dans la chambre

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

de chauffe des bains publiques, petit polisson, fripon, vagabond, coquin; serb. ćulanila, mcr. chiurhan „mojic".

chiulùg n. un fel de măciucă.

Fot. III, 302: ciaușul Agăi cu *chiulug* de argint. Tunusli, 25: Agă înaintea Domnului ține în mână *chi[u]lug* de argint.

Vorba s'a păstrat până aḑĭ în judeţul Ialomiţa sub forma **chiulichiŭ** saŭ **culichiŭ.**

Șeḑ. I, 4: Cucii pórtă în mână o măciucă saŭ un instrument de lemn de forma unuĭ unghiŭ obtus, a cărui códă, tot de lemn, este ceea ce numesc eĭ *culichiŭ.*

— kŭlug (külüng), masse d'armes; serb. ćulum, pol. kilof „măciucă"; ngr. κιουλούγκι, darde à pointe aiguisée au fer. V. Partea II: cioian și hazran.

ciacàl m. (și **cecal**) numele românesc al șacaluluĭ.

Cant. Ier. 26: lupul, hulpea, *ciacalul*, mîța sălbatecă. Tarif 1761: blane de *cecal* de 7 perechĭ un leŭ vechiŭ. Stam. 94: *cecale* și urșĭ cumpliţi.

— čakal, chacal; curd. čekal; bulg. serb. alb. čakal, ngr. τζακάλης. Forma literară modernă *șacal* (ca ung. sakál și pol. szakal) derivă din sp. fr. chacal, de aceiașĭ origină orientală.

ciacâr a. 1. cu un ochiŭ de colóre cenușie saŭ diferit de a celuĭ-lalt (Costinescu).

Kik. III, 12: bivol *ciacâr* cu urechĭ blegĭ; 235: păzesce ochiŭ, că ese iapa *ciacâră*...

2. (ironic) și despre om.

Al. T. 5: Măriuca cea cu ochiĭ *ciacârĭ*; 9: unu cam *ciacâr*, cu barba în furculiţi.

3. fig. posac, candriŭ, cherchelit.

Marion 1896, No. 45: când se întorcea păsĕrarul, era în totdeauna *ciacâr*, n'avea chef de vorbă Oraș. II, 91: Aga ca un chior Bea dintr'un urcior, Iar nenea Murat E *ciacâr* turbat.

4. se dice de un soiŭ de grâŭ de tómnă.

— čakyr, bleu strié de gris, qui a les yeux bleux (adj. gris, qui a une petite pointe de vin); serb. ćakar „cu ochiĭ albaștri, cu privirea crucișă" (despre caĭ și despre ómenĭ), mcr. ciacâr.

ciacșìrĭ pl. 1. năḑragĭ largĭ roșiĭ, cum pórtă Turciĭ și cum purtaŭ odinióră boieriĭ noștri: eraŭ nisce șalvarĭ prelungiţi prin tuzlucĭ până sub îndoitura genuchiuluĭ.

Ghica, 501: boieriĭ ceĭ marĭ se îmbrăcaŭ cu *ciacșirĭ* roșiĭ cu meșĭ. Fil. 285: nisce *ciacșirĭ* de șal roșu. Vulp. 43: Ciobaniĭ luĭ Dobrișan... Cu *ciacșirĭ* de ciocărlat, Cotul 5 galbenĭ luat.

2. năḑragĭ de aceiașĭ formă purtaţi la urmă de slugile boieresciĭ și de haiducĭ.

Fil. 169: ciocoiŭ cu *ciacșirĭ* roșiĭ. Ghica, 287: Jianul bătrânul purta *ciacșirĭ* roșiĭ cu meșĭ galbenĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

3. nădragĭ femeieschĭ.

Teod. 641: Pune *ciacşirĭ* streiorĭ Peste şalvarĭ roşiorĭ...

Vorba revine rar la singular (Pann, 45: privind că *ciacşirul* vîntul îl umflă).

— ČAKŞYR, pantalon en drap léger moins ample que le *chalvar* Barb.; serb. čakşire, rus. čakčiry, ngr. τζαχσίρια, culottes très larges des orientaux.

ciadîriŭ a. de colóre verde ca paiul grâuluĭ (litt. de colórea cortuluĭ).

Delavr. 165: coliba haiduculuĭ cu poturĭ *ciadîrĭ* şi cu şerparul verde. Teod. 337: Cu panglice *ciadîrĭ*, Atîrnate de chelĭi...

— ČADYRY (yeşil), couleur de vert gris. V. Partea II: ciadîr. Despre nomenclatura colorilor (§ 105).

ciaìr n. câmp de păşunat caiĭ.

Gheorg. 323: la ḑiua de Sf. Gheorghe este obiceiŭ, ca să scótă caiĭ domnescĭ la *ciair*... ajungênd la *ciair*, aşéḑă Comisul caiĭ Domnuluĭ după rînduială. Al. Poesiĭ II, 33: Caiĭ sburdă prin *ciairurĭ*, turma sbéră la păşune...

Var. (archaică): **ceir.**

M. Cost. 349: siimenĭĭ aŭ luat spre Socola, în şes, la *ceir*; 365: peste nópte aŭ eşit din tîrg Tătarĭĭ la mas, peste *ceir*... 665: în ceea parte de Bahluiŭ. în *ceir*, fugia cele douĕ stégurĭ de cătane... Nec. 232: caiĭ luĭ Cantemir-Vodă din *ceir* i-a luat Crupinschi cu un podghiaz leşesc.

— ČAIR, prairie, champ; alb. bulg. serb. ćair, pol. czair, mcr. ceire, ngr. τζαίρι, pâturage.

Vorba, în trecut ca şi în present, aparţine Moldoveĭ.

cialmà f. (şi **celma**) f. turban ordinar. Vorba revine la cronicarĭ, în poesia populară şi în literara propriŭ-ḑisă, pretutindenea cu specială aplicaţiune la Turcĭ.

a. Nec. 212: aŭ venit cu mazilia Constantin Brâncovénul Postelnicul în Bucurescĭ cu *cialma* în cap, fără de veste şi nimica nu scia Duca-Vodă; 325: Dimitraşco-Vodă 'şĭ găsise şi *cialmale* şi haine turcescĭ să se îmbrace, să iasă nóptea din obuz să intre în óstea turcéscă, că dór ar putea străbate la Iaşĭ la Dómna, s'o iee şi să fugă. Amir. 156: Ianachi-Aga şĭ-aŭ lepĕdat *cialmaua* şi aŭ intrat în Divan cu Capegi-başa. Ax. 158: *cialmaua* ce pórtă Veziriĭ...

b. Al. 151: Cadiul se 'ngălbenia, *celmaua* pe ochĭ punea... Teodor. 481: Descingeţĭ săbiile, Deslegaţĭ *cialmalele*... Caranf. 42: Iară Turcu înmărmuria, *cialmaua* din cap pica, Paloşul îl scăpĕta... Ţara N. II, 746: *celmaua* cât rotila, Mustaţa ca vrabia... Şeḑ. V. 11 (d. Sucéva): Şi ies ḑiua la primblare Numa'n fesurĭ şi 'n *cialmale*.

c. Al. T. 737: îmbrăcat în costum de Paşă şi purtând pe cap o *cialma* mare cu o semi-lună în vîrf. Gane I, 200: ne jucam cu barba luĭ [Osman] albă saŭ cu *cialmaua* luĭ cea mare, care îĭ şedea ca o plăcintă pe cap. Fil. 30: binişele de postav roşu şi *cialmalele* cele rotunde şi pline de semeţie ale artiştilor musulmanĭ. Ghica, 19: sburaŭ capetele ca mingele, unele cu *cialmale* turcescĭ, altele cu chivere

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

rusescĭ; 323: fiecare turc avênd pe umerĭ saŭ pe *cialma* câte o pisică, o maimuţă saŭ un coroiŭ...

— ČALMA, turban d'étoffe écrue et sans apprêt; cum. čalma „mantile“: bulg. serb. rus. rut. čalma, ung. csálma, ngr. τζαλμᾶς. Pentru celelalte varietăţĭ de turbane (cf. durban. poş, saric): § 80.

ciam n. (şi **giam**) luntre mare de brad saŭ de stejar pentru transport de mărfurĭ, un fel de şlep.

CONV. IX, 328 (d. 1769): Iar şeicĭ şi *giamurĭ* din Becĭ, ca când n'aŭ maĭ fost de vecĭ... ZAMFIRESCU, Novele, 19: staŭ ancorate câteva *ciamurĭ* turcescĭ.

— ČAM (litt. sapin), caïque de grande dimension; alb. bulg. serb. čam, gr. τζάμι, bois de sapin.

Despre categoria vaselor marine (§ 95).

ciambùr n. (şi **ciambul**) I. (sensurĭ archaice) 1. năvălirea hordelor tătare, din Crimeia şi din Bugiac, pe pământul ţărilor învecinate: Rusia, Polonia, Austria...

M. COST. 17: Tătariĭ Crîmuluĭ făcênd [prăzĭ] Mosculuĭ şi Crăieĭ leşescĭ şi de la amîndouĕ aceste ţărĭ lua darurĭ, ca să nu le facă cu *ciambulurile* lor stricăciunea ţărilor lor. N. COST. 8: pre Tătarĭ şi o sémă de Turcĭ i-aŭ trămis în *ciambur* prin ţara leşéscă, de aŭ prădat'o şi aŭ robit... 26: aŭ răpedit Vezirul Turcĭ şi Tătarĭ în pradă prin ţara nemţéscă, carĭ aŭ făcut mare robie şi pradă şi vĕrsare de sânge, până unde şĭ-aŭ putut ajunge cu *ciamburul* lor. AX. 121: lovind fără de veste Tătariĭ cu *ciambul* în Ucraina, aŭ robit multe suflete peste sémă. NEC. 252: când mergeaŭ *ciambururĭ* tătărescĭ în ţara leşéscă să prade, Duca-Vodă da scire la Leşĭ să se păzéscă..; 257: când se întîmpla să mérgă *ciambururĭ* tătărescĭ în sus în ţara leşéscă, om face şi noĭ scire Leşilor să se păzéscă; 344: Tătariĭ aŭ sloboḑit un *ciambur* din Bugiag, de aŭ lovit fără de veste numaĭ în 5 ḑile şi aŭ agiuns, până subt Kiov, şi aŭ tăiat, şi aŭ robit, şi aŭ luat 20.000 de robĭ.

2. în special, năvălirea Tatarilor pe pământul Moldoveĭ (şi prada făcută cu acea ocasiune).

M. COST. 344: să purcédă în *ciambururĭ* Tătariĭ... o sémă să lovéscă drept la Roman, iar altă drîmbă să lovéscă dirept subt cetate. NEC. 354: aŭ purces Tătariĭ pre Bahluiŭ în sus, pre la Tîrgul-Frumos şi de la Siret încolo aŭ sloboḑit *ciambururĭ* a prăda, cât aŭ putut cuprinde ţinutul Némţuluĭ până la Hang şi până la Ciahlăŭ aŭ agiuns de aŭ prădat şi aŭ robit, şi s'aŭ întors plinĭ de robĭ din Bugiag. AMIR. 162: Tătariĭ aŭ aşeḑat sfatul şi aŭ hotărît să dea *ciambururĭ* în tóte părţile şi îndată aŭ dat poroncă să încalece tot Tătarul, de la mare până la mic, şi în treĭ părţĭ să se împartă: uniĭ să prade Chilia, Smilu şi peste Dunărea olatele turcescĭ până în Udriŭ; alţiĭ să prade Brăila, Ţara Românéscă; alţiĭ Moldova, fiindule şi maĭ îndemână.

3. în genere, incursiune, năvălire, neaşteptată (cu var. **ciabul**, **ciabun**, **ciabur** şi **giabul**).

M. COST. 62: până şi Italia nu hălăduia de *ciambulurile* ce sloboḑia [Daciĭ] cu călărimea lor. DUM. 45: Turciĭ se întinseră câmpuluĭ după *giabul*; 70: peste câte-va ḑile se învitară volintiriĭ... să

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

facă *ciabul* satelor. Doc. III, 208 (d. 17[7]8): vom întórce asupra vóstră oştile nóstre, de vĕ va face *ciabun*, de vĕ va sfărâma şi vĕ va sdrobi. HRIST. (1818): Şi de la vamă prin giur, De făcea [Turcii] câte un *ciabur*.

II. (sens modern) până astădĭ vorba s'a păstrat, în munţiĭ Suceveĭ, în locuţiunea „a bate ciamburu“, a trăi din munca altuia, a fi un pierde-vară (cf. a bate podurile).

ŞEĐ. V, 56: bate *ciamburu*, numaĭ şede de giaba şi se jócă, numaĭ 'şĭ trece vremea.

— ČAPUI, incursion, course des hordes tatares sur le territoire étranger (Bianchi) d. čapmak „courrir“; pol. czambul „incursion“, rut. čambul „patrulă de călăreţĭ tătarĭ saŭ de cazacĭ zaporojenĭ“. Sinonimul occidental *razzia* (port. gazia) vine asemenea din Orient: ar. gazia „incursion militaire“. Vorba, fiind de origină tătărésc, figuréză numaĭ la cronicariĭ moldovenĭ şi e necunoscută idiomelor balcanice.

Năvălirile dese, aprópe anuale, ale Tătarilor pe pământul Moldoveĭ şi jafurile carĭ le însoţiaŭ (§ 4) aŭ lăsat până astădĭ un ecoŭ în graiul moldovenesc de la munte, în sensul metaforic ce a căpĕtat acest termin technic (întocmaĭ ca „duium“): *a bate ciamburu* (corespunzĕnd în letopiseţe locuţiunilor „a da, a slobodi, a lovi ciamburu“) de la sensul special „a năvăli după pradă, a porni la jaf“ a ajuns să însemneze „a duce o viaţă de trîntor, jucând şi petrecând pe spinarea altora“.

ciamfistìc n. nucă de fistic, termin de medicină populară (Conv. XXVI, 452).

— ČAM FYSTYGY, pomme de pin, pignon. V. fistic.

ciamsacâz n. (şi **giamsacâz**) pĕcură albă (Conv. XXVI, 452).

TARIF 1761: *ciamsacâz* cântarul 100 banĭ. TARIF 1792: *giamsacâz* de oca una 142 banĭ.

— ČAM SAKYZY, résine de lentisque (d. čam „sapin“); mer. ciamsacâz „aluat roşu cleios cu care se unge faţa miresei după scăldat“ (Sev. Nunta, 79). V. sacâz.

ciamùr n. tencuială de humă.

CONV. XVII, 284: casele sînt făcute cea maĭ mare parte de *ciamur*.

Cihac maĭ aduce forma **cimur** şi verbul **cimuruesc** „a tencui.“ Vorba e specială Moldoveĭ.

— ČAMUR, argile, limon; serb. čamurliĭa „noroiŭ.“

cianàc n. (şi **cenac**) vas mare de pământ smălţuit pe dinăuntru şi în parte pe din afară.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Oraș. II, 99: când nu póte s'aibă *cianacul* tot plin... Basme III, 153: adu-mi un *cenac* să pui în el mierea.

— ČANAK, plat de terre, écuelle; cum. čanac „scutella; alb. sĕrb. čanak, ung. csanak, mcr. cianac, ngr. τζανάκι. Despre celelalte vase din casa țărănéscă (§ 99).

ciapcân n. 1. (sens archaic) cal ce umblă în sărite.

Koc. 247: căutați cum mai în grabă să ne repediți 2 *ciapcâni* (2 cai umblători buni) și mai pe urmă 4 telegari surî.

2. (sens modern) fig. șiret, rafinat, craidon.

Cr. II, 42: măi! al dracului venetic și *ciapcân* de popă. Oraș. II, 23: ce *ciapcân* ești neică! Cal. 1881. p. 79: Dedu-Ivan care era mai *ciapcân* ca el... Stânc. 129: frunzele sburaŭ val-vîrtej, când le scormonia vr'un *ciapcân* de puiŭ de crivĕț. Teod. 514: Fulga hoțul, fur bĕtrân, Fur bĕtrân și om *ciapcân*.

— ČAPKYN, qui va vite, qui court bien (homme, cheval); malin, gamin, vagabond, vaurien, débauché (d. čapmak „courrir"): bulg. čapkyna (koňa), sĕrb. čapkun (konî), mcr. ciapcân „care alérgă după femeĭ", ngr. τσαχπίνης.

ciapcânlîc n. faptă de ciapcân: rafinare, șiretlic subțire.

Teleor, 182: a arătat mult *ciapcânlîc*, multă diplomație.

— ČAPKYNLYK (amble du cheval), vagabondage, gaminerie, coquinerie, débauche.

ciapràz n. ciucure de mĕtase, bumbac saŭ lână.

Od. I, 71: Mihnea a îmbrăcat chepenég de catifea roșie cu *ciaprazuri* și cu bumbî de aur. Fil. 30: vestminte de postav verde cu *ciaprazuri* albe. Ghica. 501: cabanița era un fel de contoș cu *ciaprazuri* de fir.

Var. (mold.): **ceprag**.

M. Cost. 284: la haiducî *ceprage* tot de argint.

— ČAPRAZ. bouton avec houppe, boutonnière à brandebourgs d'or (d. pers. čep-rast „qui va de gauche à droite"): bulg. sĕrb. čaprazi, alb. čapraze, rut. čepraha, ngr. τσαπράζι, espèce de haubert.

Forma moldovenéscă vine din pluralul analogic: cepraje, de unde un sing. ceprag.

ciaprazar m. (și **ceprăgar**) cel ce face și vinde ciaprazurî.

Ghica, XIV: curelarî *ciaprazarî*, tabacî. Cond. 1776, p. 15: 10 leî poclon de la starostele de *ceprăgarî*.

ciaprăzăresc a. (și **ceprăzăresc**) ce ține de ciaprazar.

Stam. 81: mosor *ceprăzăresc*.

ciaprăzărie (și **ceprăzărie**) meșteșugul orî comerțul și prăvălia ciaprazarului.

Jip. 69: pălării felurite, *ceprăzării*, pălării femeiescî...

ciardàc n. (în Mold. **cerdac**) I. (sensurî archaice) 1. balcon la casele domnescî și boierescî.

M. Cost. 510: case, *cerdace* anume de acea trébă făcute; 633:

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

aŭ apucat *cerdacul* în curte cel de piatră şi s'aŭ orînduit de apĕrare acolo. N. Cost. 14: Antonie Ruset-Vodă aŭ făcut şi *cerdacurile* cele înalte despre casa domnéscă cea mică cu multă cheltuială ca la Ţarigrad. Nec. 265: aŭ rĕspuns [solul leşesc] luĭ Antioh-Vodă, de-ĭ va eşi înainte, să-l tîmpine la giumĕtate de scărĭ a *cerdaculuĭ*, va veni la cinste. Cant. Ier. 127: patru uliţe carile în capete *cerdace* ghizdave şi frumóse, afară din zid, asupra apeĭ scóse avea. Od. I, 126: casele domnescĭ purtând d'asupra lor un coviltir cu *ciardac* înalt şi întins, un adevĕrat munte de şindrilă. Isp. 180: ţăraniĭ, vĕdând pe cuconiţa într'un *ciardac*, începură să se jeluéscă la dînsa. Al. T. 895: o căsuţă veche cu *cerdac*; 1158: şedĭ tótă ḑiua în *cerdac* de tragĭ ciubuc. Xen. 5: în faţă era un *cerdac* cu maĭ multe scărĭ de piatră.

2. podélă în genere.

Nec. 353: aŭ făcut o movilă şi o cruce mare de piatră şi *cerdac* iarăşĭ de piatră d'asupra crucĭĭ, ca să fie de pomenire.

II. (sensurĭ moderne) 1. pridvor la casele ţărănescĭ unde se dórme vara.

Delavr. 34: un gâscan închis din nescire într'un *ciardac*. Al. 410: La fântâna cu *cerdac*, Este un trandafir cu léc. Teod. 511: Pân' colo la *ciardac*, Unde-l Fulga la conac; 556: Fóie verde de pe lac, La cârciuma cu *ciardac*. R.-Cod. 288: La *ciardacul* Stanciuluĭ, Locaşul voiniculuĭ... Marian I, 33: Tudor în *cerdac* eşia, Surugiuluĭ grăĭa...

2. foişor saŭ pod de scândurĭ, pe 4 furcĭ înalte, spre a putea vedea la o mare depărtare (ca post de observaţiune la ţară).

— ČARDAK (pers. čartag, litt. quatre colonnes), belvéder d'une maison, balcon, pavillon où se place le gardien d'une vigne (d. čar „patru“ şi tag „stîlp“); bulg. čardak „mansardă“, serb. čardak (čerdak) „cârciumă pe câmp“, alb. čardak „gang acoperit, podélă“, rus. rut. čerdak „pod, mansardă“, mcr. cerdache „podélă pe 4 prăjinĭ pentru păzitorĭĭ de viĭ“, ngr. τσαρδάκι, balcon, grenier.

Despre rolul seŭ în gospodăria ţărănéscă (§ 99).

cerdăcuţ n. cerdac mic.

I. Negr. Copiĭ de pe natură, 9: casa părinteluĭ cu *cerdăcuţul* de scândurĭ boite galben.

ciarşàf n. 1. pânză albă de aşternut patul pentru culcare, saŭ de şters corpul (de apă orĭ de sudóre).

Etym. 65 (d. 1579): un *ciarşaf* cosut matasă. Doc. II, 403 (d. 1790): un *ciarşaf* de pânză cusut cu tiriplic... o plapomă de belacósă verde şi cu *ciarşaful* eĭ. Rev. II, 240 (d. 1817): *ciarşafurĭ* de batistă. Teod. 78 (colindă): Cu un *ciarşaf* în picăţel, D'a luĭ Dómnă lucrăţel.

2. pânză albă în genere.

Fil. 134: cauc cu *ciarşaf* alb. Ghica, 495: câteva perdele de la ferestre cu *ciarşafurĭ* înnădite unele de altele.

Var.: **ciarciaf**.

Ur. XIV, 234 (d. 1813): două *ciarciafurĭ*, două prostire de mĕtase. Basme I, 61: îĭ scotocĭră *ciarciafurile*; IV, 10: înfăşură perna într'un *ciarciaf* mare.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— ČARȘAF, ČARČAF (pers. čar-șeb „drap de nuit“), drap de lit (d. čar „pânză“ și șeb „nópte“); bulg. čarșaf (čerșaf (čerčaf), sérb. čarșaf, alb. čarșaf (čerșaf), mcr. ciarșih, ngr. τσαρτσάφι.

Vorba circulă în Muntenia și în Moldova (alăturea de „prostire“), în Ardél se dice „lepedeŭ“.

ciàt-pàt adv. (și **ciac-pac**) din când în când, printre picături, nicĭ mult, nicĭ puțin.

Isp. U. sfât. 2: din câte am citit *ciat-pat*... Id. [comunic. orală]: nojescĭ (strîngĭ) ceva? — Eĭ, *ciac-pac*... Pann, 145: *ciat-pat* l'am vîndut pe el...

— ČATPAT, de temps à autre, par ci par là, rarement. Despre particule de proveniență turcéscă (§ 25).

ciaùn n. căldare de tuciŭ pentru facerea mămăligeĭ.

Cr. I, 147: Stan luase *ciaunul* de pe foc să mestece mămăliga; II, 15: prăjiaŭ pe foc într'un *ciaun* mare nisce hoștine cu seŭ. Gane I, 173: învîrtia cu melesteul făina în *ciaun*. Crăs. I, 16: *ciaunul*, atîrnat de un cârlig de fier, sfîrăia... Ghica, 366: bea un *ciaun* douĕ de apă rece... Șeĭ. I, 152: când ieĭ *ciaunul* de pe foc și ard scânteĭ pe fundul iuĭ, are să ploue.

Proverbul: a cădea din ciaun (căldare) în foc, ad. din rĕŭ în maĭ rĕŭ.

— ČUYEN, fer de fonte; bulg. čugun, rut. ča(v)un „ólă de tuciŭ“. Vorbă pretutindenea populară aparținênd gospodărieĭ țărănescĭ (§ 99).

ciaùș m. I. (sensurĭ archaice) 1. la Turcĭ: corp de curierĭ în numĕr de vr'o 300, aleșĭ dintre ceĭ maĭ bĕtrânĭ sub-ofițerĭ aĭ ienicerilor, carĭ duceaŭ scrisorile și transmiteaŭ ordinele guvernuluĭ în tóte părțile Imperiuluĭ: eĭ făceaŭ și serviciul de aprodĭ, aducênd pe vinovațĭ înaintea justițieĭ; armele lor eraŭ sabia, arcul, săgețile și topuzul (d'Ohsson VII, 33 și 324).

M. Cost. 265: îndată aŭ trimis Vezirul *ciaușiĭ* de aŭ împinat pre boierĭ și i-aŭ pus în obedĭ și i-aŭ dus la Ștefan-Vodă. N. Cost. 8: Impĕrăția, cât aŭ sosit la Hotin, aŭ chemat pre boierĭ țărĭĭ Moldoveĭ cu *ciauș* împĕrătesc la pórta Vezirului, dându-le poruncă pre care vor pofti eĭ dintru dînșiĭ să-l arate, ca să-l pună să le fie Domn; 50: după ce aŭ sosit Constantin-Vodă la Udriŭ, îndată aŭ și trimis un *ciauș*, ca să-l ridice de la conacul lor să-l ducă la oprélă. Nec. 205: *ciaușiĭ* împĕrătescĭ l'aŭ găsit pe Șerban Logofĕtul ascuns în casa luĭ Duca-Vodă, în pod, și de acolo l'aŭ luat și l'aŭ făcut surgun la Crit. Balc. 213: sosirea unuĭ *ciauș* turc cu scrisorĭ din partea Sultanuluĭ către rege. Teod. 608: Impĕratul de vedea, Nicĭ p'atât nu se lăsa, Semn *ciaușului* că făcea...

2. la Românĭ: corp de ușierĭ aĭ Curțiĭ sub comanda luĭ **Vel-ciauș**: eĭ precedaŭ pe Domn, purtând nisce bastóne

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cu clopoţeĭ de argint, şi serviaŭ în acelaşĭ timp ca măscăriciĭ (pentru farsa „Caraghioz“) şi ca povestitorĭ de anecdote. Vel-ciauş avea sub dînsul 40 de lefegiĭ şi o temniţă la mahala, în care închidea pe vinovaţiĭ de pricinĭ micĭ (Sulzer III, 92; Reicevich, 123; Fot. III, 276).

3. grad militar, corespunzînd modernuluĭ „căprar“.

M. Cost. 676: Cantemir pre atuncia *ciauş* la Munteni. Cant. Mold. 92: *czauceii*, quos europaeo more corporales vocares, curae est... Căpit. 308: *ciauşii* dorobanţilor şi alţi căpitanĭ. Cond. 1776, p. 8: treĭ zapciĭ la un stég, adică stegar, odobaşa şi *ciauş*. Doc. I, 549 (d. 1784): *ciauşul* spătăresc..., semnul Domnieĭ purtând, *ciauşul* de Divan. Fot. III, 306: *ciauşul* de spătărie câte 20 leĭ pe lună, *ciauşul* stegaruluĭ câte 4 leĭ, *ciauşul* agieĭ 15 leĭ. Bălc. 618: capul a 500 ómenĭ se numia vătaf, în vremile noĭ *ciauş*. Ghica, 9: în urma nóstră *ciauşul* de slujitorĭ înşiruia ómenĭ de jur împrejur. Teod. 291: Iar *ciauşul* poteriĭ, Slujitorul Domnieĭ, De-l vedea, Ĭ tot ḑicea...

II (sensurĭ moderne) 1. aprod care aduce pe vinovaţiĭ înaintea justiţieĭ.

Cond. 1776, p. 21: ḑeciuiala ce va lua vătavul şi *ciauşul* de aproḑĭ. Ghica, XVI: un *ciauş* îĭ aduce înainte doĭ împricinaţi să-ĭ judece.

2. numele uneĭ varietăţĭ de strugurĭ albĭ de un gust delicios: *ciauş* mare, *ciauş* negru (Baronzi, 94).

3. numele uneĭ hore în Moldova (Sev. Nunta, 280).

— ČAUŞ, huissier, appariteur; corps de 630 huissiers du palais qui marchaient en tête du cortège dans les solennités publiques; sous-officiers des janissaires de 330 hommes employés comme aides de camp ou comme estafettes; sous-officier qui commande à plus de 10 hommes; ČAUŞ (ÜZÜMÜ), excellente qualité de raisin aux grains dorés et fins, originaire de Taïf en Arabie Barb.; bulg. serb. čauş „garde à cheval du Sultan“, rut. čauş „curier“, pol. czausz „uşier“, ung. csáusz „herold, curier“, ngr. τσαούσις (Ducange: τσαούσιος, officialis). V. Partea II: ciauş-başă etc.

ciauşel m. diminutiv de desmierdare.

Teod. 564: Eĭ la mal dac' ajungea, *Ciauşelul* ce'mĭ făcea?...

***ciauşesc** a. sub dependenţa ciauşuluĭ.

Doc. I, 304 (d. 1783): aproḑiĭ vătăşescĭ cu aproḑiĭ *ciauşeşcĭ*...

***ciauşie** f. starea şi rangul ciauşuluĭ.

Fot. III, 277: leĭ 6000 de la vel-*ciauşie*.

cicìc n. 1. roşu deschis (de colorat chilimurile).

Ionescu, 693: *cicic*, verde, galben; 694: chizapul se întrebuinţéză la *cicicul*, stîmpărându-l cu apă şi sare.

2. un fel de haină ţărănéscă înflorată.

Cal. 1875, p. 68: I-aş da iea şi pristelca Şi *cicicul* şi zavelca...

— ČIČEK, fleur: serb. čiček, ngr. τσιτσέκι. V. Partea II: cicécliŭ şi ciciclic.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cicrîc n. (și **cicaric**) depănătóre.

Sev. Călĕtorii, 62: tragĭ burungiucul la mosor cu fus de letcă, cocónele din vechime îl trăgeaŭ pe *cicaric*.

— ČYKRYK, tour à tourner, rouet à filet, dévidoir; bulg. čykryk, serb. čekrk „vîrtelniță“, alb. čikrik, mgr. cicriche, ngr. τζρικρίκι, rouet.

Vorba face parte din seria terminilor orientalĭ relativĭ la țesut (§ 106). V. cicricĭniŭ.

cighîr n. 1. partea încrețită a mĕruntaielor la mielĭ (și cu forma grecizată **țighir**).

Tarif 1792: *țighir* cu praporele lor.

2. pl. în munțiĭ Sucevii, un fel de mâncare făcută din ficat, plămînĭ și din mațele mieluluĭ (Șed. V, 56).

— ČEGER (pers.), fressure, poumon, foie; bulg. serb. ğiger, ngr. τσηγέρι, poumon et foie.

cilîc n. 1. oțel prefăcut în bobițe găurite; 2. mărgele lucióse de metal.

— ČELIK, acier; alb. bulg. serb. čelik, mgr. ciliche, ngr. τσελίκι. Termin special de ciaprăzărie.

cimbîr n. brobódă, sinonim cu „testemel“ și cu „tulpan“ (var.: **cimbel**, **cimbir**, **ciumber** și **gimbir**).

Babeș, Din plaiul Peleșuluĭ, 29: astădĭ cocinul femeilor este înlocuit prin *gimbir*, un fel de marămă de bumbac cu puncte marĭ roșiatice... Teod. 87: Lua-voiŭ iie dintr'o mie... și *ciumberĭ* de la Berberĭ; 613: Cadișco, nu dice așa, Că mĕ duc la Bucurescĭ, Să-țĭ cumpĕr *cimbir* și fes. Bur. 215: Tot un fel că le gătia Cu rochiĭ și *cimbelele*...

— ČEMBER (pers. čember) „chose enroulée“), mouchoir de tête, fichu rayé qu'on roule autour du cou Barb.: bulg. čumber „tulpan“, serb. čember „vĕlul turcóicelor“, ngr. τζεμπέρι(=φακιόλι).

cimbîstră f. clește de smuls pĕrul saŭ de dres mustățile. Vorba circulă maĭ ales în Moldova.

Al. T. 14: să-l smulgĭ cu *cimbistra* fir cu fir. Gane II, 266: un tînĕr care 'șĭ petrecea viața la oglindă între pomedĭ, pieptenĭ și *cimbistre*.

— ČIMBISTRA (scurtat: čimbiz), pincettes pour épiler (d. čimdimek „pincer“); ngr. τζιμπήστρα. Face parte din seria numerósă de vorbe relative la bărbierie (§ 106).

cimșîr m. 1. arbore numit și „merișor“ (*Buxus*).

2. lemnul sĕŭ, gălbuiŭ și vîrtos, din care se fac maĭ ales linguri ordinare (cu var. **cimișir** și **simcir**).

Tarif 1761: linguri de *simcir* de 2 testele una. Tarif 1792: *cimișirul* cântar 2½ banĭ. Od. I, 451: castan, tisă, *cimișir*, chiparos...

— ČIMȘIR, SIMȘIR (pers. semșir), buis (bois); bulg čimșir (șimșir), serb. șimșir (șimišir), alb. čimșir, ngr. τζιμιτσίρι.

cinghèl n. cârlig la cântar.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— ČENGEL (pers.), crochet: alb. bulg. serb. čengel, ngr. τζιγκέλι. Vorbă populară în Muntenia.

cinghineà f. (și **cenghenè**) nume ironic dat în Muntenia țiganuluĭ.

— ČINGIANE, bohémien (par mépris): fig. impudent, effronté (și porecla ce daŭ Turcii Muntenilor: Cant. Ist. ot. 340) d. τσίγγανος, mgr. ἀθίγγανος, numiți ast-fel după secta eretică bizantină a Athinganilor.

cinìe f. porțelan (vorbă eșită din us).

UR. XVI, 277 (f. de z. 1797): talgere de *cinie*...

— ČINI, chinoix, porcelaine: ngr. τζινί. V. sinie.

ciob n. 1. bucată spartă de sticlă saŭ de ólă, sinonim cu „hîrb".

2. vas învechit și stricat în parte.

PANN II, 107: (prov.) amîndoĭ mâncați dintr'un *ciob*. ISP. P. și GL. 1: din *ciob* apă bênd...

— ČOB (pers.), pièce de bois, éclat, copeau. Vorba lipsesce în idiomele balcanice.

ciobàn m. păzitor de oĭ, sinonim cu „păstor" și (în Ardél) cu „pĕcurar". Mircea III, fiul luĭ Mihnea-Vodă, care umblase mult timp fugar în munții Ardéluluĭ, trăind necunoscut între păstorĭ, fu supranumit „Ciobanul" (Fot. II, 41).

CANT. Ier. 129: *ciobaniĭ* unĭ ca de somn adormitând în cârlige răzimați, alțiĭ ca de plóie și de vînt rece cu glugile peste cap lăsate și pre un cot la pămînt lăsați era. OD. I, 154: nisce *ciobanĭ* ce păsceaŭ turmele nóstre de oĭ. PANN, 84: (prov.) scie *ciobanul* ce este șofranul. STĂNC. 344: aci era o tîrlă și omul era *cioban*. AL. 159: El (Jianu) ia miel de la *ciobanĭ*, Armăsarĭ de la mocanĭ... VULP. 31: Loc de stână că 'mĭ găsesce. Cu *ciobaniĭ* se opresce... ȘEP. V. 43 (d. Sucéva): Lasă junciĭ la juncanĭ Și te dă cu noĭ, *ciobanĭ*...

— ČOBAN (pers. čuban, șiban), berger, pâtre: bulg. rut. serb. čoban, pol. czoban, alb. čoban „păstor român", mcr. cioban (alăturea de „picuraru") și ciobanbaș „baciŭ" (Weig. II, 334), ngr. τζομπάνης.

D. Hasdeŭ (Etym. 2298) crede, că vorba „cioban" nu ne-a venit de la Turcii osmanliĭ, ci de la nomadiĭ tătarĭ din evul-mediŭ carĭ l'ar fi împrumutat Rutenilor și Polonilor, pe când din românesce vorba ar fi trecut în sĕrba, bulgara și turca. Ipotesa din urmă e greŭ de admis, de óre-ce fondul osmanlieĭ coincide cu al idiomelor tătare și în casul cel maĭ favorabil s'ar putea presupune, că Sêrbo-Bulgariĭ l'aŭ căpĕtat de la Turcĭ pe cale independentă de Românĭ, carĭ l'ar fi luat de la Tătarĭ, la carĭ până astădĭ ciobaniĭ formézĕ o clasă spe-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cială a populațiunii. Dar așa fiind, ce-i de făcut cu ceilalți termini turcĭ cari stau în legătură intimă cu viața ciobanului: baciŭ, caimac, câșlă, caval, chindie, iaurt, odaie și perdea (de vite), ortoman, otac, vătaf? Acești termini nu s'au luat negreșit de la Tătari, ei sînt de origină turcéscă și datéză de la primul contact serios între Români și Osmanlii. Pe de altă parte, cele câteva elemente lexicale cari au fost împrumutate de la Tătari (§ 6) și cari sînt comune Polonilor, Rutenilor și Moldovenilor, nu circulă de cât în Moldova și sînt cu totul necunoscute în graiul muntén și în idiomele balcanice; pe când din contra, menționata terminologie pastorală îmbrățișéză un vast teritoriŭ în Orientul Europeĭ. In fine, nu cunóscem existența documentală a vorbeĭ „cioban“ și decĭ epoca aproximativă când a intrat în limbă; dar veche nu póte fi, de óre-ce ea lipsesce Românilor din Ardél, cari posed sinonimul „pĕcurar“ (ca și Românii din Dobrogea, Istria și Macedonia) alăturea de terminul comun „păstor“, care însă lipsesce în macedoromâna; pe de altă parte, acésta din urmă cunósce asemenea terminul de cioban (cf. „ciobanbaș“, alăturea de sinonimul seŭ „baciŭ“).

ciobănaș m. diminutiv de gingășie.

Stănc. 352: ia spune, măĭ *ciobănaș*, și tu o poveste. Al. 186: Mândre *ciobănaș*, Din fluer doinaș...

ciobănel m. sinonim cu „ciobănaș“.

Al. 3: Mândru *ciobănel*, Tras printr'un inel... Șeș. V, 92: bună calea, *ciobăneĭ*...

ciobănesc v. a fi, a deveni cioban.

Al. T. 613: să giurĭ c'am *ciobănit* de când îs pe lume, când m'aĭ vidé mânând oile... Teod. 502: Fóie verde ș'o lalea, Miul mi se *ciobănia*...

ciobănesc a. ce ține de cioban.

Al. 506: Să-mĭ daĭ glugă *ciobănéscă*, Io ție haină domnéscă...

ciobănesce adv. ca ciobaniĭ, după obiceiul ciobanilor.

Cr. I, 153: băetul se pune *ciobănesce* într'un genunchiŭ.

ciobănie f. starea de cioban.

Vulp. 31: El s'a dus în haiducie, Eŭ m'am luat de *ciobănie*...

ciochînă f. 1 curelușa dinapoia șeleĭ de care drumețul își légă traista de merinde.

Doc. II, 319 (d. 1791): *ciochine* 15 banĭ una. Stam. 124: pe calul cel tătăresc la *ciochine* legând... Cr. I, 202: aĭ să-ți rupĭ *ciochinele* umblând și tot n'aĭ să găsescĭ slugă cum cauți. Fil. 294: puse două pistóle la brîŭ și alte două la *ciochina* șeleĭ. Al. 88: El cârlanul și-l lua, La *ciochine* și-l lega.

2. fig. în locuțiunile „a pune la ciochină“ (Isp.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Rev. I, 232) și „a spînzura la ciochină“ (Golescu), adică a părăsi ceva, a-l da uitării.

3. cârlig ce țăranii de la munte pórtă la brîu.

4. os rotund la glesna picioruluĭ.

Var. (dobrogénă): **cinchină.**

Bur. 55: La *cinchina* calului, Sub póla caftanului...

— čykyn, havreșac (lipsesce în idiomele balcanice).

***ciohodàr** m. I. (la Turcĭ) slugă, la un Vizir saŭ Pașă.

Cond. 1693, p. 97: un *ciohodar* al Vizirului ce aŭ venit pentru caĭ. Ax. 126: n'aŭ trecut multe dile și aŭ trimis Caimacamul un *ciohodar* la Nicolaĭ-Vodă, ca să-l chieme să mérgă la Pórtă; 149: rĕmas-aŭ Hanul cu Tătariĭ și Pașa numaĭ cu *ciohodariĭ* și cu puțină călărime. Muste, 65: aŭ venit un *ciohodar* a Vezirului cu ferman, să mérgă să risipéscă acele două cetățĭ adecă mânăstirĭ. Kog. 239: orînduise și un *ciohodar*... bumbașir asupra lucrătorilor.

II. (la Românĭ) 1. slujbaș care îngrijia de încălțămintele Domnuluĭ și ale Curțiĭ.

Cant. Mold. 85: *czohodar* curat ut ocreæ et calceamenta pro principis et totius aulæ necessitatibus parentur, ipsi autem principi ocreas præbet, subsunt ei cuncti Jassiorum sutores. Cond. 1693, p. 29: tal. 100 s'aŭ dat *ciohodarului* pentru încălțămintele ce aŭ dat la Curte de Crăciun și de Pasce.

2. slujitor domnesc, lacheŭ al palatuluĭ.

Kog. 242: l'aŭ pus în caretă domnéscă cu șése caĭ și cu *ciohodarĭ* și boierinașĭ. Dion. 174: Vodă-Mavrogheni boierià cu sila pe ceĭ ce afla că aŭ ceva banĭ, le trimitea caftane și cărțĭ domnescĭ cu *ciohodarĭ*. Doc. I. 304 (d. 1783): deli-baş̦a cu chehaiaua cu toțĭ *ciohodarii*. Fot. III, 311: *ciohodarii*, în numĕr de 20, primesc fie-care câte 10 leĭ pe lună. Fil. 19: făcuse meseria de *ciohodar* în curtea acelui principe; 25: un ticălos *ciohodar* ce tremura de frig dinaintea scării caselor; 345: caréta domnéscă trasă de 6 armăsarĭ vineți cu 2 *ciohodarĭ* pe capră. Ghica, 11: trimite-mĭ sus 4 *ciohodarĭ*.

Vorba figuréză cu acest sens și în cântecele pop.

Teod. 51: Voĭ, nouĕ portarĭ, Nouĕ *ciohodarĭ*. Țara N. II, 495: Un *ciohodar* a chemat Și pe Roșu l'a înșelat.

Var. (archaică): **ciuhodar.**

Kog. 213: Mavrocordat dedese poruncă de strîngea toțĭ preoții, diaconiĭ orașuluĭ, la biserica Curțiĭ și după ce îĭ băgaŭ diminéța în biserică, punea *ciuhodarĭ* la ușă și nu lăsa nicĭ pre unul să iasă afară; 219: Iordache până și *ciuhodarĭ* cu bărățĭ își făcuse, care acest lucru altă dată n'a maĭ fost ca să facă alt boier.

— čohadar (čokadar), domestique du Palais, laquai (d. coha „drap“); bulg. serb. cohadar, ung. csuhadár, ngr. τσοχανταράϊος. V. Partea II: baș-ciohodar.

ciohodărit n. dare pusă pe cavafiĭ, cizmarĭ și papugiĭ din tótă țara, carĭ plătiaŭ câte 1 leŭ și 12 banĭ de prăvălie ca venit luĭ baș-ciohodar (Tunusli, 57).

Doc. I, 108 (d. 1775): care din orășenĭ se va hrăni cu meșteșugul cizmărieĭ să nu dea *ciohodărit*; II, 264 (d. 1792): vechiŭ obi-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ceiŭ este de plătesc pe tot anul *ciohodărit*... adecă de tótă prăvălia po talerĭ 1 vechiŭ.

ciolàc a. și m. ciung.

DELAVR. 48: pieptenele îĭ scăpă din mână ca la o *ciolacă*.

— ČULAK, manchot, estropié; alb. serb. čolak, mcr. ciulac. Vorba circulă în Muntenia.

cioltàr n. pătură împodobită de cal, sinonim cu „harșa“: cioltarul, țesut și ales de mâna miresei, se da de zestre odată cu calul de ginere (Glos. 163).

NEC. 190: Milescu Spătar era mândru și bogat și îmbla cu povodnicĭ înainte domnescĭ, cu buzdugane și cu paloșe, cu *cioltare* tot sîrmă la caĭ. FIL. 29: vizitiiĭ luĭ Vodă preumblaŭ armăsarĭ îmbrăcațĭ cu *cioltare* cusute cu sîrmă de aur. TEOD. 45: Cu *cioltar* de fir, Ciucurĭ de ibrișim. VULP. 30: *Cioltar* verde mohorît, Numaĭ aur și argint.

— ČOLTAR, housse (d. čul, de unde τζούλι, rom. țol); serb. čoltar, ung. csoltár, pol. czoldar.

ciomàg n. 1. băț lung și gros, sinonim cu „bîtă“.

ZIL. 61: alțiĭ în loc de puscĭ *ciomegele* apucă. BASME III. 5: se căpětuiră cu câte treĭ perechĭ de opincĭ gróse și *ciomege* nodoróse.

Vorba figuréză într'un șir de proverbe.

GOLESCU: ascunde-țĭ *ciomagul* de câinĭ, că maĭ rĕŭ te mușcă. PANN, 19: găsesce sat fără câinĭ, umblă fără *ciomag*; 95: cine de cuvinte nu înțelege, nicĭ de *ciomege*; 160: câinele nu fuge de codru, ci *de ciomag* (Zanne III, 111: omul nu fuge de colac ci de *ciomag*); 166: ajunge un *ciomag* la un car de óle. ISP. Rev. II, 156: *ciomagul* are două căpětâie.

2. lovitură saŭ bătaie dată cu ciomagul.

CRĂS. II, 64: din noŭ două-treĭ *ciomege* pe spetele calului. AL. T. 1045: de vreme ce-ĭ trĕba pe *ciomag*, apoĭ încep îndată. ȘEȚ. V, 46: Câte păhărțe beŭ, Atâtea *ciomege* ieŭ.

Var. (archaică munténă): **giumag**.

DION. 164: stupaiĭ sînt nisce găinarĭ cu arme, chilóme, lăncĭ, *giumege* și cu câte o pușcă ruginită..; 230: nu avea nicĭ unul arme ci cu topóre și cu *giumage* le sta înpotrivă.

— ČOMAK (čumak), gros bâton, massue (de bois ou de fer); alb. čomaie, pol. czumak și rus. čumakŭ „chirigiŭ“ (cf. haidâŭ cu haidamac); mcr. ciumag.

Din turcesce derivă o varietate bogată de măciucĭ: buzdugan, chiulug, cioian, ciomag, hazran, sopa, topuz...

ciomăgaș m. bătăuș (Glos. 163).

ciomăgaș n. ciomag mic (și desmierdător).

BASME III, 129: acesta cu *ciomăgașul* seŭ de cioban îĭ lovi în cap.

ciomăgel n. diminutiv identic cu „ciomăgaș“.

BASME II, 84: îĭ trebuia un *ciomăgel* bun de pălit la mĭr; III, 129: smulse sabia cu *ciomăgelul* sĕŭ.

ciomăgélă f. bătaie cu ciomagul.

ciomăgesc v. a bate cu ciomagul.

AL. T. 270: ce l'aș *ciomăgi!*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ciorâp m. încălţăminte de aţă orĭ lână, de bumbac saŭ mĕtase, ce acoperă piciorul şi gamba.

TARIF 1761: *ciorapĭ* de 3 testele 10 banĭ. TARIF 1792: *ciorapĭi* celĭ marĭ de lână împletiţĭ la o testea 3 banĭ. REV. II, 240 (f. de z. 1817): 10 perechĭ *ciorapĭ* de mĕtase. ISP. 285: stăpâna caseĭ făcea la *ciorap*. FIL. 23: împletia la un *ciorap*; 171: *ciorapĭ* de Lipsca fórte albĭ. CRĂS. III, 106: se puse să împletéscă la *ciorap*. MARION, 77: nu putea băiatul să se cunune în *ciorapĭ*. TEOD. 81 (colindă): *Ciorapĭ* albişorĭ, Pantofĭ gălbiorĭ, Pe la toc cu florĭ.

— ČORAB, bas, chaussette; bulg. serb. čorap, alb. čurap, mcr. ciorape, ngr. τσουράπι.

Vorba e respândită în Muntenia, în Moldova şi în părţile limitrofe ale Ardéluluĭ: în prima nu există alt echivalent, în a doua şi în a treia maĭ circulă sinonimele „colţun“ şi „strimf“, împrumutate din gréca modernă şi din nemţesce.

ciorăpel m. ciorap scurt (saŭ desmierdător).

BUR. 249: *Ciorăpeĭ* de celĭ de lână, De lână de cea seină

ciòrbă f. 1. zémă gătită cu bucăţele de carne.

BELD. 342: franzelă, puĭ de găină, *ciorbă* să-l dea de mâncat... FIL. 157: *ciorbă* de ştiucă, fértă în zémă de varză cu hrén. STĂNC. GR. şi P. 91: le-a adus un castron cu *ciorbă*. CRĂS. I, 47: *ciorbă* de crap; II, 48: *ciorbă* de racĭ cu castraveţĭ verdĭ.

Vorba figuréză în maĭ multe proverbe.

PANN II, 29: tóte strâchinile nu sînt pentru *ciorbă*; 41: numaĭ cu vorba nu se face *ciorba*. ISP. Rev. II, 155: cine s'a fript la *ciorbă*, suflă şi în iaurt (pentru alte ḑicĕtorĭ: Zanne III, 525—527).

Var.: **ciorbà** (maĭ mult ironic).

PANN, 132: cine păzesce sofraua, mănâncă *ciorbaua* (proverbul se află şi la Golescu).

2. fig. vorbire ce nu se maĭ sfîrşesce.

GOLESCU (prov.): *ciorbă* lungă să ne ajungă.

— ČORBA, soupe, bouillon, potage (identic cu ar. şorba „potage“ d. şariba „boire“); alb. bulg. serb. mcr. čorba, pol. ciorba, ung. csorba. Din araba derivă: it. sorbetto, fr. sorbet; iar din forma secundară şarab „boisson“: it. sciroppo, fr. syrop. V. şerbet.

Vorba e respândită în Muntenia şi în Moldova, în cea din urmă şi în Ardél se maĭ ḑice „zamă“.

ciorbalîc n. castron de ciorbă.

— ČORBALYK, soupière; serb. čorbaluk.

Vorba e cunoscută în Muntenia.

ciórecĭ m. pl. nădragĭ ţărănescĭ fórte strîmţĭ din aba albă, sin. cu „bernevecĭ“ (cum li se ḑice în Mold.).

OD. I, 71: *ciórecĭ* albĭ tiviţĭ cu găitane de flr. JIP. 143: mi-ar trebui şi opincĭ şi *ciórecĭ*... TEOD. 501: Să-mĭ maĭ daĭ *ciórecĭi* tĕĭ, Ca să-ţĭ daŭ şalvariĭ meĭ...

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Vorba se aude și în părțile limitrofe ale Ardéluluĭ.

Reteg. 76: Pentru *ciórecĭ* românescĭ, Pantalonĭ mândri domnescĭ.

— čaryk, grosses chaussures en cuir à l'usage des pâtres et des paysans Barb.; serb. čarak „opincă", rus. čarykŭ (čarokŭ) „încălțăminte", ngr. τσαρούχια „chaussure de cuir" (de unde și mcr. țăruhi „sandale" alăturea de ciórețĭ „ghetre lungĭ"). In privința sensuluĭ, cf. *calevriĭ*, pantofĭ groșĭ (Isp. 266: omul sărac 'șĭ lepădâ calevriĭ și se agățâ de copaciŭ) d. bulg. kalevra „pantof" (t. kalura „pantoufles raccomodées") cu serb. kalavre „nădragĭ scurțĭ și largĭ". Acelașĭ raport semantic între încălțăminte și îmbrăcăminte îl presintă și „sucman".

ciorecar m. (și **cioricar**) cel ce pórtă ciórecĭ: țăran.

Jip. 20: țăranĭ înzechiațĭ, tîrsînarĭ, *cioricarĭ*, sînteți talpa caseĭ.

ciortàn m. soiŭ de pesce asemenea țiparuluĭ, crap de mărimea mijlocie (Glos. 164).

— čortan, espèce d'anguille. Vorba circulă în Muntenia, maĭ ales în jud. Argeș.

ciortănaș m. ciortan mic (Baronzi, 94).

ciràc m. I. (sensurĭ archaice) 1. om de încredere (litt. făclie), confident intim.

M. Cost. 300: Mateiŭ-Vodă fiiudu-ĭ *cirac* [luĭ Abaza-Pașa], prea lesne șĭ-aŭ tocmit lucrurile. Amir. 171: tu eștĭ *ciracul* nostru cel ales, și așa să scĭĭ că noĭ la tóte trebile tale îțĭ vom înveĭ. Koc. 202: dăruindu-l și Măria Sa ca pe un *cirac* a Măreĭ Sale; 246: aŭ trămis pe un *cirac* a lor, ca să le ia banĭĭ cu scrisóre. Ur. III, 115 (d. 1816): te aĭ făcut ales *cirac*, adecă făclie ce aŭ aprins'o înșășĭ Impărăția mea cu mâna sa.

2. favoritul, protejatul saŭ omul caseĭ cuiva (litt. care e îngrijit ca o lampă).

Dion. 184: acest Domn Hangerliŭ aŭ fost *cirac* a unuĭ Căpitan-Pașa... și cerênd Căpitan-Pașa la Impĕratul să facă Domn acesteĭ țărĭ pe Hangerliŭ, *ciracul* adecă sluga luĭ, și l'aŭ făcut... Zil. 18: Căpitan-Pașa vrênd să-l facă [pe Hangerliŭ] *cirac* desăvîrșit, aŭ mers îndată la Impĕratul... și aŭ orînduit Domn pe Hangerliŭ la lĕt 1798. Văc. 275: zorbalele ḑicea că Impĕratul este *ciracul* lor, însășĭ patrona lovindu-l pe spate cu mâna îĭ ḑicea: tu eștĭ *ciracul* meŭ! Ghica, VIII: elciiĭ scot la maidan fie-care câte un *cirac*.

II. (sensurĭ moderne) 1. slugă veche, domnéscă saŭ boieréscă (= lat. cliens).

Stam. 475: toți se tem de aceștĭ *ciracĭ* domnescĭ... Negr. I, 297: l'oiŭ da pre lângă vr'un boier să slujéscă, să se facă om, să-l scótă *cirac*. Al. T. 1435: cât de puternic e Vornicul, dacă *ciracĭĭ* luĭ ajung boierĭ marĭ! Gane I, 217: el prânzia împreună cu 12 *ciracĭ* aĭ sĕĭ... Orăș. 20: scoteaŭ *ciracĭ* mulțime, pe toți îĭ procopsia...

2. ucenic, elev.

Isp. 272: sînt dascăl... mĕ silesc cu copiiĭ tĕĭ să-ĭ învĕț câte'n

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

lună şi'n sóre, fiindcă am voit să-l scot *ciracĭ* aĭ meĭ. Oraş. II, 165: vor maisterĭ, iar dînşiĭ aĭ noştri *ciracĭ* ..

Var. (archaică): **cerac**.

M. Cost[2] II, 33: un craiŭ, *cerac* al sĕŭ. .

— ČYRAK (pers. čyrag), flambeau, lumière, domestique de confiance (adj. protégé, favori); client, apprenti, élève; cum. čirak „candela“; bulg. čirak „fecior, lucrător“, serb. čirak „sfetnic, slugă“, alb. tsirak „calfă“, ung. csirak „protejat“, mcr. cirac „ucenic“, ngr. τσουράχης, client şi τσιράκι, elev.

***ciracladisesc** v. a. scóte cirac pe cineva (Glos. 165).

Verbul presupune o formă ČYRAKLAMAK (aorist čiraklady), care lipseşte în dicţionare.

ciracladisélă f. scóterea de ciracĭ saŭ de ucenicĭ.

Oraş. 19: [vremea veche] bogată 'n evghenie şi *ciracladisélă;* III, 29: Când o slugă, în vechime, ce slujia pe prieopsélă, Fără léfă saŭ simbrie, ci pe *ciracladisélă* ...

Vorbă usitată în epoca fanariotă, adĭ numaĭ ironic.

ciraclĭc n. 1. protecţiune, favoritism.

Văc. 293: Căpitan-Paşa aŭ venit să maĭ facă un *ciraclĭc*, decĭ făcu cerere, ca pe dragomanul armadeĭ să-l facă Domn Ţărĭĭ-Românescĭ. Ghica Rev. III, 217: la boier Buzoianu nu prea avea trecere *ciraclĭcurile* şi de multe orĭ postulanţiĭ recomandaţĭ 'şĭ găsiaŭ beléua cu dînsul. Oraş. 20: boierul plătia tóte acestea [slujbe] prin *ciraclĭc*.

— 2. clientelă (Costinescu).

— ČYRAKLYK (candélabre), apprentissage.

Vorba adĭ cu aplicaţiune exclusiv ironică.

ciripĭe f. 1. sfóra roşie a dulgherilor: „pe ciripie“, în linie dréptă, întins.

Isp. 288: cotoşmanul se duse drept ca pe *ciripie* la palaturile unuĭ boier mare. Isp. B. Sn. 83: drumul de la satul lor ar fi bine să fie tras ca pe *ciripie* drept în satul unde trăia.

— ČIRPI, cordeau ou fil à plomb de charpentier, ligne droite; serb. čirpiĭa, ngr. τζαρπί, instrument de menuisier.

Vorba e proprie Munteniei: termin technic de dulgherie generalizat în limbă.

cirĭş n. cocă de făină cu care cizmariĭ lipesc încălţămintele şi copiiĭ spetezele de zmeŭ.

Tarif 1792: *ciriş* praf cântar 50 banĭ.

— ČIRIŞ (pers.), poix de cordonnier, colle forte; serb. čiriš, rut. čyryz, ung. csiriz (§ 105).

cişĭt n. 1. asortiment de mărfurĭ.

Oraş. II, 138: Unde muşteriiĭ în vecĭ aŭ găsit Avuţie multă şi destul *cişĭt*; III, 24: Tot *cişĭtul* e într'însa şi tot marfă ce se cată...

2. vîndare, desfacere.

Marion 44: şi *cişĭtul* merge, în fie-care an luĭ nea Rică îĭ cresce proprietatea... Teod. 595: Eŭ de copil l'am slujit Cu credinţă cu *cişĭt*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— **ĭşĭt** (ceşit), genre, espèce, échantillon (d. pers. ceşide „qui a goûté“). V. cişniŭ.

Termin comercial rĕmas în limbă (§ 104).

cişmeà f. 1. în vechime, fântână mai ales monumentală: cişmèlele, ca construcţiuni de caritate publică, erau nisce clădiri semi-circulare saŭ poligonale, acoperite cu o cupolă şi une-ori decorate cu marmură fin sculptată, cu arabescuri, cu inscripţiuni pictate saŭ daurite şi cu ornamente în bronz (§ 39).

N. Cost. 14: Antonie Ruset-Vodă aŭ făcut şi o *cişmea*, adică fântână, în zidul bisericei despre pórta cea mare a Curţii domnesci, aducênd apă pe olari de departe... Nec. 367: aşijdere şi două *cişmele*, fântâni, aduse pre óle cu multă cheltuială, una dinaintea porţii Curţii domnesci şi una dinaintea feredeului. Kog. 207: mai făcut-aŭ Mavrocordat şi un foişor fórte frumos de ceea parte de eleşteul Frumóseĭ, sub Cetăţuie, făcênd şi *cişmea* lângă cerdac cu apă curgătóre de mergeaŭ în primblare. Canta, 192: Grigorie Alexandru Ghica aŭ împodobit oraşul Iaşuluĭ cu multe *cişmele* cu apă bună şi îndestulată.

2. astădĭ, fântână artificială, în opoziţiune cu „izvor“.

Cond. 1802, p. 333: *cişmelele* cele trebuincióse norodului politiei. Pann, 165: se duce în sat la *cişmea*... Teod. 470: Şi d'alăturea *cişmea* izvora Cu apă curată trecută prin piatră.

Var. (mold.): **ceşmea** şi **ciuşmea**.

Al. 105: Pe'n mijloc de Ţarigrad, La *ceşméua* luĭ Murad... Şeĭ. I, 237: Frunzuliţă treĭ smicele, Haĭ, Anica, la *ceşmele*; II, 9: Apă rece din *ciuşmea*, Să bee şi draga mea.

— **čeşme** (pers.), fontaine munie d'un robinet (d. ceşm „oeil“: cf. t. bunar başy şi ar. 'ayn „oeil et source“) bulg. sĕrb. ceşma (čuşma), alb. ceşme.

cişmegiŭ m. 1. fântânar, sinonim archaic cu „suiulgiŭ“ (Doc. II, 503).

2. adĭ numele unuĭ lac şi al uneĭ grădinĭ mari din Bucurescĭ, înfiinţată pe locul unuĭ fântânar bogat.

Al. T. 135: să te vĕd de-ĭ fi mai cu noroc astădĭ la pórta *Cişmegiului*. Ghica, 45: eĭ petreceaŭ ziua în *Cişmegiŭ* cu lăutari pe iarbă verde. Gr. Alex. 403: o lişiţă şi o raţă s'a strins de diminéţa pe lac la *Cişmegiŭ*.

— **čeşmeğy**, fontainier.

***cişniŭ** n. (şi **ceşnŭi**) 1. expertisă pentru fixarea preţuluĭ obiectelor de consumaţiune (carne, pâine etc.). Cişniul saŭ proba brutarilor se făcea aşa: se cumpĕra grâŭ din judeţele învecinate cu preţurĭ diferite şi se măcina la un loc, iar după scóterea pâinĭ din cuptóre, se scădeaŭ cheltuielile şi din rest se hotăra preţul ocaleĭ, lăsându-se căştig brutaruluĭ câte 2 parale de jimblă (măcelarilor 4 parale la ocaua de carne). Acéstă expertisă se făcea brutarilor saŭ măcelarilor, când scumpiaŭ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

pâinea saŭ carnea, ca să vadă stăpânirea cu ce preț se putea vinde poporuluĭ (Papazoglu, 183 și 195).

Ur. I, 106 (d. 1803): cele ce se numesc *ceșniurĭ*, adecă cercărĭ, pâne și carne să aibă a face nart împreună boierul Vornic de obștie cu al nostru Agă. Ghica Rev. N. III, 219: cât a fost asupra *cișniului*, și-a făcut casă boierească și și-a cumpĕrat și moșie; lua banĭ cu lopata de la brutarĭ și grânarĭ, ca să suie prețul pâiniĭ săracilor. Orăș. 24: La *cișniul* cel de carne, la sfatul orășenesc.

2. aceiașĭ expertisă făcută pentru prețul lumînărilor. Doc. IV, 279 (d. 1794): să urmeze prețul lumînărilor dupĕ *cișniŭ* ce se va face atunci pe tot anul; IV, 248 (d. 1795): să facem *cișniŭ* pentru naĭtul lumînărilor, cu care se cuvine a se vinde estimp.

— čeșnĭ (pers.), avant-gôut. (§ 93) V. cișit.

cit n. un fel de stambă, lustruită și înflorată, cu care se îmbracă adĭ scaunele și saltelele.

Tarif 1761: *cit* prost 14 bucățĭ 1 leŭ, *cit* de bumbac cu florĭ bucata 50 banĭ. Tarif 1792: *citul* de Tocat i ot Diarbechir topul 11 banĭ, *cit* de Rusia cot 30 banĭ. Rev. II, 240 (f. de z. 1817): o plapomă de *cit*. Al. Pr. 402: rochĭ de *cit*. Fil. 152: perne îmbrăcate cu *cit* tocat; 285: saltele, perne și macaturĭ de *cit*.

— čit, sorte d'indienne, étoffe rayée; ngr. τσίτα, dentelle; ung. csit.

citareà f. (și **citarie**) un fel de alagea din care se făceaŭ anterie (§ 86).

Rev. I, 57 (d. 1786): douĕ *citarele* luĭ Ismail bina-emini; II, 333 (d. 1821): douĕ anterie de *citarea*... Al. T. 81: Cu anteriŭ de *citarea* Și cu fes de Indernea. Fil. 215: *citariĭ* și gazĭ de Brusa. Can. 52: Cu rochiĭ de *citare* [în text: citane], Acea fĭ ibovnica mè!

— četare (četarĭ), étoffe légère dont la trame est composée d'un fil de soie et de trois fils de coton Barb.

ciubùc n. 1. vargă de făcut lulele.

Tarif 1761: vergĭ saŭ *ciubuce* carul 1 leŭ vechiŭ. Ur. I, 189 (d. 1792): *ciubucele* ce taie din pădure ciubucciiĭ să dee deciuială la stăpânul moșieĭ.

2. lulea orientală cu țévă lungă și cu imamea de fildeș (făcută din cireș, dîrmoxin saŭ iasomie): după moda orientală, ciubucul se oferia mosafiruluĭ odată cu caféua. Cu acest sens în literatură și în poesia populară.

a. Kog. 225: ședĕnd într'un scaun ciohodarul, i-aŭ dat *ciubuc* și cafea... Beld. 345: trăgea din *ciubuc* cu sete numaĭ cu un ochiŭ deschis. Al. T. 39: Cu *ciubuce*, cu cafele, cu tot ighemoniconul boieresc; 81: Parcă-l Pașa din Rusciuc, Când bea cafea și *ciubuc*; 83: boieriŭ trăgea *ciubuc* în vremea asta; 1327: *ciubucele* de iasomie. Fil. 148: fumă de câteva orĭ din *ciubuc*; 268: *ciubucele* și narghilelele umplute cu parfumatul tutun al Sirieĭ. Ghica, 282: sorbiră din cafea, traseră de douĕ-treĭ orĭ din *ciubuc*.

b. Teod. 485: Ca să bea, să bea *Ciubuc* și cafea; 677: Impĕratul se uita, Din *ciubuc* tutun trăgea. Bur. 178: Din amnar că scăpăra, *Ciubucul* și-l aprindea.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Vorba figuréză în două proverbe: dragostea se ia din ciubuc și din lulea (Golescu); a fi ciubuc, ad. amorezat (Zanne III, 114: cf. amorezat lulea).

3. vargă trasă pe pereți sau tavanuri.

Isp. 37: aurul cu care erau poleiți stîlpii și *ciubucele* de pe lângă stréșină; 300: pereții erau împodobiți cu chipuri și flori săpate, iară *ciubucele* erau poleite. Od. I, 42: din astragalele stîlpilor se porniau, pe rotunjéla culelor, numeró e *ciubuce* sau nervure.

4. vargă în genere, dungă pe stofe.

Delavr. Paras. 189: i se pare că a dat de un *ciubuc* de ghiață. Gane II, 238: era gătit cu un antereu de cutnie în *ciubuce*. Sev. Nunta. 46: o prostire în *ciubuce* de burangic.

5. cofetură în formă de bastonaș, făcută din zahăr cu boia roșie.

Var.: (arch. Munt.) **cebuc** și (Mold.) **cibuc**.

Dion. 164: slujbașii domnești și boierești ce trăgea! vai de maica lor! că de-i găsia Turcii prin satele lor, frângea *cebucele* de ei.

— čubuk (čebuk și čibuk), verge, tige de métal, pipe faite de mérisier, de jasmin, de bois de rose; raie (sur une étoffe) d. čub „bâton, baguette“; cum. čibuch „baculus, fustis“; bulg. serb. rus. čubuk (čibuk), pol. čybuk, alb. čibuk (čubuk), mgr. cibuche, ngr. τζιμπούκι și τζουμπούκι; sp. chibuque.

ciubeică f. lulea próstă.

Al. T. 1067: alérgă pân' t'ei preface 'n fum Și tidva-ți în *ciubeică* Și ósele-ți în scrum.

ciubucar m. (sens modern) fabricant sau negustor de ciubuce (V. ciubucciŭ).

ciubucărie f. 1. totalitatea ciubucelor de pe zidăria unei case (cf. ciubuc, 3).

Delavr. 108: giamurile, cercevelele, *ciubucăria*... dovedia că acolo era locuința unor ómeni mai de sémă.

2. feluri de vergi sau ciubuce.

Jip. 70: ploscărie, iască, *ciubucărie*, cofe...

***ciubucciŭ** m. 1. numit și **Vel-ciubucciŭ** (cu var. **cebucciŭ** și **cibucciŭ**), slugă la Curtea domnéscă însărcinat să curețe, să umple și să aprindă ciubucul lui Vodă (Sulzer III, 168).

Dion. 197: harapu ședea pe el și-i frângea grumajii, iar *cebucciul* și peșchergiul au ceput a țipa. Cond. 1776, p. 77: *Vel-cibucciŭ* 20 lei pe lună. Gheorg. 302: *cibucciul*, becerul, pivnicerul... Teod. 677: *Ciubucciŭ* 'și trimetea, La seraiŭ că mi-l chema...

2. servitor boieresc cu aceiași destinațiune.

Fil. 17: pe ștrengarul acesta de băiat să-l oprescĭ în curtea mea și să mi-l facĭ de o cam dată *ciubucciŭ*; 143: după dînsul intră *ciubucciul* cu ciubucele de antep și de iasomie.

3. cel ce tăia ciubucele din pădure (cf. ciubuc, 1).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— ČUBUKČU, fabriquant de pipes; domestique chargé de l'entretien et de la préparation des pipes Barb.; serb. čibukčija.

***ciubuccerie** f. funcţiunea ciubucciului.

REV. I, 54 (d. 1786): pităria, *ciubucceria*, caftanele...

***ciubucci-bașă** m. titlu identic cu „Vel-ciubucciŭ".

FOT. III, 310: *ciubucci-bașă* are 20 lei léfă pe lună. AL. T. 101: bărbatu-meŭ cel dîntâiŭ era *ciubucci-bașă* la Caragea.

ciucurlùc n. 1. nădrag asemenea ciacșirilor (Glos. 167); 2. brîneţ de pantaloni.

KIK. III, 138: până a-l înnoda *ciucurlucu*...

— ÙČKURLUK, ceinture d'un pantalon (synonyme du *chalvar*); bulg. učkurluk, serb. čukur (učkurluk).

ciuèn m. (și **ciuin**) plantă analogă „săpunelului", întrebuinţată la facerea halvalei și la parfumatul rufelor.

KIK. I, 113: să nu pui la spălat nici *ciuen*, nici livant. CONV. XXVI, 457: rădăcini de *ciuin*, de săpun.

— ČÜYEN (čogan), saponnaire (plante et racine): serb. čogan.

ciuinag (**cioinag**) m. varietate de struguri tămăioși (Jip. 54), numiţi așa după mirosul lor cel plăcut.

ciufùt a. și m. (și **cifut**) 1. porecla ovreiului (Polysu); 2. sgârcit, cumplit (Costinescu).

LAURIAN, Dicţ. I. 709: ce mai cerșiţi de la un *ciufut* ca acesta? KIK. III, 3: negustor cu dare de mână, dar *cifut* și ischiuzar.

— ČUFUT, surnom grossier et méprisant donné aux juifs: fig. avare, cupide, entêté (corupt d. ar. yehud „evreŭ"); cum. ğuhud „judaeus"; bulg. čifut, serb. čivut „tolbaș și evreŭ" (ca poreclă): Civut e și numele unui monstru antropofag în poveștile sărbești; ngr. τζιφούτ.

ciulamà f. mâncare din făină fărtă cu lapte și cu unt, la care se adaogă bucăţele de puiŭ de găină (§ 87).

AL. T. 74: bucate de cele sănătóse ... musaca, capama, *ciulama*. JIP. 42: mi-a turnat coléșă *(ciulama)* în urechi. TEOD. 124: Din carne să fac o *ciulama* Și să-i puiŭ ardeiŭ o ciuștea.

— ČALAMA, aliments qui cuisent dans une marmite, principalement viande et bouillon Barb.

ciumlèc n. un fel de ghiveciŭ pus în ólă și copt înădușit [Isp.]. Vorba circulă în Muntenia.

— ČÖMLEK, marmite, pot de terre; alb. čümlek.

ciurèc m. și n. plăcintă cu brânză (pl. ciurechi și ciurecuri).

FIL. 139: copiii îndopându-se cu *ciurechi*. GH.CA, 73: să învețe a plămădi pâini, *ciurecuri*, colaci...

— ČÖREK, gâteau fait avec du beurre, du sucre et

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

des œufs (dont la population chrétienne fait usage aux fêtes des Pâques); bulg. čorek, rut. čurek „cozonac din ovĕz“, ung. csörög, ngr. τζουρέκι, gâteau enduit de beurre.

ciurecar m. plăcintar de ciurecurĭ.

GHICA, 76: Porojan ajunse un pitar de frunte şi fu ridicat la rangul de *ciurecar* al caselĭ.

ciurùc n. 1. rĕmăşiţă próstă, stricată.

ISP. Conv. XII, 180: cu ce *ciurucurĭ* de oştire venia.

2. fig. lepădătură, drojdie.

ISP. U. sfăt. 107: acest Pan era un *ciuruc* de ţeĭ ce trăia prin păduriĭ. JIP. R. Sat. 286: la ţară ne trimiteţi numaĭ plévă, *ciurucurĭ*, lepădătură...

— ČŬRŬK, pourri, usé, sans valeur; bulg. serb. čuruk „şubred“.

ciutàc a. şi m. 1. odinióră, porecla Turcilor, maĭ ales a celor din Dobrogea.

URECHE, 236: aŭ maĭ lovit Căzaciĭ nisce sate din sus de Tighinea, pe decîndea de Nistru, care sate eraŭ descălecate pe hotarul leşesc, Turcii *ciutacĭ* şi Moldovenĭ fórte mulţi... ISP. Conv. XII, 179: gróza intră în inimile spurcaţilor de *ciutacĭ*. ID. Mih. Vit. 5: ianiceriĭ, spahiĭ, tot felul de *ciutacĭ* năpădesc satele.

Var. (archaice): **cetac** şi **citac**.

DUM. 415: *cetac* deliormănén..; 96: în tóte ţilele prindea şi aducea robĭ Turcĭ *citacĭ*.

2. aţĭ, nătăfléţă, nerod (sens popular).

CRĂŞ II, 165: Că voĭ sînteţi hoţiĭ şi Nemţiĭ *ciutacĭ*...

— ČITAK, numele turcesc al locuitorilor din Dobrogea: eĭ populaŭ maĭ ales pădurea numită Deliorman, aprópe de hotarul Silistreĭ, şi eraŭ renumiţi pentru spiritul lor de ospitalitate (Cant. Ist. ot. 309, 340); ČITAK, numele unuĭ trib de Bulgarĭ turciţi în Balcaniĭ nordicĭ (Diefenbach, Völkerkunde II, 112, 116, 155).

civìt a. şi n. I. (adj.) albastru închis, indigo.

REV. II, 333 (d. 1821): şal cu o vargă *civit* şi alta stacojie. DELAVR. 18: şerparu-ĭ *civit*..; 205: cu mintene *civite*.

II. (subst.) 1. colórea indigo (cu var. grecizată **ţevit**).

TARIF 1792: *civit* oca 11 banĭ. TARIF 1761: *ţevit* lahor oca 44 banĭ, *ţevit* maĭ prost oca 22 banĭ

2. haină de aceiaşĭ colóre.

MELCHIS. Roman II, 129: un *civit* s'aŭ dat diaconuluĭ Anton de l'aŭ dus tătăne-seŭ.

— ČIVIT, indigo; serb. čivit.

cobùr n. (şi **cubur**) toc de pistóle la şéua caluluĭ.

AR. 36 (d. 1821): calul cu tacâmul luĭ, ipîngea roşie nouă, *cobure* la cal. REV. II, 398: o pereche de pistóle la *cuburul* caluluĭ.

— KUBUR, etui, fourreau, carquois; bulg. kubur

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

(kobur) „pistolet“, serb. alb. kubure „un fel de pușcă“, rus. kuburŭ; ngr. κουμπούρι, mgr. cubure „tolbă“ (§ 68).

cobùz n. un fel de ghitară scurtă în gât cu 3 córde (în formă de pară) ce scóte nisce sunete melancolice.

Od. I, 137: se veseliaŭ cu cântările cimpóielor și *cobuzelor* muntenescĭ și cu diblele lăutărescĭ. Al. 62: Merge el cântând, Din *cobuz* sunând... Din *cobuz* de os, Ce sună frumos...

— kopuz (tatar. kobuz), sorte de guitare en forme de courge, à une seule corde (o descriere la Vambéry, Türkenvolk, 192); croat. kopuz „lăută“, ung. koboz „vióră de bas“, ngr. κουμπούζι, théorbe; rus. kobuzŭ și kobĭza (=balalaĭka), rut. ceh. pol. kobza „espèce de luth, de lyre“, de unde și **cobză**, sinonimul moldovenesc al lui *cobuz*.

Al. T. 80: acum mi se mucedesce *cobza...*; 83: îi curgea (lui Barbu) galbenii în *cobză*. Xen. 183: scripcele și *cobzele* scârțiiaŭ într'una. Trod. 136: Cobzarĭ cu *cobzele*, Lăutarĭ cu diblele...

Vorba mai figuréză în locuțiunea metaforică „a lega cobză“, ad. țépĕn, și a produs o serie de derivațiuni secundare: **cobzar**, lăutar care cântă din cobză (Ghica, 170: *cobzarul* dicea din gură pe Alimoș): **cobzărie**, meseria cobzarului (Ur. I, 163 [d. 1785]: meșteșugul lăutărieĭ, *cobzărieĭ* saŭ a altor dicĕturĭ); și **cobzișóră**, cobză mică (Al. T. 85: dragă *cobzișóră*).

Despre instrumentele venite din Orient (§ 42).

codoș m. mijlocitor neonest, sin. cu „pezevenghiŭ“.

Pravila Mat. Bas. 168: de va fi dat nescine voie muierii sale să facă preacurvie... acesta lucru se chiamă *codoș* și votru muierii sale. Od. I, 276 (d. 1781): acum mi se poruncesce să fiŭ *codoș* și pezevenghiŭ, adică votru, după cum scrie sfînta Pravilă bisericéscă.

— kodoș, entremetteur, mari qui prostitue lui-même sa femme; serb. kodoș.

codoșcă f. mijlocitóre neonestă, sinonim cu „pohóță“ (Cr. I, 98) și „verigașă“ (Jip. 56).

Cr. I, 172: îi spune *codoșca* cîte și mai multe.

Formă fem. corespundênd bulg. kodoșka.

cofterie f. I. (sensurĭ archaice) 1. materie scumpă din care se făceaŭ caftane și dulămĭ boieresc.

Cuv. I, 238 (glosă 1536): trei dulămi... *cofterie*. Arch. ist. I 40 (d. 1557): caftan de *cofterie*.

2. un fel de postav.

Cond. 1693, p. 91: s'aŭ trimis 500 tal. la Țarigrad pentru *cofteriile* căpitanilor za slujitorĭ. Cap. 308: i-aŭ dăruit cu postaje *(coftiril)* fiesce-căruia după obrazul lui.

II. adĭ, în cântecele dobrogene, un fel de mătase.

Bur. 60: Imbrăca-voiŭ ie Ș'o roche de *coftarie*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— KUFTERI (pers. kufter „tissu"), espèce d'étoffe; pol. kofter (koftyr) „un fel de mětase".

coinàc n. 1. nóda ședutului, osul glesneĭ.

2. (după analogie) os de table, zar de trictrac.

INDREPT. LEGII 1652: tavliile se chiamă și *coinacele* și harjițele céle ce jócă.

3. bulgăre de cărămidă de care se légă o sfóră de apucat o cracă orĭ un zmeŭ.

ISP. Juc. 71: se maĭ prinde zmeul și cu *coinacul*.

4. fig. flăcăiaș ce începe a curta (Costinescu).

— KAINAK, fesse, articulation, jointure, soudure; griffe des oiseaux de proie.

Astădĭ vorba se aude maĭ ales în gura copiilor, în jocul de-a zmeul (§ 42).

colàn n. 1. chingă, curea (sens eșit din us).

TARIF 1761: *colanurĭ* rótă 10 banĭ.

2. cingétóre elegantă femeiască.

STAM. 108: cópsele i-aŭ încins cu un *colan* fórte scump. NEGR. I, 145: Ruxanda era încinsă cu un *colan* de aur. OD. I, 33: cu *colane* și cu sponciurĭ de mărgean și de mărgăritare. FIL. 171: era încinsă cu un *colan* de aur de canavěț cu paftale micĭ de aur.

— KOLAN, sangle, ruban large et gros; cum. colan „cingulum"; alb. bulg. sĕrb. kolan, ngr. κολάνι.

colciàc n. 1. manșon.

OD. I, 132: *colciacĭ* și cepchen de filendreș stacojiŭ numa în fir și în mărgăritare.

2. tuzlucĭ ce se încheie cu copcĭ (Costinescu).

— KOLČAK, manchon, gantelet; bulg. sĕrb. kolčak (čakșire), rus. kolčakŭ (§ 101).

coltùc n. (și **cultuc**) 1. perniță de cap, căpĕtâiŭ, litt. pernă de subțiorĭ (cu acest sens maĭ ales în Mold.).

S. NĂD. 34: băiatul culcat pe un suman cu un *cultuc* sub cap; 37: ian să-l luăm *cultucul* de sub cap.

2. cerc umplut cu paie, fîn, pĕr, lână ce se pune în gâtul unuĭ cal saŭ alt animal ce se înjugă (Laurian, Dicțion. I, 986).

3. cója grósă și vîrtósă de la marginea pâiniĭ, coltișor de pâine tare copt.

REV. II, 405 (d. 1821): a treia ḑi se duse de diminéță în tîrg și veni cu douĕ pâinĭ marĭ, ocaua dréptă, albă ca zăpada; îl întrebaĭ: ce pâine este aia? și-mĭ rĕspunse că este *coltuc* de la Babic. STÂNC. 75: mult mi-e fóme, mĕ! bietu *coltuc*...

Locuțiunea proverbială „coltuc de la Babic" (Isp. Rev. II, 156), după numele Arménuluĭ, starostele brutarilor din Bucurescĭ, care ajunsese vestit prin cuptorul seŭ din care scotea jimbla numaĭ în coltuce.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

4. gest de refuz, lovind cotul cu mâna.

Isp. 164: dînele se rugară, ca barem nucile cu hainele să le dea; băiatul le arătâ *coltucul*.

— KOLTUK, aisselle, bras ou dossier, bord, coin d'une chose; cum. coltuc „ascella"; rus. kultukŭ „subţióră".

De la sensul primitiv de „subţióră", adică de ceva rotunjit, derivă tóte cele-lalte însemnărĭ: perniţă saŭ *sac* de rezemat, bucăţică din *colţul* proeminent al pâiniĭ şi *cotul* arătat în semn de refuz.

coltucel n. (şi **cultucel**) perniţă (în Moldova).

Can. 87: Culca-s'ar neica pĕ ele [braţe] Ca pe două *cultucele*.

***colùn** m. asin sĕlbatic (eşit din us).

Cant. Ier. 262: unghiile inorogului... şi vîrtutea *colunului*.

— KULUN (kulan), onagre; rus. kulanŭ, vsl. kolunŭ. Despre fauna venită din Orient (§ 101).

conàc n. I. (sensurĭ archaice) 1. loc de popas şi de mas: staţie. Lipsind în vechime înlesnirile de comunicaţiune, Domnul orînduia înadins boierĭ carĭ aveaŭ sarcina să îngrijéscă pentru grăbirea călătorielĭ şi găzduirea óspeţilor de sémă, carĭ treceaŭ prin ţară; Domnul însuşĭ, când pornia din Constantinopole către noua-ĭ capitală, era preces de ciaušĭ şi de boierĭ carĭ îngrijiaŭ de ale drumuluĭ (Cant. Mold. 63).

M. Cost. 284: Ştefan-Vodă aŭ trimis şi înaintea soluluĭ pen ţară pre la tóte *conacele*, de i-aŭ tăiat obrócele..; 294: la Tecucĭ aŭ eşit Costin Postelnicul de la Putna înainte şi l'aŭ petrecut pe Alexandru-Vodă cu cinste şi cu *conace* până în Galaţĭ... N. Cost. 50: Constantin Duca-Vodă aŭ mers până la Udriŭ tot domnesce, din *conac* în *conac*, tot cu surle şi cu dóbe, încă şi cu trîmbicerĭ leşescĭ... Nec. 198: Duca-Vodă, gătind *conace* şi podurĭ preste tóte pîraele, cu multă grijă, să nu-l alle Impĕrăţia vr'o pricină să-şĭ puie capul. Muste, 7: Duca-Vodă au gătit *conace* pentru Impĕrăţie.. Gheorg. 330: din Galaţĭ vrênd Paşa ca să-ĭ fie trecerea prin Iaşĭ, îndată din poronca Domnuluĭ s'aŭ rînduit tóte *conacele* şi la fie-care *conac* s'aŭ rînduit câte unul din veliţiĭ boierĭ. Pop. 111: într'acéstă vreme aŭ trecut prin ţară Ipsir-Paşa şi fiind scire Domnuluĭ că vine, aŭ trimis la căpitanul de la Focşanĭ, de i-aŭ eşit înainte cu slujitorĭ şi i-aŭ făcut *conace*. Ghica, 161: îndată ordine straşnice în tóte părţile pentru caléscă, caĭ de poştă şi *conace*.

2. locuinţă provisorie, cartier oficial, residenţa unuĭ Vizir saŭ Paşă.

Dion. 186: i-aŭ făcut închidere în saraiul împĕrătesc unde Paşiĭ aŭ *conac*; 190: strînş'aŭ toţĭ Paşiĭ la cortul saŭ *conacul* luĭ; 225. eŭ voiŭ să es să vĕ găsesc cvartirurĭ, adecă *conace*, case cu ómenĭ, să fie cu foc şi cu zaherea. Cron. III, 447 (d. 1822): Domnul Ţărĭĭ românescĕ împreună cu amîndoĭ boieriĭ Moldoveĭ aŭ agiuns până la Silistra, aŭ tras la *conacul* Domnuluĭ Moldoveĭ, până li s'aŭ rînduit *conac* deosebit. Zil. 100: Ruşiĭ aduseră pe Ciapanoglu cu cinste în Bucurescĭ şi-l

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

orînduiră *conac* desfătat cu tótă căduta ţeremonie. GHICA, VII: capugiiĭ carĭ îĭ opriaŭ intrarea *conaculuĭ* vizirial; 158: prins şi adus la *conac,* Coletti se credea pierdut; 388: Ismail Paşa îĭ avea de mare fală şi-l ţinea liber în *conacul* seŭ. TEOD. 481: La *conac* că-l aducea, La *conac* lângă giamie ...

3. în special, numele conaculuĭ domnesc pentru găzduirea înalţilor dignitarĭ aĭ Porţiĭ, sinonim cu „beilic".

4. fig. „conacul cel de apoĭ", mórtea.

M. COST. 274: aprópe de Nistru, ca o milă de loc de Movilăŭ, în ţinutul Sorocilĭ, aŭ descălecat acolo óstea leşéscă *conacul* cel de apoĭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. residenţa unuĭ ispravnic saŭ prefect (spre deosebire de „taht").

AR. 48: mergĭ la *conacul* isprăvnicatuluĭ de-ţĭ cată trebuinţele d-tale. DELAVR. 175: luând din cătare în cătare *conacul* isprăvnicieĭ.

2. han, gazdă (de mas nóptea).

OD. I, 89: ar fi mas de *conac* nóptea pe ascuns la schit la Cotména. DELAVR. 218: Liliac, liliac, Trage nóptea la *conac!* TEOD. 53 (colindă): Siliţi, stol de marĭ boierĭ, Bun *conac* că v'am aflat; 504: În codrul Cobiuluĭ, La *conacul* Miuluĭ.

3. loc de oprire în genere (spre a mânca şi a se odihni): „a face conac", a sta loculuĭ, a poposi (cf. konak etmek „demeurer, séjourner").

FIL. 110: ia să descălecăm şi să ne facem frumos *conacul* de amiadĭ aci pe verdéţă la umbră. OD. III, 17: vînătorul, prin mâncarea şi glumele de la *conac,* se aprinde din noŭ de ispita noroculuĭ. BASME I, 29: va pleca înainte, ca să vadă de *conacul* de séră; III, 119: nunta mergea agale-agale, făcênd *conace* pe la soróce. BUR. 127: Iarba că ne-a place, *Conac* că ne-am face... ŞEŞ. III, 42 (oraţie): Aveţi D-v. a vă găti de *conac,* buţi de vin, Balercĭ de rachiŭ ...

4. distanţă saŭ interval între douĕ popasurĭ, sinonim cu „poştă" şi echivalent cu o jumĕtate de di: locuţiunea: „am lucrat numaĭ un *conac*", adică de diminéţă până la prânz (Isp.).

M. COST.[2] I, 540: câteva *conace* aŭ mers cu oştile spre Cameniţa; II, 238: la al patrulea *conac* aŭ ajuns tabĕra la codrul Cosminuluĭ. GREC. 227: Domnul de grab s'aŭ dus 3 *conace* până la Brâncoveni făcênd ... ETYM. 1069: poporul împarte ḑiua în 2 *conace* saŭ popasurĭ: unul e la amiadĭ, celă-lalt la asfinţitul sórelui. ISP. 324: apoĭ ca gândul porni, sărind câte ḑece *conace* deodată. ID. U. sfât. 40: unde începu să mi-ţi guiţe ăl mistreţ, de se audia cale de nu sciŭ câte *conace.* TEOD. 565: Ia siliţi de vĕ porniţi, Şi pe Dunăre vîsliţi Cale de vr'o 3 *conace*... VULP. 111: Fóie verde 3 spanace, D'ar fi nóptea 3 *conace,* M'aş duce şi m'aş întórce...

5. în basme, zmeul aruncă buzduganul cale de maĭ multe *conace,* după care se cunósce şi puterea luĭ.

ISP. 85: acum e timpul când are să vină la prânz şi are obiceiŭ de aruncă buzduganul cale de un *conac* şi lovesce în uşă.

6. fig. interval scurt.

JIP. 58: într'un *conac* străinul se îndoldoră cu hanţe, cu zapisu moşieĭ şi tóte rĕbójele şi când cu gându nu gândescĭ, te gonesce şi afară din coşmoliea.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— KONAK, lieu où l'on descend, hôtel, auberge, logis, station, relais, étape, résidence d'un seigneur, hôtel de ville, mairie, journée de chemin (d. konmak „loger"); bulg. serb. alb. konak, mgr. cunachie, ngr. κονάκι, logis, auberge, journée de voyage.

Vorbă interesantă sub raportul cultural: odinióră de un caracter oficial şi óre cum technic, ea s'a generalizat în graiul popular, conservându-se mai ales în basme şi cântece, precum şi în câteva derivaţiuni cu sensuri speciale.

conăcar m. (şi **conocar**) înainte-mergĕtorul mireluĭ care se duce să heretiséscă pe mirésă, precum în vechime „conacciul" mergea înaintea Domnuluĭ spre a dispune de ale popasuluĭ (§ 50).

Vorba se aude în Moldova şi corespunde munténuluĭ „colăcer" şi ardelénuluĭ. „pocânzeŭ".

conăcărie f. (şi **conocărie**) cuvîntarea conăcaruluĭ: oraţie de nuntă (în Moldova).

conăcesc v. 1. a face conac, a mânea, a poposi.

AMIR. 145: Kemeni Ianoş aŭ *conăcit* acolo cu óstea luĭ. GHEORG. 303: după ce vine cu căftanul unul din boierii cei mai aleşi aĭ Ţarigraduluĭ, *conăcesce* la mânăstire la Galata. IST. 1715, p. 16: s'aŭ dus la corturile lor de aŭ *conăcit*. OD. I, 138: casele unde eĭ *conăcise*. BĂLC. 121: Turcii *conăciră* într'un sat ruinat. IEP. 248: séra sosi la locul unde se aşedase să *conăcéscă*; 299: pe câmpia frumósă am voit să *conăcesc*. BASME I, 48: pe sub sóre se opri într'o dumbravă, ca să *conăcéscă* şi să petrécă nóptea acolo.

2. (activ) a oferi conac, a adăposti.

R.-COD. 218: Bucuros te-aş găzdui, Bucuros te-aş *conăci*.

Formaţiune analogă serb. konačiti şi ngr. κονεύω.

***conacciŭ** m. cel însărcinat cu prepararea provisorie a locuinţelor pentru Domniĭ carĭ veniaŭ saŭ eşiaŭ din ţară, pentru boieriĭ carĭ mergeaŭ în interesul Domnieĭ pe la ţinuturĭ, pentru Turciĭ trimişĭ în serviciul Porţiĭ saŭ pentru vr'un personaj însemnat (sol, Paşă saŭ Vizir) în trecerea-ĭ prin ţările române.

N. COST. 65: cvartir-maistru saŭ vel-*conacciŭ*. AMIR. 140: nime din boierĭ nu i-aŭ eşit înainte soluluĭ de frica ciumeĭ, numaĭ *conaccii* ce-l purtaŭ conacul. VĂC. 271: însuşĭ Domnul Ţărĭĭ românescĭ i-aŭ fost Impĕratuluĭ *conacciŭ* după cuviinţă. KOG. 207: păru rĕŭ celor-laltĭ boierĭ, căindu-se că n'aŭ vrut să mérgă unul dintr'înşiĭ *conacciŭ*

— KONAKČY, maréchal de logis, officier qui prend les devants pour préparer dans chaque station le logement nécessaire d'Ohsson IV, 243; serb. konakčiĭ a, ngr. κονακτζής.

***conacci-başă** m. titlu identic cu „conacciŭ".

GHEORG. 330: *conacci-başă* a fost rînduit din partea Domnuluĭ până la Iaşi.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— KONAKČY-BAŞY, quartier-maître général.

condàc n. strat de puşcă.

— KONDAK (kundak), crosse du fusil; bulg. kundak, serb. alb. kondak.

Vorba e proprie Moldoveĭ (Cihac) şi aparţine terminologieĭ militare (§ 68).

condùr m. 1. pantof cu toc şi turiac înalt.

TARIF 1792: *conduri* cu terlicĭ şi cu ţopĭ liochiĭ. UR. XVI, 275 (f. de z. 1797): 5 perechĭ *conduri* franţuzescĭ. STAM. 108: în picior i-aŭ pus *condur* cu călcâiul înalt. PANN, Moş Alb II, 62: într'un *condur* şi într'un papuc...

2. în special, în basme, pantof de mare preţ care servă ca mijloc de recunóscere a feteĭ frumóse.

ISP. 24: luară din corabie o pereche de *conduri* cusuţĭ numaĭ cu fir şi împodobiţĭ cu pietre nestimate... 187: Măiastra, dacă se nomoli în smólă, maĭ bine lăsâ *condurul* acolo, de cât să întîrdie. BASME IV. 131: îĭ cade din picior un *condur* cu totul de aur.

3. fig. femeia care pórtă conduriĭ.

GOLESCU (prov.): *conduriĭ* sarea veselieĭ.

4. *conduru-Dómneĭ* plantă de ornament numită în Moldova „altîngic“ şi „călţunaşĭ“ *(Tropaeolum majus)*.

— KONDURA (kundura), soulier européen d. κοντοῦρα, cu códa scurtă (ngr. κοντός şi οὐρά); bulg. kundura, serb. kondur, rut. kondury „cizme cu tocuriĭ“, ngr. κοντούρα.

De aci **încondur**, a încălţa conduriĭ (şi fig.).

DELAVR. 63: şalupele cu douĕ pânze alunecă, se întrec, sbóră pe luciŭ ca lebedele când îşĭ *încondură* aripile...

***conduragiŭ** m. (şi grecizat **condurat**) pantofar.

HRIST. (1818): Toţĭ *condoraţiĭ*, cizmariĭ, precupeţiĭ, cârciumariĭ

— KUNDURAĞY, cordonnier.

còpcă f. cârlig de încheiat.

LAUR. Dicţion. I, 922: a prinde mantelul cu o *copcă* la gât PONBRIAN, 153: *copcă* bărbătéscă... *copcă* femeiască.

— KOPČA, agraffe; bulg. kopče, serb. kopča, alb. kopsă, ngr. κόπτζα: ung. kapocs.

Forma românéscă e o inducţiune d. pl.: copce-copcă.

corabià f. prăjitură rotundă cu migdale şi miere.

AL. T. 573: o ocă de castane zaharisite, douĕ ocă de *corabiele* şi treĭ ocă de migdale amare; 1223: credĭ póte că soţia mè face bibiluriĭ şi *corabiele?*

— KORABIYE, petit gâteau rond et plat aux amandes; bulg. korabiĭa, serb. gurabiĭa (§ 99).

corasàn n. 1. ciment din cărămidă pisată cu var (numit ast-fel după provincia persiană unde se fabrica).

2. „semînţă de corasan“, florile uscate ale peliniţeĭ (aduse din Corasan).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— HORASAN, chaux de Khorasan, c'est-à-dire ciment de chaux mêlé avec de la brique broyée; bulg. horasan „stucatură", ngr. χορασανί, poudre vermifuge. Vorba se aude numaĭ în Moldova.

cortorosesc v. a se scăpa de cineva saŭ de ceva.

ISP. 208: se *cortorosise* de sărăcie; 212: acum se *cortorosise* de saxanaua din spinare. ID. B. Sn. 74: îĭ da numaĭ să se *cortoroséscă* de atâta cerşetorie. ID. U. Sfăt. 7: nicĭ el nu se putea *cortorosi* de balele vrajbeĭ. BASME II, 81: ca să scape odată, hotărâ să se *cortoroséscă* de dînşiĭ cu orĭ-ce chip.

Var. (mold.): **cotorosesc.**

AL. T. 328: am să mĕ scap de o grijă!.. am să mĕ *cotorosesc* de fată; 436: slavă ţie Dómne, că m'am *cotorosit!* BUR. 122: Ca să se vadă plătit, De haraciŭ *cotorosit.*

— KURTULMAK, être delivré, se sauver, s'évader; bulg. kurtulisam, serb. kurtarisati (kutarisati).

Verbul românesc a pornit de la forma bulgărésca (§ 26): maĭ există şi o formă analogică **descotorosesc,** (cf. desfac), asemenea proprie Moldoveĭ.

CR. I, 8: să-l pótă *descotorosi* odată de frate-sĕŭ; II, 46: nu se póte *descotorosi* de mine. XEN. 22: ne trimit aice toţĭ ómeniĭ de care voiesc să se *descotoroséscă.*

coşcogeá adv. (Mold. **coşcogè**) fórte mare (ironic): se aplică la fiinţe şi la lucruri.

a. AL. T. 395: pune umĕru de împinge, că eştĭ *coşcogè;* 420: fete marĭ *coşcogea!* cât nisce dragonĭ; 426: audĭ *coşcogè* calindroiŭ! 910: eştĭ *coşcogè* rumân cât un butoiŭ...

b. AL. T. 1057: 'mĭ trântesce peste ochĭ *coşcogè* buchet; 1242: cu *coşcogea* sabie în mână.

KOS KOĞA, énorme, colossal (d. particula augmentativă kos şi koğa „homme âgé, vieillard"): KOĞAMAN, grand, enorme: serb. koğamiti „adult, bĕtrân" şi kos koğamiti „mare, enorm", de unde formele nóstre ibride: **cogeamite** (Mold. **cogemite**) şi **coşcogeamite,** cu acelaşĭ sens.

GANE I, 169: era un *cogemite* Martin blănit de iarnă. ISP. 45: din *coşcogeamite* omul te aĭ făcut cosac. STÂNC. 113: noĭ *coşcogeamite* crucĭ de voinicĭ; 126: iacă *coşcogeamite* împĕratul; 194: *coşcogeamite* namile... 347: *coşcogeamite* mătăhala négră de şérpe...

Var.: (mold.) **coşcogeme** şi (munt.) **gojgogeamite**

CR. II, 69: *coşcogeme* coblizan, să umble lela pe drumurĭ. CAL. 1882, p. 57: *gojgogeamite* fată de împĕrat.

Particulă fórte respândită sub diferite forme, dar cu aplicaţiunea maĭ mult ironică, ca maĭ tóte de acéstă categorie (§ 25)

covătă f. căpistere mare în care ţăranca 'şĭ cerne mălaiul saŭ făina (§ 98).

TEOD. 155: Dete 'n sită şi 'n *covată* Şi cernu făina tótă...

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— KUVÀTA, écuelle très creuse, terrine: alb. gavată „jatte“ (d. it. cavata). Vorba lipsesce în sêrba și bulgara.

covățea f. (la pl.) blid cu capac în care drumețul 'și pune d'ale mâncării.

covățică f. căpistere.

CR. I, 173: 'și fură copilul din *covățică*.

coz n. 1 cartea care bate pe cele-lalte (Glos.).

2. fig. în locuțiunea „frumósă coz!“ exprimând gradul cel mai înalt (ad. care întrece pe cele-lalte femei).

AL. T. 656: le prinde cămașa cu altițe de minune și's frumușele *coz!* 665: 's mândruliță *coz!* 740: Sêrdarul e însurat cu o nevêstuică... *coz!* 1157: da frumósă... *coz!* Xen. 17: s'a făcut frumósă *coz!*

— KOZ, atout: ngr. κόζι.

În ambele ei sensuri, vorba e proprie Moldovei: ea face parte din terminologia jocului de cărți (§ 91).

***cùca** f. I. (la Turci), căciulă mare din pene de struț, specială lui ienicer-agasi și alta mai mică specială solacilor (Cant. Ist. ot. 275, 611).

CANT. Mold. 59: cucca... crista est e struthiorum pennis artificiose dispositis... est autem is proprie janiczariorum ornatus... OD. I, 133: ianicerî cu înalta *cucă* din vîrful căria atîrna pe șalele calului o lată pană verde.

II. (la Românî) 1. căciulă înaltă și piramidală, împodobită cu pene de struț și îmbrăcată pe din afară cu catifea aurie, ce Sultanul (prin mijlocirea lui Muhzuraga) o da Domnului la urcarea-i pe tron: acordarea acestei podóbe proprie ienicerilor arăta, că Domnul era privit ca membru al acestui corp (Cant. Mold. 59).

CANT. Ier. 398: *cuca* carea pun Domnii în cap... AX. 127: Impĕratul aŭ socotit să dea Domnia iarăși lui Nicolaĭ-Vodă; și aŭ trimis de aŭ întrebat pe Muhtiul, de este obiceiŭ să se dea *cuca* la Domnĭ de Impĕratul. neflind Vezirul acolo. MUSTE, 30: atuncea mergênd Impĕrăția în Țarigrad, aŭ mers și boierii împreună cu Domnul lor Mihaĭ Racoviță în Țarigrad, și i-aŭ dat și *cuca* după obiceiŭ. GHEORG. 310: vel-Visternic ținînd în mâna sa *cuca*, o pune în capul lui vel-Spătar. DION. 166: la lĕtul 1775 venit-aŭ Domn țării de la Pórtă Alexandru Ipsilant, cu mare pompă, cu *cucă* și cu tuiŭ împĕrătesc, după obiceiul turcesc... BĂLC. 468: Mihaiŭ primi de la solul Sultanului sabia și *cuca*, pe care o puse pe cap.

2. cu acest sens, vorba figurézā într'un proverb și în cântecele populare.

GOLESCU: *cuca* la orĭ-cine nu se cuvine, ci numaĭ la unsul lui D-ḑeŭ. AL. 146: Scotea *cuca* de Novac și punea un comănac. TEOD. 502: Dă-mĭ căciula țurcănéscă, Ca să'țĭ daŭ *cuca* domnéscă; 532: *Cuca* Impĕratului Și caftanul Domnului.

— KUKA (pers.), bonnet orné de plumes et enrichi de pierreries que portaient autrefois les princes de

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Valachie et de Moldavie, ainsi que le commandant des janissaires (Zenker).

Cuca, ca insigniŭ domnesc, a durat până la 1832, când fu înlocuită cu fesul (cf. cabaniță).

cujbàn n. haină domnéscă (în cântecele dobrogene).

Bur. 142: Şi el [Domnul] dacă s'o speria, De *cujban* l'om desbrăca, De *cujban* şi de caftan, Ce-i dat de Impĕrăție Cu el să stea în Domnie.

Vorba pare a fi o amplificare d. KABA, vêtement d'honneur, sub acțiunea sinonimuluĭ seŭ caftan: intercalarea sibilanteĭ (*căşban) a provocat modificarea vocaleĭ precedente.

cùlă f. I. boltă, turn circular.

M. Cost. 674: Edicule adică din şépte *cule*. Ist. 1715, p. 34: cetate mare, frumósă, cu *cule* marĭ. Dion. 210: Pasvand aŭ început a strînge zaherea din țară... băgând în cetate de aŭ umplut *culele*.

2. turn la palatul domnesc în care se păstra haznaua.

Od. I, 128: deosebitele băscĭ saŭ cămărĭ boltite, purtând o *culă* rotunjită pe d'asupra...

3. vistieria însăşĭ.

Tkod. 50: Din *cula* domnéscă Lefurĭ să 'mpărțéscă...

4. loc întărit pe la moşiĭ de demult (locuință strategică de patrulă).

Rev. II, 386 (d. 1821): boierinaşiĭ oltenĭ câțĭ maĭ rĕmăseseră, vĕdând primejdia ce-ĭ aştepta, se închiseseră în *culele* ce avea pe la moşiile lor.

5. suterană boltită, apĕrătóre de hoțĭ.

Isp. 45: se ascundeaŭ prin pivnițĭ, pre după case, pre după câte o şiră de paie saŭ prin vr'o *culă* părăsită.

Var.: **hulă** (Costinescu).

— KÚLA (ar. kulle), bourg, tour; maison de campagne hors d'une ville ou d'un village; alb. bulg. serb. kula „casă fortificată“, ngr. κοῦλα.

***culucciŭ** m. paznic de nópte, gardian (în Moldova).

Ar. T. 1115: *culucciul* strigă: raita! Drăgh. II, 68: aŭ regulat Moruz şi luminatul uliților, aşedându-se fanarĭ la tóte 25 case şi *culuccĭĭ* prin răspintinĭ pentru ținerea buneĭ rînduieliĭ.

— KULLUKČY, serviteur; serb. kulukčiĭa, alb. kulukči „gardian.“ V. Partea II: culuc.

cumàş n. (şi **comaş**) I. (sensurĭ archaice) 1. materie de mĕtase pentru haine boieresc ĭ (pl. cumaşe şi cumaşurĭ).

Kog. 198: orĭ-care din boierĭ lua halcaua, Grigorie-Vodă îĭ dăruia cu grele *cumaşurĭ*; 207: Ión-Vodă Mavrocordat făcênd şi 10 pĕrechĭ de veşmînturĭ nouĕ, *cumaşurĭ* frumóse cu fir şi 3 rînduri póle de icóne... Doc. IV, 283 (d. 1793): materiĭ cu fir i alte *cumaşurĭ* orĭ-câte sînt de mĕtase i de bogasie i de alagele.

2. stofă, maĭ ales de mĕtase, pentru rochĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Fil. 209: *cumaşurĭ* de rochĭ cucónei Duduchiĭ de St. Vasile; 214: *cumaşe* de mătăsărĭĭ; 217: giuvaericalele şi *cumaşele* de rochĭ costisesc 120 pungĭ de banĭ. Gorovei, 275 [pălăria]: În vîrf *cumaş*, La póla guleraş.

II. (sensurĭ moderne) 1. rest de stofă pentru o rochie. 2. fig. şi fam. om de valóre (maĭ adesea ironic).

— kumaş (ar. komaş), étoffe de soie, brocart d'or; fig. sorte, genre d'hommes; bulg. kumaş (komaş), serb. kumaş „satin", ngr. κουμάσι, étoffe.

***cumăşeà** f. (şi **comişea**) haină boierésc̆ă din cumaş.

N. Cost. 45: îmbrăcându-l în haine próste în loc de *comişea*...

cunabiŭ a. (Munt. **conabiŭ**) roşiŭ închis, vişiniŭ (litt. de colórea cânepeĭ).

Rev. II, 290 (f. de z. 1817): un zabranic *cunabiŭ* cu bibiluri de mătase. Ionescu, 695: colorile ce se cer maĭ mult sînt: cicic, albastru, *conabiŭ*, verde şi jăratic. Delavr. 6: un ţăran cu faţa *conabie* ca sfecla. Marion, 71: biata rochie! nu era nicĭ roşie, nicĭ galbenă, nicĭ *conabie*.

— kunebi, faĭt de chanvre (d. ar. kuneb „chanvre").

curamà f. contribuţiune egală la plata uneĭ consumaţiunĭ, cotisaţiune, sinonim cu „refenea".

Ghioa, 38: Vodă era sigur, că isnafuĭ avea să alerge de la unuĭ la altuĭ, să facă *curama*.

— gurama (ar.), concours de créanciers (pl. d. garim „débiteur"); serb. gurema, ngr. κουραμάς.

Termin comercial adĭ aprópe dispărut (§ 104).

curcùt n. supă cu bucăţele de pâine.

Golescu Isp. Rev. II, 150 (prov.): s'a ars baba la curcut, suflă şi în iaurt; 154: cine are piper mult, pune şi în *curcut*.

— kurkut, bouillie, panade; bulg. rus. kurkut, ngr. κουρκούτι, panade. V. păpară.

curmàl m. un fel de palmier ale căruĭ róde, numite **curmale**, servesc ca aliment nutritiv şi la facerea unuĭ soiŭ de rachiŭ.

Tarif 1792: *curmalele* de oca 1 leŭ, *curmalele* de Misir cantar 12 banĭ. Sev. 199: Frunză verde treĭ *curmale*, De la crâşmă maĭ la vale, Merge Iléna călare.

Var. (muntenă): **hurmal.**

Gorj. II, 37: o mulţime de finicĭ, adică *hurmale* şi cucunare.

— hurma (pers.), datte; bulg. hurma (furma), serb. urma, alb. hurma, mcr. hurmae, ngr. κουρμάς (χουρμάς); rus. kurma. Despre flora orientală (§ 102).

Forma „curmal" e o inducţiune analogică d.pl.: curmale-curmală (cf. portocală).

cùrsă f. pastă care, ardênd, parfuméză aerul.

Gorj. III, 38: casa era cam cu céţă de fumegarea miresmelor,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

precum de odagaciŭ, de aloiŭ. de *curse*. AL. T. 586: bun rachiŭ... e pĕ *cursă* ca la Ieşi; 1878: un păhăruţ de vutcă pĕ *cursă*...

— KURS (ar.), pastille; ngr. κούρσι, pastille (§ 90).

cuşàc m. stinghie (termin de cherestegerie).

Doc. II, 819 (1791): *cuşacul* adică stinghiĭ de ulucĭ...

— KUŞAK, ceinture (alt sens lipsesce); bulg. kušak „brâŭ", serb. kušak „stinghie". V. Partea II: orta-cuşac.

***cuşaclîc** n. stinghie de corabie (§ 95).

COND. 1693, p. 79: scândurĭ, crivacĭ, *cuşaclîcurĭ*, care cherestea aŭ venit poruncă de la Impĕrăţie să se dea la Ali-Paşa pentru şeicĭ şi pentru ustuacicurĭ.

— KUŞAKLYK, kaftan à ceinture (alt sens lipsesce).

cuşcùş n. 1. mâncare turcéscă din griş cu grăsime de berbece şi cu sos de găină.

2. la noĭ, un fel de trahana formată din cilindre de cocă pline servind maĭ ales ca paste de supă.

— KUSKUS (ar.), sorte de bouillie faite avec du blé, du bouillon et de la viande; fr. couscous.

cusùr n. 1. lipsă în genere, fig. abatere.

KOG. 207: să ducă pe Paşă până l'a trece în hotarul Hotinului, ca să nu se facă vr'un *cusur* la nimică. DION. 187: tóte veniturile împĕrătescĭ din sarhat le voiŭ împlini fără *cusur*... BELD. 429: [Divanul] şi celor puse la cale fără *cusur* următor.

2. imperfecţiune fisică, metéhnă (despre om).

AL. T. 1279: găsesce-l un *cusur* măcar cât de mic... N'are ochĭ frumoşĭ? n'are nurĭ?

3. lipsă, greşală (despre lucrurĭ).

ISP. B. Sn. 48: atâta *cusur* are casa, dar încolo e bună. CRÂS. III, 106: asta-l învîrtită.., n'aĭ ce-ĭ găsi nicĭ un *cusur*... PANN I, 5 (prov.): nu este răsur să n'aibă *cusur*.

4. imperfecţiune morală, defect.

ZIL. 94: Filipescul şi de avea alte *cusururĭ* dărăpănătóre, dar fórte ajuta şi miluia pre săracĭ. GANE II, 239: cocóna era bună gospodină.., însă avea un *cusur*: îşĭ cam temea bărbatul. FIL. 278: astea sînt darurile ce póte avea, eŭ voiŭ să aflu *cusururile* luĭ. PANN, 3 (prov.): nu e om fără *cusur*; 102: cine caută prieten fără *cusur*, fără prietenĭ rĕmâne. MARION, 84: fata are un *cusur*.., e sbanghie. BASME II, 65: cercetară dór vor găsi vr'un *cusur* fratelŭĭ lor.

5. lipsă de banĭ, rest datorit.

COND. 1813, p. 388: pentru *cusuru* datoriilor ce va maĭ rĕmânea neplătit...

6. rĕmăşiţă în genere.

AL. T. 351: auḑĭ! să mĕ dee la mânăstire pentru un *cusur* de două sălaşe de ţiganĭ.

7. fig. reservă, alusiune fină.

ISP. 289: îl lua cu vorba pe departe şi cu un *cusur* subţire îl făcea să pricépă, că are să fie fericit.

— KUSUR (ar.), manque, imperfection, défaut, faute,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

vice; reste, surplus; alb. bulg. serb. kusur „rest“, mcr. cusuru, ngr. κουσούρι, reste, résidu.

cutie f. 1. lădiță cu capac. Cutia jócă un rol însemnat în basme: cutia cu gândacĭ în care sta puterea luĭ Jumĕtate-de-om, cutia în care zmeóica ascunse vinele luĭ Țugulea etc.

Kog. 280: Iar capul într'o *cutie* L'aŭ trimes la 'mpĕrăție. Tarif 1870: *cutiĭ* de bronz, carton, hârtie, lemn; *cutiĭ* de piele fină pentru pălării; *cutiĭ* de tinichea pentru cafea, ciaiŭ, zahăr; *cutiĭ* de tutun, țigărĭ; *cutiĭ* de musică montate pe lemn saŭ așeḑate în tablourĭ.

2. sertar (de dulap, masă, pat) care se trage afară cu un buton, cu o verigă saŭ cheie.

Ghica, 283: Polcovnicul Ioniță în mijlocul lor, cŭ o ladă plină de *cutiĭ* dinainte, le împărția iarbă și alice.

3. fig. în locuțiunea „scos din cutie“, curățel, elegant.

Negr. II, 51: Parcă-l scósă din *cutie*, Ḑĕŭ așa-l de pupuică. Cr. II, 81: te scóte poponeț ca din *cutie*. Gane III, 226: era și băiat frumos, scos din *cutie* cum s'ar ḑice. Fil. 66: te vĕḑ îmbrăcat bine, cu giubea, cu anteriŭ, cu fermene, cu papucĭ galbenĭ și cu fes de Țarigrad, par'că eștĭ scos din *cutie*.

4. în vechime, cutia în care se păstraŭ veniturile rînduite pentru mile, pentru fete sărace, copiĭ lepădațĭ etc. Vornicia de cutie, funcțiune creată de Al. Moruz, avea privegherea orfanilor și împărțirea de milosteniĭ (Fot. III, 273); de aci locuțiunea „a umbla cu cutia“, a cerși mai ales pentru biserică.

Ur. III, 1 (d. 1799): venitul *cutieĭ* de milostenie ce s'aŭ așeḑat mai de nainte de către alțĭ luminațĭ Domnĭ.

5. ladă în care se prind câinĭ de hengherĭ.

Marion 1892, No. 6: hingherii pîndind să-l bage pe moxul în *cutie*...

— kuty (pers.), boîte, étui; alb. kuti, bulg. serb. kutiła, mcr. cutie, ngr. κουτί.

cutióră f. cutie mică.

Teod. 451: *Cutióra* deschidea Și tabac dacă lua, Murgulŭ la nas îĭ da.

cutiuță f. sinonim cu „cutióră“.

Tarif 1870: *cutiuțe* de bronz, de piele. Basme III, 36: scóse din sîn o *cutiuță*...

cutnie f. materie cu mĕtase țesută cu bumbac, fabricată mai ales la Brusa.

Tarif 1761: *cutniĭ* alăgele. Tarif 1792: *cutnie* de Țarigrad. Rev. II, 233 (d. 1821): anterie *cutnie* de Brusa roșiĭ. Al. T. 432: oghialurĭ de *cutnie*; 1235: o boccea de *cutnie*. Fil. 15: Postelnicul îmbrăcat cu antiriŭ de *cutnie* ca gușa porumbului... Teod. 81: Iie nisipie, Rochie de *cutnie*... Vulp. 30: Lua iie dintr'o mie Și rochia de *cutnie*.

Var. (archaică): **cutni**.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Cuv. I, 210 (d. 1588): Patru felóne de *cutni* mohorîtă..., un stihar de *cutni* albu...

— KUTNI, sorte de satin mêlé de coton (d. ar. kutun „coton“, de unde: it. cotone, fr. coton, germ. Kattun, sp. algodon); bulg. serb. kutniĭa „un fel de mětase“, rus. kutnĭa. Despre celelalte mětăsărĭ (§ 86).

D

Dahiŭ a. şi m. rafinat, viclén.

Jip. 16: Făşneţu avu dreptate parc'a fost prioroc orĭ năsdrăvan orĭ *dahiŭ*; 60: cine 'şĭ schimbă limba şi vorba e sec, *dahiŭ*, pădureţ, căpiét, lud.

— DAHI (ar.), habile, fin, rusé (Bianchi); serb. dahiĭa, alb. dahi „tălhar“ (ca adj. vitéz).

Vorba e proprie Muntenieĭ şi maĭ ales graiuluĭ din Prahova.

dăinuesc v. a dura (în Muntenia).

Isp. P. 70: de n'or avea cu ce să *dăinuéscă*...

— DAYANMAK, durer, subsister; serb. daĭani(sa)ti, ngr. νταγιαντῶ, résister.

daireà f. (Mold. **dairà**) 1. tobă cu clopoţeĭ şi cu fund de piele ce bat ţiganiĭ (când jócă ursul).

Al. Pr. 40: privia cum giuca ursul după sunetul *dairelĭ*. Sev. Pov. 66: cu tótă ţigănimea cântând din *dairale* şi jucând. Bogd. Pov. 217: *dairaua* cea cu care am jucat ursul la St. Vasile. Isp. U. sfât. 44: îĭ dădu un fel de tobă de aramă cam ca *dairéua*.

2. (sens archaic) suită militară.

Beld. 406: *dairéua* luĭ maĭ tótă, şi delĭĭ şi tulumenĭ...

— DAIRÈ (ar. „cercle“), entourage, suite; tambour de basque; serb. daira (=skupčina), bulg. daarè „tobă“, alb. dairè, ngr. νταηρές.

dalác n. (şi **dălac**) 1. umflarea splineĭ la caĭ.

Al. T. 394: lua-v'ar *dalacu!* prohodi-v'ar ciorile! Delavr. 266: Cătana şĭ-a descântat *dălacul*. Şeş. IV, 122: calul mort de *dalac* se umflă cât o bute.

Var. (munténă): **talan**.

Jip. 74: spînz, bun de *talan* la dobitóce.

2. bubă rea, numită şi „cărbune“, prin inocularea virusuluĭ la manipularea lâneĭ nespălate a oilor.

Ghica, 278: un fel de *dalac* amestecat cu bubă, cu ferbinţélă şi cu mórte. Teod. 351 (descântec): Bubă veninată, Bubă *dalac*.

3. planta numită şi „póma-vulpiĭ“ *(Paris quadrifolia)*.

— DALAK (TALAK), rate; bulg. serb. dalak, mgr. dălacă.

Despre alternarea consóneĭ iniţiale la *dalac* şi *talan*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

(§ 21): finalul *n* se datorește influenței analogice a formelor peiorative în -an.

dalcaùc m. (și **dalhauc**) lingâu, litt. căciulă lungă (cum o purtaŭ parasiții).

ORĂȘ. 35: *Dalcaucĭ*, veniți la mine, C'am ajuns ce n'am visat! ID. II, 8: boierii nu se 'mbată cu pungași și *dalcaucĭ*. JIP. R. Sat. 208: vestita cétă de *dalhaucĭ* politicĭ.

— DAL KA(V)UK, qui porte un long bonnet, parasite, baladin; bulg. serb. dalkauk, ngr. δαλκαβούκης (=παράσιτος).

Vorba circulă mai ales în Muntenia.

dam n. clădire măréță, palat.

CAL. 1877, p. 38: se minună fórte negăsind nicĭ puiŭ de om într'atâtea *damurĭ* de case; 1881, p. 77: trînti pe locul moștenesc nisce *damurĭ* de case, de'ți era dragă lumea să te uiți la ele; 1885, p. 50: împĕratul zărind *damurile* de case... JIP. 112: hie în bordeiŭ, hie în *damurĭ* de case...

— DAM, toit, terasse, maison; étable; bulg. dam „grajd".

Vorba e specială mai ales basmelor muntene (cf. abitir). Scăderea sensului în turcesce și bulgăresce 'și află o analogie în rus. saraĭ „grajd."

damblá f. 1. apoplexie, litt. picătură (causa bólei crezându-se că ar fi nisce picăturĭ căḑute din creerĭ).

DION. 206: Pavel tată-seŭ (al lui Al. Pavlovicĭ) aŭ fost răposat de *dambla*. CRĂS. I, 108: pe Grec îl apuca *damblaua*, când auḑia numele lui Spirca. STÂNC. 285: moșul așternu zăblaiele și mai mai să-i vie *dambla*, când vĕḑu atâtea bogățiĭ. FIL. 265: el era lovit de *dambla* și-și pierduse mințile.

Var. (mold.): **damla**.

NEC. 223: Duca-Vodă, oblicind că aŭ poprit Ungurii banii, l'aŭ lovit cataroiŭ ce se ḑice *damla*, de voie rea, și aŭ murit în loc; 386: eșind afară [Gavriliță Logofĕtul], l'aŭ lovit o ameţélă ce se ḑice *damla*, de aŭ căḑut în mijlocul mânăstirii. AL. T. 247: l'a lovit *damla*; 569: m'o lovit *damla* și-mi pun lipitorĭ; 1086: ie sama să nu te trezescĭ într'o diminéță mort de *damla*.

2. pl. (după analogia lui „alte-ale") năbădăĭ.

AL. T. 1086: am visat grozăviile lumiĭ, încă mĕ și sparii cu *damlale!* MARION, 118: așa e în totdeauna, când îl apucă *damblalele*.

— DAMLA, goutte (d'un liquide), apoplexie; alb. dambla, bulg. damla (picătură și apoplexie), mcr. dămblà (alăturea de „chicută" ad. picătură), ngr. νταμουλᾶς.

Raportul semantic între „picătură saŭ curgere" și „apoplexie" se constată și la med.-lat. gutta, sl. kaplĭa, alb. pikă, mcr. chicută, germ. Tropfíluss, și la sinonimul archaic *cataroiŭ* d. καθαρροή (cf. exemplul mai sus citat d. Neculce), care și astă-ḑi are în Moldova sensul de „guturaiŭ".

damblagiŭ a. și m. apoplectic.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Sęd. III, 121: când un om calcă pe urmele pe carĭ aŭ umblat ursitorile, rĕmâne *damblagiŭ*. Al. T. 948: somn lung de *damblagiŭ*. Marion, 102: nu e casă în mahala în care Răducanu să nu fi făcut, până şi pe cel mai *damblagiŭ*, să jóce o nunéscă saŭ un piper ca la uşa cortului.

Formaţiune analogică românéscă (turcesce apoplectic se ḑice sekti).

dandanà f. 1. sgomot mare, tumult.

Al. T. 904: Dacă móre un boier mare, Pun clopotele 'n mişcare Şi fac mare *dandana*...

2. de aci „clopotul de dandana“, care dă alarma la vreme de turburare publică.

Stam. 97: Deodat'a rĕsunat clopotul de *dandana* Şi rĕsunete până la cer din oraşul ce ardea. Negr. I, 284: uneorĭ când poporul se simţia asuprit şi jignit în drepturile sale, se audia sunetul clopotuluĭ de *dandana*; atunci mahalalele 'şĭ vĕrsaŭ glóta peste oraş... Al. T. 1483: se aude clopotul de *dandana* şi se vĕd viind prin munţĭ mulţime de Românĭ înarmaţĭ.

3. fig. tâmbălâŭ, tevatură.

Stânc. 155: porniră nuntă împĕrătéscă, care ţinu 7 ḑile şi 7 nopţĭ, iar după ce se sfîrşi *dandanaua*, 'şĭ luă ginerele mirésa şi se întórse. Ghica, 33: pe atunci nunta era *dandana* mare.

4. întîmplare, faptă rea ce face sgomot: borobóţă.

Jip. 143: mai pune banĭĭ islazuluĭ, mai dijma, mai acsizu şi câte *dandanale* tóte! Marion, 72: dumnéluĭ auḑind de *dandanaua* rochiĭ şi a porculuĭ... 93: când e vorba să daĭ de *dandana*, păĭ daĭ măcar d'aĭ face ce aĭ face! Aşa şi cu bietu Chiriac care din văzduh se pomeni c'o belea pe spinare. Oraş. II, 86: S'adun la haimanale, Carĭ fac tot *dandanale*...

5. faptă saŭ lucru de mirare: comèdie, istorie (cf. dăndănaie şi dănănaie).

6. (pricină de) cértă, zarvă.

Pann, Nastratin Hogea, 64: de cât să stea să mai umble în *dandanale*, judecăţĭ.

— tantana, bourdonnement, son des instruments, bruit, fracas; fig. pompe, parade, magnificence; mer. dăndănà. Vorba a conservat românesce numaĭ sensul nefavorabil (§ 28).

dăndănaie f. minunăţie mare, năsdrăvănie.

Cr. I, 67: când mai vede şi astă *dăndănaie*, crĕpă de ciudă.

Var. munténă (redusă): **dănănaie**.

Fil. 145: ce *dănănaie* o mai fi şi acésta? Cal. 1883, p. 18: nu câmpie ca tóte câmpiile, ci alta *dănănaie*. Basme III, 152: mirat de astă *dănănaie*.

Formă amplificată din „dandana“ cu suf. -aie (§ 23).

dangà f. semn tipărit cu fier roş pe vite.

Şęd. III, 212: Tot cinci-ḑeci de iepe breze Cu *dangale* pe spinare... Ţara N. II, 749: Treĭ jugărĭ gălbeorĭ, Cu *dangale* pe spinare, Rotogóle pe sub fóle.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

-- DANGA, marque empreinte (faite avec un fer chaud); bulg. damga „marque de bétail," serb. danga „semn, neg."

Vorba e proprie Moldoveĭ, ca și verbul **dângare**, a întipări cu fier roș.

NEGR. II, 205: Răbdâ să-l ciunte nasul și pieptul îșĭ *dângâ*.

dară f. 1. greutate scăḑută din marfa cântărită.

ORĂȘ. 6: Și degetul le lucrézâ făcênd să bată *daraua*. :. PROV.: maĭ mare *daraua* de cât ocaua.

2. fig. diferență, lipsă.

ORĂȘ. II, 39: Dar scóte *daraua* relelor ce are, Și veḑĭ co rĕmâne, cât maĭ e de greŭ?

— DARA (ar. tara), tare, déchet; bulg. serb. dara, alb. tarà. ngr. τάρα. De aceiașĭ origină: it. sp. tara, fr. tare. Termin comercial (§ 104)

daràc m. (și **dărac**) 1. pieptene mare de fier cu dinți de scărmănat lâna saŭ cânepa.

JIP. 69: chieptinĭ, *darace*, cheptineĭ... DELAVR. 8: plapome umplute cu lână albă trecută prin *dărac*. TEOD. 333: Nu-l ar maĭ ajuta dracul, Alu de face *daracul*.

2 (sub forma **tarac**) par ascuțit, cu pl. „taracĭ". și analogic „tarașĭ".

UR. I, 2 2: când *tărașiĭ* de móră nu se găsesc. OD. I, 386: câțĭ-va *taracĭ*, rupțĭ și pîrliți...

3. piept de boŭ (asemenea daraculuĭ): Cihac, 619.

— DARAK (tarak), peigne de tisserand, râteau, herse; carpe, tarse (anat.); bulg. darak, serb. tarak, ngr. ταράκι, fourchette. Termin de țesetorie (§ 105).

dărăcesc v. a curăța și a alege lâna cu daracul.

FIL. 23: patru femeĭ dintre carĭ două torceaŭ, una *dărăcia* in.

deliŭ a. și m. I. (sensurĭ archaice) la pl.: 1. corp de călărime ușóră, la Turcĭ, care da năvală orbesce asupra dușmanilor (Cant. Ist. ot. 171).

BĂLC. 131: acest soldat ajunse căpitan al *deliilor* luĭ Cogia-Murat-Pașa... TEOL. 485: Óstea de la Diĭ A perit întâĭ, O sută cinceĭ miĭ De voinicĭ *deliĭ*.

2. céta de călăreți viteji înființată de Mihaĭ-Vitézul odată cu „beșliiĭ" (Bălc. 622).

3. în epoca fanariotă, garda domnéscă compusă din Arnăuți și comandată de un „delibașă".

DOC. I, 549 (d. 1784): *deliĭ* călărĭ toțĭ înarmațĭ cu sulițe în mâinĭ.

II. (sensurĭ moderne) la sing.: 1. voinic, vitéz (maĭ ales în poesia populară).

BELD. 374: Cinceĭ de ianicerĭ ortale, ceĭ maĭ aprigĭ și *deliĭ*. STAM. 117: de eștĭ *deliŭ*, stăĭ cu mine să te lupți. XEN. 200: dar și rumâniĭ noștri *deliĭ*. DELAVR. 201: caiĭ *deliilor* era în spume. AL. 114: Dar mănâncă om de viŭ Și taie cap de *deliŭ*. VULP. 41: *Deliŭ* vestit

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ce-mĭ era, Pe un leŭ 'mĭ călăria. Bur. 192: Fratele cel mijlociŭ, Ce era mult mai *deliŭ*...

2. nalt de stat, svelt, în Muntenia (Glos. 221).

Damé s. v.: trupul ĕĭ e *deliŭ* ca un brad.

— DELI, fou, brave, courageux; pl. DELILER, les fous, les braves, [autrefois] corps de cavalerie légère dont le chef portait le titre de *deli-başy* (Zenker); le grand Vézir avait autrefois pour garde particulière une compagnie de 50 Albanais ou Bosniaques qui l'escortaient dans toutes ses sorties et auxquels on donnait le sobriquet de *deli* Barb.; bulg. serb. deli „războinic", ngr. ντελῆς, curagios (vorbind de turcĭ).

Evoluţiunea semantică a vorbeĭ: oştén, vitéz, voinic, înalt de stat — acéstă lărgire a sensuluĭ a uneĭ vorbe curat soldăţescĭ revine şi la „levent" (§ 28).

***deli-başă** m. căpitan de deliĭ (la Turcĭ şi la Românĭ): el era de obiceiŭ bosniac saŭ arnăut.

a. N. Cost. 13: aŭ chemat pe Dumitraşcu-Vodă la Ţuţora şi după treĭ ḑile l'aŭ şi mazîlit, dându-l la închisóre la *deli-başă*. Kog. 216: trămiţênd Domnuluĭ şi 40 de *delibaşĭ* tot aleşĭ bosniacĭ, care mare dragoste era a-ĭ privi cine-va cu tot tacâmul lor. Beld. 397: Pe un *delibaşă* cu óste îndată aŭ rînduit. Fil. 38: un *delibaşă* trimis de Sultan ca să omóre pe Rami Paşa... Teod. 555: *Delibaşa* se 'ncerca... Ieniceriĭ că'şĭ chema...

b. Fot. III, 312: *delibaşa* cu 30 neferĭ 1000 leĭ. Teod. 485: Bimbaşa Sava bine se-îmbrăca Şi cu el lua pe *delibaşa*, Căpitan Ghencea.

— DELI BAŞY, chef de la garde du corps à cheval du grand Vézir Ham.; bulg. serb. delibaşiĭa.

derbedèŭ m. 1. om fără căpĕtâiŭ, vagabond (litt. care umblă din pórtă în pórtă), sinonim cu „haimana".

Marion, 26: a ajuns de rîsul curcilor şi a *derbedeilor* din mahala. Fil. 56: umbli haimana pe podurĭ ca *derbedeiĭ*. Oráş. II, 95: *Derbedeŭ* de uliţĭ şi om de nimic.

Var. (mold.): **derbeder**.

A. T. 136: toţĭ *derbederiĭ* şi cu gogoşerĭ carĭ umple lumea. Xen. 236: un sturluibat, un *derbeder*, un vîntură-ţară, în sfîrşit un om de nimica. Gane I, 54: un *derbeder*, un om fără căpĕtâiŭ...

2. adv. într'o dóră.

Al. T. 1717: umblă prin odaie *derbedeŭ* Tănase ca un strigoiŭ.

— DERBEDER (pers.), mendiant, vagabond: serb. derbeder „cerşetor". Despre alte porecle (§ 106).

O formă **derdemeŭ**, cu acelaşĭ sens (Beld. 389: celĭalţĭ p'o călitură, *derdemeĭ* şi nevoiaşĭ) e probabil o corupţiune din „derbedeŭ".

dèver n. daravere, vînḑare (în comerţ), debit.

Marion Un. lit. 1900, No. 12: mi-aŭ făcut *dever*... da paguba a întrecut *deveru*...

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— DEVR (ar. rotation, circulation) tournée, roulement dans les affaires (ultimul sens lipsesce în dicţionare): devr etmek „négocier un effet de commerce“, serb. dever „rĕstimp“ şi devar „socotire“.

Vorba circulă în Muntenia ca termin comercial.

dezghìn n. 1. lovitură dată cu hăţul saŭ cu pintenele.

AL. 80: Treĭ *dezghinurĭ* că mi-ĭ da, Scânteĭ verdĭ din ochĭ ĭĭ da...

2. săritura caluluĭ cu două picióre.

STAM. 94: să se întrécă eĭ la harţă şi la *dezghin*. OD. I, 132: *dezghinurile* unuĭ armăsăraş arăbesc; 163: bahmeţiĭ se resfiraŭ în *dezghinurĭ*, săriaŭ în două picióre necbezând speriaţi. GHICA, 117: pe strade Turcii dădeaŭ *dezghinurĭ* cu caiĭ.

— DIZGIN, rêne; bulg. serb. dizgin, alb. tisgin, ngr. δεζγκίνι. Despre terminologia caluluĭ (§ 94).

dimerlìe f. baniţă, litt. vas garnisit cu fier.

COND. 1776, p. 40: *dimerlia* să fie de 11 oca. KOG. 214: în puţină vreme s'aŭ făcut o mare scumpete cât agiunsese *dimerlia* de orz un leŭ... REV. I, 56 (d. 1802): 1037 merţe, 7 *dimerlĭĭ* orz... CR. I, 5: vreo două *dimerlĭĭ* de păsat; II, 99: o *dimerlie* de fasole... AL. T. 181: să mi-ĭ durezĭ un snop de florĭ cât o *dimerlie*; 1541: douăspredece *dimerlĭĭ* la mierţă, scuturate, şi una cu vîrf. GANE II, 61: un cap sburlit şi mare cât o *dimerlie*. AL. 389: Şi grâul se triera, *Dimerlia* scutura... TEOD. 676: Lăscăĭ cu *dimirlia*, Parale cu baniţa...

— DEMIRLI, ancré, de fer (lipsesce în dicţionare); serb. demirli, id. Vorba circulă în Moldova (§ 93).

dimie f. 1. postav aprópe identic cu abaua, obicĭnuit alb, dar putênd fi negru, verde saŭ roşu.

COND. 1693, p. 91: pentru *dimiĭ* şi alte tîrguielĭ de Pascĭ. TARIF 1761: brîie de *dimie*, *dimie* de bumbac... OD. I, 65: poturĭ de *dimie* albă. FIL. 269: anteriŭ de *dimie* verde. IONESCU, 691: într'o şubă de Mehedinţi se pun 12 coţi de *dimie*.

2. pl. năd ragĭ ţărănescĭ de dimie.

— DIMI, futaine; serb. dimiĭe „şalvarĭ“, alb. dimiĭ „năd ragĭ“, pol. rus. dimiĭa „canavaţă“.

Dimia 'şĭ lărgesce din ce în ce sfera-ĭ de circulaţiune în paguba abaleĭ, care a şi dispărut în unele localităţĭ. V. aba.

dirmeà f. 1. boccea de îmbrobodit cu totul albă (Brăila, Buzĕŭ, Ialomiţa) saŭ colorată (Fălciŭ).

Var. (mold.): **digrimea, grimea** şi **durmea**.

REV. II, 340 (f. de z. 1817): o *digrimea* de bazea. SEV. Călăt. 89: batistelĭ de îmbrobodit ce-ĭ spun la noĭ *grimea*, pe aicĭ [în Precistanĭ] ĭĭ dic *durmea*.

2. pachet, sul de postav (sub forma **deirmea**).

TARIF 1792: basma de Ţarigrad, topul de 10 *deirmele* 15 banĭ; pânză topul cu 10 *deirmele*.

— DŬRME, DEVŬRME, pli, enveloppe, rouleau (d. devirmek „tourner“ şi dürmek „plier“). Despre brobóde (§ 100).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

divàn n. I. (la Turcĭ) Consiliŭ de Stat care era în acelaşĭ timp un tribunal suprem şi sediul central al administraţiunĭ unde se expediaŭ afacerile maĭ însemnate (d'Ohsson VII, 211 şi Cant. Ist. ot. 383).

Nec. 286: Antioh-Vodă îndată alese de trimise câţi-va boierĭ pe carĭ îĭ scia că sînt cu împrotivire luĭ Mihaiŭ-Vodă, Vasluenĭ toţ de ceĭ bunĭ de gură şi de pîrît, şi s'aŭ pîrît de faţă înaintea *Divanuluĭ* împĕrătesc. Băle. 37: luptele din Persia se sfîrşiseră cu noroc şi *Divanul* stătu mult de se chibzui, dacă trebue a porni războiul. Basme II, 80: Impĕratul chemâ *Divanul* şi împărtăşi sfetnicilor seĭ fericita veste. Al. 146: In Ţarigrad ajungea, La *Divan* că se ducea Şi din gură aşa ḑicea...

II. (la Românĭ) sensurĭ archaice: 1. Sfatul domnesc constituit din aşa-numiţiĭ boierĭ de Divan şi formând vechea adunare legislativă a ţărĭĭ (cf. 5).

2. sala palatuluĭ domnesc unde se ţinea acea adunare, numită şi „Divanul cel mare", spre deosebire de „Divanul cel mic" destinat în genere unor ceremoniĭ de ordine secundară.

Kog. 255: aŭ întrat în Curtea domnéscă, în *Divanul* cel mare, şi aŭ cetit fermanul cel de Domnie. Gheorg. 306: staŭ fuştaşiĭ cu dardele amână, pe amîndouĕ părţile, de la uşa *Divanuluĭ* celuĭ mare până la uşa bisericeĭ; 300: în *Divanul* cel mic unde sînt gătite de vătaful de aprodĭ douĕ scaune: a Domnuluĭ din stânga şi a luĭ Schemni-agasi din drépta; 311: masa cea domnéscă se făcea în *Divanul* cel mic cu cheltuiala Vistieriеĭ... Grec. 133: în casele domneseĭ, în *Divanul* cel mare, suindu-se în scaunul domnesc aŭ şedut.

3. tribunalul suprem ce se convoca de douĕ orĭ pe sĕptămână, Lunia şi Mercuria, une-orĭ şi Vineria; şedinţele eraŭ publice şi presidate de Domn, Mitropolitul, episcopiĭ şi veliţiĭ boierĭ eraŭ membriĭ acesteĭ înalte Curţĭ, Domnul însă putea cassà decisiunile ca ilegale saŭ contrare voinţeĭ sale. Divanul cel mare, la care asista Domnul, spre deosebire de Divanul veliţilor boierĭ (ambele acestea maĭ ales pentru cause criminale) şi al celorlalte divanurĭ maĭ micĭ saŭ tribunale inferióre cumpuse de la 8—2 boierĭ de rangul al doilea (Fot. III, 314).Cu acest sens, vorba revine la cronicarĭ, în literatura propriŭ-ḑisă şi în cântecele populare.

a. M. Cost. 286: la multe *divanurĭ* Radu-Vodă ḑicea către Vornicĭ de glótă. Vornice, ḑi celuĭ om, mâne să maĭ iasă la *Divan*, ferind să nu hie greşit cum-va giudecata; 287: i-aŭ dat vătăjia de *Divan*, care era de cinste în ḑilele Raduluĭ-Vodă. M. Cost. 402: pretorieniĭ adică pedestrime de *Divan*; 465: tóte *divanurile* eraŭ prin Nistor Ureche; 509: aŭ şi venit jalobă la *Divan* din tîrg de la nisce femeĭ. N. Cost. 5: Dabija-Vodă de douĕ orĭ făcea *Divan* în ḑi: decĭ la *Divanul* cel de diminéţă dvoria toţĭ la *Divan*, iar la cel de chindie umblaŭ fuştaşiĭ prin tîrg chemând ómeniĭ la *Divan*. Nec. 192: Dabija-Vodă făcea

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

divanurĭ dese, ca să nu zăbovéscă ómenĭĭ mult, dacă ar veni la Iași pentru nevoile lor. GHEORG. 327: obiceiul și orînduiala *Divanuluĭ* în ce chip se urméză. COND. 1776, p. 23: hrisovul de moșie ce se va hotărî cu giudecată *Divanuluĭ* gospod. . anafora de moșie trecută la condica *Divanuluĭ*. DION. 166: sîrguitu-s'aŭ Măria sa Al. Ipsilant de aŭ pus la bună orînduială judecătorilĭ țărĭĭ, să judece pricinele lăcuitorilor ce vor avea la treĭ stărĭ, adecă la treĭ *divanurĭ*, pe ceĭ cu pricinele de hoție, la judecata de cremenalion, iar celelalte pricinĭ la judecata departamentuluĭ și a treilea la *Divanul* veliților boierĭ.

b. COND. Ipsil. : *Divanul* domnesc să se facă de 3 orĭ pe săptămână: Lunia, Mercuria și Sâmbăta. AL. T. 1452: alergați îndată la *Divan*.., judecătorilĭ s'aŭ adunat... 1467: pricina dumitale s'aŭ căutat chiar acum la *Divan*... GANE I, 215: boierĭĭ mergeaŭ la *Divan* cu călămările la brîŭ. FIL. 253: Caragea aduna *Divanul* în tóte ḑilele și desbătea proiecte de reformă. GHICA, 260: s'aŭ sculat Tîrgoviștenĭĭ, cu mic cu mare, ș'aŭ venit la *Divan* la Bucurescĭ cu rogojinĭ aprinse în cap și cu jalba în proțap; 226: anaforale de ale *Divanurilor* de cincĭ, *divanurilor* de șépte și de ale veliților boierĭ.

c. AL. 157: Pe Bujor mi-l judecară, La *Divan* îl întrebară ... TEOD. 475: Mihnea Curtea'și aduna, Toți boierĭĭ că-și chema, La *Divan* că mi-l strîngea; 506: Cu boierĭĭ Sfatuluĭ, Veliții *Divanuluĭ* ... VULP. 29: Fost'a un Fălcoian De aĭ Domnuluĭ din *Divan*; 43: Că ce are logofĕtul Dobrișan, Are și un Domn în *Divan*... BUR. 130: A domni orĭ a poftit, La *Divan* de n'a venit?...

4. boier de Divan, asesor al Curții supreme: Hatmanul de Divan era cea maĭ înaltă dignitate în Moldova și corespundea mareluĭ Spătar din Țara românéscă (Fot. III, 279).

CANT. Mold. 79: barones de *Divan* tribus distribuuntur ordinibus. BELD. 384: De le vor cădea în mână țăran, boierĭ de *Divan*... BUR. 184: Ciobanĭĭ luĭ Dobrișan, Eĭ sînt boierĭ de *Divan*.

5. adunare deliberantă, sub numele de „Divanurile ad-hoc“, între 1850-1857, la Bucurescĭ și Iași, compus din miniștriĭ și din membriĭ Divanuluĭ (Drăgh. II, 228).

GHICA 379: Pórta să consimtă la cele 4 punturĭ cerute de *Divanul ad-hoc*.

6. fig. tribunal, în genere.

VĂC. 248: a veni ca să judece la *divanul* cel după urmă faptele tuturor. CANT.: *Divanul* saŭ gălcéva Înțeleptuluĭ cu Lumea saŭ Giudețul Sufletuluĭ cu Trupul (titlul opereĭ etice a luĭ Cantemir).

7. curte în genere, domnéscă saŭ boierésca.

M. COST. 288: *divanurĭ*, case, cerdace, făcute anume de acea trébă ... MARIAN I, 60: La Curțĭ marĭ și curțĭ domnescĭ, La *divanurĭ* boierescĭ.

III. sensurĭ moderne: 1. (ironic) judecată, proces.

AL. 260: Să-ți fac *divan* pe spinare Și să te calc în picióre.

2. (adv.) solemn: „a sta divan“, a se ținea într'o atitudine respectuósă și solemnă ca înaintea Divanuluĭ.

PANN, Șeḑ. II, 46: când începe să cânte, tot satul îĭ stă *divan*.

— DIVAN (pers.), assemblée de dignitaires de la loi,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

salle du conseil, conseil du prince, tribunal supérieur: divan durmak „se tenir debout, les mains sur la poitrine dans l'attitude respectueuse des domestiques“ Barb. (serb. divan stoïese, cu acelaşĭ sens); alb. bulg. serb. divan „consiliŭ, adunare, convorbire“, ung. divány „sfat“, ngr. ντιβάνι (=ἀγορά, συνέδριον). Din aceiaşĭ vorbă persiană: sp. aduana, it. dogana, fr. douane „vamă“. V. Partea II: divan-efendi, divan-chiatip, izbaşă, zapciŭ.

divanist a. şi m. boier care făcea parte din Divanul domnesc din Bucureşcĭ (saŭ din Divanul Craioveĭ); divanişticĭ eraŭ în numĕr de 7 şi se numiaŭ şi veliţi boierĭ.

Beld. 394: Se tînguiaŭ *divaniştiĭ* şi mânile 'şĭ frîngeaŭ. Dion. 165: ridicându-se stăpânirea Muscalilor, aŭ rĕmas boierĭĭ ţărĭĭ, ceĭ marĭ *divinişti*, în Bucureşcĭ. Al. T. 1434: are trecere la boierĭĭ *divaniştĭ*; 1450: boierul nădăjduesce în sfînta dreptate a *divaniştilor* Al. Pr. 225: toţĭ ne punem în rînd ca nisce boierĭ *divaniştĭ*.

divanit m. titlu identic cu „divanist“.

Zil. 86: pre ceilalţĭ boierĭ şi *divaniţĭ*. Ar. 70 (d. 1821): Caimacamul şi boierĭĭ *divaniţĭ* aĭ Craioveĭ.

Formaţiunĭ secundare neo-grecescĭ (§ 23).

diván n. un fel de sofa orientală saŭ pat aşternut cu covóre, numit în occident „otomană“.

Cr. I, 302: pe un *divan* móle ca bumbacul; 323 (prov.): dacă daĭ nas luĭ Ivan, el se suie pe *divan*. Fil. 28: balcon mobilat cu *divanurĭ* şi laviţe tapeţate cu catifea roşie; 39: şedênd rĕsturnată pe un *divan* de mĕtase. Al. Pr. 103: *divanurile* late s'aŭ cioplit în formă de canapele elegante; 229: ne poftesce să ne aşedăm grecesce pe *divan*. Sev. 66: Că de-ĭ zăbovi un an, M'eĭ găsi mórtă 'n *divan*. Şeḍ. I, 148: Să măture curţile, S'aştérnă *divanurile* . . . Can. 18: La casa cu nouĕ uşĭ, Nouĕ uşĭ, nouĕ *divanurĭ* . . .

— divan (pers.), canapé oriental: rus. divanĭ „sofa“, rut. pol. dywan „covor“. Vorba e identică cu cea precedentă. De la Turcĭ s'aŭ respândit în Europa vastele mobile numite: divanurĭ, otomane (după numele naţiunĭĭ), sofale etc.

divănaş n. divan mic.

Sev. 148: Tu n'aĭ tindă nicĭ cămară, Fă-ţĭ un *divănaş* afară.

dizmán a. corpulent, opus luĭ „pirpiriŭ“.

Kik. III, 371: cum eştĭ tu pirpirie, aşa şi ăla *dizman!*

— dizman, grand, gros, corpulent; bulg. dismanli „enorm“. Vorbă cunoscută în Muntenia.

dòldura adv. (şi **dòldora**) plin până în vîrf, îndopat.

Stănc. 282: cocoşuluĭ nicĭ nu ĭ-a păsat, că cum era *doldora* de apă... Cal. 1882, p. 126: 'şĭ făcură burţile *doldora*... 1885, p. 18: cămara era *doldura* de plină cu mâncărĭ... vacile cu ugerele *doldora*. Oraş. 19: cămara şi chiar casa staŭ *doldora* de zahăr, cafele...

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— DÒLDUR, rempli, comblé, bourré, farci.

Vorba e specială Munteniei, ca și verbul **îndoldoresc**, a face doldora (Jip. 29, 58); corespunḑătorul mold. e „toșcă“ (Conv. XI, 31: o pungă *toșcă* cu bani).

dovléc m. 1. cucurbetă al căreĭ fruct servă ca aliment și din ale căreĭ semințe țăranul face un uleiŭ ce-l întrebuințéză ca pe cel de nucă *(Cucurbita pepo)*.

DELAVR. 10: până să cóce *dovlécul* în sobă; 40: să scóță *dovlécul* roș din căldare; 46: sosi cu *dovlécul* într'o tavă, spart în bucăți mari și galbene. PANN III, 128 (prov.): ți-aĭ întins vrejul ca *dovlécul* și aĭ umplut lumea de castraveți (trebĭ multe și ispravă puțină). BASME III, 152: tăiâ drept la mijloc un *dovléc* d'ăĭ mari turcescĭ. R. COD. 211: Frunză verde 3 *dovleci*, Radu lu Anghel din Grecĭ... VULP. 68: La cap să-l puĭ un *dovléc*, Să nu-și maĭ dea peste léc.

Var. (olténă): **dovlete**.

DR. BRÂNDZĂ: bostan, *dovlete* turcesc, *dovlete* alb, lubă, cucurbetă.

2. fig. și fam. cap gros și sec (cf. bostan).

KIK. III, 141: scia fórte bine, fiindcă avea cap, nu *dovléc*.

— DEVLEK (DULEK), espèce de melon verdâtre; serb. dumlek. Forma „dovléc“ se aude în Muntenia, „dovlete“ e special Olteniei, iar „bostan“ aparține Moldoveĭ.

dovlecel m. rod de mărimea castraveților, numit în Moldova „bostănel“, servind la un fel de bucate.

GOROVEI, 47 (casa): într'un *dovlecel* vorbesc mațele în el.

dovlecelĭ (de-a) pl. numele unuĭ joc de copiĭ în jud. Dîmbovița (Etym. 30).

dud m. arbore cu ale căruĭ frunze se cresc gândacĭ de mătase și al căruĭ rod, negru saŭ alb, e bun de mâncare *(Morus)*. Dudul, originar probabil din Mongolia, se introduse de timpurĭŭ în Persia, de unde trecu la Arabĭ și la Turcĭ.

GHICA, 55: printre livedile de merĭ, de perĭ și de *dudĭ*...

— DUD (ar. „ver“), mûrier, mûre; alb. serb. dud.

Vorba e specială Munteniei; în Moldova pomul se numesce „agud“ saŭ „iagod“ (de origină slavă), iar în Ardél „mur“, de proveninţă latină.

dudùcă f. domnișóră. Vorba e specială Moldoveĭ.

AL. T. 226: dór *duducele* și domnișoriĭ nu rĕsar ca bozul prin satul nostru; 418: nu s'o înfățoșat nicĭ un holteiŭ, ca să cee *duducile?*... GANE II, 54: cine ar putea să descrie nenorocirea *duducĭ*? XEN. 10: slugile veniaŭ pe rînd să sărute mâna boieruluĭ și a *duducĭ*.

— DUDU (pers. tuti „perroquet“), fig. élégant, mignon: belle personne, coquette, dame arménienne ou grecque; bulg. dudum „draga mea“, mcr. dudue „mirésă“, ngr. ντούντου, găină. Despre amplificarea finală (§ 23).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

duducuță f. formă desmierdătóre pentru duducă.

GANE II, 55: n'aibĭ grijă, *duducuță!*

duduie f. diminutiv de gingășie (cf. babaie).

XEN. 144: mi-e dragă *duduia;* 148: o *dudue* pupuică ca mata; 200: nu mai vorbi așa, *duduie.*

duduiță f. sinonim cu „duduie“ (cf. băbăiță).

S. NĂD. 7: cum de lași *duduița* singură?

dughiană f. 1. boltă, prăvălie (în Moldova).

N. COST. 78: negutitorii turci, neîndestulați cu mierea, cu céra, cu alte negóțe ce precupiau cu *dughene* prin tîrguri. MUSTE, 7: Hăncul și cu alții de ai sĕi aŭ întrat... prin *dughenile* negutitorescĭ, jăcuind și stricând tot ce aŭ găsit. TARIF 1761: lipscanii ce țin *dughene* aice în Iași. COND. 1776, p. 14: fiesce-care *dughiană* ce va vinde marfă cu cotul... UR. II, 41 (d. 1783): fără scirea starostelui nime să nu fie volnic a deschide *dughiană*, ca să negutătorescă cu marfă subțire. BELD. 343: și băieții de prin *dughene*, aceĭ ce marfă purta. AL. T. 61: *dughenile* 's închise, orașu e pustiŭ; 557: o lăsat *dughiana* și s'a apucat de moșie. GANE II, 17: mărgelele de la *dughiana* jupânului. AL. Pr. 112: *dughiana* bacalului împodobită cu hârtie poleită. ȘEȘ. II, 194: Când măturĭ *dughiana*, să nu măturĭ din fund spre ușă, că dai mușteriĭ afară. TEOD. 571: În *dughiană* de intra, Tot de paloșe 'ntreba... MARIAN I, 170: Jidăncuță, draga mea, Ian închideți *dughiana*... VULP. 53: Iar Turcu Belicénă, Intra pe urmă 'n *dughiană.*

2. în special, cărciumă (în Moldova).

AL. T. 1562: sînteți datorĭ să beți numai de la *dughiana* mea; 1583: chiamă locuitorii la *dughiană* și desfundă un poloboc în sănătatea nóstră. CR. II, 58: trebue să fie în vr'o *dughiană* la băut.

3. „pe sub póle de dughiană“, horă mold.: un bărbat și o femee țin de căpĕtâiele unei basmale sub care jócă.

— DUKIAN (ar. dükkian), magasin, boutique: alb. dukĭan, bulg. dĭugen, serb. dučan și duganĭa, mcr. duchiane, ung. dogány „măcelărie“.

Dughiana e obicĭnuit o prăvălie în care se vinde cu mĕrunțișul; una mare și elegantă se dice astădĭ în Moldova magazie, care corespunde munténului boltă saŭ lipscănie.

dugheniță f. dughiană mică.

M. COST. 320: aŭ ars atunci Tătarii tot orașul... unde și unde aŭ rĕmas câte o *dugheniță.* AL. T. 1538: mi-am durat și eŭ o *dugheniță* pe rĕzĕșia mea, ca să-mĭ vînd de la pogónele din dél.

dughengiŭ m. cel ce ține dughiană, prăvăliaș.

COND. 1776, p. 17: fiesce-care *dughengiŭ*, când i-a fi rîndul, să dea 8 parale de fănar fanaragiului. UR. II, 41 (d. 1783): marfă subțire care vînd negutitorii *dughengiĭ.*

— DUKIANĞY, boutiquier; bulg. diginğiĭa, serb. dučanğiĭa (doganğiĭa).

duium n. I. (sens archaic) termin technic militar: mulțime de captivĭ tîrîți în robie, jaf, pradă (§ 28).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

M. Cost. 268: s'aŭ întors înapoĭ la ţară aşa cu mult plén şi robĭ, ci neputênd Leşiĭ a duce atâta *duium* pre cale. N. Cost. 109: Tătariĭ care ducea robiĭ şi *duiumul* ce apucase din Iaşi. Ax. 121: s'aŭ întors înapoĭ Tătariĭ cu pace făcênd multă pradă şi stricăciune, şi încărcaţi de *duiumurĭ*. Nec. 200: prădând cât aŭ putut agiunge oştile turcescĭ în sus prin ţara leşéscă, aŭ purces Impĕrăţia... cu mult plén de robĭ şi de *duium*. Muste, 44: s'aŭ întors Tătariĭ cu *duium* şi cu robĭ mulţi.

II. (sens modern) 1. mulţime mare de ómenĭ saŭ de lucrurĭ (şi afară din sfera militară).

Negr. I, 167: în sfîrşit venia *duiumul* óstei: trăsurĭ, bagaje, pedestraşĭ... Basme IV, 5: începură să vie la palat cu *duiumul* o leotă întrégă.

2. (adv.) dróie, grămadă, leotă.

Delavr. 16: aveam şi noĭ rod şi vite cu *duiumul*; 200: faceţi copiiĭ şi nevestele grămada... şi să pornim *duium* cu ce om apuca. Marion, 24: Atuncĭ noĭ cu ciomege şi bâte, am intrat cu *duiumul* în pivniţă. Cal. 1881, p. 23: merse până la pórta acelor palate cu lumea *duium*, după eĭ.

— doyum, butin, grande quantité de choses, abondance. Vorba e tătăréscă şi de aceea lipsesce în idiomele balcanice; în privinţa usuluĭ modern, cf. sin. „buluc".

dulàmă f. I. (sensurĭ archaice) 1. mantie domnéscă.

Anon. 308: Alexandru-Vodă scăpând numaĭ cu *dulama* pre trup, sosi la Brăila. Negr. I, 184: Lăpuşnénu purta *dulamă* polonéză de catifea stacojie.

2. tunică lungă de postav roşu, purtată odinióră de boierĭ (ca de magnaţiĭ polonĭ şi ungurĭ).

Cuv. I, 238 (glosă 1536): *dulămĭ*. Arch. ist. I, 129 (d. 1620): eŭ Muşat Postelnic am dat Fĕtuluĭ o *dulamă* de grana cu vulpĭ. Etym. 77 (d. 1621): *dulamă* de zarba căptuşită cu bogasiŭ. Gheorg. 315: curteniĭ îmbrăcaţi în *dulămĭ* de taftă merg înaintea Domnuluĭ. Negr. I, 23: Iliescu se îmbrăcă cu *dulama* luĭ stacojie cusută numaĭ cu fir. Od. I, 421: *dulamă* de lastră roşie cu rîşi, cu nasturiĭ de mărgăritar şi cu sîrmă.

II. (sensurĭ moderne) 1. haină de aceiaşĭ formă purtată de haiducĭ, de preoţi şi de lăutariĭ ţiganĭ.

Rev. II, 398 (d. 1821): eŭ aveam un costum arnăuţesc... o *dulamă* cusută de jur împrejur cu fir. Cr. II, 121: cuviosul Ilarie cu ceva gustare în buzunările *dulameĭ*. Ghica, 281: îmbrăcămintea luĭ Jianu: *dulamă*, pantalonĭ şi scurteică, pe cap şapcă peste fes, la brâŭ pistóle. Kik. III, 310: bietu ţigan cu muscalu pĕ sub *dulamă*.

2. haine de dimie albă (numită şi „şubă" în Oltenia), une-orĭ lungă până la câlcâie, purtată de ţăranĭ.

Al. 1530: Vîntură-ţéră, de 50 anĭ, îmbrăcat cu *dulamă* veche şi căciulă brumărie. Sev. 319: Şi se şterge de *dulamă*, Ca să dee puica samă, Că mi-aŭ cusut năframă.

3. haină lungă până peste genuchĭ purtată de ţărance din Vlaşca, Ialomiţa, Brăila (Dr. Manolescu, p. 232).

— dolamà, habit de dessous que les janissaires

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

portaient en grande tenue (d. dolamak „a se încinge“); bulg. serb. dolama, mcr. dulumá, ngr. ντουλαμᾶς, ung. dolmány și dolomán, pol. rus. dolman; sp. duliman.

La țăranul din Bosnia, la bulgarul din Macedonia și la ciobanul armân din aceiași provincie, dulama e un fel de ilic cu mânecĭ înguste ce se termină cu o fustă încrețită, lungă până la glesne și deschisă pe dinainte: ea se face din postav roș, albastru saŭ negricios, iar panglicele contrastéză cu colórea haineĭ (Boué).

dulandragiŭ m. haimana, om fără căpĕtâiŭ.

GANE III, 206: mergea regulat la cafenea, locul de întîlnire a tuturor *dulandragiilor*.

— DOLANDYRYĞY, coquin, fripon, fourbe (d. dolandyrmak, „tromper“); ngr. ντολαντρίζω, tromper.

dulàp 1. rótă pentru trasul borangiculuĭ.

Doc. XII, 398 (d. 1819): femeile care lucréză cu *dulapurĭ* tragerea de borangic aicĭ în politia Bucurescilor.

2. légăn învîrtitor de Pasce, sinonim în Moldova cu „scrînciob“. O descriere amĕnunțită a obiectuluĭ și a obiceiuluĭ la Sulzer (III, 399) și la Wolf (p. 235).

Doc. III, 375 (d. 1790): s'aibă a face la Radu-Vodă *dulapul* cel obicĭnuit la serbătorile sfîntelor Pascĭ ... pentru mângăierea și privéla norodulu de obște și pentru óreșĭ-care agoniséză și chiverniséla lor. XEN. 150: scripcele începură să rĕsune, *dulapurile* să se învîrtéscă. MARION, 51: aicĭ vepaŭ fetele și băieții din mahalalele mărginașe, ca să se dea în *dulap* saŭ călușeĭ. ID. 1892, No. 14: *dulapul* se învîrtia mereŭ la bătaia tobeĭ și la sunetul ascuțit al piculineĭ.

3. fig. înșelăciune, în locuțiunile: „a juca cuiva un dulap“, a-l amăgi cu mare dibăcie (Glos. 236); „a învîrti dulapurĭ“, a umbla să înșele (cf. dolab çevirmek „tourner la roue, intriguer“).

ORĂȘ. 20: Aicĭ apoĭ întórce chichițe și *dulapurĭ*; 21: Eram tare și mare și meșter de *dulap*... JIP. R. Sat. 31: aste *dulapurĭ* învîrtite la așa serbărĭ politice, aste vîrtejurĭ, furtunĭ meșteșugite ...

4. în Moldova (cu pl. **dulapĭ**), scândură lungă, lată și grósă, din care se fac plute.

COND. 1776, p. 68: un ban de tot *dulapul* ce vine pe Siret. IONESCU, Putna, 70: cherestea de brad adică grinzĭ, *dulapĭ*, scândurĭ.

5. în Muntenia și în Moldova (cu pl. **dulapurĭ**), mobilă de încuiat haine, rufe, vase.

AL. T. 323: un *dulap* mare în fund cu două ușĭ; 335: să mĕ ascund? în *dulapul* ăst cu rochĭ. GANE I, 94: iată colo în *dulap* un picior de miel și 2 garafe de vin; II, 14: deschise lădile și *dulapurile*. FIL. 154: un *dulap* mic săpat în zid în care se afla depusă mica bibliotecă a ciocoiuluĭ. GHICA, 519: nu mai rĕmânea nimica nicĭ în tingirĭ nicĭ prin *dulapurĭ*. STĂNC. Alte B. 87: lua dintr'un *dulap* pumnĭ de sare și arunca în bucate. BASME II, 14: scotoci cămărĭ, desgoli tronurĭ, cătă prin tóte *dulapurile*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— DOLAB (pers.), roue hydraulique, tout ce qui tourne, armoire, commode, tournante; fig. embuche, trait de ruse, tromperie (litt. vadră de apă : d. dul „seau“ şi ab „eau“); cum. dulab; alb. bulg. serb. dolap, mcr. dulape, ngr. ντουλάπι. Despre datina scrînciobuluĭ şi rĕspândirea-ĭ în Turcia (§ 43a).

dulăpărie f. înşelătorie (cf. dulap, 2).

ORĂŞ. II, 49: prin *dulăpărie* s'aveţĭ evghenia...

dulăpior n. dulap mic.

BASME IV, 98: un *dulăpior* în care eraŭ felinare şi mătăuze.

dulghèr m. meşter care aşédă lemnăria uneĭ zidirĭ.

DION. 201: cerut'aŭ *dulgherĭ*, lemnarĭ şi meşterĭ de fier ţigani... DOC. II, 315 (d. 1791): *dulgherul* pe dĭ pentru lucru 75 banĭ. PANN, 176 (prov.): a greşit croitorul şi s'a spînzurat *dulgherul*. MARION, 93: nea Chiriac, *dulgher*, harnic, om în putere... BUR. 181: Trei-decĭ de *dulgherĭ*, Feciorĭ de boierĭ...

— DŬLGER, charpentier (d. pers. duru-kiar „care lucréză lemnul“); bulg. dĭulgerĭ. Despre meşteriĭ dulgherĭ, uneltele şi fabricaţiunile lor (§ 105).

dulgheresc v. a dura, a clădi.

TEOD. 62: Corbule, cu ósele Mi-or *dulgheri* casele...

dulgherie f. 1. meşteşugul dulgheruluĭ.

DOC. II. 330 (d. 1792): nartul felurimilor de cherestea i a zidărieĭ i a *dulgherieĭ*.

2. lucrul dulgheruluĭ.

AL. T. 1545: să mĕ însărcinez eŭ cu *dulgheria* temniţeĭ de la noĭ. STĂNC. 67: făcea zidarul zidăria, făcea dulgherul *dulgheria*.

dulmà f. un fel de dovléc ce se mănâncă umplut cu carne tocată (Sulzer I, 121; Polysu).

Var. (munténă): **durma** (Costinescu).

— DOLMA, citrouillle remplie de viande Ham.; bulg. serb. dolma, mcr. dulmă, ngr. ντολμᾶς.

durbàc n. cadă de lemn de 40 vedre.

IONESCU, Putna, 267: lângă cotlon s'aşéd̨ă 2 *durbace*.

— DIBEK, grande cuve, auge pour le foulage des étoffes de laine Barb.; alb. döbek „cadă de unt“. Sub raportul fonetic, cf. arşic.

duşmàn m. vrăjmaş: 1. cel ce urasce pe altul, protivnic, adversar.

NEC. 212: boierĭĭ muntenescĭ care era *duşmanĭ* luĭ Şerban-Vodă, 258: *duşmanĭĭ* nu-ĭ maĭ da rĕsbun nicĭ odată luĭ Antioh-Vodă. NEGR. I, 141: Veverița 'mĭ este vechiŭ *duşman*.

2. străin cu care ne aflăm în războiŭ.

URECHIA, 165: la acel războiŭ ce aŭ fost la Valea-Albă aŭ fost şi Băsărab-Vodă cu Muntenĭĭ într'ajutor Turcilor, pre carele toţĭ Domnĭĭ de pin pregiur îl cuvîntaŭ de rĕŭ, dicênd că n'aŭ fost într'ajutor Crucĭĭ şi creştinilor, ci păgânilor şi *duşmanilor*. NEGR. I, 130: unĭĭ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

să dați prinși la *dușman*, la mila lui năzuesc. Isp. 37: Împărația ne-a fost răpit'o *dușmanii*. Marian I, 82: Că-i voinic de iartagan Și bagă frica 'n *dușman*.

3. perfid, viclén.

Gorovei, 69 (césornicul): Am o pasere *dușmană* și fórte tirană... Teod. 295: Codre, codre, *dușman* ești, Tu voinicii îi amăgesci... Tu-i predai, iar nu-i feresci. Can. 26: Că ni-i amoru tiran Și la inimi-i *dușman*.

4. invidios, pizmaș.

Delavr. 19: n'ar mai răbda mila Domnului pe *dușmanii* sei! Pann, 59 (prov.): când ai bani, trebue s'ai și *dușmani*, dar și omul fără *dușman* nu-i plătesce pielea nici-un ban.

— DUȘMAN (pers. düșmen=δυσμένης), ennemi, adversaire; bulg. serb. dușman, mcr. dușman.

Vorbă pretutindenea cunoscută și destul de veche, face parte din primele împrumuturi luate de la Turci, dacă nu-e chiar anterióră contactului cu Osmanlîii (§ 9).

dușmancă f. vrăjmașă: vicléna, pizmașă.

Sev. 55: Dușmanii, *dușmancele*, Vrea să'mi puie ghilele.

Formațiune analogă bulg. dușmanka.

dușmănesc adj. de dușman: protivnic, ostil.

Beld. 396: nu cu vrăjmășie nici cu vr'un chip *dușmănesc*. Negr. I, 126: panțirii să lovéscă aripile *dușmănești*. Al. 100: Și cu glas dulce frățesc, Țis'ai cuvînt *dușmănesc*.

dușmănesc v. a fi dușman cuiva, a se învrăjbi.

Al. T. 1489: ne-am *dușmănit* fără nici-o pricină cu vecinii noștri. Emin. 115: *Dușmănit* veĭ fi de tóte făr'a prinde chiar de veste.

O formă compusă **îndușmănit**, învrăjbit.

Xen. 181: frații se despărțiră *îndușmăniți* pentru întâiașĭ dată în viața lor.

dușmănesce adv. ca dușmanii.

Al. 410: Și'mi vorbesce *dușmănesce*, De pe mal când mĕ privesce. Pann, 133 (prov.): te tocmesce *dușmănesce* și plătesce omenesce.

dușmănie f. dispositiune ostilă.

Beld. 396: Grecii intra nu cu *dușmănie* ce cu chipul cel mai blând. Od. I, 570: *dușmănia* Turcilor cu Românii.

dușmănos a. plin de dușmănie: perfid.

Basme IV, 439: aceste povețe nu fură ascultate de *dușmănosul* frate.

dușumea f. 1. pardosélă cu scânduri.

Isp. 236: bătu cu piciorul în pământ și deodată se deschise în două *dușuméua* casei. Stânc. 58: se puse și spélă *dușumelele* de sânge. Șeț. V, 89 (d. Sucéva): Pluguleț, averea mea, cu córne de *dușumea*.

Var. (mold.): **dușamè**.

Al. T. 1534: ușile, ferestrile, *dușamélile*, acoperemîntu...

2. (învechit) covor gros de dușumea.

Tarif 1792: prosópe și *dușumele* de Tesalonic.

— DÜȘEMÈ (action de tapisser), plancher, parquet, sorte de tapis en poils de chèvre, à laine courte; alb. düșeme, bulg. diușeme.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

E

eglendisesc v. 1. a se distrage, a petrece.

Kog. 198: mai făcut-a Grigorie-Vodă Ghica un foişor în délul Copoului şi mergea adese la dînsul de se *eglendisia*, făcênd în toţi anii halca acolo. Negr. I, 240: s'a *eglindisit* la bal la Curte.

Var.: **eglindisesc, englendisesc** şi **inglendisesc.**

Kog. 271: Ei vor să se *englendiséscă*, Ca să nu 'nebunéscă... Rev. II, 329: Dór temburi nu *eglindesesci*? Al. T. 454: m'am *inglendisit* de minune! 1138: ast-fel m'aŭ *englendisit* nenécă-ta, când aŭ avut pofta s'o duc la teatru? Fil. 144: treceţi în odaia cealaltă şi vĕ *englendisiţi* după plăcere. Marion 1892, No. 2: se *inglindisesce* cu asemenea bazaconii (fermece).

2. fam. a se îmbĕta (în graiul mahalagiilor).

Marion, 11: nu sciĭ că sperie maalaua cu mine când vine *inglindisit*?..; 119: Piele-albă în cârciuma căruia se *inglindisise*, îl luase cu binele; 158: în ḑiua de sf. Petru, şi tot la Teĭ, *inglindisit* cum stă bine rumânului...

— eglenmek (aor. eglendy), se divertir: bulg. eglendisam, serb. eglendisati, ngr. ἐγλεντίζω, amuser (§ 26).

eglengeà f. (şi **englengea**) petrecere, distracţiune.

Kog. 198: aŭ făcut case domnescĭ în ograda Galatei de eşia Grigorie-Vodă Ghica câte odată la primblare, şi făcea şi mese marĭ cu toţi boierii cu ḑicĕturi şi cu multe *eglingele*, carĭ nu pot a se scrie; 215: Dómna trămitea [muierilor închise în St. Gheorghe] câte un cantar două de in, ca să nu şédă fără trébă, găsind *englengea* furca. Fil. 145: facem un otuz-bir de *englingea* până se va găti masa?

2. aḑĭ (ironic) amuzare.

— eglenğe, passe temps; bulg. eglenğa „petrecere“, serb. ĭeglenğe „conversaţiune“, ngr. ἐγλεντζές, divertissement.

F

Fănàr n. felinar (formă specială Moldoveĭ).

M. Cost.[2] II, 242: îmblat'aŭ tóte nóptea cu *fănare*. Cond. 1776, p. 17: rînduiala *fănarelor* şi a străjilor... Vel-Aga să aibă datoria a rîndui ómenĭ de credinţă, ca să păzéscă *fănarele* pe rînduială neadormit de cu sară până în ḑiuă. Al. T. 1114: şi ce cauţi nóptea fără *fănar* pe uliţele capitalei nóstre. Al. Pr. 238: ducea în mână un *fănar* aprins.

— fanar, fenar (ar.), lanterne, fanal: cum. fanar „lampas“; bulg. serb. fener, alb. fănër, rus. fonarĭ: mer. fenera, ngr. φανάρι (d. φανός), de unde şi fr. sp. fanal. Forma munténă **felinar** e de acceaşĭ origină: felnar=fenar.

Basme IV, 88: felurite *felinare* şi mătăuze de luminat.

fanaragiŭ m. aprinḑĕtor de felinare, lampagiŭ.

Cond. 1776, p. 17: să dea 8 parale de fânar *fanaragiului*. Negr.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

34: flăcăiĭ ridicaŭ florile şi le aninaŭ de *fermenele;* 501: boieriĭ ceĭ marĭ purtaŭ vara *fermenéua* scurtă. TARIF 1870: *fermenea* de dimicaton.

2. scurteică ce acoperă numaĭ pieptul şi braţele, purtată de ţăranĭ, de preoţĭ şi maĭ ales de ţărance.

JIP. 80: Hina Stanca pórtă fotă, ondroc, rochie, *fermine*, scurteică şi zechiuţă. TARIF 1870: *fermenea* voinicéscă de postav cu lup, *fermenea* femeiască de anghină. TEOD. 313: Nu mi-e de giubea ca de *fermenea*...

— FERMENE (fermely), jaquette courte ornée de ganses et de boutons; bulg. fermene (fermele); serb. firmile, ngr. φερμελή. Despre îmbrăcămintea de astădĭ a ţăranceĭ (§ 100).

fermenaş n. fermenea scurtă ţărănéscă.

TEOD. 140: *Fermenaş* cu găitănaş, Chimiraş cu gălbinaşi.

fes n. 1. căciulă de lână roşie cu moţ, cu care Turcii 'şĭ acoperă capul ras şi peste care pun turbanul.

GANE II, 238: pe cap Ali avea un *fes* roşu cu canaf care bătea în albastru închis. DELAVR. 165: Şuer aţine potica arnăuţilor cu *fes* roşu şi cu iatagan adus.

2. căciuliţă analogă purtată sub işlic de boierĭ, pe când cucónele purtaŭ sarice saŭ turbane (Sulzer II, 376).

DION. 164: Manuil-Vodă s'aŭ spăimîntat şi s'aŭ apucat de sănătósa numaĭ cu *fesu* în cap. TARIF 1792: *fesurĭ* de la Tocat testéua 27 banĭ. AL. T. 82: boieriĭ béŭ vutce cu *fesurile* şi cu papuciĭ cucónelor... FIL. 90: *fesurĭ* albe de Ţarigrad, şalurĭ de Iran; 143: *fesul* ceĭ roşu cu funda de ibrişim negru; 169: raşĭ la cap şi cu *fesurile* puse cam pe céfă; 215: *fesurĭ* tuneslĭĭ. AL. 260: Pe din dosul *fesuluĭ*, Unde-i cald ciocoiuluĭ.

3. scufă roşie purtată la urmă de lăutarĭ.

AL. T. 81: Boierul 'mĭ umplea *fesu* de galbinĭ şi îĭ cântam... GANE I, 220: lăutariĭ cu *fesurile* lor se cinstiră cu vin.

4. scufie albă purtată înainte de cocónele bătrâne, peste care puneaŭ testemelul subţire cu bibiluriĭ.

AL. T. 99: Kera Nastasia pórtă *fes* alb, testemel cu flong, paftale. FIL. 171: Arghira avea capul acoperit cu un *es* alb cu fundă de mătase négră şi legat cu o sangulie albă cusută cu fir; 223: juna femee avea pe cap un *fes* alb de Tripoli. GHICA Rev. N. II, 175: cucónele maĭ în vîrstă maĭ purtaŭ încă *fesul* alb, legate cu testemelul cu bibiluriĭ.

5. scufie de dimie roşie cu un moţ în creştet, purtată de ţărancele bătrâne din judeţele d'alungul Dunăriĭ, dar şi în Buzĕŭ şi în Rîmnicu-Sărat (Dr. Manol. 198).

CR. I, 134: am să-ĭ duc babeĭ uu *fes* roş şi un tulpan undelemniŭ, ca să-şĭ maĭ aducă aminte de tinereţe. TEOD. 164: Pentru d-ta, jupânésă mirésă, Ţi-a cumpĕrat un *fes*... ŞEP. I, 175: Frumóse sînt unele, Cum îşĭ fac *fesurile*...

6. scufia ce o pórtă sub pălărie Evreiĭ bigoţĭ.

AL. T. 1609: Gavril scoţênd *fesul* luĭ Moise şi aruncându-l jos.

Vorba figuréză în câteva proverbe: Interesul

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

pórtă *fesul*, A înţeles cine pórtă fes, ad. cine se crede mai mare şi tare; şi în locuţiunea „i-a turtit fesul“ ad. l'a ruşinat (Zanne III, 149, 150).

— FES, bonnet rouge que les Turcs portent sous le turban (după oraşul african Fez unde s'a fabricat mai întâi); bulg. alb. serb. pol. mgr. fes, ngr. φέσι.

Fesul, purtat odinióră de boieri şi de coçóne. a trecut apoi la lăutari şi la ţărance (cf. fescior şi fesuresc) şi a dobîndit în cele din urmă o aplicaţiune ironică.

fescior n. fes mic de ţărancă.

AL. 269: Albo, Albo de la munte! Ce-aĭ pus *fesciorul* pe frunte.

fesuresc v. a purta fes (vorbind de ţărance).

ŞEP. I, 175: Da eŭ nu mai *fesuresc* Şi ce mi-e drag tot iubesc.

fesfeseà f. (obicĭnuit la pl.) dichisurĭ femeescĭ, zorzóne. Vorba e specială Moldovei.

AL. T. 920: să mĕ fac pupuică, cu *fesfesele* boieresci, ca să nebunéscă flăcăiĭ după mine; 1942: Pentru inimi avém nodă, nurĭ, tacliturĭ, *fesfesele*. NEGR. III, 51: O fetiţă de la ţară N'are atâte *fesfesele*.

— FESFESE (ar. vesvese „soupçon“), sensation, suggestion (alt sens lipsesce în dicţionare).

fetnegeà a. intrigant.

STAM. 124: o ţigancă *fetnegea* ..

FITNEGĬ, malin, intrigant (d. ar. fitne „discorde“). Vorba circulă în Moldova.

filaliŭ n. ţesătură fórte fină.

NEGR. I, 151: pânza mesei şi şervetele eraŭ de *filaliŭ* ţesute în casă. OD. I, 77: cu aburosul zovon de *filaliŭ*, cu auritul vĕl de betélă: 132: cămaşa de *filaliŭ* largă în mâneci şi cusută cu bibiluri. CAL. 1895, p. 34: haine numai *filaliŭ*, catifea, fir...

— FILELI (ar.), étoffe d'un tissu très fin (numită astfel după oraşul marocan Tafilalet unde se fabrică); sp. fileli „étoffe légère de laine“. Despre stofe (§ 86).

***fil** m. elefant (odinióră numele pop. al animaluluĭ).

CANT. Ier. 130: vînătorii măestri spre vînarea *fililor* punea; 167: *filul*, după mărimea şi mamina trupuluĭ, la suflet nepotrivit éste. ID. Div. 110: pre fier rugina îl topesce, pre elefant, saŭ cum se ḑice pre *filu*, şoricele îl omóră. TARIF 1761: dinte de *fil* oca 44 banĭ.

— FIL (ar.), éléphant; bulg. serb. fil, alb. filĭ, mgr. filu, ngr. φίλι; sp. alfil. Despre fauna orientală (§ 101).

fildeş m. 1. dinte saŭ os de elefant.

TARIF 1761: *fildeş* oca 50 banĭ. TARIF 1792: pieptenĭ de *fildeş* legătura 18 banĭ. AL. 81 (d. 1821): un iatagan cu mânerul de *fildeş*. REV. II, 334 (d. 1821): o tabachere *fildeş* bună cu florĭ d'asupra. FIL. 44: dinţiĭ albĭ ca *fildeşul*.

Var.: **fildiş** şi **hildeş**.

AL. Pr. 3: o cutióră de *fildiş* săpată. JIP. 69: lucrurile dĕ *hildeş*·

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. elefant (sens propriŭ graiuluĭ popular).

Isp. 17: leul cu nisce colţi ca cei de *fildeş*... Cal. 1883, p. 19: leĭ grózniciĭ, pardoşi, inorogi cu câte treĭ córne, *fildeşi*, sĕlbaticĭ.

— fil dişi, ivoire (d. fil „elefant“ şi diş „dinte“); bulg. sĕrb. alb. fildiş, ngr. φίλδισι.

filèr m. (şi **iler**: obicĭnuit la pl.) pantofĭ ţărănescĭ, un fel de iminei roşiĭ.

Glos. 247: *fileriĭ* sînt maĭ groşi de cât pantofiĭ. Jip. 68: cizme, pantohĭ, iminei, ciupicĭ, *ileri*, papucĭ.

— filer, bottine à lacer, pantoufle sur talon; bulg. firalĭ, serb. filar (firala) „pantofĭ femeescĭ“.

firmàn n. ordin (oral saŭ scris) din partea Sultanuluĭ, decret al Porţiĭ în numele Impĕratuluĭ, împodobit cu turaua şi scris cu caractere împleticite: firmanul era destinat provinciilor Imperiuluĭ.

Vorba revine des în poesia populară şi la cronicarĭ (la ceĭ din urmă şi sub forma literară **ferman**).

a. Al. 180: Căcĭ am scris la 'mpĕrăţie, Pentru un *firman* de Domnie. Teod. 174 [oraţie]: Dacă Dv. socri marĭ, Ne credeţi nescarĭ tâlharĭ, Avem şi *firman* cu peceţie De la Impĕrăţie... Id. 474: La Dobrişénu c'ajungea Şi *firman* în mână îĭ da. Vulp. 14: Ian încinge-mĭ paloşul, Pune'mĭ pe cap gugimanul Şi'mĭ aşédă 'n sîn *firmanul*. Bur. 187: Că tu aştepţi chiar să'ţi vie, *Firman* de la 'mpĕrăţie.

b. N. Cost. 86: *fermanul* ceĭ de mazilie aŭ dat Aga luĭ Nicolaĭ-Vodă, de l'aŭ vĕdut şi l'aŭ cetit singur; 89: de acolo mergênd la curţile domnescĭ, s'aŭ cetit *fermanul* împĕrătesc. Nec. 184: aŭ trimis Scarlat *ferman* împĕrătesc de şi-aŭ luat fata de după Alexandru-Vodă, de aŭ dus-o la Ţarigrad. Kog. 197: apoĭ în Curte, cetind *fermanul* de Domnie nouă, ce l'aŭ miluit Impĕrăţia. Dion. 165: la Moldova Muscaliĭ aŭ aşedat Domn pe Grigore-Vodă, însă cu *ferman* de la Sultanul Ţarigradului; 231: aŭ trimis Impĕratul Alexandru decret (*ferman* pe turcie) de stăpânirea principatuluĭ Serbieĭ şi cavalerie. Zil. 84: trimise *fermanul* de Domnie tocmaĭ la Rosia. Beld. 359: Dă poruncĭ, dă *ferimanurĭ*, nicĭ cum a nu supĕra.

— firman (pers. ferman), ordre ou diplôme émané du Sultan; alb. bulg. pol. serb. ferman, rus. firmanŭ, ung. firmány, ngr. φερμάνι (φιρμάνι); sp. firman. V. Partea II: fermanliŭ, ferman-inam, hiucm-ferman, zapt-ferman; apoĭ buiurdiŭ şi hat.

fişìc n. 1. cartuşă (sens eşit din us).

Ist. 1715, p. 20: pun feştilă aprinsă şi *fişicurĭ*. Doc. I, 518 (d. 1783): prăvăliaşiĭ carĭ ţin iarbă de puşcă i *fişicurĭ* i silitră şi plumb. Rev. II, 391 (d. 1821): ceĭ rĕmaşĭ cât aŭ avut *fişicurĭ*, s'aŭ apĕrat; 406: carele sînt încărcate cu *fişicurĭ*.

2. rachetă, foc de artificiŭ.

Amir. 172: făcênd un zaifet fórte frumos cu fel de fel de musică şi dacă aŭ înserat cu *fişicurĭ* şi cu luminĭ. Stam. 230: casa cea veche, dintr'un *fişic* s'aŭ aprins.

3. sul de banĭ (unicul sens popular).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AL. T. 1359: numaĭ un *fişic?* glumescĭ? maĭ adă unul; 1379: să pun într'unul din talgere vr'o 4 *fişicurĭ*. XEN. 125: se întórcea acasă cu vre-un *fişic* de galbenĭ. JIP. 118: şépte *hişicurĭ* dĕ gologanĭ dĕ un ban.

— FIŞEK, cartouche, fusée, arme à feu. feu d'artifice; alb. fĭşek, bulg. serb. fişek, mgr. fuşeche, ngr. φυσέκι.

fistîc m. şi n. (şi **fistic**) nucşóră lunguiaţă cu un sîmbure verde plăcut la gust (plantă originară din Siria): pluralul sună fîstîcĭ şi fisticurĭ.

TARIF 1792: *fisticurile* de oca una 4 banĭ. AL. T. 449; iacă cofeturĭ! de cele cu *fistîcĭ* sînt? ORĂŞ. II, 161: curcaniĭ cu *fisticurĭ* îngrăşaţĭ acasă. GOLESCU (Zanne I, 574): ouĕle cu *fistichĭ* nu se roşesc.

Var.: **festec** şi **féstic**.

REV. I, 339 (f. de z. 1669): o şucnă de tabin *festec*. ORĂŞ. II, 178: rahat cu *festic*.

— FYSTYK (pers.), pistache (fruit) d. πιστάκιον; bulg. fistaşka, alb. fystyk, ngr. φιστίκι; sp. alfócigo, port. fistico.

fîstîcesc v. a se ului, a-şĭ pierde cumpĕtul.

ISP. 136: se *fistîcĭ* şi se ameţi, când se vĕdu înconjurat de o mulţime de lume. BASME I, 102: umblaŭ d'ancătele şi se *fisticiaŭ* nesciind care maĭ de care întrebare să-l facă. MARION, 46: Rică eşind din cârciumă, îl izbi aerul rece şi se *fîstîcĭ* de tot; 104: şi unul şi altul se cam *fisticiseră* de vinul dres a luĭ nea Ciurcă. CAL. 1882, p. 49: o sfecliră şi se *fîstîciră*, de nu sciaŭ ce maĭ face; 1895, p. 27: nu-şĭ perdu cumpĕtul, nicĭ se *fîstîcise*.

Sub raportul semantic, *fîstîcesc* („a se face *verde* ca fisticul") corespunde perfect sinonimuluĭ sĕŭ *sfeclesc* („a se face *roşu* ca sfecla").

fîstîcélă f. zăpăcélă.

MARION 1896, No. 4: într'o *fîstîcélă* nespusă aŭ luat'o la sănătósă.

fistichiŭ a. 1. de colórea fisticuluĭ, verde bătênd în galben.

DOC. I, 549 (d. 1784): poteraşiĭ toţĭ călărĭ înarmaţĭ cu haine *fistichiĭ*. REV. II, 333 (f. de z. 1817): o malotea pambriŭ *fistichie*. AL. T. 118: *fistichiŭ*, pătlăginiŭ, de tóte culorile ca mahalalele Bucurescilor. GANE II, 10: am întîlnit în lume ochĭ de tótă mâna şi maĭ marĭ şi maĭ micĭ, şi maĭ albaştri şi maĭ *fistichiĭ*...

2. fig. ciudat, baroc, bizar.

XEN. 144: să nu te fi apucat aşa vr'un gust *fistichiŭ*.

Sensul figurat e propriŭ limbeĭ române.

— FYSTYKY, couleur de pistache, vert, olivâtre.

fitîl n. 1. muc, feştilă: fitil de lampă, de candelă.

DOC. IV, 248 (d. 1795): bumbacul de a treiă mână este pentru tréba *fitilului*. PROV: e *fitilul* maĭ lung de cât céra (se dice de cineva maĭ pretenţios de cât puternic).

2. scamă de bumbac.

JIP. 70: şireturĭ, *hitilurĭ*, basmale, barişurĭ, reţele...

3. funie de călţĭ sulfurate spre a da foc tunurilor.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Dcm. 53: aŭ pus *fitilul* la gephanea. Ar. 80 (d. 1821): preîntîmpinaŭ aruncăturile ce le făceaŭ cu *fitiluri* aprinḑătóre. Bălc. 133: Un ianicer avênd *fitilul* aprins la puşca sa.

4. fig. pricină de cértă, provocare: „a da fitil“, a aţîţa, a irita; „a lua fitil“, a se aprinde de mânie (cf. fitil vermek „exciter, troubler“, litt. donner la mèche: fitil almak „s'enflammer“, litt. prendre la mèche).

— FITIL (ar. fetil), mèche (d'une chandelle, d'une bombe), charpie; alb. bulg. serb. fitil, mcr. fitile, ngr. φιτίλι. Despre ceilalţi terminĭ pirotechnicĭ (§ 68).

fòtă f. I. (sensurĭ archaice) 1. stofă vărgată de maĭ multe varietăţi din care se făceaŭ fote.

Tarif 1761: *fote* chiurcbeş, chiurchi-calem, celbiş, eli-calem, carabura, *fote* cu marginĭ roşiĭ, *fote* zargele, *fote* otuz-beş calem. Tarif 1792: *fote* de Brussa i de Ţarigrad, *fote* de Misir.

2. peşchir saŭ şervet de şters.

Gheorg. 300: după confeturĭ Vel-cafegiŭ pune pe dinaintea Domnuluĭ peşchirul cel rînduit, ce se chiamă şi *fotă*; 319: când se face spĕlare, este obiceiŭ a se da de la vistierie Mitropolitului o *fotă* de cele bune cu care se împregiură şi un burete şi un prosop de cele bune cu care şterge piciórele ucenicelor. Stam. 108: apoĭ l'aŭ pregiurat cu o *fotă* peste mijloc.

II. (sens modern) şorţ de lână cu cusăturĭ în formă de quadrilater purtat pe dinainte de ţărance.

Fot. III, 137: ţărancele pórtă şi iarna şi vara o cămaşă, un peştiman numit de ele *fotă*... Al. T. 215: salbe de mărgele? *fote* şi inele? 656: le-a abătut să se îmbrace ţărănesce... audĭ, fete de boier cu *fote*. Jip. 32: cretinţă, mărimile, betele. *fota* (stricătórea) rĕŭ croite şi cusute; 69: rochie, cretinţe, *fote*, zechĭ...

— FOTÀ (ar. futa), étoffe rayée importée de l'Inde: tablier ou serviette dont on se sert dans les bains; alb. bulg. serb. futa (şi „peşchir“), mcr. futa (şi fotă „brobóda“), pol. fota „astar“, rus, fota „vĕl“; ngr. φουτᾶς, fotă, ung. futa „pânză“; sp. fota „mantilla“.

Vorba, pretutindenea populară, posedă un şir de sinonime: fota dinainte se maĭ numesce în Muntenia „zavelcă“ şi „pestelcă“; cea dinapoĭ, maĭ lată, în Oltenia „vîlnic“ şi „oprég“, în Moldova şi Banat „catrinţă“ saŭ „cretinţă“, în Ardél „păstură“ şi „zadie“, în Basarabia „peştiman“. Despre varietăţile foteĭ (§ 100).

***fotàz** n. pătură de fotă.

M. Cost. 287: postelniceiĭ, copiiĭ din casă cu marĭ podóbe şi cu *fotaze* la caĭ.

E forma neo-gréco φουτᾶς, bucată de fotă.

fotiţă f. fotă maĭ scurtă.

Teod. 304: Unde vĕḑ Săbărénca, Prejurată cu fota, Cu *fotiţa* de mĕtasă, Sufleţelul stă să'mĭ iasă.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

frenghìe f. (și **frînghie**) 1. stofă scumpă, brocart (litt. stofă francéscă saŭ italiană).

Cuv. I, 250 (glosă 1564): stihar din *frenghi* négră. Cond. 1693, p. 531: două atlaze și o *frînghie* și o lastră; o dulamă de *frînghie*. Anon. 352: îl dăruia cu *frînghii* și cu haine scumpe. Vac. 290: dintr'acéstă sală aŭ trecut în alta iar cu taht mai mic de *frînghie*. Od. I, 421: rochie de belacósă roșie cu gurile de *frînghie* cusute cu sîrmă; 422: perne de *frînghie*. Teod. 192 („d'ascunsele"): Talion fecior de Domn, Cu tichie de *frînghie*, Cu pană de ciocârlie...

2. (în Bucovina) brîŭ îngust ca de două degete și lung ca de un stînjen (Marian, Nunta, 143).

— frengi (seraser), brocart (d. frenk „franc, européen"); bulg. frengiĭa (sabĭa) „sabie francéscă".

fudùl a. și m. 1. fórte mândru, trufaș.

Al. T. 58: Una 'i próstă și *fudulă;* 613: a draculuĭ jiganie! și *fudulă!* 1344: *fudul* saŭ umilit după ómenii cu carĭ se găsesc; 1371: boierul nu 'i *fudul* ca alții. Gane I, 126: *fudulă* ca tóte tîrgovețele. Isp. Rev. II, 158 (prov.): Crăciunul sătul, Pascele *fudul* (adică la Crăciun omul se satură și la Pasce se împodobesce).

Var. (munténă): **fodul.**

Obăș. II, 70: iată marfă de *fodul* Și firmane de Stambul.

2. fulăŭ, fanfaron.

Isp. 257: eŭ am omorît pe zmeĭ, díse țiganul *fudul.*

— fudul (fodul), arrogant, orgueilleux (d. ar. fudhul „qui excède, qui surpasse"); bulg. fudul, serb. fodul „fulăŭ", alb. fodul, mcr. fudul (§ 100). Vorba a produs o serie interesantă de forme secundare.

fudulache m. (ironic) tînĕr înfumurat.

fudulaș a. și adv. mândru (în sens bun).

ȘeD. II, 218: Oĭ, săracu fecioraș, Cum jócă de *fudulaș!*

fudulesc v. a face paradă cu ceva.

Al. T. 392: Ian veḑĭ móchea că s'o *fudulit;* 484: nu că adică m'am *fudulit* dintr'acésta... 665: póte vĕ veți *fuduli* c'un fruntaș ca mine. Teod. 507: Aicĭ nu e în Bucurescĭ, Cu caĭ să te *fudulescĭ*...

fudulie f. mândrie deșértă și bătătóre la ochĭ.

Al. T. 351: *fudulie* țigănéscă! 613: i-am găsit eŭ léc de *fudulie;* 923: l'oiŭ vindeca eŭ de bóla *fudulieĭ.* Gane II, 227: cu ce *fudulie* am să mĕ întorc încărcat de vînat. Pann I, 160 (prov.): după ce are chelie mai are și *fudulie.* Stânc. 58: mâncarea e *fudulie*, bĕutura e unde e. Marion, 35: mâncarea ca mâncarea, o *fudulie* curată! Bĕutura e ce e! (locuțiune ajunsă proverbială). Gorovei, 259 (opinca): *Fudulie* n'are, Dar căldură are.

fùlie f. 1. flórea de narcis (Damé).

2. podóbă de pietre scumpe (în forma flóreĭ).

Bălc. 401: Mihaiŭ purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o *fulie* négră de pene de cocor legată cu o copcă de aur; 439: pene de erodiŭ din cele mai frumóse spre a face *fulii*... Fil. 222: diamantele ... pe cercelĭ, *fuliile* și ghiordanele cocónelor.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— FULIA, œillet de Chine. Planta, un fel de crin, a fost adusă în 1480 din Apulia (Barb.).

furdà f. 1. lână próstă cu care se umple aşternuturile de scaune; 2. rĕmăşiţe próste maĭ cu sémă la abagiĭ; 3. ceea ce se lépădă.

PANN, Şeḑ. II, 31: *furdale* de plăcintă.

4. de calitate próstă.

TARIF 1761: tiutun de *furda*. TARIF 1792: aramă *furda* . . . *furda* de samur, *furda* de jder, *furda* de vulpĭ şi dihorĭ.

— HURDA (pers. hurde „parcelle, objet menu"), fragment, miette; pl. choses menues, mercerie; serb. furda.

G

Găităn n. 1. panglică împletită de fir, de aba, aţă, bumbac, lână, mĕtase (pl. găitane şi găitanurĭ).

TARIF 1761: *găitan* saŭ ibrişim. TARIF 1792: *găitanul* de lână de aicĭ de ţară ce merge la ţara turcéscă saŭ Moldova. AL. T. 45: ilic de postav cusut cu *găitanurĭ*. GANE I, 207: haiducĭ călărĭ împestriţaţĭ cu *găitane*. OD. I. 71: ciórecĭ albĭ tiviţĭ cu *găitane* de fir. JIP. 79: pălăria e cu panglicĭ orĭ cu *găitanurĭ*. MARION 23: purta ţignalul atîrnat de gât c'un *găitan* negru totdeauna nouŭ. TEOD. 313: C'am slujit un an Pentru *găitan* Ş'am slujit o lună Pe blana-ĭ a bună.

2. fig. cércăn (sens literar).

DELAVR. 136: cu *găitane* vinete în jurul ochilor.

3. (adv.) ca un găitan, drept înainte (cf. strună).

ISP. 284: trebile împĕrăţieĭ mergeaŭ *găitan*. DELAVR. 39: d'aci încolo merge *găitan*. ORĂŞ. II, 3: In ţară lucrul merge *găitan*.

— GAITAN, cordon, lacet, cordonnet de coton ou de soie; bulg. serb. gaĭtan, mer. găitan, ngr. γαϊτάνι.

găitănar m. sinonim cu „ciaprazar".

FIL. 88: a treia uliţă era locuită numaĭ de abagiĭ şi *găităn*arĭ.

găitănaş n. găitan scurt (saŭ desmierdător).

TEOD. 441: Fermenaş cu *găităn*aş...

găitănat a. provĕḑut cu găitane.

DELAVR. 205: şalvarĭ *găităn*aţĭ şi strînşĭ pe fluerul picioruluĭ.

găitănesc v. a împleti găitane, a se împleti în genere.

AL. 98: Unde iarba se 'mpletesce Şi 'n vîrf se *găităn*esce.

gârbăciŭ n. biciŭ gros şi adesea plumbuit.

M. COST. 287: aŭ şi ḑis Armaşuluĭ: ieĭ *gârbaciul!* şi aŭ pus de i-aŭ dat 300 de toiege. OD. I, 73: dorobanţiĭ cu *gârbace* şi vînătorĭ de plaiŭ şi de Olt cu lungĭ sînete. JIP. 86: căţĭ nu pun legea în cuiŭ şi biciu, *gârbaciu* la căpĕtâiŭ... FIL. 109: *gârbaciul* cu douĕspre-ḑece sfîrcurĭ de plumb. GHICA, 277: pazarnicul purta spangă şi un *gârbaciŭ*, cu care necontenit bătea.

— KYRBAČ, cravache; bulg. girbač, alb. gherbač, serb. rus. kerbač, pol. korbacz, ung. korbacs. Din aceiaşĭ vorbă orientală: sp. corbacho şi fr. cravache.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

gârbăcel n. gârbaciŭ mic (saŭ desmierdător).

R.-Cod, 197: *Gărbăcelu* luĭ (Iorgovan). Năpîrcă 'mpletită...

gavanòs n. borcan de dulcéță.

Gane II, 181: câte-va *gavanóse* cu dulcéță.

— kavanos, pot de terre emaillé ordinairement en vert. Vorba e specială Moldoveĭ.

gavanoșel n. gavanos mic.

Al. T. 43: ce de *gavanoșele* de dresurĭ!

***gazìe** f. (și **ghizie**) un fel de taftă.

Rev. I, 57 (d. 1786): 31 leĭ o *ghizie;* III, 333 (f. de z. 1821): o scurteică de *ghizie* cu selizia de cacom. Fil. 115: citariĭ și *gaziĭ* de Brusa.

— gezi (pers.), sorte de toile; bulg. geziia „taftă".

gebreà f. otrépă de șters caĭĭ.

Teod. 53: Cu țesala 'l țesăla, Cu *gebréua* mi-l ștergea.

— ğebre, torchon de poils de chèvre pour frotter les chevaux; bulg. serb. ğebra (§ 105).

gebrăresc v. a freca calul cu gebréua.

Teod. 579: Cu țesala 'l țesăla, Cu gebréua îl *gebrăria.*

gelàt m. 1. calâŭ, gâde (arap saŭ țigan).

Cond. 1776, p. 79: *gelatul* 5 leĭ pe lună. Ax. 156: aŭ trimis pe aceĭ doĭ *gelațĭ* (adică ucigașĭ de ómenĭ), ca să-l ia. Kog. 291: Ia îndată și *gelatul*, și acum le taie capul! Dion. 167: mergênd la casele domnescĭ, Mavroghene avea după dînsul doĭ *gelațĭ* îmbrăcațĭ în cămășĭ de zale. Al. 211: Doĭ *gelațĭ* venia curînd, Săbiile fluturând... Vulp. 44: Indată *gelat* chema, Capul jos de-l lua.

Var. (munt.): **gialat.**

Fot. III, 307: *gialatul* armășieĭ primesce câte 4 leĭ pe lună. Pann, 129: și ceilalțĭ [leĭ] las la *gialatul* ce m'o acăța de furcĭ. Cal. 1895, p. 47: cădeaŭ în mâinile *gialatului* care fără nicĭ-o milă le reteza capetele. Ghica, 17: Ipsilant, maĭ norocit de cât bietul Hangerliŭ, a scăpat de *gialat* ca prin urechile aculuĭ. Teod. 485: *Gialat* că venia, Sabia scotea, capul că tăia Bimbașiĭ Sava.

2. vrabie care se hrănesce cu musce *(Muscicapa).*

— ğellat (pers. ğellad), bourreau; alb. bulg. serb. ğelat. mgr. geliatu, ngr. τζελάτης.

***gelèp** m. nume dat în vechime negustătorilor străinĭ, turcĭ și armenĭ, maĭ ales negustătorilor de oĭ ce le cumpĕra în țară și le vindea apoĭ la Constantinopole (Cant. Mold. 120).

Muste. 45: turme multe de oĭ a *gelepilor.* Dion. 193: boierĭĭ unĭĭ și *gelepiĭ* cumpĕră vite de pe la ómenĭ pe fie-ce, de făcea cirediĭ să câștige banĭ sângerațĭ. Dum. 113: iconomia de oĭ pentru Țarigrad póte să se facă și prin negustătoriĭ *gelepĭ* și prin pămîntenĭ. Od. I, 109: șetrele precupeților, scaunele măcelarilor și tarabele *gelepilor.*

Var.: **celibiŭ** și **gelebiŭ.**

Ur. III, 137 (d. 1792): dând oile negustătorilor și *celibiilor* înadins orînduițĭ numaĭ pentru aducerea oilor; 152: oĭ prin *gelebiĭ* n'aĭ conținut a trimite la Țarigrad.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Vorba revine și în cântecele pop. (sub forma **gialip**).

Teod. 513: *Gialip* Costea cuvînta Și la schelă se pornia...

— ğelep (ar. ğeleb), marchand de bestiaux; bulg. serb. ğelep „negustor de vite“, ngr. τζελέπης (§ 75).

gelep-başă m. starostele gelepilor.

Cond. 1802, p 331: să se îndatoreze *gelep-başa*, ca și acéstă sumă [de oĭ] s'o cumpere iarăși cu riza-pazar...

gelepesc a. de gelep.

P'apaz. 55: fustașiĭ purtaŭ căciulĭ înalte de postav negru ce se numiaŭ *gelepescĭ*.

gelepéscă f. căciulă în formă de stup, numită și „cazaclie“ (Ar. 41).

geremeà f. 1. (sens archaic) glóbă, amendă.

Kog. 210: întrebându-l când l'aŭ închis și aŭ plătit atâtea *geremele*. Dion. 184: i-aŭ dat sumă de pungĭ de banĭ *geremea*. Doc. I. 458 (d. 1785): *geremea* la cutia de milostenie... în loc de pedépsă. Beld. 413: Săraciĭ, amar de dînșiĭ, toțĭ căděaŭ în *geremea*.

2. astădĭ, lucru prost saŭ de clacă (în Muntenia).

— ğereme (ar. ğerime „châtiment“), amende; bulg. ğereme, serb. ğerima, mcr. geremè, ngr. ντζερεμές. Termin juridic dispărut ca atare din limba modernă (§ 71).

***gerid** n. 1. băț în formă de suliță scurtă și ușóră cu care Turciĭ trag la țintă cu mare precisiune (cu var. **geret**, **giret** și **girit**).

Văc. 256: în furia războiuluĭ lovi cu *giritul* Sultan Murat calul luĭ Ladislav. Doc. VIII, 617 (d. 1803): l'aŭ lovit cu *giret* ce-l avea în mână. Bălc. 182: săgețĭ, lăncĭ, sulițe, *geretur*ĭ, pe carĭ le aruncaŭ cu mâna.

2. joc gimnastic de-a călarele în care se arunca geridul adversaruluĭ, care îl prindea și-l arunca înapoĭ, fără a-și opri calul: la serbătorile Bairamuluĭ pajiĭ și agalele Curțiĭ se dedaŭ acestuĭ joc militar în presența Sultanuluĭ (Cant. Ist. ot. 123).

Od. I, 135: Turciĭ 'șĭ arătaŭ măestria lor în jocul *geridului*, nimerind țĕlul cu sulița asvîrlită din fuga cailor. Ghica 117: pe strade Turciĭ dĕdeaŭ dezghinurĭ cu caiĭ, aruncând *giritul* în capete înfipte pe la porțile curților. Al. 108: De halca s'apropia Și din fuga asvîrlia *Geridul* sĕŭ chiar prin ea.

3. joc analog întrodus în țară ca o petrecere a tinerilor boierĭ; giretul se făcea în câmpia Colentineĭ: doĭ cavalerĭ asvîrliaŭ unul într'altul câte un băț de alun lung de un metru și se apăraŭ printr'o pavĕză de pîslă, care era petrecută pe brațul stâng, căcĭ cu mâna dréptă asvîrliaŭ giretul, la brîŭ aveaŭ și câte un baston cu cârlig. Cu multă măestrie ridicaŭ din fuga caluluĭ giretul asvîrlit: adesea se întîmpla, că luptătoriĭ se răniaŭ la picióre și la piept (Papazoglu, 48).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Rev. I, 413 (d. 1821): eşiră să jóce *giret* în curtea cămărăşieĭ.

— ğirid (ar. ğerid „branche sans feuilles"), bâton dont on se sert comme de javelot dans un certain jeu gymnastique à cheval; bulg. serb. ğirit (ğilit), pol. dziryt, mor. dzilit, ngr. ντζιρίτι, javeline, course. V. halca.

get-begèt adv. 1. din moşĭ-strămoşĭ, neaoş.

Al. T. 143: eŭ *get-beget* să nu am prilej de a fi în ţară nicĭ măcar un Caimacam! 995: vĕ e ruşine să fiţi Moldovenĭ curaţi, Românĭ *get-beget*. Oráş. 21: boierul mare, boierul *get-beget*.

2. locuţiunea „get-beget, códa vaceĭ", de ném vechiŭ.

Xen. 35: Dimitrachi înfăţişa tipul de vechiŭ boier moldovan, *get-beget* códa vaceĭ, cum îĭ plăcea luĭ să spună. Ghica, 171: noĭ ăştia *get-beget* códa vaceĭ, născuţĭ, crescuţĭ şi îmbătrâniţĭ în ţara asta; 222: fiŭ al poporuluĭ eşit din opincă, nepot, strănepot de plugar, *get-beget* códa vaceĭ.

— ğedd bi ğedd, d'aïeul en aïeul, hérité (d. ar. ğedd „grand-père, ancêtre"). Vorba, populară în Moldova şi Muntenia, lipsesce în celelalte idiome balcanice.

gevreà f. batistă de borangic fin cusută cu mĕtăsurĭ, cu fir şi fluturaşĭ: se împărţia pe la nunţĭ şi se purta la ţile marĭ.

Od. I, 134: cu *gevrele* şi cu brînişóre de betélă. Fil. 211: vicléna femee scóse o *gevrea* albă din buzunar şi-şĭ şterse ohiĭ. Ghica, 35: mirésa, împreună cu mirele, se punea în trăsura cu caĭ, carĭ purtaŭ *gevrele*; 295: cusăturĭ de vapelurĭ, de *gevrele* şi sangulĭĭ, impletiturĭ de bibilurĭ. Cal. 1875, p. 57: *gevrea* cu fir cusută, de in subţire ţesută.

Var.: **giuvrea** (Polysu) şi (arch.): **cevrea**.

Ur. XI, 249 (d. 1780): douĕ *cevrele*...

— čevre („contour"), mouchoir brodé de mousseline; cum. čuvre „latus vestis posticum"; bulg. ğevre „basma brodată", serb. čevre; ngr. τσεβρὲ, mouchoir.

ghelìr n. 1. (în sens bun) venit în genere.

Ar. 213 (d. 1821): Grecĭĭ îĭ vindea împreună cu căpeteniile ca un *ghelir* al lor de moştenire.

2. (ironic) venit neaşteptat, câştig din întîmplare, fără muncă saŭ experienţă, sinonim cu „chilipir".

Fil. 165: tóte aceste *ghelirurĭ* le scim, sînt bune, dar vin cu ţîrâita. Oráş. 21: Atuncĭ îmĭ mergea bine, atuncĭ, atuncĭ *ghelirurĭ*...

— gelir, revenu, rente (d. gelmek „venir").

Numaĭ sensul ironic a supravieţuit în limba de astădĭ.

gherdàn n. salbă de mărgăritare, colan de pietre scumpe (cum purtaŭ înainte cocónele şi adĭ ţărancele).

Rev. I, 337 (f. de z. 1669): un *gherdan* de curele marĭ cu 12 ughĭ. Al. 237: Eŭ călare, ea pe gios Cu *gherdan* de florĭ frumos.

Var. (arch.): **ghirdan** şi (munt.) **ghiordan**.

Ur. XI, 224 (f. de z. 1749): un *ghirdan* de mărgăritar în 6 aţe. Stam. 108: la gât *ghirdan* i-aŭ pus de smaragd şi de rubin. Od. I,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

134: sipeturĭ de sidef pline cu *ghiordane*, cu cercel. FIL. 215: *ghiordane* de diamant şi de rubine, cercel de berliant; 222: fuliile şi *ghiordanele* cucónelor; 223: un *ghiordan* de smaragde şi safire; 345: la gât avea un *ghiordan* de rubine.

— GERDAN (pers.), cou (litt. ce qui tourne); gerdanlyk „collier"; bulg. gerdan, serb. dĭerdan, alb. gĭerdan, rut. gerdan (giordan) „salbă de leĭ", mgr. γιουρντάνι (§ 85).

gherghèf n. unéltă de brodat cu acul pe câmp de pânză saŭ de altă materie. Vorba revine în prosa literară şi în cântecele populare.

a. AL. T. 331: să aducĭ aicĭ *ghergheful* cel cu turcu călare; 342: să veḑĭ cum cósĕ la *gherghef* să te minunezĭ; 432: prostirĭ cu marginile cusute la *gherghef*. OD. I, 95: bogatele cusăturĭ pe *gherghefurĭ*. FIL. 13: o bucată de pânză cu marginile cusute în *gherghef*.

b. TEOD. 345: Cóse 'n pat, cóse 'n *gherghef*, Dar de cusut n'are chef. SEV. 13: Maica-l la *gherghef* cosea Şi coḑile 'şĭ despletia... ŞEP. I, 74: Căcĭ din furcă şi *gherghef* Nu mai veḑĭ făcênd vre-un chef. MARIAN I, 26: *Gherghefu*l pe grindă Şi drăguţa 'n tindă.

— GERGEF (pers. kiar-ghiah „atelier, fabrique"), métier à broder (d. kiar „travail" şi giah „lieu"); bulg. ğerğef, ngr. χερκέφι, broderie (§ 97).

gherghìr n. cămară boltită cu oblóne de fier în care se păstra diferite lucrurĭ de ale caseĭ.

AL. T. 1343: unde să mĕ ascund? în *gherghir*, cucóne! CR. I, 194: scóte din *gherghir* nisce straie fórte vechĭ

Var. (arch.): **ghevghir** şi **ghiavghir**.

KOG. 273: Şi le ţinem tot ascunse Prin *ghevghirurĭ* sînt supuse. BELD. 389: In mânăstirĭ şi *ghiavghirurĭ*, care unde aŭ apucat. STAM. 533: *ghevghir*, beciŭ făcut pentru asigurarea foculuĭ. AL. (Negr. I, XX): belşugarea cămareĭ şi a *ghevghirului* cu felurĭ de mezelicurĭ, dulceţurĭ, vutce, etc.

— KIAVGIR (pers. kiar-gir, litt. qui se charge d'un travail), souterraine, édifice ou construction en pierre: ngr. γκαυγίρι, maisonnette en pierre.

Vorba, în trecut şi în present, e specială Moldoveĭ.

ghermesùt n. un fel de atlaz cu ape din Alep.

DION. 166: *ghermesutu* 1 leŭ cotu, mult 50 parale cotu. OD. I, 133: capótele de felendreş, de *ghermesuturĭ* şi de felurite stofe.

Var.: **ghermesit** şi **ghemesit**.

UR. XVI, 275 (d. 1797): treĭ mintene de *ghermesit*. TARIF 1792: cutnie i *ghermesit* de Brussa. REV. II, 334 (d. 1821): o giubea de *ghermesit* năhutiŭ; Ibid. I, 57 (d. 1786): un *ghimesit* de hindie în dungĭ. AL. T. 25: cu faţa de *ghermesit* de Lipsca. GHICA, 501: antiriile eraŭ de *ghermesit*, de citarie...

— GERMSUD, satin fort Ham. Despre stofe (§ 86).

***ghiaùr** m. necredincios: nume ce Turciĭ daŭ ca

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

poreclă popórelor nemahometane şi idolatre. Vorba revine la vechiĭ cronicarĭ şi în cântecele populare.

a. M. Cost. 298: chiamă pe *ghiaurii* ce sînt boierĭ aceĭ ţărĭ şi pre cine ar vrea eĭ să-şĭ alégă Domn, să le hie dat; 371: dacă aŭ tocmit óstea, Seid-Paşa aŭ chiemat capetele, şi ale nóstre muntenescĭ, şi le aŭ dat poronca aşa: „Cânilor! iacă, eŭ voiŭ merge dirept asupra *ghiaurului* [Racoţi]...“ Nec. 304: scris-aŭ Vezirul cu scârbă la Paşa de Thigina, dicênd: „că Beiul de Moldova este un *ghiaur* şi scie tóte ce se fac la Mosc şi la Leşĭ, de le scrie tot adevĕrat la Pórtă; iară tu, veḑĭ Dómne, eştĭ busurman şi nu scĭĭ nimică ce se lucrézĕ“. Dion. 172: puternica Impĕrăţie să-ĭ lase în pace pre *ghiaurĭ*.

b. Al. 113: [Crîm-Hogea] Bun sosit, *ghiaur* Doncilă! Teod. 557: A înviat *ghiaurul*, El este balaurul! Can. 222: Noĭ dacă ni-am întîlni Cu *ghiaurii* roşiorĭ...

— giaur, infidèle (d. ar. kiafir „qui n'a pas la vraie foi“); alb. bulg. ghiaur, serb. dĭaur, ngr. (pl.) γιαουρίδες.

ghiaurlîc n. perfidie, necredinţă.

Beld. 386: Un *ghiaurlîc* ca acesta, nicĭ odată n'am creḑut.

— giaurlyk, infidélité, défaut de foi; serb. dĭaurluk.

ghidì! int. cu care se ameninţă pe cine-va (maĭ mult în glumă): ce maĭ!... (obicĭnuit repetat).

Nec. 312: Dumitraşcu-Vodă cetind ţidula aceluĭ copil... telpiz bun, aŭ dis copiluluĭ: *ghidi*, cahpoglu! Al. T. 248: *ghidi*, hoţ bĕtrân! 270: *ghidi*, hoţ şiret! aĭ înţeles că am nevoie să mĕ desbăr de vecinătatea ta; 497: *ghidi*, ştrengar! 619: *ghidi*, *ghidi*, leneşule! 829: *ghidi*, obraznic! 840: *ghidi*, şuler viclén! 1297: *ghidi* potlogar neruşinat! Isp. 46: zărind puiul de corb în slava cerului... fata începu a-ĭ face cu degetul şi-ĭ dise: *ghidi*, *ghidi*, tălharule ce eştĭ! Oraş. II, 160: *ghidi! ghidi!* cutră şi vulpe bĕtrână!

— gidi! (pers. cornard), quel individu! quelle chose! (expresiune de mirare saŭ de mustrare); ey gidi! quel diable d'homme ou de chose! (expression triviale); serb. aĭ djidi! „frumos“! (ironic); bulg. gidi! interj. de mépris.

Particulă interesantă maĭ ales prin formele-ĭ derivate ce nu le maĭ întîlnim aiurea.

ghiduş m. 1. poznaş, sinonim cu „mucalit“.

Al. T. 72: mare *ghiduş* era şi nostim; 284: Care ceialalţĭ, *ghiduşule*? Cr. I, 24: ghidi, ghidi! *ghiduş* ce eştĭ!

2. (cu sens nefavorabil) trîntor.

Şeḑ. II, 47: celuĭ leneş se dice: împutit, dugleş, *ghiduş*.

Vorba se aude numaĭ în Moldova şi e o derivaţiune din *ghidi!* cu sufixul -uş (§ 23): e o veche formaţiune secundară care revine deja la Dosofteiŭ (cf. ghiduşesc).

ghiduşesc a. comic, ridicul.

Dosofteiŭ, Ghen. 25a: idolo-slugaşiĭ purtând a mână idoliĭ şi podobiţĭ cu un féliŭ de obraze *ghiduşeşcĭ*, cântând descântând din-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

tr'însele, alerga tălhărésce dĕ ţînea calea a bărbaţĭ şi a femeĭ, săvaĭ cum fac la noĭ cuciĭ.

ghiduşie f. poznă, năsdrăvănie.

Stam. 274: fac *ghiduşiĭ* de carĭ Domnul şi boierĭĭ fac haz. Al. T. 658: o fĭ *ghiduşiĭ* de ale luĭ, că maĭ Pepelea de cât el nicĭ că s'a maĭ dat; 982: Kir Manoli spune *ghiduşiĭ;* 1061: cine face şi spune maĭ multe *ghiduşiĭ*, ăla 'l creḑut, ăla izbutesce!... Gane III, 209: făcea *ghiduşiĭ* prin odaie cântând ca Barbu lăutaru. Xen. 69: anecdotele şi *ghiduşiile* notaruluĭ făceaŭ pe Iorgu să rîḑă.

ghigilìc n. (şi **ghigelic**) scufie de nópte.

Beld. 342: să nu-l lase să se culce nóptea fără *ghigilic*. Ar. 37 (d. 1821): mĕ lovi în *ghigélic* şi ferĭĭ taclitul cu care eram legat la cap. Al. T. 835: aşéḑă perina şi-şĭ pune un *ghigilic*. Negr. I, 301: *ghigilicul* tatelĭ şi benişelul mameĭ. Ghica, 4: Vodă era cu *ghigelic* de nópte pe cap.

— gĕgelik (litt. propre à la nuit), bonnet de nuit (d. geğe „nuit"); serb. dĭeğeluk. Vorba e specială Moldoveĭ.

ghiol n. ochiŭ de apă (Costinescu), baltă.

Cr. I, 242: mare *ghiol* de apă trebue să fie în maţele luĭ. Şeḑ. II, 228: *ghiol*, apă stătătóre şi adese-orĭ adîncă.

— göl, endroit où se rassemblent les eaux, mare, étang; alb. bulg. ghĭol „baltă", mcr. ghiole.

***ghiordìe** f. (şi **ghiordea**) un fel de scurteică (§ 82).

Ur. XVII, 58 (d. 1767): o *ghiordie* vînătă cu sîngép; 64: o *ghiordea* de bogasie. Doc. III, 58 (d. 1786): bogasierĭĭ să nu aibă voie să blănéscă *ghiordiĭ* saŭ tivilichiĭ saŭ giubele.

— kürdiye (ar.), espèce de casaque (d. kurd „kurde": cf. cazaclie); serb. ćurdĭa „cojocel".

ghiordeică f. ghiordie maĭ scurtă.

Ur. VIII, 61 (d. 1767): o *giordeică* de şam blănită cu sîngép.

ghiordùm n. (şi **ghiurdum**) joc cu 24 de cărţĭ care aduce cu stosul, odinióră fórte la modă în Moldova: el costa pe unĭĭ boierĭ pe séră de la 200 până la 300 de galbenĭ (Wolf, 234).

Rev. II, 329: Altul avênd copiĭ marĭ Şi vĕḑênd *ghiordumurĭ* marĭ... Xen. 27: cel maĭ bun jucător de *ghiurdum* din Pétra. Oraş. I, 219: un negustor chior de un ochiŭ îĭ îndemna să jóce *ghiordum*. Ghica, 9: o grămada de mosafirĭ se şi aşeḑară la *ghiordum* cu clucerul în mijloc rĕsturnat pe sofa.

— görd um (litt. am vĕḑut), jeu de cartes (§ 91).

ghiojghióre adv. pe faţă, la lumina ḑileĭ.

Al. T. 41: noĭ să ne lăsăm, aşa *ghiojghióre*, să ne despóie?... 124: aşa şi cu imposítele... eee! pre *ghiojghióre;* 1409: ş'aţĭ creḑut voĭ că vi s'ar trece coţcăriile aşa *ghioşghiorea*, ca'n satul luĭ Cremine? Oraş. II, 3: *ghiojghióre* ministru mare, logofĕt bisericesc.

— gözgöre (devant les yeux), publiquement, ouvertement. Despre particule (§ 25).

ghiòtura f. şi adv. 1. (termin comercial) totalitate, sinonim cu „toptan"; obicĭnuit în locuţiunea ad-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

verbială „cu ghiotura“, în totul, pe de-a întregul: a vinde, a cumpĕra cu ghiotura.

Doc. IV, 290 (d. 1795): care va vrea să-şĭ facă case din noŭ saŭ alte acareturĭ şi meremeturĭ cu *ghiotura*...

2. (cu sensul generalizat) cu grămada.

Cr. II, 5: s'apucă de însemnat la greşelĭ cu *ghiotura* pe o draniţă.

— GÖTÜRE (kötüre) [subst. adj. şi adv.], totalité de plusieurs choses prises ensemble, tas, monceau, masse, bloc, en bloc; serb. dĭutura, alb. kuturu, gr. κουτουρού, au hasard. Alt sinonim e mold. „vurta“ (Al. T. 1541: dacă vreĭ un galbĕn pe tot orzul, îl ieŭ cu *vurta)*.

ghiozdàn n. 1. portofoliŭ mare.

Rev. I, 412 (d. 1821): un *ghiozdan* de piele cu maĭ multe hârtiĭ.

2. săculeţ de pus cărţĭ, pentru şcolarĭ.

Delavr. 216: copiiĭ goniaŭ cu *ghiozdanele* la şcólă. R.-Cod. 203: *ghiozdanu* cu cărţile, Lădiţa cu rilele...

Var. (mold.): **ghizdan.**

Al. T. 1381: adă-mĭ *ghizdanul* cel mare, cel cu doftoriĭ.

— GÜZDAN (ar.-pers. ğüz-dan „qui renferme un cahier“), portefeuille (d. ar. ğüz „cahier, feuille“ şi pers. dan „contenant“); bulg. ğozdan, serb. ğuzdan, mcr. ghiuzdane „giamantan“.

ghiozdănaş n. ghiozdan mic (saŭ desmierdător).

Teod. 140: *ghiozdănaş* cu cărţile...

ghiudèn n. cărnat uscat.

Tarif 1776: *ghiuden* de 10 ocă 1 leŭ la vamă. Tarif 1792: *ghiudenul* ocaua ce-l face aice în Bucureşcĭ 1 ban. Dion. 222: Calmucĭĭ aşternea carnea sub şea, apoĭ o lua şi o mânca ca pastramaua de Ţarigrad saŭ ca *ghiuden*. Fil. 233: icre, licurinĭ şi *ghiudenurĭ*.

— GÖDEN („gros intestin“), saucisson de bœuf ou de veau. Vorba se aude maĭ ales în Muntenia.

ghiul n. (şi **gul**) scul, ghem

Rev. I, 394: *gulurĭ* de cănepă şi funiĭ de mĕtase. Teod. 85: *ghiulurĭ* de bumbac, ţéncurĭ de postav. Bur. 107: *ghiulurĭ* de mĕtase.

— KÜL (ar.), totalité, tout. Termin technic comercial.

ghiul n. inel cu o rosă de diamant în jurul uneĭ pietre (vorbă aprópe eşită din us).

— GÜL (pers.), fleur en gén., rose; bulg. ghĭul „rosă“. Sensul special lipseşte aiurea.

ghiuleà f. bombă.

Dion. 171: tórnă cu baniţa feluri de *ghiulele*, şi întregĭ şi sparte. Zil. 36: treĭ saŭ patru *ghiulele* aŭ nemerit iar celelalte pe de lături. Balc. 156: găsiră tabăra turcéscă tixită cu multe mobile, corturĭ, praf, *ghiulele*; 224: să ardă podul de pe Prut cu *ghiulele* aprinse. Jip. 88: *ghiulelile* pîrîiaŭ... şi glónţele...

— GÜLE, balle, boulet: bulg. ghĭule, serb. dĭule, alb. güllë, mcr. ghiule.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Termin militar rĕmas în limbă (§ 68).

ghiurghiuliŭ a. (și **ghiorghioliŭ**) stacojiŭ, trandafiriŭ.

Rev. II, 340 (f. de z. 1817): o boiama *ghiurghiulie* cu betélă. Al. T. 181: am să cumpĕr o rochie de halastîncă Floricăi... da scii? cole *ghiurghiulie*... Teod. 78: Iie *ghiorghiolie*, Rochie de cutnie.

Var. (arch.): **ghiulghiuli.**

Etym. 2066 (d. 1681): atlaz *ghiulghiuli* cu florĭ albe și verdĭ. Cant. Ier. 23: florĭ albe cu puțin *ghiulghiuli* amestecate.

— gŭlgŭli, rosé, blanc et rose (d. gül „rose").

ghivèciŭ n. 1. ólă de florĭ.

Isp. 234: să ieĭ aceștĭ puĭ de dafin, să-ĭ puĭ în două *ghivece* frumóse. Delavr. Paras. 31: plante cu florĭ marĭ, *ghivece* cu zambile.

2. bucate gătite cu carne și zarzavaturĭ (fasole, verdĭ, mazĕre, pătlăgele etc.) cópte în tavă saŭ cianac.

Kik. III, 334: prea era ardeiat *ghiveciu* aséră.

3. fig. amestecătură de diferite lucrurĭ (fr. potpourri): sens exclusiv literar.

4. un fel de cărbune (cu var. arch. **ghiuvaciŭ**).

Tarif 1870: cârbune de *ghiuvaciŭ*. Ghica 503: le-a aprins ḑece mangale cu cărbunĭ *ghiveci*.

— gŭveč, poële à frire, casserole plate en terre cuite: serb. dĭuveče „un fel de frigare", bulg. giveč „un fel de mâncare". Vorba e specială Muntenieĭ.

ghiviziŭ a. 1. roș-închis, mohorît.

Sev. 181: Condicuță *ghivizie*. Legată de pălărie. Bur. 270: Beșica verḑie, Beșica *ghivizie*... Id. Datinĭ, III; Șéde 'n pânză *ghivizie*, Ce a fost giuruită mie.

2. se ḑice, în munțiĭ Suceveĭ, de un om slab cu ochiĭ marĭ (Șeḑ. II, 228).

— gŭvezi, couleur bai brun; bulg. ghivezen „roș". serb. dĭuvez „roș" (dĭuvezliĭa „o mĕtase roșie").

ghizlùc n. un fel de ilic (în cântecele dobrogene).

Bur. 196: Până ḑiua lumină, *ghizlucul* și-l isprăvia.

— gŭzluk, habit d'automne (d. güz „tómnă"): cf. yazlyk „haină de vară" (d. yaz „vară") și kyšlyk „haină de iarnă" (d. kyș „iarnă").

ghizlucel n. ghizluc maĭ scurt.

Bur. 196: Să-mĭ croiescĭ un *ghizlucel*, Să mĕ'nbrac Nuță în el.

giàba adv. 1. fără folos, zadarnic.

Zil. 62: *giaba* și în zadar a sa silință multă. Al. T. 90: Vorba ceea: *giaba* viĭ, *giaba* te ducĭ, nu maĭ rupĭ nisce papucĭ... Isp. 40: *giaba* te legĭ de mine, cusere! Id. B. Sn. 49: ne punem să înmulțim locuitorĭĭ, dar *giaba* loc tot este mult. Marion, 114: maĭ tare ca toți fuge nea Tudose, dar *giaba* și fuga dumnélui. Teod. 462: Treĭ anĭ că lucra, Dar *giaba* era: Ḑiua ce-mĭ zidia, Nóptea se surpa.

2. (obicĭnuit compus **de giaba**) fără banĭ, de pomană.

Al. T. 1572: biata copilă era gazda bătăilor, slujia *de giaba*. Stănc. 226: o bucată de pâine s'un loc de culcuș, și nu le cerea *de*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

giaba nimenea. ID. Gl. și Pov. 11: țiganul s'a dus la un român din sat de rădea cu plată, și l'a rugat să-l radă *de giaba*.

— ĞABBA (subst. și adv.), don, présent, en présent, gratis; bulg. serb. ğaba, mcr. (di) giaba, ngr. τζιάμπα.

Particulă pretutindenea populară.

giam n. 1. ochiŭ de sticlă la feréstră saŭ la ușă. AL. T. 1650: ușa de *giamurĭ* printre care se zărește o grădină cu florĭ. JIP. 65: pune *giamu* la casă și îndrépt'o spre sóre-rĕsare cu fața. STĂNC. Gl. și Pov. 136: bordeiul spoit frumos cu *giamurile* șterse. MARION, 82: nicĭ unul nu îndrăznia să se uite pe *giam* saŭ să intre în casă. TEOD. 475: Mihnea-Vodă nu-l credea, ci de *giam* s'alătura...

2. cerculeț de sticlă: *giamurĭ* de césornice.

3. fam. monoclu.

MARION 1896, No. 35: în ochiul stâng avea un *giam*.

— ĞAM (pers.), verre, vitre, miroir; alb. bulg. serb. ğam, mcr. giame, ngr. ντζάμι.

giamgiŭ m. cel ce vinde saŭ pune giamurĭ.

— ĞAMĞY, fabricant de verre, vitrier: ngr. ντζαμτζής.

giamlîc n. 1. tóte giamurile uneĭ case saŭ galeriĭ. OD. I, 128: în sacnasiul cu *giamlîc* înaintat pe grinḑĭ. DELAVR. 103: *giamlîcul* și ușile se sguduiră și săriră din țîțînele lor.

2. galerie cu giamurĭ. TELEOR, 18: se uita prin *giamlîc* la șirurile lungĭ de cucóne carĭ treceaŭ pe stradă. XEN. 130: Prin *giamlîcul* intrăriĭ nu se putea prea bine distinge figura.

— ĞAMLYK, grande fenêtre ou porte vitrée, vitrage.

giamàla f. 1. mască de femee uriașă în vremea Moșilor. Ea e descrisă ast-fel: „Giamala era o momâie de femee mare, de 6 metri înălțime, cu 2 fețe, în față sus și în dos era câte o oglindă pătrată, peste care atîrnaŭ panglice de șic ce serviaŭ în loc de cap; trupul eĭ era gros cât o butie. Ea era țesută pe dinăuntru cu cercurĭ și pe din afară lipite cu hârtiĭ colorate: cămașa ĭ era de colóre albă, fota din spate și șorțul din față de culóre roșie garnisită cu florĭ; în față avea douĕ mâinĭ împreunate la piept, țiind un buchet de florĭ, tot asemenea și în spate avea douĕ mâinĭ iarășĭ împreunate la piept însă fără buchet. Acéstă giamală avea un om înăuntru, care o ținea de belciuge, căcĭ nu era grea, și juca la cântecul lăutarilor: jocul eĭ era fórte domol, plimbându-se... Giamala juca pe strade și la Moșĭ cu începere din ḑiua de Pasce până după Moșĭ, o chema toțĭ în curțile lor precum chiamă astă-ḑĭ călușariĭ“ (Papazoglu. 19).

Doc. IV, 430 (d. 1795): dulapul care era obicinuit de serbătorile Pascelor precum și *giamala* aŭ poruncit Domnia-mea... să lip-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

séscă estimp [fiind an de ciumă]. GLOS. 262: *giamala*, om fórte ridicul ornat şi tare mărit în volum prin ornatul sĕŭ, aşa că în serbătorile nascerii Domnului sperie lumea, mai ales copiii.

2. monstru de urîciune (cu var. **gemal** şi **giamal**).

GLOS. 262: o *giamala* de muiere... un *giamal* de om... în loc de *giamala* se aude pre alte locuri şi *gemala*.

— ĞEMAL (oyunu), espèce de jeu de déguisement ou d'imitation de figures humaines (d. ar. ğemal „beauté" şi oyun „jeu, farce"): bulg. koleğaniĭe ili ğamalare (ğamalarska družina), mcr. giamală „femee despletită şi murdară" (alagă ca giamală).

Despre acéstă datină populară (§ 43ª).

giamantàn n. sac de piele în care se pun lucrurĭ de drum (în Moldova vorba sună **giamandan**).

GHICA, 245: începe a mai scotoci prin trăsură şi prin *giamantan*. AL. T. 114: cine mĕ vede cu *giamandanul* luând'o hojma tot la picior... 500: slugi es din casă purtând *giamandanurĭ*, cutiĭ şi saltele. GANE II, 100: un al treilea apuca *giamandanul*.

— ĞAMADAN (pers. ğamedan), valise, porte-manteau, veste, gilet croisé (d. ğame „habit" şi dan „contenant"): bulg. ğamadan, serb. ğamadan „vestă", alb. ğamadan „jachetă", rus. čemodan „giantă", mcr. gemadan „ilic cu găitane" (pentru bărbaţĭ saŭ femeĭ), ngr. τζαμαντάνι, malle.

giàmbaş m. I. (sensurĭ archaice) 1. acrobat, scamator (litt. ceĭ ce'şĭ riscă viaţa).

2. fig. intrigant, înşelător, seducĕtor.

NEC. 225: Dimitraşco-Vodă era un om bĕtrân, Grec ţarigrădén de némul luĭ, de Cantacuzinescĭ, şi era om nestătător la vorovă, telpiz, amăgitor. *giambaş* de ceĭ de la Fanar din Ţarigrad. MUSTE. 33: nu era într'alt chip ce ca pre ciuma depregiur sine *giambaşiĭ* şi înbunătorĭĭ să-ĭ izgonéscă. KOG. III, 291: Nu sînt gelat de boierĭ, ce sînt *giambaş* de muierĭ!

II. (sensurĭ moderne) 1. negustor de caĭ, mai adesea neonest: cu acest sens vorba e pretutindenea populară.

DOC. VIII, 107 (d. 1801): *giambaşiĭ* să plătéscă ierbărit pentru toţĭ caiĭ ce cumpĕră. CR. I, 106: Moş Nichifor era şi *giambaş* de caĭ... JIP. 73: şĭ schimbă doru şi mila bărbatuluĭ ca giambaşiĭ caĭ la tîrgurĭ. GHICA Rev. N. III, 220: când era zapciŭ, organizase o cétă de ungurenĭ de-ĭ aducea caĭ furaţĭ şi avea *giambaşĭ* pe la tîrgurĭ de-ĭ vindea.

2. fig. hoţ (intr'un cântec din Muscel).

R.-COD. 189: Sturzule, pustiule, *giambaş* de pădure, Inşelător de lume...

Var. (arch.): **giambaz**.

COND. 1693, p. 219: 3700 tal. s'aŭ trimis cu Dorasi Comisul *giambazilor* ot Odriŭ.

— ĞÀMBAZ (pers. ğanbaz „qui joue sa vie"), danseur de corde, bateleur, piqueur; marchand de che-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

vaux, maqûignon, courtier; fig. fripon, personne rusée (d. ğan „âme, vie“ şi baz „qui joue“); bulg. ğambaz „acrobat“, serb. ğambas „cunoscĕtor de caĭ“, pol. dzambas „mijlocitor“, alb. ğambas „palavragiŭ“, mcr. giambaş, ngr. τσαμπάσης, bateleur, maquignon.

giambaşlîc n. meseria de giambaş şi plata sa.

AL. T. 1271: de ce aĭ să te apucĭ?.. de doftorie?.. de advocaţie?.. de *giambaşlîc?*..

— ĞANBAZLYK, profession de ğanbaz; fig. ruse, finesse.

giamìe f. biserică turcéscă maĭ mare de cât „mecetul“. Ca termin special, vorba revine:

a. la cronicarĭ.

AX. 123: după obiceiul împĕraţilor turcescĭ carĭi merg în tótă Vinerea câte la o *giamie*, de se închină la *giamiile* cele marĭ împĕrătescĭ. NEC. 366: Tatarii se fórte lăuda asupra luĭ Grigorie-Vodă, dicênd că le aŭ stricat şi câteva *giamiĭ*. VĂC. 252: Împĕratul [Murad] făcu la Andrianopole *giamia* ce se numesce Muradie; 255: a nu se putea face măcar o *giamie* în ţară [românéscă]; 257: a făcut Împĕratul tóte bisericile *giamiĭ* în ţara arnăuţéscă.

b. în poesia populară.

TEOD. 482: Din *giamie* când eşia, La Împĕratul se ducea...

— ĞAMI (ar.), mosquée-cathedrale où se récite la prière de vendredi Barb. (d. ğama „réunir, assembler“); bulg. serb. ğamiĭa, alb. ğamiĭ, rus. ğami (mečetĭ), mcr. gemie, ngr. ντζαμί; sp. aljamia.

giamparàle f. pl. 1. castaniete (litt. patru discurĭ): ele puteaŭ fi micĭ şi se legaŭ la degete, saŭ marĭ şi se ţineaŭ câte una în fie-care mână.

PANN, Nastr. 46: cine numĕră parale, el jócă *giamparale*.

2. fig. viers, melodie.

JSP. 292: privighetorile, prin crînguleţele înflorite, trăgeaŭ nisce *giamparale* de-ţi lua audul; 382: privighetorile trăgeaŭ la *giamparale* numaĭ din guşe, ca să fie maĭ dulce cântarea lor.

3. **giambarale**, horă în Moldova după masa de cununie (Sev. Nunta, 281).

— ČAL-PARA (pers. čar-pare „quatre morceaux“), castagnettes (d. čar „quatre“ şi pare „morceau, pièce“); bulg. čampari. Despre instrumente musicale (§ 41).

giamparagiŭ m. cel ce jócă giamparale (Rev. N. III, 190). Formaţiune analogică (§ 23).

gianabèt a. şi m. afurisit, om rĕŭ.

GASTER, Lit. pop. 530 (bilet de plăcintă): Aĭ sufletul de *gianabet*. REV. N. IV, 112: iată şése — ia privesce, ţine-te bine, *gianabet!*

— ĞENABET (ar. pollution), homme impur, vulg. sot, niais, malpropre Barb.; serb. ğenabet (=pogan čovĭek, ugursuz). Vorba se aude numaĭ în Muntenia (Prahova).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

***giar** n. șal saŭ postav fórte fin de pĕr de cămilă cu florĭ cusute cu mâna.

Melchis. Roman II, 130: citarele i tabacherĭ și *giarurĭ* s'aŭ dat isprăvnicilor de Roman. Rev. I, 57 (d. 1786): 87 leĭ un *giar*. Fil. 215: *giar* de India. Od. I, 134: cu *giarurĭ* și cu tacliturĭ turcescĭ.

— ğar (pers.), châle long ordinaire orné aux deux extrémités d'une palme Ham.; ngr. ντζάρι, châle à palmes.

giantă f. 1. giamantan mic pentru scrisorĭ.

Kog. 233: luând *gianta* cu cârțile, aŭ adus'o la Împĕratul. Fil. 328: avea o *giantă* cu scrisorĭ atîrnată de gît.

2. săculeț saŭ torbă de vînat.

Al. T. 1360: o *giantă* de vînător... plină de fișicurĭ...

3. patrontaș, cartușieră.

Doc. II, 403 (d. 1790): o *giantă* de șea turcéscă.

— ğanta (çanta), sac de voyage, besace, gibecière: alb. bulg. serb. čanta, mgr. ciantă „ghiozdan", ngr. τζιάντα. Vorbă populară în Muntenia și Moldova.

gentuță f. giantă mică (saŭ desmierdător).

Rev. N. I, 340: toțĭ 'șĭ strîngeaŭ pachetele, *gentuțele*, șalurile.

gìgea a. și adv. nostim (în graiul copiilor).

— ğiğĭ, joli (en langue des petits enfants).

gigică a. diminutiv cu sensul identic. V. giugiulesc.

giol n. 1. numĕrul arșicelor cât trebue să puie cineva deodată la un joc.

Isp. Juc. 87: trage în mijlocul armanuluĭ o dungă dréptă și așéḑă *giolurile* în rînd ca soldațiĭ.

2. de aci locuțiunile idiomatice „a da puiŭ de giol". a lua tóte arșicele, și fig. a șterpeli, a fura; „puíŭ de giol", hoție, hoțoman.

Ghica, 301: nimenĭ nu sciea să dea puiŭ de *giol* ca dînsul, nicĭ să potrivéscă spetezele la zmeŭ. Golescu: cu mâinile la piept și cu ochiĭ la puiŭ de *giol* (despre omul ipocrit). Oràș. II, 76: Lumea ar putea ḑice că sînt puiŭ de *giol*. Isp. 109: să înșele pe Fĕt-frumos și să-l dea puiŭ de *giol* la inel.

— ğül, totalité, meilleure partie principale de quelque chose (sensul technic lipsesce în dicționare).

Termin special generalizat în limbă (cf. giolesc), maĭ ales în graiul muntén.

giolar m. băiat care scie să potrivéscă arșicele cum să cadă totdeauna beiŭ (Isp. Juc. 78).

Ghica. 300: reputația luĭ de *giolar* era mare.

giolesc v. a da puiŭ de giol, a fura.

Jip. R. Sat. 140: să nu miróse patrioților a milióne *giolite*.

giubeà f. I. (sensurĭ archaice)1. haină largă, purtată de boierĭ d'asupra anteriuluĭ.

Negr. I, 16: *giubea* de pambriŭ albastru blănită cu samur. Al. T. 772: șatrarul e îmbrăcat cu antereŭ și cu *giubea*. Fil. 15:

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Postelnicul era învelit până la ochĭ cu o *giubea* de postav albastru blănită cu blană de rîs; 229: feciorul se înfăşură în *giubéua* îmblănită cu samur a stăpânuluĭ sĕŭ. GHICA. 495: boier cu ciacşirĭ şi cizme roşiĭ, cu o *giubea* soiósă îmblănită cu nafea şi în cap cu un işlic în patru colţurĭ.

2. haină analogă, purtată de cocóne sub biniş.

Doc. III, 613 (d. 1787): *giubéua* femeiască de materie cu şireturĭ; II, 403 (d. 1790): o *giube* de hatai verde desblănită şi cu şireturĭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. haină de aceiaşĭ formă, adoptată de preoţiĭ bătrânĭ, de lăutarĭ, de haiducĭ şi de ţiganĭ.

AL. T. 79: Barbu lăutarul este îmbrăcat cu anteriŭ şi *giubea* veche. ID. Pr. 37: cu cât *giubéua* e maĭ terfelită, cu atât ţiganul e maĭ fudul. S. NĂD. 186: se uită şi vede un anteriŭ de popă şi o *giubea*. DELAVR. 196: moş popa îndesându-şĭ în brîŭ pulpana *giubeleĭ*. TEOD. 323: Foicică ş'o lulea, Vin' la neica sub *giubea*. R.-COD. 47: De când n'am maĭ fost haiduc, *giubéua* mi s'a învechit, Armele s'aŭ ruginit.

2. în cele din urmă, giubéua trecu moştenire la ţărani şi ţărance ca o haină purtată la ḑile marĭ.

— ğÜBBE (ar. ğübbet), vêtement long et étroit, à manches courtes, qu'on porte par dessous la grande pelisse nommée *biniş* Barb.; bulg. ğube „un fel de surtuc", serb. ğube (gupa) „tunică de lână", alb. ğup „blană". Din aceiaşĭ vorbă arabă derivă: it. giubba, giuppa: fr. jupe, jupon: sp. juba „vestă".

Giubéua, ca şi anteriul, a descins tóte treptele ierarchieĭ sociale: boierĭ, preoţĭ, lăutarĭ, haiducĭ, ţiganĭ, ţăranĭ aŭ purtat'o pe rînd şi ceĭ din urmă o păstréză până astăḑĭ. V. anteriŭ.

giubeică f. scurteica ţărancelor din Banat (Dr. Crăinicénu): vorba e împrumutată de la Sĕrbĭ (§ 34).

giubeliŭ m. boier cu giubea; fig. retrograd (Glos.).

giubeluţă f. giubea femeéscă.

TEOD. 313: Streşióra-mĭ pică, *giubeluţa-mĭ* strică...

giugiùc a. nostim, drăguţ. V. giungiurliŭ.

MARION 1894, N. 21: ce comedie *giugiuc*: 1896, N. 4: alesesem o măscuţă *giugiuc*.

— ğÜğÜK, doux, agréable.

Vorba face parte din graiul mahalagiilor.

giugiulesc v. a desmierda, a se rĕsfăţa.

BASME III, 125: după întórcere fu *giugiulit* şi mângăiat; 140: începură să se *giugiuléscă* maĭ în isichie...

— ğÜğÜ, doux, agréable (identic cu ğiği, expression enfantine: joli). Formaţiune analogică sub acţiunea luĭ „fudulesc" (§ 23). V. gigea.

Vorba e specială Munteniеĭ.

giugiulélă f. desmierdare.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Isp. 270: dascălul uitându-se la ea cu ochiĭ galeș și cu *giugiuleli* îĭ ḑise... Basme III, 9: numaĭ într'o *giugiulélă* o ducea.

giumbùș n. comedie, haz.

Teleor, 278: ursul le făcea felurimĭ de *giumbușurĭ*, se da peste cap, se tăvălia pe jos. Cal. 1881, p. 79: Turciĭ hotărîră să le facă o poznă, ca să rămâie de *giumbuș* munca lor pe iarbă. Oraș. II, 160: 'Ți trebue casă și bună mâncare, și lux, tren, *giumbușurĭ* ...

— ğümbüș (pers. se mouvoir, s'agiter), amusement, divertissement; bulg. serb. ġumbuș „veselie".

giumbușel a. comedios, hazliŭ.

Etym. 1655 (horă): Ariciul e mititel, Mor fetele după el, Că e mic și *giumbușel*.

giungiurliŭ a. 1. drăguț, nostim.

Marion 1892, No. 30: eraŭ fete tot una și una, *giungiurliĭ* nu alt ceva; 1893, No. 22: Petrică, june *giungiurliŭ* ...

2. se ḑice de o cafea turcéscă cu caimac.

— ğüğüli, joli.

Vorba e specială Muntenieĭ și face parte din graiul mahalagiilor. V. giugiuc și giugiulesc.

giurgìnă f. horă caraghiósă turcéscă: „a juca giurgina", a duce pe cineva de nas.

Isp. B. Sn. 89: să nu dea peste vr'o muieruṣcă, care să-l jóce *giurgina*.

— ğeorğina, danse grotesque dans laquelle une ou plusieurs personnes jouent la pantomime en accompagnant la musique de gestes, de grimaces, d'attitudes les plus risibles, où la langue, les yeux, la tête, les pieds et les mains ont chacun leur différent rôle (d'Ohsson VII, 434). Vorba circulă în Muntenia.

giuvaèr n. 1. podóbă de pietre scumpe, nestemată (cu pl. giuvaere și giuvaerurĭ).

Cond. 1693, p. 164: cu *giuvaerul* și cu două blane de samur ce s'aŭ dat Impĕratuluĭ. Ist. 1715, p. 98: cine cu aur, cine cu *giuvaerurĭ*, cine cu arămurĭ... Ur. XXII, 312 (d. 1826): tóte șalurile cele bune i *giuvaerurile* și mărgăritarul. Al. T. 421: dacă aĭ *giuvaerurĭ*, trebue să le arățĭ; 1353: maĭ multe *giuvaerurĭ* i argintăriĭ găsite asupra hoțuluĭ Grozan. Ghica, 34: șalurĭ, *giuvaere*, stofe scumpe, banĭ.

2. fig. comóră, maĭ ales comóră de om, sculă (la fig.).

Zil. Rev. III, 332: Rîvnișĭ să aibĭ acest *giuvaer* [dreptatea], Ca o lumină de la cer. Al. T. 416: Ha, ha, ha! Ce *giuvaer* îĭ [Luluța]! 791: Ghiță e un tînĕr cum se cade? un *giuvaer*; 1634: eștĭ un *giuvaer*. Isp. 291: te sfătuesc să nu pierḑĭ din mână un *giuvaer* [ginere] ca acesta ce ți-l trimite Dumneḑeŭ. Basme I, 128: fericĭ pe bĕtrânĭ că aŭ asemenea *giuvaere* de copiĭ; III, 112: nu-l maĭ încăpea pielea de bucurie, c'a dat peste asemenea *giuvaer* de ginere; IV, 148: numaĭ între draciĭ maĭ găsescĭ asemenea *giuvaerurĭ* [slugĭ].

Var. (mold.): **juvaer**.

Stam. 169: perise straiele de pe el cu *juvaerurĭ* cu tot. Al. T. 75: Ah! fraților ce *juvaer* de grădină 'i Mabilu! 801: stofe și *juvaere*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

mai frumóse de cât în oraşul nostru; 1729: un calic care mi-a furat tóte *juvaerele*.

— ĝEVAHIR (ar.), pierres précieuses, bijoux (pl. d. ĝevher, turc. ca sing.); bulg. ĝivair; serb. ĝevair, alb. gevahir, ngr. τζεβαέρι (τζοβαΐρι), joyau.

giuvaericà f. la pl. scule de pietre scumpe (ca podóbă femeiască): formaţiune analogă cu ngr. τζεβαέρικον.

TARIF 1792: *giuvaerica*, mărgăritar i césornic de sîn. FIL. 209: *giuvaericale* date cocónei Duduchiĭ la sfîntul Andreiŭ; 212: *giuvaericalele* ce ţi-am trimis de ḑiua mea. ISP. 395: sub coş puse primenelĭ şi câte-va *giuvaericale* de ale eĭ. CAL. 1883, p. 57: făcu din tóte *giuvaericalele* sale o motoşcă. BASME II, 8: o să-ţi dea mama *giuvaericale* multe.

giuvaergiŭ m. (şi Mold. **juvaergiŭ**) bijutier.

KOG. 260: un *giuvaergiŭ* care grăia cu Impĕratul în tóte ḑilele. FIL. 90: am mai primit diamanticale de tot felul, de la ceĭ mai vestiţĭ *giuvaergiĭ* din Stambul; 209: 12.500 leĭ daţi *giuvaergiuluĭ* pentru diadema de diamant. AL. T. 752: vrea să ḑică mĕ iubesce pentru juvaerurĭ, par'că aş fi *juvaergiŭ*.

— ĝEVAHIRĞI, joaillier: bulg. ĝivaerĝi, ngr. τζοβαερτζής.

***giuvaneà** f. ţéva imameliĭ unuĭ ciubuc (vorba se află la Polysu şi în Glosar).

— ZIVANE (pers.), petit tuyau comme celui d'un bouquin de pipe.

Astădĭ vorba a eşit din us odată cu aparatul însuşĭ al fumatuluĭ (§ 89).

gorgàn n. 1. numele marilor movile carĭ conţin adesea morminte străvechĭ.

CUV. I, 250 (glosă d. 1568 şi 1580): *gorgan*, OD. II, 267: *gorgane* sînt multe în România şi de câte orĭ vre-un căutător de comorĭ, călăuzit de flăcăraiele ce es nóptea de pe faţa unuĭ *gorgan*, s'a ispitit a face o grópă cât de puţin adîncă într'însul, el a dat neapărat peste oseminte de om.

2. numele uneĭ movile şi al uneĭ mahalale pe malul Dîmboviţeĭ în Bucureşcĭ.

— KURGAN, château fort, citadelle, partie d'une ville entourée d'une enceinte (d. kurmak „poser, ériger, élever"); cum. kurgan „tumulus"; rus. kurganŭ (korganŭ=mogyla), rut. pol. kurhan „movilă", ung. korhány.

Vorba se trage de la Tătarĭ, carĭ o deteră Ruşilor şi Polonilor, de la carĭ trecu la Românĭ şi la Ungurĭ.

gugiumàn n. 1. (şi **gugiman**) căciulă de samur cu fundul alb pentru Vodă şi beizadele saŭ roşu pentru boierĭ (conform eticheteĭ trecute).

ETYM. 65 (d. 1579): doĭ *gugiman* sobol... ZIL. 85: în locul cauculuĭ Domnilĭ pórtă *gugiumane* adică căciulĭ de samur cu fundul de postav. OD. I, 71: un *gugiuman* de samur cu surguciŭ de pietre scumpe; 77: ginerele şedu la drépta luĭ Vodă şi purta în cap *gugiuman* domnesc. FIL. 27: bĕtrânul boier avea la briŭ un hanger de

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

aur, iar în cap un *gugiuman* de samur cu fundul roşu; 140: *gugiumanul* de samur cu fundul alb al acestuĭ frumos principe. GHICA, Rev. N. II. 174: Vodă îmbrăcat cu giubea albă, hanger de brilianturĭ la brîŭ, cu *gugiumanul* de samur, cu funda(!) albă cam pe frunte.

Vorba revine adesea în cântecele populare.

AL. 89: Unde Domnul cu caftan Şi pe cap cu *gugiuman* Sta culcat pe un băzdugan. TEOD. 532: *Gugiumanul* de Domnie, Sabia de Impĕrăţie. VULP. 305: Săbiĭ multe strălucind, *Gugiumanele* roşind... ŢARA N. II, 495: Ia să scoţi pe Corbea al meŭ, Să-l daĭ *gugiumanul* tĕŭ.

Var. (mold.): **gugiumană**.

N. COST. 46: s'aŭ sculat Domnul Constantin-Vodă în picióre, luându-şĭ *gugiumana* din cap, plecându-şĭ capul cu chip smerit spre ţară, de şi-aŭ cerut iertăciune, căcĭ în Domnia luĭ s'aŭ izvodit aceste obiceiurĭ de mare neputinţă a ţărĭĭ. GHEORG. 307: dinapoia luĭ Vel-Post. stă V. Spătar cu semnele ce s'aŭ arătat maĭ sus, ţiind în mâna stângă *gugiumana* Domnuluĭ, adică şlicul cel de sobol, când îl ridică din cap. NEGR. I, 126: Unde-ţĭ zări astă pană de la *gugiumana* mea, Pre care pe drumul slavel pururea o veţĭ vedea. GANE I, 10: Vasile Lupu purta *gugiumana* pe cap.

2. aḑĭ (ironic) işlicul purtat de Ovreiĭ bigoţĭ.

GHICA, 299: cu undiţa de prins pesce apuca *gugiumanul* ovreiuluĭ de fund şi-l ţinea spânzurat.

— GĞĔMAN, coiffe de femme. Vorba lipsesce aiurea.

Vorba turcéscă a dobîndit românesce un sens maĭ nobil, devenind sinonim cu calpac, cauc, işlic (V. aceste vorbe).

gugusciùc m. porumb sĕlbatic *(Columba palumbus)*.

Var.: **gugusciucă** (Dr. Crăinic. în Conv. XXII, 335).

— KUSKUGUK, espèce de coucou, pigeon sauvage, ramier (d. guguk „coucou"). Despre fauna (§ 101).

H

habàr n. grijă, pĕs: „a nu avea habar", a nu-ĭ pĕsa, a nu se îngriji, a nu-ĭ trece prin minte.

BELD. 397: Nu se îngrija de nimică, de duşmanĭ n'avea *habar*. AL. T. 118: am s'o duc vesel fără *habar;* 475: ce'mĭ pasă... dacă 'l moda, n'am *habar;* 1185: puteaĭ să morĭ şi eŭ *habar* să n'am. CR. II, 22: voĭ *habar* n'aveţĭ de tóte acestea. MARION, 11: pe mine, nevasta luĭ!.. pe mine, care *habar* n'am de cine-va... ISP. 16: dacă veĭ merge cu mine, *habar* să n'aĭ; 139: de te veĭ păzi bine, *habar* să n'aibĭ; 400: maĭ puse un sac, ba încă unul, cumpĕna *habar* n'avea. STĂNC. 225: frate-seŭ nicĭ *habar* n'avea de el şi nicĭ că vrea să scie de trăiesce orĭ ba.

Vorba, cunoscută şi în Ardél (Pop-Reteg. 97: de inel *habar* n'avea), figurézā într'un proverb (Pann, 60: tu morĭ după mine şi eŭ n'am *habar* de tine) şi în poesia populară din tóte provinciile române.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AL. 42: Adă-o vadră de Cotnar Şi de plată n'aĭ *habar*. TEOD. 552: El nu scie ce-l frica, *Habar* n'are de nimica... MARIAN I, 2: Maică, nu vorbi în zadar, Trupul meŭ n'are *habar*. VULP. 32: Rĕŭ Costea că mi-l certa, Eĭ *habar* nu avea...

Var.: (mold.) **abar** şi (munt.) **haber**.

STAM. 471: pentru boieriĭ şi chiverniséla lor el n'are *abar*; 47: bietul om *abar* n'avea de tóte acestea... ISP. 130: *haber* n'am, numaĭ vîntul să nu-mĭ bată. JIP. 100: n'aŭ *haber* că s'aŭ rumânit.

— HABAR, HABER (ar. haber), avis, nouvelle; cum. habar „res novae, nova"; bulg. aber, haber şi hăbăr, serb. alb haber „scire, pĕs", mcr. hăbăre „scire", ngr. χαμπάρι (χαμπέρι), avis, nouvelle.

Una din puţinele vorbe orientale carĭ se bucură de o respândire generală în maĭ tóte provinciile române, ceea ce indică (ca şi „duşman") o proveninţă maĭ veche de cât împrumuturile cu circulaţiunea locală (§ 9).

hac n. 1. ceea ce se cuvine de drept: datorie, plată (sinonim cu munténul „simbrie").

N. COST. 25: de are şi vrea Impĕratul să aşeḑe pace cu Nemţiĭ, noĭ avem a cere *hacul* sângelui nostru şi a părinţilor noştri. AMIR. 174: eĭ [Nohaiĭ] să plătéscă *hacul* pămîntului, cât li s'aŭ orînduit. COND. 1776, p. 40: *hacul* acestora [al văcarilor] să cisluéscă sătenii pe vitele ce vor avea. UR I, 40 (d. 1814): de la tóte calfele ce vor eşi pe *hac*, să dee la cutia bîsericeĭ 24 parale. S. NĂD. 5: eĭ avea ca *hac* 500 leĭ proştĭ pe an. CAN. 9: Şi-l dă *hacu* 'n giumĕtate Şi bătăĭ nenumĕrate.

2. fig. răfuială, regularea uneĭ socotelĭ; de unde locuţiunea proverbială „a veni de hac", a da de căpĕtâiŭ, a o scóte la căpĕt, a dovedi pe cineva: tot aşa în turcesce şi bulgăresce (§ 38).

AMIR. 165: Tatarilor le *aŭ venit* Hanul *de hac*, că aŭ iernat Abdula-Paşa şi Hanul óstea pe dînşiĭ. KOG. 216: arătând tóte faptele Lajilor pre amĕruntul, la care sta şi Domnul singur *să le vie de hac*, căcĭ maĭ cuprinsese tótă Moldova. ZIL. 26: o Impĕrăţie aşa gróznică care până ierĭ cutremura lumea, astăḑĭ să nu pótă *veni de hac* unuĭ Pasvantoglu. AL. T. 217: să ne facem muute şi punte şi *să-ĭ venim de hac* ispravniculuĭ; 838: nu deschiḑĭ?... eĭ! laş' că-ţĭ *viŭ eŭ de hac!* CR. I, 32: cu capra ţi-aĭ pus în cârd? capra *ţi-a venit de hac*. PANN, 19: nelegiuitului *îĭ vine de hac* necredinciosul. ISP. 45: mi se pare că flăcăul âsta *mi-a venit de hac;* 86: nădăjduesc că-i *veĭ veni de hac;* 283: numaĭ tu *mi-aĭ venit de hac* pe lumea asta; 362: tu n'o să-mĭ scapĭ, *'ţĭ viŭ eŭ ţie de hac*. AL. 106: Mânĭ vîrtej am să mĕ fac, Să *vin* Turcilor *de hac!* TEOD. 526: Măĭ vătaf, minte să ţiĭ, L'altul de *hac să nu viĭ*...

3. locuţiunĭ analoge: „a veni la hac", „a da peste hac", cu acelaşĭ sens.

CĂPIT. 310: aŭ fugit Constantin-Vodă la Paşa de la Dîrstor, spuindu-l... tótă ţara o aŭ stricat [slujitorii], decĭ pentru ca *să le vie la hac*, aŭ trimis la Racoţi cu rugăciune de bine şi Ştefan-Vodă

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cu oştĭ să-ĭ taie, să-ĭ omóre. MARIAN I, 149: O Novac, baba Novac, Acum *ţi-aĭ dat peste hac*...

— HAK (ar. hakk „vérité, justice"), droit. somme dûe, devoir, obligation, loyer, salaire, honoraire; alb. bulg. serb. hak „simbrie", ngr. χάκι, juste; sp. hoque „aldămaş". V. léfă şi nafaca.

Sensul primitiv de „simbrie" e propriŭ Moldoveĭ, în vechime ca şi astădĭ; cel figurat e pretutindenea cunoscut. Vechiŭ termin juridic rĕmas în limbă (§ 71).

hagiŭ m. (şi **agiŭ**) 1. cel ce a călĕtorit spre închinare la locurile sfinte (Ierusalimul pentru creştinĭ şi Meca pentru Mahometanĭ). Femininul „hagică" corespunde bulg. haģiika şi serb. haģiniţa.

DUM. 39: pe *hagiĭ* îĭ aduse la Meca. GLOS. 8 (prov.): a se face *agiŭ*, a se ruina, a sărăci (din causa marilor cheltuielĭ ce reclamă o călĕtorie aşa de lungă).

2. titlu onorific dobîndit după întórcerea dintr'o asemenea călĕtorie (şi sub forma **hagi**).

AL. T. 1225: *Hagiul* aŭ pretins să şedem în casa luĭ şi să nu ne îngrijim de nimică despre ale vieţiĭ; 1260: *Hagi* Hristodulo cu care am fost la Ierusalim. GHICA, 321: *Hagiulu*ĭ, fie dis în trécĕt, îĭ cam plăcea vinul. MARIAN I, 147: La Ioviţa luĭ Novac, luĭ *Hagi* Baba Novac...

— HAĢI (ar. vulg. AĢI), pélerin, se dit du musulman qui a fait le pélerinage à la Mecke et du chrétien qui a visité Jérusalem, titre honorifique donné quelquefois aux notables du village Barb. (d. haģ „a ţinea o serbătóre"); bulg. haģiĭa, serb. haģi şi haģiĭa (aģiĭa), rus haģi. pol. haģy, alb. haģi (aģi), mcr. hagi, ngr. χαντζής.

hagialîc n. călĕtorie la locurile sfinte; 1. a Turcilor la Meca: hagialîcul e prescris fie-căruĭ musulman odată cel puţin în viaţa sa.

DUM. 39: Moametaniĭ merg pe toţĭ aniĭ la Meca pentru *hagialic*.

2. a creştinilor la Ierusalim.

GHICA, 302: îĭ se făcuse [luĭ Teodoros] poftă de *hagialîc*...

Var. (munt.): **agialîc**.

DELAVR. Paras. 155: o nepótă pripăşită pe lângă el, de când a plecat la *agialîc*. GLOS. 7 (prov.): a se duce la *agialîc*, a se ruina, a-şĭ pierde starea (cf. maĭ sus proverbul sub „hagiŭ").

— HAĢILYK, pélerinage à la Mecque; bulg. haģilyk, serb. haģiluk, alb. aģilek.

hahàm m. I. (sens archaic) rabin.

AMIR. 142: l'aŭ trimis la *hahamul* de Cracău şi la *hahamul* de Dubăsar. Doc. III, 62 (d. 1787): venitурĭ ale *hahamuluĭ*.

II. (sensurĭ moderne) 1. tăietor de vite şi de păsĕrĭ, la Evreĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Ur. III, 277 (d. 1823): pasĕrile ce va avea de tăiat *hahamul* jidovilor pămîntenĭ să le taie.

2. (ironic) arhanghel.

Marion, 19: A! a! capra draculuĭ, te a luat *hahamul*... Jip. R. Sat. 88: să fiĭ smerit ostaş politic, alt-fel te strînge *hahamul* de gât...

— haham (ebr. ḥaham „înţelept, învĕţat“), docteur juif, scribe; bulg. serb. haham, ngr. χαχάμης.

Vorbă pretutindenea cunoscută, dar aĭcĭ cu aplicaţiunea maĭ mult ironică (ca sensul figurat special Munteniеĭ).

***haham-başa** m. marele rabin al Evreilor pămîntenĭ: el plătia o dare anumită ce formà unul din veniturile cămărăşieĭ celeĭ marĭ.

Kog. 210: îndată l'aŭ rĭdicat, ducêndu-l în capul tîrgulŭĭ de gios, lângă *haham-başa*, şi l'aŭ spînzurat la o dughiană. Cond. 1776, p. 14: 60 leĭ de la *haham-başa*. Ur. XIX, 79 (d. 1776): dâm volnicie luĭ Isac *haham-başa* şi tuturor jidovilor din laşĭ, ca să aibe voie a scóte casa cu locul eĭ la mezat; III, 275 (d. 1823): la tóte cele ce vor găsi cu cale *haham-başa* şi ceĭ maĭ fruntaşĭ din jidovĭ pămîntenĭ să dee cu toţiĭ ascultare. Doc. III, 62 (d. 1787): staroştea fiind şi vechiĭ de *hahambaşa* luа de tot ovreiul casnic câte taleriĭ 1 pe an. Al. T. 746: dacă nu l-aş cunósce creştin, l'aş crede botezat ca *haham-başa* ta...

— ḤAḤAM BAŞY, le grand rabbin, chef de la communauté juive; bulg. hahambaşi.

haidamàc m. (şi **aidamac**) hoţ, tălhar.

Rev. I, 388 (d. 1821): spre maĭ bună apărare şi strejuire de *aidamacĭ*, aŭ ales dumnélor pre Căminarul Sava, Bimbaşa al Curţiĭ domnescĭ, şi l'aŭ îndatorat cu bună léfă, ca să strîngă ómenĭ vrednicĭ spre paza oraşuluĭ. Isp. 279: acolo umblâ cătva timp ca un *haidamac*; 336: li se acrise tot umblând încóce şi încolo prin pădure ca nisce *haidamacĭ*. Id. U. sfât. 57: curăţind ţările de tălharĭ şi *haidamacĭ*. Cal. 1895, p. 52: putea ghici ce făcea fata cu zmeiĭ, ea singură între treĭ *haidamacĭ*.

— haydamak (nom de certains cosaques rebelles de Pologne), ravageur, pillard, brigand: rut. haĭdamak „războinic în stepe, tălhar“, rus. gaidamak „tălhar“, pol. hajdamak „cazac zaporojan“.

Terminul figurând cu acest sens numaĭ în idiomele slave de la Nord, e de origină căzăcéscă saŭ tătăréscă. Despre sensul vorbeĭ la Sêrbĭ şi Bănăţenĭ (§ 34).

hàide! int. ce exprimă îndemnul de a merge, de a porni saŭ de a începe o acţiune şi funcţionéză ca un imperativ cu formele analogice: *haidem! haideţĭ!*

N. Cost. 89: vĕdênd divanurĭ straşnice, se invitasĕ ómeniĭ ceĭ cu strîmbătăţiĭ asupriţĭ, de apucaŭ unul pe altul, strigând: *„haide* la Divan!“ Cr. I, 267: *haidem* după dînsa! Gane I, 94: ia lada în spate şi *haide!* Al. 27: *Haideţĭ* să ne logodim, C'amîndoĭ ne potrivim...

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Var.: **haida! aida! aide!**

M. Cost. 350: cum le aŭ pus capetele sfatul, aŭ şi început a strigare toţi în tóte părţile: *haida! haida!* la ei, la ei! Jip. 142: cu bĕţu în mână *aidu! aida!* până ajunge acolo. Isp. 74: şi *aide!* şi *aide!* merse cale lungă...; 110: tu, *aideţi* cu noi: 182: *aidem,* nevastă, acasă.

— HÀYDE (ayda!), en avant! marche! avance! va-t-en! HAYDEIN (en s'adressant à plusieurs personnes), allons, partons! bulg. aĭde, haĭde, haĭdite! (haĭda, haĭdate): serb. haĭde, haĭdemo, haĭdete! (de unde şi istro-rom. [h]aide, [h]aidem); alb. haĭde, haĭdem! mcr. aide! şi haide! ngr. ἄϊντε şi χάϊντε. Prin Grecĭ vorba a pătruns chiar în Italia: veneţ. aida! (cf. sicil. macari! tot de origină orientală).

Existenţa vorbeĭ în tóte idiomele balcanice, în special în albaneza şi în neo-gréca, indică un împrumut comun dintr'un izvor unic, care nu póte fi în casul acesta de cât osmanlia.

haidâŭ m. păzitor de boĭ în cirédă.

Cond. 1693, p. 118: *haidâiĭ* care aŭ păzit boiĭ până aŭ trecut Dunărea; 187: *haidâiĭ* care aŭ adus boiĭ de prin judeţe până aicea la Bucuresci. Beld. 343: *Haidâiĭ* de pe la vite, bozagiĭ, plăcintarĭ mulţi. Manual administrativ I, 3: ómenii fără căpĕtâiŭ, acei ce nu se îndeletnicesc cu lucrul pămîntului, precum *haidâiĭ*, ciobaniĭ, văcariĭ, porcariĭ, herghelegiĭ şi alţiĭ asemenea... Cr. II, 21: Ciubuc mocanul s'a călugărit mai cu toţi *haidăiĭ* luĭ. Bur. 56: *Haidâiĭ* cu boiĭ, ciobănaşiĭ cu oiĭ...

Formă derivată d. HAIDE! int. cu care se mână boiĭ (cf. haydamak „conduire un troupeau") şi sufixul -âŭ (§ 23). Ruténul haideĭ şi polonul hajdaj sînt împrumuturĭ directe de la păstoriĭ românĭ.

Vorba fiind cunoscută în Muntenia, Moldova şi Dobrogea, nu însă şi în Ardél, exclude o derivaţiune imediată din ungurésce, unde altminterea nu există un termin corespunzĕtor.

haimanà m. (şi **aimana**) 1. vagabond: eĭ formaŭ înainte clasa cea maĭ din urmă de contribuabilĭ, sub numele de „céta haimanalelor", carĭ nu aveaŭ satul lor anumit, ci eraŭ împărţiţi printre ceĭlalţi, iar vătaful lor era şi peste ocnaşĭ saŭ şalgăĭ (Suţu, Notiţe stat. 161).

Ur. II, 171 (1783): câte vite vor avea văduvele şalgăilor, mai mult vor da şi ele la cisla *haimanalelor* ocneĭ. Hrist. (1818): Iar să-l fi vĕdut călare, chiar vătaf de *haimanale.*

2. vagabond în genere, golan.

Teod. 120: De rîsul copiilor să fiĭ şi *haimana* bĕtrână să rĕmâĭ! 486: In tot Bucurescii prin mahalale vedeaĭ numaĭ óste de *haimanale.* Sez. V. 90 (din Sucéva): D'aş tot fi şedut aşa, ş'aş fi umblat *aimana.* Oraş., II, 17: prin mahalale, c'un semn, c'o vorbă adun *haimanale*...

3. fără căpĕtâiŭ, fără stăpân.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AL. T. 112: Cerc în zadar pe loc a sta ș'am agiuns chiar de *haimana*; 840: care vra să dică, tu eștĭ stăpân aicĭ, eŭ îs de *haimana*. CR I, 38: carul sĕŭ era de *haimana*; 118: căruța asta de *haimana* și iepușórele de izbeliște

4. sub forma **haimăn**, vorba a ajuns să însemneze „petrecere“ în munții Sucevei din Moldova (Șeș. II, 229).

— HAYMANÈ, adv. à la manière d'un étourdi (d. ar. haym „étonné, ébahi, étourdi“). Vorba lipsesce aiurea.

haimănesc v. a umbla fără căpătêiŭ, a bate podurile.

PANN I. 141: apucă-te, dic, de muncă și nu umbla *haimănând*. REV. N. 1, 388: 'mĭ place să *haimănesc*.

Derivațiune verbală dintr'o formă „haimăn“ (cf. haimana, 4), care revine în Moldova.

haĭn a. și m. I. (sens archaic) trădător, rebel, sinonim cu „viclén“.

M. COST. 319: aŭ dat scire la Impĕrăție pre Vasile-Vodă și pre tótă țara, cu pîră că este *haină*. NEC. 258: aŭ fost prins pre Turculeț, *hainul* cel mare a Impĕratului. CANTA, 193: Mavrocordat-Vodă aŭ luat cu sine câțĭ boierĭ aŭ putut găsi și i-aŭ dus singur la Vezirul și la Hanul, încredințând cum că țara nu-l *haină* și la tóte poruncile împĕrătescĭ este supusă. VĂC. 256: Domnul Sêrbilor se descoperi *hain* și trădător... BELD. 415: Că-s necredincioșĭ cu toțiĭ, sînt *hainĭ*, resvrătitorĭ. ZIL. 86: peste tóte lipi Ipsilant *țărĭĭ* ponosul de *hain*. AL. 210: Brăncovene Constantin, Boier vechiŭ, ghiaur *hain!*

II. (sensurĭ moderne) 1. perfid, de rea credință.

DELAVR. 223: nu e așa că Némțul e mai *hain* ca Muscalul? JIP. 30: eștĭ *hain* pe strînsura ta. AL. 131: Cel cumnat jurat, *hain*, Ce venia de la Măcin...; 246: Nu mi-e ciudă de străinĭ, Cât de pămîntenĭ *hainĭ*... TEOD. 547: Turcul, mâre, e *hain*, Turcul, mâre, e păgân...

2. rĕŭ la inimă, tiran.

AL. T. 1018: o femee frumușică ce nu-mĭ pare prea *haină*. VULP. 10: Puiule, *hain* mai eștĭ, La mine să nu gândescĭ; 16: Să-l vĕd slugĭ pe la străinĭ, Că mult sînt cu noĭ *hainĭ*; 31: Apoĭ Tohan cel bĕtrân, Câne amar și *hain!*...

— HAYIN (ar. hayin), traître, perfide; alb. hain „hoț“, serb. hain, ngr. χαΐνης.

Vorbă importantă ca un rest supraviețuit din vechea nóstră terminologie politică: sensul eĭ generalizat e deopotrivă popular în Muntenia și în Moldova.

hainesc v. 1. (sens archaic) a se revolta în contra Porții, a se trage de sub stăpânirea turcéscă.

N. COST. 5: Hanul de Crîm care atunci umbla ca să *hainéscă* de către Impĕrăția turcéscă; 9: Petriceicu-Vodă s'aŭ *hainit* de multe necazurĭ ce-l făceaŭ Turcĭĭ. NEC. 206: s'aŭ *hainit* Petriceicu-Vodă, de s'aŭ închinat la Leși. DION. 185: Pasvandoglu se făcuse în puterea lui ca un Pașă și luase cetatea în stăpânirea lui, *hainindu*-se de către Impĕratul. VĂC. 265: pe Pașa de la Halep ce se *hainise*, îl prinse făcêndu-i rĕsplătirea cu mórte.

2. în genere, a se lepăda, a părăsi pe cineva.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

TEOD. 552: Noĭ cu el am haiducit, Noĭ cu el am chiaburit, Dar de când s'a *hainit*... Maĭ de tot am calicit.

hainie f. 1. (sens archaic) trădare, rebeliune.

M. COST. 356: pre Ștefan-Vodă îl ținea Impĕrăția la prepus de *hainie*; 364: turburarea luĭ Racoți acum era la scirea Impĕrăției și *hainia* luĭ Mihnea-Vodă.

2. (sens modern) perfidie, rĕutate sufletéscă.

DELAVR. 103: patimile arse de *hainie*. JIP. 13: *hainia* dușmanuluĭ a sdruncinat'o în miĭ și fărâme.

Formă românéscă modernă corespundĕtóre învechituluĭ „hainlîc".

***hainlic** n. 1. revoltă în contra Porții.

NEC. 294: aŭ luat pe Mihaiŭ-Vodă cu mare urgie și cu nume de *hainlic*. AMIR. 123: pe Ștefan-Vodă l'aŭ omorît, cum omorîse și pe Basarab-Vodă cu toți feciorii luĭ, cu doĭ anĭ maĭ înainte, pentru *hainlicul* luĭ. AR. 76: către stăpânire se arată cu *hainlic* și nesupunere; 165: prin multe chipurĭ arătând *hainlicul* împotriva prea înălțateĭ Porți.

2. revoltă saŭ trădare, în general.

COND. IPSIL.: la vina de *hainlic*, nu este destul rĕspuns al muierii a dice numaĭ că nu este amestecată cu bărbatu-sĕŭ la acea faptă.

— HAYINLYK, trahison, perfidie, ingratitude.

hal n. I. (sensurĭ archaice) 1. împrejurare (nenorocită), calamitate.

KOG. 209: arătând starea boierilor pământeniĭ de aice, spuind și *halul* luĭ ce-ĭ s'aŭ tîmplat; 235: se miraŭ ce vor face scriind tot *halul* la Țarigrad.

2. stare în genere, situațiune bună saŭ rea.

IST. 1715, p. 65: Vizirul aŭ întrebat de *halul* cetății în ce chip este; 66: l'aŭ întrebat de *halul* războiuluĭ.

II. (sens modern) stare saŭ posițiune, maĭ totdeauna rea: „într'un hal fără de hal", într'o stare fórte próstă.

KOG. 289: să-ĭ dea vre-o mângâiere la atâta *hal* și jele. BELD. 379: Veḑi *hal* și privesce vreme, în ce stare maĭ ales; 384: Lăsați-ĭ dacă le place *halul* cel dobitocesc. AL. T. 616: am agiuns în *halul* morților. CR. I, 89: bĕtrâniĭ vĕḑênd pe nora lor în așa *hal*, aŭ început a o mustra... PANN I, 136: dacă'ți móre calul, 'ți veḑi pe jos *halul*. DELAVR. 139: eșĭ! să nu te vaḑă lumea în ăst *hal!* ISP. 181: a doua ḑi când se deșteptă boierul, vĕḑêndu-se în ast-fel de *hal*, întrebă unde se află? MARION, 71: biata rochie! ajunsese într'un *hal-fără-hal*. TEOD. 612: Și 'nadins m'am lăudat, că n'aĭ *hal* să-mĭ fiĭ bărbat. CAN. 11: Să trécă și bun și rĕŭ, Să vadă de *halul* meŭ!

— HAL (ar.), état, condition, situation, position, circonstance, le temps présent; serb. hal „nevoie", alb. hal „stare, nenorocire", mcr. hală „stare rea", ngr. χάλι, animi affectio.

In tóte idiomele derivate vorba a dobîndit un sens peiorativ, care predomină exclusiv în limba modernă (nu fără o nuanță ironică).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

halàl a. și n. I. (adj. și adv.) binecuvîntat, fericit, opus lui „haram“ (adesea și cu aplicațiunea ironică).

Pann III, 133: copilul numai ce mănâncă e *halal*, ce îmbracă e haram. Xen. 37: *halal* nepot!.. *halal* vreme am ajuns!

II. (subst.) binecuvîntare (învechit).

Beld. 386: Unde-i a lor mulțumire? *Halal* măcar n'am vĕḑut.

III. int. 1. (în sens bun) ferice de!

Gane, 82: *halal* de Mihai!.. mândră mirésă mai ia! Stânc. 57: o casă... *halal* să-i fie! pe jos numai piatră, odăile mari și luminate..; 124: mare noroc ai avut, mĕ, *halal* să-ți fie! Basme II, 49: *halal* de orzul meŭ că este cosit de așa mâini harnice! Al. 113: Îți aduc altă mirésă, Care când te-a săruta. *Halal* de viața ta! 156: Bujor ese, Bujor dice: *Halal* de tine, voinice!

2. (ironic) mare procopsélă!

Al. T. 137: *halal* de bieții împricinați!.. 930: *halal* de gospodărie bună!.. încă o dușcă băete. Carag. II, 23: *halal* să fie de ósele mele! m'ar cotonogi.

Var.: **alal** și **halam** (cest din urmă sub influența analogică a lui *haram)*.

Al. T. 74: *alal* de cine-i tînĕr și are bani mulți! Stânc. 339: ăsta e împĕrat, nu glumă: *alal* de așa vitéz! Marion 1896, No. 11: *halam* de cumĕtru! aiurusum să-i fie! Ibid. No. 41: așa căsnicie... *halam* să le fie!

— halal (ar.), permis, légitime; cum. hallal „licitus, legalis“; alb. halal „iertare“, bulg. serb. alal (halal), mcr. halale, ngr. χαλάλι, legitimus.

Ca interjecțiune, vorba e pretutindenea populară cu îndoita eĭ accepțiune, seriósă și ironică.

halàt n. 1. haină de casă saŭ de nópte.

Al. T. 251: în *halat* și cu fes cusut pe cap. Carag. I, 77: Leonida e în *halat*, în papucĭ și cu scufia de nópte.

2. (ironic) caftanul purtat de Ovreiĭ bigoți.

Al. T. 1594: plóia póte să-mi strice *halatul*, să-mi facă pagubă mare. Id. Pr. 112: îmbrăcat cu *halat* jidovesc.

— hal'at (ar. hil'at), vetêment d'honneur: rus. chalatŭ „haină de casă“ (îmbrăcămintea cupeților ruși): pol. rut. chalat „haină de nópte“. V. Partea II: hilat.

Vorba, primitiv sinonimă cu „caftan“, a încercat în limbile derivate o curiósă scădere a sensului.

halàturĭ n. pl. unelte saŭ dichisurĭ trebuincióse pentru călărie, trăsură, gospodărie și mai ales de plugărie (vorbă specială Moldovei).

Cr. II, 198: *halaturĭ*, ciocane, unelte. Sev. Pov. 164: se duce la un ferar de ia foiul, ilăul și tóte *halaturile* de câte avea trebuință.

— alat (ar. pl. d. alet), instrument, ustensile: alb. serb. alat (halat).

halcà f. (și **alcà**) 1. scóbă saŭ legătură de fier la ziduri și alte clădiri (Polysu).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. exercițiŭ militar constând în aruncarea și petrecerea geriduluĭ printr'un cerc de fier: acest turnir oriental fu introdus și la noĭ și deveni un exercițiŭ favorit al boierilor noștri (§ 62).

MOXA (1620), p. 389: jucașĭ bine astădĭ și vrătejișĭ bine calul la *alca*. URECHE, 223: nice de carte era prost Bogdan-Vodă, la călărie sprinten, cu sulița la *halca* nu prea lesne avea potrivnic. KOG. 207: boierii iubiaŭ plimbărĭ și *halcale* și dicŏturĭ.

Vorba figuréză într'un proverb și într'un cântec.

GLOS. 13: a bate *alcaua*, a pierde timpul în deșert. AL. 106: Mânĭ es Turcii la *halca*, Sus în Haidar-Pașa...

— HALKA (ALKA), anneau, bague, jeu de bagues; alb. bulg. serb. halka (alka) „verigă de fier“, ngr. χαλκᾶς. V. gerid.

halèp n. cotul de Alep (0m,69), întrebuințat odinióră în Moldova. V. arșin.

COND. 1776, p. 14: Vel cămăraș dând la fisce-care dughiană câte două coturĭ, un *halep* și un arșin...

— HALEB, Aleppo; halebi pik „l'aune d'Aleppo“.

Halimà f. 1. titlul colecțiunĭ de povești arabe (cunoscută în Orient sub numele de „O mie și una de Nopți“) după numele povestitóreĭ, a Sultaneĭ Șeherazade, care spune Impĕratuluĭ cele o mie de basme. Traducerea cea maĭ citită, acea de Gherasim Gorjan (1835), făcută după cea gréco modernă, pórtă titlul „Halima saŭ povestirĭ mitologhicescĭ-arăbescĭ pline de băgărĭ-de-sémă și de întîmplărĭ fórte frumóse și de mirare... compuse în limba arăbéscă de prea învĕțatul Derviș Abubekir și traduse din alte limbĭ străine în cea românéscă“.

2. fig. povestire saŭ întîmplare minunată, faptă extraordinară (sens pretutindenea popular).

AL. T. 70: minunat lucru-i vaporul!.. merge focu pe apă ca în vremea *Halimalei*; 453: drept să-ți spun, dĕŭ, aferim! parcă 'i *halima* curat; 1123: ce de maĭ drăciĭ! ce de maĭ minunățiĭ! bre! bre! parcă-i *halima!* CARAG. 28: să-ți povestesc ce am pățit cu mitocanul! să vedĭ, e *halima!* II, 134: nu ți le maĭ spuiŭ p'alelalte, că sînt *halimale*, domnule! AL. Despot-Vodă, 44: o *halima* întrégă și plină de minunĭ. MILLO, Chirița, 11: ce să vĕ spuiŭ, boierii Dv., minunile minunilor, *halimalele halimalelor!*

— HALIM (ar.), doux, patient, bon (supranumele Sultaneĭ povestitóre); ngr. Τῆς Καλιμᾶς αἱ μυθολογίαι, les mille et une nuits (καλιμά, récit, narration). Cum se vede, vorba ne vine prin intermediul traducerilŏr neo-grecescĭ.

halvà f. (și **alvà**) 1. prăjitură albă-gălbue din făină arsă și miere, orĭ din zahăr cu tahîn (servind și ca mân-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

care de post). Varietățile cele mai cunoscute la noi: „tahyn halvasy“, preparată cu zahăr și tahîn; „keten halvasy“, asemenea firelor de in; „kataif halvasy“, asemenea unui ciubuc de zahăr etc. Adrianopole și Iamboli erau orașele cele mai renumite pentru fabricarea halvalei.

Doc. II, 318 (d. 1791): *halvaua* ce se face în Bucuresci cu nuci. TARIF 1792: *halva* de Permez. Doc. IV, 349 (d. 1793): *halvaua* de Enderne. UR. IV, 131 (1792): *halva* de Țarigrad. AL T. 1144: a mâncat o ocă de măsline și o putină de *halva*. FIL 157: *halvale* de Idirnè. J. NEGR. Copii de pe nat. 120: să spui vătafului să cumpere *alvaua*.

2. dessert cam mitocănesc făcut din griș sau din făină cu unt próspĕt, ori cu untură și cu zahăr, de colóre roșie închisă (Etym. 964).

— HALVA (ar. douceur), nom de différentes espèces de pâte sucrée dont la base est la farine et du miel (d. halu „doux, sucré“); serb. alva (halva), mcr. hălva, ngr. χαλβᾶς. Despre celelalte prăjituri (§ 87).

halviță f. (și **alviță**) 1. amestec de nuci, scrobélă albă și zahăr sau miere.

GHICA, 676: să-i ia din mână o bucată de *halviță*. DELAVR. Trubadur. 147: *alvița* era cam sfârâmată, cam negriciósă și nu prea se vedea să aibă miezi de nucă.

2. joc de copii la lăsatul seculuĭ de brânză: se lega de un cuiu bătut în tavan sau de o cumpănă în bătătură o bucată de halviță, ce o ocoliau mai mulți inși: unul legăna sfóra de care era legată halvița și ceilalți se siliau s'o prindă cu gura: când unul o prindea, mușca din ea și-i făcea vînt înainte, până ce bulgărul cel mare devenia mic și la urmă era și el prins și îmbucat deodată (Papazoglu, 128).

Halvița nu-i de cât o „halva de nuci“ *(koz halvasy)*.

halvițar m. cel ce face sau vinde halviță.

AL. T. 531: un biet *halvițar*... și un biet brahagiŭ...

halvițărie f. locul unde se vinde halvița.

halvagiŭ m. cel ce face sau vinde halva.

COND. 1693, p. 556: un cal roib ce s'au dat *halvagiului*, care au venit bumbași pentru 40 de pungi ce s'au dat la mirî. IST 1715, p. 16: *halvagiii*, hasichiî... și alte orînduiele împĕrătesci. AL T. 1440: Dumnéluĭ au fost *halvagiŭ* vestit peste Dunăre.

— HALVAĞY, vendeur de halva; bulg. serb. halvağiĭa, ngr. χαλβαντζής.

halvagerie f. locul unde se vinde halva.

hamàl m. cel ce cară greutăți.

KOG. 273: Pe *hamal* vadă ce face, că cât îi diua de mare, cară

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

lemne 'n spinare. CONV. IX, 331 (d. 1730): *Hamalii* că-l ridica (pe Brâncovénu) şi 'n mare că-l arunca, pe Domn şi pe coconi fi tăia. FOT. III, 308: doi *hamali* ai şătrărieĭ câte 15 leĭ fie-care. ORĂŞ. II, 19: béŭ *hamalii* şi giambaşiĭ...

In Moldova vorba sună **mahal** (metatesă d. hamal).

COND. 1776, p. 16: starostele de *mahali*. UR. XIX, 87 (d. 1826): *mahalii* i cotarii să fie sub ascultarea stăpânului tîrgului.

De aci derivaţiunile secundare: **mahală**, ceva mare şi greŭ, în munţiĭ Suceveĭ (Şeḍ. III, 70), şi **mahălit**, transportul saŭ plata mahaluluĭ.

UR. VI, 471 (d. 1823): *măhălitul* tîrgului să fie a cutieĭ tîrgului; VI, 107 (d. 1827): *măhălitul* tîrgului Ieşi...

— HAMAL (ar. hammal) portefaix; cum. chamal „gestor"; alb. hamal, mcr. hămal, ngr. χαμάλης; sp. al-hamel.

***hamalbaş** m. maĭ marele peste hamaliĭ şătrărieĭ.

FOT. III, 302: *hamalbaş* a şătrărieĭ are léfă pe lună câte 30 leĭ.

— HAMMALBAŞY, chef des portefaix.

hamalîc n. 1. meseria şi plata hamaluluĭ: 2. fig. ceva greŭ de purtat, topor de óse.

— HAMMALLYK, métier de portefaix, salaire pour le transport de bagages; fig. travail grossier et pénible.

Cu ambele eĭ sensurĭ, vorba e populară în Muntenia. V. Partea II: hamailîŭ.

hambàr n. (arch. Mold. **hambariŭ**) 1. magazie de grâne (accepţiune pretutindenea cunoscută).

NEC. 347: făcuse Constantin-Vodă şi *hambare* de puneaŭ pânea la Ţuţora. AMIR. 126: Ali-Aga, păzitorul *hambariului* împărătesc de la Ţuţora. DION. 192: era făina adunată la ordie peste Dunăre, nu în saci saŭ în niscaĭ *hambare* pusă, ci pe pământul gol turnată, făcută moghili în sus. AL. T. 45: la imaş copiiĭ... acolo vĕ aştéptă *hambaru* cu ord... CR. I, 153: sisiac pentru popuşoiŭ, *hambare* pentru grâŭ: 330: am un *hambar* plin cu posmagi.

Vorba figuréză cu acest sens în douĕ proverbe şi revine adesea în cântecele populare.

CR. II, 93: condacul umple sacul şi troparul *hambarul*. ZANNE III, 185: *hambarul* gol nu are şoreci. TEOD. 670: Scutură *hambarele*, Mătură coşarele... ŞEḌ. I, 38: D-lor ar fi făcut colaciĭ cât de marĭ, Da n'aŭ avut grâŭ la *hambar*. MARIAN I, 32: Deschide-ţi *hambarele* Şi cércă fărinele... BUR. 123: Mătură *hambarele*, Scutură coveţile...

2. odaie de reservă la ţăranĭ pentru producte agricole, verdeţurĭ, animale domestice (Dr. Crăinicénu).

DELAVR. 3: curtea are *hambare* de fag; 17: pătulele, *hambarele* gemeaŭ de pline.

3. cutie mare de lemn de fag făcênd parte din bucătăria săténuluĭ (Dr. Manolescu, 64).

4. podul corăbieĭ (sens eşit din us).

CANT. Ier. 141: supt cămara corăbieĭ aflându-se şi uşa cu tare gura *hambariului*, cu suptul apeĭ de-asupra închiḍêndu se. ZIL. Rev.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

III, 358: Caravachirul e dator ca să grăbéscă la liman, c'aceea [furtună] sparge *ambarul*.

Var.: **ambar**.

Ur. III, 151 (d. 1792): în puţină vreme aĭ săvîrşit facerea celor două *ambare*, care nu de mult ţi s'a poruncit la cetatea Benderuluĭ. Negr. II, 236: carnea de la cuhnie şi pânea de *ambar* Od. I. 126: grajdurile, *ambarele* şi şóprele cu tóte tacâmurile de drum. Fil. 76: să furĭ ord din *ambarul* nostru.

— AMBAR, HAMBAR (pers. anbar), réservoir, magasin, depôt pour toute chose, grenier; carène, pont du navire (pl. d. nibr „paneterie"); alb. bulg. serb. ambar (hambar), pol. rus. rut. ambar, ung. hambár, mcr. ambare (hămbare), ngr. ἀμπάρι, grenier, cale de navire.

Hambarul jócă un rol însemnat în iconomia rustică, atât la noĭ cât şi la popórele balcanice (§ 98): el e destinat în genere pentru bucatele câmpuluĭ, pe când coşarul, pătulul şi sisiacul (ultimul special Moldoveĭ) sînt reservate pentru depunerea porumbuluĭ.

Han m. Domnul Tătarilor, în special al celor din Crimeia: Domniĭ moldovenĭ eraŭ îndatoraţĭ a-ĭ trimite anual un dar anumit în miere saŭ în banĭ şi stofe (§ 73). Vorba revine la cronicariĭ din Moldova şi în cântecele istorice din aceiaşĭ provincie.

a. M. Cost. 250: vestit era acest *Han* de războie. Dasc. 406: împĕrat aŭ pus întâiŭ Tătariĭ de felul lor pre unul ce l'aŭ chemat *Han*, ca să fie judecata pre dînsul; şi acest nume *Han* s'aŭ chemat la toţĭ *Hanii* despre numele acestuia, câţĭ aŭ urmat maĭ pre urma luĭ; cum şi la Egipet întâiŭ Faraon, apoĭ Ptolomeŭ; la Rîm, Chesar. N. Cost. 43: s'aŭ sculat Devlet-Gherei Sultanul, carele este acuma *Han*, şi aŭ mers cu Tătariĭ de aŭ bătut cetatea Liovul din ţara leşéscă. Gheorg. 329: când se întîmplă de iasĕ Domnul înaintea vr'unuĭ *Han*...

b. Al. 78: Ghiraĭ *Hanul* cel bĕtrân Trage pala de la sîn: 79: Chiar la grajdul *Hanuluĭ*, Hanuluĭ Tătaruluĭ; 172: Te calc *Haniĭ* tătărescĭ şi urdiile turcescĭ!

— HAN (han), souverain, prince. titre des princes tartares; cum. can „imperator" şi chan „dominus" (pers. han „seigneur"); rus. pol. chan. Vorba e tătărésc̆ă (de aceea lipsesce în idiomele balcanice) şi e o formă contrasă din mongolul Hagan (V. Partea II).

hănesc a. 1. ce ţine de Han şi e supus luĭ.

Ax. 132: aŭ dat Hanuluĭ bulucbaşĭ şi siimenĭ *hănescĭ*...

2. în special, se numiaŭ „sate hănescĭ" cele 7 sate în jud. Dorohoiŭ date în stăpânirea Hanuluĭ la 1595.

M. Cost. 251: cele 7 sate de ţară ce se dic *hănescĭ*, le aŭ dat Ieremia-Voda Hanuluĭ.

hănie f. dignitatea şi ţara Hanuluĭ.

M. Cost. 15: de la Iobzeg Haniĭ cei marĭ de la Rîm luaŭ stég de *hănie*. N. Cost. 26: acéstă ruşine păţind Impĕrăţia otomană

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

și *hănia* tătărésc㎃, aŭ fugit și tocmaĭ la Belgrad s'aŭ oprit. Nec. 365: făcea multe amestecături pentru *hănia* Crîmuluĭ. Văc. 278: aridică pe Kirîm-Ghérei la cinstea *hănieĭ* și l'aŭ făcut Han Crîmuluĭ.

Derivațiune românéscă alăturea de „hanlîc".

***hanlîc** n. rangul de Han.

Kog. 235: de-l va milui Impĕrăția cu *hanlîcul* Crîmuluĭ...

— Hanlyk, dignité de Khan, souveraineté.

Han-tătar m. Hanul Tatarilor: 1. om saŭ popor străin, sinonim cu „litfă".

Delavr. Trubad. 136: dór n'o să legăm pe pricopsélă cu Grecĭ, cu Bulgarĭ, cu Turcĭ și cu *Hantătarĭ*...

2. străvechiŭ, în locuțiunile „de când cu Han-tătar, din vremea luĭ Han-tătar", spre a exprima un trecut îndepărtat, un timp fórte vechiŭ.

Al. T. 1000: vere Ienachi! scos-aĭ încalțe vin din cel din vremea luĭ *Han-tătar?* Năd. 3..: eŭ nu le maĭ aveam de când cu *Hantătar.*

3. fig. drac, naibă (cf. bulg. dă te izede, dă te zami hantătar!): Tătarii, prin desele și neașteptatele lor năvăliri în Moldova, ajunseră un obiect de spaimă pentru locuitorii eĭ (§ 4). Acest sens peiorativ îl posedă și simplul „tătar".

Conv. XVIII, 26: masa n'o lua *Han-tătar*... Xen. 108: poți să te ducĭ cu dînsa și la *Han-tătarul*, să-ți baț mendrele cum veĭ voĭ tu. Cal. 1881, p. 36: că de unde nu, te-a luat *Han-tătar!*

han-tătăresc a. 1. crud și perfid, barbar și neomenos; 2. neînțeles, absurd, încurcat, complicat (Glos. 283).

han n. l. (sensurĭ archaice) 1. ospĕtărie în genere.

Văc 256: Sultan Murat III făcu trecerea cea de piatră... cu giamie și *han*. Beld. 344: Caĭl scotea de prin *hanurĭ*, pe drumeți descăleca.

2. curte mare pătrată cu zidurĭ înalte și porțĭ căptușite cu fier. având înăuntru încăperĭ cu pivnițĭ și magazii: acolo se adăpostiaŭ averile și persónele în vreme de invasiune saŭ de revoltă. Ast-fel era în Bucurescĭ Hanul Colței, Sf. Gheorghe etc. (cf. Fot. III, 166).

Dum. 21: prădară tot norodul prin *hanurĭ* și mahalale. Dion. 208: avea și boierii flesce-care ómenĭ cu arme, Arnăuți, Sêrbĭ, Rumânĭ, să fie gata de războiŭ și pe la *hanurile* cele marĭ era câte 100 saŭ 200

3. boltă saŭ clădire mare pentru mărfurĭ.

Nec. 397: ce aŭ găsit Tătarii la boierii pribegĭ și nepribegĭ și la negustitorĭ prin *hanurĭ* tot aŭ luat.

II. (sens modern) birt ordinar, hotel de rînd, maĭ ales pentru negustorĭ.

Fil. 105: lasă morile și *hanurile* în neîngrijire; 117: *hanul* s'a dărămat de tot și ploă într'însul, cărciumile asemenea. Ghica, XVI: tras în gazdă la un *han* de la capul podului Mogoșóiĭ. Delavr. 6: în bătătura *hanuluĭ* hămăe răgușit doĭ dulăĭ. Jip. 51: lăutarii să cânte

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

la horă, la nuntă și la *han*. ISP. 191: plăti la *han* și cumpără cele ce-i era de trebuință STĂNC. Gl. și Pov. 150: când înnoptă, traseră la un *han* de mâncară și se culcară.

— HAN (pers. ḥan), hôtellerie, auberge, demeure de diverses classes de négociants ou de corps de métiers: grand édifice pour marchandises (d. pers. ḥanè „maison"); alb. bulg. serb. han, rus. rut. chan, mcr. hane, ngr. χάνι.

hangiŭ m. (și **angiŭ**) birtaș, hotelier de rînd.

DELAVR. 7: *hangiul* de viță venetică, bogat putred... JIP. 31: să beĭ numa cât aĭ la tine, să nu maĭ scrie *angiu* la răboj.

— HANĠY, hôtelier; bulg. serb. hanǧiĭa, alb. hanġi; ngr. χαντζής.

hangèr n. pumnal încovoiat ce Turcii pórtă la brîŭ: vorba revine la cronicarĭ și în poesia populară.

NEC. 190: cu *hangerul* luĭ Ștefăniță-Vodă i-aŭ tăiat calâul nasul [luĭ Milescu]; 229: Dumitrașco-Vodă aŭ dăruit un *hanger* de mare preț Vezirului... DION. 197: capigiul aŭ înfipt *hangerul* în pântecele luĭ Hangerliŭ. BĂLC. 307: un *hanger* turcesc într'o téacă de aur. FIL. 27: la brîŭ cu un *hanger* de aur; 140: *hangerul* cel semănat cu brilianturĭ. TEOD. 665: Turcul dac'o auḍia, Mâna pe *hanger* punea...

Var. (mold.): **hamger** și **hangiar**.

M. COST. 287: veniaŭ ieniceriĭ la bir și până cu *hamgerele* săriaŭ la boieri. KOG. 279: Aŭ făcut semn capigiul către haznatarul, ca să-l lovéscă cu *hangiarul*. NEGR. I, 120: un *hamger* calmucesc... GANE I, 211: rămase uimit cu *hamgerul* în mână. AL. 78: Aleĭ! Dómne, Han bătrân, lasă cel *hamger* la sîn! BUR. 164: *Hamger* din téacă 'mĭ scotea, In inimă îl băga...

— HANĠAR, HANĠER (pers. ḥanġer), coutelas, poignard longue de forme recourbée qui s'attache à la ceinture Barb.; rus. končarŭ, pol. chandziar, mcr. hăngiar, ngr. χαντζάρι; sp. alfange „coutelas".

hangerliŭ a. înarmat cu un hanger, supranumele unuĭ Domn fanariot în Muntenia (1797—1799).

— HANĠERLY, armé d'un poignard; serb. hanǧarliĭa.

hap n. 1. pilulă.

NEGR. I, 207: la tot césul lua *hapurĭ*. AL. I, 1635: v'am prescris *hapurile* cele de fer. ORĂȘ. 47: curățeniĭ și tot felul de *hapurĭ*.

2. fig. „a înghiți hapul", a învinge o greutate.

— HAP (ar. habb), pilule; alb. bulg. hap, ngr. χάπι.

Unul din puținiĭ terminĭ medicalĭ de origină turcéscă (§ 105).

harabà f. 1. trăsură mare cu laviță înăuntru pentru transportul persónelor (ținênd locul diligențelor de maĭ târḍiŭ).

STAM. 330: nicĭ car, nicĭ cărucén, ce o *haraba* era. AL. T. 400: ne-o asurḍit pe noĭ în *harabaua* cea jidovéscă de la Roman și tot drumul!

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. car mare pentru cărátul făineĭ de la móră (cu acest sens în cântecele populare).

AL. 389: Dimerlia scutura, *Harabale* încărca Și la móră le ducea. BUR. 35: La móră privia, Să vadă carele și *harabalele*.

3. car mare, în genere.

CR I, 260: li se aduc 12 *harabale* cu pâne; 210: o *haraba* întrégă [de să aĭĭ] aș fi în stare să mănânc.

O formă neaspirată **araba** (Glos. 24) n'am întîlnit în textele din Moldova, unicele izvóre ale vorbeĭ.

— ARABA, chariot, voiture non suspendue: cum. araba „currus"; bulg. serb. araba, rus. arba „un fel de telégă", rut. harba (§ 94).

Vorba e proprie Moldoveĭ și vine de la Tătarĭ.

harabagiŭ m. cel ce ducea cu harabaua, cărăuș.

UR. X, 214 (d. 1806): la vătășia de *harabagiĭ* să nu se amestece. AL. T. 51: el o prins frică și merge la drum numaĭ cu *harabagiĭ*; 117: am scăpat de căruțe de poștă, de *harabagiĭ* nespĕlațĭ, de diligențe hîrbuite; 400: haĭ să lăsăm *harabagiul* și să ne suim într'o sanie de birjă. CR. I, 106: Moș Nichifor era *harabagiŭ*.

Var.: **harabaciŭ** și **arabagiŭ**.

UR. IV, 205 (d. 1819): din suma banilor ce va lua fiesce-care cărăuș chirie... să iee avaetul vătăjieĭ de *arabagiĭ* de 10 leĭ unul. FIL. 262: vătaful de *arabagiĭ* vine cu 6 care. TEOD. 586: Să laș pe Golea cu noĭ. Ca să-l avem *harabaciŭ*, bun la minte și dibaciŭ...

— ARABAĠY, charretier; bulg. arabaǧiĭa.

harabagie f. meseria de harabagiŭ, cărăușia.

CR. I, 107: *harabagia* e maĭ bună, că aĭ a face tot cu marfă vie...

Formă românéscă alăturea de „harabagilîc".

harabagilîc n. cărătură, transport.

UR VII, 107 (d. 1827): *harabagilîcurile* din tóte tîrgurile.

— ARABAĠILYK, métier de charron, charronage: bulg. arabaǧilyk, id.

haràciŭ n. 1. tribut obligatoriŭ saŭ bir plătit Porțiĭ de țările române (§ 72): el a durat peste 3 secole și a mers tot sporind. Hatișeriful din 1460 fixéză haraciul pentru Muntenia la 10.000 galbenĭ, cel din 1792 la 619 pungĭ și ultimul (din 1835) la 3 milióne leĭ vechĭ pentru ambele țărĭ.

AMIR. 144: fiind vremea *haraciului* să se dee la Impĕrăție, aŭ făcut rînduială să se strîngă. KOG. 251: satelor de pe la ținuturĭ Grigorie-Vodă încă le aŭ pus banĭ după putința lor, dându-le țidule de câțĭ banĭ să dee pe an și de câte orĭ într'un an și pentru ce să dee aceĭ banĭ, atâția pentru *haraciŭ*, atâția pentru sĕrhaturĭ și atâția pentru zaherele, cherestele, menzilurĭ și altele. CRON. III, 453: la 1530 Sultan Suleiman aŭ hotărît să facă pe Moldoveanŭ birnicĭ, ca să-și adaoge veniturile, și în loc de 4000 galbenĭ carĕ plătia țara în tot anul la haznaua împĕrătéscă cu nume de peșcheș, după tractatul întărit aŭ cerut 10000 galbenĭ cu nume de *haraciŭ* saŭ bir. DION.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

166: era ţara iertată de birul *haraciului* în 3 anĭ de la Impĕratul Ţarigradului, pentru greutăţile şi pagubele ce aŭ suferit în răzmeriţă.

2. tribut saŭ bir în genere.

M. Cost. II², 52: poftia soliĭ luĭ Ferdinand de la Sultanul Suleiman Crăia unguréscă, să-l se dea pre séma luĭ legată sub *haraciŭ*. Dion. 216: Bonaparte să stăpânéscă ţările ce-l le-aŭ dat şi să-l dea şi *haraciŭ*, pe tot anul, câte o sumă de cântare de aur şi argint.

Vorba revine şi în cântecele pop. (cu var. **araciŭ**).

Teod. 553: Am mâncat'o de săracĭ, Am plătit'o de *haracĭ*. Bur. 121: *Haracĭ* marĭ în ţară da, Pe Tudor mi-l sărăcia... Şeĭ III, 212: Şi-şĭ vindea ce-şĭ maĭ avea, Dĕ *araciŭ* nu se plătia: Dĕ *araciŭ* turcesc, Tot dĕ lucru duşmănesc.

— harač (ar. ḥarāg), tribut payé par les sujets non mahométans; alb. bulg. serb. harač (arač), ung. harács, mcr. haraţe, ngr. χαράτσι. Cf. Cant. Ist. ot. 613.

***haracciŭ** m. cel însărcinat cu strîngerea haraciuluĭ.

Ur. III, 186 (d. 1803): să nu se supere de către *haraccĭĭ* şi zabeţiĭ acelor părţi cu cerere de haraciŭ...

— haračči, percepteur; bulg. arahčiĭa, serb. haraćiĭa. ngr. χαρατζής.

***hărăcer** m. sens identic cu „haracciŭ“.

Pop. 122: atuncea aŭ dat jalbă la Impĕrăţie *hărăcerĭ* despre marginea Dunăriĭ. Ur. VI, 239 (d. 1774): *hărăcerĭ* şi alţĭ zabeţĭ să nu-l supere cu cererĭ de haraciŭ şi de spinge...

Formă românizată corespunzînd bulg. serb. haračar, alăturea de haračiĭa.

haràm a. şi n. (şi **aram**) I. (adj. şi adv.) 1. afurisit, blestemat, opus luĭ „halal“; fig. pe nedrept, nemeritat.

Pann, 166 (V. halal); Id. III, 80: după cum *haram* venirĕ, astfel şi *haram* s'aŭ dus. Jip. R. Sat. 71: orĭ-ce cetate 'şĭ surpă *aram* averea şi viaţa vecinilor. Glos. 283: se alese *aram* de banĭĭ noştri.

2. câştigat fără muncă: „de haram“, pe nedrept.

Al. T. 546: să dee jalbă că i-aĭ luat o carbóvă chiar *de haram;* 1585: rĕzăşia mea care mi-aĭ mâncat'o *de haram* cu cărţĭ mincinóse, cu plastografiĭ; 1722: ce spuĭ tu, omule?.. vreĭ să-'ţĭ mănânc banĭĭ *de haram?* Sev. Pov. 31: nimenea nu mânca de la dînsu un ban *de haram*.

3. (în compoziţiune) fórte mare: **harambeţie** „beţie la tórtă“ (în cântecele ardelene).

Reteg. Trand. 40: Să-l plătim *harambeţia*, Să-l mulţumim vitejia.

II. (ca subst.) 1. blestem: „a mânca haram“, a spune minciunĭ (cf. turc. haram yemek „voler“, litt. manger de l'argent illicite).

Cr I, 310: *haram* de capul vostru! 240: măĭ, tartorule, nu mânca *haram* şi spune drept.

2. vită próstă şi fără stăpân (pl. haramĭ şi haramurĭ).

Glos. 283: un *aram* de cal, *aramĭ* de boĭ, un *aram* de vită. Al. P. II, 233: hăis, tu, *haram* de plug! Cr. I, 320: hăis, *haram!* cea, *haram!* S. Năd. 153: haĭ maĭ repede, *haram!* 185: are douĕ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

haramuri, vede-le-aș pelea pe gard! ȘEP. III, 15: vită de *haram*, vită de furat: 189: ho, *haram!* spre a opri și alunga vitele când dau năvală. MARIAN I, 189· Murgule, *haramule*, Lupii carnea ți-a mânca...

3. vagabond, tâlhar (cf. haramin și hărămuc).

— HARAM (ar.), ce qui est interdit par la loi, chose défendue, sacrée, impure; cum. haram „illicitus"; bulg. serb. haram (aram), alb. haram „injust", ung. haram „tâlhar", mgr. haramе, ngr. χαράμι. V. harem.

Vorbă pretutindenea populară cu sensuri variate și parte necunoscute în turcesce.

haramgiŭ m. tâlhar (într'un cântec dobrogén).

BUR. 128: Sturze, sturzule, *Haramgiule*, Tu beșliule...

***hărămuc** n. bandă, cétă (cf. haram II, 3).

REV. II, 386 (d. 1821): lua câte un *hărămuc* de ostași.

haràm-başa m. căpitan de tâlhari saŭ de haiduci, în poesia populară (cu var. **aram-başa** și **arimbaşa**).

TEOD. 627: *Aram-başa* de voinici Peste patru-zeci și cinci. BUR. 197: *Arimbaşa* m'o auzi Și el rĕŭ că s'o mâhni...

— HARAM BAŞY, commandant des haïdouks turcs Boué; bulg. baș-haramîia „chefs des voleurs"; serb. și ung. harambașa. V. vorba următóre.

haramìn m. 1. hoț de codru și în special haiduc (în poesia populară română și balcanică).

OD. I, 89: sînt la pórtă o mie și mai bine de *haramini* leviți cu sînețele gata de foc. CR. II, 68: m'a prins melianul și *haraminul* de Trăsnea... AL 65: Voi vitejilor, *Haraminilor!* ȘEP. V, 85 (d. Sucéva): *Haramin* dĕ Dunăre, In tóte crâșmele bè...

2. porecla țiganului (cu var. românizată **haramină**).

STĂNC. 304: bine, măi, *haramină*, cum să necinstesci tu mortul!

— HARAMI, brigand, voleur; bulg. serb. haramîia (aramîia), ung. haramia, ngr. χαραμίδης, latro.

Finalul -in, în forma românéscă, se datorește unei influențe analogice (cf. arapină, bașardină etc.).

haràriŭ n. 1. sac din pĕr de capră.

CANT. Ier. 105: un sac de nuci și un *hararĭŭ* plin de hameiŭ. NEC. 183: l'aŭ scos [pe Petru-Vodă] la câmp și l'aŭ culcat la pământ, învelit într'un *hararĭŭ* și l'aŭ sărit Împĕratul de 3 ori cu calul.

Var. (munt.): **haral** și **arar**.

TEOD 612: Bate Turcii de-i omóră. Și nu-i bagă prin *harale* De mi-i dă pe Olt la vale. DION. 177: Turcii se gătise să robéscă țara și aŭ venit un Pașă mare cu óstea lui și adusese sacĭ, *arari*, plini cu ștrénguri și curele și lanțuri, să lege robii.

2. un fel de țol gros și rar, țesut din pĕr de capră, din care se fac traiste pentru cai saŭ se acoper căruțe (Costinescu): sens special Munteniei.

TARIF 1870: *arar* de pĕr de capră pentru căruțe, pentru așternut.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— HARAR, grand sacoche de cuir ou de poils de chèvre qu'on charge sur les bêtes de somme Barb.; serb. harar (arar), ngr. χαράρι, sac de poil.

harbùz m. pepene verde saŭ lubeniță (se aude numaĭ în Moldova): originară din Africa intertropicală, planta se cultivă în țările calde, ca Sudul Europeĭ, maĭ ales în Grecia și Turcia.

CANT. Ier. 130: în gura gârliciuluĭ un *harbuz* punea. AL. T. 14: să mănânce vr'o doĭ *harbujĭ* necopțĭ; 555: negustor de *harbujĭ* și de ferăriĭ în Tîrgu-Frumos. ID. Pr. 203: lua cu el 2 *harbujĭ* groșĭ ca ceĭ de Bender. SEV. 49: Frunză verde de *harbuz*, Câte florĭ pe cósta sus...

— HARBUZ (KARPUZ), melon d'eau, pastèque (d. pers. harbuza, litt. măr pădureț); bulg. serb. karpuz, rus. arbuzŭ, pol. rut. harbuz, alb. karpuz, ngr. καρπούζι. Sinonimul occidental (fr. pastèque, sp. albudeca, port. pateca) derivă tot din Orient: ar. al-bitticha. id.

harbuzerie f. loc semănat cu harbujĭ.

AL. T. 608: furând nóptea harbujĭ și zămoșĭ de prin *harbuzării*. ID. Pr. 452 (d. 1821): Băcăliĭ și lipțcaniĭ Le aĭ făcut *harbuzeriĭ*...

harbuzesc a. zemos ca harbuzul.

ȘEȘ. V, 58: pere *harbuzescĭ*, fragede, față gălbie, gust dulce.

harèciŭ n. (și **areciŭ**) 1. licitare, adjudicare.

UR XVII, 95 (d. 1770): s'aŭ făcut *hareciŭ* în Divan asupra dumisale Vornicul.

2. adjudicat! (obicinuit repetat).

AL. Pr. 42: telalul strigă îndată: dece galbenĭ fata giudeluĭ! cine dă maĭ mult? una, două, treĭ. *hareciŭ!* ID. T. 404: Pungescu (scoțând répide o pereche de cărțĭ, taie répide un stos) Pĕ trebuliță?.. *hareciŭ!*.. stos!.. FIL. 241: *areciŭ!*.. *areciŭ*... odată... de două orĭ... cine dă maĭ mult? ORĂȘ. 25: *Areciŭ!* întâia óră! *Areciŭ!* de două orĭ! C'a treia óră sbóră! *Areciŭ!* cumpĕrătorĭ!

— HAREČ, termin de adjudicațiune cu care se invită a se oferi un preț maĭ mare (Lobel); ung. harács „prețuire, contribuțiune".

Termin juridic rămas în limbă (§ 71).

hareciluesc v. a adjudica (și fig.).

UR. IX, 203 (d. 1843): a treia di se va *harecilui* asupra aceluia care va da prețul cel maĭ folositor. AL. T. 1338: posturile se precupețesc, se *hareciluesc* în piață... cine da maĭ mult?

Vorba corespunde turc. HARAČLAMAK, adjuger și ung. harácsolni „a pune la contribuțiune".

harasladisesc v. a harecilui (formă grecizată usitată în epoca fanariotă).

COND. CARAGEA, p. 444: când va fi a se *harasladisi* nemișcătorul lucru cel dat în mezat din porunca stăpâniriĭ.

harasladismă f. hareciuire (vorbă eșită din us).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Cond. Caragea, p. 443: când lucrul nemișcător se va pune la mezat de pe buna voia proprietarului, *harașladisma* se va face la locul ce se va alege de către chiar vînd̦ătorul.

Formaţiune ibridă turco-grécă (§ 23).

harhalîc n. probabil: viaţă agitată și destrăbălată (în cântecele bucovinene).

Marian I, 7: Și-a trăit cu *harhalic*, Ca să scape de belic.

— harhar (pers. ḥar-ḥar), inquiétude, angoisse.

harhalae f. sgomot mare (în Moldova).

Ambele formaţiuni analogice (t. lyk=rom. lae) dintr'o formă primitivă *harhal saŭ *halhal.

***harèm** n. I. (la Turcĭ) 1. apartament reservat femeilor musulmane, litt. loc interdis saŭ sacru.

Al. T. 514: te ţine baba deaprópe... închisă ca într'un *harem?* Fil. 55: favoritele din *harem* ţiu în mână sórta împărăţieĭ turcescĭ. Al. 106: Dar eŭ, frate, mult, mĕ tem, De câzlariul din *harem*.

2. fig. totalul femeilor unuĭ musulman.

Ist. 1715, p. 17: eșind tot *haremul* cu câzlar-aga... Teod. 607: Unde Bâcul se răstia, *Haremul* se speria...

II. (la Românĭ) 1. partea palatuluĭ domnesc reservată Dómneĭ și femeilor sale, în opoziţiune cu „selamlîcul“ saŭ apartamentul destinat Domnuluĭ și suiteĭ sale.

Kog. 227: după venirea vesteĭ de Domnie nouă s'aŭ mutat în Curtea domnéscă, căcĭ se isprăvise tot salamlîcul și-l așternuse frumos, iar partea *haremuluĭ* aŭ rĕmas nefăcută. Gheorg. 312: Vornicul Dómneĭ și cu alţiĭ ce sînt din partea *haremuluĭ*. Cond. 1776, p. 80: cheltuiala cuhniĭ Curţiĭ gospod la 3 mese: la gospod, la *harem* și la cămara gospod. Doc. I, 302 (d. 1783): Vornic de *harem* cu vel-căpitan de dorobanţi; IV, 519 (d. 1795): 70 leĭ vornicĭ de *harem*, 29 leĭ izbașa și toţi fustașiĭ de *harem*.

2. soţia, fetele și slugile Domnuluĭ saŭ ale boierilor.

Dion. 201: aŭ simţit boieriĭ și aŭ dovedit, că cuvintele Pazvanduluĭ va să fie și în faptă și aŭ început a-și ridica calabalîcurile și *haremul*, trimiţĕndu-le pe la mânăstirele de la munte; 205: să se scóle cu ó-te să încungiure pe Ipsilant, Beiul Valahieĭ, căcĭ că s'aŭ dovedit că este hain, și să-l prindă viŭ pe el și pe toţi fecioriĭ lui și tot *haremul* lui, să-l trimiţă în obedĭ și lanţurĭ la Impĕrăţie; 206: aŭ plecat întâiŭ tot calabalîcul și *haremul* cu ginerii lui, iar Măria sa [Ipsilant] dacă aŭ isprăvit cuvîntarea cu boieriĭ, aŭ suit în caretă.

— harem (ar.), chose sacrée, lieu sacré, gynecée; appartement des femmes musulmanes; les femmes de la famille (d. harama „défendre, interdire“); bulg. serb. harem, alb. harĕm, gr. χαρέμι; sp. harem. V. haram.

harșà f. pătură împodobită cu cusăturĭ pe șéua caluluĭ, sinonim cu „cioltar“.

Beld 411: dvere, antimisurĭ eraŭ *harșale* pe caĭ. Bălc. 256: caĭ cu *harșale* de argint; 273: caĭ împărătescĭ cu *harșale* și frîne aurite. Od I, 73: caĭ domnescĭ acoperiţĭ cu grele *harșale* de fir și de mĕtă-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

surî. GHICA, 501: la alaiurî, boierii cei marî mergeaŭ călărî pe caĭ arăpeștî acoperiți cu *harșa* mare cusută cu fir.

Var.: (munt.) **arșa** și (arch.) **hașa**.

AR. 36 (d. 1821): cal roib cu șea turcéscă și cu *arșale* numaĭ cu fir. DION. 189: armăsarî împodobiți cu rafturî scumpe de argint și cu aur poleite și cu *haşalele* de catifea, cusute cu florî de sîrmă și cu ciucurași de aur împregiur. Doc. II, 403 (d. 1792): cu *haşa* postav.

— HAȘA (ar. gașiye), couverture, housse de cheval; bulg. serb. haşa (așà), ngr. χασᾶς (§ 94). Sinonimul occidental (fr. chabraque, germ. Schabracke pol czaprak) e tot turcesc: čaprak „housse de cheval enjolivée".

hasà f. madipolon.

UR. VIII, 181: cămeși și pantaloni de *hasa*. MARIAN, Inmormînt. 60: după ce aŭ spălat mortul, îl îmbracă într'o cămașă de *haşa* și în altă cămașă nouă însă de pânză subțire...

— HASSA (ar. ḥassa), espèce de calicot.

Vorba e specială Moldoveĭ și lipsesce aiurea.

hàsur n. rogojină maĭ bună (Glos. 286).

— HASYR, natte; bulg. hasăr, serb. hasura (§ 55).

Vorbă aprópe eșită din us.

hat n. cărare între douĕ moșiĭ.

CR. II, 46: Trăsnea dormia pe *hat*

— HADD (ar.), borne, limite, frontière.

Vorba e specială Moldoveĭ.

hatîr n. 1. favóre, grație, bunăvoință.

KOG. 216: numaĭ *hatîr* la acéstă slujbă nu încape; 201: să fie în scĭința tuturor, că se va pedepsi cu mare pedépsă, necăutându-i nicĭ pic de *hatîr*, de va fi boier mare orĭ și rudă. GHEORG. 305: bătrânului lón-Vodă i s'aŭ făcut și *hatîrul* acesta de către stăpân. DION. 186: Pasvandoglu i-aŭ dat răspuns, că-l va lăsa pentru *hatîr*, iar nu pentru vrajmășie, să iasă să se primble; 109: pentru *hatîrul* Impĕratuluĭ aŭ primit aceste țărișóre. BELD. 401: *Hatîr* la unii păzesce, nu lua nicĭ o para. AL. T. 141: tată-sĕŭ s'a făcut Vornic de *hatîrul* uneĭ plăcinte ce a trimis la masa domnéscă. FIL. 93: pe mine mĕ ține 12 mahmudele, dar pentru *hatîrul* domnieĭ tale o daŭ cu ḑece; 132: mĕ pizmuesc pentru *hatîrul* și trecerea ce am la Măria ta; 249: o să-ți fac acest *hatîr* și de voiŭ păți ceva, veĭ da séma la D-ḑeŭ. ISP. 270: se hotărî să vie într'o dóră maĭ mult de *hatîrul* lor de cât pentru vre o ispravă.

2. plăcere, poftă, voie bună.

ZIL. 84: Porții cu greŭ îĭ venia a face *hatîrul* Franțezuluĭ. AL. T. 399: n'am să ședĭ aci tótă nóptea pentru *hatîrul* tĕŭ. CR. I, 231: neputêndu-le strica *hatîrul*... 252: să-mĭ daŭ eŭ liniștea mea pentru *hatîrul* nu sciŭ cuĭ. GANE III, 33: dăruesce-ĭ averea luĭ pentru *hatîrul* meŭ! ISP. B. Sn. 83: fu nevoit să se scóle, ca să nu strice *hatîrul* cuscruluĭ. BUR. 109: Nu te văicăra, *Hatîru* nu-mĭ strica...

Vorba figuréză în câteva proverbe.

PANN III, 27: face *hatîrul* corbuluĭ, ca să învinovățéscă porumbul alb. ISP. Rev. I, 460: capul ți l'oiŭ sparge, dar *hatîrul* nu ți l'oiŭ strica.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— HATYR (ar. ḥatyr), bienveillance, égards, plaisir: alb. bulg. hatyr „dragoste“, serb. hater, mcr. hatăre „plăcere“, ngr. χατήρι (= χάρις).

Vorba, pretutindenea conoscută, e întipărită de o nuanță materială și de o trăsură de ușóră ironie.

hatîrgiŭ m. favorit.

JIP. R. Sat. 262: raḑele sórelui se resfrîng numaĭ asupra câtorva cunoscuțĭ *hatîrgiĭ*.

Formațiune analogică (§ 23).

havaiŭ a. azuriŭ (§ 105).

Doc. IV, 199 (d. 1793): o față giubea *havaiŭ*... IONESCU, 694: cu vitriol se face colórea verde, *havaie*, fistichie și sărarie... la *havaiŭ* și la negru-verde...

— HAVAYI (ar.), aérien, azuré (hava „air“); serb. havai.

havaleà f. I. (sensurĭ archaice) 1. pisc de munte.

IST. 1715, p. 34: pentru straja cetățiĭ fiind *havalea*; 80: muchea unde vine *havaléua* munteluĭ.

2. mandat, însărcinare: „a se face havalea“, a transmite, a însărcina (cf. turc. havale etmek „remettre, référer, recommander“).

UR. III, 202 (d. 1802): ocârmuirea spitalurilor, a școlilor și a drumurilor... să se facă *havalè* la boierĭi pământuluĭ. COND. 1813, p. 351: trimițênd împĕrătésca mirie la locurile ce se va face *havalea*.

3. fig. povară, greutate.

KOG. 239: Ragub-Paşa căuta vreme, ca să le vie de hac, să se înveţe a mai pune altă dată *havalea* în spinarea Vizirului.

II. (sens modern) sarcină impusă, corvadă, sinonim cu „angara“: un logofĕt de havalele ținea socotelile acestor exacțiunĭ (Fot. III, 304).

NEC. 249: *havalele* ce sînt orînduite la Cameniță nu le da și este cetatea flămîndă: 418: venit-aŭ câteva *havalele* asupra țării de la Pórtă: să facă 800 de salahorĭ și 150 care la cetate la Vozia. UR. II, 46 (d. 1786): caĭ la menzil, zaherè, salahorĭ și alte *havalele* ca acestea. Doc. IV, 263 (d. 1795): alte trebuințĭ și *havalele* cu care este însărcinată domnésca Mărieĭ tale țară. CR. II, 188: bir n'aveți a da și *havalele* nu faceți. ORĂȘ. (V. avaet); ID. II, 156: dar ele [decorații] sînt luate curat prin *havalele*.

— HAVALE (ar.), éminence (qui domine une forteresse); commission, mandat; serb. havala.

***havalagiŭ** m. cel ce strîngea banĭ biruluĭ.

AMIR. 136: mai făcut-aŭ Impĕrăția țărĭ și acéstă învoire, adică *havalagiiĭ* ce vor veni să nu le plătéscă lor îndată banĭ ceĭ orînduițĭ.

— HAVALAĞI, personne chargée d'une commission: ngr. χαβαλᾶς, inspecteur.

havàn n. I. (sensurĭ moderne) 1. piuliță, în părțile de jos ale Moldoveĭ (Etym. 2148).

2. mașină de tăiat tutun (în Muntenia).

II. (sens archaic) piuă pentru asvîrlirea bombelor.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Ist. 1715, p. 54: s'a dat poroncă la topci-başa să suie balghemezurile şi *havanurile* de cumbarale, ca să împrósce cetatea; 64: aŭ umplut carele de pămînt şi aŭ aşedat balghemezurile şi *havanurile* pe dînsele.

— HAVAN (pers.), mortier pour piler, pour lancer des bombes, appareil pour hacher le tabac; alb. bulg. serb. havan (avan), mcr. avane, „piuliţă“, ngr. χαβάνι.

hàvră f. sinagogă (vorbă fórte populară).

Al. T. 60: Acum credem în palavre şi ne certăm ca prin *havre* Pann III, 9 (prov.): Când pornesc toţi să vorbéscă, Parcă-i *havră* ovreiască. Xen. 56: n'aveţi să tăceţi odată! parcă sînt la *havră*.

— HÀVRA, synagogue (d. ebr. hevra „comunitate“); bulg. serb. havra (avra), mcr. havră.

havùz n. basin, reservoriŭ.

Ist. 1715, p. 81: grădini, *havuzurĭ*, puţurĭ, fîntâni... Amir. 169: făcuse Grigorie-Vodă o grădină fórte frumósă şi în grădină case domnescĭ, pe forma de Ţarigrad, că aşa şi meşterĭ aŭ adus; şi alături cu casele *havuzurĭ* şi cerdacurĭ şi alte lucrurĭ, şi apa umbla din *havuz* în *havuz* pe piatră prin tótă grădina şi aŭ numit acea grădină Frumósa. Bogd. Pov. 209: un *havuz* frumos pietruit numaĭ cu lespedĭ de marmură strălucitóre.

— HAVUZ (ar. havz), réservoir d'eau, bassin, citerne; bulg. havuz, mcr. havuze, ngr. χαβούζι.

Vorba e răspândită în Moldova şi Muntenia.

haz n. 1. plăcere, farmec, graţie.

Cr. II, 33: jucăriĭ pline de *hazul* şi farmecul copilăresc; 90: era şi frumósă, bat'o *hazul* s'o bată! Gane II, 221: moş Toma scie să spuie cu *haz*. Pann, 111 (prov.): Cât să te dregĭ pe obraz, Te aĭ trecut, numaĭ aĭ *haz*; 120: Gălcéva fără încăerare Nicĭ un *haz* nu are Marion, 4: ce *haz* ar fi avut un botez fără băutură? 81: ce nebunie, audĭ dracu! sciţi că are *haz*...; 106: are lipiciŭ, bată-l *hazu!*.. Teod. 304: Cât e Argeşul de mare, *Haz* ca Săbărelul n'are. Marian I, 39: Pe braţele bădiţiĭ, Unde-l *hazul* leliţiĭ... Şeĭ. I, 104: Bată-vĕ *hazu* neveste, Gură ca la voĭ nu este.

2. glumă, petrecere: „cu haz“, nostim, hazliŭ.

Al. T. 75: din toţi era maĭ cu *haz* d. Agachi Flutur, un berbant în doĭ perĭ; 833: să vedeţi *haz* acuş!

3. locuţiunea „a avea haz“, a fi nostim, amuzant.

Al T. 612: ar avea *haz* să-mĭ tragă o bătaie; 637: are *haz* că mĕ ia şi în rîs... 809: sciĭ c'ar avea *haz* să facem nunţile amîndoĭ într'o ḑi? Cr. I, 252: sciĭ că are *haz* şi asta.

4. „a face haz (de ceva)“, a se amuza, a rîde petrecênd (cf. turc. hazz etmek „avoir plaisir, se complaire, trouver du goût, aimer“: litt. faire plaisir).

Ist. 1715, p. 15: Impĕratul, de sus privind la mascaróne, aŭ făcut *haz*. Beld. 392: Făcea *haz*, afla plăcere, simţiaĭ că se mulţumia. Isp. 26: se uitară la stîrvul zmeóiceĭ şi făcură *haz* de dînsul; 34: făcea *haz* cum sare stropiĭ de apă, când o lovia. Crăs. III, 105: n'aveţi de ce face *haz*. Ghica, 499: fie-care la rîndul sĕŭ povestia câte o batjocură... şi făceaŭ un *haz* nespus.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

5. „a face haz (pe cineva)“, a ţinea la dînsul, a-ĭ plăcea mult

AL. T. 133: mĕ face *haz* Ministru; 1220: mĕ facĭ *haz?* nu-ĭ aşa?

— HAZZ (ar.), plaisir, félicité, contentement, goût: mgr. haze, ngr. χάζι, agrément.

Vorbă interesantă prin sensurile eĭ variate şi prin derivaţiunile-ĭ curat românescĭ.

hazliŭ a. plăcut, nostim (sinonim cu „mucalit“).

AL. T. 187: auḑisem că eştĭ tare *hazliŭ;* 1659: ian maĭ spune. că eştĭ *hazliŭ* de tot. CR. I, 76: un băet aşa de chipos, de *hazliŭ*: 164: şi focu-ĭ *hazuliŭ*, dar tare rĕŭ te pîrjolesce. GANE II, 245: eraŭ *hazliĭ* şi duioşĭ de vĕḑut aceştĭ doĭ bătrînĭ. MARION. 89: întîmplarea luĭ *hazlie*, ca să nu ḑic caraghiósă.

Formaţiune analogică (§ 23).

hăzos a. plin de haz, graţios.

CR II, 89: şi alte iznóve *hăzóse* ca acestea. ŞEP. I, 221: nu-ĭ frumósă, da-ĭ *hăzósă*.

Vorba, sub acéstă formă, e specială Moldoveĭ.

haznà f. (şi **haznea**) I. [deposit de banĭ] 1. vistieria ţărĭĭ, tesaurul Statuluĭ.

N. COST. 26: *haznéua* împĕrătéscă tótă, cu tunurĭ, cu erbărĭĭ, le-aŭ luat tóte Nemţiĭ. DION. 170: le-aŭ poruncit să ia banĭ din *haznalele* împĕrătescĭ. VĂC. 295: Turcii n'avea gătire de óste din vreme, nicĭ de *haznele*. UR. VI, 449 (d. 1774): să facă haraciul teslim la împĕrătésca mea *haznea*. AL. T. 1388: să cumpere otcupul ocnelor pe 5 anĭ, cu preţ destul de folositor pentru *hazna*. GANE II, 269: căpitanul pe a cărui cap aĭ pus preţ aurul *haznaleĭ*. CR. I, 67: am să-l daŭ în *haznaua* cu banĭĭ.

2. tesaur, comóră în genere.

OD. I, 122: bogăţiĭ adunate de prin tóte ţĕrile vecine în *haznaua* Patriarchieĭ; 148: o culă în care se aflaŭ paraclisul, *haznaua* saŭ comóra şi patul domnesc. PANN, 60: un Sultan ca tine bogat cu *haznale*... ISP. 371: să maĭ mergem şi pe la *haznaua* împĕrătéscă STĂNC. 283: împĕratul puse de 'l prinse şi'l aruncă în *haznaua* de banĭ, unde eraŭ galbenĭ sclipitorĭ.

Vorba revine adesea în poesia populară (şi sub forma **azna**).

TEOD. 481: Smarandul *haznalelor*, Din dărul cadînelor; 588: Haĭ, c'am găsit d'o *hazna*, Dór d'om câştiga ceva; 644: Descuie pórta, c'aduc averea, Deschide uşa, să bag *haznaua*. WEIG. Rum. Dialekte, 77 (d. Olt): Descuie pórta să bag *aznaua*. BUR. 195: Mare tainiţă făcea, *Haznalele* le îngropa.

3. cassieria judeţuluĭ (maĭ mult ironic).

AL. T. 226: tot Leonaş a furat şi banĭĭ *haznaleĭ*.

4. (sens archaic) sumă de banĭ în valóre de maĭ multe pungĭ.

NEC. 259: aŭ sosit şi un Paşă cu o mie de inicerĭ şi cu 800 de pungĭ de banĭ. *haznéua*...

II. [deposit de apă] 1. (sens archaic) reservoriŭ de apă.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AMIR. 169: acest Grigorie-Vodă aŭ adus şi apa de la *hazna*, cu mare cheltuială şi cu meşterĭ aduşĭ din alte ţărĭ. KOG. 228: Măria sa aŭ făcut o *haznea* mică în treĭ colţurĭ la pórta curţiĭ Domnescĭ, dinaintea *haznaleĭ* ceĭ marĭ a tătăne-sĕŭ. IST. 1715, p. 111: la izvóde este făcută *hazna* cu boltă de piatră. DOC. IV, 402 (d. 1793): *haznaua* apelor ce se împărţesce în oraşul Bucurescĭ.

2. (sens modern) canal de scurgere, cloacă.

BOGD. Com. 5: du-te fuga la *hazna* ş'adă apă sa-l daŭ să bea. MARION, 35: turna pe gât ca într'o *hazna*. GHICA, 498: podelele aruncaŭ în sus din *hazna* stropĭ de noroiŭ.

— HAZNA, HAZNÈ (ar. ḥazine), trésor, trésorerie, trésor de l'État, caisse d'un département, tribut payé annuellement par une province: somme de 36,000 bourses turques; dépôt, réservoir d'eau; cum. kazna „gazophylacium"; bulg. serb. hazna „comóră şi basin", vsl. pol. rus. kazna „fiscus"; alb. hazne, mcr. hăzná, ngr. χαζνές (καζνᾶς); sp. alhacena, „dulap". V. magaza.

Vorba a supravieţuit în ambele eĭ accepţiunĭ fundamentale, comóră şi cloacă, accepţiunĭ deopotrivă respândite în Muntenia şi Moldova.

haznagiŭ m. vistiernic (în poesia populară).

ŞEĻ. III, 214: Haznalele mi-şĭ sosiaŭ, *Haznagiiĭ* mi-şĭ strigaŭ...

Formă paralelă cu „haznatar" (V. Partea II), sufixul turc. -giŭ şi cel persan -far indicând deopotrivă un nume de agent.

hèlbet! int. (şi **elbet**) las' pe mine!

AL. T. 100: să mĕ puĭ în pensie, ca pe ceĭ mulţĭ... că *helbet!*.. póte să aĭ şi d-ta vr'odată nevoie; 402: despre traiŭ?.. *helbet!*.. feţĭ logofeţĭ de soiul nostru, cu meseria stosuluĭ şi a banculuĭ, nu pier în Iaşĭ; 999: dacă-l tréba pe înghite-agachi... *helbet!* nu te-om da noĭ de ruşine. CR. I. 128: *helbet!* o nópte nu-l legată de gard; 213: *helbet!* vom putea veni la hac şi spînzuluĭ. ZANE, 632 (prov.): *Helbet!* picior de rac! D'oiŭ muri să nu ţi-o fac! (a rĕsplăti rĕul ce ni s'a adus). CAL 1881, p. 23: *elbet!* dice turcul, nu aduce anul ce aduce césul.

— ÈLBETT (ar.), certainement, enfin, après tout; serb. elbet (helbet) „negreşit".

Vorba se aude maĭ ales în Moldova.

helbetim adv. de bună sémă, de sigur.

XEN. 185: aĭ să-mĭ încapĭ în mână. *helbetim!* BOGD. Com. 175: *helbetim!* o da D-ḑeŭ şi ne-a veni iar apa la móră.

— ELBETTIM, j'en suis sur.

herghelìe f. (şi **erghelie**) 1. turmă de caĭ.

M. COST. 319: aŭ aflat tótă ţara pre acasă cu dobitóce, cu *herghelii*. NEC. 238: se sloboḑiaŭ furiş în Moldova şi în Bugiac de apucaŭ *herghelii* a cuĭ găsiaŭ. CANT. Ier. 75: era un boiar, carele avea câte-va *herghelĭ* de iepe. BELD. 376: *Herghelĭ*, cirezĭ şi turme, după dînsul trimetea. XEN. 5: în fundul ogrăḑiĭ s'aflaŭ grajdurile carĭ adăpostiaŭ o *herghelie* întrégă. DELAVR. 25: prindea harmăsarul

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

din *herghelie* cu dinții de mările nasului. Isp. 23: ea nu voiesce nici în ruptul capului să-l iubéscă până nu-i va aduce *erghelia* ei de iepe.

Vorba figuréză într'un proverb și în poesia pop.

Pann I, 134: *herghelie* de o iapă ciufă și braniște numai de o tufă Nu se face nici odată. Marian I. 125: Nouĕ *herghelii* de iepe, Sprintene, iute și sirepe. Bur. 122: *Herghelii* de cai avea, Pe tóte mi le dedea.

2. loc de prăsilă și de crescere a cailor (sens exclusiv modern): *Herghelia* de la Nucet.

— hergele (pers. har-gele „troupeau d'ânes"), haras, établissement destiné à la reproduction de la race chevaline Barb.: bulg. hergile, serb. ergela, mgr. irgilie.

herghelígiŭ m. (și **hergelegiŭ**) păzitor de herghelie.

Ant. Ier. 75: avea la iepe și un *herghelígiŭ*. Cond. 1776, p. 40: *herghelígii* pentru păscutul cailor. Al. T. 1236: de n'aș sci că-l beizade, aș crede că-l *herghelegiŭ*. Delavr. 260: ciobanii, văcarii și *herghelegii*.

— hergeleĝi, id.: bulg. hergileži'a, serb. hergelaš, ngr. χεργελετζής (despre bănățénul argelar: § 34).

hicĭ adv. de loc (însoțit de o negațiune): „cât hicĭ, nicĭ hicĭ", nicĭ de cum.

Al. T. 284: înțelegĭ tu ceva, Măriucă? — Ba cât *hiciŭ*...; 409: îĭ cunosceai mai mult? — ba cât *hiciŭ*...; 457: ba nici *hicĭ*...; 697: scii să citescĭ, de Tudorică? — ba cât *hiciŭ*. Cal. 1882. p. 20: nu găsiaŭ *hicĭ* copacĭ de umbrit.

— hič (ar.), rien; alb. bulg. serb. hič; rut. nehyč „nicĭ hicĭ". Despre particule (§ 25).

hindìchiŭ n. (și **hendechiŭ**) I. (sens archaic) termin militar: șanț de întărire, sinonim cu „meterez".

Amir. 130: aŭ mers de aŭ scris hotarul Moldovei, care se începe de la *hindichiul* lui Traian, împĕratul Rîmului, și merge până în Nistru. Kog. 200: aŭ mai scos un bir pentru săpatul *hindichiului*, căci aŭ găsit cu cale ca să încungiure hora cu șanț împregiur, ca să nu vie fără de veste Turcii și Tătarii să-l calce. Ist. 1715, p. 93: cu mare năvală aŭ intrat în *hindichiŭ*; 112: cetatea este ocolită cu *hindichiurĭ*. Cant. Ier. 14: meteriz, șanț, *hendec*; 201: fiul în giur-împregiur cu *hendec*, după obiceiŭ, să se încungiure și să se închidă. Nec. 394: s'aŭ întors iară la Galata și aŭ făcut *hendechiŭ* împrejurul taberei.

II. (sensurĭ moderne) 1. șanț, în genere.

Crăs. IV, 237: pe malul *hindichiului* cresceaŭ nisce tufare.

2. fig. (sub forma **handic**) adîncime, taină (?).

Sev. Pov. 252: D-deŭ care scie tóte *handicurile* babei și cum se înțelesese cu mama dracilor...

— handak, hendek (ar.), fossé, retranchement autour d'une placé forte, d'un village: serb. hendek (endek), mgr. hăndache, ngr. γαντάκι.

hurmùz n. mărgăritar de sticlă.

Rev. I, 338 (f. de z. 1669): șése șiruri mărgăritar *hurmuz*. Șez. I, 13: Dar sub capu-i ce i-a pus? Perinuță de *hurmuz*; 107: Și la gât cu o basma albă Și cu *hurmuz* de cel bun.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Var.: **hormuz** și **urmuz**.

Ur. XI, 225 (d. 1745): cercel cu un fir mărgăritar *hormuz*. Tarif 1792: mărgăritar mincinos, *urmuz*. R.-Cod. 196: Flóre de *urmuz*, Pe Mureș în sus...

— HURMUZ, HORMUZ (pers.), Urmuz, oraș lângă golful Persic de unde a venit mărgăritarul în comerț (§ 103).

huzmèt n. (și **uzmet**) I. (sensuri archaice) 1. dar făcut ca omagiŭ.

Pop. 44: Constantin-Vodă cu multe feluri de meșteșuguri se nevoià, ca să nu dea ochi cu Turcii cei mari nici în oștire nici în alt unde-va, dând *huzmeturi* sute de pungi și alte daruri de stingea țara. Id. 23: aŭ muncit în tot chipul să dea bani Turcilor, un *uzmet*, și să-l lase în țara lui.

2. dare vexatóre, sarcină.

Zil. 7: să scóță văcăritul, un *huzmet* prea blestemat.

3. venit principal al țării acaparat de Domnie și constând din ocne, dijmărit, vinăriciŭ, oierit și vămi cari se vindeaŭ celui ce da mai mult (Fot. III, 271).

Rev. II, 411 (d. 1821): un prieten a cumpĕrat *huzmetul* dijmăritului din județul Oltului. Ar. 169 (p. 1821): veniturile Domniei precum vămi, ocne și alte *huzmeturi* și obicinuite dăjdii; 209: acești voevozi luaŭ veniturile *huzmeturilor*, adică a desetinei, goștinei și vădrăritul dimpreună cu ale vămilor și ocnelor. Fil. 20: cumpĕrâ mai întâiŭ calemul vinăriciului, al oieritului și mai în urmă *huzmetul* spătăriei. Ghica, XV: veniturile celelalte, otcupurile saŭ *huzmeturile*...

II. (sens modern) slujbă, funcțiune.

Doc. IV, 241 (d. 1793): cu ajutorul și *huzmetul* Măriei tale li se va face și acestora căduta pedépsă. Ur. III, 173 (d. 1802): la câte *huzmeturi* și trebi ai strălucitei mele Impĕrății ai fost rînduit. Al. T. 1240: ian să iee un *huzmet*... un *huzmet?* adecă o slujbă...; Fil. 35: ia-i *hazmetul* din mână și vei vedea, cum va veni țara întrégă cu jelbi împotriva lui; 91: peste puțin timp aŭ să ia vre-un *huzmet* gras; 98: apoi l'ai miluit cu *huzmet* și boierie; 248: dar banii aceștia îmi trebuesc acum, căci sînt fără *huzmet* de atâta timp și n'am cu ce să-mi hrănesc nevasta și copiii; 133: de nu voiŭ împlini voința lui Caragea, voiŭ fi depărtat din *huzmet;* 226: l'a boierit și l'a pus în *huzmet;* 250: acele *huzmeturi* grase ce le înlesnea o viață de satrapi; 261: Dinu Păturică este boier cu caftan și se află în *huzmetul* țării.

— HYZMET (ar. ḫyδmet), service de domestique, ministère, charge, emploi, fonction, commission, présent dont on fait hommage à quelqu'un: bulg. serb. hizmet „serviciŭ", mcr. huzmet, ngr. χουζμέτι.

huzmetar m. slujbaș însărcinat cu strîngerea huzmeturilor.

Delavr. 165: góna ce dedea *huzmetarilor* vitregi.

Formațiune românéscă corespunzînd turc. HYZMETKIAR, serviteur, domestique, employé (de unde mcr.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

huzmichiar „servitor“, bulg. hizmekiar, serb hizmećar, ngr. χουζμετκιάρης).

huzùr n. (și **uzur**) odihnă, viață comodă.

AL. T. 113. trăiam cum trăiam ... greŭ, dar în óre-care *huzur* ... 1031: la închisóre 'i fi mult mai *huzur* de cât în dulapul ista. CAL. 1895, p. 87: se vĕdu mai uşurat şi mai de *uzuru* sĕŭ.

— HUZUR (ar. tranquillité), bien-être, repos; serb. uzur, ngr. χουζούρι, repos.

Vorba circulă mai ales în Moldova.

huzuresc v. a fi saŭ a merge bine cuiva, a trăi în tihnă, a duce o viață liniștită.

CR. I, 7: sócra *huzuria* de bine; 153: uitase acum de urît şi *huzuria* de bine; II, 18: 'mi ține socotélă ban cu ban şi *huzuresc* de bine; 24: opinca-i bună, săraca! îşi şede piciorul hodinit şi la ger *huzuresci* cu dînsa. S. NĂD. 181: bărbatu-su bolesce şi ea *huzuresce*.

Formațiune verbală corespunḑênd sĕrb. uzuriti și ngr. χουζουρεύω, reposer.

I

Iabaşà f. 1. cieşte de apucat nasul cailor când se potcovesc.

2. fig. şi fam. căpĕstru, frîŭ.

ISP. ŞN. 70: târdiŭ te aĭ deşteptat, bărbăţele, acum eştĭ cu *iabaşéua* de nas.

Var.: **ievaşea** (Glos. 299, 301).

— YAVAŞA, tenaille de bois avec laquelle on serre le nez d'un cheval retif quand on le ferre (§ 105).

iacà f. 1. guler de haină femeiască, pelerină.

TARIF 1870: *iacale* de blană căptuşite.

2. fig. în locuțiunea „a pune cuiva iacaua“ (Polysu, 141), a ruga cu stăruință pe cine-va (cf. yaka silkmek „implorer l'aide, demander protection“, litt. secouer le collet).

— YAKA, collet d'un vêtement; mcr. iacá „guler de cămașă“, bulg. serb. ĭaka, ngr. γιακᾶς.

iàdeş n. (în Mold. **iedeş**) 1. os crăcănat din capul pieptuluĭ la găinĭ.

ŞEP. I, 152: osul de la pieptul găineĭ (*iedeşul*) tras de doĭ, la care rĕmâne hîrleţul în mână, are să-l îngrópe pe cel alt.

2. un fel de prinsóre cu acest os între două persóne: cel ce dă un obiect primitoruluĭ, care nu ḑice: „sciŭ“, trebue să ḑică „iadeş“, dacă voiesce să câştige rĕmăşagul.

MARION 1889, No. 64: scóse osul de la pieptul puiuluĭ ... *iadeş!*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

qise el, aĭ să ne prindem! AL. T. 1027: Zoiţa — (dându-ĭ cheia). Dacă nu mĕ credĭ, poftim cheia... (Kiulafoglu ia cheia). *Iadeş!* am câştigat rĕmăşagul! 1020: de când am pus *iedeş* amîndoĭ, n'am cap să mĕ odihnesc.

— YADES (pers. yad-est „je m'en souviens"), espèce de pari ou défi de mémoire qu'on fait en rompant un petit os: celui de deux joueurs qui reçoit de l'autre un objet sans dire yad-est, paie un gage (d. yad „mémoire, fourchette"): mcr. iadeș.

iahnie f. mâncare de zarzavat cu bucăţele de carne saŭ pesce (la orășenĭ și la sătenĭ).

FIL. 57: vase de cositor pline cu *iahnĭ*, cu plachiĭ, cu morun gătit. VULP. 13: Că ţi-am pus ţie, Aci-o tipsie Cu *iahnie*.

Var.: **iacnie, icnea, iehnea** și **ihnea**.

GHICA, 66: *iacniile* și plachiile; 76: *ihnelele*, ostropĕţurile... AL. T. 1260: veĭ face o *ihnea* cu cépă. NEGR. I, 286: *ihnelele* și cataifurile.

— YAHNI (pers. yahni), hachi et étuvée de viande, poisson et volaille; bulg. serb. ĭahnilă, mcr. iahné, ngr. ἰαχνί. Despre mâncările de legume (§ 87).

iehneluță f. diminutiv (Negr. III, 87).

iàmă f. I. (sens archaïc) termin technic militar: năvala dușmanuluĭ spre a jăfui: „a da iamă", a năvăli asupra vrăjmașuluĭ.

IST. 1715, p. 121: aŭ dat Turciĭ *iamă* într'înșiĭ. BELD. 410: Armele după ce *iama* câte aŭ fost le-aŭ făcut.

II. (sens modern) afară din sfera militară: pradă, jaf, în locuţiunile „a face iamă" și „a da iamă", a face jaf saŭ risipă, a cheltui fără cumpĕt.

AL. T. 1264: te-am lăsat să daĭ *iamă* în averea mea; 1338 îșĭ însusesce dreptul a face *iamă* în iconomiile Visterieĭ. Xen. 185: să scoţĭ ómenĭĭ la lucru... și să dăm și *iamă* în prestaţiĭ? ORĂȘ. II, 139: nisce pungașĭ care îĭ da *iamă* pe la cigmigea.

Var. (archaică): **iagma**.

IST. 1715, p. 96: să nu dea iniceriĭ *iagma*. DUM. 19: otaculuĭ i se dete *iagma*.

— YAMA (yagma), incursion, pillage, butin; serb. ĭagma. Termin militar generalizat în limbă (§ 28).

***iagmaladisesc** v. a prăda, a jăfui (sens exclusiv militar).

DUM. 19: Tătariĭ în urma Vizirului *aŭ iagmaladisit* urdiea; 53: *să iagmaladiséscă* orașul. HRIST. (1818): Să dea foc și să robéscă și *să iagmaladiséscă*.

— YAGMALAMAK (aor. yagmalady), piller, enlever; serb. ĭagmiti „a înhăța".

iamurlùc n. un fel de ipingea.

TARIF 1792: *iamurlucele* ce se fac aicĭ de postav de ţară și merg

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

la țara turcéscă saŭ la Moldova. Doc. II, 292 (d. 1791): lucrul ce-l vînd gata șalvaragiiĭ din prăvăliĭ, cum șalvarĭ, dulămĭ, mintene, giubele, *iamurluce.*

Var.: **emurluc, ermuluc** și **imurluc.**

Alexandria. 37: scóseră plașca și *emurlucul* luĭ Solomon. M. Cost.[2] 521: *ermulucul* de pre Alexandru Vodă. Tarif 1870: ipingele roșiĭ și negre numite *imurluce.*

— yamurluk (yagmurluk), manteau pour la pluie, imperméable (d. yagmur „plóie"): bulg. ĭamurluk „zeghe", rus. ĭemurlukŭ, pol. jarmuluk.

Astădĭ vorba pare a fi eșit din us, alungată fiind de sinonimul sĕŭ „ipingea".

***iasîc** n. un fel de joc cu gologanĭ (după cum cădeaŭ dos orĭ față, adecă cu efigia saŭ cu turaua).

Fil. 29: uniĭ jucaŭ nucĭ, alțiĭ *iasîc* și tura, alțiĭ iarăși jucaŭ la o para cinci și stos pe despuiate.

— yazy, écriture: bulg. (igrałа na torа i) iazа: mcr. tura-ĭază „efigia monetelĭ". V. tura.

iasmìn m. flóre de grădină numită obicĭnuit „iasomie", de aceiași origină (Etym. 1869: Glos. 299).

Cant. Ier. 23: *iasimin,* un fel de copăcel, se suie ca viță și face florĭ albe cu puțin ghiulghiuli amestecate, prea frumos mirositóre.

— yasmin (pers.), jasmin; serb. ĭasemin (čibuk), ngr. γιασουμί (de unde forma paralelă „iasomie"): din aceiași vorbă persană: sp. jazmin, it. gelsomino, fr. jasmin.

iatàc n. 1. (în Mold. **etac**) cameră particulară și în special odaie de culcare mică și ascunsă în zid, alcov.

Dion. 186: capigiiul cu arapul aŭ intrat în *iatac* la Vodă; 198: și săvîrșindu-se Divanul, s'aŭ dus Impĕratul la *iatacul* luĭ și ceilalțĭ la ale sale. Beld. 402: în biserică, *etacurĭ* făcênd, s'aŭ statornicit. Al. T. 351: cum dracu să trec prin *etacul* clónțeĭ, fără ca să mĕ bage de sémă?.. 771: s'a dus să tragă un ciubuc în *etacul* gazdeĭ. Xen. 66: în *etac* aședă un pat cu polog. Fil. 234: se pomeniră cu coconul în mijlocul *iataculuĭ* cu un iatagan în mână... Ghica, 4: eram la ușa *iataculuĭ* domnesc; 9: intraĭ în *iatacul* boierului; 494: *iatacurĭ* și cămărĭ cu arcade și bolte învîrtite.

Cu acest sens și în cântecele populare.

Al. 111: Și la sînu-ĭ mi-l strîngea, Și 'n *etac* că mi-l ducea. Teod. 535: Pe scăriță se suia, La *iatac* că nemeria.

2. (sens archaic), gazdă de hoțĭ.

Ist. 1715, p. 55: sclavonuluĭ ca unuĭ ciarșit și imanuluĭ ca unuĭ *iatac* aŭ poruncit de le aŭ tăiat capetele.

— yatak, lit, couchette; agent secret des voleurs, receleur (d. yatmak „être couché"): bulg. ĭatak „cumĕtru", serb. ĭatak „pat și gazdă de hoțĭ", mcr. ietache, ngr. γιατάκι, hospitium nocturnum latronum Pass.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Sinonimul occidental „alcov“ e asemenea de origină orientală (cf. cubea), precum în genere mobilele de odihnit: divan, otomană, sofa...

ietăcel n. (și **etăcel**) iatac mic.

Cră̆s. II, 115: *ietăcelul* era micuț, dar curățel; 46: se ascunsese într'un *ietăcel*.

iatagàn n. (Mold. **iartagan**) pumnal turcesc încovoiat cu două tăișuri.

a. în literatură:

Dion. 180: dând Turcii năvală în Nemți, i-au început a secera cu săbiile și cu *iataganele* ca pe verde și cumplit îi tăia de rînd. Al. T. 227: mi-am pus pistólele și *iartaganul* la brîu. Gane I, 80: ținea într'o mână punga, în cealaltă *iartaganul*. Fil. 14: cu pistóle și *iatagan* la brîu; 111: muiați-le spinarea cu muchile *iataganelor*. Od. I, 132: înarmați cu *iatagane* de Horasan și cu sînețe frâncești. Ghica. 264: săbii, *iatagane*, pistóle, suliți și topóre acoperiau pereții de jur împrejurul icónelor.

b. în cântecele populare.

Al 87: Că ți-oiu trage un *iartagan*, De-i sări ca un șoldan; 131: *Iartaganul* apuca, Printre Turci se arunca. Teod. 500: Pe la brîne cu pistóle, După mâni cu *iatagane*.

— yatagan, long couteau, cimeterre: bulg. serb. alb. ĭatagan, pol. atagan, ung. jatagány, ngr. γιαταγάνι; sp. yatagan. Despre arme (§ 67 și 105).

iaùrt n. lapte gros și acru: iaurtul e o mâncare eminamente turcéscă, fórte prețuită în Asia și din timpurile cele mai vechĭ Turcii aŭ excelat în preparațiunea acestuĭ aliment bun și sănătos (Vámbéry, Türkenvolk, 209). De la Turcĭ vorba trecu, ca termin păstoral, la tóte popórele balcanice.

Al. T. 142: Cu *iaurt*, cu plăcințele, Te făcuși vornic, mișele.

Vorba figuréză în câteva proverbe.

Isp. Rev. II, 150: cine are piper mult, pune și în *iaurt*. Golescu: s'a ars baba la curcut, suflă și în *iaurt*. Oră̆ș. II, 9: cel fript astădi în lapte suflă mâine și în *iaurt*.

Var. (munt.): **iogurt** (V. igurțélă).

— yo(g)urt, lait caillé préparé d'une façon particulière aux Orientaux; bulg. ĭagurt (ugurt). serb. ĭogurt, ngr. γιαγούρτι (ιαούρτι). Despre terminologia pastorală (§ 105).

igurțélă f. lapte închegat din care se face urdă.

Teod. 516: Brânză albă la întărélă Și urdă la *igurțélă*.

Vorba derivă dintr'o formă iogurt, paralelă cu „iaurt“, și corespunzând turc. yogurt.

iaurgiŭ m. cel ce vinde saŭ face iaurt.

Teod. 120: Măi *iaurgiŭ*: ia stai! Cum dai cotul de iaurt?

Var. (archaică): **iugurgiŭ**.

Fot. III, 286: 100 lei lui Aga de la *iugurgii*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— YO(G)URTGU, vendeur de lait caillé.

ibrìc n. vas de apă, de sticlă saŭ de tinichea (de spĕlat saŭ de fiert).

CUV. I, 215 (d. 1588): un *ibric* poleit. NEC. 199: dacă aŭ descălecat Impĕratul supt saivan, Duca-Vodă i-aŭ închinat multe daruri: câţi-va cai turceşti cu podóbe scumpe şi lighian cu *ibric* de argint. REV. I, 337 (f. de z. 1609): un *ibric* cu medelniţă. UR. XI, 225 (d. 1745): un lighian cu *ibric* vechiŭ. TARIF 1792: *ibrice* de cafea oca 6 bani. BĂLC. 259: ofiţerii şi pajii prinţului Transilvaniei aduseră lui Mihaiŭ-Vodă, din partea lui Bathori, şése pahare mari de aur smălţuite, un *ibric* şi un lighian de argint.

— IBRIK (ar.), aiguière; bulg. serb. alb. ibrik, pol. imbryk, mcr. ibric, ngr. μπρίκι.

Vorbă fórte rĕspândită şi fără alt echivalent.

ibricel n. ibric mic (Glos. 299).

***ibrictàr** m. slujbaşul Curţii care da Domnului de spĕlat (după datina orientală), numit şi **Vel-ibrictar**.

COND. 1776, p. 77: 240 lei léfa pe an [lui] *Vel-ibrictar*. FOT. III, 310: *ibrictarul* capĕtă 20 lei pe lună.

— IBRIKTAR AGA, officier de l'aiguière chargé de répandre de l'eau sur les mains du Sultan pour les ablutions; serb. ibriktar. Cf. Cant. Ist. ot. 633.

ibrişìm n. (şi Mold. **ibrişin**) 1. mĕtase rĕsucită, tort de mĕtase. Cu acest sens vorba figurézĕ:

a. în literatură:

REV. I, 340 (f. de z. 1609): un brîŭ roşiŭ de *ibrişim*. TARIF 1776: bumbi de *ibrişim* oca 220 bani. TARIF 1792: *ibrişim*, feluriul de mĕtase, oca 40 bani. REV. II, 334 (d. 1821): două pungi, una de aţă, alta *ibrişim*. FIL. 29: alunarii şi vînzĕtorii de şerbet din Fanar cari purtaŭ pe cap fesuri mici cu funde stufóse de *ibrişim*.

b. în cântecele populare:

TEOD. 419: Cu haine de fir şi de *ibrişin*. MARIAN I, 20: C'o sfară de *ibrişin* De la mândra mea din sîn. BUR. 107: Cu fir de *ibrişin*, Postav de cel bun.

2. fig. bobîrnac, alusiune fină şi muşcătóre.

CR. II, 94: ne trage câte un *ibrişin* pe la nas despre fata popii; 153: bĕtrânii dădeaŭ şi ei tinerilor câte un *ibrişin* pe la nas, numindu-i bonjurişti, duelgii, pantalonari...

3. (adj. şi adv.) fin, subţire ca ibrişimul: „cuţitul taie ibrişim", ca briciŭ; „vînt ibrişim", rece, care te taie în faţă (Polysu).

— IBRIŞIM (pers. soie), soie torse, soie filée; bulg. serb. ibrişim, mcr. brăşime, ngr. μπρισίμι.

Sensul metaforic e propriŭ limbei române.

ibrişinar m. rĕsucitor de mĕtase.

Formă românéscă paralelă cu „ibrişimgiŭ".

ibrişimgiŭ m. neguţător de ibrişimuri.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Fil. 138: căciula cu rótă a bogasierului şi calpacul de blană al arménului *ibrişimgiŭ*.

— ibrişimgi, fileur de soie, marchand de fil de soie.

ichiŭ n 1. arşic mai mare şi mai greŭ, obicinuit plumbuit, cu care se lovesc alte arşice (în Moldova ichiul se numesce „ţap“).

Isp. Juc. 75: o capră preţuesce cât douĕ miele, o sólbă cât treĭ, un *ichiŭ* bun n'are preţ. Ghica, 300: dacă intra odată cu *ichiul* în armén, se punea lenghiŭ, de nu mai lăsa oscior pentru ceialalţi băieţi.

2. fig. córdă simţitóre.

Marion 1895, N. 18: fi aşa de bună cum te arată chipul — mĕ lovia la *ichiŭ*, moftangiul.

3. fig. clenciŭ, piedecă, greutate.

Marion 1892, N. 50: tréba ar fi mers strună, dacă nu era un *ichiŭ*...

— yek, coup dans le jeu d'osselets (§ 42).

Sensurile figurate sînt propriĭ limbeĭ române şi sînt împrumutate din jocul în arşice.

iedèc n. (saŭ **edec**) 1. cal de paradă, povodnic.

Gheorg. 332: purcegênd Domnul împreună cu Paşa de acolea iarăşĭ, înaintea Domnuluĭ şi înaintea ómenilor luĭ ceĭ aleşĭ eraŭ *edecurile* Paşeĭ. Fot. III, 248: după acésta urméză treĭ *iedecurĭ*, adică caĭ cu frâie înfrate şi cu arşale strălucite, fără călăreţi. Od. I, 291: mulţime de caĭ, mulţĭ armăsarĭ nechezând, povodnicĭ, *iedecurĭ* cu harşale de sus până jos, strălucind de aur şi de argint.

2. (termin de marină), remorcarea uneĭ luntre: „a trage la iedec“, a remorca o luntre.

Od. I, 140: un pescar turc trăgea la *iedec* în tăcere caicul seŭ încărcat. Crăs. I, 41: la *iedec* luntrea va merge mai uşor.

3. lucrurile unuĭ tot: *iedecul* caseĭ.

Basme I, 129: am voĭ să vedem tótă curtea Măriei tale adică tot *iedecul* de slugĭ, bărbaţĭ, femeĭ şi copiĭ...

4. obiect de valóre, odor păstrat din vechime (cu acest sens vorba se aude mai ales în Moldova).

5. fig. (şi archaic) reservă, modestie.

Doc. III, 189 (d. 1788): femeile să mérgă acoperite şi nu cu desfrînărĭ, ca să pótă păzi *iedecul* şi cinstea fie căreia.

— yedek, cheval de main (d. ar. yed „main“), remorque, article de réserve, toute chose en double pour servir en cas d'accident; serb. ĭedek „povodnic“, ngr. γεδέκι, cheval de main. V. Partea II: iedecciŭ.

***iedecliŭ** m. boierinaş în serviciul Curţiĭ, slugă domnéscă cum era cafegiul, caftangiul, ciubucciul, ibrictarul, peşchergiul, şerbegiul, sofragiul etc.

Doc. I, 551 (alaiŭ 1784): *iedeclĭi* câte doĭ...

Var.: **edecliŭ** şi **idicliŭ**.

Doc. II, 18 (alaiŭ 1791) ceilalţĭ boierinaşĭ aĭ Curţiĭ şi *idiclĭi* câte doĭ. Fil. 28: un şir de odăĭ în formă de chiliĭ călugăresci, în

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

care şedeaŭ *idiclíi*, neferí şi iciolaníi domnescí; 209: *idiclíi*, fustaşíi şi alte tagme de slujitorí. GHICA, 3: eram *edeclíă* şi aveam odaie în curtea domnéscă. DELAVR. 166: a trimis două sburătorí de icosar, una în frunte de urs, cealaltă în frunte de *idiclíă*.

— YEDEKLI, muni d'un objet pareil qui sert à le remplacer en cas d'accident (alt sens lipsesce).

iefcà f. (şi **iofca**) la pl. foiţe subţirí de aluat frămîntate cu ouĕ şi unt (Costinescu).

— YUFKA („mince"), espèce de gâteau mince, feuillete; alb. serb. iufka „macaróne."

Vorba e specială Muntenieí.

ienibahàr n. aromă de cârnaţí *(Myrtus pimenta)*.

TARIF 1792: *ienibahar* oca 2 baní.

Var.: **enibahar** şi **inibahar** (Conv. XXVI, 454).

FIL. 164: *enibahar* şi alte mirodeníi.

Vorba se rostesce şi **inipaar**, de unde forma redusă **nipar** „aromă de cârnaţí (Glos. 421).

— YENI BAHAR. épice nouvelle; bulg. eni bahar „aromă". Vorba circulă maí ales în Muntenia.

ienicèr m. 1. (la pl.) numele vechií pedestrimí turcescí, înfiinţată de Sultanul Murat I la 1362, recrutată mult timp din copiíi creştiní turciţí („agemoglaní"). Ienicerií ocupaŭ primul rang în armata otomană şi fură maí multe secole spaima Europeí până ce. devenind un adevĕrat flagel pentru Impĕraţia insăşí, fură cu totul desfiinţaţí în 1826 de Sultanul Mahmud.

a. la cronicarí:

M COST. 20: ca şi *ienicerií* cum sînt acum la Turcí, la Rîm pretorieníi, adică pedestrime de Divan le ḑicea. VĂC. 252: Sultan Murat I a aşeḑat brésla nouă de ostaşí pre care Hagi Bectaş Prorocul i-a numit *ieniceri*, blagoslovindu-í a fi pururea biruitóre.

b. în literatură:

AL. T. 40: am vĕḑut *ieniceri* şi răzmeriţí... 1618; altul ne cinstesce femeile maí dihaí de cât *ienicerií*.

c. în cântecele istorice:

TEOD. 534: C'o să-ţí spetescí toţí boierií Ş'o să-ţí sluţescí *ienicerií*; 550: Vr'o cinci-ḑeci de *ieniceri*, Groşí la cap, cărunţí la perí. AL. 134: Cu cinci-ḑeci de *enicerí*, care pórtă 'n brîú hangerí; 210: Cu *enicerí*, cu tunurí marí Ce sparg zidurí cât de tarí! MARIAN I, 208: Şi o sută de *inincerí*...

II. (la sing.) fig. tălhar, om crud, barbar.

AL. T. 535: bre! ce împuşcă 'n lună! bre! ce *ienicer!* 1600: hoţule! *ieniceriule!* 1660: vrea să ḑică eştí comunist, *ienicer*... 1233: (Vardulescu) nu-ţí sînt nănaş, nu te-am botezat eŭ? — (Petcu) da. aí botezat pe flică-mea, *ienicerule!*

Var.: **enicer, ianicer** şi **ini(n)cer.**

COST. 250: trimiţêndu-í şi 2000 de *enicerí* către 60000 de óste ce

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

avea tătărească. DION. 171: *ianicerii* se slobodia ca zmeĭ cu caiĭ. URECHE, 201: Imbrea Aga cu *inicerĭ* şi cu multă óste turcéscă. NEC. 259: aŭ sosit şi un Paşă cu o mie de *inicerĭ*. CĂPIT. 15: Viziriul pusese pază la pod *inicerilĭ*, să nu-i lase pe Moscalĭ.

— YENI ČERI, milice nouvelle. janissaire (d. yeñi „neuf" şi čeri „milice"): bulg. ĭaničarin şi iničerin, serb. ĭaničar(in) şi ĭeničar, ngr. γιανιτζάρης şi γενιτσάρος; rus. ĭaničarŭ; fr. janissaire, it. giannizzero, sp. genizaro. V. Partea II: ienicer-aga, ienicer-efendi.

***ienicercă** (**inicercă**) f. puşcă ienicerească saŭ turcéscă.

NEC. 327: *inicercele* Turcilor eraŭ maĭ lungĭ şi de fier maĭ bune de cât flintele Muscalilor.

ieniceresc a. ce ţine de ienicerĭ.

GANE I, 209: tótă sĕlbatăcia *ieniceréscă* îĭ revenise ca prin farmec. TEOD. 574: De stropurĭ *ienicerescĭ* Şi de sângiurĭ păgânescĭ.

Var.: **eniceresc** şi **iniceresc**.

BELD. 399: *Eniceréscă* năvală nu s'aŭ dat, nu-i de creḑut. M. COST.[2] 472: odăile *inicerescĭ* orînduite... IST. 1715, p. 15: cu haine *inicerescĭ* îmbrăcaţiĭ.

ienicerime f. (şi **ianicerime**) corpul ienicerilor.

NEC. 404: Sarascherul cu tótă *enicerimea*. BĂLC. 28: răpindu-le al ḑecelea din feciorĭ spre a-i pregăti la recrutarea *ianicerimiĭ*.

ilic n. pieptar ţărănesc de vară, din postav saŭ dimie, înflorat la guler şi la piept, şi garnisit cu nasturĭ şi ciaprazurĭ: ilicul póte fi bărbătesc şi femeesc.

AL. T. 45: surugiul intră pe scenă îmbrăcat cu poturĭ de aba, *ilic* de postav cusut cu găitanurĭ. MARION, 53: aveaŭ nisce fireturĭ la *ilicurĭ* de-ţĭ luaŭ ochiĭ.

Vorba revine şi în poesia populară.

AL. 135: Pandeluş, un Grec voinic, Cu pistóle sub *ilic*. TEOD. 132: Şi la ḑi 'ntâĭ de an, Nicĭ vr'un *ilic* cu găitan.

Var. (munténă): **ilechiŭ**.

TELEOR, 160: *ilechiul* acela a fost lucrat de Marula.

— YELEK, veste, justaucorps (ordinairement en étoffe de soie, à manches longues, et qui se met sous le kaftan): bulg. elek (şi ilek), serb. alb. ĭelek, mgr. ileche, ngr. γελέκι (γιλέκι); sp. gileco.

Despre îmbrăcămintea ţăranuluĭ (§ 100).

imameà f. 1. căpĕtăiul de chihlibar al ciubuculuĭ (împodobit une-orĭ cu diamante saŭ peruzele).

UR. XXII, 312 (d. 1826): *imamelele* de chihlibariŭ ce se vor găsi pe la dughenĭ. AL. T. 433: douĕ calîfurĭ de *imamele*; 1392: ce-i în *imamea* de nu merge?.. îĭ astupată? GANE III, 168: ciubucele cu *imamele* de chihlimbar. FIL. 17: cu imamele de chihlibar limoniŭ.

2. varietate de pere (în Moldova).

ŞEḐ. V, 68: pere *imamele*, lungureţe, faţa roşie, gust dulce.

— IMAME (ar.), embouchure d'une pipe faite d'ambre jaune; bulg. serb. imame, ngr. (ι)μαμές (§ 89).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

iminèĭ (și **iminiĭ**) m. pl. I. (sensurĭ moderne) 1. pantofĭ la carĭ căputa merge și prin prejurul călcâiuluĭ, purtațĭ înainte de boierĭ, boiernașĭ și de slugile lor.

TARIF 1792: *iminei* bărbătescĭ de om mare liochiĭ... ceĭ roșiĭ și *iminei* negri de saftian. FIL. 13: cu piciórele góle băgate în nisce *iminei* de saftian care fuseseră odată roșiĭ, dar îșĭ pierduseră colórea din causa vechimiĭ; 116: țăranĭĭ jăluitorĭ sărutaŭ fruntea *imineilor* luĭ Păturică; 143: *imineiĭ* ceĭ stacojiĭ și fesul ceĭ roș cu fundă de ibrișim negru.

Fórte rar se aude vorba la singular.

GHICA, 51: dascălul Chiosea scotea *imineul* din picior și-l asvârlia după dînsul.

2. pantofĭ din piele grósă purtațĭ înainte de haiducĭ, iar astă-dĭ de țăranĭ și de țărance (ceĭ roșiĭ se numesc în Muntenia „fileriĭ").

ȘEȘ. III, 154: [voiniciĭ codrului] Încălțațĭ cu *iminiĭ*, Gătițĭ de codru pustiĭ. JIP. 80: în picióre [opincarul] pórtă ciupicĭ, orĭ pantohĭ, orĭ *imineĭ*: 68: *imineĭ*, ciupicĭ, ilerĭ, papucĭ.

II. (sens archaic, sub forma **imenĭ**) un fel de pânză vărgată pentru macaturĭ de divanurĭ.

TARIF 1761: *imeni* bucata 44 banĭ.

— YEMENI (ar.), toile peinte d'Yemen; sorte de souliers rouges et noirs que portent les gens du peuple; bulg. emeniĭa, serb. ĭemeniĭe „pantofĭ" (ĭemeniĭa „maramă"), ngr. γιαμεί, toile de Perse (§ 100).

***iminigiŭ** m. cizmar de imineĭ.

Doc. XII, 390 (d. 1820): isnaful cizmarilor, pantofarilor, *iminigiilor* și papugiilor.

— YEMENIGĬ, fabricant de yemeni.

inacciŭ a. încăpățînat (vorba se aude în Muntenia).

GORJ. I, 44: împĕratul *inacciŭ* întru hotărîrea sa.

— INATCĬ, entêté (d. ar. i'nad „entêtement": cf. § 34); bulg. sĕrb. inačiĭa „arțăgos".

indrișaìm m. litt. esență regală, plantă frumos mirositóre *(Geranium)*. In Moldova se aude **andrișel**, în Dobrogea **andrișea** (Etym. 1187), iar în Muntenia **endrișaim**, **indrușaim** și (în Muscel) **angrișaĭ**.

FIL. 154: maghiraniĭ, trandafirĭĭ și câțĭ-va *endrișaimĭ* ce umpleaŭ atmosfera camerei de un miros nu așa plăcut cât era de pătrunzĕtor; 284: o mulțime de óle cu maghiranĭ, *indrușaimĭ* și alte florĭ scumpe după atuncĭ.

— 'YTRI ȘAHI, parfum royal, surnom du géranium (d. ar. 'ytyr „essence" și pers. șahi „royal").

Variantele citate sînt diminutive de la o formă originară *andrișaĭ*: andrișaĭ, andrișea și andrișel: formele cu *m* final sînt analogice (cf. iasmin).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

iorgàn n. înveliș de pat, sinonim cu „ciarșaf“ și cu „macat“ (Etym. 60), câteșĭ trele de origină turcéscă.

— YORGAN, couverture de lit, ouatée ou de laine, courte-pointe; alb. bulg. serb. ĭorgan, mcr. iurganu.

iorgangiŭ m. cel ce face iorgane: maĭ înainte, iorgangiiĭ formaŭ un rufet saŭ mică corporațiune și starostele lor se numia „iorgangi-baş̦a“.

Doc. VIII, 190 (d. 1801): aducênd și pe *iorgangiiĭ* fața... ḑiseră că aŭ fost și sînt mulțumiți de Stoian, cerêndu-le a fi tot el iorgangi-baş̦a.

— YORGANǴI, qui fait des couvertures de lit, tapissier; bulg. serb. ĭorganǧiĭa.

iorgangi-baş̦a m. starostele iorgangiilor.

Doc. VIII, 100 (d. 1801): Stoian *iorgangi-baş̦a* aŭ slujit și slujesce nelipsit Curții gospod.

iorgangerie f. 1. meseria iorgangiuluĭ; 2. prăvălia sa.

Doc. VIII, 101 (d. 1800): sciind meșteșugul *iorgangeriei*...

iortomàn m. (și **ortoman**) 1. bogat în turme (vorbind de ciobanĭ). Vorba e specială poesieĭ populare.

AL. 1: Că-i maĭ *ortoman* Ș'are oĭ maĭ multe. TEOD. 60: Voinic *ortoman*, fecior de mocan.

2. voinic, vitéz (despre haiducĭ).

AL. 10: Un vitéz de *ortoman* Pe un cal negru dobrogén; 10: Saĭ, bădiță *ortomane*, Că m'ajunge la ciolane! TEOD. 442: Voinic mândru, *ortoman*, P'un cal negru dobrogén. R.-COD. 66: Voinicu' *iortoman* Cu chimiru' plin de banĭ. WEIG. Rum. Dialekte, p. 78 [Oltenia]: Frunzuliță ș'un lipan, Drag mi-a fost calul bălan Și voinicu *iortoman*.

Vorba pare a fi o formațiune analogică (cf. hoțoman) d. YORT „possession, bien-fonds“, cum. yurt „mansio“, tat. „cort nogaĭ“: rus. ĭurta „tente des nomades“ (ĭurtovskiĭ tatarinŭ), rut. pol. jurt „turmă“. Sensul primitiv ciobănesc, „posesor de turme“, trecu apoĭ în sfera haiducilor printr'o transițiune semantică analogă cu sinonimul *chiabur* „fórte avut“ (litt. puternic). Despre acest important termin pastoral, special Olteniеĭ, vedĭ cele ḑise la § 110.

iortomănesc a. epitet aplicat haiducilor: vitejesc.

ȘEȘ. III, 216 (d Vălcea): Sus la munte, la plaiŭ, Este pâinea voinicéscă și léfa *iortomănéscă*.

iorgovàn m. plantă numită și „liliac“ (Glos. 323).

— ERGUVAN (ar. l'arbre de Judée), lilas; bulg. argovan, serb. ĭergovan (ĭorgovan), mcr. argafan, ung. orgonafa. Dacă vorba e specială Ardéluluĭ, ea a venit acolo printr'un intermediŭ sĕrbesc.

ipîngeà f. 1. un fel de ghebă de dimie roșie, fără mânecĭ și cu glugă pentru plóie, acoperită cu găi-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

tane: ipîngéua se pórtă mai ales de ceĭ ce fac negoţ cu vite.

COND. 1693 p. 122: *ipingele* ce s'a cumpărat copiilor din casă. TARIF 1792: *ipîngele* cerchezescĭ una 15 banĭ. ISP. 369: hoţul îşĭ aşternuse *ipingéua*. FIL. 294: ceĭ doĭ călătorĭ înfăşuraţĭ în *ipîngelele* lor.

Vorba figuréză în proverbe şi în cântece.

GOLESCU: după plóie vine şi el cu *ipîngéua* (V. şi netegea). PANN III, 51: lupuluĭ de i-ar fi frică de plóie, ar purta *ipingea*; 91: se învelesce cu ipîngéua şi se scarpină cu surcéua (despre ceĭ sgârciţĭ); 133 (v. peşingea). TEOD. 506: Ia să-mĭ daĭ tu *ipingéua*, lo să-ţĭ daŭ ţie saiaua. BUR. 205: Tot corturĭ de *ipîngele*, Maĭ marĭ şi maĭ mĕrunţele. VULP. 31: Afară din tîrg eşia, *Ipingéua* aşternea...

2. pătură pe şéua caluluĭ.

AR. 36 (d. 1821): calul cu tacâmul luĭ, *ipîngea* roşie nouă... PANN, 20 (prov.): unde se găsesce şéua, se cere şi *ipingéua*. TEOD. 299; Să mĕ trécă Dunărea, Fără să-'mĭ ude scara, Nicĭ colţul de *ipîngea*. VULP. 35: Tot cu flinte d'ale grele Şi cu banĭ prin *ipingele*.

Var. (archaice): **iapîngea** şi **epîngea**.

ETYM. 1230 (d. 1741): s'aŭ dat la doĭ puricarĭ îmbrăcăminte, două *iapîngele*, două antirie... N. COST. 45: pre Iordachi Ruset Vornicul, îmbrăcându-l în haine próste, ducênd în spate şi o *epingea*; 103: n'aŭ scăpat fără pagubă maĭ nicĭ un boier şi nefurat de Moscalĭ: cuĭ pistóle, cuĭ rafturĭ, cuĭ *epîngele*... IONESCU, 697: *epingele* de la 20—35 sfanţĭ. GHICA, XVII: să dea fie-care câte cincĭ leĭ şi dacă nu aŭ parale, să le ieĭ *epingelele*.

— YAPYNĞA, couverture de feutre a l'usage du cheval qui couche en plein air; manteau de bure que les janissaires portaient en hiver (d. yapmak „couvrir"): bulg. serb. ĭapunġe, rus. ĭaponča, rut. pol. oponcza, alb. ĭopanġe, ngr. γιαπουντζές (§ 100).

irmilĭc m. (şi **iermelic**) 1. monetă turcéscă de aur, avênd în Moldova aceiaşĭ valóre cu „icosarul".

AL. T. 71: îţĭ aduc o fărîmă de friptură mare cât un *irmilic*. CR. I, 113: mi-l da şeĭ-spre-ce leĭ, un *irmilic* de aur şi ţi-oiŭ duce-o. GANE II, 244: scoţênd din buzunar un pumn de *irmilicĭ*.

Vorba revine adesea în cântecele populare din Moldova şi din Bucovina.

AL. 117: Şi paftale micĭ Tot de *irmilicĭ*; 135: Dece pungĭ de *irmilicĭ*, Opt de rubiele micĭ Şi vr'o treĭ de veneticĭ. MARIAN I, 31: Avea turme, Avea voinicĭ, Avea pungĭ de *irmilicĭ*. ŞEZ. I, 11: Treĭ dĕsagĭ de *iermelicĭ* Şi de galbenĭ treĭ merticĭ. CAN. 64: Şi basmaua de la gât face un *irmilic* bătut.

2. horă în Moldova după masa de cununie (Sev. 281).

— IRMILIK, pièce d'or de la valeur de 20 piastres (d. irmi „vingt": cf. ngr. εἰκοσάρι d. εἴκοσι „două-deci" şi *sfanţ*, monetă de 20 creiţarĭ d. germ. zwanzig „două-deci"): bulg. irmilik (§ 92).

ischiuzàr a. (şi **iuşchiuzar**) dibaciŭ, iscusit (litt. care duce lucrul la capĕt), sinonim cu „pişicher".

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Al. T. 106: avênd plan de *ischiuzar*, s'ajungă pensionar: 413: începe tu, că eşti mai *ischiuzar*; 952: eşti craiŭ, eşti *iuschiuzar* şi tufă în buzunar. Fil. 166: un vătaf de curte *işchiuzar* póte în scurtă vreme să ajungă bogat ca Iov din Biblie.

— IŞGŬZAR, habile, ingénieux, expédient (d. turc. şi „chose" şi pers. güzar „qui mène à fin").

ischiuzarlîc n. (şi **iuşchiuzarlîc**) dibăcie, iscusinţă, meşteşug subţire.

Fil. 16: *iuşchiuzarlîcurile* şi marafeturile cu care trebue să fie împodobit un adevĕrat calemgiŭ; 230: dar bine cum le afli tóte acestea? Asta este *iuschiuzarlîcul* meŭ.

— IŞGŬZARLYK, habileté, activité dans le travail.

ischiuzarlie f. formă românizată din „ischiuzarlîc".

Al. T. 1-31: Măi, în ochiĭ meĭ numaĭ omul cu merite şi cu *ischiuzarliĭ* la trébă are ipolipsis.

işlîc n. (şi Mold. **şlic**) I. (la Turcĭ) căciulă tătărească.

Cond. 1693, p. 96: un *işlic* ce s'aŭ făcut unuĭ slugĭ al Capigibaşiĭ. Doc. III, 613 (d. 1787): *işlic* leşesc şi cel tătăresc.

II. (la Românĭ) 1. căciulă domnéscă de sobol.

Căpit. 315: aŭ chemat pre Grigorie Agă şi l'aŭ îmbrăcat domnesce cu haine, *işlic*, surguciŭ. N. Cost. 82: şĭ-aŭ ridicat Nicolaĭ-Vodă puţin *şlicul* din cap.

2. căciulă boierésc a căreĭ formă şi înălţime indicaŭ ierarchia nobleţeĭ nóstre trecute.

Rev. I, 340 (f. de z. 1669): treĭ *şlicĭ* de sobol şi cu urşinic. Cond. 1693, p. 478: cheltuiala hainelor paicilor şi a copiilor din casă, şi pentru brîne i *işlice* care li s'aŭ făcut de Paşcĭ. Gheorg. 302: când vătavul de aprodĭ mergea la casa boierilor, eşia înaintea luĭ şi îl primia cu *şlicul* a mână. Dion. 178: Turciĭ le-aŭ poruncit boierilor de s'aŭ schimbat şi s'aŭ îmbrăcat în haine turcescĭ, lepădându-şĭ *işlicele* şi puind căciulĭ negre lungĭ în cap. Doc. III, 613 (d 1787): *işlic* românesc de om făcut pol taler, iar cele de copiĭ 30 de banĭ. Al. T. 81: în vremea boierilor cu *işlic* şi cu anteriŭ; 1333: Banul Vulpe ţine *şlicul* într'o mână. Fil. 229: *işlicul* marelui Clucer; 251: îşĭ puse *işlic* pe cap şi giubéua pe umerĭ. Negr. I, 46: în cap [îînĕrul] avea un *şlic* de o circumferenţă cel puţin de 7 palme. Ghica, 78: îmbrăcat în antereŭ de cutnie şi purtând un *işlic* rotund de piele de miel sură... 500: p'atuncĭ forma *işlicului* nu era numaĭ o fantasie, cum este astă-dĭ cu pălăriile, maĭ înalte saŭ maĭ scurte în părepĭ, maĭ rotunde, maĭ gogonepe saŭ maĭ ţuguiate, maĭ tarĭ saŭ maĭ moĭ, după pofta fie cuĭ: fie-care trebuia să pórte *işlicul* după tépa luĭ.

Vorba revine în proverbul (Pann, 157): nu mĕ călca pe colţul *işliculuĭ*, adică nu căuta să mĕ superĭ.

3. căciulă purtată înainte de Dómna şi de cocóne.

Nec. 225: Dumitraşco-Vodă o purta pe fata rachieriţeĭ cu sălbĭ de galbenĭ şi cu haine de şahmarand, şi cu *şlic* de sobol, şi cu multe odóre împodobită. Doc. III, 613 (d. 1787): *işlic* femeiesc cu tótă cheltuiala luĭ 20 talerĭ. Negr. I, 145: *şlicul* [Dómneĭ] de samur pus cam într'o parte era împodobit cu un surguciŭ alb.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

4. de la Domn și boierii cei mari, işlicul trecu la boierinași și în cele din urmă la lăutari.

Fil. 44: calemgiii cei cu *işlice* în patru colțuri. Al. T. 79: Barbu lăutaru pórtă în cap o jumătate de *șlic* cu fund verde.

5. fig. nobleța.

Fil. 56: prinde inimă, mâine vei pune *işlicul* în cap... și vei avea moșii, țigani și averi.

— BAŞLYK, vêtement de tête, bonnet, capuchon; sérb. işlik, pol. rus. șlykŭ (pe lângă başlykŭ): despre aferesarea silabei inițiale § 21. Forma „șlic“ vine din rusesce saŭ polonesce, cea „işlic“ direct din turcesce (cum indică evitarea dubleĭ consonante inițiale). Itinerarul e acesta: Polonii și Rușii împrumutară vorba de la Turcĭ, carĭ o reluară de la dînșii sub forma scurtată (șlik d. başlik) și o acomodară cu rostirea lor particulară (işlic d. șlic): de aci forma paralelă a vorbeĭ în Moldova și în Muntenia.

Una din numerósele numirĭ ale coafurelor nobile din trecut (§ 80), care a dispărut fără a lăsa vr'o urmă în cântecele populare și în costumul țăranuluĭ.

işlicel n. işlic boieresc (dimin. desmierdător).

Teod. 70: De nu credeți, mari boieri, Ia-l căta-ți și 'n *işlicel*...

işlicar m. (și Mold. **șlicar**) 1. fabricant de işlice.

Doc. I, 439 (d. 1783): marfă subțire care este lucru al meșteșugului *işlicarilor*. Cond. 1776, p. 16: 10 leĭ poclon de la starostele de *șlicarĭ*. Ghica, XIV: croitorĭ, *işlicarĭ*, curelarĭ.

2. fig. și ironic, boier retrograd.

Cr. II, 153: unia, în aprinderea lor, numiau pe cei bătrâni ruginĭ învechite, *işlicarĭ*, strigoĭ.

işlicărie f. meseria işlicaruluĭ.

Doc. I, 441 (d 1785): pielcele, stîrpiturĭ saŭ pieĭ albastre carĭ sînt de trebuința *işlicărieĭ*.

isnàf n. corporațiune, bréslă de meseriașĭ.

a. la Turcĭ (fórte numeróse și variate).

Ax. 167: s'aŭ scos tuiurile și corturile la Daut-Paşa, după aceia s'aŭ făcut alaiurile, al *isnafurilor* și al *ienicer-agasi* și al Impĕratului.

b. la Românĭ (abagiĭ, astaragiĭ, șalvaragiĭ, etc)

Doc. IV, 290 (d. 1795): ponturile ce sînt date pentru aceste *isnafurĭ*. Negr. I, 305: n'a trimis-o în cercetarea starostilor de *isnafurĭ*, dupre cum e obiceiul între breslașĭ. Fil. 139: plecaŭ pe la casele lor, împărțiți în cete, după *isnafurĭ* saŭ meserĭ; 321: porunci să adune pe toți boierii din amîndouĕ județele, tóte *isnafurile* și pe opincarĭ. Ghica. XIV: populațiunea orașelor se compunea de meseriași și negustători, împărțiți în *isnafurĭ* saŭ corporații: croitorĭ, cavafĭ, işlicarĭ, curelarĭ, ciaprazarĭ, tabacĭ, brașovenĭ, gabrovenĭ, bogasierĭ, lipscanĭ și zarafĭ; fie-care corporație cu starostele sĕŭ.

Var. (archaică): **esnaf**.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Ist. 1715, p. 14: se face alaiŭ de *esnafurĭ*, fiesce care bréslă cu podóbele eĭ. Ur. II, 41 (d. 1783): rachierĭĭ, băcalĭĭ şi alte *esnafurĭ*.

— ESNAF (ar. pl. d. sinf „classe"), corps de métier, corporation, jurande; bulg. sĕrb. esnaf, ngr. ἰσνάφι (§ 96).

isnaflic n. obiceiul celor din acelaşĭ isnaf (Glos. 326).

— ESNAFLYK, métier, profesion manuelle.

iucsuceà f. flórea ce séméně cu un bulgăre de zăpadă *(Viburnum)*, litt. degetar (Polysu).

— YÜKSÜKCE, dimin. d. yüksük „dé à coudre", yüksük oty „asperge" Barb. Vorba, specială Muntenieĭ, lipsesce aiurea: ea se află numaĭ la Polysu.

iùreş n. (şi **iurĕş**) I. (sens archaic) termin technic militar: năvală asupra duşmanuluĭ, asalt.

Ureche, 228: năvălind cu dînşiĭ singur Ion-Vodă, aŭ luat pusce cu *iurĕş* de la Turcĭ. N. Cost. 107: Moscalĭĭ se gătiaŭ să maĭ dea un *iurĕş* mare Turcilor.

Var.: **iuriş** şi **iuruş**.

Văc. 252: până a nu sosi împĕratul, Andrianupoli se luâ de vizirul la asaltul saŭ *iuruşu* cel dîntâiŭ; 265: Ali-Paşa luâ Varadinul cu *iuruş*. Dion. 177: poruncit-aŭ soldaţilor de aŭ dat *iuriş* adică năvală într'înşiĭ. Ax. 149: îndată aŭ dat ienicerĭĭ *iuruş*. Dum. 48: Turcii cu un *iuruş* ce aŭ făcut, şterseră Ruşilor 3 tunurĭ şi vr'o 60 capete; 91: făcură războiŭ năvălind Turcii cu marĭ *iuruşurĭ*.

II. (sensurĭ moderne) afară din sfera militară: 1. (ca interj. saŭ adv.) la arme! năvală!

Al. T. 1125: când oiŭ striga *iuruş!* să săriţĭ cu toţiĭ; 1135: *iuruş!*.. pe dînşiĭ, flăcăĭ! Ghica, 16: venia tot *iuruş* cu iataganul în dinţi şi cu pistólele întinse în amîndouĕ mâinile.

2. (ca subst.) atac în genere.

Al. T. 1250: *iuruşul* cel dîntâiŭ rare orĭ izbutesce... om maĭ trage alt *iuruş* la vreme.

— YÜRIŞ, attaque, assaut; bulg. serb. ĭureş (ĭuriş), mcr. iuruşe, ngr. γιουρούσι, assaut.

Termin militar generalizat în limbă (§ 28).

iuruşesc v. a da năvală (vorbind de duşman).

Al. 210: Bine vorba nu sfîrşia, Turcii 'n casă *iuruşia*.

Verb corespundĕnd sĕrb. ĭurişati şi ngr. γιουρουστίζω.

***iuzlùc** m. monetă turcéscă de aur în valóre de 100 leĭ vechĭ, saŭ de argint de 100 parale (Wolf, 135).

Fil. 115: mie mi-a luat [Grecul] boiĭ şi vaca, sărac de maica mea! pentru un *iuzluc* de şépte-decĭ de parale.

Vorba revine şi în cântecele populare.

Al. 106: Vin' colea lângă zăbrea. Să-ţĭ daŭ *iuzlucĭ* cât îĭ vrea. Teod. 554: Na pungĭ de gălbenaşĭ... Maĭ na ş'alte de *iuzlucĭ*.

— YÜZLÜK, pièce de cent piastres (d. yüz „cent"); bulg. ĭuzluk „un fel de măsură de greutate" (§ 92).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

L

Laf n. vorbă lungă, sinonim cu „palavră“ și „taifas“.

Glos. 342: pierd ḑilele și nopțile în *lafurĭ*... nu alegĭ nicĭ un adevĕr din *lafurile* lor. Car. Nov. 43: avea poftă de *lafurĭ*. Or. 2: taie frunză verde și *lafurĭ* și talafurĭ.

Glosarul mai citéză formele derivate: *lăfuresc*, a spune la lafurĭ; *lăfurĭtor*, care lăfurește; *làfur*, limbut, mincinos... forme ce nu le-am întîlnit nicăirea.

Forma **talaf** se află numaĭ în locuțiunea „lafurĭ și talafurĭ“, care corespunde idiotismuluĭ „lavre și palavre“: *talaf* e o formațiune analogică (cf. taifas).

— laf (pers.), conversation, jactance: serb. alb. laf „convorbire“, mcr. lafe „vorbă“.

Vorba e specială Munteniei.

Iagivèrde a. verde măsliniŭ (în Moldova).

Sev. Călĕtorii, 56: fetele împrejurate cu peștimane *lagiverḑi* cu vrîste stracojiĭ.

— laġiverd, bleu foncé, indigo (pers. lapis lazuli); sĕrb. laġuver, ngr. λαζουβέρδι și λαζούρινον, de unde **lazur** (Anon. 262: scobiturile pietrelor le vopsi cu *lazur* albastru), rus. pol. lazur; formele europene: it. azzuro, sp. azul, fr. azur derivă din aceiașĭ vorbă orientală.

Iagùm n. (și **Iagâm**) termin technic militar: mină.

N. Cost. 485: să aprinḑă *lagumurile* asupra oștiĭ luĭ Jgmond; II, 12: punênd *lagum* iarbă de sineți pre sub zidurile cetăților, le-aŭ aruncat din temelie. Neg. 240: aŭ bătut cetatea și aŭ făcut meterezurĭ și *lagumurĭ*. Văc. 266: luară Turcii Cehrinul cu *lagumurĭ*. Dum. 32: într'acel *lagâm* scóseră praful din 580 buriașe.

2. adĭ șanț, săpătură pe sub pămînt (Glos. 342): tot acolo se mai citéză un verb **Iagâmesc** „a face lagâm“, necunoscut aiurea.

— lagum (lagym), mine pour faire sauter, canal souterrain; alb. bulg. lagăm, mcr. lăgăme, serb. lagum, ngr. λαγούμι. Despre terminologia militară (§ 68).

***Iagumgiŭ** m. soldat miner.

N. Cost. 65: minerĭ adică *lagumgiĭ*. Ist. 1715, p. 94: alți *lagumgiĭ* să bage iarba, să surpe zidul; 128: aŭ trimis *lagumgiĭ* de aŭ făcut lagumurĭ la aceste cetățĭ. Fot. III, 249: tufecciĭ, *lagumgiĭ* și alțiĭ cu odobașiĭ lor călărĭ, înarmați și cu stindardul ogiacurilor lor.

— lagumğy, mineur (militaire); serb. lagumğiĭa, ngr. λαγουμτζής.

Ialanghìtă f. un fel de clătite (în Moldova).

— lalagit (lalanga), œufs renfermés dans la pâte, à la manière des beignets (Boué II, 246): ngr. λαλάγγα și λαλαγγῆτα, beignet.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

laleà f. plantă şi flóre frumósă, numită şi „tulipan“, ambele de origină turcéscă (§ 102).

AL. T. 585: m'am deschis ca o *lalé* la ochiĭ matale. TEOD. 414: Flóre ş'o *lalea*, Podul când trecea... MARIAN I, 171: Frunză verde ş'o *lalea*, Treĭ voinicĭ pe drum trecea.

-- LALE (pers.), tulipe; bulg. serb. lale, ngr. λαλές.

***Lazĭ** pl. 1. numele uneĭ populaţiunĭ turcescĭ de lângă Marea-Négră: Laziĭ se ocupaŭ cu neguţătoria în Moldova, asuprind pe locuitoriĭ pământenĭ în tot felul.

N. COST. 110: o sumă de *Lazĭ* turcĭ. NEC. 372: Hatmanul Ipsilant, *Laz* de felul luĭ. AMIR. 141: Mihaĭ-Vodă maĭ multă dragoste avea spre Turciĭ *Lazĭ* neguţitorĭ şi-ĭ cinstia peste măsură. CANTA, 190: Ión Teodor Voevod aŭ mântuit ţara de asuprelele *Lajilor*, care împresurase ţara. KOG. 216: arătând tóte faptele *Lajilor* pre amĕnuntul..., căcĭ maĭ cuprinsese tótă Moldova.

2. adĭ, în Dobrogea. Laziĭ servesc ca hamalĭ.

(RĂS. II, 205: ceĭ legaţĭ cu tulpane sînt *Lazĭ*, hamalĭ de meserie.

— LAZ, peuplade établie au long de la Mer-Noire.

lăzéscă f. horă cunoscută în Muntenia şi în Moldova (Jip 52; Sev. 284): ea a fost întrodusă de Lazĭ.

léfă f. I. (sens archaic) termin technic militar (cu pl. *lefe* şi *lefĭ*): 1. în special, solda lunară a ienicerilor.

VĂC. 272: făcênd zorbalîc ienicerilĭ pentru *lefi*, că nu li se plătia.

2. solda ostaşilor pământenĭ (cf. lefegiŭ).

M. COST. 358: slujitoriĭ luĭ Ştefan-Vodă strigaŭ: *lefe*, *lefe* să ne dea! NEC. 185: aŭ strigat în *lefe* ómenĭ de óste slujitorĭ şi i-aŭ pornit a prăda în ţara leşéscă; 252: joimiriĭ dacă se închinaŭ, le daŭ cărţĭ de iertare şi *lefe*; 273: Moldovenĭ mulţĭ şi feciorĭ de boierĭ se duceaŭ la *lefe*, unĭĭ la Moscalĭ, unĭĭ la Leşĭ, unĭĭ la Racoţi, unĭĭ la Şved pentru agonisită. ZIL. 47: *lefile* ostaşilor ce eraŭ în ţară. AL. 63: Flăcăĭ groşĭ în céfă, Voinicĭ făr' de *léfă*.

Var. (archaică): **lefeá** (adĭ ironic).

DION. 170: oştĭ alese cu *lefea*; 186: *leféua* ţi se va da. MARION 1896, No. 29: am scontat *leféua* p'o lună înainte.

II. (sens modern) afară din sfera militară: plată în genere, maĭ ales la funcţionarĭ, dascălĭ etc. (pentru lucrătorĭ şi argaţĭ se dice „simbrie“), sinonim în Moldova cu „hac“ (cu pl. *lefĭ* şi *lefurĭ*).

AL. T. 107: bugetu o să ajungă să fie împărţit numaĭ în *lefĭ*; 136: fug toţĭ de mine ca de slujbă fără *léfă*; 837: *léfă* 15 galbenĭ pe lună; 874: să-mĭ dea vr'un post cu *léfă* bună; 875: umblă după posturĭ, adică după *lefĭ*; 1546: ce sîmbrie, mĕ? nu ţi-aĭ primit tótă *léfa?* 1600: te am slujit fără *léfă* dece anĭ. XEN. 28: se duce *léfa* pe o lună; 49: îĭ făcuse o *léfă* de maĭ multe sute de galbenĭ pe an. CARAG. I, 85: să îngrijéscă s'aibă ómenĭĭ *lefurile* la vreme. FIL. 178: este orînduit sameş la cassa *lefurilor*.

— 'ÖLEFE (ar. 'ulufe pl. d. alef „pâturage“), fourrage, solde payée aux militaires, pension, salaire, appoin-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

tements; bulg. lefe, serb. lefa, pol. lafa „soldă“, rus. lafa „folos“, rut. lefa „mită“: alb. ülef, ngr. λουφές, mcr. lufè. V. Partea II: olafan.

Ca alaiŭ, buluc, duium etc., *léfă* aparţine la început sferei militare (cf. ienicer) şi odată cu dispariţiunea vechiĭ organisaţiunĭ militare indigene, vorba şi-a lărgit noţiunea, ca şi sinon. sĕŭ „simbrie“, generalizându-se în limbă: acéstă accepţiune este exclusiv modernă.

lefaş m. sinonim cu „lefegiŭ“, în sens de slujbaş (adică nemilitar).

Cond. 1813, p. 394: să mulţuméscă pe toţi *lefaşii* de drépta léfă ce aŭ a lua.

lefşóră f. (şi **lefuşóră**) diminutiv din léfă.

Fil. 207: mica *lefşóră* de calemgiŭ. Al. T. 117: *lefuşóra* mea am primit'o pe la soróce.

lefegiŭ m. (**lefeciŭ** şi **leficiŭ**) 1. (sens archaic) ostaş străin cu léfă, soldat mercenar: lefegiiĭ saŭ óstea în léfă se deosebiaŭ de óstea în strînsură saŭ óstea în dobîndă: eĭ formaŭ o cétă de pedestrime de 1000 de ómenĭ sub comanda căpitanuluĭ de lefegiĭ (Bălc. 619, 679).

Cu acest sens, vorba figuréză la cronicarĭ, în novelele istorice şi în cântecele populare.

a. Ureche, 159: Radu-Vodă aŭ intrat în Ţara românéscă cu 15000 de Turcĭ, fără alţĭ *leficiĭ* ce-i adunase; 216: aŭ poftit să-i dea *lefeciiĭ* seĭ nemţĭ, să iasă impotriva Tătarilor; 220: Lăpuşnénu aŭ învĕţat în taină pre *lefeciiĭ* ce aŭ avut străinĭ. M. Cost 256: óstea leşéscă era alésă tot în léfă, ca şi *lefeciiĭ* vechĭ ce le dic eĭ cvartana; 305: oştĭ avea Vasile-Vodă câte-va, iară tot de ţară şi *lefecĭi*. Nec. 216: călărăşimea şi *lefecĭi* şi curtenĭ şi hănsarĭ. Amir. 125: să-i dee óste tătăréscă şi turcéscă, adică *lefecĭi*. Cond. 1776, p. 25: zapciĭ de la stégul *lefeciilor*, adică stegar, odabaşa şi ciauş.

b. Negr I. 124: panţirii şi *leficiĭ* toţi cu zale îmbrăcaţi; 143: o gvardie numerósă de *lefecĭi* Albanezĭ, Sêrbĭ, Ungurĭ...; 150: curtea plină de *lefecĭi* înarmaţi. Od. I, 73: după aprodĭ veniaŭ *lefegiiĭ* cu haine galbene.

c. Al. 180: *Lefegiĭ* şi darabanĭ Cu aĭ lor mândri căpitanĭ. Teod. 50: Lefegiĭ să 'mpărţéscă, Lefĭ la *lefegiĭ*...

Var. (literară): **liufegiŭ.**

Cant. Ier. 399: siimenĭĭ, darabaniĭ şi alalţĭ *liufegiiĭ*.

2. (sens modern) salariat: cel ce trăiesce din bugetul statuluĭ, biurocrat, funcţionar.

Al. T. 64: *lefegiiĭ* din ḑiua de astădĭ se hrănesc din léfă. Gane III, 200: a renunţat la cariera de *lefegiŭ*.

— Ὀλεφεγί, soldé, corps de cavalerie régulière dite „stipendiés“ de la droite Barb.

lènghiŭ n. termin din jocul în arşice.

Isp. Juc. 81: ca să dee *lenghiŭ*, apucă ichiul de capĕt, îl strînge bine şi lovesce arşicul. Ghica, 300 (V. ichiŭ).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— LENG (pers.), boiteux, estropié (§ 42).

leș n. mortăciune, stîrv.

DUM. 94: atuncĭ părăsirĕ Turciĭ războiul lăsând în loc vr'o 400 *leșurĭ*. AL. 314: Fost-aŭ *leșurĭ* tătărescĭ, Date'n săbiĭ românescĭ!

— LEȘ (pers.), cadavre (d'un animal), charogne; bulg. serb. leș, alb. lĭeș, mcr. leșe, ngr. λέσι.

leșin v. a pierde simțirile: a leșina de durere; fig. a leșina de fóme, de rîs.

leșuesc v. sinonim cu „leșin“: a leșui fómea pe cineva, a leșina de fóme (litt. a se face leș, a cădea și zăcea mort); fig. a desgusta.

Ambele aceste verbe, ca formă și ca sens, par a sta în legătură cu leș; sufixul din „leșin“ presintă órecare dificultate din lipsă de exemple analoge.

levènt m. (și **levint**) I. (sens archaic) la pl. termin technic militar: 1. trupe nedisciplinate în marina turcéscă. originare din Levant și în special din Grecia (Cant. Ist. ot. 691).

NEC. 389: Căpitan-Pașa cu câte-va galióne și cu *levinți*. IST. 1715, p. 92: să scótă din galióne o sumă de *levinți* într'ajutor. DUM. 39: pe ceĭ din partea Eghipetuluĭ un beiŭ și cu *leventĭi* luĭ îĭ ducea pe Moametanĭ la Meca și-ĭ aducea cu pază.

2. corp de călărețĭ voluntarĭ în Moldova.

M. COST. 305: Mateĭ-Vodă avea oștĭ și străine și de țara sa, ales pedestrime... fără darabanĭĭ de țară și călărĭ de aĭ noștri moldovenĭ, acolo merșĭ în léfă, cărora era numele *levinți;* 335: el singur (Mateiŭ-Vodă) aŭ stătut în mijloc cu *levinții* și cu dărăbanĭĭ și cu o sémă de seimenĭ. GHEORG. 332: Domnul, în tóte ḑilele, mergea cu tot tacâmul sĕŭ și cu boierĭĭ ceĭ marĭ și numaĭ cu alaiul *levinților*, la Frumósa, la cortul sĕŭ cel domnesc. COND. 1776, p. 74: căpitan de *leventi,* odobași de la 4 stégurĭ de *leventi*. DOC. III, 506 (alaiŭ 1787): toți *leventii* ot vel ispravnic za curte, călărĭ și înarmațĭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. voinic, vitéz, epitet dat haiducilor în cântecele populare.

AL. 63: cinci-ḑecĭ fără 5 De haiducĭ *levinți*, Duși de la părinți.

2. (la sing., maĭ ales ca adj.) fam. și maĭ mult ironic: voinic, sdravĕn (vorbind de bărbați).

CARAG. 15: odată ce nu-ĭ bărbat *levent*, ce fel de casă să maĭ fie și aia? MARION, 104: *levent* bărbat și nea Sufelniță! 141: băiat *levent* și ferches, ca nicĭ unul în mahala.

— LEVENT (levend, proprem. levantin), soldat volontaire, particulièrement ceux qui servaient sur la flotte turque, soldat de quelques pachas ou musselim en province (Zenker) d. it. levante; troupes irrégulières (Hammer); fig. qui a fière mine, hardi, audacieux Barb.; jeune homme qui a une mine chevaleresque (Youssouf); mcr. levendu „eroŭ“, bulg. levent „coconaș“, ngr. λεβέντης,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

pillard, brave, homme leste (brave garçon, compagnon); sp. levante „soldado“ și levandi „guerrero“.

Sensul metaforic al vorbeĭ, și care se aude maĭ ales în Muntenia, e luat din turcesce: el este analog luĭ „deliŭ“ sub raportul evoluțiunii semantice: e un termin primitiv militar generalizat în limbă (§ 28).

levincior m. diminutiv desmierdător.

TEOD. 498: *Levinciorĭ* de minți, Străinĭ de părinți.

levințel m. diminutiv identic cu „levincior“.

TEOD. 498: Voiniceilor, *Levințeilor*...

libadeà f. (și **lebadea**) 1. haină boierească: un fel de anteriŭ ordinar.

KOG. 252: și-aŭ făcut singur Măria Sa [Grig. Ghica-Vodă] un rînd de straie de postav, *libadea* și giubea. DOC. III, 613 (d. 1787): anteriŭ în sfóră ce se dice *libadea*. CONV. IX, 277 (f. de z. 1801): o *libadea* de atlaz. FIL. 134: Banul cu o *libadea* de pichet alb pe d'asupra. GHICA, 258: de la Zaveră, dascălii lepădase *lebadéua* și tombatera și se îmbrăcase nemțesce

2. haină de tîrgoveț: manta de dimie.

FIL. 269: cu *libadea* de aba albă, împodobită cu găitan negru.

— LEBADE (pers.), casaque de laine cousue à gros point, manteau (pour le mauvais temps): bulg. serb. mcr. libade. Vorba pare a fi dispărut din graiŭ.

licheà f. 1. (sens archaic) pată, defect (și cu însemnarea proprie materială).

ZIL 25: acest Domn [Alex. Vodă Moruz] adevĕrat era înfrumusețat cu multe darurĭ; avea însă două *lechele* firescĭ: lăcomia adică și scumpetea.

2. (sens modern) fig. secătură, om nesuferit.

ISP. 109: *lichéua* de stăpân al moșieĭ voià cu dinadinsul să aibă pentru dînsul inelul luĭ Fĕt-frumos. ID. B. Sn. 45: dacă se porni asupra lor, óstea... îĭ împrăștiâ ca pe nisce *lichele*.

— LEKE (pers.), tâche, souillure: fig. défaut, honte: infâme, débauché Barb.; bulg. leke, ngr. λεχές.

lighiàn n. 1. basin de spĕlat.

NEC. 199: *lighian* cu ibric de argint. UR. XVI, 277 (f. de z. 1797): o mânăștergură cusută pentru *lighian*. CR. II, 134: un *lighian* de lut cu ibric pentru spĕlat. FIL. 18: un *lighian* de argint pe al cărui acoperîmint era pusă o bucată de săpun mosc.

2. vas de ras barba.

3. basin de lovit, sinonim cu „tés“.

GHICA, 73: obligația de a ne trezi diminéța în sunetul unui *lighian* de alamă lovit ca un tamtam chinezesc.

— LEGEN (leyen), cuvette, bassin (d. λεχάνη): bulg. legen, serb. ledĭen, ngr. λεγένι (λεέν), mcr. leène.

liliàc m. pasere de nópte asemenea unuĭ șórece înaripat *(Vespertilio)*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

CANT. Ier. 28: *liliacul* carele cu aripele sbura şi cu sloboḑenia prin aer îmbla. ŞEḐ. I, 192: şórecele, care mănâncă nafură din ḑiua de Pasce, sĕ face *liliac*. AL. T. 11: prindeţi un *liliac* în nóptea ajunului Bobotezei şi-l îngropaţi într'un furnicar. CRĂS. IV, 239: sórele asfinţia şi *liliecii* sburaŭ în tóte părţile. OD. I, 162: sgomotul alaiului domnesc deşteptase bufniţele şi *liliecii*. PANN II, 142 (prov.): umblă nóptea ca *liliecii*.

— LEYLEK (ar. laklak), cigogne; vsl. liliakŭ „mergulus", serb. lelek „barză" şi lilĭak „liliac", alb. lelek şi ngr. λελέκι, barză.

liliàc m. arbust cu floricele albastru roşcate, numit în Ardél „scrinte", „scumpie" şi „iorgovan" *(Syringa persica)*; **liliac de munte**, Alnus viridis (Dr. Brândză).

FIL. 73: o dumbravă de *liliecĭ* din grădina mânăstirii. TEOD. 301: Cu toiag de *liliac* Şi mătăniĭ de tumbac. MARIAN II. 29: Frunză verde *liliac*, Sînt străin şi sînt sărac.

— LILAK (ar. leylak), lilas (dim. d. pers. nil „indigo"): bulg. lilĭak, ngr. λεϊλάκι (λουλάκι); de aceiaşĭ origină: it. sp. lilac, fr. lilas. Despre flora orientală (§ 102).

liliachiŭ a. şi n. 1. a. albastru-roşcat (ca flórea liliaculuĭ).

REV. II, 240 (d. 1821): un zăbranic *liliachi* cusut cu betélă. GHICA, 259: cravată *liliachie*.

2. (subst.) colórea civit saŭ indigo (cf. Var.).

Var.: **lolachiŭ, lulachiŭ** şi **lilichiŭ**.

TARIF 1792: *lolachiul*, leĭ 100, 3 banĭ. CONV. XXVI, 455: *lulachi*, sinélă, indigo. AL. 335: Să se primenéscă 'n iie Şi 'n rochiţă *lilichie*.

Locuţiunea proverbială „a face lulachiŭ", a strica lucrul, a nu reuşi cu ceva (Glos. 354).

limàn n. 1. port de mare.

N. COST. 52: făcênd Tirul, aŭ aşeḑat *limanurile*, scalele măriĭ. DUM. 32: Cazacii vĕḑênd 7 corăbiĭ la *limanul* cetăţiĭ Tulcea. ZIL. Rev. III, 337: vĕd marea fără valurĭ şi plină de *limanurĭ*. ISP. 121: mergênd corăbióra pe apă, ea se ruga luĭ Dumneḑeŭ, ca să-o scóţă la *liman* bun.

2. fig. asil, refugiŭ: „a eşi la liman", a scăpa dintr'o primejdie.

AMIR. 157: după furtună vĕḑurăm şi *liman*, adică după multe jacurĭ şi obiceiurĭ rele ce scornise Mihaĭ Vodă, pe urmă acest Domn le-aŭ fost şi mângăiere. BELD. 340: Acolo află *limanul*, acolo se adăpostesc. 431: Cei săracĭ şi cei nemernicĭ la el vor afla *liman*. AL. T. 874: nu-mĭ rĕmâne alt *liman*, de cât să alerg la îndurarea guvernuluĭ... ŞEḐ. I, 98: trebue cap bun şi minte ascuţită şi sănătósă, ca să pótă duce trebile împĕrăţieĭ la bun *liman*.

Vorba figuréză şi în câteva proverbe.

PANN, 41: dă din mâinĭ, dacă vreĭ să eşĭ la *liman*; 133: omul vrednic se face luntre şi punte şi trebue să ésă la *liman*.

— LIMAN, port (adj. calme) d. gr. λιμήν; alb. bulg. serb. pol. liman, ngr. λιμάνι. Sensul figurat e propriŭ limbeĭ române. Despre terminologia nautică (§ 95).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

limongiŭ m. (și **lemongiŭ**) vînḍĕtor de lămâĭ.

Pop. 126: órecare Turc de la Nicopole, anume Ali-Aga *lemongiul*. Stam. 123: în Moldova vor domnì mulți grecomanĭ *limongiĭ*; 475: cum fac *limongiiĭ* fanarioți.

— limongi, vendeur de limons.

limoniŭ a. galben ca lămâia.

Al. T. 9: una cam *limonie* la față și cu ochiĭ în doĭ perĭ: 789: ce aĭ pățit de eștĭ *limoniŭ* la față? 807: un bărbat copt, vestejit, *limoniŭ*, nu verde... Fil. 17: chihlibar *limoniŭ*.

— limoni, jaune citron d. ar.-pers. limon „limon, citron“: de aci sp. fr. limon, it. limone: bulg. lemon (limun), serb. limun (lemun), ngr. λεμόνι (de unde *lămâie*), ung. lémonya. Originară din India, lămâia fu propagată de Arabĭ în Africa și în Europa; la noĭ (ca năramza și portocala), ea fu întrodusă din Grecia.

liochiŭ a. stacojiŭ, de colórea gumilaculuĭ (despre încălțăminte).

Doc. II, 312 (d. 1792): cizme voinicescĭ *liochiĭ*. Rev. II, 40: (d. 1821): o pereche de iminei *liochiĭ*.

— lök, rouge jaunâtre (d. lök „gomme laque): bulg. lĭoki „roșu“. Despre colorĭ (§ 105).

lìră f. (pop. **rilă**) monetă turcéscă care circula maĭ ales în Muntenia, în valóre de 22 leĭ noĭ.

R.-Cod. 234: Mâna 'n chimiraș băga, Câte o *rilă* le dedea.

— lira, livre turque, monnaie d'or valant 100 piastres (= meğidiye).

lipcàn m. I. (sensurĭ archaice) 1. Tătar din Lituania, de religiune mahometană și cu portul polon: Moldovenĭĭ îĭ numiaŭ și *Cirimușĭ* (Cant. Ist. ot. 156).

Cant. Mold. 89: capitanei *lipcensium* Tartarorum (quo nomine ii Scythae vocantur, qui Lithuaniam incolunt, et muhammedano ritu initiati sunt)...

2. (la pl.) corp de trupe pămîntene recrutate din Tătarĭĭ așeḍațĭ la Hotin sub comanda mareluĭ Postelnic saŭ a Pîrcălabuluĭ de Hotin (Bălc. 620).

Nec. 179: Turcĭĭ aŭ așeḍat și la Hotin *lipcanĭ*; 216: i-aŭ agiuns gonașiĭ *lipcanĭ* în codrul Herțeĭ: 303: și-aŭ făcut Dumitrașco-Vodă... și două stégurĭ de *lipcanĭ*. Muste, 59: adus-aŭ Mihaĭ-Vodă lângă óstea sa și oștĭ străine, câte-va stégurĭ de *lipcanĭ* de la Pașa de Hotin aice în Iași. Kog. 202: *lipcanĭĭ* ce se aflaŭ șeḍătorĭ prin sate la Hotin. Cond. 1776, p. 11: vătaful de *lipcanĭ*... odabașa de *lipcanĭ*.

3. curier oficial între Țările române și Constantinopole: eĭ formaŭ un corp de 1000 ómenĭ întrebuințațĭ la trimiterea depeșilor (Bălc. 628).

Cond. 1693, p. 703: *lipcanĭĭ* ce s'aŭ trimis la Seraschiarul și la Hanul. Doc. IV, 266 (d. 1794): *lipcanĭĭ* ce se trimit cu cărțĭ de la visteria gospod. Od. I. 73: boierĭĭ de taină cu vătașiĭ, aproḍiĭ, armășeiĭ și *lipcanĭĭ* lor.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

4. curier turc saŭ tătar.

Od. I. 85: doĭ *lipcanĭ* de olac se trimiseră cu acéstă veste; 162: un bătrân *lipcan* tătar din Bugiac; 165: un *lipcan* alerga înainte, ca să cerce drumul. Ghica, 506: aştept din cés în cés să pice *lipcanul* cu ţidula Paşiĭ de la Rusciuc.

II. (sens modern) stafetă (maĭ ales călare).

Oraş. II. 56: A sosit *lipcanul*, pornit de la Iaşĭ, Cu o veste nouă, aicĭ în oraş. Teod. 174 [oraţie]: Ne trimise pe noĭ, şése *lipcanĭ*, Călărĭ pe şése juganĭ.

— lipka (tatar), tatare lithuanien (d. Lipka „lithuanie“). Vorba, care persistă încă în oraţiile de nuntă, a devenit un apelativ dintr'un nume etnic, o evoluţiune analogă luĭ tătar (=„curier“).

locmà f. 1. un fel de clătite.

Al. T. 136: nu-ţĭ cere inima de ceva *locmale*? Oţăş. 19: dulceţurĭ, cozonace şi sumă de *locmale*...

2. fig. sumă mare de banĭ, venit considerabil.

Kog. 205: Domnul fiind învĕţat cu *locmale* maĭ marĭ. Zil. Rev. III, 75: luĭ Vodă fórte îĭ plăcu *locmaua*, adică mulţimea de banĭ ce lua de la Mitropolitul. Oraş. II, 148: de-ĭ *locmaua* mare pentru buzunar...

— lokma (ar.), espèce de boulettes de pâte soufflées et sucrées; bulg. serb. lokma „bucată de rasol“. ngr. λοκμὰς (λουκουμᾶς). V. rahat.

luleà f. I. (ca subst.) 1. unéltă de fumat compusă dintr'o ţévă şi dintr'un văscior de pământ roşu.

Tarif 1792: *lulelile* bune, la 100 de banĭ, 3 banĭ. Cr. I, 132: Moş Nichifor 'şĭ gătesce de bĕut *luléua*. Fil. 144: ciubucele ale căror *lulele* umplute afînat cu tutun... Al. T. 38: cată-ţĭ de drum până ce nu scot *luléua* de la ciubuc. Ghica, 284: scăpăram să-mĭ aprind *luléua*. Teod. 601: Alţiĭ *lulea* aprindea, La umbră mi se culca.

2. fig. într'o sumă de proverbe şi de locuţiunĭ: „a lua (a fura) luléua Némţuluĭ“, a fi bét (sinon. cu „afumat cu luléua“); „luléua luĭ D-ḑeŭ“, sticla cu vin; „a ajuns la lulele“, a sărăcit cu totul; „a-ĭ da luléua prin cenuşă“, a-l face de rîs; „a-ĭ bate luléua pe datorie“, a supĕra cu vorbă multă şi nepotrivită (Zanne III, 207—211).

Pann I, 111: s'a afumat cu *luléua*; II, 185: treĭ *lulele* în douĕ zambile (sărac, despre negustorĭ); ibid.: nicĭ *luléua* nu-ĭ arde (n'are noroc); III, 37: a da cuiva cu *luléua* în nas (a-l despreţui). Isp. Unch. 103: a lua *luléua* Némţuluĭ cu zale cu tot. Marion, 71: dumnialuĭ întorcêndu-se séra acasă eam cu *luléua* Némţuluĭ; 150: d-ta aĭ luat *luléua* Némţuluĭ... tótă lumea petrecea, numaĭ d-ta dormiaĭ dus!

II. (ca adv.) ameţit în gradul cel maĭ înalt (la propriŭ şi la figurat): amorezat lulea, bét lulea; „a se face lulea“, a se ameţi de vin.

Rev. II, 395 (d. 1821): cu vinul nu putea să-l maĭ sature, până ce se făcuse *lulea*. Gane III, 200: într'un rînd căḑu amorezat, dar

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

amorezat *lulea*. ORĂȘ. II, 19: banda s'a îmbătat *lulea*. MARION, 82: amorezat de pica, *lulea*.

Var. (mold.): **liulè**.

AL. T. 1111: eram în stare să-mĭ vînd sufletul pentru o *liule* de tiutiun. SEV. 64: Și să nu vĭĭ prin șură Cu *liuléua* în gură.

— LŪLÈ (pers. tuyau). pipe; alb. bulg. serb. lula, pol. lulka, ngr. λουλές.

Vorba, pretutindenea cunoscută, e interesantă mai ales prin numerósele locuțiunĭ la carĭ a dat nascere, idiotisme necunoscute limbeĭ originare.

M

Macarà f. unéltă de ridicat greutățĭ marĭ (Glos.).

— MAKARA, poulie; alb. serb. makara, ngr. μακαρᾶς, girouette. Vorbă rĕspândită și fără alt echivalent.

macàz n. șină de trecut vagonul dintr'o cale într'alta (la căile ferate și la tramvaie).

— MAKAS, aiguille (de rails): serb. makaze „fórfecĭ", ngr. μακάσι, traverse, solive.

macagiŭ m. cel ce potrivesce macazul, acar la căile ferate.

— MAKASĞI, id. (vorba lipsesce în dicționare).

Ambele vorbe, cunoscute în Muntenia, tind a dispare înaintea neologismelor corespunḑătóre: „ac" (=fr. aiguille) și „acar", luate din franțuzesce.

macàt n. (și Mold. **măcat**) înveliș de pat.

NEC. 182: aŭ șeḑut înaintea Vizirului pre *măcat*. GHEORG. 311: șed amîndoĭ pe *macat*, Patriarchul din adirépta Domnului. BELD. 445: boierĭĭ sărutând croțurile *macatului*, aŭ eșit cu toțiĭ. UR. XIV, 234 (f. de z. 1813): șése perine de postav cu *măcatul* lor. FIL. 142: două paturĭ de scândurĭ, peste care eraŭ întinse *macaturĭ* de lână de Brusa. AL. 137: Vînḑătorul sta culcat Tocma'n fund pe un *macat*.

— MAKAT (ar. mak'ad, litt. lieu où l'on s'assied), couverture de sopha avec frange; bulg. serb. makat, pol. makat „covor", ngr. μακάτι.

madèm n. I. (sensurĭ archaice) 1. mineraiŭ, metal.

N. COST. 51: Iverĭĭ din Asia, carĭ aŭ în țările lor de agiuns de tóte *mademurile*. TARIF 1792: litarghiros *madem*, cântar 30 banĭ.

2. fig. mină, puț (de metale).

NEC. 228: Dumitrașco-Vodă aŭ scos întâiŭ hârtiile de este acel *madem* bun și până astăḑĭ în Moldova!

II. (sens modern) alpaca saŭ pacfon.

TARIF 1870: hamurĭ lucrate cu *madem* de cea mai fină calitate. ȘEḐ. I, 142: Frunzuliță de *madem*.., Numa'n ochĭ să ne vedem.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— MA'DEN (ar.), mine, minerai, métal, fig. source; cum. madim „metallum“: alb. bulg. madem „bronz“, mcr. madem, ngr. μαδέμι; sp. almaden „mine, minière“.

magazà f. (și **magazie**) 1. deposit de provisiuni saŭ de mărfuri, magazin în genere.

COND. 1776, p. 67: trei lei bezmen de tótă *magazaua* mare ce va fi în față. BELD. 379: Case, dugheniță, hanuri, *magazale* ce era. UR. XXII, 313 (d. 1826): vor pune marfa prin *magazale*. KOG. 209: i-aŭ închis *magaziile* ce avea cu bĕutură.

2. prăvălie mare, mai ales lipscănie.

AL. T. 781: ne-om opri în Paris ș'om merge pe la *magazii*. ID. Pr. 112: o *magazie* în care strălucesc materii scumpe. GHICA, 535: o *magazie* de stofe.

3. cămară, jigniță, sinonim cu „hambar“.

DION. 184: oprise să nu se cumpere din altă parte grâŭ, numai de la *magazia* domnéscă; 201: să umple *magaziile* în cetate; 224: câte-va *magazii* de bucate în Moscva le-aŭ dat foc Moscalii de aŭ ars. UR. III, 133 (d. 1792): socotindu-se Moldavia și Valachia ca o *magaza* a înaltei mele Impĕrății.

4. în special, încăpere separată de corpul casei pentru lemne, spălat etc.

ISP. 273: să-i închidem într'o *magazie*. DELAVR. 219: casele vechi fără *magazii*.

— MAGAZA (ar. maḥzen „grenier, dépôt“), boutique sur la voie publique, magasin; din vorba arabă se trag și formele occidentale: fr. magasin, it. magazzino, sp. almacen; bulg. serb. magaza, ngr. μαγαζί (μαγαζὲς), mcr. măgăzie „prăvălie“.

Forma *magazie* e neo-grécă, iar sensul de „boltă de mărfuri“ e special Moldovei, pe când în Muntenia vorba însemnéză mai ales „cămară isolată“.

magiùn n. 1. opiat compus din esențe de opiŭ, lemn de aloe și alte aromate: cel mai simplu se prepara în formă de hapuri și se lua în apă saŭ cafea: *magiun* de curățenie.

2. fiertură de póme (prune, strugurĭ) formând un ce consistent: *magiun* se face și din dovléc.

— MA'ĞUN (ar. „pétri“), électuaire, opiat; bulg. serb. mağun, mcr. măngiun „dulcéță“, ngr. μαντζούνι, conserve, marmelade, opiat.

magmùză f. femee desfrînată (litt. pinten).

JIP. 56: când e îndîrjit rumânu pĕ femeia lui, îi dice... baș oldină, bahorniță, *magmuză*, ploscașă.

— MAHMUZ, éperon; bulg. mamuz, serb. mahmuză, ngr. μαχμούζι. Pentru sensul figurat de la „pinten“ la „teleleică“: cf. verigașă (§ 44). Vorba e specială Munteniei.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

mahalà f. 1. cartier, suburbie.

MUSTE, 71: casele coprind câte-va *mahalale*. KOG. 240: la Galata în *mahalaua* turcéscă. COND. 1776, p. 9: Hatmanul să fie dator a rîndui străjile pe la *mahalale* cu slujitorĭ de ajuns şi cu zapcĭĭ de credinţă. UR. X, 107 (d. 1799): în *mahalaua* Muntenimiĭ de sus are un loc de împărţélă. NEGR. I, 16: în *mahalaua* Sărărieĭ. AL. T. 101: un glas de résună *mahalaua*. DELAVR. 182: *mahalaua* înţelenise îngropată în zăpadă. GHICA, 40: câţi-va feciorĭ de boierĭ băteaŭ *mahalalele* ḑiua şi nóptea. MARION, 15: ĭ-a tras o topenie d'a mers vestea nouĕ *mahalale*. TEOD. 338: Nu umbla prin *mahalale*, Inhăitat cu haimanale.

Vorba figuréză în maĭ multe proverbe.

FANN II, 134: umblă întărâtând câiniĭ prin *mahala* (a se ţinea de crailîcurĭ); II, 162: Găina când va ouà, aude o *mahala* (a face larmă pentru lucru de nimic); 401: căţéua până nu plécă prin *mahala*, câiniĭ nu se iaŭ după ea (până femeile nu daŭ prilej bărbaţilor, aceştia nu se légă de dînsele (cf. Zanne, 308, 401, 471).

2. locuitorĭĭ din mahala, mahalagiiĭ.

FIL. 76: te aĭ înhăitat cu ţiganiĭ şi jăfuiţiĭ *mahalaua*. MARION, 8: făcură un tărăboiŭ, de scularĕ *mahalaua* în picióre.

Var.: (mold.) **măhăla** şi (munt.) **maala**.

S. NĂD. 103: o bĕtrână ce şedea în *măhăla*. MARION, 21: Nea Costache era epistatul *maalalei*. ID. 1896, No. 13: a rîs *maalaua*...

— MAHALLA (ar.), quartier, partie d'une ville; bulg. serb. mahala, mer. măhăla, ngr. μαχαλᾶς; sp. almahala.

mahalagiŭ m. 1. cel ce locuesce într'o mahala (fem. mahalagióică).

COND. 1776, p. 16: un poloboc de vin ce vînd *mahalagiiĭ* pe la casele lor tómna DION. 208: făcêndu-se cete de Sêrbĭ *mahalagiĭ*. MARION, 28: toţi *mahalagiiĭ* îşĭ povestesc întîmplarea; 75: părinţiĭ feteĭ, *mahalagiĭ* fruntaşi... CRĂS. IV, 309: gura *mahalagióicei* merge ca o móră. MARION, 148: o *mahalagióică* care îngrijia de mama Manda. ORĂŞ. II, 166: ş'apoĭ trage-ĭ gură de *mahalagióică*.

2. fig. şi fam. mitocan.

Formaţiune analogică ca bulg. mahalǧiĭa şi ngr. μαχαλιώτης, du même quartier, voisin.

mahmudeà f. (şi **magmudea**) monetă turcéscă de aur în valóre de 45 leĭ vechĭ, bătută de Mahmud.

BELD. 414: De nu da *mahmudéua*, apoĭ nu se întorcea. JIP. 57: îngrópă *magmudele* şi nisfiele d'ale moĭ. FIL. 41: îţĭ voiŭ resplăti ostenéla cu 50 de *mahmudele*. GHICA, 25: cincĭ sute de *mahmudele* d'ale moĭ luate de la Turcĭ.

Vorba figuréză în cântecele populare (şi sub forma **mamodea**).

AL 146: Cu desagĭ, cu buzdugele, Pline de *mahmudele*. TEOD. 541: Cu *mahmudele* turcescĭ, Cu rubiele arăpescĭ. WEIG. Rum. Dialekte, 75 (d. Olt.): Şi bagă mâna în saltea Şi scóte o *mamodea*.

— MAHMUDIYE (ar. d. Mahmud), monnaie d'or frappée sous le règne du Sultan Mahmoud I (1730—1754); bulg. serb. mamudiĭa.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

mahmùr a. m. şi n. I. (adj.) 1. ameţit de vin, bét.

Moxa (1620), p. 389: uciserĕ pre Mihail, că-l aflarĕ *mahmur* de vin în asternut. Cr. II, 138: de cât să daĭ de pomană la calicĭ Sâmbăta, maĭ bine ceva de bĕut *mahmurilor* Marţia... S. Năd. 21: mâncărĭ sărate, pipĕrate şi acre bune pentru *mahmurĭ*. Crás. II, 94: tréz n'avea curaj să privéscă în faţă nevasta..., *mahmur* însă întorcea capul la stânga.

2. rĕŭ dispus (după chef saŭ insomnie), posomorît.

Stam. 409: eĭ umblă acum ca *mahmurii*, ca turbaţiĭ. Al. T. 126: orizontul politic e posomorît cât un Paşă *mahmur*... Gane III, 206: de se întîmpla vre-o dată să nu-şĭ îndeplinéscă somnul, era a doua ḑi tot *mahmur*.

II. (ca subst.) indispoziţiune, întristare.

Cr. II, 59: mătuşa Mărĭuca... scóte *mahmurul* din om.

— mahmur (ar. mahmur), moitié ivre, qui a la tête lourde après le sommeil; bulg. măhmuren, serb. ma(h)muran, ung. mámor „chilélă“.

mahmurélă f. indispoziţiune trecĕtóre.

Marion, 120: de acolo eşi tocmaĭ a doua ḑi în starea aia de *mahmurélă*, în care l'a vĕḑut muşteriiĭ din cârciumă.

mahmurie f. starea celuĭ mahmur: îngreunarea capuluĭ după un chef saŭ din nedormire.

mahòn n. lemn tare şi roşiatic pentru mobile.

Rev. N. II, 174: scaunele şi canapelele tóte din lemn de *mahon* şi de abanos.

— mahun, acajou d. mahogoni (arborele e originar din America). Despre speciile orientale de lemn (§ 102).

maià f. I. (sensurĭ moderne) 1. chiag de brânză saŭ drojdie de oţet.

2. fig. putere, în locuţiunea „a prinde maia“, a se maĭ înviora (Zanne III, 597).

Oráş. II, 69: Buzunarul vĕḑ că 'ţĭ sună, Vĕḑ că aĭ maĭ prins *maia*.

II. (sens archaic) stofă scumpă din care se făcea caftane (sub forma **maiè**).

Arch. ist. I, 40 (d. 1557): caftan de cofterie, altul de *maiè*.

— maya (pers. mayè „substance“), ferment, levain, au fig. capital, fonds, somme: bulg. serb. maĭa „aluat, lapte năcrit“. Vorba e specială Munteniei.

maidàn n. (Mold. **me[i]dén** şi **me[i]dan**) I. (sensurĭ archaice) 1. câmp de luptă, piaţă publică (la Turcĭ).

Cant. Ier. 100: biruinţa nepriétinuluĭ în mijlocul *meidénuluĭ*; 186: la *meidénul* bătăiĭ cu mare dîrjie eşiră. Ax. 171: corturile le-aŭ întins la *meidén*. Dion. 223: peste câte-va ḑile l'aŭ scos [pe Alex. Vodă Ipsilant] la *meidan*, adică la loc de privelisce, şi stând Vezirul de faţă, aŭ poruncit la gelaţi de l'aŭ început a tăia.

2. fig. libertate de acţiune, ocasiune nemerită.

Kog. 227: în ḑilele acestuĭ Domn [Mateiŭ Ghica-Vodă) prea

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

mult *medén* aveaŭ boierii cei mari. N. Cost. 82: Iordache Vornicul aflase *meidén* şi vreme a grăi rĕŭ de boierĭ.

3. fig. „maidan de vreme“, interval, răstimp.

Rev. II, 393 (d. 1821): Turcii n'aŭ plecat curînd de la Bucuresci la Tîrgovişte, ci aŭ zăbovit mai mult de două săptămâni şi într'acest *maidan* de vreme...

II. (sensurĭ moderne) 1. spaţiŭ liber, teren neacoperit de clădirĭ.

M. Cost. 17: să aibă loc deschis alte bulucurĭ slobode, adică *medén*. Amir. 169: acest Domn descălecase cu oştĭ în *medénul* acela a mânăstirii. Cant. Ier. 392: brîul ars este *meidénul* pe ceriŭ de la zodiacul raculuĭ până la al capricornului. Cr. II, 89: ese în *medén* aprópe de gazda nóstră şi găsesce un ţăran. Al. Pr. 303: 'mĭ aduceam aminte de *medénul* glodos al Sf. Spiridon din Iaşi. Delavr. 108: în faţa unuĭ *maidan* îngrădit cu laţe. Carag. I, 103: apuc pe *maidan*, ca să ies la barieră, Ghica, 520: grădinĭ şi *maidanurĭ* unde să se depuie soldaţiĭ bolnavĭ. Can. 233: La crâşmuţa din *meidén* Bé Costache Roşcovan. Şeḍ. I, 44: La crucea *medénuluĭ*, La crîşma 'mpĕratuluĭ.

2. locul dinaintea (saŭ din dosul) curţiĭ, mai ales la o casă ţărănéscă: maidanul cel dinainte se ḍice şi „bătătură“.

Gheorg. 319: umivanie care se face în *meidanul* curţiĭ din 'nuntru; 322: osfeştania se face în *medanul* curţiĭ despre scara cea mare, saŭ din lăuntrul curţiĭ. Al. T. 1727: din dosul caseĭ mele este un *maidan* deşert. Vulp. 52: Mândra şéde pe *maidan* Şi 'mĭ înşiră la mărgén.

3. fig. ivélă, lumina ḍileĭ: „a scóte la maidan“, a face să ésă la lumină, a face cunoscut (cf turc. maydana konmak „exposer“, litt. mettre au grand jour); „a eşi la maidan“, a se descoperi, a se da de faţă (cf. turc maydana gelmek „se produire“, litt. venir au grand jour); „a ajunge la maidan“, la capĕt, la bun sfîrşit.

Kog. 219: se uitase acéstă slujbă întreită [vădrăritul], iară acum iară am găsit-o de aŭ scos'o la *meidan*. Doc. II, 338 (d. 1791): nu care cum-va a luat de la băcanĭ vr'un ruşfet şi a nu scóte la *măidan* tótă marfa lor ce vor avea ascunsă. Beld. 422: Ce-aŭ lucrat el pe sub cumpĕt şi aŭ eşit la *maidan*. Gane III, 225: Tîrgovişteа care a scos la *maidén* cea mai fină prăsilă de ómenĭ marĭ. Ghica, VIII: elciiĭ scot la *maidan* fie-care pe câte un cirac. Jip. 84: ca s'ajungem la *maidan*, ne trebue mulţĭ banĭ. Oraş. II, 4: Că s'a întors rufetul iară, că boierii 's la *meidan*.

— maydan, meydan (ar.), arène, champ vaste, champ de combat, place publique; espace, intervalle, temps; cum. maydan „locus planus“; bulg. serb medan (meĭdan), alb. rus. pol. maĭdan, ngr. μαϊντάνι.

Vorbă importantă prin formele şi sensurile-ĭ variate: pretutindenea populară şi fără alt echivalent.

măidănaş n. maidan mic.

Conv. XXI, 808: jucam mingea cu alţĭ băieţĭ în *măidănaşul* dintre ruinele de la St. Haralambie.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

maimùță f. animal quadruman care aduce cu omul *(Simia)*.

CĂP. 352: [pehlivanul] s'a suit pe copaciul ca o *maimuță*... GHICA, 323: fie-care turc avênd pe umeri saŭ pe cialma câte o pisică, o *maimuță* saŭ un coroiŭ.

Vorba figuréză în mai multe proverbe

GOLESCU: *maimuța* ceea ce vede, aceea și face. PANN 19: copilul e ca *maimuța*, ce vede, face; III, 127: *maimuța*, tot *maimuță*, de-i ar fi sfatul aurit.

Forma primitivă e „maimun" (cum sună vorba și în mcr.): *maimuță* (masc. maimuțoiŭ) e un diminutiv (ca și sêrbesce maĭmunče) propriŭ Muntenieĭ, iar *momiță*, specială Moldoveĭ, e o reducere din archaicul **moimițe**, care derivă la rîndul sĕŭ din „moimă" (ung. majom) de aceiași origină, cu îndoita semnificațiune: maimuță și pitic (cf. rom. pitic d. πίθηκος, maimuță).

I RAVILA VAS. LUPU, p. 43: pe ucigătoriul de părinți îl bagă într'un sac și într'acel sac și un dulĕŭ și un cocoș și o năpîrcă și o *moimă*. DOSOFTEIŬ, Oct. 79-a: décă eșim din țara *moimelor*, venim la munte nalt, unde nicĭ sórele nu lucia, nicĭ copaciŭ era, nicĭ verdéță. CANT. Ier. 153: prin mijlocul *moimițiĭ*, iarăși într'acesta chip îĭ rĕspunseră. AL T. 401: vr'o *momiță* saŭ vr'un urs.

— MAYMUN, singe: cum. maymun „simia"; bulg. maĭmuna, serb. maĭmun (și maĭmunče), alb. maĭmun, mcr. măimunu, ung. majom, ngr. μαϊμοῦ; fr. maïmon „singe du genre des macaques".

maimuțesc v. (și **maimuțăresc**) a căuta să imite pe alțiĭ (cum fac maimuțele).

maimuțărie f. (și **momițărie**) imitațiune stângace și ridiculă (analogă cu aceea a maimuțelor).

AL. T. 1202: o *momițărie* de tot ce se petrece aiurea.

malotèa f. haină fără guler și lungă până la pămînt, împrejurul gâtuluĭ și pe marginea dinainte cu blană bună ca de un lat de mână (purtată maĭ înainte de cocóne și adĭ de țărance chiabure).

AL. T. 691: bărbatu-meŭ se lăuda, că mĭ-o cumpĕra *malotè*. FIL. 100: își scóse *malotéua* sa blănită cu samur; 229: *malotéua* vorniceseĭ. TARIF 1870: *malotele* de postav cu mil și nafea. VULP. 61: I voiŭ croi d'o *malotea*, Flórea cât e palma mea. BUR. 251: Să-ți croiesc o *malotea*, Dĕŭ frumósă ca o stea.

— MALLOTA (ar.), espèce de vêtement d. μηλλωτή (sc. δορά), zeghe; serb. ma(v)luta „ilic"; sp. malota „jupe, casaque". Despre hainele boieresci (§ 79).

mămulàr m. negustoraș, maĭ ales ambulant. Sinonimele „bocceagiŭ" și „tolbaș" sînt de aceiași origină.

DOC. I, 518 (d. 1783): să aveți a cerceta la toți băcaniĭ, *mămularii* și prăvăliașiĭ din tîrgurĭ... COND. 1813, p. 378: străinĭ și alțĭ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ómenĭ se vor afla într'acel județ fără de nicĭ un fel de căpĕtâiŭ, adică neguțătoraș, arendași, *mămulari*...

— MAMELE (ar. mu'amele), trafic, usure; „mămular" e o derivațiune originală corespunḑênd turc. MAMELEGĬ, spéculateur, usurier — de unde formele nóstre archaice: **mamelegiŭ** și **mimilingiŭ**, cu sensul de „cămătar" și de „telal" (ngr. μαμελετζής, usurier).

ARCH. ROM. II, 167 (d. 1753): turcĭ ce le ḑic *mamelegiĭ*, care umblă printre ómenĭ dând banĭ cu dobîndă... și maĭ iaŭ peste dobîndă și altă dobîndă. GLOS. 376: *mimilingiŭ*, telal, neguțător de mobile.

manèà f. cântec turcesc cu melodia duiósă.

NEGR. II, 29: apoĭ încep să cânt vr'o *manea*. GANE II. 245: era o *manè* de cele vechĭ turcescĭ, lungă, trăgănată, în care numaĭ ah! ținea o jumĕtate de oră OD. I, 244: rĕsunetul *manelelor* și al stihurilor fanarioticescĭ.

— MANÈ, mélodie sans mesure composée de mots décousus; bulg. manè „melodie". Vorbă semi-literară rĕmasă străină de graiul popular.

mangafà m. personaj ridicul și greoiŭ.

CARAG. 276: bibicule, *mangafaua* plécă mâine la Ploescĭ; 347: nu cumva *mangafaua* sare gardurĭ?

— MANKAFA, qui a la tête grosse, stupide Barb. Vorba face parte din graiul mahalagiilor.

mangàl n. 1. vas în care se pune jăratec de încălḑit casele fără sobă.

KOG. 234: Ión-Vodă Calimah era un om prea fricos de frig, că și vara umbla cu douĕ blane și aprindea și *mangal* în odaie. DOC. II, 311 (d. 1792): cărbunĭ de *mangal* suta de oca 1 taler. OD. I, 292: lumina flacărilor de nisce *mangale* de tombac poleit. FIL. 228: un *mangal* de aramă plin cu cărbunĭ aprinșĭ slujia de încălḑit. GHICA, 501: împrejurul unuĭ *mangal* lumea sta grămadă; 503: a poruncit de le-a aprins ḑece *mangale* cu cărbunĭ.

2. cărbunĭ, jăratec (în Moldova).

AL. T. 14: o tipsie plină de *mangal* aprins.

3. un fel de vatră în mijlocul caseĭ țărănescĭ la care se încălḑesc ceĭ din casă (Dr. Crăinicénu).

— MANGAL, brasier, réchaud, brasero; bulg. serb. mangal, ngr. μαγκάλι, mcr. măngale.

***màngăr** m. 1. ban de aramă, gologan.

2. fig. în locuțiunea „a da mangărul cel de apoĭ", a muri (cf. a da ortu popiĭ).

MUSTE III, 8: Ursache, închis în temniță cu tălhariĭ, legat la pusce, bătut la talpe, până aŭ dat *mangărul* cel de apoĭ.

— MANGYR, obole, menue monnaie (¼ d'un akče); bulg. serb. mangura, ung. mángor, ngr. μαγκούρι.

mansùp n. 1. dregătorie boierésc, funcțiune înaltă (în epoca fanariotă).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Kog. 256: boierii cer *mansupuri* cu topuzul. Beld. 352: Celui cu *mansupul* numai fală îi lăsa. Zil. 88: să izbutéscă la dregătoria Vistieriei și la tóte *mansupurile*.

2. funcțiune în genere, slujbă (adĭ mai mult ironic).

Fil. 57: îl rog să te puie în vre-un *mansup;* 126: viŭ să cer ajutorul domniei tale, ca să iaŭ acest *mansup*. Oráș. III, 24: [vînd] arendări, moșii ohavnici și *mansupuri* însemnate.

Var. (archaice): **mansip** și **mansep.**

Rev. I, 53 (d. 1796): 10000 lei *mansepuri* de mai mulți Pași; 3000 lei *mansepul* lui Hasan-Pașa. Nec. 280: cei străini staŭ în lături de *mansipuri*.

— MANSUP (ar. mansyb), poste, haute fonction, emploi, charge d'Etat, rang, dignité (d. ar. nasb „nomination à une place"): serb. mansub (= služba), ngr. μανσούπι.

marafèt n. I. (sensuri archaice) cu nuanțe serióse și positive: 1. dibăcie, pricepere, talent.

Kog. 254: tot îmbla cu *marafet* de-l scăpa pe Ghica pe la porți turcesci. Al. T. 1233: adică e greŭ *marafet* de-a se împrieteni cu copiii, împlinindu-le tóte vroințile!.. Fil. 27: două lovituri de biciŭ lăsate cu *marafet* pe spatele armăsarilor; 183: să dea loc ciubucciilor, să-și facă și ei *marafetul* lor.

2. dispositiune, intermediar, mijlocire.

Ur. III, 184 (d. 1802): să se pedepséscă prin *marafetul* zabeților. Fil. 248: în cât timp s'ar putea săvîrși aceste *marafeturi* ale cinstitei Hătmănii?

Var. (archaică): **marifet.**

Văc. 292: o mie de Turci i-am făcut prin *marifetul* beșlegilor după la județe. Zil. 109: obiceiul este a se săvîrși orînduiala poslujnicilor prin *marifetul* ispravnicaturilor. Cond. 1802, p. 314: cererea ce vor face boierii prin *marifetul* Domnului lor.

II. (sensuri moderne) cu nuanțe peiorative: 1. măestrie, mijloc viclén, șiretlic.

Fil. 110: *marafeturile* și drăciile lui i-a pus pe toți la închisóre. 325: să găsim vre-un tertip, ca să-i luăm înapoi; ia caută tu un *marafel*, de! să te véd. Xen. 38: ai umblat tu cu *marafeturi* vr'o doi ani de ḑile. Ghica, 299: atunci găsise alt *marafet* de a-i necăji.

2. (la pl.) fasóne, nazuri.

Al. T. 459: vin' încóce, Gugulea... ce atâtea *marafeturi!* Negr. III, 11: ian lasă *marafeturile,* deschide-ți inima; 77: cu cuconița nu trebue multe *marafeturi*. Gane, 82: aceste sînt *marafeturi* de mirésă. Xen. 28: i-o venit și ei gust de *marafeturi*, când are fete de măritat.

— MA'RIFET (ar.), art, habileté, intelligence, talent, secret; bulg. serb. marifet „șiretlic", alb. „artă, profesiune".

Accepțiunea exclusiv ironică a vorbei în limba modernă presintă o analogie cu sinonimul ei „tertip", exemple caracteristice despre degradarea sensului (§ 27).

marafetos a. care face marafeturi (Glos. 363).

marafetuesc v. a face marafeturi saŭ fasóne.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Bogd. Com. 270: cum trebue să mĕ port şi să mĕ *marafetuesc* ca să pot plăcea.

marámă f. (cu var. Munt. **mahramă** şi Mold. **năframă**) 1. ştergar în genere, sinonim cu „basma“ şi „peşchir“, câteşi trele de origină turcéscă.

a. în literatură:

Cuv. I, 213 (d. 1588): câţi cu canafi şi cu *măhreme* albe. Rev. I, 539 (f. de z. 1609): şése *năfrămi* cu mĕtase... doué *năfrămi* de mână, doué de obraz... 12 *năfrămi* cu sîrmă bărbătescĕ. Gheorg. 314: eşind Domnul din biserică, tóte rufeturile Curţii aştern pe jos *năfrămile* lor de la uşa bisericeĭ şi până în spătărie. Pop. 300: Logofĕtul începu a se şterge la ochĭ cu *mahrama*. Al. T. 839: iaca *năframa* de vornicel de nuntă. Od. I, 422: o *maramă* de oglindă de Ţarigrad. Cr. I, 271: ea începe a se apĕra cu *năframa* ca de un duşman. Isp. 127: să înalţe o prăjină şi în vîrful eĭ să puie o *mahramă* roşie.

b. în cântecele populare:

Teod. 534: Cu ţesala îl ţesăla, Cu *marama* că 'l ştergea. Marian I, 29: C'o *năframă* vînţ îl trage, Iar cu alta umbră îl face.

2. fâşie lungă de pânză, din bumbac saŭ borangic, împodobită la margini cu florĭ colorate: ţărancele pórtă marama de la prima ḑi după măritiş.

Od. I, 112: o femee înfăşurată într'o lungă *maramă* de zăbranic negru. Crăs. II, 38: *năframele* albe ale betelor şi testemelele negre se deosebiaŭ ciudat de barişurile roşiĭ şi stacojiĭ ale nevestelor tinere şi ale fetelor. Delavr. 37: pĕrul mototolit sub *marama* eĭ dată pe spate. Jip. 80: hina sé pórtă cu *marama* pé cap. Al. 20: Na-ţi *năframă* de mĕtasă, Pe margini cu aur trasă. Teod. 16 (colindă): Ne-or dărui cu *măhrămi* grele de fir...

3. brobódă elegantă de mirésă: „a-şĭ pune marama“, a se mărita (cf. lat. nubere „se marier“ litt. „se couvrir d'un voile“ şi νύμφη, la fiancée, litt. la voilée).

Isp. 256: îĭ luă inelul din degetul cel mic şi *marama* de pe faţă. Marian I, 151: Ia ţi *năframă* din chilie Şi haidem la cununie.

4. în special, brobódă dăruită de mirésă tinerilor nuntaşĭ, vornicilor, şi de sócră mirelui.

5. brobódă în genere.

Goroveĭ, 123 [curcubeul]: *Năframă* bogată Peste mare aruncată (cu variantele *şerveţel. peşchir, ştergar*).

6. (poetic) vĕl (sens exclusiv literar).

Emin. 131: Ea ridică somnorósă lunga genelor *maramă*.

7. horă ce se jócă la cunună: în Moldova ea se numesce „năframă“ (Sev. Nunta, 182) iar în Dobrogea „mărămile“, fiindcă se jócă cu mărămi când se duce copacul înaintea mireseĭ (Bur. 23).

8. vĕl mortuar (rar cu acest sens).

Costinescu II, 58: *mahramă*. pânză saŭ giulgiŭ în care se înfăşură un mort.

— Mahrama, mouchoir, essuie-mains; bulg. serb.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

mahrama și marama (serb. și maframa) „basma", rut. bachrama „stofă de mătase pentru haine", pol. machram „stofă orientală", alb. maram, ngr. μαχραμᾶς, voile.

Formele „mahramă" și „maramă" se aud în Muntenia, „năframă" mai ales în Moldova și Bucovina: acéstă din urmă derivă din forma intermediară **măframă** (Tarif 1761: *măframe* bărbierescĭ).

Vorba, sub forma „năframă", a pătruns și în părțile limitrofe ale Ardéluluĭ.

Hodoș I, 98: Că *năframa* ta cea nouă Am visat'o ruptă 'n două. Reteg. 14: Țipă *năframa* 'n chilie, Blem cu mine 'n cununie!

Cea mai interesantă din feluritele numirĭ de brobóde, de importațiune orientală, ce împodobiaŭ odinióră capul cocónelor și carĭ servesc astădĭ de gătélă țărancelor și tîrgoveților din clasele de jos (§ 82 și 100).

mărămióră f. diminutiv din maramă.

Bur. 217: Pe la cal pe la picióre, Mi-a legat tot *mărămióre*.

marăz n. I. (sens archaic) pornire, pică.

Nec. 199: Împĕratul avênd pre dînsul *măraz* și gând să-l maziléscă...; 400: pre Constantin Balș Medelnicerul avênd *măraz* pe dînsul. l-aŭ bătut la talpe.

II. (sensurĭ moderne) 1. plăcere, haz.

2. pl. mofturĭ, nazurĭ.

Cr. 1, 230: mîța face *mărazurĭ*.

— maraz (ar.), maladie; serb. alb. maraz „bolnav", mcr. măraze „durere, necaz", ngr. μαράζης. Vorba e specială Moldoveĭ.

mardă f. 1. rĕmășiță, prisos.

Doc. IV, 297 (d. 1793): din *mardaua* s uluĭ să aibă voie a lucra săpun.

2. lucru prost, ceea ce se lépădă (cf. furda).

Cal. 1875, p. 25: mărfurile carĭ eraŭ mai *marda* adică mai eșite din modă. Kik. III, 181: florĭ bune și *mardale*.

— marda, ce qu'on exige au delà de la valeur; alb. marda „lipsă, defect", ngr. μαρδᾶς.

mardalic n. marfă de marda saŭ de ocàsie.

Kik. III, 141: nisce *mardalicurĭ* și cu un preț să te crucescĭ.

mărgèn n. numele popular al coraluluĭ.

Tarif 1761: corale saŭ *margénurĭ*. Tarif 1792: mĕtăniĭ de *mărgén* bun. Fil. 40: buzele eĭ sînt ca *mărgénul*; 171: la gât avea treĭ șirurĭ de *mărgén* ales. Cal. 1882, p. 59: scările palatuluĭ s'aibă treptele de *mărgén* și stîlpiĭ de zamfir.

— merġan (ar.), petite perle, corail; alb. bulg. serb. merġan, mcr. mirdziane, ngr. μερτζάνι.

martàc m. 1. par de brad înfipt în pămînt împrejurul unuĭ bordeiŭ spre a-l sprijini.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. pl. căprioră la învelişul unuĭ bordeiŭ (Costinescu).

— MERTEK, poutre tetragone.

mărtăcel m. diminutiv din martac.

TEOD. 331: (Bordeiŭ) cu *mărtăceĭ* de teiŭ...

marulă f (şi **marolă**) un fel de lăptucă lunguiaţă.

VULP. 15: Fóie verde de *marulă*, Am un pom în bătătură.

— MARUL, laitue (d. ngr. μαρούλιον); cum. marul „lactuca"; bulg. maruli, serb. marulĭa, ngr. μαρούλι.

Vorba, specială Moldoveĭ, se află şi la Dosofteiu (Febr. 68b: în vremea popieĭ sale... aŭ mâncat numaĭ *marule)*, care probabil a luat'o din textele bulgăreşcĭ.

masală f. torţă de rĕşină.

COND. 1776, p. 19: cheltuieli la 4 *masalale*... FOT. III, 307: dohotaşul puşcărieĭ care face *masalale*. OD. I, 77: toţi se întórseră pe la casele lor cu făcliĭ şi *masalale*. GHICA, 53: s'aŭ plimbat pe uliţile Bucurescilor cu stéguri şi *masalale;* 498: un ţigan desculţ cu o *masala* mare pe spinare. GANE II, 92: se făcu larmă, se aprinse *masalalele*.

Vorba figuréză într'un proverb (Golescu): dă *masalaua* pe un poponeţ.

— MAŞALA (ar. meş'ale), flambeau, torche de résine plantée sur une pique de fer; bulg. serb. maşala, ngr. μασαλᾶς. Forma românéscă derivă indirect din turcesce, cum arată sibilanta în locul palataleĭ (§ 21).

masalagiŭ m. cel ce pórtă o masala.

COND. 1776, p. 19: de la 12 *masalagiĭ* câte un leŭ. Doc. III, 413 (d. 1790): obiceiul ce aŭ avut *masalagiĭ* a li se da de 4 orĭ într'un an cizme. BELD. 346: aŭ luat din armăşie pe cinci din *masalagiĭ*. FOT. III, 293: de Armaşul cel mare atîrnă tunariĭ, puşcaşiĭ, *masalagiĭ* domnescĭ. NEGR. I, 16: *masalagiĭ*, potlogariĭ, de care gemea oraşul.

Formaţiune analogică ca şi ngr. μασαλατζής (§ 23).

masăt n. 1 tocila cizmarilor şi a măcelarilor.

ISP. 108: scóse un cuţit de la brîŭ, îl dete pe *masat*. TEOD. 136: Casapiĭ cu *masatele*, Oltenii cu palanţele.

2. fig. tineţă, viclenie, şiretlic.

PROV. (Hinţescu): dracul tóte le scie, numaĭ *masatul* muieriĭ nu-l scie.

— MASAT, fusil pour aiguiser les couteaux; serb. masat „oţel de ascuţit".

mascară f. 1. paiaţă, poznaş, sin. cu „caraghios".

PANN, 95: slugă veche *mascara* bĕtrână nu fi.

2. om de nimica, secătură.

ZIL 85: era destulă ocară, că lua pitace şi tóte *mascaralele* şi ómeni netrebnicĭ.

3. bătaie de joc, în locuţiunea „a face de mascara", a-şĭ rîde de cine-va (cf. turc. maskara etmek „tourner en ridicule, se moquer de").

CANT. Ier. 174: paserea dobitocită şi vita păsĕrită pre tóte de

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

mascara covîrșia. KOG. 203: pentru un lucru de nimica a unuĭ ţăran cât de prost. Mavrocordat făcea pe un boier mare *mascara* și-l închidea.

— MASKARA (ar. masḥara), risée, bouffonerie; bouffon, farceur (litt. personne masquée), malhonnête; cum. mascara „irrisio, joculator"; alb. bulg. serb. maskara „lucru ridicul", ngr. μασκαρᾶς, bouffon. imbécile. Formele europene (sp. máscara, it. máschera „mască", fr. masquarade) derivă din aceiași vorbă arabă.

Vorba a produs o întrégă familie de forme derivate originale cu ajutorul sufixelor: -ă, -ciune, -cios, -esc, -iciŭ, -ie, -it și -ónă. Acéstă fecunditate lexicală dovedesce vechimea și rĕspândirea vorbeĭ.

măscărá f. vorbă de ocară.

BOLIAC (ap. Damé): să le spuie glume și *măscărĭ* la masă. LAUR.-MAX. Dict. II, 247: el vorbesce cele mai greţóse *măscărĭ*.

Formă identică cu „mascará": strămutarea accentuluĭ indică o diferenţiare semantică (cf. ngr. μάσκαρα, masque și μασκαρᾶς, bouffon).

măscăresc v. a ocărî, a batjocori.

CANT. (ap. Damé): tare *măscărit* și probozit vĕdêndu-se.

Vorba, derivată din măscără, se aude și în Banat (§ 34): ea corespunde ngr. μασκαρεύω, plaisanter.

măscăriciŭ m. 1. bufon la Curte (Sulzer III, 169).

2. farsor în genere.

AL. T. 1689: ghidi, *măscăriciŭ* obraznic! NEGR. 1, 73: actorul îĭ părea un *măscăriciŭ*, când glumele sale făcea pe femeia luĭ să rîdă. FIL. 29: strîmbăturile *măscăricilor* domnescĭ. ORĂȘ. 5: Adepţi cât 'ţi place am găsit aicĭ, Căcĭ e plină ţara tot de *măscăricĭ*.

Formă diminutivală analogă luĭ „ghiduș" și figurând, ca și acesta, în texte religióse (Varlam 1643: nu te îmbĕta, nu chema cimpoĭ și alăute și *măscăricĭ*).

măscăricios a. rușinos, obscen

LAUR.-MAX. II, 248: cuvinte *măscăricióse*, ce ómenĭ *măscăricioșĭ!*

***măscăriciune** f. poznă, bufonerie.

N. COST. 450: Bogdan-Vodă iubia glumele și *măscăriciunĭ*...

măscărie f. 1. (sens archaic) comèdie, poznă.

URECHE, 223: Bogdan-Vodă iubia s'auḑă glume și *măscărĭi*...

2. (sens modern) vorbă murdară.

LAUR.-MAX. II, 248: asta e *măscărie*, iar nu faptă de om...

***măscărit** m. sinonim archaic cu „măscăriciŭ".

IST. 1715, p. 15: după dînsul merge alt *măscărit*.

Formaţiune neo-gréc㠄: μασκαρευτής, railleur.

***mascarónĭ** f. alt sinonim archaic cu „măscăriciŭ".

IST. 1715, p. 14: căciule făcute în chip de *mascaróne*; p. 15 Impĕratul, de sus privind la *mascaróne*, aŭ făcut haz.

Formaţiune neo-gréc㠄: μασκαρόνομαι, se déguiser.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

***măscornicie** f. bufonerie.

MOXA, 356: veselie cu *măscornicii*; 358: alăute şi *măscornicii*.

Vorba presupune un adj. intermedinar „măscornic“ (cf. mozavirnic), care însă lipsesce în vechile texte.

mascaragiŭ m. sinonim archaic cu „măscăriciŭ“.

N. COST. 102: la trecătóre (peste Prut), i s'aŭ înnecat un *mascaragiŭ* împĕrătesc ce avea, vrênd să facă şagă pe apa Prutului.

— MASKARAĢY, farceur, bouffon.

mascaralîc n. 1. faptă de mascara: cabazlîc, caraghiozlîc.

XEN. 26: eĭ, ce dicĭ, mĕ rog, de *mascáralicul* ăsta? să se alégă Budişcă primar?

2. vorbă de ocară, bătaie de joc.

— MASKARALYK, plaisanterie, bouffonerie: malhonnêteté; bulg. maskarlik, mcr. măscărliche „ruşine“. ngr. μασκαραλίκι, baliverne.

matarà f. tivgă în care ţăranii pórtă apă.

ŞEZ. III, 215 (d. Vîlcea): Să ia apa 'n *matara*, Să-şi adape mândruţa.

— MATARA (ar. mitare), flacon de cuir ou de ferblanc dans lequel les voyageurs conservent de l'eau: serb. matara „un fel de gălétă“, ngr. ματαρᾶς, outre. V. Partea II: mataragiŭ.

matrapàz m. acaparator, maĭ ales de grâne.

COND. 1776, p. 18: starostiĭ de *matrapajĭ* şi *matrapajiĭ*, adică precupeţiĭ, să lipséscă. Doc. II, 315 (d. 1791): varul nestins ce-l vînd *matrapaziĭ*.

— MATRABAZ („qui joue du bâton, maître d'escrime“), fig. finaud, maître fripon, qui achète bon marché et vend cher (d. turc. matrak „fleuret“ şi pers. baz „qui joue“); ngr. ματραπάζης.

matrapazlărie f. sens identic cu „matrapazlîc“.

AL. T. 403: pentru coţcărie, *matrapazlărie*...

matrapazlîc n. 1. trafic, acaparare.

COND. 1776, p. 18: care va îndrăzni a face *matrapazlîc*, să se pedepséscă cu uliţa. Doc. I, 479 (d. 1785): care dintre matrapazĭ va prinde zapciul, făcênd acest fel de urmare şi *matrapazlîc*... să se pedepséscă; II, 250 (d. 1792): orĭ-cine va strînge vite de negustorie saŭ va face *matrapazlîc*..., să aibă a plăti erbărit după obiceiŭ; II, 304 (d. 1791): aŭ ridicat *matrapazlîcurile* şi precupiile.

2. fig. purtare necinstită.

XEN. 39: tată-seŭ nu s'o strădănuit şi s'o schivernisit atât, ca să-l mănânce fecioru-seŭ baniĭ cu *matrapazlîcurĭ*.

— MATRABAZLYK, accaparement, brocantage, agiotage; fig. fraude, fourberie.

matùf a. şi m. 1. bĕtrân copilăros, ghiuj de bĕtrân.

STAM. 402: rîdênd amîndoĭ de mine ca de un *matuf*. AL. PR. 104: veḑi zăcênd câte un *matuf* gârbov.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. posac, posomorît, sanchiŭ.

AL. T. 175: era un *matuf* réposatul, să fugĭ în lume... pare că era un snop de urzicĭ! 676: ducă-s'ar boieru, că mare *matuf* îĭ!

— MATUF (ar. ma'tuh „radoteur"), vieillard tombé en enfance. Vorba circulă în Moldova.

matofesc v. a se moleși (de bĕtrâneţe).

JIP. R. Sat. 183: omenirea nóstră s'a pătat și s'a *matofit*.

mazdràc n. suliță lungă, mai ales căzăcéscă.

DION. 205: catane călăraşĭ cu *mazdrace* căzăcescĭ. STAM. 64: Când buciumul chema óstea, când *măzdracele* lucia... GHICA, 18: generalul Isaiov ne-a îmbrăcat căzăcesce, ne-a dat *mazdrace*...

Vorba revine adesea în cântecele populare.

TEOD. 295: Din pielea ta să-mĭ fac O téacă de *măzdrac*; 482: Cara-Gheorghe s'a jurat Pe sabie, pe *măzdrac*. R.-COD. 292: Feciorul lui Baibarac Puse mâna pe *mazdrac*.

— MYZRAK (ar.), lance, javelot: bulg. măzdrak, serb. mizdrak, alb. mazdrak, ngr. μαζδράκι.

măzdrăcel n. diminutiv din mazdrac.

TEOD. 580: Doicil mâna 'n strĕșină băga, *Măzdrăcelul* îșĭ scotea.

***mazdracliŭ** m. cel înarmat cu mazdracul.

DOC. III, 21: un gavaz, *un mazdracliŭ*...

— MYZRAKLY, lancier: serb. mizdrakliĭa.

mazìl m. (și **mazíl**) I. (sensurĭ archaice) 1. destituit (vorbind de Turcĭ saŭ de Tătarĭ).

NEC. 368: aŭ mers mîrzacĭ câțĭ-va la Țarigrad de aŭ pîrît pe Hanul cel *mazil*. BĂLC. 109: Ferhad Pașa dete luĭ Mehemet Satîrgi Pașa pecetea împĕrătéscă în mâinĭ, spunêndu-i că el e *mazil*.

2. scos din Domnie, destituit: depus din scaunul metropolitan saŭ patriarchal.

N. COST. 8: Duca-Vodă s'aŭ dus cu tótă casa luĭ de iznóvă la Țarigrad *mazíl* la Pórtă; 87: Mihaiŭ-Vodă, acum *mazil*. ZIL. 13: te-aŭ făcut fără veste *mazil*; 81: din Domn de două Prinţipaturĭ se duse *mazil* la Țarigrad. POP. 153: fiind Nifon Patriarchul *mazil*...

3. boier scos din funcțiune: de la Grigorie-Vodă Ghica, boierĭi s'aŭ împărțit în marĭ saŭ veliţĭ (numiţĭ și „halìa"), némurĭ saŭ titularĭ (numiţĭ și „paià") și *mazilĭ* adică boierinașĭ de clasa a treia, pe carĭ i-a scutit de vinăriciŭ și de dijmărit (Fot. II, 155).

M COST. 293: Costin era *mazil* la țară. N. COST. 10: boierĭ *mazilĭ* ce fusese mai dinainte vreme cu boierii la Curte; 88: în tîrg în Bîrlad fiind strînșĭ toţĭ boierĭĭ ceĭ marĭ și micĭ și *mazilii* și tótă țara de gios. CANT. Ier. 393: boieria de care era *mazil* să-l dea. NEC. 184: Barnovski-Vodă mergênd cu multă glótă din țară la Pórtă, cu mulţĭ boierĭ și *mazilĭ* și curtenĭ și cu de ceĭ-lalţĭ mai proștĭ. GHEORG. 308: mergênd în Divan, șed toţĭ boierĭĭ la rînduiala lor, și ceĭ cu boierii și ceĭ *mazilĭ*. OD. I, 73: glóta boierilor *mazilĭ* și a boierinașilor.

4. corp de cavalerie moldovenéscă formată din

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

boierii eșiți din funcțiune, așa numita călărime a Sërdarului de mazilĭ (Bălc. 621).

M. Cost. 369: călărașii de țară și toți *mazilii* cei mai sprinteni. Ur. IV, 74 (d. 1799): căpitanii de *mazili* ce s'aŭ obicinuit a se face de la o vreme.

Var. (archaică și muntenă): **manzil.**

Anon. 50: aŭ început a strînge pre o sémă de boiarĭ *manzilĭ* la Mitropolie; 128: n'aŭ supĕrat Măria-sa nicĭ pre boiarĭ, nicĭ pre *manzilĭ*, nicĭ pre mânăstirĭ, nicĭ pre țară.

II. (sensurĭ moderne) 1. clasă compusă din urmașiĭ boierilor mazilĭ și supusă la o dare îndoită de cât birnicii, fără să intre însă la cislă ca țăraniĭ și fără să fie supuși ca aceștia la beilicurĭ și havalele (Drăgh. I, 93).

M. Cost. 44: Antioh-Vodă scos-aŭ o socotélă peste tótă țara și pe boierĭ și pe *mazilĭ* și pe tóte breslele și pe țăranĭ; 84: avea Niculaĭ-Vodă tóte orînduielile câte se strîngeaŭ din țară, așa pe țăranĭ cum și pre *mazilĭ*, izvóde grecescĭ. Doc. IV, 171 (d. 1794): toți aceĭ carĭ aŭ cărți domnescĭ la mână, adică némurĭ, *mazilĭ*, breslașĭ vechĭ. Ghica, 38: pecetluiturĭ, *mazilĭ*, némurĭ și câte și mai câte!..; 295: în fie-care casă boierĕscă se cresceaŭ copiiĭ de *mazilĭ*, de boierĭ de ném și de poslujnicĭ. Xen. 72: vînătorĭ renumiți, *mazilĭ* Ștefan și Nae Bursuc. Teod. 325: Dușmanii mi-l pun la bir, Și nu mi-l pun ca p'un copil, Ci mi-l pun ca p'un *mazil*.

2. un fel de vătăjeĭ, în slujba boierilor, plătiți din baniĭ biruluĭ.

Cr. II, 8: Vornicul Nic-a Petricăĭ cu paznicul, vătămanul și câți-va nespĕlați de *mazilĭ*. Crăs. IV, 227: rezeșiĭ sînt cam aĭ dracului, mai ales că Ciopîrlă era și *mazil*.

— ma'zul (ar.), privé de sa dignité ou de sa charge, destitué (d. 'azl „déposition"): ngr. μαζίλης, déposé

Vorba, cu bogata eĭ familie de forme secundare, e un rest din limba oficială a trecutuluĭ: după ce a fost pe rînd aplicată Domnuluĭ, Mitropolituluĭ și boierilor, ea continuă a trăi în graiul săténuluĭ.

mazilaș m. contribuabil mai presus de țăranĭ.

Văc. 297: nicĭ mai rĕmăsese boierinaș și *mazilaș* de a-ĭ da dregătorie [Mavroghene] și fără de voie.

mazilesc v. (și **mazîlesc**) I. (sensurĭ archaice) a scóte din funcțiune, a destitui, vorbind:

1. de dignitarĭ turcĭ.

Nec. 368: într'acea zorba multe capete aŭ perit și mulți veziriĭ s'aŭ *mazilit*. Kog. 218: în Țarigrad pe acea vreme *mazilise* pre Vizirul și aŭ făcut Vizir pe Abdul-Pașa.

2. de Domniĭ românĭ.

Ureche, 223: Sultanul Selim aŭ socotit să-l *mazilĕscă* pe Bogdan-Vodă. N. Cost. 6: aŭ dis Impĕratul să se *mazilĕscă* Duca-Vodă, Domnul Moldoveĭ, și l'aŭ și *mazilit*. Dion. 165: să-l facă Domn cu ferman după obiceiŭ și să domnéscă 7 aniĭ în pace, apoĭ să-l *mazilĕscă* și iar asemenea să puie pe altul.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

3. de Mitropolit saŭ de Patriarch.

N. Cost. 49: atunci aŭ *mazilit* pre Constantin-Vodă şi pre Sava Mitropolitul, dându-i vină... Pop. 110: Patriarchul pre care Turcii îl *mazilise* în surghiunie.

4. de boierii ceĭ marĭ saŭ micĭ.

Nec. 286: după ce aŭ boierit boierii, aŭ şi *mazilit* pe Sturza Vornicul şi pre Ilie Catargiul Spătarul. Pop. 360: aŭ *mazilit* pre Hrizea Vistieriul den Vistierie şi pre Ivaşco, fecior Banului Gherghe, l'aŭ *mazilit* den Agie.

5. de vechiĭ funcţionarĭ administrativĭ.

Fil. 125: am auţit că s'a *mazilit* ispravnicul de Teleorman.

II. (sensurĭ moderne) 1. a destitui, vorbind de Domniĭ vechiuluĭ regim (maĭ ales din epoca fanariotă).

Al Pr. 47: Domnĭ după şépte anĭ... *mazilіţi*; 102: s'a *mazilit* Şuţu... Ghica, 77: Domniĭ ţării puteaŭ să se *maziléscă*. Al. 210: Adevĕr e c'aĭ chitit, l'ân'a nu fi *mazilit*...

2 fig. a alunga, a îndepărta.

Al. T. 1233: tu cauţi să mĕ *mazilesci* din inima copileĭ.., faci intrigĭ ca Domniĭ Grecĭ la Ţarigrad..

Verb corespunzând ngr. μαζοσλεύω (μανζιλεύω), déposer.

mazilesc a relativ la mazilĭ (ca stare socială saŭ ca clasă de contribuabilĭ).

Ur. I, 7 (d. 1802): lipsesce slujba atât de starea boierească cât şi de starea neguţătorească şi bisericească şi *maziléscă*; II, 28: l'am pus mazîl şi în rînd cu mazilіĭ, dar dajde să nu dea, nicĭ *maziléscă* nicĭ alt-fel de dajde.

mazilie f. (şi **mazîlie**) scótere din Domnie.

Ureche, 233: Acest Petru-Vodă, ce i-aŭ ḑis Şchiopul, după ce aŭ domnit cincĭ anĭ, i-aŭ venit *mazilie*. Nec. 196: când i-aŭ venit *mazilia*, era eşit Duca-Vodă la primblare. Zil. 49: când sînt mazilĭ grijesc pentru Domnie, iar când sînt Domnĭ grijesc pentru *mazilie*. Od. I, 73: ea izbuti să scóţă carte de *mazilie* Domnuluĭ moldovenesc.

mazilime f. clasa boierilor mazilĭ.

Nec. 215: aŭ poftit pe tótă boierimea şi *mazilimea*, de la mic până la mare; 246: eşitu-i-aŭ tótă boierimea şi *mazilimea* înainte cu mare bucurie.

mazilit n. destituire.

N. Cost. 48: Moldovenіĭ, cum li-i firea de sînt gata la gâlcevit, ales la *mazilitul* Domnilor.

mecèt n. 1. biserică turcéscă, maĭ mică de cât giamia (litt. loc de închinăciune).

a. la cronicarĭ:

M. Cost. 285: omorîndu-l ieniceriĭ [pe Sultan Mustafa] pe cale la Edecula, l'aŭ îngropat la un *mecet* împĕrătesc fără de nicĭ o cinste. Nec. 264: desgropară pe Paşi de prin beserecĭ, ce le făcuse *meceturĭ*, şi făcură osfeşteniĭ de le sfinţiră; 397: Turcii aŭ făcut rea pradă în Bucurescĭ şi Mitropolia aŭ făcut'o *mecet* de se închina Paşiĭ într'însa. Pop. 163: biserica cea mare a luĭ Sânt Ioan s'aŭ închinat şi o aŭ făcut *mecet* turcesc. Anon. 357: cum să-şi piardă [ţara] legea şi sfintele bisericĭ să facă *meceturĭ* turcescĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

b. în poesia populară:

TEOD. 480: Strigă Paşa al Diiului Din vîrful *mecetului*...

Var. (literară): **mecit.**

CANT. Hron. 107: *mecit* turcesc a se zidi saŭ beséreca în giamie a se preface până la vrémile nóstre n'am vĕḑut.

2. numele vechiului cimitir turcesc din Bucuresci (în vecinătatea mecetului).

TEOD. 131 (jocul păpuşilor): Să-l fi dus la *mecet*. In póla lui Maomet.

3. (ironic) consistoriŭ bisericesc.

CR. II, 107: Ei, ce mai ḑice *Mecetul* despre popia vóstră? Are gând să vĕ deie drumul de grabă?

— MEČID (ar. mesǧid), oratoire, petite mosquée (d. sağada „adorer"); bulg. serb. mečit (mečet), ung. mecset, ngr. μεντζέτι; sp. mesquita, it. meschita, fr. mosquée.

mehènghiŭ n. 1. piatră de cercat aurul.

CANT. Ier. 15: *mehenghiu*, piatra pe care ispitesc aurul, argintul, de bun; 157: *mehenghiul* metalurile de curate şi de spurcate ispitesce. UR. IV, 114 (d. 1802): ispitindu-se cu piatra prubeĭ şi *mehenghiul* împĕrătesceĭ mele cercărĭ.

2. fig. încercat, deştept, isteţ.

CR. 41: te vĕd că eştĭ bun *mehenghiŭ*; 165: fata, bună *mehenghe*, îĭ întórce capul; 97: Gâtlan, bun *mehenghiŭ*, ia un pahar... ŞEP. IV, 230: flăcăiĭ la împeţit luaŭ cu eĭ şi câte un *mehenghiŭ* bun de gură.

Var. (muntenă): **mehengher.**

CAL. 1882, p. 47: *mehengherul* de Cotoşman. ID. 1883, p. 59: un ovreiŭ marfagiŭ, tînĕr şi *mehengher*; 61: *mehenghera* de fată cu şosele şi momele îĭ întorsese capu. ID. 1895, p. 50: glume de leliţă *mehengheră*; 66: vădana nóstră era o coţuşă şi o *mehengheră*.

— MEHENK (ar. mehakki), pierre de touche: bulg. mehenk, ngr. μαίγγι (=βάσανος). Sufixul varianteĭ muntene pare obscur.

melèz n. materie de lână şi de mĕtase.

STAM. 108: cămeşă de *melez*; 109: ţĕsea la burangic saŭ *melez*.

— MELEZ (ar. meles „mélange"), toile composée de soie et de coton; serb. melez, rus. melesŭ.

Vorba pare a fi specială Basarabieĭ: n'am întîlnit'o de cât la Stamate.

menghenèa f. maşină de strîns a fierarilor.

ORĂŞ. 58: A dat-o 'n rîndea Şi în *minghinea*.

— MENGENÈ, machine à presse, pressoir (d. μάγγανον); alb. bulg. serb. mengene „presse", ngr. μαγγενές, tenailles, machine à lustrer et à moirer les étoffes.

merchèz n. 1. rostul unuĭ lucru.

PANN, 143: nu-ĭ scie *merchezul* [calului] şi să-l pipăie lui mieḑul.

2. dibăcie (în jocul de cărţĭ): locuţiunea „a veni la merchez", la îndemână, a conveni.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

CARAG. 290: eŭ joc conţina órbă cu fantele şi am eŭ *merchezul* meŭ. AL T. 431: Ha, aferim, frumos!.. aşa 'mĭ maĭ vine la *merchez*...

— MERKEZ (ar. centre du cercle), centre administratif, quartier général, endroit; bulg. merkez, serb. merkez „poliţia“.

meremèt n. 1. reparaţiunea (unuĭ pod, a uneĭ case, a uneĭ grădinĭ).

COND. 1776, p. 31: la *meremetul* podurilor să lucreze fără plată. AL. T. 827: casa'ĭ dărăpănată.., are trebuinţă de *meremet*. CARAG. II, 12: cum m'oiŭ vedea la un fel cu *meremetul* caselor... ISP. 152: argatul nu sciea de unde să încépă *meremetul* grădineĭ.

2. reparaţiune în genere.

AL. Pr. 448: *meremetul* uneĭ chingĭ de încins.

— MEREMET (ar.), réparation; mcr. merimete, ngr. μερεμέτι. Termin de zidărie (§ 105).

meremetisesc v. a face meremet, a repara.

UR. V, 438 (d. 1815): buna întocmire a uliţelor, pe unele locurĭ făcêndu-se din noŭ şi pe celelalte locurĭ *meremetisindu-se*. CONV. XVII, 394: trebue să se *meremetiséscă* velniţa.

Verb corespundênd ngr. μερεμετίζω, raccommoder.

mertepeà f. termin de joc în cărţĭ: rînd, ordine: „de la mertepea“, de la început, de a rîndul.

AL. T. 402: de-om lua tréba de la *mertepea*; 434: hait!.. le-am turnat'o de la *mertepea*.

— MERTEBE (ar.), degré, ordre, point (§ 91).

meşĭ pl. 1. cizmuliţe din piele galbenă peste care se incălţaŭ papucĭi saŭ cizmele, purtaţĭ înainte de boierĭ, de boierinaşĭ şi de slugile lor.

REV. II, 333 (f. de z. 1821): treĭ perechĭ papucĭ cu *meşĭ*. FIL. 27: încălţat cu *meşĭ* şi papucĭ de saftian galben; 169: ciocoiĭ cu ciacşirĭ roşiĭ, cu *meşĭ* şi papucĭ galbenĭ. ORĂŞ. II, 50: treerând prin mahalale în papucĭ şi fără *meşĭ*. TEOD. 572: (Turcii) Ciubuce că-şĭ arunca, *Meşii* 'n urmă că-şĭ lăsa, Chiselele că-şĭ pierdea.

2. pantofĭ ţărănescĭ din bucăţĭ de postav (Dr. Crăinic.)

3. fig. în locuţiunea muntenă „a da meşiĭ cuĭ-va“, a avea curajul, a cuteza (cf. a da mâna cuĭ-va).

PANN III, 22: pe unde 'l scie, nu-l maĭ *dă meşii* să maĭ vie. ISP. 201: luĭ Zorilă nu prea *îl da meşiĭ* a sta mult de vorbă; 255: să se ducă acolo, nu-l *da meşiĭ*. MARION, 64: să maĭ poftescĭ şi la anu, daca 'ţĭ dă *meşiĭ*.

Var. (arch. şi mold.): **mestĭ** şi **meştĭ**.

MOXA, 370: paşmaţiĭ şi *mestiĭ*. NEC. 182: n'aŭ fost avênd *meştiĭ* la nădragĭ, că trăgêndu-ĭ ciobotele, numaĭ cu colţunilĭ aŭ fost încălţat. AL. T. 82: boieru îşĭ anina pólele anteriuluĭ în brîŭ, îşĭ asvârlia papucĭi, de rĕmânea numaĭ în *mestiĭ* şi giuca parola saŭ cordéua.

— MEST, sorte de bottines en maroquin sans talons qu'on porte dans les galoches: serb. mestĭ (mestva), rut. meşty, pol. meszty, alb. meşt, ngr. μέστι (§ 81).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

meşînă f. 1. piele de óie, albă saŭ roşie, de căptuşit pantofĭ şi cizme (pl. meşine şi meşinurĭ).

TARIF 1761: *meşină*, de 52 leĭ, 1 leŭ vechiŭ. TARIF 1792: *meşinele* care merg la ţara unguréscă saŭ la ţara căzăcéscă. GHICA, 501: papucĭ saŭ cizme galbene de *meşină*, cu botul ascuţit, întors în sus şi fără toc. BUR. 249: Papucel tot de *meşină*, Ciorăpel de ceĭ de lână.

2. pl. nădragĭ ţărănescĭ din piele de óie (în Mold.).

3 piele în genere.

DOSOFT. Nov. 159b: le învaţă de aşternură pieile (notă marginală: *meşinurĭ*) la pămînt şi prostirele de asupra.

— MEŞIN (pers. mişin), cuir de mouton tanné, maroquin (d. pers. miş „mouton"); bulg. serb. meşin, ngr. μεσίνι (§ 105).

meterèz n. 1. întărire militară: bastion, redută.

N. COST. 108: mare năvală aŭ dat ienicerilor la *meterezele* lor. DION. 173: Nemţiĭ aŭ intrat în mânăstire. în zidurĭ ţîndu-se la *metereze* cu tunurĭ maĭ micĭ. AL. Pr. 107: vîntul pustietăţiĭ vîjie acum prin *meterezele* zidurilor. GANE II, 91: cetăţuia era apărată cu şanţurĭ şi *metereze*. DELAVR. 5: rîul aruncă butucĭĭ de *meterezele* podului. GHICA, 16: ne-am aşezat în *meterezurĭ*.

2. fig. loc de întărire.

REV. II, 389 (d. 1821): Tudor a apucat *meterez* mânăstirea...

— METERIZ (ar.), rempart, fossé de fortification, tranchée; bulg. serb. meteriz, mgr. μετερίζι.

mezàt n. vînzare publică, licitaţiune.

KOG. 205: aducênd tóte bucatele luĭ de le-aŭ scos la *mezat*. BELD. 460: Domnia se vindea la *mezat* şi se da celuĭ după urmă muşteriŭ care da maĭ mult. COND. IPSIL.: să cerceteze preţul lucrului nemişcător prin *mezat*. AL. T. 164: prin *mezat*, ca nisce vite, câte suflete aĭ vîndut? 241: el se hotărîse a-şĭ vinde robiĭ prin *mezat*; 258: i s'a scos averea la *mezat*; 251: izbutise a cumpăra cele douĕ moşiĭ de la *mezat*.

— MEZAT (ar. mezad), enchère, licitation, encan: bulg. mezat, ngr. μεζάτι, encan. V. Partea II: Sultan-mezat. Termin juridic rĕmas în limbă (§ 71).

mezeà f. tot ce se mănâncă înaintea bucatelor saŭ după mistuirea lor: delicatese pentru a excita pofta de mâncare.

GHEORG. 311: Vel-Clucer este purtător de grijă a *mezelelor*, ce se aduc de la beciul domnesc şi de la sclipul despre Dómna; 3:2; din *mezele* trămite Domnul pe talgere pe la archierel şi pe la unil din boierĭ. CONV. IX, 326 (d. 1769): alămăĭ şi portocale şi alte multe *mezele*. CARAG. 381: s'a dus să cumpere vin şi *mezeluri*. STĂNC. B. Sn. 96: dădu mesenilor pesce, icre, măsline şi fel de fel de *mezeluri*.

—MEZE (pers. „goût d'un mets"), aiguisement d'appétit (confitures salées etc. que l'on mange en buvant du vin); fig. plaisanterie piquante, sarcasme; serb. meza,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

mgr. mezè (entrée: castraveți, rinichi, ficat...), ngr. μεζέ, pilule qui donne de l'appétit.

***mezilea** f. formă amplificată din „mezea".

CANTA, 185: Mavrocordat-Vodă căuta mai mult zefurile cu mese mari și cu *mezilea* de Țarigrad.

mezelìc n. (și **mizilic**) 1. sens identic cu „mezea".

GANE II, 53: scóse apoi feliurite *mezelicuri*: limbi, mușchiuri, salamă, cutii cu sardele, cu posmagi etc. PANN, 33: mergi colea la băcan, să-ți dee *mezelicuri*, pâine și o carafă de vin. DELAVR. 42: se duse să ia aminte de *mezelic*, cum se cuvenea unei ospătătóre. FIL. 155: farfurii cu *mezelicuri* de tot felul.

2. semințe de dovléc prăjite (sens special Munteniei).

MARION, 52: aruncând cu *mizilic*, floricele saŭ flórea sórelui.

3. fig. dres, aromă (cf. mezè „plaisanterie piquante").

AL. Pr. 51: amorul este cel mai vechiŭ și cel mai cu gust *mezelic* a unei întîmplări.

— MEZELIK, assaisonnement, choses salées, fruits, salade etc. qu'on mange en prenant de l'eau-de-vie; bulg. mezelik, ngr. μεζελίκι. hors-d'œuvre.

mezelicar m. băcan care vinde mezelicuri (în Munt.)

miàmbal n. candel negru pentru tuse.

Var.: **niambal** (Conv. XXVI, 455).

— MIYAN BALY, suc de reglisse (d. miyan „reglisse" și bal „miel").

micșunèa f. 1. în Moldova, garófă *(Cheiranthus)*; 2. pl. în Muntenia, viorele *(Viola)*, numită în Moldova „toporași" și în Oltenia „tămâióse".

GOLESCU (prov.): *micșunéua* cât de frumósă, dar până în vară nu ține. FIL. 211: împĕnată cu rose și *micșunele*. ISP. 114: Vîntul bĕŭ apă de *micșunele* dintr'o ólă de marmură. TEOD. 273: Fóie verde *micșunea*, Dumneḑeŭ îl asculta. VULP. 20: Să rĕsară garofița, Viorele, *micșunele*. CAN. 28: Guriță-ți miróse a flori Și buzele a *micșunele*.

— MENEKȘE (pers. benefșe), violette: bulg. alb. menekșe, ngr. μενεξές (μανεψά).

micsandrà f. micșunea roșie (în Muntenia).

Despre aceste două forme, una metatetică (mekșene d. menekșe) și alta amplificativă (§ 23).

micșuniŭ a. de culórea micșunelii. violet.

Formă analogică: cf. ngr. μενεξελός, violet.

mindìr n. saltea de paie.

UR. XV, 247 (f. de z. 1787): un *mindir*, patru perne micĭ. REV. II, 334 (f. de z. 1821): două *mindire* lână i perinile lor. GANE II, 14: lovi cu stratul pusceĭ în perină, în *mindire*. BASME IV, 136: se culcă pe maldărul de teiŭ ca pe un *mindir*.

Var. (arhaică): **mender**.

AX. 150: Craiul [Carol XII] era înfășurat într'un *mender*, cât nu-l se vedea nicĭ capul, nice piciórele.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— MINDER, matelas épais qu'on étend sur un sofa: bulg. mender, alb. serb. minder, rus. minderŭ, ngr. μιντέρι, stragulum. Sinonimul occidental (fr. matelas, sp. almadraque) e asemenea de proveniență orientală.

mindirigiŭ m. cel ce face mindire: plapomar.

— MINDEREGÝ, matelassier.

mintén n. 1. vestă cu saŭ fără mânecĭ, purtată înainte de arnăuțĭ și de ciocoĭ.

FIL. 143: cafegiul boierului, îmbrăcat cu un *mintén* de postav negru cusut cu fir, dar fără mânecĭ. OD. I, 73: Roșiorĭĭ purtând *mintene* roșiĭ. GHICA, 98: Arnăut cu *mintén* și cu iminelĭ roșiĭ.

2. haină țărănéscă de dimie, la guler și până jos cu nasturĭ de găitan, une-orĭ împodobit cu cusăturĭ (la dile marĭ), numit în Oltenia „laibăr“ și în Prahova „zegheoiŭ“: țăranul pórtă minténul primăvara și tómna, punênd la frig peste el gheba saŭ anteriul.

OD. I, 112: un *mintén* negru cu găitane de fir; 161: surugiiĭ cu *mintene* numaĭ găitane; 173: Dumbravă *vornicul* era îmbrăcat cu un *mintén* de urs lățos.

— MINTAN, gilet pourvu de manche et ouaté (§ 100).

miràs n. (și **meraz**) moștenire (în Muntenia).

PANN, 68: Tót'a mea bogăție de la moșĭ-strămoșĭ *miras*. JIP. 57: daŭ la copiĭ *meraz* alte alea: oĭ, casă, lăpeturĭ. ORĂȘ. 170: noĭ, deŭ, nu ținem la acest *meras*.

— MIRAS (ar.), héritage, succession; bulg. serb. miraz (și „zestre“), alb. miras, ngr. μιράτ (§ 71).

***mîrzàc** m. nobil tătar, căpetenia uneĭ horde.

a. la cronicarĭ (maĭ ales moldovenĭ):

URECHE, 151: Hanul fugind cu 9 feciorĭ aĭ seĭ și cu o sumă de *mirzaci*. M. COST. 309: aŭ trimis Vasile Vodă pre Catargiul în țara cerchezéscă și de acolo i-aŭ adus Dómnă pre fata unuĭ ***mîrsac*** de aĭ lor; 344: aŭ ales, cu sfatul ***mîrzacilor***, o sémă de Tătarĭ să lovéscă dirept la Roman. COND. 1693, p. 326: 170 tal. s'aŭ dat la *mîrzacul* Sultanului. AMIR. 178: tóte le-am primit noĭ cu toți ***mîrzacii*** și bătrânii Nohailor. GREC. 156: de la Calga Sultanul încă un ***mîrzac*** a sosit cu poruncă de conace. POP. 154: unindu-se cu toți ***mîrzacii*** și Tătarii Bugiaculuĭ. DION. 169: să socotéscă Turcii și *mîrzacii* că l'aŭ luat rob.

b. în cântecele populare (din Moldova):

AL. 79: La ***mîrzaci*** de ceĭ maĭ marĭ Și la cinci deci de Tătarĭ... 113: Că sciĭ, frate, un ***mîrzac*** Aŭ sosit de la Bugiac.

Var. (archaică): **mîrza** (pl. mîrzĭ și mîrzalĭ).

CANT. Hron. 26: Domniĭ saŭ cum îșĭ dic eĭ ***mîrzii*** Crîmescĭ. VĂC. 286: avênd și mulțĭ din ***mîrzalĭ*** și sultanĭ taraf al luĭ.

— MIRZA (scurtat d. ar.-pers. emir-zade „fils de prince, noble, seigneur“), titre ajouté aux noms de familles nobles chez les Tartares de Crimée; rus. rut.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

pol. murza (mirza) „principe tătar.“ Forma amplificată MIRZAK e curat tătărésca. Vorba e specială Moldovei (§ 6).

mîrzăcesc a. ce ţine de mîrzac (în cântecele mold.).

AL. 78: Cu copile *mîrzăcescĭ* Şi cu róbe tătărescĭ; 114: Pala 'n aer fulgeia, Capul *mîrzăcesc* sbura.

mîrzăcie f. rangul de mîrzac (la cronicarĭ).

M. COST. 289: sciut şi căpeteniilor tătărescĭ. ales a luĭ Cantemir, cu carele legase prieteşug încă den *mîrzăcia* luĭ.

mîrzăciţă f. femeia mîrzaculuĭ (în cântecele mold.)

AL. 78: Iată *mîrzăciţele* şi cu tătăriţele...

***Misìr** m. 1. Egiptul (ca ţară).

a. la cronicarĭ:

M. COST. 310: tot *Misirul* şi Paşiĭ câţĭ sînt peste Arapĭ i-aŭ pornit despre marea Roşie. AX. 165: Apti-Paşa să se ridice de la Hotin şi să mérgă la *Misir*. VĂC. 261: Suleiman I merse insuşĭ la *Misir* şi bătu şi monedă în numele sĕŭ. DION. 198: Franţoziĭ intrase în *Misir*, de coprinsese tótă stăpânirea *Misirului*.

b. în tarifele vamale:

TARIF 1761: in de *Misir* de cel alb. TARIF 1792: zahărul de *Misir*... capere de *Misir* i de Crîm.

2. Egiptul (ca loc vestit pentru caĭ).

DION. 191: Pasvandoglu aŭ gătit un armăsar fórte bun de *Misir* FIL. 29: armăsariĭ de *Misir* şi Arabia cu care se servia Domnitorul la solemnităţĭ. OD. I, 162: calul de *Misir* miróse de departe unde-i vr'un zid părăsit. AL. 204: Dăruind chiar pe Vizir Cu armăsarĭ de la *Misir*. Şi cu pungĭ de banĭ o mie, Să te lase 'n Domnie.

4. cal bun egiptén.

KOG. 207: l-aŭ dăruit Domnul [pe Paşa] cu cumaşurĭ şi banĭ, dându-i şi un *misir* împodobit.

Cu acest sens şi în cântecele populare.

TEOD. 57: Cu 50 de caĭ, Tot caĭ nemeşescĭ, Tot *misirĭ* turcescĭ.

4. galben egiptén.

DION. 224: galbenĭ turcescĭ... *misiru*, 7 leĭ.

— MISIR (ar. Mysyr), Egypte, le Caire; MISIRLY, sequin de 64 piastres; bulg. serb. Misir „porumb şi curcan“, mcr. misuru „porumb“, bulg. serb. misirka „curcă“, ngr. μισίρκα, dinde, dindon; rus. misĭurka „coif oriental“ (cf. Polysu: *misiurcă*, coif egiptén).

misirliŭ m. 1. egiptén (maĭ ales oştén).

AX. 161: Beiul Misiriuluĭ cu toţĭ *misirliiĭ* şi ieniceriĭ.

2. pl. varietate de porumbeĭ (Baronzi, 95).

— MYSYRLY, égyptien; bulg. serb. misirliĭa.

mischèt n. varietate de strugurĭ tâmâioşĭ (§ 102).

BARONZI, 94: *mişchet* bătut. JIP. 54: cărloganca, *mischet*...

— MISKET, raisin muscat (d. it. moscato [vino]).

mìschiŭ n. (arch. **meschiŭ**) 1. oţel magnetisat: amnar de *mischiŭ*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

CANT. Div. 149: pre aur focul, pre fier *meschiul*, iară pre direptul necazurile şi dodaiele întăresc.

2. tocilă de oţel.

CARANF. 39: Paloşul iute scotea, Pre *mischiă* încet trăgea.

— MYSKAL (* mysk = čelik?), instrument qui sert à polir. Vorba e specială Moldoveĭ.

mofluz a. şi m. 1. bancrut, falit.

AL. 19: aŭ marfă de *mofluz*.. FIL. 289: unul zace în pat lipsit de minte şi sărac, celalt *mofluz* mincinos şi gata a merge la ocnă. S. NĂD. 88: cogeamete bancher să iasă deodată *mofluz*.

Vorba figuréză în proverbul: a început a-şĭ căta catastişele vechĭ ca *mofluziĭ*.

2. fig. ruinat, prăpădit (de anĭ).

AL. T. 635: să n'am parte de tinereţele mele... de tinereţe? audĭ, *mofluzu!*

— MÜFLÜZ (ar. müflis „pauvre“ d. fels „obole“), qui a fait banqueroute; bulg. mĭuhluz, serb. mufliz, ngr. μουφλούζης. Termin comercial rĕmas în limbă (§ 104).

mofluzenie f. sinonim cu „mofluzlîc“.

JIP. R. Sat. 224: creditu nostru sdruncinat prin *mofluzenii*.

mofluzesc v. 1. a eşi mofluz, a da faliment.

FIL. 259: ne-a spus că dumniata aĭ *mofluzit*.

2. fig. a pierde starea, a se ruina.

AL. T. 836: cine-ĭ prost şi derbedeŭ, lesne în lume *mofluzesce*.

3. fig. a strica, a prăpădi.

JIP. 61: a *mofluzit* limba, a scos'o la mezat şi va să puie alta...

Verb corespunḑênd ngr. μουφλουζεύω, faire faillite.

mofluzie f. (şi **moflujie**) sens identic cu „mofluzenie“.

BOGD. Pov. 120: tovarăşul luĭ de *moflujie*.

Formaţiune originală: cf. μουφλουζιά, banqueroute.

mofluzlîc n. (şi **moflusluc**) bancrută, faliment.

FIL. 289: a făcut *moflusluc* mincinos şi m'a lăsat pe drumurĭ.

— MÜFLÜSLUK, fallite, banqueroute; bulg. miuhlĭuzluk, ngr. μουφλουσλίκι.

moft n. 1. bagatelă: „de moft“, într'o dóră.

CARAG. 123: ia numaĭ de curiositate, să mĕ duc să vĕd ce *moft* maĭ e şi ăsta. MILLO, 10: ḑice că ceĭ mulţĭ şi cele multe se duc numaĭ aşa *de moft*, ca să se vaḑă.

2. flĕc, minciună, sinonim cu „palavră“.

CARAG. 8: ce să maĭ căutaţĭ la comediile alea nemţescĭ, nisce *mofturĭ*... dăm parale şi nu înţelegem nimica; 117: lasă odată *mofturile*, avem lucrurĭ maĭ serióse de vorbit; 51: nu maĭ umbla cu *mofturĭ*; 277: nu maĭ crede în *mofturile* cărţilor, frate. CRĂS. I, 210: nu maĭ merge cu *mofturĭ*, la muncă! MARION, 113: *mofturĭ!*.. Te sciŭ bine cine eştĭ!..

3. pl. fasóne, nazurĭ.

XEN. 13: iar are să ne facă *mofturĭ* Negredóia, maĭ ales că i-o venit şi fata de la pension.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— MÜFT (pers.), ce qui ne coûte rien, gratis, gratuit, bon marché, à bas prix; serb. mufte „de giaba".

Vorbă caracteristică, care, rămasă stérpă în turcesce, a produs în românesce o numerósă familie lexicală: moftangie, moftolog, moftologie, mofturén, mofturos.

moftangie f. fanfaronadă, minciună.

CARAG. 207: vii cu *moftangiile* d-tale...

moftolog m. fanfaron, palavragiŭ.

CARAG. I, 142: 'şi dă cótele cu *moftologul*...

moftologic a. ce se ţine de mofturĭ.

CARAG. 108: cu tótă dăscălimea d-luĭ. cu tótă societatea *moftologică* a d-luĭ... de glaba!

moftologie f. minciună, palavră.

CARAG. 207: vii cu *moftologii*.

mofturén m. sens identic cu „moftangiŭ".

GANE II, 265: ia un stropşit, un *mofturén*, un frige-linte...

mofturos a. care face mofturĭ, nazurĭ.

BOGD. POV. 234: ian tacĭ tu, fa, că eştĭ *mofturósă*

moftangiŭ m. cel ce umblă cu mofturĭ (fem. moftangióică), sinonim cu „palavragiŭ".

CARAG. 7: eşim în dosul Agieĭ, cóte-góle după noĭ; ajungem la Sf. Ilie în Gorganĭ, *moftangiul* după noĭ; 297: să fie vr'o *moftangióică*? TEOD. 126: Nu eştĭ Ilie, *moftangiule*?

— MÜFTAĞI, qui veut acheter tout pour rien (cf. müfthor „chevalier d'industrie, parasite"); serb. muftaǧiĭa „chilipirgiŭ".

molòz n. var închiegat cu nisip din dărămăturĭ de la zidurile caselor.

OD. I, 388: un *moloz* ţépĕn şi gălbuiŭ. DELAVR. 174: îngenuche pe *molozul* próspĕt.

— MOLOZ, moellon, cailloux employés dans les constructions; bulg. molos „gravier".

mosafìr m. (în Mold. **musafir**) 1. străin, óspete.

KOG. 210: toţĭ neguţitorĭĭ turcĭ din Iaşĭ şi toţĭ *musafirĭĭ* turcĭ ce se aflaŭ în Iaşĭ; 225: aŭ chemat un mîrzac, ce avea *musafir* într'o casă la pórtă; 242: socotiţĭ că sîntem toţĭ *musafirĭ* acesteĭ lumĭ. IST. 1715, p. 22: aŭ venit un arap, *musafir* al Impĕratuluĭ. UR. II, 42 (d. 1783): aşternuturĭ saŭ arămurĭ să nu li se ia pentru *musafirĭ*. BELD. 439: să aibă 3 ḑile *musafirĭ* pe toţĭ boierĭĭ cu tóte cele trebuincióse. GANE, I, 377: pregătesc aşternutul pentru *musafirĭ*. CRĂS. II, 203: uşa cafenelĭĭ se tot deschidea şi venia *musafirĭ* noĭ. GHICA, 494: odăĭ marĭ de *musafirĭ*. CR. I, 301: nisce case nelocuite unde culca pe toţĭ *musafirĭĭ*, carĭ veniaŭ aşa nitam-nisam. ŞEĐ. I, 153: când nividesce pânza, de vine *musafir* un bărbat, ajunge bătătura, iar de vine femee, n'ajunge. ISP. 250: împĕratul porunci să-ĭ omenéscă pe amîndoĭ ca pe nisce *mosafirĭ* marĭ şi să-ĭ găzduiască în palaturile împĕrătescĭ.

2. cel poftit la o masă, la o petrecere.

AL. T. 440: să cânte, când or veni *musafirĭĭ*; 450: balul s'a

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

şi început deşi n'a sosit încă nicĭ un *musafir*. FIL. 143: *mosafirĭi* se aşeḑară pe cele douĕ paturĭ; 152: cina se terminâ şi *mosafirĭi* părăsirà casa. DELAVR. 40: nu-e nicĭ un flăcăŭ între *mosafire*.

Vorba figuréză în prov. (Zanne IV,221) „Dumneḑeŭ face casa, dracu aduce musafirĭi“ şi în locuţ. „parcă eştĭ mosafir“ (despre ceĭ ce nu-şĭ fac tréba cum se cuvine).

— MŬSAFIR (ar. „voyageur“ d. sefer „voyage“), étranger, hôte, visiteur; serb. musafir, mcr. musafer. ngr. μουσαφίρης, étranger qu'on reçoit.

mosafirlîc n. (şi **musafirlîc**) visită.

DOC. IV, 212 (d. 1794): popa şi-a luat preotésa şi cu chip de *mosafirlîc* s'aŭ dus în vecinătate.

— MŬSAFIRLIK, hospitalité, visite; ngr. μουσαφιρλίκι.

mosòr n. ţévă de depănat.

GOLESCU (prov.): după fus şi *mosorul*. ISP. 14: şeḑĭ acasă de-ţĭ veḑĭ de fuse şi *mosóre*...

— MOSUR (masur), bobine, navette de tisserard: bulg. masur „fus“, serb. mosur, ngr. μασούρι, tuyau, bobine.

mosoraş n. mosor mic (Glos. 388).

mucalìt a. şi m. poznaş, sinonim cu „caraghios“.

AL. T. 203: tare eştĭ *mucalit*; 420: bărbatul meŭ îĭ tare *mucalit*; 1371: tot *mucalit* giupânul Arbore; 1661: lumea'ĭ o comedie *mucalită* jucată de ceĭ proştĭ în folosul celor dibacĭ. GANE I, 167: un *mucalit* care mergea la vînat maĭ mult de petrecere. XEN. 149: 's destul de hazliŭ şi de *mucalit*, ca să nu-l fie niměnuĭ urît cu mine. CAL. 1882. p. 30: să asculte cu tragere de inimă snóvele şi poveştile luĭ, că era *mucalit*, bată-l să-l bată.

— MUKALLID (ar. „qui imite“), bouffon, comédien: ngr. μουκαλίτης (= μίμος).

mucalitlîc n. vorbă de rîs, glumă.

BĂLC. 36: Murat III, amator de danţ şi de musică, de vorbe cu spirit, ba încă şi de *mucalitlîcurĭ*.

— MUKALLIDLIK („imitation“), bouffonerie; ngr. μουκαλιτλήκι. Despre sinonimica bufonuluĭ (§ 27).

mucavà f. 1. carton.

CARAG. 270: o bucată de hârtie orĭ de *mucava*.

2. pl. broderiĭ de mĕtase pe carton ce se aduceaŭ din Constantinopole.

— MUKAVA (ar. mukavva), carton; bulg. mukava, ngr. μουκαβᾶς.

muchelèf a. elegant (vorbă învechită).

BELD. 439: le-aŭ eşit o Agă de la bostangi-başa înainte, fórte *muchelef*. FIL. 50: toţĭ junĭĭ *mucheleflĭ* şi spudaxiţĭ aveaŭ câte o bibliotecă; 68: un flăcăiaş aşa de frumos şi *muchelef!* GHICA, 150: un tînĕr mĕrunţel, *muchelef* la haine.

— MŬKELLEF (ar.), somptueux, riche, élégant.

muhaièr n. (şi **mohair**) postav ţesut de călugăriţe

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

TARIF 1761: *muhair* evri bucata 90 banĭ, *muhair* mijlociŭ bucata 95 banĭ, *muhair* de cel prost bucata 22 banĭ.

— MUHAYER, espèce de vêtement grossier fait de poil de chèvre; rus. mohoĭar „stofă din Bucara“, pol. muchojer (muchair), ngr. μουχαΐάρι; it. mucaiardo.

muhurdàn n. vasul cu apă caldă (în formă de cădelniță) cu care bărbierul spală la cap.

KIK. III, 100: *muhurdanul* cu lănțuș fu tras.

Vorba e o simplă variantă fonetică din BUHURDAN „cădelniță“. V. Partea II: buhurdan.

murdàr a. 1. necurat.

GOLESCU (prov): o vacă *murdară* murdăresce ciréda tótă. ISP. 37 ne-a acoperit palaturile cu apa acéstă *murdară*.

2. fig. obscen: vorbe *murdare*.

3. sgârcit, sinonim cu „scump“.

— MURDAR (pers.), impure, sale, immonde: laid, deshonnête (d. mürd „mort“); alb. serb. mcr. murdar, ngr. μουρδάρης, malpropre.

Vorbă pretutindenea populară și fără echivalent.

murdărésc v. a (se) face murdar.

ZANNE I, 695 (prov.): o viţică cufurită *murdăresce* o turmă întrégă.

Var. (grecizate): **murdarisesc** și **murdaripsesc.**

MARION, 116: Nea Trandafir, legat cu un șorț mare alb peste burtă, ca să nu-și *murdaripséscă* redingota.

Formă verbală corespunzând bulg. omurdarĭa, alb. murdaris (murdareps) și ngr. μουρδαρεύω, salir.

murdărie f. necurățenie.

ISP. 154: tóte *murdăriile* le aruncă pe bordeiul lui. STĂNC. 286: o lescae rătăcită prin *murdărie*.

Formă originală ca și ngr. μουρδαριά, saleté.

murdarlîc n. (și **murdalîc**) necurățenie.

Doc. I, 516 (d. 1785): omiḑi carĭ pricinuesc *murdarlîc* și putóre; IV, 406 (d. 1790): să fie tóte uliţile grijite și fără de nicĭ un *murdarlîc*. GOLESCU (prov.): și aurul cât de cinstit, *murdarlîc* într'însul tot s'a găsit.

Astăḑi, acéstă ultimă formă se întrebuințéză alături de „murdărie“.

— MURDARLYK, saleté, ordure; ngr. μουρνταρλίκι.

musacà f. tocană de pătlăgele vinete.

AL. T. 505: să'mĭ facă la masă... vr'o plachie, vr'o *musaca*.

— MUSAKKA (ar. „arrosé“), courges ou aubergines cuites au beurre avec du hachis; serb. musaka, ngr. μουσακᾶς. Despre varietatatea tocanelor (§ 87).

muşamà f. 1. pânză cerulă: cea fină servă pentru acoperit mobile, iar cea grósă pentru parchete.

COND. 1693, p. 623: un cort în doĭ stîlpĭ cu *muşamaua* lui.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

TARIF 1792: pânză latĕ ruséscă pentru *muşama*. GANE II, 49: cămeşă négră şi unsă de strălucia ca o *muşama*. GHICA, 277: şapcă de *muşama*. TEOD. 298: Pistóle alămite, Cu *muşamale* 'nvelite. CAN. 215: Şi vin Ruşiĭ tot pe vale, Invĕliţi în *muşamale*.

2. fig. în locuţiunea „a face muşama", a acoperi un lucru, a-l cocoloşi.

AL. T. 401: să ne păzim aicĭ vr'o câtă-va vreme, pân'ce *s'o face* lucru *muşama*. XEN. 152: vom pune să ticluéscă un fel de cercetare şi *să facă* lucrurile *muşama*.

3. **muşamaua**, horă în Moldova după masa de cununie (Sev. Nunta, 282).

— MUŞAM(B)A (ar. müşemma „enduit de cire" d şem „cire"), toile cirée; bulg. moşama, serb. muşama, mgr. muşumá, ngr. μουσαμάς.

muscàl n. fluer ciobănesc, sinonim cu „naiŭ".

FOT. III, 239: Ţiganiĭ sînt fórte îndemânatecĭ pentru musică şi cântă cu vióra, cu cobza şi cu *muscalu*. GHICA Rev. N. II, 174: treĭ ghitariştĭ suflaŭ într'un *muscal*...

— MISKAL (ar.), espèce de flûte de Pan (§ 41).

muscalagiŭ m. lăutar care cântă din muscal, sinonim cu „naingiŭ".

OD. III, 111: toboşarĭ şi *muscalagiĭ* cu naiul, cu dairaua, cu cimbalele, cu diblele şi cu surlele.

— MISKALĞY, id.

muşmùlă f. (şi **moşmónă**) rodul unuĭ arbore din fam. rosaceelor *(Mespilus)*: arborele se maĭ numesce în Muntenia: **moşmol** şi **moşmon**, scoruş nemţesc, măcieş (Dr. Brândză).

PANN, 113 (prov.): cu vreme şi cu paie *muşmulele* se móie.

— MUŞMULA, nèfle (d. μεσπίλη); bulg. moşmulă, alb. serb. rus. muşmula, ngr. μούσμουλον.

muşteà f. (şi **muşchea**) 1. ciocanul cu care cizmarul netezesce pielea.

CR. II, 81: *muşchea*, piedică, hască şi clin, ace, sule.

2. fig. pumn, lovitură.

JIP. 60: să-şĭ vadă sângele gălgăind sub *muştéua* duşmanului.

— MÜŞTE (pers. poing, coup de poing), maillet; bulg. serb. muşta „unéltă de cizmar".

muşteriŭ m. (şi **muştiriŭ**, în Mold. **muştereŭ**) 1. cumpĕrător, cel ce oferă maĭ mult la un mezat.

KOG. 238: atunce aŭ găsit *muştereŭ* şi pentru visternicia cea mare. ZIL. 94: boierĭ *muşterĭĭ* pentru Visterie. COND. IPSIL.: stăpânul să-şĭ vîndă moşia luĭ fără de frică la orĭ-ce fel de *muşterĭĭ* se va întîmpla. UR. X, 108: ce *muştereĭ* vor da preţ maĭ bun... GANE II, 62: ne-aŭ venit un *muştereŭ* la stână. AL. T. 900: banĭ să fie, *muşterĭĭ* nu lipsesc. FIL. 166: pe tótă ziua vin câte doĭ-treĭ *muşterĭĭ*, ca să ia moşiile cu arendă; 240: mĕ temeam să nu iasă *muşterĭĭ* mulţĭ, să ne strice chilipirul.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. cumpĕrător în genere, client.

Cr. I, 136: moș Nichifor a pornit înapoĭ cu alțĭ *mușterĭĭ*. Jip. 57: negustoru stórce 14 căștigurĭ din spinarea *mușteriuluĭ*. Marion. 50: toțĭ flăcăiĭ, ba chiar și însurațiĭ eraŭ *mușterĭĭ* frumóseĭ Sultănichiĭ; 61: bărbieria luĭ nea Costache, o fostă cărciumă, e plină de *mușterĭĭ*.

Vorba figuréză în maĭ multe proverbe.

Hințescu, 110: curg *mușterĭĭ*, bolta geme, unĭŭ târdiŭ și alțiĭ de vreme. Pann II 68: vițelul nicĭ nu l'a tăiat și *mușteriŭ* pentru piele a venit.

— mŭșteri (ar.), acheteur, chaland, pratique (d. șira „vente, achat"): bulg. serb. mușteriĭa, alb. mcr. mușteri, ngr. μουστερής. Termin juridic și comercial.

N

Nafacà f. 1. (sensurĭ archaice) 1. subvențiune, banĭ de traiŭ, sinonim cu „hac" și „léfă".

Nec. 194: boieriĭ da *nafaca* luĭ [Antonie-Vodă] pre ḑi de cheltuială câte ḑece potronicĭ; 417: Mavrocordat le-aŭ făcut și *nafaca*, léfă, câte cinci-ḑeci de leĭ de boier pre lună. Grec. 321: pre toțĭ datorniciĭ turcĭ îĭ ținea cu merticе și *nafacale*, cu lefi. Cant. Divan, 184: închinătorilor de bozĭ și închinătorilor de foc léfă, *nafaca*, le daĭ. Cond. 1693, p. 443: 150 tal. s'aŭ dat la grecĭĭ sofagiĭ pentru *nafacaua* lor. Ur. V, 35 (d. 1741): *nafacaua* suiulgiilor de la Vistieria Domnieĭ mele.

2. porțiune anumită, sinonim cu „tain".

Cant. Ier. 15: *nafacà*, obroc, mirtic, carele se da în tóte ḑilele; 192: furnica îndestulita *nafaca* uitându-și... Teod. 578: Și 'mĭ cerea, măre cerea, *Nafacaua* când făcea, Tot de casă, Vacă grasă...

Var.: **nacalfa** și **nacanfa**.

Kog. 256: făcêndu-le Impĕrăția și *nacanfa* de la Bucurescĭ și de la Moldova Stam. 528: *nacalfa*, léfă.

II. (sensurĭ moderne: sub forma metatetică **nacafa**) 1. nevoie, necaz, greutate de traiŭ.

Cr. II, 22: popia are multe *năcăfele*, e greŭ de purtat.

2. fig. sórta: așa i-a fost *nacafaua!*

— nafaka (ar. nafakat „tout ce qu'on dépense"), dépense pour la nourriture, pension alimentaire: serb. nafaka „subsistență" (și „ursită"), alb. nafaka „dar", ngr. ἀναφακᾶς (= τύχη καλή).

Primitiv termin technic militar (aplicat soldeĭ ḑilnice a ieniceriler), vorba s'a îmbogățit în românesce cu accepțiunĭ metaforice necunoscute osmanlieĭ.

nadoléncă f. soiŭ de găină originară din Anadol.

Cr. I, 13: puicele cele *nadolence* și boghete.

Vorba e specială Moldoveĭ. V. Partea II: Anadolén.

nafeà f. (și **nefea**) blană de vulpe de la pântece.

Dion. 166: *nefelele* de vulpĭ părechea 22 leĭ pe ales. Rev. II, 334 (f. de z. 1821): samur de Beciŭ la spate *nafea*. Ghica. 498: o giubea soiósă îmblănită cu *nafè*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Vorba revine în cântecele populare.

TEOD. 644: Vraf de *nafèle* Şi de malotèle; 649: *Nafea* tătărésca Şi pânză turcéscă, Marfă femeiască.

— NAFE (pers. „nombril"), le côté du ventre d'une peau de fourrure estimée; serb. nafa.

naht n. numĕrătóre (banĭ), sinonim cu „peşin".

UR. III, 182 (d. 1802): saŭ de banĭ în *naht* saŭ de altele... AL. T. 433: o mie cincĭ sute galbenĭ, banĭ în *naht*, împĕrătescĭ şi cu zimţi; 1251: n'aĭ primit în *naht* nicĭ pe giumĕtate din soma cuprinsă în sîneturĭ... FIL. 217: bine ar fi să-mĭ plătescĭ în *naht*, dar ca să nu te supĕr, primesc şi pe datorie.

— NAKT (ar. nakd), argent comptant; cum. nagd „pecunia"; alb. naft „avere", ngr. νάχτι.

năhùt m. (şi **năut**) un fel de mazere originară din sudul Caucasuluĭ *(Cicer arietinum)*.

TARIF 1792: *năhutul* de un sac 30 banĭ. FIL. 142: farfurĭĭ cu migdale curăţite şi cu *năut* prăjit. ISP. B. Sn. 58: dete unuia vr'o două-treĭ bóbe de *năut* prăjit. TEOD. 277: Fóie verde de *năut*... SEV. 198: Frunzulénă bob *năut*...

Var. (mold.): **nohot.**

TARIF 1761: *nohot* cântarul 50 banĭ. AL. Pr. 365: ciorbă de găină cu orez, găină cu *nohot*.

Vorba se află şi la Dosofteiŭ (Fevr. 69ª: cu *năhut* şi cu bob muiat se hrănia...), care o va fi luat din bulg.

— NUHUT (pers. nohud), poix chiche; cum. noghud „cicer"; bulg. nohut (nuhud), alb. serb. naut (§ 102).

năhutiŭ a. galben închis (de colórea năhutuluĭ).

DOC. II. 404 (d. 1790): un biniş de postav *năhutiŭ*. REV. II, 334 (f. de z. 1821): ghermesit *năhutiŭ*, postav cu malteh *năhutiŭ*.

Var.: **năutiŭ** şi **nohutiŭ**.

DELAVR. 146: zăbranicul uneĭ dantele *năutiĭ*. GHICA, 150: pantalonĭ *nohutiĭ* largĭ, de se vedea numaĭ vîrful botineĭ de lac.

Formaţiune analogică (§ 23).

naiŭ n. (şi **neiŭ**) instrument compus din maĭ multe fluere împreunate, sinonim cu „muscal".

NEC. 364: Grig. Ghica a venit tot pre apă cu multă pohvală, dicênd din trîmbiţe şi din *naiurĭ* şi dând şi din pusce până ce aŭ agiuns la Galaţi. AL. T. 80: chiamă doĭ scripcarĭ şi un lăutar cu *naiul*. GANE I, 81: orchestru compus din o scripcă, o cobză şi un *naiŭ*. BUR. Almanah, 84: *neiŭ*, un fel de fluer de trestie cu 7 găurĭ. ORĂŞ. II, 83: din cobză şi din gură, ḑi, cióră, din *naiŭ*...

— NAY, NEY (pers. „roseau"), flute de roseau: ngr. νάϊ (νέϊ), flûte (§ 41).

naingiŭ m. cântăreţ din naiŭ.

GANE II, 243: ca din pămînt eşiră 3 lăutarĭ ş'un scripcar, un cobzar şi un *naingiŭ*.

Formaţiune analogică (cf. muscalagiŭ).

***naisan** (şi **neisan**) m. cel ce cântă din naiŭ, sens identic cu „naingiŭ" (vorbă semi-literară).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

GHICA, 170: aduse pe cel mai vestit tacâm de lăutari, tot meşteri aleşi din cei mai buni, scripcari, cobzari şi *neisani* din Bucuresci.

— NAYZEN, joueur de flûte.

nalbànt m. potcovar, veterinar (şi astădĭ la sate).

DOC. II, 329 (d. 1791): pentru rîndul *nalbanţilor* ce potcovesc caĭi obştei; 580: se cuvine a plăti *nalbantului* po par. 48 potcovitul de câte 4 picióre unui cal.

— NALBANT (ar.-pers. na'lband), maréchal-ferrant, vétérinaire (d. ar. n'al „fer à cheval“ şi pers. bend „qui lie“); bulg. serb. nalbant, ngr. *ναλμπάντης*, maréchal (§ 105).

***nalbant-baş** m. veterinarul Curţiĭ.

COND. 1776, p. 77: 120 leĭ *nalbant-başa*. FOT. III, 308: *nalbant-baş* al comisieĭ câte 15 leĭ pe lună.

— NALBANT BAŞY, chef des forgerons Ham.

naramgiŭ a. (şi **narangiŭ**) de colórea năramzeĭ.

a. în vechea literatură:

GHEORG. 312: Vel-Paharnic şi Vel-Medelnicer sînt legaţi cu taftă *naramgie*, în curmeziş, numaĭ peste caftanele lor cele de taftă. REV. I, 341 (f. de z. 1669): un tîmbar postav *naramgiŭ* cu patcea de jder.

b. în cântecele şi descântecele populare:

MARIAN II, 17: Cu tulpanul *naramgiŭ*, Cu cosiţa până la brîŭ. BUR. 270: Beşică ghivizie, beşică *naramgie*... ŞEZ. II, 91: Roşaţă *narangie*, roşaţă portocalie; V, 31 (d. Sucéva): Iar în cap cu pălăriĭ Şi cu brîe *narangiĭ*.

— NARENĞI, couleur d'orange (d. pers. narenğ „orange amère“): bulg. nerandza, serb. neranğa, ngr. *νεράντζι*; din forma arabă „naranğ“ se trag numirile apusene: sp. naranja, it. arancia (veneţ. naranza), fr orange.

Originară din răsăritul Indieĭ (sanscr. nagarunga, indian narunğ), năramza, necunoscută Grecilor şi Romanilor (ca şi portocala), fu transplantată maĭ întâĭ în Persia, de unde trecu în Arabia şi în Europa la Bizantinĭ: de la aceştia derivă numirile nóstre *lămâie* (*λεμόνι*), *năramză* (*νεράντζι*) şi *portocală* (*πορτοκάλλι*), carĭ se importaŭ la noĭ din Rumelia. V. turungiŭ.

narghelea f. lulea persană la care fumul trece printr'un vas cu apă (la început o nucă scobită de cocos).

FIL. 79: porunci să aducă două cafele, două dulceţe, un ciubuc şi o *narghelea*; 268: ciubucele şi *narghelelele* cele umplute cu parfumatul tutun al Sirieĭ. GHICA, 388: el mi-a făcut cinstea a-mĭ aduce *narghelĕua*; TELEOR, 334: cerură cafele turcescĭ şi *narghilele*.

— NARGILE, pipe à fumer persane (d. nargil „noix de coco“); bulg. nargele, serb. nargila; sp. narguile (§ 89).

***narghelegi-başa** m. slujbaşul Curţiĭ care oferia Domnuluĭ narghelĕua.

FOT. III, 311: *narghelegi-başa* are 30 leĭ pe lună.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

nart n. I. (sensurĭ archaice) 1. taxă anumită pe mărfurĭ, dare fixă pe vite.

MUSTE, 72: Grigorie-Ghica aŭ scos în ţară văcărit de aŭ dat toţĭ; încă aŭ pus *nartul* mai jos de cât Mihaĭ-Vodă să dea câte şése potronicĭ de vită. DION. 204: herestea măcar că o plătia orăşanĭĭ ómenilor din ţară... dar numaĭ mai uşor în *nart*.

2. preţ hotărît de stăpânire pentru provisiunĭ şi lucrurĭ de vîndare (carne, pâine, lumînărĭ): până la Regulamentul organic, aceste articole de prima necesitate se vindeaŭ la contracciĭ cu apalt, fixându-se în contract un preţ anumit: de aci locuţiunea „a tăia nartul“, a fixa preţul (§ 38)

FIL. 162: să puneţĭ *nart* la tóte lucrurile ce veţĭ tîrgui, carnea este cu *nart*... pâinea tot aşa... vînatul şi păsĕrile nu aŭ *nart*. GHICA, 512: aŭ tăiat *nartul* grâulŭĭ la schelele Dunărĭĭ pe 6 leĭ chila.

Var. (archaică): **narc**.

ARCH. ROM. I, 419: le aŭ pus *narc* la vîndarea vinuluĭ.

II. (sens modern) fig. în munţiĭ Suceveĭ. început (de acţiune), prima îmboldire şi pildă de a face ceva.

ŞEZ. V, 113: *nart*, îndemn, iniţiativă: om ce dă exemplu la alţiĭ: *o făcut nart la ţarină*, a fost cel întâĭ care şi-a vîrît vitele în ţarină şi după el, vĕdêndu-l, le aŭ vîrît totĭ.

— NARK (pers. narh „taxe, taux“), taxation des marchandises, des denrées; bulg. nark, ngr. νάρκι.

năstràpă f. cană de apă saŭ de vin.

REV. I, 340 (f. de z. 1669): o *năstrapă* mare de argint cu cuperimînt şi poleită. ISP. 38: apa ciuruia din ţeve aurite şi o lua cu *năstrape* şi cu căuşe de aur. AL. 108: Cu *năstrapa* mi-l stropia, Cu năframă'l răcoria. BUR. 98: Şi încă l adapă Cu apă din *năstrapă*.

— MAŞRAPA (ar. meşrebe), coupe à boire en ferblanc ou en cuivre, aiguière d'or ou d'argent (d. şarab „boisson“); bulg. măstrapa şi năstrapa, mcr măstrăpă „supellex pretiosa“, alb. serb. mastrap, ngr. μαστραπᾶς, vase. Vorba „năstrapă“ presupune o formă intermediară *măstrapă* (cf. năframă) ca în bulgăresce şi în mcr.

năstrăpióră f. năstrapă mică.

TEOD. 450: *Năstrăpióra* 'n mâinĭ lua, Pe ochiĭ negri se spĕla.

naz n. (numaĭ la pl.) 1. rĕsfăţare, capriţiŭ, tónă.

KOG. 283: veni Bogdan la curte, arătând şi *nazurĭ* multe. CAL. 1882, p. 63: bărbatul 'şĭ iubia nevasta îĭ făcea tóte voile şi *nazurile*.

2. fasóne, moşturĭ: „a face nazurĭ“, a nu vroĭ, a face pretenţiunĭ (cf. turc. naz etmek „se faire prier“).

BASME IV, 143: cârciumărésa începu să facă *nazurĭ* şi să nu maĭ dea de bĕutură. MARION, 13: piciórele făceaŭ *nazurĭ* ca să-l ţie... 17: Tudose nu făcu nicĭ de cum *nazurĭ*. TEOD. 566: Grecu 'ntâĭ se împotrivia, Grecul *nazurĭ* maĭ făcea...

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— NAZ (pers.), mignardise, minauderie, coquetterie; alb. mcr. naz, gr. νάζι (κάμνω νάζια, faire des simagrées).

năzuros a. care face nazurĭ, capriţios; fig. pretenţios.

ISP. 22: fata de împĕraţi, fiind-că cei mai mulţi eraŭ *năzuroşi*, fembelĭ şi deşuchiaţi; 269: se făcu mai *năzuros* în tîrg, ţinu mai la preţ; 400: mi-ar fi voia să stric logodna cu *năzurósa* aia de fată.

nazàr n. 1. favóre.

AL. T. 143: ministrul mĕ are la *nazar* şi m'a chemat aĭ în cabinetul sĕŭ. CAL. 1882. p. 31: slutul ajunsese la *nazarul* împĕrătiţeĭ.

2. năravŭ, vorbind de caĭĭ deochiaţĭ: cal cu *nazar*.

— NAZAR (ar. „regard, coup-d'œil"), faveur, bonne grâce: mauvais œil, fascination; ngr. ναζάρι.

nazìr m. (şi **nazîr**) I. (sensurĭ archaice) 1. comandantul cetăţilor turcescĭ Brăila, Kilia, Vidin.

COND 1693, p. 312: s'aŭ dat 100 tal. *nazirului* de la Diiŭ, când aŭ trimis un cal. POP. 108: aŭ adus poruncă tare la brăilenĭ, la *nazîri*, de la împĕrăţie. AMIR. 156: la Măcin i-aŭ scos înainte *nazirul* de Brăila dunanma, de aŭ venit Grigorie-Vodă pe apă. DION. 201: Împĕratul aŭ rînduit un *nazîr* şi alte agale cu o sémă de Turcĭ şi cu tunurĭ să păzéscă ţara. ZIL 19: aŭ mers la Brăila *nazîrul* cu câţiva brăilenĭ. UR. III. 191 (d. 1802): ómenĭ de aĭ *nazirului* Kilieĭ.

2. maĭ-mare peste vătaviĭ plaiurilor.

DOC. III, 91 (d. 1787): te orînduim *nazir* şi desăvîrşit chivernisitor la amîndouĕ plaiurile judeţuluĭ Dîmboviţa.

II. (sensurĭ moderne) 1. inspector, supraveghietor.

KOG. 211: pe beizedè Scarlat îl lăsase în Ţarigrad *nazir* şi purtător de grijă asupra capichehaielelor. DION. 178: aŭ trimis *nazirul* şi Cara Mustafa pe 3—4 turcĭ la oraş, să vadă ce e şi să cerceteze DOC. IV, 158 (d. 1793): D-luĭ biv-vtore Vist., *nazirul* Agieĭ. COND. 1813, p. 356: D-luĭ biv-vel dvornic Const. Samurcaş, *nazîrul* casseĭ lefilor... UR. V, 437 (d. 1815): lefile *nazirului* şi acelora din slujba podului; VII, 113 (d. 1827): cu epitropiĭ şi cu boieriĭ *nazirĭ*; XXII, 351 (d. 1826): *nazirul* menzilurilor.

2. vătav de ţiganĭ domnescĭ.

BELD. 339: *nazir* pe ţiganiĭ gospod... AL. Pr. 560: ţiganiĭ îngenunchiaţĭ sub biciul plumbuit al *nazirului*.

— NAZYR (ar. „qui regarde"), inspecteur, intendant.

***nazirliŭ** a. cu vadă, stimat. Formaţiune analogică (§ 23).

ZIL. 18: om *nazirliŭ* şi iubit fórte Împĕratului.

***nazaret** n. supraveghiere, intendenţă.

DOC. VII, 72 (d. 1797): dăm asupra d-tale *naziretul* acesteĭ trebĭ. UR. III, 188 (d. 1802): prin *nazaretul* Domnuluĭ Moldoveĭ.

— NAZARET (ar.), inspection, direction, surveillance.

nazirie f. pază, priveghiere.

UR. V, 438 (d. 1815): se însărcinéză cu *naziria* podului oraşului. DRĂGH. I, 85: Armaşul cel mare avênd încă *naziria* temniţelor;

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

II, 67: sub Moruz (1802) s'a înființat și *naziria* de podurĭ, o slujbă fórte bănósă ce aŭ ținut până la întroducerea Reglementuluĭ, aprovisionată fiind cu tot ce trebuia spre înfrumusețarea orașuluĭ.

Formă românéscă originală paralelă cu „nazaret“.

nefèr m. 1. simplu soldat, în corpul ienicerilor.

DUM. 32: Domnul Manole-Vodă, de unde era la mânăstirea Cotrocenilĭ, apucă cu beșlegiĭ și *neferiĭ* țărĭ drumul Piteștilor. GHICA, 322: temêndu-se nu cum-va *neferiĭ* plecând, să facă neorînduielĭ.

2. soldat pămîntén făcênd parte din corpul arnăuților.

COND. 1802: *neferiĭ* ce sînt în slujba țărĭ din început pentru paza eĭ... FOT. III, 306: *neferĭ* aĭ spătărieĭ... *neferĭ* aĭ agieĭ. BELD. 404: De *neferĭ* saŭ de beșlégă, apoĭ nu maĭ întreba. FIL. 296: nu e *nefer* în oștirea nóstră, care să nu aibă câte un pungoiŭ plin de mahmudele și dodecarĭ.

Cu acest sens vorba figurézĭ în proverbul oltén (Zanne IV, 484) „a face *nefer* pe cineva“ (a-l păcăli) și în cântecele populare.

AL. 209: Frații meĭ, *Neferiĭ* meĭ, Lotri, puișorĭ de zmeĭ.

— NEFER (ar. individu, personne), simple soldat; bulg. serb. nefer (§ 68).

neft n. (și **naft**) bitume licid obținut prin distilarea petroluluĭ: untul de naft (unt-de-neft) se întrebuințézĭ la scóterea petelor și la lustruire.

— NAFT (ar. pers. neft), naphte, bitume; rus. neftŭ, ngr. νέφτι, pétrole.

neftiŭ a. verde închis.

REV. II, 333 (f. de z. 1821): un biniș postav *neftiŭ*.

— NEFTI, couleur de naphte, vert foncé et olivâtre.

nenécă f. (și **ninécă**) mamă, în graiul copiilor.

STAM. 461: spune-l că 'l rog să vie la *nenécă*. NEGR. III, 25: Când băbaca la *nenéca* vre un mic favor cerea. AL. T. 396: s'a mânià *ninéca* și nu ți-a maĭ cumpăra minavet; 404: o *ninécă* cu două fete...

— NENE, NINE, mère (nom de tendresse donné par les enfants à leurs mères ou nourrices). Vorba se aude numaĭ în Moldova (aḍĭ maĭ mult ironic) și e formată cu acelașĭ sufix desmierdător ca și „babacă“.

nenecuță f. diminutiv din nenécă.

STAM. 462: ce poruncesce *nenecuța?* AL. T. 330: Ah! *nenecuță*, cât eștĭ de bună!

netegeà f. învoială (într'un proverb muntén).

GOLESCU (Zanne III, 197): *netegea* pe ipingea... (V. peșingea)

— NETIGE (ar.), conclusion (d'un marché).

nișeșteà f. (arch. **nișastea**) flóre de făină din care se face rahat.

TARIF 1792: *nișastéua* de oca una 1 ban.

— NIȘASTE (pers.), amidon, fécule; bulg. serb. nișeste, ngr. νισεστές.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

nisfeà f. (și **nesfea**) 1. veche monetă turcéscă de aur în valóre de 4 leĭ vechĭ (§ 92).

FIL. 93: *nesféua* leĭ patru. ISP. 57: *nisfiele* d'alea moĭ. TEOD. 567. Tot galbenĭ și mahmudele, Icosarĭ și cu *nisfiele*.

2. fig. ceva rotund ca o nisfea, rotocol.

DELAVR. 37: pe umerĭĭ obrajilor îĭ jócă și se schimbă două *nisfele* de rumenélă.

— NISFYÈ, demi-sequin (d. ar. nisf „moitié“).

nùfĕr m. plantă cu florĭ late, albe saŭ galbene, din care se face șerbet *(Nymphaea)*.

GANE II, 228: găinușele sprintene săriaŭ de pe *nufĕr* pe *nufĕr*. AL. T. 1088: șerbet de *nufĕr*. ID. Poesiĭ II, 63: Șerpiĭ lungĭ se 'ncolăcézăsub a *nufĕrilor* flóre.

Var: **manufer**, nufĕr galben (Conv. XXII, 885).

— NUFAR (pers. nilufar = nil nufar„ le noufar bleu“), nénufar; ngr. νούφαρα; sp. fr. nenufar (§ 102).

Vorba circulă numaĭ în Moldova, în Muntenia planta se numesce „plută“ (Dr. Brândză).

nur m. 1. farmec. grație.

KONAKI, 67: Ah, *nurule*, împĕrate al podóbelor firescĭ!

2. (obicĭnuit la pl.) grațiĭ.

ISP. 400: veḑĭ că nu era urîtă, avea *nurĭ*, avea pe vino'ncóce cum se dice. STĂNC. 60: când o vĕḑu, îĭ plăcu *nuriĭ* și tótă făptura eĭ. AL. T. 103: un știh făcut înadins pentru *nuriĭ* meĭ...; 140: *nuriĭ* matale m'aŭ scos din minte. REV. III, 357 (prov.): de cât un dram de frumusețe maĭ bine un dram de *nurĭ*.

3. fig. „cu nurĭ“, favorabil, zîmbitor.

AL. T. 434: pentru noĭ sórta începe a fi cu *nurĭ*.

— NUR (ar. „lumière“), clarté, splendeur, beauté; alb. nur „strălucire“, mer. niur „azur“, ngr. νούρι, mine.

nurliŭ a. și adv. I. (adj.) plin de nurĭ, grațios.

AL. T. 251: o vĕduvă *nurlie*... CAL. 1882, p. 188: era și vrednice de privit fetișcanele, căcĭ *nurliĭ* maĭ eraŭ chipurile lor.

II. (adv.) drăgălaș, grațios.

AL. T. 404: ținețĭ-vĕ maĭ drept și zîmbițĭ *nurliŭ*. DELAVR. 9: se mlădie așa de *nurliŭ*; 42: ce să-ĭ facĭ când omul e *nurliŭ*?

— NURLY, lumineux, resplendissant.

O

ocà f. 1. veche mĕsură de capacitate și de greutate, împărțită în 400 de dramurĭ (cu pl. *ocale*).

NEC. 225: *ocaua* cu unt câte doĭ orțĭ bătuțĭ, *ocaua* de brânză era câte doĭ potronicĭ. DION. 166: carnea *ocaua* 1 para saŭ mult 2, *ocaua* de vin la cârciume 2 parale. TARIF 1792: mălaiul măcinat ce se vinde în tîrg cu *ocaua*. REV. II, 405 (d. 1821): atuncĭ *ocaua* de pâine drépță era 4 parale și *ocaua* de carne 8 parale. ISP. 90:

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

pregătesc 100 *oca* de carne făcută bucățele de câte o *oca* una. MARION 49: pe atunci era *ocaua* lui Cuza, iar nu chilomanul.

Vorba revine și în cântecele populare.

TEOD. 299: Să béŭ vinul cu vadra, Pelinul cu *ocaua*. AL. 265: Vinul bun, *ocaua* mare, Bĕuĭ vinul de gustare.

2. aceiași măsură, vorbind în special de vin.

ORĂȘ. II, 159: [bandele] Vĕ 'nălțaŭ la cerurĭ, când le dațĭ *ocale*.

3 „oca mică", cumpănă falșă, cântar strâmb (al brutarilor și măcelarilor): ceĭ prinșĭ cu ocaua mică eraŭ țintuițĭ în piață de sfîrcul urechiĭ (§ 69).

GHICA, X: pe măcelarĭ și pe brutarĭ când îĭ prindea cu *ocaua mică*, îĭ țintuia d'o ureche în mijlocul tîrgului.

4. fig. în locuțiunea „a prinde cu ocaua mică", a surprinde asupra faptului, a da de gol.

GANE III, 131: vĕdêndu-mĕ prins cu *oca* mică, înfundat cu minciuna... AL. T. 404: pe aga și pe spătarul i-aŭ prins cu *oca* mică la piciórele fetelor în genunchĭ. FIL. 162: stăpâniĭ voștri v'aŭ prins cu *ocaua* mică... ISP. 95: câțĭ s'aŭ prins cu mâna în sac, cu *ocaua* mică, toțĭ aŭ pupat duba.

Var. (mold.): **òcă** (cu pl. *ocĭ*).

NEC. 420: să nu maĭ iée părcălabiĭ tidve și *oce* de vin și de horilcă. COND. 1776, p. 40: vadra de vin să se facă pe la tóte tîrgurile și pe la tóte podgoriile de 10 *oce* și oca de 400 dramurĭ. BELD. 394: Bănarĭĭ, *ocĭ* pe la crîșme, dărĭ pe slugĭ și pe breslașĭ. UR. X, 216 (d. 1805): darea de céră la mănăstire câte 35 *ocă* pe tot anul. AL. T. 1006: beŭ boieresce cu *oca*; 1034: poțĭ ridica multe *ocĭ* de bere și fer? 1537: adă o *ocă* de vin. NEGR. I, 258 (prov.): bețivului și dracu îĭ ese cu *oca* înainte. CR. II, 100: câte-va *ocĭ* de pesce sărat.

— OKA (ar. ukia), poids turc valant 400 dirhems (d. οὐγκία = uncia); bulg. serb. pol. oka, alb. okă, mer. ucá, ngr. ὀκά (pl. ὀκάδες). Forma moldov. *òcă* vine din rusesce. Pe când ocaua derivă din turcesce, subdivisiunile eĭ (litra și dramul: λίτρα, δράμι) se trag din grecesce.

ocăluță f. oca mică (și fără nuanță micșorătóre).

JIP. R. Sat. 206: d'ar maĭ fi 5 *ocăluțe*, n'ar strica.

odàie f. I. (sensurĭ archaice) termin technic militar: 1. cazarmă de ieniceriĭ.

M. OST. 270: ieniceriĭ ò mie orînduițĭ din *oddile* ieniceresci.

2. regiment de ieniceriĭ (V. Partea II: odobaș).

AX. 142: aŭ poroncit Hanul și Pașa de i s'aŭ tăiat obrócele ce i se daŭ de la Impĕrăție și i s'aŭ ridicat [Craiului Șveḑilor] și *oddile* cele ieniceresci ce'l păziaŭ.

3. cazarmă de seimenĭ și de slujitorĭ domnescĭ, care servia și de închisóre a Curțiĭ (Bălc. 680).

N. COST. 85: scârbindu-se Nicolaĭ-Vodă pe Gheorghe vel Visternic, l-aŭ aruncat la siimenĭ, la lefe, de l-aŭ închis la *oddile* sale. URECHE, 241: la *oddile* dărăbanilor celor ungurescĭ în curte aŭ mers. NEC. 288: Mihaĭ-Vodă aŭ pus de l-aŭ sugrumat acolo [pe Panaiotache]

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

la *odăile* sîimenilor, ḑicênd că pe toţi Domnii pîresce; 368: mai tocmit-aŭ şi câte-va case în curţile domnescĭ şi *odăile* sîimenilor.

II. (sensurĭ moderne) 1. încăpere, cămară.

MUSTE, 41: Grecii umplut-aŭ curtea domnéscă prin tóte *odăile* şi prin tîrg pe la gazde. OD. I, 127: cămările feluritelor dregătorĭ şi *odăile* locuite de cămăraşĭ şi de obştea curtenilor. AL. 429: nime în tindă, nime în *odaie*. S. NĂD. 15: căsuţa avea doŭĕ *odăĭ* cu tindă prin mijloc. ISP. 114: să ajungă în *odaia* împĕrăteseĭ şi să o fure. STĂNC. 57: *odaia* le da într'o curte dosnică a palatuluĭ.

2. adăpost de vite, pe câmp saŭ într'o pădure. „Odaia-Vizirului“ se numia un sat turcesc din raiaua Brăileĭ, ce fu anexat Munteniei sub Scarlat-Vodă Ghica (Sulzer I, 370; Tunusli, 130 şi Fot. III, 146).

a. la cronicarĭ:

AMIR. 178: păstoriĭ noştri cu vre-un chip de s'ar ispiti a face vre-un supĕr *odăilor* saŭ fâneţelor raieleĭ locuitorilor Moldoveĭ. KOG. 220: avênd poruncă de la Domnul ca să calce *odăile* turcescĭ şi pe văcariĭ turcilor să-ĭ pue pe toţi la bir.

b. în cântecele populare:

TEOD. 474 (v. odalîc). R.-COD. 21: Mi-ĭ dă pe la *odăĭ* Şi slujesce ca la oĭ.

Var. (munténă): **hodaie**.

COND. 1693, p. 407: un agă al Veziriuluĭ care aŭ venit să strice *hodăile* turcescĭ de la Diiŭ; 578: vitele ce s'aŭ cumpĕrat de s'aŭ dat la *hodaia* luĭ Mehmet Cilibi. ARCH. ROM. II, 167 (d. 1753): aŭ primit turcĭ prin sate cu gazde şi cu *hodăĭ*. SULZER I, 74: *hodaie*, aşa se numesc stânele cu pereţiĭ de trestie. DION. 184: aŭ zidit spital mare la marginea Bucurescilor, cu multe *hodăĭ*.

— ODA, chambre, compagnie de soldats, régiment de janissaires; bulg. serb. odaĭa (hodaĭa), alb. odă (hodă) „cameră reservată bărbaţilor“, mcr. odá şi udaie, ngr. ὀντᾶς. Ca termin pastoral, vorba trecu şi la Ruteni: hodalĭ „căşărie“.

odăiaş m. servitor de tribunal, de primărie.

Formă românizată alăturea de „odagiŭ“.

odăiaşă f. îngrijitóre la o odaie de vite.

ŢAPU, 54 (d. Olt.): Ce rumân e maĭ deliŭ, La tine'l herghelegiŭ, Ce rumâncă'ĭ maĭ frumósă, La tine e *odăiaşă*.

odăiţă f. odaie mică (Negr. I, 302).

odagiŭ m. 1. odinióră cămăraş.

COND. 1776, p. 20: de la 12 portăreĭ cu un *odagiŭ* câte 2 leĭ unul.

2. aḑĭ, păzitorul uneĭ odăĭ de vite, slugă la ciobanĭ.

3. sens identic cu „odăiaş“.

IONESCU, Dorohoiŭ, 110: salariul unuĭ *odagiŭ* a 63 leĭ pe lună.

— ODAĞI, valet de chambre; domestique ou gardien d'un bureau public; bulg. serb. odağiĭa.

odalîc n. odaie de vite cu tot ce ţine de ea (în cântecele muntene).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

TEOD. 474 (d. Brăila): Iute, Ghineo, să te duci Şi la noi să mi-l aduci, Cam cu oi, Cam cu odăi, Cam cu *odăicul* lui.

Formaţiune cu sens propriŭ românesc: în turcesce ODALYK însemnéză „femme au service personnel de l'empereur, concubine“ de unde fr. odalisque, şi de aci în poesia nóstră artistică (Bol. 241: O grupă d'*odalisce* apar aicĭ în sală). Termin pastoral (cf. odaie II, 2).

odagàciŭ n. (**odogaciŭ** şi **udagaciŭ**) 1. substanţă balsamică care, arsă, dă un miros aromatic: lemn închis cu fibre alb-gălbuĭ, dur şi impregnat de rĕşină şi de părţi oleióse; o bucăţică udată în gură şi băgată într'o lulea aprinsă, dă un miros fórte plăcut şi pătrundĕtor, de aceea Turcii şi Grecii fanarioţi 'şi afumaŭ bărbile cu odagaciŭ (Wolf, 133).

AL. T. 341: Cu vutcĭ bune, De minune, Cu miros de *odogaciŭ!* FIL. 91: îşi alegea un inel de diamant, de mărgăritar saŭ o perniţă de *odagaciŭ*. GHICA, 33: întâia călţunărésă intra la mirésă purtând o căţie de argint cu florĭ suflate în aur, din care eşia fum de *udagaciŭ*.

2. lemn de aloe numit şi „săpunel“ *(Saponaria)*.

COND. 1693, p. 540: 80 tal s'aŭ trimis la Ţarigrad pentru o jumĕtate de oca de *odagacĭ*.

— ŏD(UD) AGAĞY, bois d'aloès; serb. odagać „aloe“, ngr. οὐδαγάτζι = κέδρος (§ 90).

ogiàc n. (**ogiag** şi **hogiag**) I. (sens modern) cămin saŭ coş de sobă, sens rĕspândit în Moldova.

KOG. 243: boierii aŭ găsit cu cale să scótă o slujbă pe casă de trei mânĭ adică 11 leĭ şi 5 i pol leĭ şi 3 leĭ însă pe *ogiaguri* şi să se numéscă ajutorinţă. STAM. 79: a fumuluĭ clăbucĭ eşind iarna din *ogiag*. AL. T. 103: tocmaĭ atuncea se aprinsese *ogiagu* de la bucătărie. S. NĂD. 22: fumurile ce se urca de la *ogiagurile* curţiĭ. GANE I, 248: el horâia pe nas ca un *hogiag*. CRĂS. I, 77: din *hogiag* se vedea un nor de fum; II, 174: vîntul da în *hogiag*. ŞED. I, 192: trebue să închiqĭ uşile şi ferestrele, să astupĭ cahla (gura *hogiagului* din pod), ca să nu între necuratu în casă. GHICA, 298: aŭ dărămat cuhnea cu *ogiac* cu tot.

Cu acest sens şi în poesia populară.

TEOD. 642: D'o veni puşchiul bét, Dă cu puşca pe *ogiac*.

II. (sensurĭ archaice, special militare) 1. corp de oştire, corp de ienicerĭ (cf. Partea II: ogiac-aga).

AX. 159: Beiul Misiriului cu şépte *ogiacurĭ* de misirlĭi. IST. 1715, p. 66: adună pe mai marii *ogiacului*.

2. corp de seimenĭ saŭ arnăuţĭ (cf. ogiacliŭ).

BELD. 339: Arnăuţii nu numaĭ ceĭ din *ogiacurĭ*, dar şi ceĭ de la boierĭ. DRĂGH. II, 68: neferiĭ saŭ arnăuţiĭ *ogiacului* sub ocârmuirea luĭ deli-başa. COND. 1813, p. 572: neferĭ aĭ spătărieĭ, aĭ agieĭ şi alte *ogiacurĭ*; 385: s'aŭ dat hotărîre câţĭ iamacĭ s'aibă fie-care *ogiac*.

3 casă, familie în genere.

N. COST. 47: pe Gianu Mîrza l'aŭ luat cu tot *ogiacul* luĭ şi pre toţĭ i-aŭ gonit fără drum prin stuh.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

4. în special, sălaș saŭ familie de țigani.

Cond. 1776, p. 77: douĕ *ogiagurĭ* de țiganĭ cu foĭ...

5. corporațiune, bréslă de meseriași.

Doc. I, 276 (d. 1783): *ogiacurile* meșterilor de fier, *ogiacurile* cărămidarilor și vărnicerilor.

6. colonie, în special Muntenia și Moldova.

Ar. 213 (d. 1821): ca nisce credincioșĭ slujitorĭ și vechĭ pămîntenĭ ai *ogiacurilor*.

— oğak, cheminée, four; foyer domestique, maison, famille; corporation; corps (milit.), spécialement corps des janissaires; colonie, spécialement les régences d'Alger, de Tripolis et de Tunis; bulg. oğak, serb. oğak „coș, curte, palat", alb. oğak „persónă nobilă" (și „coș"), mcr. ugiac „vatră, familie", ngr. ὀτσάκι, cohors janissariorum (și „focus").

Sensul militar al vorbeĭ se păstréză încă în proverbul moldovenesc (Zanne IV, 530) „l'a luat la hogiag", adică a pus mâna pe el în schimbul unuĭ folos neînsemnat, l'a acaparat pentru nimica tótă.

ogegar m. (și **hogegariŭ**) coșar (în Moldova).

Cr. I, 249: Papuc-Hogea *hogegariŭ*.

olàc n. 1. curier, trimis călare

Amir. 155: venirĭ *olace* la Vezirul de la Impĕratul. Dion. 188: îndată aŭ scris cu *olac* la Țarigrad însciințând la regiale prieteniĭ luĭ. Ur. VI, 438 (d. 1774): *olacele* cu trebuincióse trebĭ mergênd...

2. poștă grabnică.

Melchis. Huși, 61 (d. 1620): de jold, de podvódă și caĭ de *olac*. Doc. I, 104 (d. 1775): vel-căpitan de mizil de caĭ de *olacurĭ* să îngrijéscă. Ur. II, 157 (d. 1805): s'aibă pace de caĭ de *olac* și de podvodĭ și de tóte angăriile.

3. cal de poștă: locuțiunea „de olac", iute, întins.

Ureche, 241: aŭ venit de *olac* Oprea, vel Armaș. M. Cost. 285: repedise Impĕrăția de *olac* ciauș, să întórcă pe sol; 323: au purces îndată de *olac* și într'aceeași ḑi aŭ sosit la Bogdana. Nec. 191: îndată aŭ repedit de *olac* și l-aŭ adus la Petru Alexievicĭ. Dion. 180: aŭ venit în Bucurescĭ cu *olac* la prinț Cobor. Al. T. 601: ce primblare de *olac*... cale de o poștă călare. Gane III, 167: surugiiĭ mînaŭ de *olac*, de scăpăraŭ copitele cailor.

4. cărucior de poștă, diligență.

Isp. Rev. II, 452 (prov.): bóla vine cu *olacul* și se duce cu carul mocănesc.

Vorba revine și în baladele oltene.

Țapu, 55: Car de *olac* îĭ făcea Ș'acasă că-l trimetea; ibid.: Cere caiĭ de *olac*... 526: Impĕratul trimetea Scrisorĭ după scrisorĭ Și *olac* după *olac*.

— ulak, courrier (surtout à cheval), petit bateau-poste, cheval (de courrier); bulg. serb. ulak, ngr. ὀλάκης.

Vorbă veche, cum arată respândirea eĭ și maĭ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ales formele-ĭ secundare propriĭ românescĭ (ca și însemnările variate): vorba persistă până astădĭ în anumite locuțiunĭ cu sensul generalizat.

olăcar m. vestitor călare, stafetar, sinon. cu „lipcan“.

MELCHIS. Huși, 43 (d. 1661): voĭ *olăcarĭ* și podvodarĭ... întru nimic să nu-ĭ învĕluițĭ... M. COST. 344: sosesc de la Hanul *olăcarĭ* la Șerim-Beiŭ. CANT. Ier. 27: *olăcarĭ* cu cărțĭ în tóte părțile și alergătorĭ în tóte laturile să se trimață; 399: călăraș, *olăcar* de Țarigrad. DION. 205: capicheheiaua de la Țarigrad aŭ scris lui Vodă cu grabnicĭ *olăcarĭ* turcĭ. ISP. 197: veniră *olăcarĭi* și spuseră împĕratuluĭ, că i se întorc toțĭ fiiĭ luĭ înapoĭ cu oștĭ cu tot; 344: împĕratul trimise numaĭ de cât după dînsul nisce *olăcarĭ*.

Ca formă secundară și deplin românizată, vorba se află și la Dosofteiŭ (Febr. 64ª): era în céta *olăcarilor* împĕrătescĭ, ce duc și aduc scrisorĭ de tîrg.

olăcărie f. serviciul olăcaruluĭ. mesagerie.

MUSTE, 42: țara era îngreuiată cu dările ce scotea Nicolaĭ-Vodă și era mare greŭ de *olăcăriile* Craiuluĭ șveḑesc.

olăcesce adv. iute, grabnic (în cântecele populare).

AL. 180: *Olăcesce* se ducea Și la Domn scire făcea.

olùm n. vad de adăpat vitele.

OD. III, 18: câteva saiele și *olumurĭ* pentru vite.

— OLUM, gué. Termin ciobănesc (§ 110).

orșàv n. ciorbă țărănéscă făcută din mere și pere uscate și conservate iarna (Dr. Manolescu).

— HOȘAF (pers. ḥoșab „eau douce“), compote de fruits secs bouillis dans de l'eau sucrée qu'on prend à la fin du repas (d. ḥoș „bon“ și ab „eau“): bulg. hoșav, serb. oșav „pâine uscată“, alb. hoșaf „magiun“, ngr. χοσάφι. Despre alimentațiunea rustică (§ 99).

ortà f. I. (sensurĭ archaice) 1. regiment de ieniceri.

CANTA, 186: Stavarachi mergênd la Țarigrad, cu altă nu s'aŭ putut mistui, ce s'aŭ închinat la *ortaua* ienicerilor și așa și-aŭ scăpat viața. KOG. III, 198: nu numaĭ *ortalele* de ieniceri, ci și câțiva Pașĭ și Saraschcrul aŭ trecut prin țară. BELD. 374: Cincĭ de ianicerĭ *ortale*, celĭ maĭ aprigĭ și delii.

2. céță de ostașĭ pămîntenĭ (maĭ rar străinĭ).

DION. 179: aŭ sosit și generarĭ nemțĭ cu multe oștĭ călărime și cu multe *ortale* de ostașĭ cu tunurĭ. FIL. 119: am poruncă să-ți puiŭ bumbașir două *ortale* de slujitorĭ; 346: se îneheia cortegiul prin *ortaua* ciohodarilor și a satîrașilor.

II. (sens modern) céță, clasă (maĭ mult ironic).

ORĂȘ 62: *ortaua* boierésc㠄

— ORTA, régiment de janissaires (litt. milieu, centre): serb. orta, ngr. ὀρτᾶς. V. Partea II: orta-ciauș.

otàc n. I. (sens archaic) lagăr saŭ cort împodobit.

M. COST. 272: Leșiĭ aŭ intrat în șanțurĭ pe la *otace*. AX. 160: mers-aŭ dară Hanul la *otacul* Saraschcruluĭ. NEC. 202: de sirg aŭ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

eşit de subt cort afară şi s'aŭ dus la *otacul* lor. GREC. 158: aŭ mers la *otacul* Mărieĭ sale, unde era din josul ordieĭ turceşcĭ de aŭ mas acolo; 207: la *otacul* capichehaielilor ţăriĭ Domnul mergênd. DION. 190: Paşiĭ s'aŭ întors careşĭ la *otacu* luĭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. odaie de vite (în Muntenia).

COSTINESCU II, 222: *otac*, local pe câmpie pentru şederea ciobanilor şi adăpostirea oilor.

2. (şi **hotaç**) gazdă, culcuş.

R.-COD. 210: E *hotacu'* hoţilor, Locaşu' voinicilor.

— OTAK, grande tente faite de riches étoffes, tentes royales. Termin technic militar generalizat în limba modernă şi limitat apoĭ la sfera pastorală (§ 28).

P

Paceà f. I. (sensurĭ archaice) 1. (şi **patcè**) partea de jos a picioruluĭ la samurĭ saŭ la alte animale cu blană.

HEV. I, 440 (f. de z. 1669): un tîmbar roş cu *patceà* de sobol, un tîmbar de adamască galben cu *paceà* de jder. TARIF 1761: blane *paceà* vulpe de Rumeli, blane *paceà* de sobol. DOC. II, 403 (d. 1790): blană de *paceà* de jder de la o giubea femeiască. TARIF 1792: *pacele* şi picióre de samurĭ.

2. în special, blană din picióre de samur.

OD. I, 421: o dulamă de lastră verde cu *paceà* de samur. GHICA. 501: scurteică îmblănită cu *paceà* de samur. ORĂŞ. 49: *pacele* de Rusia de cel mal bun samur.

II. (sens modern) mâncare din burtă de vacă saŭ din picióre de viţel, făcută ca o piftie cu ouĕ şi cu oţet.

— PAČA, pieds de zibeline ou d'autres animaux dont la peau sert de fourrure: ragoût de pieds de mouton accommodé à la gelée (pers. pa „picior"); bulg. pača „gelée", sĕrb. pače, ngr. πατζᾶς, sorte de ragoût.

paceagiŭ m. cel ce vinde mâncarea numită paceà.

MAG. II, 177 (doc. 1764): străinĭ cu meşteşug... zlătarĭ, simigiĭ, *paceagiĭ*, pitarĭ, casapĭ şi alţiĭ.

— PAČAĠY. vendeur de paça.

paceagerie f. (şi **pacegerie**) meseria paceagiuluĭ.

DOC. VII, 548 (d. 1794): bucătariĭ ceĭ ce ţin alişveriş de *paceagerie*. DUM. 22: s'aŭ apucat mulţĭ iarăşĭ de plăcintărie şi *pacegerie*.

paciaùră f. 1. cârpă ordinară.

ORĂŞ. II, 167: nu-l Camera óre bună *paciaură*..?

2. femee neonestă (ca înjurătură): evoluţiunea semantică e aceiaşĭ ca la sinonimele „buléndră" şi „tîrfă".

— PAČAURA, torchon, mouchoir: serb. pačaura, alb. pačavura, ngr. πατζα(β)ούρα (§ 44).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

paftà f. (obicĭnuit la pl.) 1. agrafă dintr'o placă metalică: paftalele încing partea dinainte a brîuluĭ.

a. în literatură:

UR. XI, 225 (f. de z. 1745): o pereche *paftale* argint; XIV, 234 (d. 1813): o pereche *paftale* argint suflate în aur cu colanul lor. STAM. 108: colanul la piept se încheia cu două *paftale* marĭ de aur curat leit. AL. T. 228: Ţ'oiŭ da salbă de mărgele Şi *paftale* şi inele. OD. I, 134: *paftale* de aur şi de matostat. FIL. 171: era încinsă cu un colan de canavĕţ roşu cu *paftale* micĭ de aur.

b. în cântecele populare:

AL. 117: *Paftale* marĭ de mărgăritarĭ Şi *paftale* micĭ tot de irmilicĭ. TEOD. 80: *Paftale* cu bolduri, Lăsate pe şolduri.

2. brîŭ lat preoţesc cu câte o placă de aur de ambe căpĕtâiele (în Muntenia).

— PAFTA (pers. bafte „tissé, tressé"), petites boules métalliques; paillettes d'or, d'argent ou de cuivre qui ornent les bords d'une housse, d'un vêtement Barb.; bulg. serb. (pl.) pafti.

paiàntă f. bîrne ce urzesc o clădire şi printre carĭ rĕmân ochiurĭ umplute cu zid şi alcătuind pereţiĭ uneĭ case.

JIP. 68: laţĭ, grinzĭ, tălpĭ, *paiente*. CONV. XXV, 521: odăĭ jóse zidite în *paiantă*.

— PAYANTA (pers. payende „stable"), soutien, poutre pour soutenir un mur (d. payiden „mettre le pied sur"): serb. paĭanta, ngr. παγιαντᾶς, solive, traverse.

pàlă f. sabie largă şi scurtă, cu două tăişurĭ.

ISP. 156: Fĕt-frumos lovia cu *pala* de svînta. BĂLC. 439: Aga luă de la Mihaiŭ o *pală* persienéscă... GHICA, 45: a-şĭ atîrna *pala* de gât.

Vorba revine şi în cântecele populare.

AL. 12: Şi cu *pala* luĭ cea nouă Pe balaur tăia în două.

— PÀLA, sabre à lame large et courbée: bulg. serb. mcr. pala, ngr. πάλα, épée courte (cf. hanger şi iatagan).

pàloş n. sens identic cu „pală".

CANT. Ier. 19: sabie dintr'ambe părţile ascuţită, *paloş* lat şi drept. ISP. 3: să cerĭ de la tată-tĕŭ *paloşul*, suliţa, arcul. STĂNC. 97: l'a pus jos şi i-a tăiat capul cu *paloşul*. BUR. 159: Mâna pe *paloş* punea Şi'n Mogoş îl repedia.

— PALIOŞ (curd. paloş), petite épée à deux tranchants: serb. paloš, ung. pallos: it. palascio, germ. Pallasch. Existenţa vorbeĭ în dialecte turcescĭ şi în cântecele dobrogene exclude o derivaţiune maghiară.

palamàr n. otgon (termin de marină).

TARIF 1792: otgóne saŭ *palamare* cu saŭ fără smólă.

— PALAMAR, câble (d. it. paramarre): alb. bulg. serb. palamar, ngr. παλαμάρι.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Vorbă aprópe dispărută: despre terminologia nautică de origină turcéscă (§ 95).

palàvră f. (obicinuit la pl.) 1. vorbe deșerte, prostii, minciuni, sinonim cu „moft".

PANN, 154: nu-mi spune mie la *palavre* de aste. AL. T. 60: acum credem în *palavre;* 954: *palavre* franțuzescĭ, 973: audĭ *palavre:* drumul de fier e zmeŭ cu aripĭ de foc; 1252: egalitaua e o *palavră* deșértă. OD. III, 45: mĕ mustră cugetul... când începĭ a tăia la *palavre* vênătorescĭ.

2. vorbe lăudăróse, fanfaronadă: „a tăia la lavre și palavre" (cf. lafurĭ și talafurĭ), a spune verdĭ și uscate.

AL. T. 739: n'avem timp de pierdut cu *palavre;* 1289: vorbe... *palavre*...

— PALÀVRA, (fanfaronnade Bianchi: d. sp. palabra); serb. palavra, mcr. pălăvre, ngr. παλάβρα. Vorba s'a introdus la Turcĭ prin mijlocirea Evreilor spaniolĭ. Sensul peiorativ ce a dobîndit la popórele străine e un fenomen normal al semanticeĭ: cf. fr. habler „a tăia la palavre" cu sp. hablar „a vorbi" și (viceversa) sp. parlar „a flecări" în raport cu fr. parler.

palavragiŭ m. flecar, fanfaron.

AL. T. 34: Unĭĭ 'mĭ dic ritor hazliŭ, Alțiĭ 'mĭ dic *palavragiŭ*. ISP. Rev. II, 103: bun de gură și *palavragiŭ* de frunte.

— PALAVRAGY, fanfaron (Bianchi).

pandișpàn n. turtă dulce mai fină (Jip. 60).

— PANDESPAN, pain d'Espagne.

Vorba e populară în Muntenia.

pangeà f. un fel de sfeclă: sfecle *pangele.*

— PANGAR, betterave; ngr. παντζάρι. Vorba e cunoscută în Moldova (Cihac).

păpădìe f. plantă amară ce se mănâncă ca salată *(Taraxacum)*, numită și „părăsita-găinilor" (Dr. Brândză).

— PAPADIYA (femme d'un prêtre chrétien), la camomille (d. gr. παπαδιά, fem. d. παπᾶς, popă): în neo-gréca vorba n'are sens de plantă.

papàră f. (și **păpară**)1. mâncare din pâine prăjită și brânză opărită cu apă fiartă.

ISP. Sn. 5: asta este *păpara*... ea deschide apetitul. PANN II, 14 (prov.): Cine-a mâncat *papară*, Scie dulce-ĭ orĭ amară. ID. Nastratin-Hogea, 43: lupiĭ tăbăciră pielea caprei... i-o făcuse *păpară* și lui numaĭ córnele îĭ lăsară.

2. fam. bătaie: „a mânca păpară", a fi bătut, mustrat saŭ păgubit; Zanne (IV, 65) maĭ citéză locuțiunile: „a-l face păpară" (Pann III, 56), a-l pisăgi în bătaĭ; „a găti o păpară cuiva", a-ĭ întinde o cursă.

CR. I, 254: să fiĭ fost cu alțiĭ, heĭ! heĭ! mâncaĭ *papară* până

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

acum; II, 3: Smărăndița a mâncat *papară*. Isp. 137: Bogdan mirosi cam ce *păpară* îi se gătesce.

3. fig. (sens archaic) înfrângere, desastru.

N. Cost. 107: spun că s'aŭ omorît într'acea năvală 7000 de ieniceri în metereze, granate și de spăgile Moscalilor... iară dintr'aceea *papară* aŭ perit mulți.

Var. (arch. munt.): **popară**.

Dion. 177: Turcii se spăimîntase de *popara* Nemților, s'aŭ apucat de sănătósa; 178: Turcii gustase *popara* Nemților la Porceni...

— PAPARA, soupe au fromage; „paparasyny yemek, čekmek“ (litt. manger ou tirer la soupe), être molesté importuné, tourmenté (Youssouf).

Termin ciobănesc a căruĭ accepțiune figurată reproduce un idiotism turcesc (§ 38).

papùc m. 1. încălțăminte de casă, din talpă și căptută peste degete până la jumătatea piciorului (litt. ceea ce acoperă piciorul): după vechea etichetă socială, visitatorii 'și lăsaŭ papucii la scară și intraŭ numaĭ cu meșii, ca să nu strice covórele.

a. în literatură:

Tarif 1761: *papuci* cu mestii 14 pĕrechĭ: leŭ. Id. 1792: *papuci* cu meșĭ buni cu postav, *papuci* femeescĭ galbenĭ cu călcâiŭ și fără de țopĭ. Al. T. 922: opinca se lipesce bine de pământul țăriĭ, iar nu ciubota nemțéscă, nicĭ *papucul* grecesc. Fil. 275: rĕmâind numaĭ cu meșiĭ, își puse o pereche de *papucĭ*.

b. în cântecele populare:

Al. 351: Cu *papucul* tîrșiind, Cu condurul tropăind. Teod. 78: *Papucĭ* roșiorĭ, Pe la toc cu florĭ, Mult sunt jucătorĭ.

Vorba figurézā în mai multe locuțiuni proverbiale: „a o lua (a o șterge) la papuc“, a da dosul: „cât p'aci să-și piardă papucii“ (Isp. Rev. II, 145), să dea ortul popiĭ; „a fi sub papuc“, a fi stăpânit de muierea (pentru alte dicĕtorĭ: cf. Zanne III, 273—276).

Jane III, 205: șépte anĭ a gustat traiul căsătorieĭ, în care timp a fost necontenit sub *papuc*. Golescu: cel încălțat cu *papuci* nu cunósce pe cel cu opincĭ.

Obiceiul oriental de a bea, la chefurĭ, în papucii nevestelor și acela de a se săruta papucul de către subalternĭ.

Al. T. 82: boierii béŭ vutca cu fesurile și cu *papucii* cocónelor. Teod. 667: Turcul cu *papucul* bea, Marcul din carîmb sugea. Caranf. 39: Mâna, póla-l săruta Și vîrful *papucului*. Orăș. 20: Și póla și *papucul* smerit îl sărută.

2. „papucu-Dómneĭ“, numele moldovenesc al plantei „conduru-Dómneĭ“ *(Cypripedium calceolus)*.

— PAPUČ (pers. papuș), soulier, pantoufle (d. pa

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

„pied“ și puș, „qui couvre“); bulg. pol. serb. papuč, ngr. παπούτζι, mcr. păpuță, ung. papucs; din aceiași vorbă orientală derivă: fr. babouche, sp. babucha (§ 81 și 100). Forma „papuc“ e o inducțiune din plural.

Vorba a pătruns și în părțile limitrofe ale Ardéluluĭ (Reteg. Poveștĭ, 44: ea avea o păreche de *păpucĭ*).

Papuc-Hogea m. personaj imaginar (ironic). V. hogea.

Cr. I, 249: parcă era óstea lui *Papuc-Hogea* Hogegariŭ ...

papucel m. papuc mic (dimin. ca ngr. παπουτζάκι).

Teod. 329: Că tu 'l eși afară Numaĭ 'n fustișóră, Numaĭ 'n *papucel* ...

papugiŭ m. 1. cizmar de papucĭ, adĭ maĭ mult fabricant de papucĭ.

Doc. II, 292 (d. 1791): l'aŭ făcut staroste de *papugiĭ*, ca să fie cu purtare de grijă pentru brésla *papugiilor* din Bucurescĭ. Al. T. 136: miĭ de parpalecĭ și de *papugiĭ* aicĭ alergaŭ.

2. fig. viclén, șarlatan.

Gane III, 283: a fugit *papugiul*, fără să-mĭ plătéscă. Delavr. 24: unĭĭ 'l făceaŭ pișicher, *papugiŭ* de Bucurescĭ. Carag. 3: iacă nisce *papugiĭ*, nisce scârță-scârță pe hârtie; 289: am jucat conțina cu nisce *papugiĭ* ...

— papugĭ (papușgy), cordonnier, domestique chargé de garder les chaussures laissées dans le vestibule de la maison Barb.: bulg. papugiĭa, ngr. παπουτζής. Sensul figurat e propriŭ limbeĭ române (§ 27).

parà f. 1. mică monetă turcéscă, a 40-a parte dintr'un leŭ vechiŭ: banul de 5 parale se numia „beșlic“, cel de 10 „rupie“ (saŭ „ort“), cel de 15 „tult“ (Wolf, 135).

Nec. 416: Constantin-Vodă aŭ aședat să fie patru clverturĭ într'un an, să dee de tot omul căsaș câte 105 *parale* la clvert. Beld. 381: Șépte miĭ de leĭ privesce, ca cum ar fi o *para*. Dion. 166: racĭ 20 de o *para*. Al 105: Nojița și leița, Curaua și *paraua*.

2. bănuț saŭ obol funebru.

Cr. I, 14: *paraua* din mâna mortuluĭ. Șeș. III, 45: la mort se légă o *para* la degetul mijlociŭ, ca să aibă cu ce plăti cele 9 vămĭ.

3. ban, gologan în genere.

Oràș. 26: Vremĭ tot pe d'a gata, făr'o *para* chióră. Vulp. 9: Nu maĭ vedĭ *para* 'n pungă.

4. pl. banĭ, avere (cf. fr. argent).

Beld. 367: căcĭ făr'a da *parale*, s'aducĭ ceva nu puteaĭ. Isp. 207: acum ce să facă el? *parale* n'avea... Bur. 155: Dacă 'țĭ este de vînđare, 'Țĭ daŭ galbenĭ și *parale*.

Vorba figuréză în proverbe și locuțiunĭ: „a lua la (în) treĭ parale“, a-șĭ bate joc de cineva.

Al. T. 918: hoțul cel de pălimar m'aŭ luat în treĭ *parale*; 954: sciĭ că's iute și viĭ nitam, nisam să mĕ ieĭ în treĭ *parale*. l'Ann, 50: astădĭ când are *parale*, mănâncă zaharicale; 59: când 'țĭ intră

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

paraua în mână, lég'o în 9 noduri; 59: cine nu cruță *paraua*, nici de galbeni nu-i e milă.

5. „la o para cinci", numele popular al rolinei, numită și „Baba Rusu te îmbracă, Baba Rusu te desbracă" (jocul fiind introdus de Muscali).

Fil. 29: alții iarăși jucaŭ la o *para* cinci și stos pe despuiate; 208: doi nemți s'aibă voie a juca pe la bîlciuri la o *para* cinci.

— PARA (pers. parè „pièce, morceau"), pièce de petite monnaie, argent en général, fortune, richesse Barb.; alb. bulg. mcr. serb. alb. para, ngr. παρᾶς (pl. παράδες). Despre monete (§ 92).

paralîc n. parale mĕrunte: „a vinde cu paralîcul", cu paraua, în opositiune cu „ghiotura". Polysu [Adnot.] mai citéză locuțiunea „a o șterge paralîc", a se duce p'aici încolo.

Formațiune analogică (§ 23).

părăluță f. 1. para măruntă; 2. pl. bani.

Marion, 85: a avut Sanda *părăluțe* bunicele.

parceà f. 1. bucățică (în cântecele dobrogene).

Bur. 63: Urechile mele Vede-v'aș *parcele*, Voi n'ați auḑit...

2. bucată, ca mĕsură mai ales de stofe.

Tarif 1761: bice 5 la o *parcea*... cărșină próstă 5 bucăți la o *parcea* și *parcéua* 19 parale bucata.

3. în special, vorbind de țesĕturi fine (ca șaluri), grosimea lânei și a mătăsii: o *parcea* are 6 fire.

— PARCA (pers.), petit morceau, pièce, coupon (d. para „morceau"); bulg. parča „bucată și brocart", serb. parče, rus. parča „materie de mătase cu fir".

pardàf n scândură subțire (în Muntenia).

Jip. R. Sat. 257: butucii se cioplesc și se prefac în scânduri, tinichele, lăturoi, dóge, *pardafuri*, șindilă, lați.

— PADAVRA (pedavra), latte, ais, bardeau (prin metatesă: pardava), d. πέταυρον, stinghie: alb. petavră (§ 105).

parlagiŭ m. măcelar care spintecă vitele și le taie ciosvîrtele la zalhana: el alege carnea de óse spre a face pastramă, ciriviș, etc.

Isp. 343: plin de sânge ca un *parlagiŭ* de la zalhana. Marion. 66: *parlagiŭ* carî car ciosvîrtele.

— PARLAĞY, id. (d. parlamak „hacher, déchirer").

parmàc n. 1. stîlpuleț de lemn, zăbrea.

a. la cronicari:

Ist. 1715, p. 18: toți Beii cu catargele lor, eșind afară la *parmac*, staŭ de-a rîndul; 41: despre apă tot stîlpi cu *parmace*. Dion. 183: aŭ făcut tărie împrejurul caseĭ de *parmaci* groși.

b. în cântecele populare:

Bur. 55: De căpĕstru mi-l trăgea, De *parmac* că mi-l lega.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. (şi **palmac**), măsură de 12 degete saŭ a 8-a parte dintr'o palmă a stînjenuluĭ moldovenesc.

AL. T. 4: m'o îngustat de un *palmac*; 1660: un *palmac* de moşie. NEGR. I, 206: cu folosul lor abia depărta de un *palmac* lipsa.

— PARMAK, doigt, pouce; barreau, balustre, grille, rayon d'une roue: douzième partie du pied (mesure) Bar.; bulg. alb. serb. parmak „zăbrea“ (serb. şi „3½ centimetri“), ngr. παρμάκι, pieu.

parmaclîc n. îngrădire cu parmace, balustradă.

NEGR. I, 303: să stric gardul, să fac *parmaclicurĭ*. OD. 127: un pridvor rotund cu *parmaclic*. FIL. 283: curtea avea *parmaclicurĭ* cioplite şi aşeḑate cu mare gust.

— PARMAKLYK, balustrade, grillage, jalousie; bulg. parmaklyk, serb. parmakluk, ngr. παρμακλίκια.

pastràmă f. (şi **păstramă**) 1. carne sărată şi afumată.

TARIF 1761: *pastramă* de 10 ocă una la vamă. Doc. II, 311 (d. 1792): *pastrama* de vacă cea de zalhana. GANE II, 221: muşcând când din cozonac şi când din *pastramă*. GHICA, 264: cu câteva bucăţĭ de *pastramă*, covrigĭ şi treĭ patru păpuşĭ de smochine ţinea băcănie. MARION, 65: făcăleţul învîrtia la mămăligĭ tot una şi una pentru *pastrama* cea grasă. TEOD. 332: Să beaŭ vin, să frig *pastramă*...

Var. (archaice): **păstrămà** şi **pastramà**.

TARIF 1792: *păstrăma* care vine din ţara turcéscă. DION. 222: Calmucĭĭ mânca carnea [din leş de om orĭ de cal] ca *pastramaua* de Ţarigrad saŭ ca ghiudenu.

2. fig. în locuţiunile „a pune pe cineva la pastramă“ şi „a face pastramă pe cineva“, a-l jupui de viŭ, a-l snopi în bătăĭ.

CR. I, 28: dacă mă vede că-s o văduvă sîrmană şi cu o casă de copiĭ, maĭ trebue să-şĭ bată joc de casa mea? şi pe voĭ să vĕ puie la *păstramă!* TEOD. 628: Ia să-mĭ daĭ tu mie sémă, Ia să-mĭ daĭ pe negrul vamă, Ca să nu te fac *pastramă*.

— PASTYRMA, conserve de viande de bœuf sechée au soleil; bulg. serb. pastrăma, mcr. păstrămă, ngr. παστουρμᾶς (παστραμᾶς). Termin de căsăpie (§ 105).

păstrămióră f. diminutiv (şi ironic).

ŢAPU, 60: Cu sângeru 'l junghia, *Păstrămióră* mi-l făcea.

pastramagiŭ m. 1. cel ce face saŭ vinde pastramă: formaţiune analogică (§ 23).

DELAVR Paras. 156: se duce la *pastramagiul* din colţ... ia o feliuţă, îĭ face de petrecanie. MARION. 66: *pastramagiĭ*, carĭ fac pastramă.

2. fig. mojic, bădăran (în graiul mahalagiilor).

CARAG. 14: nene, mórtă, tăiată, nu maĭ staŭ cu mitocanul, scapă-mĕ de *pastramagiul*.

Păşă m. I. (în literatura istorică) 1. titlul mareluĭ Vizir, al guvernatorilor şi al generalilor turcĭ, carĭ primiaŭ ca semn al dignităţiĭ lor două saŭ treĭ tuiurĭ (cu pl. *paşĭ*: cf. agĭ). V. Partea II: ichituilîŭ şi iucituilîŭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

M. Cost. 282: în Moldova *Paşă* să nu puie. Kog. 206: în ḑilele acestuĭ Domn [Ión-Vodă Mavrocordat] aŭ trecut prin Iaşi un *Paşă* mare cu treĭ tuiurĭ. Dion. 166: Domnul Ipsilant domnià şi stăpânià ţara cu înţelepciune şi pace despre stăpânirea *Paşilor* de pe lângă Dunăre. Zil. 19: s'aŭ împreunat şi cu celĭalţĭ *Paşĭ*... cu 3 şi cu 2 tuiurĭ. Al. T. 81: parcă'l *Paşa* din Ruşciuc; 882: fumézĕ ca *Paşa* de la Vidin. Fil 118: un compliment demn de un *Paşă* cu treĭ tuiurĭ.

2. titlu de dignitate militară ce vine totdeauna după numele propriŭ: Mustafa-*Paşa*.

Pop. 132: Impĕrăţia aŭ orînduit pe acest Hasan şi pre Abdulah-*Paşa* şi pre Ibraim-*Paşa* şi pre alţĭ Paşĭ cu treĭ tuiurĭ, şi cu douĕ, şi aŭ întrat în Persia.

3. Domn în genere, guvernator.

M. Cost. 15: la tóte aceste ţĕrĭ [Grecia, Iliria, Dacia] eşia *Paşĭ* de la Rîm, la unele pre un an, la altele pre treĭ anĭ.

II. (în literatura populară) 1. într'o cimilitură.

Gorovei 17 [ariciŭ]: Merge *Paşa* pe uliţă, Cu treĭ miĭ de suliţe.

2. (şi **Paşă**) în cântece istorice (cu pl. *Paşale:* cf. agale).

Teod. 131: Să-l fi dus la mecet In póla luĭ Maomet, Unde şed *Paşalele* In gură cu ciubucele; 481: Iată 50 de agale, Iată 50 de *Paşale;* 481: *Paşa* bine 'l asculta, *Paşa* tóte i le da; 572: Hainiĭ de gălăţenĭ Şi *Paşĭ* ţarigrădenĭ; 673: Gustă vinul pritocit, De agale mult iubit, De *Paşale* mult dorit.

— PAŞA, titre officiel des vézirs et de certains grands fonctionnaires Barb.: bulg. serb. alb. paşa, mcr. păşá (pl. păşălar=turc. paşalar), ngr. πασᾶς (pl. πασάδες). Vorba e o rostire vulgară (cf. § 21), în loc de *başa* (V. Partea II) d. baş „cap".

***păşesc** a. ce ţine de un Paşă (cf. agesc).

Dion. 185: fiind în cetate Paşă aşedat de Impĕrăţie, Pazvandoglu aŭ început a-i sta împotrivă la trebile şi poruncile *păşescĭ*. Dum. 30: se găsiră 4 tuiurĭ şi alte 14 semne *păşescĭ* şi de ale altor meghistanĭ.

***păşie** f. provincie turcéscă.

N. Cost. 49: Turciĭ îĭ ḑic aceĭ *păşiĭ* [Egipetuluĭ] Mesraim saŭ Misir. M. Cost. 288: câmpiĭ Cetăţiĭ-Albe şi a Chilieĭ, ce se ḑice Bugiaculuĭ, şi-l dedese Impĕrăţia *păşia* luĭ Cantimir, de se scria Paşă. Dasc 421: şi de *păşiĭ* şi de domniĭ a le schimbare şi a le dare, la mâna Vizirilor.

Formă românizată după „paşalîc" (cf. agie).

păşóie f. femeia Paşeĭ (cf. agóie).

Nec. 407: pre *păşóia* luĭ Colceag aŭ sloboḑit'o şi aŭ purces de s'aŭ dus în gios (de Hotin).

paşalîc n. I. (sensurĭ archaice) 1. provincie guvernată de un Paşă.

N. Cost. 117: aŭ rĕmas iar Turcul în scaun şi socotiaŭ să nu caḑă cu acele amestecăturĭ vr'un *paşalîc* la Moldova. Nec. 349: aŭ aşeḑat prin tóte cetăţile [Moreeĭ] *paşalicurĭ*. Kog. 215: aŭ fost dat Impĕrăţia *paşalîcul* Hotinuluĭ luĭ Musun-Zade. Ist. 1715, p. 32: aŭ îmblat tot din *paşalîc* în *paşalic*. Dion. 200: îl cinstesce cu *paşalîcul* Diuluĭ. Zil. 27: Pórta l'aŭ lipsit pe Pasvant de *paşalîc*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. residența unuĭ pașalîc.

MUSTE, 34: întemeind cetatea Tighinea, s'aŭ mutat *paşalîcul* acolo, că până atuncea era la Baba peste Dunărea.

II. (sens modern) fig. țară despotică, despotism.

AL. T. 1341: guvern îĭ aista?.. Vĕ 'ntreb, boierĭ, guvern regulamentar orĭ *paşalîc*, în care domnesce interesul şi samavolnicia?..

— PAŞALYK, dignité, gouvernement d'un pacha, province de l'empire; bulg. pașalyk, serb. pașaluk, ngr. πασαλίκι. Vorbă semi-literară.

***paşaliŭ** m. om al Pașeĭ.

DION. 185: s'aŭ sculat Paşa şi eşind din saraiŭ să se primble prin cetate cu *paşaliĭ* luĭ; 200: să mérgă cu 100 de *paşaliĭ* Turcĭ.

— PAŞALŪ, serviteur à gage chez un pacha Barb.: ngr. πασαλής, servitor al Pașeĭ.

patlageà f. 1. plantă culinară din familia solaneelor, de douĕ speciĭ: *patlagele roşiĭ*, numite şi „paradais“, cu bóbe roşiĭ originare din America meridională *(Lycopersicum)* şi *patlagele vinete*, originare din India, cu bóbe vinete, lunguiețe *(Solanum melongena)*.

AL. T. 47: 'ĭ se făcuse nasu pipĕruş şi obrazul *patlagea* vînĕtă. TELEOR, 210: am mâncat cu mare poftă *pătlăgele* vinete împănate... feliĭ de carne de viţel cu sos de *pătlăgele* roşiĭ.

Var. (olténă): **platagele** (Dr. Brândză).

ŢAPU, 477 (d. Gorj): Când o face salca mere şi răchita *platagele*.

2. (**patlăgian** şi **pitlingian**) rodiŭ (Sulzer I, 121); şi **pitligénă**, rodie (Polysu).

— PATLYĠAN (pers. badingan), aubergine: (kyrmyzy) patlyġan „tomate“, (frenk) patlyġany „pomme d'amour“ Barb.: bulg. serb. alb patligan, mcr. pitligiane, ngr. πατλιζάνα, mélongène (§ 102).

pătlăginiŭ a. (şi **patlaginiŭ**) de colóre vînĕtă.

FIL. 75: încins cu un şal *pătlăginiŭ*; 223: o rochie de catifea *patlăginie* cu piepţiĭ rîdicaţi. GHICA, 339: iarna vopsind cu colóre *patlaginie* urechile şi nasurile omenescĭ.

Formațiune analogică (§ 23).

pazàr n. tîrg, piață (vorbă eşită din us): Agă era maĭ-marele pazaruluĭ. Polysu [Adnot.] citézĕ proverbul ironic: tumba la bazar, bun *pazar*.

Var. (literară): **bazar**.

FIL. 88: a treia uliță acoperită cu scândurĭ ca *bazarele* din Stambul. AL. Pr. 369: *bazarul* e plin de mărfurĭ.

— PAZAR (pers. bazar), marché public, lieu de marché; alb. bulg. serb. pazar, ngr. παζάρι, mcr. păzare „oraş“ (cf. tîrg = orăşel); din aceiaşĭ vorbă persană: fr. bazar etc. V. Partea II: bazarghidén şi pazarghian.

pazarlîc n. tîrguială, trafic.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AL. T. 1237: nu-l agiunge capul să facă asemenea *pazarlicuri*.

— PAZARLYK (bazarlyk), marché, discussion pour fixer le prix: bulg pazarlyk, ngr. παζαρλίκι.

***pazarnic** m. poliţaiul tîrgului (în timpul ocupaţiunii rusesci de la 1828—1834).

GHICA, 519: intră în curte vestitul *pazarnic* urmat de un cazac.

Formaţiune slavo-turcă: rus. pazarnikŭ, pol. bazarnik „marchitan".

pehlivàn m. I. (sens archaic) atlet orĭ saltimbanc care se oferia în spectacol la nunţile domnescĭ (§ 62).

NEC. 215: s'aŭ veselit două săptĕmânĭ cu felurĭ de felurĭ de musicĭ şi de giocurĭ, şi *pehlivanĭ* şi cu pusce. Gheorg. 332: aŭ eşit Paşa la cortul sĕŭ, fiind şi Domnul cu tótă boierimea, unde şi órecare luptătorĭ de *pehlivanĭ* aŭ fost. FIL. 29: poporul căsca gura la învîrtelile şi strîmbăturile *pehlivanilor* şi ale măscăricilor domnescĭ. ORĂŞ. II, 161: Şi giucaŭ chiar ciardaş ca un *pehlivan*.

Var. (archaică): **pelivan**.

NEC. 383: Grigorie-Vodă să facă veseliĭ cu naiurĭ şi cu mulţĭ *pelivanĭ* măscăricĭ. CĂP. 351: Radu-Vodă adus-aŭ *pelivanĭ* de cei ce jócă pre frînghiĭ şi de alte lucrurĭ: adusése şi un *pelivan* hindiŭ harap, carele făcea jocurĭ minunate şi neauḑite pre locurile nóstre. STAM. 463: cu mare sprintenélă ca un *pelivan* aŭ sărit peste pórtă; 474: numele comedienţilor şi al *pelivenilor* ce jócă pe frînghiĭ.

II. (sens modern) fig. şarlatan, panglicar.

AL. T. 792; *pehlivan* făr' de ruşine! tu ţi-aĭ bătut joc de mine; 834: afară, *pehlivanule!* 1279: te despreţuiesc ca pe cel de pe urmă *pehlivan* din ţara Moldovei. CRĂS. II, 110: tacĭ, moş Teodor, eştĭ un *pehlivan!* S. NĂD. 214: a trebuit un *pehlivan* ca Prutescu, să-mĭ deschidă ochiĭ.

— PEHLIVAN (pers., héros), athlète, lutteur, boxeur (d. pehlu „force" şi vàn (ban) „possesseur"): alb. bulg. sĕrb. pehlivan (pelivan) „acrobat", ngr. πεχλεβάνης, bateleur, lutteur (§ 62).

Vorba e un rest din sfera spectacolelor populare: sensul figurat aparţine limbeĭ române.

pehlivánie f. I. (sens archaic) jocul pehlivanuluĭ.

NEC. 248: boierimea a două ţărĭ nuntiră treĭ săptĕmânĭ... cu felurĭ de musice şi cu *pehlivănii* de mirare în tîrg în Iaşĭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. un fel de trîntă saŭ de luptă corp la corp (în Dobrogea).

BUR. 19: obiceiŭ în Dobrogea că în ḑiua de St. Treime să se adune flăcăĭ de prin maĭ multe sate şi să se apuce la luptă, ce se numesce *pehlivănie*.

2. faptă de pehlivan: poznă, strengărie.

AL. T. 930: aĭ să-mĭ daĭ samă de *pehlivăniile* tale, şonţitule; 1344: ciocoiŭ grecesc, intrigant care se furişéză printre Românĭ, făcênd *pehlivăniĭ*, pentru ca să rîdă boieriĭ. XEN. 36: cum să nu se satureomul de atâtea berbantlîcurĭ şi *pehlivăniĭ*? ŞEP. I, 36: mâncarea se aduce pe mese şi *pehlivăniile* nu se maĭ sfîrşesc.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

pelteà f. 1. must de póme (mere, lămâĭ, gutuĭ) fierte până la îngroşare.

PAPAZ. 119: dulceţurile erau *peltea* de lămâĭ, *peltea* de gutuĭ. GHICA, 296: *peltele* de gutuĭ şi de mere.

Var. (mold.): **beltè**.

AL. T. 13: Şi *beltele* de gutăĭ; 323: mĕ tem că din *beltè* s'or priface în balmuş; 477: mi-am uĭtat *beltéua* pe foc...

2. gelatină şi (fig.) pologhie: a făcut o *beltea*.

— PELTÈ, gelée des fruits, compote; ngr. πελτές.

peltic a. care nu póte rosti unele litere.

CARAG. I, 211: Dandanache vorbesce *peltic* şi sisiit.

— PELTEK, bègue, qui grassaie; bulg. peltek, mcr. piltec, ngr. πελτέκης.

pelticăesc v. a vorbi peltic.

Formaţiune verbală analogă bulg. peltekuvam.

pelticie f. defectul pelticuluĭ.

pembè a. (şi **pimbiŭ**) 1. (obicĭnuit invariabil) roşu deschis, litt. de colórea bumbaculuĭ.

FIL. 75: fermenă de croazea *pembe*. XEN. 179: Irina avea cămăşĭ de borangic. fuste de cit *pembiĭ* şi cafeniĭ. MARION, 10: Spanac lăsă pe Trandafira, care se făcuse *pembe* la obraz. CAN. 102: Eŭ ţ'am spus odată ţĭĭ, Să nu porţĭ rochĭ *pimbiĭ*.

2. fig. şi fam. bizar (cf. fistichiŭ).

MARION 79: gust *pembe* şi la dracu. ID. 1892, No. 14: ce-ĭ vine luĭ Nea Treucă gust, curat gust *pembe*, să se dea în dulap.

— PEMBE (pers. „coton"), rouge pâle, blanc rosé; serb. pembe, ngr. πεμπὲ, couleur rosée, incarnat.

perciùne m. (la pl.) 1. bucle de pĕr, sin. cu „zulufĭ".

2. în special, se dice de buclele purtate de-alungul obrajilor de Ovreiĭ ortodocşĭ.

AL T. 22: *perciunii* mi se făcuse măciucă şi barba ţepuşĭ; 1018: nu te gândescĭ, tărtane, că ţi-oiŭ smulge *perciunii?*

— PERČEM (pers.), toupet de cheveux; alb. bulg. serb. perčin (perčem), mcr. percè „plete", ngr. περτζὲ.

perciunat a. şi m. 1. care pórtă perciunĭ; 2. fam. (ironic) ovreiŭ ortodox.

GANE III, 290: venia un *perciunat* şi întreba...

perdàf n. 1. stropire fórte subţire cu gura a uneĭ materiĭ spre a-ĭ da lustru a doua óră.

2. în special, la bărbierĭ, răsătură în rĕspĕr.

AL. T. 20: brice lungĭ de dat *perdaf*. GHICA, 13: ras regulat în tóte Sâmbetele cu *perdaf*. KIR. III, 100: Dom' Iancu al nostru se aşedă cu briciŭ... şi trage-ĭ *perdaf*.

3. fig. şi fam. mustrare aspră (cf. săpunélă): a da (a trage) un *perdaf*.

— PERDAH (pers. perdaḥ „le fini d'un travail"), lus-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

tre, polissure, dernier coup de main; perdahlü (tras) „dernier coup du rasoir dans la barbe“; bulg. perdah „lustru“, serb. perdaf (de unde verbul „perdasiti“). Sensul figurat e propriŭ limbeĭ române (§ 27).

perdăfuesc v. a da perdaf, a face bun început; fig. a mustra, a dojeni (Glos.).

perdeà f. I. (sensurĭ concrete) 1. pânză ce se pune la ferestre.

Cond. 1693, p. 87: 292 tal. s'aŭ dat la vel-cămăraș pentru covórele și *perdelele* caselor din Tîrgoviște, ce aŭ cumpĕrat de la Țarigrad. Negr. I, 16: ferestre cu *perdele* verdĭ. Al. T. 1650: în fund *perdele* marĭ de matasă. Gane II, 202: la ferestre spînzuraŭ nisce *perdele* de adamască. Ghica, 341: séra când *perdelele* sînt trase. Isp. 251: la ferestre eraŭ nisce *perdele* de mĕtase.

Cu acest sens vorba figuréză în câteva proverbe: „a se da după perdea“, a se ascunde; „a ridica perdéua“, a da lucrurile pe față; „a-l lua cu o perdea maĭ sus“, a i-o lua înainte, a-ĭ tăia apa de la móră (Zanne, III, 285–287).

2. cortină de pat și portieră de la ușa de intrare.

Kog. 278: pe copiĭ cu tufeccĭ i-aŭ chemat să-l cinstéscă... să nu stee la *perdele*. Văc. 290: *perdéua* ce se spînzură de la baldachin...

3. în special, cortina ușiĭ de intrare la camera luĭ Vodă, păzită pururea de un arnăut înarmat cu pistóle și iatagane (cf. perdegiŭ).

Al. T. 101: portar-baş̦a ş̦edea la *perdéua* domnéscă ḑi și nópte. Od. I, 81: într'o ḑi Vodă, stând cu logofĕtul în odaie, de odată el chemă un fustaș de la *perdea*. Fil. 29: ajungênd la scara palatuluĭ, feciorul deschise ușa butceĭ și ajută bĕtrânuluĭ să se cobóre; apoĭ îl urmări pe scară până la *perdéua* săliĭ de primire.

4. cortină ce ascunde manipularea la Jocul păpușilor, cortină de teatru (cf. II, 3).

Teod. 120: Cum să jucăm păpușile? Cu *perdea* orĭ fără *perdea*?

5. șopron saŭ adăpost de oĭ (maĭ ales în Moldova).

a. în literatură:

Cr. I, 153: șurĭ și ocóle pentru boĭ și vacĭ; *perdea* pentru oĭ, poieţ̦ĭ pentru păserĭ, coteţ̦e pentru porcĭ. Cond. Ipsil.: de la *perdelile* de oĭ ce sînt cu fătăciune pe moșie, are să ia stăpânul moșieĭ de tótă *perdéua* câte un miel și câte un tal. unul, și aŭ a ş̦edea acolo *perdelile* de la Blagoveșteniĭ până la St. Gheorghe.

b. în cântecele populare:

Al. 58: La *perdéua* cu cânĭ reĭ A Șalghiĭ, a vădaneĭ. Teod. 510: El la stână se ducea, Prin *perdele* se 'ntorcea; 514: De vremurĭ rele, Trăgea oile 'n *perdele*. Vulp. 32: Frigea oile din *perdea*, Poruncia de le mulgea. Țapu, 116: Când simte de vreme rea, Trage oile 'n *perdea*.

II. (sensurĭ figurate) 1. vĕl ce acoperă: „a pune cuĭva perdele la ochĭ“, a căuta să-l înșele.

Cant. Ier. 131: după ce ochiul cerului se închide și *perdéua*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

nopții peste fața pământului se trage. ZIL. 15: óre-cum nu s'aŭ aridicat *perdéua* minții, care la copilăresca vîrstă acopere înțelegerea și judecata cea desăvîrșită.

2. pată albă în ochĭ care 'ĭ impiedică lumina (cf. turc. göz perdesi „cataracte").

ȘEȘ. I, 118: pohoelele se fac la ochĭ; pohoelelor li se maĭ zice și *perdea*. TEOD. 369 (descântec de diochiŭ): Ochiĭ înveliți să fie cu *perdele* albe, Să nu maĭ privéscă la obraze dalbe.

3. reservă, bună-cuviință: sens luat de la modul de a juca păpușile (cf. I, 4).

DION. 180: acest lucru [muierĭ în lagăr] este la Nemți fără de nicĭ o sfiélă și Muscalii încă o aŭ acésta fără *perdea*. CARAG. 58: sciĭ, mĕ stăpânesc, adică îĭ vorbesc cu *perdea*, nu voiŭ să-ĭ explic lucrul formal, ca să n'o rușinez. ORĂȘ. II, 4: dar să nu se bage de sémă, maĭ ascuns, maĭ cu *perdea*.

4. mustrare (pentru o necuviință): „a da cuĭva o perdea", a-l dojeni, a-ĭ da un frecuș (Zanne III, 285–287).

— PERDÈ (pers.), voile, rideau, portière, cloison de planche; cataracte de l'œil; ton, air; fig. modestie, chasteté; bulg. perde „vĕl și albéță în ochĭ", serb. perde „cortină de pat", alb. perde „cortină și pudóre", mgr. pirdè, ngr. περδές, store.

Vorbă fórte rĕspândită și fără alt echivalent; în Ardél îĭ se maĭ dice și „firhang" (=ung. firhang d. germ. Vorhang), care tinde însă a dispare înaintea rivaluluĭ sĕŭ, maĭ armonios și maĭ popular.

perdeluș̆ă f. perdea mică de oĭ (cf. perdea I, 5).

R.-COD. 246: [Moș Luța] dórme 'n cea maĭ mică *perdeluș̆ă*...

perdeluță f. perdea mică de feréstră.

CARAG. 177: grilaj de lemn acoperit cu *perdeluțe* de chembrică.

***perdegiŭ** m. (și **perdegi-baș̆a**) cel pus să păzéscă perdéua ușiĭ de intrare în camera luĭ Vodă.

Doc. I, 289 (d. 1783): *perdegi-baș̆a*, tutungi-baș̆a ....

— PERDEGÝ, gardien de l'entrée, chambellan qui ouvre et ferme la portière.

pergamùte f. pl. (și **pergamote**) varietate de pere (litt. pere domnescĭ) cu gust fórte plăcut și care se topesc în gură lăsând un suc abundant și plăcut.

ȘEȘ. V, 68: pere *pergamute*, față galbenă-roșie, dulce. BARONZI, 93: pere *pergamote*.

— PERGAMUT, id. (d. beg „prince" și armud „poire"); de aci și fr. bergamote.

perghèl n. (și **pirghel**) 1. compas de mĕsurat proporțiunea saŭ grosimea.

CANT. Ier. 126: copacĭ unuĭ de altuĭ de departe, ca cum cu *pirghelul* ar fi fost pușĭ.

2. zidărie în arcadă saŭ în semi-cerc.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Od. I, 128: tocurĭ înalte şi înguste aduse sus în îndoit *pergĥel.*

3. un fel de joc circular.

4. fig. la pl. tîrcóle.

Kik. III, 28: *pergheluri* după fete şi muierĭ frumóse.

— PERGEL (pers. perkiar „plein d'art"), compas; cum. pargal „circulus dimensorius"; alb. bulg. pergel, ngr. περγέλι. Termin technic de zidărie.

peruzeà f. piatră scumpă de colóre albastră.

Cal. 1882, p. 60: să-mĭ dureze o biserică mare săpată într'o singură piatră de matostat, cu turnurile de bălaş şi pardoséla de *peruzele.* Delavr. 63: cerul e albastru ca o boltă de *peruzea.*

— PIRUZE (pers. firuze d. firuz „heureux"), turquoise; cum. peroza; serb. piruze, rus. birĭuza, ngr. περουζέ. Tot de la Turcĭ provine şi numele occidental al acestei pietre (căreia se atribuia virtutea de a lecui ochiĭ): medio-lat. turchesia, sp. turquesa, it. turchese, fr. turquoise, adică piatră venită din Turcia, de unde vechiŭ-rom. *turcoză* (Rev. I, 359 [f. de z. 1669]: două inele cu turcoză).

pervàz n. (şi în Mold. **privaz**) 1. încadrarea uneĭ uşĭ, sinonim cu „cercevea".

Delavr. 3: *pervazurile* uşiĭ curate ca un pahar. Carag. II, 81: le însemnăm cu tibişir pe *pervazul* uşiĭ.

2. deschidătură la izmene saŭ la nădragĭ.

3. pl. spetezele ferestrăuluĭ (Damé, Terminol. 86).

4. bordura unuĭ tabloŭ.

5. fig. cadru.

Emin. 168: In *privazul* negru al vieţi-mĭ e icónă de lumină.

— PERVAZ, cadre, châssis, garniture, bordure; bulg. serb. alb. pervaz, ngr. περβάζι.

peş n. 1. partea de dinainte a unuĭ zid; 2. lature.

Ghica, 96: m'am pomenit cu trăsura într'un *peş.* Carag. 54: şéde rezemat într'un *peş.*

— PEŞ (pers. „devant"), partie antérieure, frontispice, avant-corps; serb. peš „partea de dinainte a uneĭ rochiĭ". Vorba circulă în Muntenia.

peşchèş n. (şi **pişcheş**) I. (sensurĭ archaice) 1. dar oferit ca omagiŭ Porţiĭ din partea luĭ Mircea-Vodă şi a luĭ Bogdan, schimbat maĭ târdiŭ în dare obligatorie saŭ haraciŭ (§ 72).

Cron. III, 452: pentru semn de supunere, Moldova va avea purtare de grijă a trimite pe tot anul la Pórtă prin doĭ boierĭ 4000 galbenĭ turcescĭ, adică 11000 leĭ, 40 şoimĭ, 40 iepe fătătóre, aceste tóte cu numele de *peşcheş*, adică dar.

2. în special, plocon oferit la bairam, aşa numitul „bairamlîc".

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

CANT. Mold. 111: in bairam vel paschate Turcarum *piszkieszi* vel donarii nomine Moldavia solvere debet.

3. dar făcut unuĭ superior saŭ între egalĭ (spre deosebire de „bacşiş“).

N. COST. 48: dintr'acele bucate Constantin-Vodă aŭ trimis şi *peşcheş* cumĕtruluĭ sĕŭ. KOG. 202: Domnul trîmiţêndu-l multe *peşcheşurĭ* şi banĭ; 234: să căutăm să-i dăm acea somă de banĭ şi câteva *peşcheşurĭ* să-l trimitem, ca să nu aducă vr'o peire ţărilĭ. CANT. Mold. 57: aliisque muneribus, quæ quidem *piszkiesz* sive donariorum nomine insigniunt. DION. 170: aŭ mers cu *peşcheşurĭ* scumpe împĕrătescĭ la Crîm să le dea împĕrătesiĭ. FIL. 130: eŭ le trîmit [Vizirului şi capugibaşiĭ] pe tot anul *peşcheşurĭ* de câte 50000 pungĭ de banĭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. dar în genere.

XEN. 101: *peşcheşurĭ* de ale negustorilor carĭ fac negustoriĭ regulate cu vameşul. AL. 135: Bre, Pandele, de vreĭ banĭ, Să nu-ĭ poţĭ mânca doĭ anĭ, Dă-ne pe Vulcan legat, Că-ĭ *peşcheş* de împĕrat.

2. (ironic) plocon.

AL. T. 115: poliţaiul de oraş hărţuise revoltanţiĭ şi numaĭ cu cincĭ dorobanţĭ îĭ legase butuc şi-ĭ dase *peşcheş* procurorului: 527: n'am sciut că-ĭ plac *peşcheşurile*; 1356: Leiba lipţcanul era s'aducă *peşcheş* 40 de căpĕţînĭ de zăhar şi 50 de ocă de cafe. CR. I, 46: să ucidă vr'o lişiţă şi s'o ducă *peşchiş* frăţine-seŭ... S. NĂD. 151: Turciĭ pe carĭ i-am trimis *peşcheş* luĭ Moş Scaraoschi. GHICA, 264: îĭ ajung [pe copiĭ] ómeniĭ luĭ Tebedelen şi-ĭ duc *peşcheş* îndărăt la Ianina; 417: tăiase capul socruluĭ seŭ şi-l aduse *peşcheş* nevesteĭ sale într'o traistă. CAL. 1895, p. 65: pomană ţigănéscă căḑută *peşcheş* din cer. AL. 125: Şi să-l ducă [capul] pe tipsie De *peşcheş* la Impĕrăţie

— PEŞKEŞ (pers. pişkeş, litt. qui prend le devant), présent offert comme hommage à un supérieur, petit présent, pourboire; bulg. serb. peşkiş, alb. peşkeş, mcr. peşcheşe, ngr. πεσκέσι. V. Partea II: peschegiŭ.

Rest important din vechea nóstră terminologie politică, aḑĭ cu sensul generalizat şi cu o nuanţă ironică destul de pronunţată.

***peşcheşlic** n. sens identic cu „peşcheş“ (formaţiune analogică).

ZIL. Rev. III, 74: luând câte un *peşcheşlic*, iscălirĕ anaforaua.

peşchir n. 1. pânză de şters mâinile saŭ faţa.

CUV. I, 213 (d. 1588): treĭ *peşchire* de la voevoda. GHEORG. 309: *peşchirul* cel rînduit ce se chiamă şi fotă. DOC. II, 403 (d. 1792): un *peşchir* pânză de ţară. UR. XIV, 234 (f. de z. 1813): patru *peşchire* de obraz, patru *peşchire* de mânĭ. CRON. III, 439 (d. 1822): *peşchire* la flesce-care cusute cu fir şi altele cu mĕtăsurĭ, dar prea frumóse.

Var. (archaică): **pişchir**.

REV. I, 339 (f. de z. 1669): un *pişchir* de mĕtase cu fir vîrstat.

2. maramă (în Olt şi Argeş), sinonim cu „ştergar“.

ZANNE III, 293 (prov.): cum e *peşchirul* şi mindirul (despre ceĭ carĭ se potrivesc).

— PEŞKIR (pers. pişkir, litt. qui tient le devant), ser-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

viette, essuie-mains; alb. bulg. sĕrb. peşkir, mcr. piskire, ngr. πεσκίρι.

Vorba e adĭ proprie Muntenieĭ: în Moldova se ḑice „prosop“ (înainte şi *peşchir*), în Ardél „chindeŭ“, iar la ţară „şervet saŭ ştergar“.

peşchirgiŭ m. (şi **peşchergiŭ**) titlu identic cu „peşchirgi-başa“, tradus şi cu **Vel-peşchirgiŭ.**

Cond. 1776, p. 77: *Vel-peşchirgiŭ* 20 leĭ pe lună. Dion. 197: cebucciŭ şi *peşchergiŭ* aŭ început a ţipa... Dum. 19: trase un pistol în Vizirul şi nimeri în *peşchirgiŭ*, care în loc muri. Fot. II, 189: un turc *peşchirgiŭ* al Vizirului; III, 289: *peşchirgiul*, sofragiul...

— peşkirğy, conservateur des nappes et serviettes à la Cour.

***peşchirgi-başa** m. (şi **peşchergi-başa**) 1. slujbaş însărcinat cu ţinerea peşchirelor şi a şervetelor la Curtea Sultanuluĭ saŭ a Vizirului (V. peşchirgiŭ).

2. boierinaş care presentă Domnuluĭ peşchirul.

Fot. III, 310: *peşchirgi-başa* primesce 20 leĭ pe lună. Doc. I. 289 (d. 1783): sofragi-başa, *peşchergi-başa*...

— peşkirğy başy, premier *peşkirğy* à la Cour.

peşìn adv. (şi **peşim**) în numĕrătóre, banĭ gata.

Doc. IV, 267 (d. 1794): să plătéscă surugiuluĭ *peşin* de la menzil în menzil. Kog. 241: îndemnându-l [Gane pe Mitropolitul Iacob] să ia câte-va pungĭ pentru paretis *peşin*. Ur. IX, 120 (d. 1804): tăierea cherestelelor să fie plătite cu banĭ *peşin*. Rev. II, 396 (d. 1821): Cu galbenĭ ţi-l cântărim, Cu banĭ *peşin* ţi-l plătim. Al. T. 284: mie 'mĭ place să plătesc *peşin*... iaca 500 de leĭ; 141: banĭ *peşin*, să cumperĭ lemne, bade Ióne. Basme IV, 136: să cumpĕr 5—6 buţi de vin cu banĭ *peşin*. Fil. 215: scóte tot ce aĭ maĭ bun şi voiŭ plăti cu banĭ *peşim*. Oráş. II, 22: Pân'atuncea însă plata pe *peşim*..., Dacă voiţi credit şi amicĭ să fim.

— peşin (pers. pişin „anticipé“), argent comptant payé d'avance: ngr. πεσίν.

(pe) şin adv. îndată, la moment.

Zil. 8: şi *pe şin* aŭ hotărît ponturile să se aşeḑe. Doc. II, 305 (d. 1791): vĕ poruncim strașnic ca acum *pe şin* să aveţi a da nizam brutarilor. Golescu (Rev. II, 161): cum sbóră, *pe şin* audĭ cra! Id. Cum sórele apune, tóte la întuneric *pe şin* se pune.

— şim, tout-à-l'heure, immédiatement (cu prep. *pe*).

Ambele aceste adverbe, carĭ exprimă noţiunĭ sinonime, s'aŭ confundat sub raportul fonetic: acéstă confusiune a provocat şi dispariţiunea ultimeĭ vorbe din limba modernă.

peşingeà adv. cu banĭ gata (într'un proverb).

Pann, 153: maĭ bine *peşingea* pe ipingea de cât cu toptanul şi banĭĭ la anul (cf. netegea).

— peşinğa, argent comptant. Vorba figuréză în acest pasaj unic şi pare a fi fost întrodusă de chiar A. Pann.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

peştimàl n. (**peştiman** şi **peşteman**) 1. ciarşaf de şters corpul.

Rev. II, 240 (f. de z. 1817): treĭ prosópe de baie şi un *peştimal*.

2. şorţ mare vopsit cu roşu şi albastru (în Moldova, Bucovina şi Basarabia).

Tarif 1792: *peştimanele* cele bune, la o sută de banĭ, 3 banĭ. Negr. I, 300: un *peştiman* curat şi o cămaşe burangic cu altiţe. Sbiera, 211: moşnégul cumpĕra totdeauna câte ceva feteĭ babeĭ, orĭ câte o roche, orĭ câte un tulpan, orĭ câte un *peşteman*, orĭ câte o fotă, saŭ câte alta ceva. Şeĭ. II, 199: Leliţă cu *peştiman* Nu 'nvĕţa capul hiclén.

— peştimal (pers. püştmal „essuie-dos"), linge dont on se couvre au bain, tablier, grand fichu (d. pers püşt „dos" şi maliden, „frotter"): bulg. serb. peştimal, alb. peştmal, ngr. πεστεμάλι (§ 100).

pezevènghiŭ m. 1. mijlocitor neonest, sinonim cu „codoş".

N. Cost. 164: un galion ce avea înlăuntru 150 de copiĭ tinerĭ, luaţĭ din Kefea pentru spurcata sodomie a prea curvaruluĭ turc, şi ce era dobîndă maĭ bună, aŭ dus la Sultan Mehmet, fiind ispravnic pre acel galion un grec (iată şi *pezevenghiĭ* grecĭ!) Od. I, 276: (V. codoş). Sbiera, 280: un *pezevenghiŭ* care scia că baba are la gălbînaşĭ...

2. înjurătură trivială.

Kik. III, 52: un *pezevenghiŭ* de băcan; 310: un *pezevenghiŭ* de căruţaş se legâ de el.

— pezevenk, maquereau; bulg. serb. pezevenk, alb. pizaveng, ngr. πεζεβέγκης, entremetteur (§ 44).

pezevencĭtc n. faptă şi meseria de pezevenghiŭ.

— pezevenklik, maquerellage; ngr. πεζεβεγλήκι.

pìciŭ m. băiat mic, maĭ ales strengar şi sburdalnic, sinonim cu „puşchiŭ".

— pic, petit, bâtard; bulg. pič. Sub raportul sensuluĭ: cf. copil, în vechea-românéscă, bastard.

pilàf n. 1. mâncare naţională turcéscă din orez fiert cu unt la care se adaogă une-orĭ carne de miel saŭ de pasere. Pilaful, ce se aduce la sfîrşitul meseĭ, era odinióră mâncarea favorită şi ḑilnic servită la mesele boieresc (Sulzer IV, 369): o varietate cu stafide fórte gustată se numesce **agem-pilaf** (litt. pilaf persan).

Negr. I, 151: după borşul polonez, veniaŭ mâncărĭ grecescĭ fierte cu verdeţurĭ, carĭ plutiaŭ în unt, apoĭ *pilaful* turcesc. Al. T. 1408: am poroncit să-l facă un *pilaf* de o baniţă de orez. Pann II, 129: piperul e negru şi-l pun d'asupra *pilafuluĭ*. Od. I, 79: un morman de *pilaf* alb şi fumegos; III, 22: ce *pilafurĭ* ne gătia la masă meşterul bucătar! Teod. 130: Aĭ înghiţit *pilaf* fiert Şi te-aĭ opărit pe piept!

2. fig. în locuţiunea „a face pilaf pe cineva", a-l pisăgi în bătaĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Bogd. Pov. 120: Sultanul chemă ieniceriĭ lui şi-i trimise de făcu într'o clipă *pilaf* şi harcea-parcea pe toţi ceĭ adunaţi.

— PILAV (pers. d. sanscr.), riz à la turque, plat national avec du riz, du bouillon et du beurre; „'aġem pilav“, mélange du riz avec des pistaches et du raisin (plat fort en honneur en Perse) Barb.; bulg. serb. pilav, mgr. pileafe, ngr. πιλάφι (§ 87).

pilaf-aga m. nume ironic dat Turculuĭ (în Jocul păpuşilor), după mâncarea-ĭ favorită.

Al. T. 63: iacă Turcu şi Cazacu, *Pilaf-aga* si cu Moscov-ghiaur, duşmanĭ de mórte.

pilafgiŭ m. care face saŭ vinde pilaf: (ironic) Turc.

Al. 246: Şi la câni tlămândĭ nemţescĭ Şi la *pilafgiĭ* turcescĭ.

Formaţiune analogică (§ 23).

pingeà f. 1. jumătate talpă: petic, cârpitură.

Orăş. 77: pune *pingea* nouă la veche *pingea*

2. fig. în locuţiunile: „a pune cuiva pingéua“, a-l înşela; „a-ĭ da pingéua“, a-l respinge şi pune pe gónă; „a bate la pingea (saŭ papuc)“, a cheltui în jocurĭ şi petrecerĭ; „a ţinea la cineva ca la pingele“, adică fórte puţin saŭ maĭ de loc (Zanne III, 302).

Orăş. 6: Dar maĭ toţĭ îĭ pun *pingéua* şi din ochĭ de om îţi fură.

— PENĠE (pers. „griffe“), le devant de la semelle; bulg. penče, serb. penge. Termin de cizmărie (§ 105).

pingelesc v. (şi **pengelesc**) 1. a cărpi încălţămintele; 2. fig. a înşela saŭ amăgi pe cineva.

Orăş. 76: Pe mic şi pe mare am să *pingelesc*. Kik. III, 141: toţĭ negustoriĭ *pengelesc* pe muşteriĭ.

pingică f. diminutiv (desmierdător).

Bogd. Pov. 244: tot bate din *pingică*.

pirpiriŭ a. 1. sărăcăcios, golan: „pirpiri-cosac“, despre un om sărăcuţ şi de tot scăpătat (V. saxana).

Arch. rom. II, 166 (d. 1753): alţĭ turcĭ *pirpiriĭ* ce umblă prin judeţe făcênd zulumurĭ locuitorilor. Isp. 279: când se desmetici el şi se vĕdu *pirpiri-cosac*, golănel şi gonit...

2. (şi **pirpiliŭ**) jigărit, slăbănog (în Muntenia).

Ghica, 676: un găligan de şcolar, cât un bivol de mare, tăbârîse pe un băiat slab şi *pirpiriŭ*. Cal. 1895, p. 61: un ţăran sărac, becisnic, *pirpiriŭ*. Marion, 27: par'că e un piţigoiŭ de *pirpilie* ce e şi eŭ ţi am dat-o grasă şi frumósă! Orăş. 17: din goĭ şi *pirpiliĭ* s'aŭ înţolit deodată...

— PIRPIRI, mesquin, étriqué Barb.: qui appartient aux artisans, aux ouvriers: fig. grossier (Youssouf).

pişichèr a. şi m. rafinat, şiret.

Carag. 171: mare *pişicher*, strajnic prefect ar fi ăsta! Teod. 571: Daleĭ, puiŭ de *pişicher*. Oraş. 35: *Pişicherĭ* cu isteţime tótă ḑiua mĕ 'mpresor.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— PIȘEKIAR (pers. „qui professe un métier"), habile, adroit, faiseur de tours, saltimbaque (d. pers. pișe „métier, art" și kiar „qui fait").

pișicherlîc n. înșelăciune, șiretlic.

CAL. 1895, p. 52: viclenia și *pișicherlicurile* mele. CARAG. 3: trag lumea pe sfóră cu *pișicherlicurĭ*.

— PIȘEKIARLIK, chef-d'œuvre, ouvrage difficile exécuté par un ouvrier Barb.

pistìl n. magiun de prune saŭ de gutuĭ.

— PESTIL (pesdil), fruits écrasés et séchés en lames minces; bulg. pestil, serb. bestilĭ, ngr. πεστέλι, gâteau fait de miel et de sésame. Vorbă cunoscută în Moldova.

poș n. turban ușor de mătase négră brodată cu fir (în cântecele dobrogene și oltene).

BUR. 177: Peste *poșul* cel din cap Tu ți-aĭ pune un calpac. ȚAPU, 84 (d. Teleorman): Pânzele să se 'negréscă Ca rasa călugăréscă Și ca *poșul* de la gât.

— POȘ (pers. puș „couverture"), turban leger porté autrefois par certains troupes, notamment par les artilleurs Barb.; bulg. poș, serb. poșa, ngr. πόσι.

potùrĭ pl. 1. un fel de nădragĭ largĭ ce-ĭ purtaŭ odinióră maĭ cu sémă arnăuțiĭ și haiduciĭ.

AL. 81 (d. 1821): *poturĭ* cu copcĭ de argint. AL. T. 1530: Gavril, argat sérb de 40 anĭ, îmbrăcat cu *poturĭ*, ilic, brîŭ roș, pălărie țărănéscă și opincĭ. FIL. 143: *poturiĭ* sei de postav vișiniŭ cu turiecĭĭ de fir; 344: *poturĭ* și ghebe scurte, împodobite cu găitane tricolore. GHICA, 290: tînĕr, frumos, cu pletele lungĭ, cu *poturĭ* și cu cepchen. AL. 159: Cu doĭ-spre-dece panduri, Cu ghebe și cu *poturĭ*.

2. nădragĭ purtațĭ până astădĭ de preoțĭ bătrânĭ (în județele Vâlcea și Ialomița).

3. nădragĭ țărănescĭ ce se închid cu copcĭ, strînșĭ pe picior, cu marginile garnisite cu găitane și cusăturĭ.

TARIF 1870: *poturĭ* de aba

— POTUR, pantalons à larges plis (comme portaient les Albanais); bulg. poture (bošnĭački), serb. potur, mcr. poturĭ, ngr. πατσοῦρα, ghetre (§ 100).

poturel pl. diminutiv de la poturĭ.

ȚAPU, 385 (d. Dîmbovița): Ia croesce-mĭ *poturel*, Verdĭ ca și frunda de teĭ.

pùșchiŭ m. (arch. **puș**t) 1. (sens archaic) sodomit.

NEC. II, 278: împĕratul cel mazil i-aŭ fost *puș*t și el făcea ce-i era voia, de schimba Pașiĭ și Domniĭ totdeauna.

II. (sensurĭ moderne) 1. craidon, desfrînat.

ISP. 289: mult trebue să fi căutat până să găséscă un *puș*chiŭ ca tine. TEOD. 641: Că mi-a venit *puș*chiul bĕt Astă séră pe 'nserat. BUR. 177: *puș*chiul mĕ tem c'a veni Pe feréstră a privi.

2. șirengar, berbant.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

AL. T. 70: mare nostimior mai era *puşchiŭ*; 826: să se dee în dragoste cu *puşchiŭ* ăl de Pepelea. XEN. 15: la bătrâneţe voiŭ îngădui eŭ să-şi bată joc un *puşchiŭ* de mine?

— PUST (pers. pŭşt „dos“), mignon, garçon débauché; alb. bulg. serb. puşt, ngr. πούστης (§ 44).

R

Rachiŭ n. alcool combinat cu apă: se face din vin saŭ bucate, din prune orĭ cireşe etc.

a. în literatura propriŭ-disă:

DION. 175: sînt la Buda multe vii şi aduc şi *rachiŭ*, spirt; 224: *rachiŭ* prost 70 par. ocaua. TARIF 1792: *rachiul* ce-l aduc de la podgorie. BELD. 414: vin arunca la orîndă, *rachiul* a lor mai tot. CR. 117: moş Nichifor a tras o duşcă de *rachiŭ* din plosca luĭ cea de Braşov. GANE I, 205: câte un pahar de *rachiŭ* fu împărţit la fiecare străjer. DR. MANOL. 302: sătènul consumă ţuică saŭ *rachiŭ* de prune, basamac saŭ *rachiŭ* de bucate şi *rachiŭ* de tescovină saŭ boştină saŭ prăştină; rar delenii mai béŭ şi *rachiŭ* de drojdĭ. ISP. B. Sn. 122: cum apuca de bea un ciocan de *rachiŭ*, îşi perdea minţile. MARION, 33: din *rachiŭ* în rachiŭ îi venise pofta de cântat. STĂNC. 350: mai béŭ *rachiŭ* cu piper.

b. în poesia populară:

TEOD. 16: Inainte ne eşia C'un clondir plin de *rachiŭ*... BUR. 203: Cu *rachiŭ* clondir scotea, Paharul că şi-l umplea...

La Baronzi (p. 150) se află locuţiunea „a face rachiŭ pisicel“, a plânge.

— RAKI (ar. 'arak „sueur, suc exprimé“), eau-de-vie; bulg. serb. rakija, alb. rus. raki, mgr. ῥακί; sp. arac, fr. arack. De la Sêrbĭ aŭ luat Ardelenii forma **rachie.**

BIBICESCU, 330: Un acăŭ de *rachie*, De *rachie* marmazie.

Vorbă răspândită în Muntenia şi în Moldova, unde circulă şi sinonimele slavone: horelcă şi pălincă.

rachiaş n. rachiŭ (diminutiv desmierdător).

ŢAPU, 77: Cocoşel pe tălerel, *Rachiaş* la clondiraş.

rachier m. fabricant saŭ vînzĕtor de rachiŭ.

UR. II, 41 (V. abager). GHICA, 486: fiŭ de *rachier* îngâmfat.

rachierie f. fabrică şi comerţ de rachiŭ.

rachieriţă f. femeia rachieruluĭ.

NEC. 225: Duca-Vodă 'şi luase o fată a unei *rachierişe*...

rachiiţă f duşcă de rachiŭ.

DION. 219: la urmă Muscalii aŭ cotelit pe Turcii ceĭ morţi şi aŭ câştigat din destul pentru *rachiiţă* şi viniţă.

rachior m. (ironic) păhăruţ de rachiŭ.

VULP. 21: Badu-l bat, bătişor, Tot de vin şi *rachior*.

rachigiŭ m. sens identic cu „rachier“ (învechit).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

COND. 1813, p. 385: arendaşĭ de moşiĭ, de cârciumĭ, *rachigiĭ*... — RAKIGĬ, distillateur, vendeur d'eau-de-vie; serb. id.

raft n. tacâmul caluluĭ: şéua, frîul etc.

AX. 150: aŭ aflat multe lucrurĭ scumpe, *rafturĭ* împĕrătescĭ, argintărilĭ şi alte odóre. NEC. 246: caĭ, *rafturĭ*, corturĭ, două sute de siimenĭ cu haine şi cu lefe; 379: caĭ cu şele cu *rafturi*, sute de leĭ. COND. 1693, p. 497: o şea şi un *raft* şi o pĕreche de tocurĭ de pistóle. CANT. Ier. 235: că voróva nu îu vrémé şi la locul sĕŭ ca *rafturile* de aur în capul măgarului se prind. BELD. 444: aŭ aflat armăsarĭ împĕrătescĭ împodobiţĭ cu frumóse podóbe, *rafturĭ* şi harşale. AL. 63: Orĭ frîul cu flutурĭ, Orĭ scumpele *rafturĭ*...

Vorba se află şi la Dosofteiŭ (Ghen. 40ª: unde-ĭ sînt fustaşiĭ, unde's caiĭ cu *rafturĭ*?), luată probabil dintr'un text sĕrbesc.

— RAHT (pers. raḫt „apprêts"), harnais et brides du cheval brodés ou garnis de franges d'or ou d'argent; serb. raht, ngr. ῥάχτια (§ 94).

Vorba turcéscă maĭ are şi sensul de „ration, quotepart", de unde trecu la Sêrbĭ şi de la aceştia la Româniĭ ardelenĭ sub forma **raftă**, cotisaţiune: „a fi raftă", a fi achitat: „a spune rafta", deadreptul, lămurit (Reteg. Poveştĭ, 214: sîntem *raftă;* 135: mi a spus *rafta*, ca să ne lăsăm de astfel de gândurĭ).

Din pluralul luĭ „raft" s'a format verbul **înrăfturez**, a pune caluluĭ rafturile.

BUR. 61: Înşelat şi *'nrăfturat*, Cum e bun de încălecat...

raft n. poliţă pentru mărfurĭ.

BASME I, 64: tóte scumpeturile eraŭ aşedate în *rafturĭ* frumóse, pe mese şi în dulapurĭ. ORĂŞ. II, 139: şĭ-a vîndut fondul, *rafturĭ* şi tarabă; III, 24: Altul dă din *rafturĭ* marfă ş'altul este tejghetar.

— RAHT (pers. raḫt, „meubles, hardes"), support de fenêtre; alb. raft. Formele fără *t* final, ca sĕrb. raf şi ngr. ῥάφι, se trag d. RAF, tablettes, rayon.

rahàt n. I. (sens primitiv) confort, sin. cu „huzur".

BELD. 445 (d. 1822): pe ceilalţĭ boierĭ i-aŭ poftit să mérgă întralтă odaie, să şadă cu tot *rahatul* lor. ORĂŞ. II, 160: Tu eştĭ învĕţat ca să trăieşcĭ bine, bine şi în *rahat*.

II. (sensurĭ populare) 1. un fel de peltea cu migdale şi must de póme: în acest sens, *rahat* e o abreviaţiune din „rahatlocum", litt. bucată deliciósă.

GANE II, 220: cutiĭ cu *rahat*. ORĂŞ. II, 162: Un funt de *rahat*.

2. trivial, sinonim cu „boc", în locuţiunea analogă: „a mânca rahat", a spune minciunĭ, a o sfecli: „rahat cu apă rece", fléc, moft.

KIK. III, 3: *rahat* cu apă rece!.. palavre verdĭ şi uscate. TEOD. 126 (Jocul păpuşilor): d'atâta vreme mănâncĭ *rahat*...

— RAHAT (ar. raḫat), tranquillité, aise, commodité

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

(pl. délices); bulg. serb. rahat, mcr. rahate „liniște", ngr. ραχάτι, repos.

rahagiŭ m. fabricant saŭ vîndĕtor de rahat.

Formaţiune analogică (§ 23).

rahagerie f. prăvălia rahagiuluĭ.

rahatlocùm n. sirop de zahăr amestecat cu puţină scrobélă, cremă de tartru solubil şi uleiŭ de migdale: siropul se îngróşă prin cócere şi apoĭ se taie în micĭ pătrate saŭ romburĭ, de colóre trandafirie orĭ albă (litt. desfătarea gâtlejuluĭ): acéstă prăjitură se numesce obicĭnuit popular „rahat".

Doc. IV, 348 (d. 1793): *rahatlocum* 3 tal. UR. XXII, 302 (d. 1826): fisticurĭ, castane, *rahatlocumurĭ* să fie slobode de tótă darea. AL. Pr. 298: bĕtrânul derviş ni se înfăţoşézĕ cu o cutie de *rahatlocum*.

— RAHAT LOKUM (ar. rahati hulkum „délices du gosier"), pâte douce faite avec du miel, du sucre, des amandes etc. et parfumée d'eau de rose: serb. rahatlikum. Despre celelalte confiseriĭ orientale (§ 87).

ravàc n. (şi **răvac**) 1. partea cea maĭ curată a mieriĭ ce se scurge din faguriĭ expuşi la sóre.

UR. IV, 133 (d. 1792): 15 par. oca miere *răvac*.

2. must scurs din strugurĭ.

TEOD. 330: Lasă-mĕ să bĕŭ *răvac*, Că sînt voinicel burlac; 546: Ş'o vedriţă de *răvac*, Să-ţĭ daŭ leiţa cu drag.

— RAVAK, miel coulé et purifié; serb. ravak.

ravènt m. (şi **revent**) plantă purgativă *(Rheum)*.

DASC. 405: scórţă dulce, piper, *revent*, zahar. TARIF 1792: *revent*, la 100 de banĭ 3 banĭ. TARIF 1761: *răvent*, oca 220 banĭ. DR. CRAIN. Conv. XXII, 973: *revent*.

— RAVENT (pers. ravend), rhubarbe; bulg. rus. serb. revent, ngr. ραβέντι (ρεβέντι).

razachìe f. varietate de strugurĭ frumoşĭ cu bóbe marĭ ovale, albe saŭ roşiĭ, şi cu cója grósă.

ZANNE, 304: Craŭ în dél la vie, Că s'a copt *razachie*. ŢAPU. 229 Când s'o cóce córna 'n vie Şi strugurĭĭ şi *razachie*.

Var. (archaică): **rezachie**.

TARIF 1792: stafide, *rezachie* de o cutie 24 banĭ.

— RAZAKI (ar. rezaki d. rez „cep de vigne"), sorte de raisin excellent, à grains longs et blancs, dont on fait des compotes; bulg. serb. razakiĭa, ngr. ραζακί (§ 102).

refeneà f. I. (sens archaic) cotisaţiune.

CĂP. 361: trimitea cu urcióre le în tîrg, Antonie-Vodă şi flu-seŭ Négu-Vodă, cu banĭ *refenea*, de cumpĕra vin de bea.

II. (sensurĭ moderne) 1. petrecere în comun, benchetuire în societate cu alţiĭ (în Prahova şi în Oltenia).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Jip. R. Sat. 107: casă de cuscrenie unde s'ar pune lumea la *refenea*. R.-Cod. 153: Că te puĭ la *refenea* Şi vine ibomnica: 284; Şi pe mândra o vedea, La o *refenea* trăgea... Ţapu, 339 (d. Vâlcea): Cum ţi-e drag la veselie Şi mie la herghelie, Cum ţi-e drag la *refenea* Şi mie asemenea; 380: Haiducĭi că mi-i strîngea Şi la *refenea* pleca.

2. **refenelele**, în Bucovina, adunare (în séra de lăsatul seculuĭ) a flăcăilor şi fetelor într'o casă anumită spre a petrece mâncând, bênd şi jucând (Marian, Sĕrbătorile I. 266–270); de aci şi locuţiunea „a trage o refenea (ibid. 270), a lua în batjocură pe flăcăiĭ carĭ nu s'aŭ însurat în câşlegile de iarnă.

— REFENE (herfene), écot, cotisation: bulg. erfene, ngr. ῥεφενές. Termin comercial generalizat în limbă.

regeà f. (şi **rĕgea**) rugăminte, cerere plecată.

Kog. 23*v*: Vezirul nu primia pe alţiĭ să îmble, ca să-i vie *rĕgele*; 247: este un Frânc orĭ Frâncóică de merge la o Sultană şi face *rĕgea* pentru un Patriarch. Al. T. 387: iaca hina d-tale, care vrea să-ţĭ facă o *rĕgea*.

— REĞA (ar. riğa „espoir"), prière, demande, requête; alb. bulg. riğa, mer arigiae, ngr. ῥιτζάς.

regialĭc n. rugăminte. Formaţiune analogică (§ 23).

Gorj. I, 73: îĭ făcu semn, ca să facă *regialĭc* pentru dînsul. Fil. 136: prin *regialĭcul* luĭ Beizadea Costache...

rènghiŭ n. festă, păcălélă, poznă.

Isp. 249: când auḑiră boieriĭ de una ca asta, se temură să nu le fi jucat iarăşĭ vr'un *renghiŭ*; 356: pasă-mi-te gazda se vorbise cu vătaful lingurilor, ca să-i joce *renghiul* ăsta; 370: simţi că alt n'are cine să-i fi jucat *renghiul* acesta de cât ucenicul luĭ. Cal. 1883, p. 54: pasă-mi-te procletul de împĕrat îĭ jucase *renghiŭ*. Ghica, IX: n'a apucat să afle de *renghiul* jucat amiculuĭ seŭ Niculae.

— RENG (pers. couleur, fig. nuance), fraude, ruse; serb. renk, ngr. ῥέγκι, couleur, tour, plaisanterie. Noţiunĭ de colóre servă une-orĭ a exprima o păcălélă (cf. boiesc).

rif n. 1. cot de mĕsurat (Glos. 506).

Marian, Nascerea, 253: opt până la ḑece *rifĭ* de pânză fină.

2. (sub formele **gref** şi **grif**) a doua parte a unuĭ rup.

Doc. I, 458 (d. 1785): lăţimea de cot 5 rupĭ şi 1 *gref* cotul. Ur. II, 136 (d. 1792): o manta de aba lungă 2 coţĭ şi 1 *grif*.

— RIF (irif), aune de Vienne; bulg. greh, serb. rif, ngr. ῥίφι, ung. réf (§ 92).

rîndeà f. unélta dulgheruluĭ şi a tîmplaruluĭ spre a netedi lemnul.

Fil. 284: bucăţĭ de lemn lustruit cu *rîndéua*. Oraş. 58: A dat'o în *rîndea* Şi 'n minghinea. Teod. 529: Tăiată cu securea, Bărduită cu barda, Din teslă frumos luată, Cu *rîndéua* îndreptată...

— RENDE (pers.), rabot; alb. rende, serb. erende. Despre celelalte unelte profesionale (§ 105).

ristìc n. (şi **răstic**) nucă saŭ gogóşă cu care fe-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

meile îşĭ negresc sprîncenele: substanţa, la început verde, se face négră când se arde.

TARIF 1702: gogoşile de *răstic* cântar 90 banĭ. FIL 64: gogoşile de *ristic* arse cu care 'şĭ înnegria sprîncenele. GHICA, 66: gogoşile de *ristic* şi plasturĭ negrĭ cu care 'şĭ îmbina sprîncenele. TEOD. 132 (în Jocul păpuşilor): Cere mai cu inimă, babo, cere, Că 'ţĭ trebue *ristic* pentru sprîncene.

— RASTYK, antimoine, fard noir avec lequel les femmes d'Orient se peignent les sourcils; serb. rastok, ngr. ραστίκι (§ 83).

rizilĭc n. dispreţ, înjosire.

BOGD. Pov. 68: să ne jăluim, să nu-şĭ mai facă *rizilic* aşa de capul nostru. CAL. 1875, p. 50: fata eşi din casă ruşinată, ca să se apuce de trebile sale femeeşcĭ şi să sufere *rizilicul* celorlalte surorĭ.

— REZILLIK, vileté, état de mépris (d. ar. rezil „vil, bas"); serb. reziluk. V. Partea II: rezalet.

***rubeà** f. monetă turcéscă de aur în valóre de 5 leĭ vechĭ (a patra parte dintr'un irmilic).

BELD. 367: De nu le dai *rubéua*, nu-l mai vedeai împăcaţĭ. FIL. 120: numĕrâ cele 50 de pungĭ de banĭ în mahmudele, dodecarĭ, funducĭ şi *rubiele*. GHICA, 505: îĭ aducea sacĭ cu *rubiele* şi icosarĭ.

Vorba revine şi în cântecele populare.

AL. 156: Şi neveste frumuşele Şi dĕsagĭ cu *rubiele;* 255: Găsiĭ numaĭ *rubiele*, De făcuiŭ cercelĭ cu ele Şi salbe mândrelor mele. TEOD. 541: Cu *rubiele* arăpescĭ, Cu groşe lipovenescĭ...

Sub numirea analógă de **rupiè** circula în Moldova, la sfîrşitul secoluluĭ trecut, o monetă de 10 parale saŭ 2 beşlicĭ (Wolf, 135).

— RUBIYE (ar.), petite monnaie d'or valant 2 fr. 20 cent. (d. rŭb' „quatrième partie, monnaie turque de 10 paras"); bulg. serb. rubiĭa, ngr. ρούπι, le quart d'un piastre (§ 92). V. rup.

rufèt n. I. (sensurĭ archaice) 1. corporaţiune de meseriaşĭ, sinonim cu „isnaf": rufetul podarilor, al ocneĭ, al lumînărarilor, al zăbunarilor etc.

UR. II, 165 (d. 1762): însă tot *rufetul* acesta al ocneĭ cuprinde 225 liudi, adică şaugâĭ, lăturaşĭ, curtenĭ, tarabanţaşĭ; VIII, 36 (d. 1804): venitul de la *rufetul* ciubotarilor.

2. corp de ostaşĭ.

AMIR. 164: armăşeiĭ, aprodiĭ şi alte *rufeturĭ*, cineşĭ cu stégul seŭ. GHEORG. 299: acolea îĭ întîmpină şi alaiul cel gătit din partea Hatmanuluĭ, a Agăĭ şi a altor *rufeturĭ;* 303: Turciĭ neguţătorĭ carĭ se află în Iaşĭ şi partea neguţătorésca de creştinĭ, şi tóte alte *rufeturĭ* ce sînt în séma Agei.

3. clasă socială, sinonim cu „bréslă".

COND. IPSIL.: zapise de săracĭ şi de neguţătorĭ să se tréca în condicile *rufeturilor* lor.

II. (sens modern şi ironic) partid, clică (cf. variante).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Var.: **răfet** și **refet**.

DION. 174: Vodă Mavroghene punea satarale de 6 anĭ pe boierĭ marĭ și micĭ, și pe cumpaniĭ și pe toțĭ breslașiĭ, și pe *răfeturile* tuturor. ORĂȘ. 22: Cum s'a schimbat *refetul*, S'ajuns boierĭ otrepe! ORĂȘ. II, 3: Că s'a întors *refetul* iară, Că boierĭĭ 's la meidan.

— RUFET (ar. hirfet „métier"), corps d'artisans; bulg. serb. rufet, ngr. ῥουφέτι (§ 96).

rufetaș m. membrul unuĭ rufet, breslaș.

NEGR. I, 309: tóte interesele *rufetașilor* și a orășenilor.

rup m. a opta parte dintr'un cot.

UR. IV, 136 (d. 1792): o manta largul în póle 6 coțĭ 3 *rupĭ*.

— RUP (ar. rüb' „quatrième partie"), huitième partie de l'aune; serb. rub „8 centimetri", mcr. arupe, ngr. ἀροῦπι: sp. arroba (d. ar-rub' „le quart" (§ 93).

rușfèt n. (și **ruș**fert) 1. plocon, dar de mituire.

KOG. 206: Grecĭĭ mâncaŭ *ruș**ferturĭ* destule, căd**ê**nd la boierĭĭ; 232: *ruș**ferturĭ* și apucăturĭ nu se socotiaŭ câte luaŭ toțĭ în tóte părțile. 1359: luase *ruș**fert* în predmetul de mai sus... FIL. 240: dă-mĭ leĭ **ȩ**ce mil ce am cheltuit în *ruș**feturĭ*.

2. mită, mituire.

VĂC. 277: jafurile și *ruș**feturile*, după cât era cu putință, se împuținaseră. AR. 210: dregătoriile pământene se vindeaŭ cu *ruș**feturĭ*; 215: fie-care să se împărtășéscă din mila împerătéscă și fără *ruș**fet*. FIL. 126: isprăvniciile se daŭ cu *ruș**fet*. AL. T. 1133: Cât *ruș**fetul* se ivesce, Cinstea 'ndată se topesce! XEN. 239: mai o rugăminte, mai o vorbă, mai un *ruș**fet* icĭ, o unsóre dincóce și așa se câștigă procesurile.

— RÜȘFET (ar. rișvet), présent donné pour corrompre, gratification: alb. rüșfet „mită, dar". Termin juridic aprópe dispărut din limba modernă (§ 71).

rușfetar m. cel ce ia ruș**fet**, mitarnic.

rușfetărie f. fapta de a lua ruș**fet**, mituire.

AL. T. 402: matrapazlărie și *ruș**fetărie*

ruteà f. termin de joc în cărțĭ: moment favorabil.

AL. T. 403: tot meșteșugul îĭ să pontarisescĭ la vreme și să găsescĭ *rutéua* noroculuĭ, ca să facĭ roiŭ.

— RÜTE (rüteb pl. ar. d. rütbe), degré, point (§ 91).

S

Sàbur n. 1. suc de aloe.

TARIF 1792: *sabur*, oca 5 banĭ. DELAVR. 264: să-țĭ puiŭ *sabur* **la ț**ță. CONV. XXVI, 458: *sabur* alb „zincum sulphuricum", *sabur* **negru** (salisabru) „sabur aloe".

2. fig. alinare, mângâiere.

CAL. 1895, p. 31: împĕrăția începu să-și mai facă *sabur* inimeĭ.

— SABR, aloès (plante): mcr. sabur, rus. saburŭ,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ngr. σαμπούρι. Sinonimul occidental, greco-latinul *aloe*, e asemenea de proveninţă orientală (ebr. ahalim).

sacà f. butoiŭ pe douĕ róte tras de un cal pentru cărat apă, de la vad saŭ de la o cişmea.

I. odinióră, pentru trebuinţa armateĭ în marşurĭ.

NEC. 326: Moscaliĭ ceĭ din războiŭ trăgéŭ atunce mare greŭ de sete, că n'aŭ obiceiŭ ca Turciĭ, să le care apă cu *sacalele*. IST. 1715, p. 114: să nu se pótă apropia *sacalele* la apă. COND. 1776, p. 77: douĕ *sacale* câte 5 leĭ una.

II. aḑĭ, pentru trebuinţa orăşenilor; fig. în locuţiunea „dop de saca", bondoc.

Doc. II, 315 (d. 1791): apă *sacaua* în tîrg în ocolul agiesc 9 banĭ, iar în ocolul spătăresc la mahalale 12 banĭ. FIL. 67: să aducĭ apa cu *sacaua* de la Filaret. VULP. 18: Adă-ne o *saca* de apă, Să-ţĭ cosim livedea.

— SAKA (ar. sakka), porteur d'eau (un sous-officier des janissaires avait le nom de *saka)*; serb. rut. saka: sp. azacan. In românesce şi în sĕrbesce s'a substituit numelui de agent vasul ce-l mînă, iar agentul a fost înlocuit cu o formaţiune analogică (cf. sacagiŭ).

***sacabaş** m. vătaful sacagiilor (la alaiurĭ).

GHEORG. 323: pe urma telegarilor *sacabaş*, apoĭ vel-armaş... Doc. IV, 517 (d. 1795): şése leĭ emiclicul luĭ *sacabaş*. FOT. III, 308: *sacabaş* al comisieĭ câte 30 leĭ pe lună.

— SAKA BAŞY, le chef des porteurs d'eau.

sacagiŭ m. I. (sens archaic) la pl.: ceĭ ce ducéŭ sacalele de apă la alaiurile domnescĭ: eĭ mînaŭ câte un cal saŭ catîr cu hamurile acoperite cu clopoţeĭ şi încărcaţĭ cu burduşe de piele négră pline cu apă (Fot. III, 250, 257). V. sacabaş.

Doc. I, 550 (d. 1784): *sacagiiĭ* călărĭ; II, 18 (d. 1791): *sacagiiĭ* după orînduială cu sacalele.

II. (sens modern) cel ce cară şi vinde apă cu sacaua.

Doc. VII, 548 (d. 1794): *sacagiiĭ* toţĭ să fie datorĭ a alerga cu sacalele acolo unde va face trebuinţă. AL. T. 1163: vĕḑênd un *sacagiŭ* că trece pe la pórtă, am alergat după el, ca să-ĭ ḑic să ne vîndă vr'o douĕ cofe cu apă. FIL. 283: în acea uliţă locuiaŭ numaĭ *sacagiĭ* şi căruţaşĭ. ISP. 154: argatul se făcu *sacagiul* Curţiĭ. MARION, 114: dă ordin unuĭ *sacagiŭ* comunal, care stropia strada, să dea drumul apeĭ...

Formaţiune analogică ca şi serb. sakagiĭa.

sacàt a. 1. vătămat, stricat (vorbind de vite).

GR. ALEX. 375: Boul fiind *sacat*, la un picior rănit.

2. (sub forma **sacât**) de calitate inferióră.

UR. IV, 131 (d. 1792): migdale *sacât* cu cójă.

— SAKAT (ar. sakyt „vil, bas"), mutilé, estropié; de qualité inférieure; bulg. serb. alb. sakat, ngr. σακάτης.

sacatlîc n. vătămare, stricăciune (la ómenĭ şi vite).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Doc. VII, 88 (d. 1797): a slujit 30 anĭ la tréba calemuluĭ, în Divanul ţăriĭ, de care aŭ venit şi la patimă de *sacatlîc*. Cond. 1813, p. 377: cărţi de apărare ce vor fi date pentru bĕtrâneţe şi scăpătăciune saŭ *sacatlîc*.

— SAKATLYK, infirmité; ngr. σακατλήκι.

sacâz n. 1. sacâz dulce saŭ de gură, mastic: în Orient femeile şi fetele obicĭnuesc să mestece în gură sacâz când mistue.

Tarif 1761: *sacâz*, de ocă, 9 pol banĭ. Tarif 1792: *sacâzul* de oca una 10 banĭ. Doc. IV, 348 (d. 1793): migdalele cu cója de *sacâz*. Al. T. 90: pol oca icre tescuite, 30 dramurĭ *sacâz*... Od. I, 84: rachiurile de *sacâz* şi de anason. Pann, Nastratin Hogea, 6: mestecând mastic, care Româniĭ de obşte *sacâz* bun saŭ dulce îĭ ḑic.

2. sacâz de vióră, colofoniŭ.

Delavr. Trubad. 49: îşĭ frecă arcuşul cu *sacâz*.

3. (**Sacâz**, ca nume propriŭ) numele turcesc al insuleĭ Chio ce abundă în sacâz (de aci **Sacâzliŭ**, Chiot).

Văc. 261: la 1566 Suleiman I luă Hio saŭ *Sacâzul* de la Genevezĭ şi dete lege şi canon şi regule de iznóvă Impĕrăţieĭ. Fil. 160: a fost odată un împĕrat de la Hindiile rĕsărituluĭ saŭ de prin ţara *Sacâzuluĭ*. Cond. 1693, p. 74: Mateiŭ Postelnicul, *Sacâzliul*.

— SAKYZ, mastic, résine; l'île de Chio (SAKYSLY, habitant de Chio); serb. sakaz, alb. sakes, mcr. sacăze.

sacnàsiŭ n. 1. balcon dând pe uliţă garnisit cu giamurĭ şi cafasurĭ saŭ jaluzele, une orĭ elegant sculptate, la o casă domnéscă saŭ boierésc: sacnasiul era şederea favorită a cocónelor, carĭ dintr'însul putea privi în stradă fără a fi vĕḑute.

Od. I, 128: în odaia cu *sacnasiŭ* unde se adunaŭ la lucru tóte femeile Dómneĭ. Ghica, 299: casa avea un *sacnasiŭ* scos la uliţă. Id. Rev. III, 219: una din petrecerile boieruluĭ era să-şĭ bea caféua şi ciubucul după masă în *sacnasiŭ*, stând de vorbă cu câte un amic.

2. anticameră în fundul săliĭ.

Fil. 234: luaţĭ pe coconaşul ăsta şi duceţi-l în *sacnasiŭ*.

Var.: **sagnasie**, **sagniş**, **sahniş** şi **şachnichie**.

Cond. 1693, p. 96: perine de frînghie în casa cu *şahnichiile*. Kog. 241: l-aŭ spînzurat [pe Alexandru Dracu] sub *sagnişul* caseĭ luĭ. Stam. 304: la *sahniş* uşa s'aŭ deschis. Ghica, 494: sălĭ marĭ, tinḑĭ şi paratinḑĭ, *sagnasie*, odăĭ marĭ de musafirĭ.

— SAKNISIN (pers. şahnişin „siège du roi"), balcon en saillie des maisons turques, fenêtre qui avance sur la façade Barb. (d. şah „roi" şi nişin „qui s'assied"); ngr. σαχνισίνι. Variantele pornesc de la formele scurtate *saknisi* şi *şahniş*, prima o rostire vulgară, iar a doua o deducţiune ulterióră din plural.

sadeà adv. 1. simplu şi fără podóbă (vorbind de haine saŭ stofe orĭ de faţa lâneĭ la oĭ).

Ist. 1715, p. 136: caftan cu blane de samur şi alte caftane *sadea*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Doc. II, 236 (d. 1732): materiile de Messina saŭ Veneţia cu fir saŭ *sadea*. Rev. II, 239 (f. de z. 1817): rochie de percal *sadea*. Fil. 215: catifea cu aur şi *sadea* de Veneţia. Damé, Terminol. 67: după faţa lânei, oile sînt albe *sadea*, negre *sadea*...

2. fig. pur şi simplu, fără formalităţi.

Al. T. 614: tacĭ nu mĕ coconi... ḑi-mĭ Stan *sadea*; 1371: hai dar să intrăm *sadea* ca nisce... Gr. Alex. 322: Când tótă lighióna... Câine *sadea* 'mĭ ḑice, iar nu Dumnia-vóstră...

3. se ḑice de cafea curată, neamestecată cu zahăr (cf. turc. sade kaḩve „café sans sucre“).

— sadè (pers. plat, rasé), simple, pur, non melangé, sincère, niais; adv. seulement, simplement: alb. bulg. sade „numaĭ“, serb. sade „ordinar“, alb. sade „simplu“.

***sadètica** adv. simplu, fără broderiĭ (de stofe: cf. sadea, 1). Formaţiune ibridă turco-grécă (§ 23).

Fil. 205 (d. 1794): flude şi linaş *sadetica* i în cusătură.

safteà f. (Mold. **seftea**) 1. prima vînḑare (cu noroc).

Al. T. 136: s'aŭ dus fără a-mĭ face *seftea*. S. Năd. 155: numaĭ de aĭ fi bună de *seftea*. Pann, 112: cum era strîns satul, făcu şi *saftéua*. Basme IV, 137: va face *saftea* des de diminéţă cu un alişveriş sdravĕn. Oráş. II, 69. Aĭ mână bună, Ia poftim de-mĭ fă *saftea*.

2. fig. început bun.

Al. T. 1379: îmĭ daĭ voie să fac *saftea* cumpĕniĭ?

3. (ironic) început în genere.

Carag. 16: iaŭ pe Sf. Nicolaie din cuiŭ... să nu-ĭ fac *saftea* pe spinarea ta.

— sefte (ar. istifta „commencement“), première vente de la journée, première recette d'un marchand: fig. commencement; bulg. serb. sefte „început“, mer. sifte, ngr. σεφτές. Termin comercial (§ 104). Sinonim cu „pocinog“, la figurat (Al. T. 1547: să-ĭ fac eŭ închisorii *pocinogu?), saftéua* s'a substituit sensuluĭ propriŭ, în Moldova şi în Muntenia.

saftiàn n. (şi **sahtian**) 1. piele argăsită de ied saŭ de capră, fórte móle şi fină, ce se întrebuinţéză la feţe de pantofi.

Tarif 1761: *saftiane* de Bikir ce trec în ţara căzăcéscă. Cond. 1776, p 16: ciobotarĭ ce lucréză *sehtienĭ*. Tarif 1792: *saftianul* de povară 60 banĭ. Gane III, 201: faţa-ĭ strălucia ca o piele de *saftian*. Fil. 171: pantofĭ de *saftian* negru cu funde roşiĭ de mĕtase.

2. pielea feţeĭ (ironic şi despre om); de aci locuţiunile: „urechĭ de saftian“, tare de urechĭ şi „obraz de saftian“, gros, ordinar (în oposiţ. cu „obraz subţire“).

Al. T. 393: ho, ţară! că dór n'am urechĭ de *saftian*. Marion. 85: a îmbĕtrânit rĕŭ, îĭ s'a sbîrcit *saftianul* şi de inimă rea a slăbit.

— sahtian (per. saḩtian), maroquin (d. saḩt „dur, solide“); bulg. serb. saḩtiĭan, alb. saftian, ngr. σαχτιάνι.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

sahàn n. vas mare pentru plăcintării.

Ur. X, 254 (f. de z. 1809): *sahane* de bucate. Al. T. 432: tingirĭ, castróne și *sahane*... Od. I, 79: medelniceriĭ aduseră pe masă, în *sahane* de argint... Stănc. 86: îĭ daŭ fetele 3 *sahane* cu galbenĭ.

— SAHAN (ar. sahn), plat de cuivre; alb. bulg. serb. sahan, ngr. σαχάνι, casserole.

saià f. staul de vite, în special de oĭ (Costinescu).

Od. I. 126: *saielele* cu vite și zalhanaua Curții domnescĭ. Kik. III, 180: săriră peste *saiaua* oborului.

— SAYE (pers. ombre), étable. Termin ciobănesc.

saià f. 1. postav de Veneția, bun saŭ ordinar.

2. haină de saià: vorba revine în cântecele populare.

Al. 105: Cu *saià* îmbăirată, Cu șalvarĭ de ciorcă lată. Teod. 501: Să-mĭ daĭ gluga ciobănéscă, Ca să-ți daŭ *saià* domnéscă; 640: Cu *saiaua* 'nfiptă 'n brîŭ, Cu murgul trăgênd de frîŭ.

— SAYA, étoffe croisée, espèce de serge (d. it. saia „stofă de lână"); bulg. saĭà „haină lungă", serb. saĭà „postav fin roșu", mcr. săiè „anteriŭ", ngr. σαΐά.

saieluță f. saià maĭ scurtă, camisol.

Vulp. 48: Peste *saieluța* ta Pune, maică, rochea mea.

saidecàr m. (și **seidicar**) meșter-aurar care broda în fir odórele bisericescĭ.

Od. I, 347: cusăturĭ vechĭ bisericescĭ... acéstă artă exercitată de breslele *seidicarilor* și ciaprazarilor...

— SADE-KIAR (pers.), orfèvre (d. sade „(or) pur" și kiar „travailleur") Vorba pare a fi dispărut odată cu vechile corporațiunĭ (§ 96 și 97).

saigiŭ m. (și **saingiŭ**) I. (sensurĭ archaice) 1. turc trimis să strîngă beilicul saŭ oieritul din țările române: eĭ cumpĕraŭ oile cu fiat adică cu preț hotărît de Pórtă (Fot. III, 229 și Drăgh. II, 181).

Pop. 151: merge în Țarigrad la casa unuĭ *saigiŭ*, anume Fotache. Ur. III, 140 (d. 1792). cumpĕrătórea oilor prin *saigiĭ* a casapbașilor. Ur. III, 4 (d. 1799): *saingiĭ* ce va lua asupra trĕba strîngerĭĭ oilor mumbaielĭĭ împĕrătescĭ în fie-care an; XXII, 294 (d. 1826): nu este slobod a vinde oile la alțiĭ de cât numaĭ la *saigiĭ*; VII, 105 (d. 1827): silnica luare a *saingiilor*.

2. omul stăpânirĭĭ însărcinat să numere oile pentru perceperea taxeĭ (în cântecele dobrogene și oltene, unde vorba revine sub formele **saegi** și **saigén**).

Bur. 120: Dobrogén Tudor, *Saegi* Tudor. Țapu, 134: Eĭ, Tudore, Tudorel, *Saigén* Tudorel, Dobrogén Tudorel...

II. (sens modern) pl. obiceiŭ tradițional în Dobrogea: în nóptea spre Sf. Dumitru, maĭ mulți flăcăĭ, unul fiind îmbrăcat în haine de cadînă, se duc din casă în casă jucând și cântând din fluere și cavale (Bur. 26).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— SAVIĞV. compteur : autrefois, agent du fisc chargé de la perception de l'impôt sur les moutons Barb.

Termin primitiv fiscal care a îmbogăţit apoĭ nomenclatura pastorală şi a lăsat (maĭ ales prin formele derivate) urme în poesia populară.

saigesc v. a numĕra şi confisca oile (în poesia pop.).

TEOD 671 : Ca să haiducéscă, Ca să *saigéscă*; 672 : Turme ce găsia, Tóte le scria Şi le *saigia*.

saigie f. sarcina saigiuluĭ (în cântecele dobrogene).

TEOD. 670 : C'acum mi-a venit şi mie, Ca să plec în *saigie*.

saigit n. sens identic cu „saigie".

TEOD. 671 : Ş'acum am venit Pentru *saigit*.

***sai(n)gi-başa** m. vătaful saigiilor.

KOG. 233 : l-aŭ surgunit şi pe *saingi-başa*, căcĭ le găsise cărţi de scria luĭ Constantin-Vodă. COND. 1693, p. 214 : darul luĭ *saingi-başa* după obiceiŭ.

Titlul lipsesce în dicţionare şi în izvórele istorice.

saivàn n. (şi **săivan**) I. (sens archaic) cort deschis, litt. umbrar.

NEC. 199 : aŭ descălecat Impĕrăţia în câmp sub *saivan*; 264 : un *săivan* a Paşeĭ ce era întins, de descălecară cu toţiĭ, şi Paşa şi Antioh-Vodă şi Leşiĭ. AMIR. 157 : sub Galata la câmp era *saivanul* întins. IST. 1715, p. 63 : aŭ pus *saivanul* sus într'u dél...

Var. (archaice) : **saivant** şi **seivan.**

AMIR. 173 : viind Paşa s'aŭ împreunat sub *saivant*. GHEORG. 299 : *saivantul* este întins pe malul Dunărĭĭ. N. COST. 53 : din sus de Tighina pe podiş, despre Nistru, acolo era întins *seivanul* Paşiĭ şi corturile. DUM. 19 : p'amîndoĭ icĭ-agalele Vezirului îĭ făcură bucăţi supt *saivant*.

II. (sensurĭ moderne) 1. adăpost de iarnă pentru oĭ, în Moldova.

2. în Dobrogea, magazie cu perete de gard saŭ de trestie unde se adăpostesc şirele de tutun pe timpul umed (Dr. Popovicĭ, Tutunul, p. 96).

— SAYVAN (pers. sayeban „tente-abrit"), ombrage, tente ouverte (d. saye „ombre"); bulg. saĭvan „şopron".

Ca şi alţĭ terminĭ analogĭ (cf. otac), *saivan* a dobîndit în limba modernă sensurĭ speciale şi locale.

salàfiŭ n. talisman purtat ca cingĕtóre (într'un basm muntén) : vorba este o formă paralelă cu „siléf".

CAL. 1895, p. 73 : na acest cornişor de aur, el este *salafiul* meŭ, adică talismanul care mĕ ocrotesce, mĕ îndestuléză şi 'mĭ împlinesce tóte dorinţele.

salahòr m. I. (sensurĭ archaice) 1. (la Turcĭ) Comis împĕrătesc, rang inferior imbrohorului : el împlinia une-orĭ rolul luĭ schemni-aga, instalând pe noul Domn.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Kog. 211: Grigorie-Vodă Ghica, făcênd mare alaiŭ la eşitul din Ţarigrad, aŭ venit la Moldova, orînduind şi un *salahor* împĕrătesc ca să'l aducă la scaun; 229: cu mare alaiŭ, dîmpreună cu *salahorul* cel împĕrătesc care era orînduit. Const. Racoviţă aŭ intrat în Curtea domnéscă. Cond. 1693, p. 449: darul luĭ Osman-Aga, *salahorul* împĕrătesc, când aŭ venit cu mujdéua pentru coconul Impĕratuluĭ ce s'aŭ născut. Cron. III, 440 (d. 1822): aŭ venit un *salahor-efendi* şi lo aŭ dat de scire boierilor.

2. (la Românĭ) Comis domnesc sub ordinul rahtivanuluĭ, carĭ mergeaŭ la alaiurĭ cu bastóne în mână (Fot. III, 257).

Cond. 1776, p. 76: doĭ *salahorĭ* câte 20 leĭ unul. Doc. I, 550 (d. 1784): *salahorii* toţĭ călărĭ cu semnele în mână. Fil. 346: sacagiiĭ domnescĭ şi *salahorii* cu beţele în mâinĭ.

3. săteni scutiţĭ de dărĭ şi însărcinaţĭ cu întreţinerea drumurilor şi cu repararea cetăţilor turcescĭ.

N. Cost 53: Munteniĭ amŭ venise înainte de săpaŭ uniĭ la şanţul cetăţiĭ, alţiĭ căra la lemn; că Munteniĭ adusese şi *salahorĭ*, iară Moldovenii ba, Ax. 169: i-aŭ venit luĭ Nicolaĭ-Vodă poroncă de aŭ trimis numaĭ *salahorĭ*, ca să lucreze la Hotin. Grec. 351: să dea Const.-Vodă o mie de care şi şépte sute de *salahorĭ*... să curăţéscă pre marginea Nistruluĭ pădurĭ, crîngurĭ... Dion. 187: Pasvand aŭ pus mulţime de *salahorĭ*, din sarhatul Diiuluĭ şi din ţară, de aŭ făcut un şanţ mare şi adînc împrejurul varoşuluĭ; 201: cerut-aŭ şi *salahorĭ* şi bile să taie din pădurĭ să-i le ducă la Diiŭ, să întăréscă cetatea; 221: aŭ adus mulţime de ómenĭ *sa'ahorĭ*, de i-aŭ pus la săparea şanţuluĭ.

Var. (archaice): **sarahol** şi **sarahor.**

Dion. 176: aŭ poruncit Vodă Mavroghene să mérgă Turciĭ cu *sarahorĭ* şi cu ciocănaşiĭ ocneĭ din Măglaş, să strice o parte de zidurile mânăstirilor din pregiur, să nu se maĭ pótă închide Nemţiĭ într'însele; 183: afară din oraş, unde erà şanţurĭ marĭ de *saraholi* săpate adîncĭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. muncitor cu ḑiua, maĭ ales la clădirĭ şi la şosele.

Ghica, XIII: spoitorĭ şi *salahorĭ* la zidurĭ.

2. (şi **salaor**) în special, clăcaş (Glos. 513).

Doc. II, 317 (d. 1791): *salahorul* de lucru pe ḑi 40 banĭ. Vulp 11: când a fi la coptul lor, Imĭ ieŭ mândra *salaor*; 27: Maico, tu să te grăbescĭ. *Salahorĭ* să-mĭ tocmescĭ, Cu sape, cu tîrnăcópe.

— salahor (pers. ser aḫor), palefrenier, écuyer du Sultan; corps d'écuyers sous les ordres du mirahor; habitants de villages chargés à la réparation et de l'entretien de quelque place forte (d. ser „tête“ şi aḫor „écurie“); serb. saraor, mcr. salaora „om fără căpĕtâiŭ“, ngr. σαραχόρι̯δες (cu sensul archaic) Ham.

Interesantă scădere a sensuluĭ: „salahor“ designa la început o dignitate militară, străină şi pămînténă, sinonimă cu „imbrohor“ şi corespundênd bizantinuluĭ *Comes stabuli* (Connétable = Còmis): apoĭ pe subalternii

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

acestuia, rîndaşĭ împĕrătescĭ saŭ domnescĭ: maĭ târdiŭ, sătenĭ scutelnicĭ carĭ îngrijiaŭ de meremetul forturilor şi în cele din urmă (singurul sens ce a persistat) muncitor cu ḑiua şi clăcaş.

salahoresc v. a munci ca un salahor.

GANE I, 240: nu eraţĭ deprinşĭ de cât să *salahoriţĭ* prin tîrgurĭ.

salahorie f. 1. în vechime, muncă gratuită a sătenilor.

MUSTE 68: s'aŭ maĭ orînduit care pentru *salahorie*.

2. astăḑĭ, muncă de salahor.

3. (**salaorie** şi **saraolie**) în special clacă.

MARION II, 161: să-l scap de *salahorie*, De beilic şi de robie, VULP. 11: De cât la *salaorie*, Maĭ bine cu puica în vie. ŢAPU, 454: De cât în *saraolie*...

salahorit n. munca salahoruluĭ.

UR. V, 66 (d. 1823): 32 liudi pentru *salahorit*.

salavàt n. 1. (sens archaic) mărturisirea credinţeĭ mahometane (Cant. Ist ot. 140, 164).

2. talisman pe care se scria formula religiósă a Islamuluĭ (într'un cântec din Brăila).

TEOD. 621: Că inelul de-mĭ privia, *Salavatul* cunoscea.

— SALAVAT (pl. d. ar. salat „prière"), prière canonique. V. Partea II: Alah!

salcâm m. 1. numele popular al acacieĭ (numită în Ardél „acaţ" şi în Oltenia „dafin"), ale cărĭĭ foĭ se întrebuinţézĕ în medicina populară.

NEGR. I, 71: *salcâmĭ* slabĭ şi subţiraticĭ ce nu sînt buni nicĭ de foc nicĭ de umbră. FIL. 64: se aburia cu cărămiḑĭ încălḑite în foc şi stropite cu apă de *salcâm*. DELAVR. 140: miresme de teĭ, de *salcâmĭ*. GHICA. 65: apă de *salcâm* şi apă de pelin.

2. (adv.) dulcég: a vorbi maĭ *salcâm* (sens cunoscut p'alocurea în Muntenia).

— SALKYM, grappe (flórea salcâmuluĭ avênd forma uneĭ ciorchinĭ): bulg. salkym, ngr. σαλκίνμ, muguet.

salèp n. (şi **salip**) 1. feculă alimentară extrasă din tuberculele unor orchidee.

TARIF 1792: *salepul* oca 3 banĭ.

2. bĕutură sănătósă şi uşóră, preparată dintr'însa cu miere şi apă, în felul bozaleĭ.

DELAVR. 206: póte c'aĭ vîndut *salip* la noĭ.

3. (sens archaic) fig. otravă.

DION. 217: Mitriston vĕḑênd că va cădea în urgie împĕrătéscă, s'aŭ adăpat cu *salepul* morţiĭ şi aŭ murit.

— SALEB, salep, boisson préparée du salep: serb. rut. rus. salep: sp. fr. salep. Despre celelalte bĕuturĭ din Orient (§ 88).

salepgiŭ m. vînḑĕtor de salep.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Fil. 29: bragagiĭ și *salepgiĭ* arnăuți.

— salebĕgi, qui prepare ou vend du salep.

saltanàt n. pompă, suită, sinonim cu „alaiŭ“.

a. la vechiĭ scriitorĭ:

Beld. 349: Căcĭ fiind ciocoiŭ de curte, făcea haz de *saltanat*. Văc. 276: Mustafa-Paşa, aflându-se Vezir, trecu cu grabă în seraiŭ şi scóse după nobetul *saltanatului* pe Sultan Osman III şi-l sui în tahtul împĕrătesc. Fil. 270: asta este casă de boierĭ de protipendadă, e *saltanat* domnesc.

b. în basmele muntene:

Cal. 1875, p. 22: porni împreună cu tot *saltanatul* de slugĭ: 1883, p. 52: în sfîrşit plecară însoţiţi de o mulţime de slugĭ, ostaşi şi căruţe încărcate cu haine şi merinde, curat *saltanat* împĕrătesc; ib. 61: după aceia plecă într'ale sale cu *saltanat* mare; 1895, p. 25: a nu mai lua parte la nicĭ o petrecere şi *saltanat* împĕrătesc; ib. 34: nunta se petrecu cu mult *saltanat* şi mare paradă.

— saltanat (ar. saltanet „puissance, souveraineté“), magnificence, pompe, somptuosité: bulg. saltanat, serb. saltanet. V. alaiŭ şi dandana.

salteà f. mindir de lână.

1. de şedut jos, după moda turcéscă: locuţiunĭ: „a şedea pe saltea“, a trăi fără grijă; „a pune sub saltea“, a da uitării; „de pe saltea“, fără muncă.

Dion. 188: l'aŭ poftit [agalele pe capigiŭ] pe *saltea*, dându-ĭ cafea, ciubuc şi dulcéţă. Cron. III, 445 (d. 1822): în odaie la Reiz-Efendi, aŭ aflat pe Domn şedênd pe *saltele* jos unul lângă altul.

2. de aşternut pentru dormit.

Kog. III, 286: Pe o *saltea* la pămînt, Unde nu-ĭ trecea nicĭ vînt. Beld. 342: Şi nóptea două *saltele* să-ĭ aştérnă de culcat. Ur. XVI, 277 (f. de z. 1797): două *saltele*, una de atlaz şi una de cit. Rev. II, 240 (f. de z. 1817): o faţă de *saltea* de cit; 334 (f. de z. 1821): *saltele* de cit cu pernele i feţele lor. Al. T. 500: cutiĭ şi *saltele*. Cr. I, 117: *saltele* cu puf, perinĭ moĭ. Gane II, 58: un strat de fîn fu aşedat în loc de *saltea*. Fil. 153: *saltele* de lână acoperite cu chilimurĭ vĕrgate. Stânc. Gl. şi Pov. 136: în pat *saltele*, plapămĭ şi perne de puf. Can. 86: Şi mi-l perna de ciulinĭ, Şi oghialu-ĭ de pelin, Şi *saltéua*-ĭ de suspin.

— **şilte** (selte), matelas rempli ordinairement de coton : bulg. serb. şilta, alb. şilte, ngr. σελτές, petit matelas. Vorba póte veni şi din neo-gréca (§ 21).

samaniŭ a. galben deschis (litt. de colórea paiuluĭ).

Rev. II, 240 (f. de z. 1817): o boiama *samanie* cu bibiluri de mătase. Delavr. 247: feciórĭ cu pĕrul ca un abur *samaniŭ*. Rev. N. I, 339: o broşă *samanie*.

— samani, couleur de paille, gris jaunâtre (d. saman „paille“). Vorba e specială Munteniei.

samsàr m. mijlocitor la vînzărĭ şi cumpĕrărĭ.

Al. T. 48: pomenise *samsaru* de măsline. Basme IV, 136: luându-l drept un *samsar*, cunoscĕtor de vinurĭ,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Var. (mold.): **simzar.**

AL. T. 48: vre un posesoraș, saŭ vre un *simzar*.

— SIMSAR (ar.), courtier, censal: bulg. serb. samsar, mcr. simsar (cf. it. sensale, fr. censal).

sămsăresc v. a trafica.

JIP. R. Sat 32: *sămsăresc* interesele țăriĭ.

samsarlîc n. 1. meseria samsaruluĭ.

2. beneficiŭ dat samsaruluĭ.

— SIMSARLYK, état et office du courtier, courtage.

samsòn m. nume de câine, dulâŭ.

GR. ALEX. 322: *Samson*, dulâŭ de curte, ce lătra fórte tare...

Var. (archaice): **samsun** și **sampson.**

CANT. Ier. 19: *samsun*, coteiu mare și fórte vîrtos, carele pe urs biruesce; 316: în fundul mării de m'aș coborî, acolo sînt dulăi. în munți coteĭ, în déluri copoĭ, în câmpĭ ogarĭ, în stuhurĭ *sampsoni*.

— SAMSUN, chien de Samsoun (ville de l'Anatolie), chien de chasse, dogue: ngr. σαμσόνι, dogue.

samùr m. și n. 1. (pl. *samurĭ*) soiŭ de jder din Siberia cu pĕrul fórte fin *(Mustella zibellina)*.

2. (pl. și *samururĭ*) blana sa, négră și luciósă, fórte scumpă: samurii constituiaŭ bogăția costumuluĭ boieresc de odinióră părțile cele maĭ căutate eraŭ spatele (făgar), pântecele (nafcà) și piciórele (paceà).

KOG. III, 228: Domnul îmbrăcând pe Divan-Efendi cu blană de *samur* și pe boierĭ cu feregele și cu căftane. TAR. 1792: sorocul de *samurĭ* ce vin din țara ungurésca... *samurĭ* buni de Rusia... *samurĭ* ce es din Lehia rusésca, maĭ proștĭ... *samurĭ* de Beciŭ... pântece de *samurĭ*, códe de *samurĭ*, furda de *samurĭ*... VĂC. 289: Prințipul Kaunitz mĕ întrebă de ce preț sînt *samurii*. DION. 189: acele două blane de *samur* poclon după cuviința slăvimii tale. BĂLC. 256: stofe țesute cu aur și argint, *samururĭ* frumóse. OD. I, 101: contoșul Domnului e deschis la piept și lasă să se vadă o scumpă blană de *samur*; 112: o țurcă de *samur* cu surguciŭ; 134: blănurĭ de jder, de rîs și *samur*. FIL. 25: acum înnótă în atlasurĭ, catifele și *samurĭ*; 140: gugiumanul de *samur* cu fundul alb.

Cu acest sens și în poesia populară.

AL. 121: Blană lungă, móle, Cu *samur* în póle. BUR. 107: Blănurĭ de *samurĭ*, Ghiulurĭ de mĕtasă...

— SAMUR (pers. semmur), zibeline servant à faire des pelisses; bulg. serb. rus. samur, ngr. σαμούρι: sp. zamarra, fr. simarre. De aceiași origină ar fi (după Miklosich) sinonimul „sobol": rus. pol. sobol, germ. Zobel, it. zibellino. Despre celelalte blănurĭ (§ 84).

samurache m. nume de câine (cu pĕr neted ca samurul).

GR. ALEX. 332: Cățelul *Samurache* ce ședea la o parte...

***samur-calpac** n. căciulă de samur purtată de Domn și de boierii ceĭ marĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— SAMURKALPAK, id.; bulg. samur-kalpak.

sànchi adv. (și **sanche**) cum s'ar ḑice.

AL. T. 115: nisce patrioți fără posturi se încercară a face *sanche*... o revoluție. CR. I, 84: m'am dus pe coclaurĭ să-ți aduc, *sanchi*, copiĭ de suflet. BOGD. Com. 15: am trimis pescĭ grecului pentru două carbóve... *sanchi* present.

— SANKI (litt. pense que), comme si, comme qui dirait; bulg. sanki „ca și cum". Despre particule (§ 25).

sanchiŭ a. posomorît, sinonim cu „posac".

KIK. I, 1: posacĭ și *sanchiĭ*.

— SANKI (ar. sankit), taciturne, silencieux.

Vorba circulă în Muntenia.

sandàl n. 1. un fel de lemn originar din India.

TARIF 1761: *sandal* oca 1 pol leŭ vechiŭ.

2. luntre lungă mai ales în cântecele pop. (și **zandal**).

IST. 1715, p. 122: aŭ alergat cu *sandalurile* de-l aŭ luat în galióne. AL. 116: La Brăila 'n vale Șepte bolozale Și șepte *sandale*. TEOD. 643: Carcă-mi-se, 'ncarcă Două-trei *sandale*. ȚAPU, 87: Nouĕ galaóne, Doue-trei *zandale*... BUR. 107: Două-trei *sandale* Ș'un caic mare; 110: In *sandal* a pus'o Și cu el a dus'o; '34: Primblă-mi-se, plimbă, In *sandal* de alamă, Pe boaz de mare.

— SANDAL (ar.), bois de sandal, barque, chaloupe; bulg. rus. serb. sandal „luntre", ngr. σανδάλι.

sandàl n. un fel de metăsică saŭ taftă.

UR. XI, 225 (d. 1745): un polog *sandal*. TARIF 1792: *sandal* frâncesc cotul 3½ banĭ, *sandal* de Țarigrad și de Hiŭ 90 banĭ. DOC. II, 403 (d. 1792): o umbrelă de *sandal*. OD. I, 421: zăbun de *sandal* de Veneția cu fețe.

— SANDAL (ar.), taffetas, étoffe de demi-soie: serb. rus. santal, ngr. σανταλι; sp. sándalo, it. zendalo, mlat. sindalum (d. ngr. σινδών), de origină egipténă.

sândùc n. (și **senduc**) ladă. sinonim cu „sipet".

KOG. 273:... în *sânduce* n'aŭ șoreciĭ ce s'apuce. DUM. 98: dobîndiră Rușiĭ 3 *senducurĭ* pline de săbiĭ. TARIF 1792: table de Veneția micĭ, *sânducul* de șése sute 90 banĭ.

— SANDUK, coffre en jonc recouvert de cuir: cum. sunduk „arca"; bulg. serb. sanduk, rus. pol. sunduk, alb. senduk, mcr. senduche, ngr. σεντούκι.

sânducel n. lădiță.

IST. 1715, p. 98: cu oglingiórele, *sânducelele* cu steclișórele...

sangiàc m. ispravnic la Turcĭ (V. Partea II): sub forma **sangép**. vorba revine într'un cântec oltén.

TEOD. 587: *Sangiacul* când audia, Cincĭ sute de turcĭ pornia. ȚAPU, 203: Un arap *sangép*, Negru și buzat. .

sângeclesc v. a jăfui (într'un cântec dobrogén).

TEOD. 678: Să mĕ laș sa *sângeclesc*. Că n'am hal să mai trăiesc.

Vorba derivă din „sangiac": administrațiunea a-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

busivă a acestor ispravnicĭ a dat nascere sensuluĭ peiorativ al verbuluĭ românesc.

sàpă f. șoldul caluluĭ (în Moldova).

CANT. Ier. 174: códa păunuluĭ, cea rotată, nu despre *sapa*, după obiceiul tuturor dobitócelor... AL. 106: De-adăpat cu ce 'l adapă? Tot cu lăptișor de iapă, De și-l face lat pe *sapă*.

— SAP, manche: serb. sapi. Despre nomenclatura caluluĭ (§ 94).

sarailie f. (și **seralie**) plăcintă învîrtită cu fidea, miere și zahăr (Glos. 519).

NEGR. I, 286: iaurt, *seralĭĭ*, baclavale, plăcinte, învîrtite.

— SARAILY, appartenant au palais (saray lokmasy „friandise du sérail"); serb. sarailiĭa „din Seraievo", saraĭlika „un fel de mere".

saràiŭ n. (și **seraiŭ**) I. la Turcĭ: 1. palatul Sultanuluĭ saŭ al Hanuluĭ.

a. în literatura istorică:

CANT. Ier. 397: *saraiul* împĕrătesc și haremul, casele muieresci. NEC. 197: l'aŭ dus la *saraiŭ* de l-aŭ îmbrăcat Impĕratul cu caftan de Domnie, de l-aŭ pus Domn în Moldova în locul Ducă-Vodă. MUSTE, 11: aŭ luat pre Dómna lui Grigorie-Vodă cu tótă casa sa și averea în *saraiele* împĕrătescĭ să-l turcéscă. OD. I, 151: Chiajna își câștigase apărătorĭ chiar în sînul *saraiuluĭ* împĕrătesc.

b. în cântecele populare (și sub forma **salaiŭ**):

AL. 106: Pe Sĕrb iată că 'l zăria, Din *saraiŭ* de la zăbrea; 179: La *saraiul* Hanuluĭ, Cumnatul Sultanuluĭ. TEOD. 671: La *saraiŭ* că mi-l chema și din gură 'l întreba. ȘEȘ. III, 45 (conăcărie): Ca s'o mute peste plaiurĭ La a d-sale *salaiurĭ*.

2. palatul mareluĭ Vizir saŭ al unuĭ Pașă.

M. COST. 298: aŭ mers a doua ḑi toțĭ boierĭĭ și glótele la gazda luĭ Moisi-Vodă și de acolo la *saraiurile* Vizirului, de aŭ luat caftan de Domnie. DION. 185: aŭ împregiurat *saraiul* Pașiĭ

3. fig. Impĕrăția turcéscă (sens literar).

FIL. 130: țara întrégă geme sub biciul și caznele ómenilor domnescĭ, numaĭ ca să satur lăcomia *Saraiului*.

II. la Românĭ: 1. palatul Domnuluĭ (în Bucurescĭ, în Iași saŭ în Țarigrad).

AMIR. 148: Șerban Spătarul frate-sĕŭ a ḑis, că va face pod de pungĭ de la *saraiul* muntenesc până la Vezirul și tot îl va face pe voie. AX. 124: mers'aŭ și a doua ḑi ciauș-basa la *saraiul* cel de la Fănar a luĭ Nicolaĭ-Vodă; 150: după ce aŭ luat pe Craiul, îndată aŭ început a jăcui ce maĭ rĕmăsese în *saraiul* Craiuluĭ. KOG. 129: satul Terapia unde aveaŭ Drăcescĭĭ două case minunate alături *saraiurĭ*. AL. T. 101: când se trezia Măria sa, el striga prin *saraiŭ*...

2. în special, palatul agenților românĭ la Constantinopole numit obicĭnuit „Bogdan-saraiŭ" saŭ „Vlah-Saraiŭ" (V. Partea II).

COND. 1693, p. 659: Dumitrașco Vĕrzaul care este ispravnic la *saraiul* țărĭĭ, la Țarigrad.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

3. palat în genere.

N. Cost. 55: l'aŭ ridicat cu totul pe Antioh-Vodă și l-aŭ dus înuntru în Tighinea și l-aŭ aședat la un *seraiŭ*. Dion. 169: dându-i și o cetate spre a lăcui într'însa, în cele mai alese *saraiurĭ*, adecă palaturĭ; 218: i-aŭ dat [lui Ipsilant] și un *saraiŭ* de lăcuință. Fil. 168: o să mĭ fac o pereche de case să le întrécă pe ale Armașuluĭ; *saraiurĭ* bre! nu glumă.

4. (sens archaic literar) fig. locaș desfătător.

Văc. 276: Sultanul Mahmut și-a dat sfîrșitul, trecênd la *saraiul* cel de trandafirĭ din cealaltă lume.

— sarày (pers. seray), palais: alb. bulg. serb. saraĭ, rus. saraĭ „grajd“ (cf. dam), pol. seraj, ngr. σαράϊ; sp. serallo, it. serraglio, fr. sérail. V. Partea II: saraiŭ-basa și saraiŭ-divan. Despre divisiunile palatuluĭ domnesc (§ 55).

sarariŭ a. gălbuiŭ (la boiangiiĭ din Mehedinți). Ionescu, 694: cu vitriol se face colórea... fistichie și *sararie*.

— saryly, jaunâtre, (d. sary „jaune“).

sarmà f. 1. cocoloș de carne tocată saŭ de orez învelit în foĭ de viță saŭ de varză.

Cr. I. 29: face ea *sarmale*, face plachie, face alivencĭ. Ghica, 76: Costachi bucătarul nimeria fórte bine *sarmalele*, ihnelele, ostropețurile etc.

2. fig. în locuțiunea „a toca carnea sarmale“, a o tăia în bucățele, a sfășia pe cineva.

S. Năd. 147: muște mai iute, că-ți toc carnea *sarmale*.

Vorba revine în cântecele oltene.

Țapu, 203: Fóie d'o *sarma*, Cine 'mĭ tîrguia? 434: Verdicică treĭ *sarmale*. Ș'am o mândruță la vale.

3. fig. gălușcă (cf. hap).

Bogd. Com. 31: când ți-oiŭ arăta contul, aĭ să înghițĭ *sarmaua*.

— sarma, boulette enveloppée dans des feuilles de vigne très fines (d. sarmak „envelopper“); serb. sarma, ngr. σαρμάς, ung. szárma.

sărmăluță f. la pl.: sarmale micĭ acoperite cu iaurt.

Bogd. Com. 208: să am și eŭ parte de borș și de *sărmăluțe*...

satarà f. I. (sensurĭ archaice) 1. exacțiune, impozit ilegal.

Nec. 285: scóse orînduele multe și *satarale* și hârtiĭ și fumărit. Oraș. II, 132: venim să ne plângem d'astă *satara*.

2. execuțiune judiciară.

Dion. 168: aŭ pus *satara* de banĭ pe Mitropolitul și pe episcopĭ și pe boierĭ, încă și pe negustătorii cei marĭ; 192: aŭ dat oĭ, vacĭ, orez, grâŭ și banĭ *satara*.

II. (sens modern) fig. belea, boclucneașteptat.

Cal. 1881, p. 37: baba începu iarăși să tocăne pe vladul de bărbat, ca s'o scape de *sataraua* procletuluĭ de băiat. Isp. Rev. I, 454: cade *satara* în spinarea omuluĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— MUSADERE (ar. müsadere), confiscation. Vorba face parte din vechea terminologie juridică (§ 71).

satara-belea f. sarcină ce cade pe neașteptate.

ORĂȘ. II, 60. *satara-belea* 'n spinare 'ți cădu ca din senin.

satîr n. 1. secure (mai ales de călău).

BĂLC. 32: gâdea cu *satîrul* în mână se apropie de osîndit; 113: îl apără într'o bătaie, tăind mai mulți dușmani numai cu un *satîr*. OD. I, 65: amîndoi purtau la brîu *satîr* și jungher.

2. cuțit mare de tocat carnea.

ISP. 202: țiganul se aruncă cu *satîrul* de la bucătărie și-i taie capetele; 256: țiganul arătă cu mândrie *satîrul* plin de sânge și hainele stropite.

3. (ironic) sabie.

AL. T. 926: Măi, șeḍi binișor că scot *satîru* și te hăcuesc! 1119: vĕ poroncesc în numele meŭ să puneți *satîrele* 'n técă.

— SATYR (ar. satur), grand couteau de boucher, coutelas de bourreau; alb. bulg. satyr, ngr. σατήρι.

satîraș m. soldat înarmat cu satîrul.

FOT. III, 311: patru *satîrași* câte 10 lei fiecare pe lună. FIL. 29: *satîrașii* 'și curățaŭ armele.

Formă corespunḍênd lui SATYRĞY, aide-boucher

***satîrgi-başa** m. căpetenia satîrașilor.

FIL. 106: îdiclii sub comanda mareluĭ *satîrgi-başa* al Cămărășieĭ.

Titlu militar ce lipsesce la Hammer și d'Ohsson.

saxanà f. 1. (arch. **saxanea**) sarcină, samar (litt cal de samar): cu acest sens mai ales în poesia populară.

AR. 45 (d. 1821): doi țigani cu două *saxanele*. ISP. 212: se hotărî și el a se duce acasă cu *saxanaua* [bufniță] în spinare și o luă la drum. TEOD. 677: Nu sciĭ tu C'aĭ mai avut *Saxanale* cu parale. CAL. 1874, p. 64: Mărimea de 5 oca Mi ți-o pórtă *saxana*. VULP. 18: La grajd de piatră intra, Pe cioca că-l o scotea, *Saxanaua* i-o punea. ȚAPU, 214: Trăgea măciuca de la *saxana*, Care venia 17 oca...

Vorba figurézĕ în proverbul muntén [Isp.]: pirpiri cosac saxana bricég (litt. ușor ca un cosac și greŭ ca un bricég), ce se ḍice despre un om scăpĕtat și golan.

2. **sarsana,** fig. ceva greŭ și nesuferit.

3. (adv.) gol pușcă.

CAL. 1881, p. 80: se lăsară toți *saxana,* cum i-a născut mă-sa.

— SEKSANA (ar.-pers. seyis-hane), cheval de charge du voyageur, bagages ou effets d'un grand personnage; bulg. seiksana, serb. sexana.

Vorba e specială Munteniei, ca și formele-ĭ derivate.

desăxănez v. a scóte saxanaua saŭ samarul.

ȚARA N. II, 194: Sub copaciŭ cum se vedea, Un măgar *desăxăna*.

însăxănez v. t. a încărca, a împovăra (vorbind de caĭ saŭ de măgarĭ).

ȚARA N. II, 194: Scobor vr'o 5 măgărușĭ Cu dĕsagĭ *însăxănațĭ*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. a încărca, în genere.

Isp. 378: se întórse cu mai mulți ómeni *însăxănați* cu bucățelele foișorului. Id. B. Sn. 12: așa *însăxănată* cum era, biata împărătésă cea tînără rĕsbătu văile. Cal. 1881, p. 71: plécă *însăxănată* cu lucrurile spre câmp.

saxìe f. ghiveciŭ de florĭ (mai ales în Oltenia).

Fóia il. I, 279 (ap. Rudow): *saxia* din care să depărtăm rîmele.

— saksy, vase de terre pour y planter des fleurs (d. Saxa „Saxonia"); bulg. serb. saksija.

schèle f. (și **șchele**) 1. port (mic), sinonim cu „liman".

a. în literatura istorică:

Dion. 166: deschidêndu-se tóte *schelele* hotarelor împregiur. Tarif 1792: lână țigae ce vine din țara turcéscă să plătéscă la *schele* pe unde va intra în țară la 100 de bani 3 bani. Ur. XXII, 312 (d. 1826): marfă câtă să va afla descărcată la Galați pe malul Dunării, adică jos la *schele*. Dum. 35: Zmirna, oraș de Anadol... mare *schelă*.

b. (și **schilă**) în poesia populară:

Caranf. 34: Drumul Țarigraduluĭ, La *schelea* Impĕratuluĭ. Bur. 124: In drumul spre Țarigrad, In *șchele* de Impĕrat... Țapu. 84: Cam la vadu Brăilii, Cam de din josul *schilii*, Turcii, frate, se opriau.

2. podiș de lemne pe care lucrézā zidarii.

Al. T. 1573: s'o prăbușit *șchelea!* 1576: acu șese luni, a căḑut de pe *șchele* bietu Ion teslariŭ. Ghica, 151: zidire înfășurată încă în fețele *schelelor* pe carĭ lucrau meșterii pietrarĭ. Carag. II, 57: *schelele* merg până 'n capĕtul binalii. Țapu, 26: Dar Manole ce'mĭ făcea, Pe *schilă* sus se suia, In drumul Vilaii se uita.

3. podélă în genere.

Isp. 373: a pune trupul cel fără cap în mijlocul pieței, pe o *schelă* cu treĭ trepte.

4. fig. fundament (sens exclusiv literar).

Emin. 31: Suind, palid suflet, a norilor *schele*.

Var. (arhaică și literară): **eschele.**

Dum. 53: vînând și omorînd pe *eschele* pe făcătoriĭ de rele.

— skèle (eskele), échelle, débarcadère, port, échafaudage [d. it. scala, ngr. σκάλα (cf. N. Cost. I, 51: limanurĭ saŭ *scale*... 451: Astrahanul, cea mai bogată *scală* pe Marea Caspie]; bulg. skela „port, trecĕtóre, grindiș", serb. sčela, mgr. schele, ngr. σκέλε.

Din ceĭ doĭ terminĭ nauticĭ, *șchelă* și *liman*, primul a pierdut aprópe cu totul sensul maritim, iar al doilea îl conservă numaĭ ca accepțiune figurată.

schimbeà f. la pl. droburĭ de miel.

Doc. II, 301 (d. 1792): *schimbele* 3 po bani 6.

Vorba figurézā în locuțiunea „a mânca schimbéua", a se pîrli într'o afacere (Zanne IV, 116).

— ișkembe (pers.). tripes de bœuf ou de mouton; bulg. serb. škembe. Termin de căsăpie (§ 105).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

schìngiŭ n. chin, tortură.

NEGR. I, 311: cuptoraș în care se inferbîntaŭ uneltele *schingiurilor*. — ISKENĞE (pers.), torture, question; ngr. σκεντζές. Vorba e o inducțiune ulterióră din „schingiuesc".

schingiuesc v. (și **șchingiuesc**) a chinui, a căzni.

COND. 1776, p. 36: Ucigașĭ și jacașĭ ce se fac cete și umblă prin țară ucigênd, jăcuind și *schingiuind*. AL. T. 236: bate-mĕ... *schingiuesce-mĕ*... tot am să mor odată; 1618: unul *schingiuesce* ómenii, altul necinstesce femeile. CR. I, 60: aŭ tăbărît cu toții pe dînsul și l'aŭ *schingiuit* după placul luĭ Dănilă. XEN. 65: *schingiuescĭ* țăraniĭ într'un mod cumplit. GHICA, 288: nicĭ nu omora, nicĭ nu *schingiuia*, nicĭ nu jăfuia. BOGD. POV. 154: dór nu eștĭ noț de codru să *șchingiuescĭ* ómenii de giaba!

Vorba revine și în cântecele populare.

AL. 259: Și mĕ iè la *schingiuit*, Că nimic nu i-am cosit. TEOD. 83: M'o bate, m'o *schingiui* Și tîrla mi-o risipi.

Formațiune verbală corespunḑênd turculuĭ ISKENĞELEMEK „torturer" și ngr. σκεντζεύω.

schingiuire f. torturare.

AL (Negr. I, XIV): *schingiuirea* țăranilor și a țiganilor făcea parte din obiceiurile ḑilnice.

scrum n. materie négră ce rĕmâne din ceva ars.

AL. T. 116: regia tutunuluĭ din care s'a ales numaĭ fum și *scrum*. BOGD. POV. 229: într'o clipă s'a prefăcut în cenușă și *scrum*. ISP. 355: friptura se făcuse *scrum*. ȚAPU, 212: De fumul odăiĭ, De *scrumul* căldăriĭ.

— KURUM, suie (cu protesa unuĭ *s:* § 21); alb. șkrump, mcr. scrum, ung. korom.

O formă secundară, **ascrum**, a face scrum, revine în Sinaxarul luĭ Dosofteiŭ (110ª: ș'aŭ opărit de aŭ *ascrumat* ș'aŭ ars buruianele...)

sefertàs n. serviciŭ pentru transportul bucatelor (litt. tas de drum). Vorba se aude în Muntenia (Polysu).

DOC. II, 405 (d. 1790): un *sefertas* mic. TARIF 1870: *sefertas* de table de fier.

— SEFER TASY, espèce de garde-manger de voyage (d. ar. sefer „voyage" și tas „tasse").

sefterèa f. (și **safterea**) plantă cu sucul amar *(Fumaria)*. Vorba e specială Munteniei.

OD. III, 173: pojarniță și *sefterea*...

— ȘAHTERE (pers.) fève du roi fumeterre (d. șah „roi" și ter „humidité"); ngr. σαφτερές (§ 102).

seìz m. rîndaș domnesc.

COND. 1776, p. 77: al doilea *seiz* 5 leĭ pe lună. FOT. III, 308: patru *seizĭ* aĭ grajdului domnesc câte 20 leĭ fie care pe lună. NEGR. I, 277: județele se ocârmuiaŭ de caiccĭĭ și *seizĭ*. BĂLC. 401: opt *seizĭ* duceaŭ de frîŭ opt caĭ acoperiți cu șele prețióse.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— SEYIS (ar. sayis), palefrenier; bulg. serb. seiz, ngr. σείζης. Vorbă semi-literară.

***seiz-başa** m. (şi **saiz-başa**) vătavul seizilor.

GHEORG 324: pe lângă comis, *seiz-baş* şi alţi seizi şi comişel şi ciohodari. Doc. 1776, p. 77: *seiz-baş* 10 lei pe lună. Doc. IV, 516 (d. 1795): 7 lei emiclicul *saiz-başii*. FOT. III, 308: *seiz-başa* turc câte 30 lei pe lună, *seiz-başa* român câte 40 lei.

— SEYIS-BAŞY, chef des palefreniers: serb. seizbaşa.

selamèt n. I. (sens archaic) scăpare, mântuire.

BELD. 409: *salametul* lor, le dice, este a se închina; 432: Cu copiĭ şi cu rudeniĭ la *selamet* n'a eşi. ZIL. 67: nicĭ un *selamet* altul nu găsesce. Doc. III, 522 (d. 1787): aŭ trecut cu *selamet* fără de nicĭ o poticnélă.

II. (sens modern) fig. sfîrşit rĕŭ, ruină desăvîrşită (cu var. **selemet, silimet** şi **zelemet**).

AL. T. 1232: când te-a ruina ginere-tĕŭ... Pe mine! el să mĕ scótă *silemet!* FIL. 86: putem în scurt timp să-l scótem la *silimet*. ORĂŞ. I, 33: şi ca mâine România o scótem la *selemet;* II, 4: de vreĭ dar să duceţi tréba, să eşiţi la *selemet*. MARION 1893, No. 36: nisce daraverĭ próste îl duserĕ la *zelemet*; 1896, No. 44: unde o s'ajungă cu atâta bĕutură?.. la *zelemet* şi pe urmă la balamuc.

— SELAMET (ar. santé), sécurité, sureté: bonne fin, bon résultat; serb. selamet „pace", alb. selamet „fericire", ngr. σελαμέτι, scăpare.

Sensul figurat al vorbeĭ e propriŭ limbeĭ române.

***serdàr** m. I. la Turcĭ (şi **serdar-aga**) comandantul ienicerilor într'un district.

CRON. III, 438 (d. 1822): la Şumla conacciul i-a dus la conac la casa unui *serdar-aga* turc.

II. la Românĭ: 1. în Moldova, comandantul călărimiĭ din ţinuturile Orheiŭ, Lăpuşna şi Soroca, destinată să apere graniţele dintre Prut şi Nistru de năvălirile Cazacilor şi Tătarilor: Serdarul venia în rang imediat după Hatman, generalul cavalerieĭ moldovenescĭ (Cant. Mold. 80; Ist. ot. 508; Drăgh. I, 84 şi Bălc. 677).

N. COST. 40: aŭ trimis Constantin Duca-Vodă sol în ţara leşéscă pre lón Costin ce aŭ fost *serdar*. NEC. 198: Alexandru Buhuş ce era pre acea vreme *serdar*. AMIR. 164: Iordachi *serdarul* cu toţi Lăpuşneniĭ şi Orheeniĭ şi Sorocenĭ, Lupul *serdarul* de mazilĭ cu toţi mazilii. CANT. Ier. 186: şoimiĭ ca hatmaniĭ, uliĭ ca *serdariĭ*, coruĭ ca căpitaniĭ pe dinaintea glótelor şi a bulucurilor se primbla.

Var.: **sardar** şi **sĕrdar**.

N. COST. 303: Mateĭ-Vodă aŭ venit până la marginea ţăriĭ sale şi de acolo aŭ primit un *sardar* al sĕŭ cu oştĭ. NEC. 230: viind aice în ţară Cantemir şi slujind bine, l'aŭ pus căpitan mare şi apoĭ a fost şi *sardar* şi mai pe urmă aŭ fost şi Clucer mare. UR. VI, 402 (d. 1741): despre partea *sardarilor* făcêndu-se multe rele şi jafurĭ salahorilor şi cărăuşilor...

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. în Muntenia, căpitanul menzilurilor și îngrijitorul conacelor: avea sub el o cétă de oșteni, salahorii și carele de provisiuni (Fot. III, 292 și Tunusli, 110).

3. rang de boierie de a doua clasă.

Negr. I, 72: vĕdênd că cere pe fică-sa un Postelnic, pe dînsa fată de *Serdar!* Al. T. 409: plecăciune, arhon *Sĕrdar!* tot la agie eștĭ? 740: *Serdarul* Pipirig mĕ înscliințézĕ, că are să vie la soupé. Fil. 178: Domnitorul onorâ pe Gheorghe cu rangul de medelnicer, care mai în urmă îl schimbă treptat până la cel de *Serdar*. Ghica, XIV: *serdari*, căminari și clucerĭ mari... Vulp. 30: Că mai are o fată mare Și mi-o cere *Serdar* mare.

— serdar (pers.), commandant des janissaires d'un district, général (d. ser „tête“ și dar „qui tient“); bulg. serb. serdar, ngr. σερδάρης.

Vorba a jucat la noĭ, în special în Moldova, un rol mai important de cât în Turcia: ea 'și mânținu însemnătatea până veni în rivalitate cu „Aga“, care se înalță treptat în paguba Serdaruluĭ (V. agă).

serdărărit n. glóba vitelor ce intraŭ prin vĭĭ în județul Rîmnic (venitul serdaruluĭ în Muntenia).

Fot. III, 294: două-sute leĭ de la *serdărărit*...

serdăréșă f. nevasta serdaruluĭ (boierinaș).

Al. T. 740: *serdărésa* are nisce ochĭ...

serdăresc a. ce ține de serdar (ca rang militar).

Doc. IV, 516 (d. 1795): polcovnicul *serdăresc*.

serdărie f. starea și dregătoria serdaruluĭ.

Muste, 29: Dimitrașco-Vodă l'aŭ suit [pe Cantemir] la boierie mai mare, la *serdărie* și clucerie. Cond. 1776, p. 81: *serdăria* ot Lăpușna, Orheiŭ... polcovnicul *sĕrdărieĭ*... Doc. III, 200 (d. 1788): pe tine te cinstim cu dregătoria *serdărieĭ* ceĭ marĭ.

Formă originală și paralelă cu „serda(r)lîc“.

serda(r)lîc n. sens identic cu „serdărie“.

Cond. 1693, p. 671: 265 tal. s'aŭ dat pentru *sĕrdalîcul* lui Domnuș-Aga ot Dîrstor.

— serdarlyk, dignité de généralissime.

Tóte aceste forme secundare, odinióră populare, aŭ dispărut odată cu desființarea rangurilor către mijlocul acestuĭ secol.

serpengeà f. numele popular al antraxuluĭ (Glos.).

— serpenče (pers. paume de la main), abcès, anthrax (d. ser „tête“ și penče „griffe“).

sîc! bine ți-a făcut! așa 'ți trebue! „a da cu sîc“ a necăji pe cineva la o pățélă (repetind vorba „sîc“).

Cal. 1883, p. 40: toți începură să-l dea cu *sic*. Basme II, 127: *sîc!* așa 'ți trebue, dise fata rîdênd... R.-Cod. 287: *Sîc, sîc, sîc,* surată, fa, Că nu te ia pĕ tine și mĕ ia pĕ mine.

— syk, serré, gêné (sykmak „presser, tourmenter“).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

sîcăiŭ v. 1. a da cu sîc, a necăji într'una: nu mĕ mai *sicăi* atâta!

2. fig. a nu rĕmânea loculuĭ, a se agita.

Isp. 258: se tot *sîcăia* pe scaun de neastîmpĕr şi de frică.

sichimeà f. secătură: *sichiméua* de ginere.

2. adv. într'o dóră, cum o fi...

Marion 1892, No. 30: şi decĭ *sichimea*... cum mi-o fi sorţit!

— sikime (litt. à mon tel), mon dédain. Vorba face parte din graiul mahalagiilor.

sìciŭ n. partea arşiculuĭ care stă pe pămînt.

Isp. Juc. 87: la cine cade arşicul *sicĭŭ*, ia armăşia.

— syk, compact. Despre jocul în arşice (§ 42).

sictir! int. înjurătură trivială turcéscă: la naiba! „a da cu sictir", a înjura obscen, a sudui.

Ur. XIV, 247 (d. 1823): la acest răspuns al meŭ el mi-aŭ adaos cu dispreţ: haĭ *sictir*, ghiaur! Oräş. II, 21: Şi marele Vizir, Cu marele muşir, Le-a dat câte-un *sictir*; 156. Căcĭ nu voià guvernul, ca bietul mosafir, In loc de işala, plecând, să-l dea *sictir*.

Vorba revine în cântecele oltene.

Ţapu 49: Şi [Vlaicu] în urmă o judeca: Aĭ *sictir*, curvă, căţea, Ţi-aĭ omorît pe Óncea; 79: Banu din gură striga: *sictir*, păgân, d'acilea, Că tu eştĭ turc Medin-Paşa... 135: Măĭ, ţărane, tu eştĭ bét! — *Sictir*, ciocoiŭ gulerat...

— siktir! imper. pasiv d. siktirmek (sikmek „cohabiter" d. sik „membre viril"); mcr. sictir! Despre înjurăturĭ (§ 44).

sictirélă f. suduitură.

sictiresc v. a da cu sictir, a-l goni înjurându-l.

Ţapu, 120 (d. Teleorman): Domnia când catîriĭ vedea, Pe Stanca mi-o *sictiria*, Iar Stăncuţa când auḑia, In cucie se punea.

sidèf n. materie albă, tare şi luciósă de la unele scoicĭ: din sidef se fac nasturĭ, mânere de cuţite etc.

Doc. II, 405 (d. 1792): nisce mĕtăniĭ de *sidef*. Ar. 46 (d. 1821): o puşcă numaĭ *sidefurĭ*. Od. I, 130: fusul de *sidef* nu i se maĭ întorcea între degete; 132: pistólele ghintuite, lucrate în Veneţia numaĭ cu sîrmă de argint şi cu *sidefurĭ*. Fil. 154: săbiĭ turcescĭ cu mânerele de *sidef*. Delavr. 165: pistóle cu plăsele de argint şi de *sidef*. Isp. Juc. 28: copiiĭ se jucaŭ cu nasturĭ de *sidef*. Bur. 103: Légăn mândru şi frumos, Lucrat cu *sidef* şi os.

— sedef (ar. sadef „coquille"), nacre de perle; bulg. serb. sidef (sedef), mcr. sidefi, ngr. σιντέφι. Despre celelalte minerale venite din Orient (§ 103).

siléf n. (şi **siléh**) chimir de ţinut pistólele.

Rev. II, 413: încinseĭ un *siléf* şi 'mĭ puseĭ pistólele în brîŭ. Ghica, 349: Hiotoglu purtând la piept un *siléf* bogat de arme; 415: încins cu un *siléh* roşu cusut cu fir.

In cântecele populare (şi sub formele **seléf, silép**).

R.-Cod. 224: Ia lépădă-ţĭ armele, *Siléf* cu pistólele, Să-ţĭ maĭ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

lungim ḑilele. AL. 43: Tu aĭ galbenĭ la chimir, Eŭ am un *seléf* cu fir Și în *seléf* un iatagan, Ce mĕ scapă de alén; 131: La *seléfu*-i se pleca, Pistólele-i le-apuca; 258: *Seléful* cu armele, Armele cu glónţele! TEOD. 565: Mâna 'n *seléf* că punea, Paloș mare că scotea. ȚAPU, 318: Trupul meŭ și armele, *Siléf* cu pistólele; 382: Să-ți iaŭ pielea după cap, Să-ți fac *silép* la mazdrac.

— SILAH (ar.), arme; bulg. silĭah (selĭaf), serb. silah, alb. silĭah „chimir pentru arme“, mcr. siléhe „șerpar de păstrat cuţite, pistóle“. V. Partea II: silihtar.

simìt m. pezmet móle.

DOC. II, 302 (d. 1791): *simitul* alb, ca și jimbla, la para po dramurĭ 100. AL. T. 136: *simit!* covrigĭ! pe buze să te frigĭ! FIL. 139: *simiţi* cu brânză. GHICA, 71: să cumpere halviță și *simit*.

— SIMIT (ar. semit), petit pain en forme d'anneau: alb. bulg. serb. simit, mcr. simită „covrig“, ngr. σιμήτι, pâte de farine: sp. acemita.

simigiŭ m. cel ce face saŭ vinde simiţĭ, covrigĭ.

DOC. II, 317 (d. 1791): covrigiĭ *simigiilor* ... FOT. III, 285: 300 leĭ de la *simigiĭ* (unul din veniturile Agăĭ). FIL. 29: *simigiĭ* cu tablalele lor sferice puse po cap și cu tripodele de lemn la subţiórĕ

— SIMITGI, qui cuit, vend des biscuits; bulg. simigĭa.

simigerie f. prăvălia simigiuluĭ.

TELEOR, 12: o fată avea zestre o *simigerie* la obor.

sinamechìe n. (și **siminechie**) foile unuĭ arbust din Orient, luate ca purgativ (litt. sena din Meca).

TARIF 1761: *siminechi* oca 44 banĭ. TARIF 1792: *sinamechie* oca 3 banĭ. CONV. XXVI, 459: *siminechie*, *sinamichie*, folia senæ.

— SENAMEKI, séné de Mecque (d. ar. sena „séné“), de unde sp. it. sena, fr. séné.

sinèt n. I. (sensurĭ archaice) 1. act, document.

KOG. 210: trimiţênd *sineturĭ* pentru tóte la capichehaiele, scriindu-le ca să cheltuiască și să stea cu capul, ca să potóle acéstă price; 236: să ia *sinet* de la dînșiĭ de tóte câte a dat în mâna lor. COND. 1802, p. 313: avaeturĭ și cererĭ ce s'aŭ izvorit din noŭ în urma *sinetului* ce s'aŭ făcut la lét 1198, să lipséscă. COND. IPSIL. (d. 1796): judecătoriĭ să citéscă tóte cărţile și *sineturile* acelor ce se judecă.

2. (și **senet**) fig. dovadă, garanţie.

ZIL. Rev. VI, 103: și fu acest ferman *senet* Rumânilor pentru nevinovăţia lor.

II. (sens modern: și **sînet**) chitanţă, poliță.

UR. XI, 355 (d. 1805): să plătéscă tóte datoriile ce vor fi atât cu *sineturĭ* cât și fără *sineturĭ*. AL. T. 1018: a trecut de mult vadéua *sinetului* ... 1251: *sineturile* mele trebue să fie achitate fără nicĭ o scădere; 1433: se vorbesce de un *sinet* al dumitale de 30.000 de galbenĭ; 1740: să vĕ daŭ *sinete*, ca să înșelaţĭ lumea, că aveţĭ stare? FIL. 274: trimit prea osfinţieĭ tale acea piatră, ca să o aibă în păstrare și să am *sinetul* sfinţieĭ tale de primirea eĭ. GHICA, 513: staŭ cu sipeturile pline de amanetură și de *sineturĭ* și nimenĭ nu-mĭ plătesce.

— SENED (ar. appui, soutien), document, pièce au-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

thentique, acte, diplôme; serb. senet, mcr. sinete, ngr. σενέτι. Termin juridic pe cale de a dispare (§ 71).

sîngép m. și n. blană ușóră și caldă de jder.

COND. 1693, p. 415: două blane de spinări de *singépĭ* ce s'aŭ trimis la imbrihorul. KOG. 231: Domnul îmbrăcând pe salahorul cel împĕrătesc și pe Divan-Efendi cu blană de samur și pe Visternicul și Caimacanii cei marĭ cu blană de *singép*, iar pe ceilalțĭ boierĭ cu feregele și cu căftane. TARIF 1761: *singepĭ* blane de spinări marĭ 66 banĭ, *sîngepĭ* blane de pântece marĭ 55 banĭ, *sîngepĭ* tanele de o mie doĭ pol leĭ. UR. XV, 247 (d. 1787): o scurteică de canavaț căptușită cu *singép*. TARIF 1792: *sîngepĭ* ce vin din țara ungurésc̆ă de povară 660 banĭ... *sîngepĭ* negri nelucrațĭ oca 30 banĭ saŭ nelucrațĭ sibiriaticĭ oca 40 banĭ. TARIF 1870: blănĭ de *singépurĭ* negre.

Var. (archaică): **singif**.

COND. 1693, p. 407: un conteș de canavĕț cu nasturĭ de sîrmă, cu găitan de fir, cu *singif* de atlaz.

— SINĞEF (pers. sinğab), écureil de couleur grise, peau de cet animal, fourrure en petit gris; serb. sinğef, ngr. σινζάπι (§ 84).

sîngepiŭ a. de colórea cenușie ca a sîngépuluĭ.

DOC. II. 407 (d. 1792): catifea *singepie* i galbenă.

— SINĞABĬ, gris, de couleur grise.

sinie f. 1. tablă de cositor, împodobită la mijloc cu desenurĭ de florĭ.

CUV. I, 213 (d. 1588): o *sinie* mare. CONV. IX, 277 (f. de z. 1821): o *sinie* mare.

2. în Banat, masă rotundă făcută de lemn în forma uneĭ farfurii, cam de un metru în diametru de mare și cu mijlocul oblu, iar tórtele de asupra maĭ scunde de cum e mijlocul de desubt (Marian, Inmormînt. 390).

— SINI, plateau rond (d. sin „Chine“, primitiv: porțelană chineză); bulg. serb. siniia „mescióră jósă“ (de unde vorba trecu la Bănățenĭ), alb. sini, mcr. sinie, ngr. σινί, tourtière. V. cinie.

sipèt n. coș de papură servind de cufĕr.

MUSTE, 14: dacă aŭ eșit Nemțiĭ din cetate [Némțul], aŭ rĕmas tot ce aŭ fost în cetate lucrurĭ boieresc̆ĭ și negustătoresc̆ĭ, lădĭ, *sipete* și mahle... AR. 81 (d. 1821): le am deschis *sipetele* și giamantanele. AL. T. 391: în códa trăsurii sînt aninate o mulțime de *sipete* și de cutiĭ; 1720: adă *sipetul* cel cu haine. FIL. 128: deschise un mic *sipet* de lemn de chiparos; 142: un *sipet* mare îmbrăcat cu piele de căpriór̆ă albă și legat cu fier alb. GHICA. 266: avea *sipeturĭ* pline cu sineturĭ.

Vorba revine în cântecele oltene.

ȚAPU, 86: Un negustor s'a 'necat C'un *sipet* mare 'ncărcat.

Var. (literare): **sepet** și **sĕpet**.

IST. 1715, p. 95: *sepeturĭ* cu lumînărĭ. DION. 197: treĭ *sĕpeturĭ* de pecetluiturĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— SEPET, panier, corbeille de jonc et d'oseille; alb. serb. sepet, ngr. σεπέτι; ung. szepet.

sipetaș n. lădiță, cuferaș.

FIL. 142: un *sipetaș* mai mic de lemn de nuc cu florĭ de sidef.

sipețel n. sipet mic.

UR. XVI, 277 (d. 1797): *sipețele* micĭ lipscănescĭ... ISP. 144: căpitanul deschise *sipețelele* și află tóte celea.

sîrghiŭ n. tarabă.

MARION, 66: *sîrghiĭ* încărcate cu pastramă.

— SERGI, étalage. Vorba circulă în Muntenia.

sofà f. divan de odihnit.

a. în literatură:

CRON. III, 441 (d. 1822): odaie... având *sofale*... NEGR. I, 78: tînĕra nevastă... lăsată pe o *sofa*. FIL. 24: ședură pe o *sofa* de postav roșu cu ciucurĭ albĭ de Veneția; 30: sala tronului era împodobită cu o *sofa* pentru Prințul și laviță pentru boierĭ. XEN. 66: puse o *sofa* lîngă sobă. GHICA, 9: se așeḑase rĕsturnat pe *sofa*.

b. în cântecele populare:

TEOD. 600: De pe *sofa* se scula, Pe ochĭ bine se spĕla.

— SOFA (ar. soffet), lit de repos, canapé fixe dans les maisons turques; alb. bulg. serb. sofa, ngr. σοφᾶς; de aceiași origină: it. fr. sofa. V. divan.

***sofagiŭ** m. boierinaș care purta grijă de divanurĭ și sofale (Kreuchely ap. Hurmuzachi X, 518).

COND. 1693, p. 352: s'aŭ dat la doĭ *sofagiĭ* nafacaua lor de 7 lunĭ; 426: 40 tal. s'aŭ dat la doĭ *sofagiĭ* grecĭ din simbria lor.

sofrà f. mescióră rotundă cu douĕ picióre laterale, la care mâncaŭ 6—8 persóne șeḑênd împrejur pe divan după moda turcéscă.

CRON. III, 439 (d. 1822): la 11 césurĭ le-aŭ pus masa, *sofra* turcéscă poleită cu aur. PANN, 132 (V. ciorbă).

— SOFRA (ar. süfret „provision de voyage"), sac à provision qui sert aussi de nappe ou de table sur laquelle on sert le repas; bulg. serb. sofra, alb. sufră. mer. sufra, ngr. σοφρᾶς.

sofragiŭ m. I. (și **sufragiŭ**) numit și **Vel-sofragiŭ**, (sens archaïc) titlu identic cu „sofragi-bașa".

COND. 1776, p. 77: *Vel-sofragiŭ* 20 leĭ pe lună. Doc. IV, 517 (d. 1795): 15 leĭ *sufragiul*...

II. (sens modern) îngrijitor de masă și tacâmurĭ, la o casă boierésc㠹.

AL. T. 482: unde să găsesc eŭ talgere, cucónă?.. că nu's *sofragiŭ*. FIL. 104: scóse pe *sofragiŭ* și pe stolnic, sub cuvînt de mâncătorie.

— SOFRAGI, domestique qui dresse la table, maître d'hôtel; bulg. serb. sofrağiia, ngr. σοφραντζής.

***sofragi-bașa** m. stolnicul curțiĭ, boierinaș care în-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

grijia de masa Domnuluĭ, de tacâmurile și de pânzăria eĭ, punênd și ridicând masa (Fot. III, 310).

Doc. I, 289 (d. 1783): *sofragi-başa*... peşchergi-başa...

— SOFRAGY BAŞY, le gardien de la vaisselle, chef des laquais de table Ham.

sofragerie f. (și **sufragerie**) sală de mâncare.

DRĂGH. I, 90: stolniceĭ, slugĭ în trebuința *sofragericeĭ*. AL. T. 1129: am bĕut sus, în *sofragerie*, vin de cel cu spumă. GANE, III, 168: întroduse în *sufragerie*. GHICA, 279: lângă tulpina acelui arbore aşedasem *sofrageria*.

Formă originală ca și ngr. σοφρατζαρία, salle à manger.

soitariŭ m. (și **suitariŭ**), 1. măscăriciul Curțiĭ care însoția pe Domn la alaiurĭ. Vodă avea 4 soitariĭ înaintea luĭ, iar beizadelele 2: eĭ formaŭ elementul comic al paradeĭ, excitând rîsul mulțimiĭ nu numaĭ prin gesturile și bufoneriile lor, ci și prin costumul lor grotesc, purtând căciulĭ marĭ din blană de tigru și códă de vulpe atîrnată, iar în fața căciuliĭ aveaŭ oglinḑĭ (§ 63).

Doc. IV, 518 (d. 1795): *soitariŭ* cu 7 leĭ emiclic. PAPAZ. 53: *soitariiĭ* Curțiĭ domnescĭ făceaŭ la alaiŭ pe caraghioșiĭ, strîmbându-se și rîḑênd în hohote câtre toțĭ privitoriĭ de pe ferestre. NEGR. I, 29: înainte mergeaŭ *suitariiĭ* călărĭ cu nalte căciulĭ flocóse, la care atîrna câte o lungă códă de vulpe, împingênd pe norodul ce se înghesuia. GHICA, 322: oștirea turcéscă aŭ pornit pe la amiaḑĭ, *soitariiĭ* înainte îmbrăcațĭ în haine pestrițe, cu códe de vulpĭ la căciulĭ, jucând chiocecurile, strîmbându-se la lume pe uliță și făcênd fel de fel de caraghiozlîcurĭ. ORĂȘ. II, 118: *soitariiĭ* cu moțurĭ, cu perucĭ în colțurĭ.

2. bufon, paiață.

AL. T. 115: *suitariĭ* de cafinea. ORĂȘ. II, 96: eștĭ cel maĭ nostim dintre *soitariiĭ*. TEOD. 486: Sbieraŭ *soitariĭ*, nu-și țineaŭ gura.

— SOYTARI, arlequin, bouffon; bulg. serb. soitariia.

sòiŭ n. 1. rasă (vorbind în special de caĭ).

GANE III, 11: cal aprig de *soiŭ* moldovenesc. ISP. 365: avênd un cocoș de *soiŭ*, cu mare cheltuială a alergat prin țărĭ de a cumpĕrat și o găină aşijderea de *soiŭ*. AL. 179: Ș'un fugar frumos domnesc, De *soiŭ* bun moldovenesc; 314: Iepele de *soiŭ* bun moldovenesc Cu galbinĭ se cântăresc.

2. ném, viță (despre ómenĭ).

STAM. 471: este avut și de *soiŭ* înalt. AL. T. 684: Graure, fiĭ cu inimă, că fetele 's dĕ *soiŭ*. GANE I, 126: de *soiŭ* țărnesce și cu gărgăunĭ de cocónă în cap.

3. fig. calitate, natură.

AL. T. 580: ce *soiŭ* de om îĭ? XEN. 147: Ș'apoĭ ciocoiul de Anton parcă-ĭ maĭ de *soiŭ*? TEOD. 296: Dar ciocoiul, ca ciocoiul, C'aşa 'ĭ e firea și *soiul*.

4. fel, specie, varietate (și fig.).

AL. T. 58: lumea 'ĭ plină de păpușĭ de tot *soiul*, marĭ și micĭ; 622: spre a curma tot *soiul* de neînțelegerĭ; 781: om petrece iarna

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

în plăcerĭ de tot *soiul;* 1120: ne vom da tot *soiul* de agiutor la tot *soiul* de întîmplărĭ; 1224: mi-am ruinat starea cu tot *soiul* de nebunĭĭ.

— SOY, race, famille, lignée, espèce, sorte (adj. de race, noble); bulg. serb. soĭ „stare, rang“, alb. soĭ „ném, rudenie“, mgr. soĭ „fel, familie“, ngr. σόϊ, race.

Vorbă fórte rĕspândită și cu sensurĭ variate ce coincid în mare parte cu ale sinonimuluĭ maghiar „ném“.

solimàn n. onix (într'un cântec bucovinén).

MARIAN II, 167: Pe cornul tulpanuluĭ Piatra *solimanului*... *Solimanul* de ce-ĭ bun? De primblat sara pe drum.

— SÜLEYMANI, onyx (litt. propre à Salomon).

somòn n. 1. codru de pâine: nu cunóscem vorba de cât din proverbul „nu-ĭ nebun cine mânâncă 7 *somóne,* ci cel ce-i le dă“.

2. fig. gros de cap (cu acest sens numaĭ la Cihac).

— SOMUN, pain entier, pain grossier et noir; bulg. serb. somun, alb. somune.

sòpă f. măciucă scurtă și grósă.

REV. I, 395 (d. 1821): i-aŭ dat câteva *sope* pe spinare. HRIST. (1818): Tot cu *sopa* neghiobesce Vedeaĭ numaĭ că-ĭ lovesce. AL. T. 1332: ce te-aș mĕsura eŭ cu *sopa*, ca'n vremea ienicerilor.

— SOPA, gros bâton; bulg. serb. sopa.

spahiŭ m. călăreț turc: cavaleria otomană era divisată în spahiĭ saŭ călărețĭ propriŭ dișĭ, în silihtarĭ saŭ armașĭ, în lefegiĭ saŭ călărețĭ cu léfă etc.

a. la cronicarĭ:

M. COST. 285: s'aŭ strîns ieniceriĭ cu toțiĭ, plecând spre sine pre *spahiĭ* și aŭ mers la curtea împĕrătéscă; 357: pre Ismail-Aga l-aŭ trimis, carele apoĭ aŭ căḑut Agă *spahiilor*. N. COST. I, 453: întâĭ porniră *spahiiĭ* în câte-va stolurĭ, apoĭ după dînșiĭ mergeaŭ tunurile și gebhanéua; II, 48: aŭ trimis fără de veste vr'o cincĭ sute de *spahiĭ* de l'aŭ ridicat din Iașĭ pe Constantin-Vodă. NEC. 324: acel turc aŭ spus Impĕratuluĭ câtă óste turcéscă este, o sută douĕ ḑecĭ miĭ de ienicerĭ pedestrime și douĕ sute și cincĭ ḑecĭ de miĭ *spahiĭ* călărime. IST. 1715, p. 83: să mérgă din *spahiĭ* și din arnăuțĭ. BĂLC. 90: o rĕscólă a *spahiilor* turbură liniștea capitaleĭ.

b. în cântecele populare (în cele din Oltenia sub formele corupte **pafiu** și **pafir, pasfir, pasfiŭ** și **spafiŭ**).

AL. 131: Turcilor, *spahiilor,* Nu daț vînt săbiilor. TEOD. 539: Turcilor, *spahiilor,* Și voĭ ienicerilor; 608: Patru miĭ *spahiĭ* scotea, Dar Bâcul nicĭ c'așteptа. BUR. 84: Și să impărțéscă lefĭ La lefegiĭ, Caĭ pe la *spahiĭ*. ȚAPU, 71: Mulțumescu-vĕ, Domnilor, Și maĭ marĭ *Pafirilor;* 72: Turcilor, *Pafirilor*...; 80: Turcilor, *Spafiilor*...; 84: Turcilor, *Pasfiilor*...; 85: Turcilor, *Pasfirilor*...

— SIPAHI (pers.), cavalier (d. asp „cheval“); bulg. serb. spahiĭa, ngr. σπαχής; sp. cipayo, fr. cipaye „nom

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

donné dans l'Inde aux indigènes qui servent dans les troupes européennes“ (Devic).

spahiesc a. cum purtaŭ spahiiĭ.

Anon. 352: Mihnea-Vodă cinstia și dăruia némul dorobănțesc cu fringhiĭ (= frenghiĭ) și cu haine scumpe și îmbrăca pre dorobanțĭ tot cu haine *spahiescĭ*.

Stambùl n. numele turcesc al Constantinopoliĭ, numit de popor și Țarigrad (în cântecele populare).

Al. 144: Dacă sorțiĭ te-or purta, Țările de-a vîntura Și'n *Stambul* de a intra; 210: La *Stambul*, în turnul mare, Ce se 'nalță lângă mare, Unde zac fețe domnescĭ Și solĭ marĭ împărătescĭ.

— istanbol (Stambol), Constantinople (d. 'ς τήν Πόλιν: cf. Istankioi d. 'ς τήν Κῶ); bulg. serb. Stambol, pol. Stambul, ung. Sztambul.

stambólă f. chilă de Stambul (într'o baladă mold.).

Al. 116: Descarc la zamból Și 'ncarc la *stambóle*.

Var. (archaică): **stambol-chilă.**

Doc. I, 274 (d. 1783): să se dea din țară [Muntenia] 300,000 *stambol-chile* orz și 80,000 *stambol-chile* făină. Ur. IV, 346 (d. 1812). când se da din pămîntul acesta [Moldova] 100,000 *stambol-chile* de grâŭ cârnâŭ.

— istanbol (kile), kilo de Constantinople; bulg. stamboliĭa „sac de ovĕs“.

sucmàn n. 1. postav gros de lână albă.

Tarif 1761: *sucman* de cot 1 ban prost... *sucmanĭ* cusuțĭ de 14 un leŭ. Ur. IV, 135 (d. 1792): șalvarĭ de *sucman*... un *sucman* mare de 8 coțĭ. Ionescu, Dorohoiŭ, 499: postavul țăranilor noștri este *sucmanul*.

2. ghebă de sucman cu șireturĭ.

Ar. 143: îĭ duceaŭ golĭ și desculțĭ [pe Leșĭ], numaĭ câte un *sucman* rĕŭ asupră-le, și-ĭ daŭ peste hotar. Nec. 293: aŭ îmbrăcat [pe un grec] cu *sucman* negru și l-aŭ trimis de l'aŭ închis la cetate la Némț. Cant. Ier. 299: din rufóse *sucmane* în porfíra priminindu-l. Al. T. 4: cu *sucman*, cu opincĭ, cu ițarĭ; 426: să bălălăescĭ ca într'un *sucman?* Id. Pr. 215: 'șĭ aruncă *sucmanul* pe umere. Isp. 177: săracul, umilit și strîns la piept, de sta să-ĭ crape *sucmanul* cel sdrențuit de pe dînsul. Teod. 334: Foicică de năut, Ungurén cu *sucman* scurt, Nu șéde 'n Moldova mult.

Vorba figuréză în diferite dicĕtorĭ (Zanne III, 388).

Var. (maĭ ales mold.): **suman.**

Al. T. 1546: țĭ-am cumpĕrat *suman*, opincĭ, ciubote. Cr. II, 25: douĕ perechĭ de obiele de *suman* alb; 47: se fac multe gigurĭ de *sumanĭ*. Gane I, 243: îmbrăcat într'un *suman* sdrențeros. Stănc. 213: îșĭ puse popa *sumanul* în spinare. Șeĭ. I, 219: tot îĭ maĭ aprópe cămașa de cât *sumanul*. Al. 202: Pe de asupra-ĭ cu *suman*, Dar pe trup are caftan. Hințescu, 182 (prov.): *sumanul* alb se póte negri, iar cel negru nu se póte albi.

3. haină grósă purtată de țărancele din Ialomița, Vlașca, Buzĕŭ (Dr. Manol. 182).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— SUKMAN, grandes bottes à l'usage des Turkomans; bulg. sukman „fustă, caftan“, rus. sukmanĭ, rut. pol. sukmana, ung. szukmáni „ţundră, zeghe“. Sub raportul sensuluĭ, cf. cele dise la ciórecĭ.

Sumanul este postavul ţărănesc prin excelenţă, ca abaua şi dimia în Muntenia (V. aba).

sumăeş n. suman scurt (şi desmierdător).

BOGD. Pov. 66: nu-l maĭ rĕmăsese de cât un biet *sumăeş*.

sucmănar m. cel ce face saŭ vinde sucmane.

COND. 1776, p. 16: starostele de *sucmănarĭ*.

sugiùc n. 1. un fel de cărnat.

TARIF 1792: limbĭ de vacă i *sugiucurĭ* cântar 40 de banĭ. Doc. II, 310 (d. 1792): ghiudenul saŭ *sugiuc* ce se face aicĭ în Bucuresci. NĂD. 100: ce pâne albă... bine se maĭ lovesce cu *sugiucul* ăsta!

2. un fel de pastă de nucĭ şi zahăr, roşie pe din afară şi albă pe dinăuntru: acadele şi *sugiucurĭ*.

3. nucĭ înşirate pe o sfóră şi acoperite cu must fiert cu făină (Damé s. v.): un fel de magiun de strugurĭ.

— SUĞUK, saucisse, saucisson; alb. bulg. serb. suğuk, ngr. σουτζούκι. Vorba circulă maĭ ales în Muntenia.

sulimàn n. sublimat de mercuriŭ servind ca dres pentru faţă: ţărancele obicĭnuesc albèle cu stubeciŭ şi rumenele (Dr. Crăin. 179).

TARIF 1761: *suliman* oca 44 banĭ. CR. I, 112: piatră vînĕtă, piatra *sulimanuluĭ* saŭ piatra bună pentru făcut alifle de obraz. GHICA, 65: dresul, *sulimanul* şi rumenéla cu care se văpsia. R.-COD. 161: De n'aĭ da cu *suliman*, Nu ţi-ar face pielea un ban...

— SŪLŪMEN (ar. arsenic), nom de deux préparations de mercure, fard (d. sublimatum); bulg. sĭulemen, serb. sulimen, ngr. σουλιμᾶς; sp. soliman „sublimé“. Despre datina sulimenirĭ (§ 83).

sulimenélă f. dres de sulimenit.

CR. I, 112: ghilélă, *sulimenélă*, boia de pĕr...

sulimenesc v. a da cu suliman, a se drege la faţă. Şi forma compusă **însulemenesc** (într'un cântec oltén).

ŢAPU, 17: Iléno Zimzéno, Ia scól', te gătesce, Te *'nsulemenesce*...

sulimenit a. (şi **sulemenit**) 1. dres cu suliman.

PANN, 195: a venit *sulimenită* şi se duce terfelită (ghicitóre despre zăpadă).

2. fig. spoit, superficial.

NEC. 270: Munteniĭ îşĭ arătară obrazĭĭ de făcură pace cu taină, să nu scie Duca-Vodă; numaĭ pace *sulemenită*.

Sultàn m. I. titlu dat Impĕratuluĭ Turcilor (litt. stăpânire), la cronicarĭ obicĭnuit înlocuit cu „Impĕrăţie“. 1. cu acest sens vorba revine adesea în cântecele pop.

AL. 105: Nepóta *Sultanului*. Copiliţa Hanuluĭ; 107: iar *Sultanul*,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

stând pe cal, Sub un verde cort de şal. TEOD. 671: Tudorel spunea, Vezirul semna, *Sultanul* scria Şi firman îi da. R.-COD. 301: Cam pe stégurĭ pe şirégurĭ, Pe *Sultanĭ* pe căpitanĭ.

2. titlu analog dat fratelui Hanului Tătarilor (la vechiĭ cronicarĭ).

M. COST. 250: aŭ orînduit pre Cazi-Gherei *Sultan* Hanul tătăresc; 303: Hanul pre Tătarĭ aŭ lăsat pre doĭ *Sultanĭ*, fraţĭ aĭ seĭ, să vie cu dinşiĭ. N. COST. 40: s'a sculat un *Sultan* din Bugiag şi aŭ mers prin ţară de aŭ intrat în ţara ungurească. CĂPIT. 294: fiind hulit totdeauna de *Sultanĭ* carĭ sînt Domniĭ Tătarilor. VĂC. 287: acestea fură de 'ndestul, că să facă pe toţĭ mîrzaliĭ şi *Sultanĭĭ* să primească pe Şahin-Gherei de Han. COND. 1693, p. 74: 155 tal. s'aŭ trimis la 2 *Sultanĭ* de la Bugiac dar; 215: 155 tal. s'aŭ dat *Sultanului* de la Stambul dar. DION. 165: aŭ rămas Crîmul, adecă ţara tătărească, jumătate supt stăpânirea Muscalilor, iară altă jumătate după pace o aŭ răscumpărat dela *Sultan* tătăresc, cu multe milióne de ruble.

II. (ca adj.) de cea maĭ bună calitate, vorbind de stofe (V. sultaniŭ).

TARIF 1761: zof *sultan* bucata 95 banĭ.

— SŬLTAN (ar. pouvoir), prince, souverain, seigneur; bulg. sultan, ngr. σουλτάνος, rus. sultanŭ (şi „surguciŭ"), pol. sultan „îmbrăcăminte femeiască"; sp. soldan, it. soldano, fr. sultan. V. Partea II: sultan-valide.

Sultană f. domniţă, soţie saŭ fiică de Sultan.

KOG. 224: fiind om mare, ţiind şi *Sultană*; 239: o régea de la o *Sultană*. BUR. 209: Turcilor, Agalelor, Sultanĭ şi *Sultanelor*.

sultănesc a. ce ţine de Sultan.

N. COST. 94: întru a nóstră *sultănéscă* prea înălţată Curte.

sultănică f. un fel de horă în Muntenia (Jip. 51).

sultaniŭ m. pl. varietate de struguri cu bóbe marĭ, litt. strugurĭ domnescĭ (Baronzi, 94).

— SŬLTANI, royal, impérial; fig. excellent, de premier choix. V. Partea II: sultanin.

surdùc n cóstă rîpósă, dél (în munţiĭ Suceviĭ).

ŞEĐ. I, 46: Mĕ usuc ca frunza 'n nuc, Ca iarba de pe *surduc*; III, 160: Aibă casa cucului Şi cărarea lupului, Pe vîrful *surducului*.

— SURDUK, défilé de montagne; serb. surduk „uriaş de munte".

surghiùn n. şi adv. (Mold. **surgun**) I. (subst.) 1. exil.

M. COST. 11: pre acel dascăl Ovidius l'aŭ făcut, cum dic Turcii, *surgun*, de l'aŭ gonit din Rîm tocmaĭ la Cetatea-Albă. AL. T. 1407: poronca de arestuire şi de *surgun* a luĭ Radu. GHICA, 296: când s'a întors din *surghiun* din ţara turcéscă. CAL. 1877, p. 33: împĕratul se îndură să le dăruiască ţilele, dar să le trimiţă într'un *surghiun* depărtat.

2. fig. părăsire, năpustire.

CR. II, 123: ghemuiţi în căruţa luĭ Moş Luca ne duceam *surgun*, draculuĭ pomană. MARIAN II, 210: Da eŭ dobel oiŭ da *surgun*

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Şi m'oiŭ duce 'n cel cordun. Sev. 154: Să iasă rĕvaşul bun, Să dăm la baba *surgun*.

II. (adv.) exilat, expatriat.

Căpit. 218: l-aŭ mazilit Turcii [pe Petru-Vodă] şi l-aŭ trimis *surghiun* la Halep. Dion. 203: l-aŭ făcut *surghiun*, de aŭ pătimit Moruz multă vreme; 232: l-aŭ pus pe Măria sa la oprélă în cetatea Graţiu, adecă *surghiun*. Nec. 277: aŭ trimis Vezirul de aŭ luat pe Duca-Vodă de pe drum, de l-aŭ făcut *surgun*. Zil. 94: ardică pe Filipescu cu tótă casa luĭ *surghiun* la Rosia. Ghica, V: să l trimită *surghiun* la Eski-Zagra: 11: Clucerul era pornit *surghiun* la Snagov cu cămaşa pecetluită pe el şi a rĕmas acolo până la venirea Muscalilor.

— sürgün, exilé, banni; bulg. sĭurghĭun, serb. surgun, alb. surghĭun, ngr. σουργούνι.

surghiunesc v. (Mold. **surgunesc**) a exila, a proscrie.

Dion. 168: aŭ *surghiunit* pre toţi boierii cei marĭ din Bucureşcĭ şi pre cei din Craiova în ţara turcéscă. Băl. 114: strigările poporuluĭ făcură pe Sultanul a-l mazili [pe Mihnea II] şi a-l *surghiuni* la Tripolis. Od. I, 158: Pĕtru Şchiopul fuse pus în lanţurĭ şi trimis *surghiun* la cetatea Conia din Anadol. Fil. 34: poruncesce maĭ bine să-mĭ taie capul saŭ *surghiunesce-mĕ* ca pe atâţi alţi boierĭ pământenĭ aĭ ţărĭĭ; 129: Al. T. 1339: téma de-a fi *surguniţi* pe la mânăstirĭ! Xen. 15: nu am de gând să-l *surgunesc* la schit.

Formaţiune proprie corespunzând serb. surgunisati, alb. surghĭunis şi ngr. σουργουνεύω.

surghiunie f. (Mold. **surgunie**) exil, proscripţiune.

Nec. 186: s'aŭ tîmplat de aŭ murit feciorul Raduluĭ-Vodă în *surgunie*; 205: aŭ scos şi pre Şerban din *surgunie* de la Crit: 256: atunce şi Lascarachi Ruset încă aŭ eşit din *surgunie* de la Rodos. Kog. 211: Grigorie-Vodă Ghica după ce aŭ şedut şépte anĭ mazil şi în *surgunie* la Bocceda, care îĭ ḑic Tenedos, iară l'aŭ miluit Impĕrăţia cu Domnia Moldoveĭ. Văc. 298: defăima pe Mavroghene pentru *surgunia* nóstră. Cond. Caragea, p. 462: când se va pedepsi unul din tovarăşĭ cu ocna, cu puşcăria saŭ cu *surghiunia*. Cal. 1877, p. 40: este osîndită a trăi aicĭ în *surghiunie*.

Formă originală şi paralelă cu „surghiunlîc".

surghiunire f. proscripţiune.

Dum. 34: pentru *surghiunirea* luĭ din pământul Moreeĭ.

surghiunit a. şi m. (şi **surgunit**) proscris.

Dum. 15: aduse şi pre *surgunitul* Crîmgherei ot Rodos...

surghiunlîc n. (şi **surgunlîc**) exil.

Kog. 203: l-aŭ făcut pe Grigorie-Vodă surgun la Bocceda, la care *surgunlîc* aŭ şedut doĭ anĭ; 218: era la *surgunlîc* la Mitilin.

— sürgünlük, exil, bannissement; serb. surgunluk.

surgùciŭ n. I. (sensurĭ archaice) 1. la Turcĭ: créstă din pene preţióse cu pietre scumpe: ca un insigniŭ regesc, îl purtaŭ în turban Sultanul şi Paşiĭ din Egipt, Bagdat şi Buda (Cant. Ist. ot. 474).

Ist. 1715, p. 137: aŭ adus caftan şi *surguciŭ* de izbîndă.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. la Românĭ: peniș înalt, împodobit cu diamante, la calpacul Domnuluĭ.

Nec. 248: Domnul, ca un mire împodobit și cu *surguciŭ* în cap și cu mare alaiŭ, aŭ mers la gazda miresei de aŭ luat'o. Căpit. 234: viind soliĭ luĭ Mihaĭ-Vodă cu sabie, cu buzdugan, cu *surguciŭ* și cu caĭ, tóte de mult preț. Anon. 369: Radul-Vodă fără nicĭ o sfială începu a încărca țara cu datoriile, luând scule scumpe împĕrătescĭ și *surguciurĭ* câte de 40,000 de talerĭ. Bălc. 273: un *surguciŭ* lucrat cu mare măestrie, împodobit cu briliante, rubine și mărgăritare. Negr. I, 145: șlicul de samur pus cam într'o parte era împodobit cu un *surguciŭ* alb. Od. I, 134: cu *surguciurĭ* de briliant.

II. (sens modern) plantă numită și „pintenaș“ *(Delphinium Ajacis)*.

— sorguc, panache, aigrette ornée de diamants qui surmonte le bonnet du Sultan; touffe de plumes, de fleurs et de pierres précieuses, qui ornait autref. la coiffure des dames turques: serb. sorguč, mcr. serguce, ngr. σεργούζι: aigrette, panache (§ 80).

sùrlă f. fluer militar cu sunet ascuțit: „a ḑice surlele, a ḑice din surle, a da în surle“, a cânta musica militară (la ocasiunĭ maĭ ales vesele).

N. Cost. 50: cu *surle* și cu dóbe, încă și cu trîmbicerĭ leșescĭ. Nec. 228: ḑiceaŭ *surlele* și trîmbițele și băteaŭ dobele; 253: nu dederă nicĭ puscele, nicĭ ḑiseră *surlele*. Dion. 188: Pașiĭ îĭ ḑicea *surlele* și-ĭ bătea tobele din afară de cetate. Negr. I, 151: începură a ḑice din *surle* și bucatele se aduseră pe masă. Cane III, 11: atunci *surlele*, trîmbițele și darabanele îĭ făcură cinstea cea din urmă. Od. I, 72: începură a suna din tobe, din pauce, din trîmbițe și din *surle*. Isp. 2: iar slujitoriĭ deteră în timpine și în *surle;* 51: eșise întru întîmpinarea luĭ cu buciume, cu tobe și cu *surle*.

— surna (zurna), espèce de flûte d'un son aigu et criard; cum. surna „buccina“; serb. bulg. surla și zurla (zurna), ceh. surma, alb. surna, mcr. zurna, ngr. ζουρνάς și σούρλα. Forma derivată „surmaciŭ (=surnaciŭ)“ conservă încă nasala primitivă.

surlar m. cel ce cântă din surlă.

Cond. 1693, p. 644: casele *surlarilor*. Anon. 95: *surlarĭ*, trîmbițașĭ domnescĭ și turcescĭ...

surlaș m. sens identic cu „surlar“.

Delavr. 100: buciumașiĭ, fluerariĭ și *surlașiĭ* rĕsunaŭ alaiŭ mare.

surloiŭ n. fluer mare, fiind vorbă numaĭ de fluerul piciorului (când se rostesce și **țurloiŭ**).

***surmaciŭ** m. (și **sîrmaciŭ**) trîmbițaș.

Cond. 1776, p. 9: un *surmaciŭ* și un flueraș. Gheorg. 323: trîmbițașiĭ domnescĭ și *sîrmaciul* povodnicilor, rĕsunând în trîmbiță și în surlă. Doc. I, 548 (d. 1784): vel căpitan de cazacĭ cu stégul i *sîrmaciul* și toboșul seŭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Formaţiune analogică ca bulg. zurnağiĭa, corespunzînd turc. ZURNAZEN (= trampetaşi).

surugiŭ m. poştalion.

BELD. 342: Pentru că-i stătuse caiĭ, pe *surugiŭ* aŭ tăiat. FOT. III, 322: *surugiiĭ* să fie neînsuraţi şi nesupuşi la dare. STAM. 302: se auḑiră pocnete de biciŭ şi clopoţeĭ şi chiote de *surugiŭ*. AL. T. 12: s'aduceĭ vr'o patru *surugiĭ* de la poştă. OD. I, 161: doĭ *surugiĭ*, flăcăiandri cu mintene numaĭ găitane. GHICA, 240: intră în curte opt caĭ cu doĭ *surugiĭ*. VULP. 44: Ilie, Ilie, *Surugiu* Ilie... MARIAN I, 33: *Surugiul* că asculta, lute 'n grajd că se băga...

Vorba figuréză în proverbul muntén (Pann II, 117): şi pentru calul şchiop se găsesce *surugiŭ*.

— SÜRÜĞI, postillon (d. sürmek „avancer"): serb. surugiĭa, ngr. σουρουτζής.

surugiesc a. de surugiŭ: fig. ordinar.

AL. T. 391: chiote şi pocnete *surugieşcĭ*.

surugiesce adv. ca surugiĭ.

AL. T. 51: chiuie *surugiesce* şi pocnesce din harapnic.

susan n. 1. (şi **susam**) plantă oleiósă, originară din Orient, cu ale cării seminţe se presară covrigiĭ *(Seseli)*.

IST. 1715, p. 30: se face bumbac mult şi *susam* peste tótă Rumele. TARIF 1792: *susanul* cântar 12 banĭ.

2. prăjitură lunguiaţă din zahăr saŭ miere, sare de lâmâĭe, nucĭ şi susan.

— SUSAM (ar. sesem), sésame; alb. bulg. serb. susam, ngr. σουσάμι; din aceiaşĭ vorbă arabă: gr. σήσαμον, lat. sesamum (de unde formele europene).

Ş

Şahmarà f. (şi **şahmarand**) stofă suflată cu aur şi cu argint, litt. dorul regeluĭ (Cant. Ist. ot. 426).

REV. I, 339 (f. de z. 1669): un tîmbar de *şahmara* verde cu patcea de sobol, o sucnă de *şahmara* alb, un otghiał de *şahmara* alb cu prostir de Ţarigrad. NEC. 225: Dumitraşco-Vodă o purta [pe fata rachieriţeĭ] cu sălbĭ de galbenĭ şi cu haine de *şahmarand* şi cu şlic de sobol şi cu multe odóre împodobită.

Vorba s'a păstrat (sub forma **şămurè**) într'un cântec.

CAN. 237: Cu meşinĭ, cu cojocel, Cu antereŭ de *şămurè*.

— ŞAH MERAM, brocart (d. şah „roi" şi meram „désir"). Despre stofele orientale (§ 86).

şăiàc n. varietate de aba, postav fabricat de maicĭ din lâna ţigăilor roşiĭ, care se pórtă maĭ ales de călugărĭ: şăiacul póte fi negru, sur saŭ cafeniŭ.

GANE III, 40: haine croite din acelaş soiŭ de *şăiac* mânăstiresc.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Var. (mold.): **şeiac** şi **şiiac**.

CR. I, 110: cum scii, sfinţia ta, mai mult cu *şeiacul* ne hrănim. S. NĂD. 14: cu straie de *şiiac* călugăresc. BOGD. Pov. 247: hainele preoteseĭ cele de *şiiac* cafeniŭ.

— ŞAYAK, étoffe d'un tissu leger et croisé, espèce de serge Barb.; bulg. serb. şaĭak (tozluţi, čakşire, dolama); mer. şiiac „aba şi manta de aba (§ 100).

şàică f. (şi **şeică**) şalupă turcéscă, luntre de transport pe Dunăre şi pe marea Négră.

GREC. 206: unde dar Domnul pre Dunăre mergênd, *şăicele* ce era cu zaheréua împĕrătéscă încă din jos venia. COND. 1776, p. 67: tótă *şaica* mare ce se pogóră pe Siret încărcată. AX. 160: nu sosise *şeicele* cu zaheréua ce le trăgeaŭ pe Prut în sus. NEC. 235: Şerban-Vodă făcuse gătire mare de oştĭ în Ţara muntenéscă şi făcuse câte-va vase, *şeice*, la Argeş cu zaheré, de staŭ gata să se scobóre pe Dunăre; 251: când aŭ şedut Impĕratul în *şeică* să trécă Dunărea, i-aŭ pus şi Brancovanului-Vodă caftan în spate, de s'aŭ întors înapoĭ în Bucurescĭ iarăşi Domn. DION. 175: acolo sosesc *şeicele* şi luntrele cele marĭ ce vin pe Dunăre de la Viena şi de la Peşta cu mărfurĭ; 219: aŭ oprit drumul Dunării şi multe *şeicĭ* de mărfurĭ aŭ luat. CD. I, 141: înaltele catarturĭ ale *şăicilor* ce se vedeaŭ albind în depărtare. GHICA, 302: s'a pus într'o *şaică* să trécă la Nicopoli.

Vorba revine adesea în cântecele populare.

VULP. 17: Bate vîntul sălcile, Trece óstea cu *şaicele*. TEOD. 309: Să pornesc şi *şaica* mea, Tocma colo'n Cladova. BUR. 208: Turciĭ *şaica* o umplea, Cu cărbunĭ o 'ndesia.

— ŞAYKA, sorte de barque, saïque; bulg. serb. şaĭka, ung. sajka, ngr. σαΐκα. Despre vase marine (§ 95).

şăicar m. (şi **şeicar**) conducĕtor de şaică.

DOC. IV, 100 (d. 1793): să rĕmâie *şeicarĭ* cu pecetluiturĭ domnescĭ.

şăiculiţă f. şaică mică (saŭ desmierdător).

BUR. 208: P'acea lungă Dunăriţă Merge, mergo o *şăiculiţă*.

şal n. I. (sens archaic) stofă de lână fină.

TARIF 1761: *şal*, 200 banĭ bucata. TARIF 1792: *şal* Magripia alb cu lustrurĭ... CRON. III, 440 (d. 1822): ciacşirĭ de *şal*. FIL. 90: reţele şi horbote din Lipsca, fesurĭ de Ţarigrad, *şalurĭ* de Iran.

Cu acest sens şi în poesia populară.

AL. 107: Dar Sultanul stând pe cal, Sub un verde cort de *şal*; 203: In camară 'ntunecată, Tot cu *şalurĭ* îmbrăcată.

II. (sensurĭ moderne) 1. şal de încins, de îmbrobodit.

NEGR. I, 16: coconaşul era încins cu un *şal* roş cu florĭ. GANE, 239: având un *şal* lat turcesc. FIL. 13: cauc de *şal*; 15: încins peste mijloc cu un *şal* de Ţarigrad. GHICA, 520: tată-meŭ se légă în grabă cu *şalul* la cap; 501: se încingeaŭ la brîŭ cu *şal* de Indiĭ.

2. şal saŭ boccea de înfăşurat.

TARIF 1792: *şalurĭ* de Misir. BELD. 355: tabachere în brilianturĭ şi *şalurĭ* de mare preţ. GHICA, REV. N. II, 175: cocónele cu *şal* pe spate.

— ŞAL (pers.), toute étoffe de laine, de drap ou de camelot; châle de Cashmire; serb. şal; sp. chal, fr. châle.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

şalgiŭ m. cel ce drege şi spală şaluri. Vorbă puţin răspândită (profesiunea însăşi aprópe dispărută).

şalĭŭ m. un fel de pesce *(Perca lucioperca)*, numit şi „suduc“ (Baronzi, 94).

Can. 24: Frunză verde ş'un *şaliŭ*, Oltule, pe malul tĕŭ, Cresce iarbă şi dudăŭ.

— şaly, crochet-perche.

şalliaş m. diminutiv desmierdător (în cântece oltene).

Ţapu, 105: Numaĭ cegă şi păstrugă, Galbenă de caracudă, *Şalliaş*, pesce d'ăl gras.

şalvàrĭ pl. 1. nădragĭ largĭ turceşcĭ, din postav saŭ lână, aşa cum pórtă Turcii şi cum purtaŭ înainte boierii noştri.

Tarif 1792: *şalvarĭ* de postav de ţară ce merg la ţara turcéscă saŭ la Moldova. Al. T. 81: Cât îĭ şede de frumos Cu *şalvarĭ* de merinos. Delavr. 205: cu *şalvarĭ* roşiĭ şi creţi.

Vorba revine în cântecele populare.

Al. 105: Cu saia îmbăirată, Cu *şalvarĭ* de ciorcă lată. Teod. 640: Cu *şalvarĭ* de ciocârlat, Cum se pórtă la 'mpĕrat. Bur. 174: Cu *şalvarĭ* de lipiscat, Cincĭ galbenĭ cotul a dat. Ţapu, 4: Sus la munte cu iţarĭ, Jos la baltă cu *şalvarĭ*.

2. nădragĭ ţărăneşcĭ largĭ maĭ ales în partea de sus şi a turuluĭ (în jud. Vlaşca, Ialomiţa şi Brăila), numiţĭ şi „dulvurĭ“.

— şalvar (pers. caleçons), pantalon large et flottant; bulg. serb. şalvare, alb. şarvar, rus. rut. şaravary, mer. şirvăr „nădragĭ scurţĭ la meseriaşĭ“, ngr. σαλβάρι şi σαραβάρα: ung. salavár (de unde în Ardél *şolovarĭ* „izmene“). Despre hainele boiereşcĭ şi ţărăneşcĭ (§ 79 şi 100).

şălvăreĭ pl. (şi **şelvăreĭ**) şalvarĭ scurţĭ (saŭ desmierdător).

Şeĭ. III, 214: Birnivicĭu sĕ rupea, *Şălvăreĭĭ* se lăsa... Teod. 614: Avea nisce *şelvăreĭ*, De umbla vara cu eĭ.

şalvaragiŭ m. 1. croitor saŭ vînzĕtor de şalvarĭ şi de alte haine vechĭ: şalvaragiiĭ formaŭ înainte o corporaţiune deosebită de a croitorilor propriŭ-dişĭ.

Doc. II, 288 (d. 1792): între alte rufeturĭ trebuincióse obştiĭ fiind *şalvaragiiĭ* rufet vechiŭ; 290: lucrul ce-l vînd gata *şalvaragiiĭ* din prăvălie cum şalvarĭ, dulămĭ, mintene, giubele... IV, 283 (d. 1793): postav de ţară ce lucréză rufetul *şalvaragiilor*.

2. (ironic) cel ce pórtă şalvarĭ, Turc.

Jip. 139: luarăm prinşi câteva miĭ de *şalvagiĭ*.

Formaţiune analogică (§ 23).

şalvaragie f. meseria şalvaragiuluĭ.

Doc. X, 885 (d. 1813): cojocăria i *şalvaragia* şi căvăfla.

şàmă f. damască (într'un farmec din Bucovina).

Columna 1882, p. 339: în briŭ de *şamă* m'am încins.

— şam (ar.), Damas; bulg. şamiĭa „damască“ (şi

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

alșamiĭa „testemel roșu"), mcr. șamie „batistă"; sp. xame „un fel de stofă".

șamalageà f. alagea de Șam, varietate scumpă de alagea de Damasc (oraș numit turcesce Șam).

DION. 224: alagéua próstă 12 leĭ, *șamalagéua* 25 leĭ și 30 leĭ bucata. UR. XV, 247 (d. 1787): o roche de *șamalage*. FIL. 75: anteriŭ de *șamalagea* morico.

— ȘAM ALAĞASI, étoffe de soie rayée fabriquée à Damas; serb. șamalaġa „damasceă". V. alagea și Șam.

șandramà f. 1. strășina uneĭ case.

HRIST. (1818): Câte unul atîrnat, De vr'o *șandrama* legat.

2. șopron. magherniță.

GHICA, 31: la fie-care pórtă era câte o *șandrama*, un fel de gheretă, în care se adăpostia câte un servitor.

3. baracă, casă ruinată.

DOC. IV, 414 (d. 1794): *șandramalele* din lăuntrul tîrgului.

4. fig. căḑĕtură de om.

ORĂȘ. III, 22: căḑĕturĭ neputincióse, învelite *șandramale*.

— SONDURMA, auvent, hangar, appentis (d. sondurmak „allonger"): alb. sondurma.

șart n. 1. (sensurĭ archaice) 1. condițiune sau articol (de tractat), pont.

COND. 1802, p. 308: prea înaltă poruncă ce s'aŭ dat mai nainte coprinḑétóre de nizamul Țărĭĭ românescĭ și a multor *șarturĭ*; 310: tóte cele ce s'aŭ ḑis *șarturĭ* fără de greșélă de a se păzi, se va face mare osîrdie.

2. condițiune în genere, tocmélă.

AR 15 (d. 1821): o mie cincĭ sute de leĭ să se trimiță la Ierusalim, la biserica sfîntă, tot cu așa *șart*, ca să arḑă o candelă în véc.

II. (sens modern) rînduială, ordine.

AL. T. 911: iată-mĕ's cu tot *șartul* boieresc!.. m'o îmbrăcat giupănu Herșcu chiar de modă ca la Eși. GHICA, 321: tata călare cu Hagi-Grigorie Manafu pe lîngă cal, cu mâna pe harșa, după *șart*, pornesce la curte.

Fórte des cu acest sens în basmele muntene (și fig.).

ISP. 148: aiclĭ tóte sînt cu *șartul* lor, de aceea trebue să sciĭ să-țĭ facĭ și tu un căpĕtâiŭ; 287: cotoșmanul îĭ spune pe *șart* tóte și-l făcea să pricépă, că aiclĭ pe pămînt tóte sînt cu rînduiala lor; 354: tóte lucrurile în acéstă casă eraŭ cu *șart*, nimic nu lipsia; 399: cum rĕmâne cu haina miresei? Dacă n'o face-o după *șartul* eĭ, logodnica nu o primesce. CAL. 1877, p. 1: nu lăsa să trécă nepedepsită cârtirea lor împotriva *șartuluĭ* dumneḑeesc; 1882, p. 19: logodna se săvîrșĭ cu tot *șartul* eĭ; p. 34: să-șĭ mésóre vorbele și faptele cu *șart* și chibzuință; 1883, p. 37: a așeḑa tóte la loc cu *șart* și orînduială; 1895, p 31; e băiat cuminte și cu *șart*.

— ȘART (ar.), condition, convention, stipulation, traité; article de traité, charte: serb. alb. șart.

șașiŭ a. chiorîș (vorba circulă în Muntenia).

TELEOR, 12: fetele sbanghiĭ saŭ fetele *șașiĭ* saŭ fetele basaóche.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

[illegible]ÓN, 15: Todose e *şaşiŭ* .. CAL. 1882, p. 28: la nevoie m'aş face şi *[illegible]şiŭ* şi şchiop şi chiar cocoşat.

— ŞAŞY, louche; serb. şašav (§ 106).

şatrànge pl. 1. jocul în şah.

FIL. 144: table pentru jocul de *şatrange* şi pentru ţintar.

2. cadrilat (cf. şatranglĭu komaş „étoffe quadrillée").

DOC. II, 405 (d. 1790): patru coţi atlaz în *şatrange*. OD. I, 133: un lat brîŭ saŭ omofor, semĕnat cu matostaturĭ în *şatrange*.

Var.: **şantrace** şi (grecizată) **sandrace**.

DOC. II, 403 (d. 1790): o blană de *sandrace* de la o giubea femeiască, IV, 277 (d. 1794): blană întrégă în *şantrace*.

— SANTRAĞ, ŞATRANĞ (pers.) le jeu d'echecs; carré (d. sanscr. čaturanga „cu o sută de colorĭ"); ngr. σαντράτζι; sp. ajedrez. Numele occidental al joculuĭ, *şah*, e asemenea de origină persană: port. escaques, fr. échecs, it. scacchi (d. eşşah „regele!").

şeitàn (şi **şoitan**) m. numele necuratuluĭ (într'un descântec de apucat din jud. Vâlcea).

MAT. FOLKL. 1602: Şi a vĕḑut pe *Şoitan* viind în fugă mare, Din copite scânteĭ dând, Din gură hopaie lăsând.

— ŞEYTAN (ar.), diable, démon (din ebr. satan „protivnic"); rut. şaĭtan, alb. şeĭtan.

şeitănică m. fam. (şi ironic) Satana.

şerbèt n. 1. bĕutură rĕcoritóre din zahăr, apă de trandafir şi miros de odagaciŭ.

CANT. Ier. 23: *şerbet*, bĕutură de doftorie şi tot ce se bea. ID. Mold. 54: principi de nova dignitate congratulatur ei potionem caffée et *serbet* (quae e sacharo aqua diluto conficitur) offert. AX. 124: aducênd cafè şi *şerbet* de sus, s'aŭ dus de acolo cu atâta. KOG. 242: i-aŭ adus cafè, dulceţi, *şerbet* şi fumătóre. TARIF 1761: *şerbet* de 14 ocă 1 leŭ. FIL. 29: vînḑĕtoriĭ de *şerbet* din Fanar.

2. dulcéţă îngroşată ca o alifie, sinonim cu „peltea".

CRON. III, 444 (1882): i-aŭ poftit să şéḑă, le-aŭ dat dulceţi, rodozahar şi *şerbet* de trandafir şi apă. AL. T. 1088: ce dulceţi sînt aceste? *şerbet* de nufăr. GHICA, 295: rodozahar, *şerbeturĭ* de trandafir şi de vişine.

Var. (arhaică): **cerbet**.

NEC. 264: îĭ cinsti Paşa cu cafè şi cu *cerbet*, după cum este cinstea turcéscă.

— ŞERBET (ar. boisson), boisson sucrée et aromatisée, limonade (d. şariba „boire"); bulg. serb. şerbet, ngr. σορμπέτι; it. sorbetto, fr. sorbet; de aceiaşĭ origină: it. sciroppo şi siroppo, sp. xarope, fr. syrop. V. ciorbă.

şerbetelniţă f. vas de fiert şerbetul (§ 23).

TELEOR, 333: samovarele şi *şerbetelniţele* ferbeaŭ pe cărbunĭ clocotind şi scoţênd aburĭ, carĭ aduceaŭ orĭ-cuĭ pofta de ciaiŭ saŭ de cafea.

şerbegiŭ m. (şi **şerbeciŭ**) 1. (sens archaic) saŭ **Velşerbegiŭ**, titlu identic cu „şerbegi-başa".

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Cond. 1776, p. 77: Vel-*şerbeciŭ* 20 leĭ pe lună.

II. (sens modern) cel ce prepară saŭ vinde şerbet.

— şerbetğy, marchand de sorbets, (autref.) titre d'un officier de bouche chargé de la confiserie.

***şerbegi-başa** m. slujbaşul Curţiĭ care prepară şerbet şi purta grijă de dulceţurĭ (Sulzer III, 168).

Fot. III, 210: *şerbegi-başa* 20 leĭ pe lună.

— şerbetğy başy, chef des préparateurs du sorbet.

şibòiŭ m. un fel de micşunea (Glos. 536).

— şeboy (pers. şeb-buy litt. mirésma nopţiĭ), giroflée (d. şeb „nuit" şi buy „arome"); bulg. şiboĭ, serb. şeboĭ.

şirèt n. şnur saŭ panglică lătăréţă.

Doc. II, 404 (d. 1790): o păióră négră cu *şireturĭ*. Tarif 1792: *şireturĭ* de fir dramul 1 ban. Negr. I, 298: o jiletcă roşie cu *şireturĭ* de fir. Al. T. 282: desnódă *şireturile* de la botină; 396: mĭ-o plesnit *şireturile* de la rochie.

Var. (arhaică): **şeret**.

Cond. 1693, p. 703: un raft pus pe curea, altul pe *şeret*.

— şiret, galon, ruban; bulg. serb. şirit, ngr. σειρίτι.

şiritenie f. şir de întîmplărĭ (într'o povestire).

Fil. 259: să vedĭ, cocóne, cum merge *şiritenia*. Isp. 36: începu să le povestéscă *şiritenia* celor ce se întîmplase; 77: Fĕt-frumos îĭ spuse drept tótă *şiritenia* cu merele, cu pasĕrea; 78: spuse fie-care *şiritenia* istorieĭ sale.

In privinţa sensuluĭ: cf. „firul povestiĭ".

şirèt a. şi m. fin şi isteţ, sinonim cu „telpiz".

Gane I, 128: marĭ *şirete* maĭ sînt femeile; II, 240: avea faţa *şirétă*. Xen. 21: guraliv, cârcotaş, *şiret*... Fil. 226: un *şiret* de n'are pereche. Marion. 99: cea maĭ mică din fete, maĭ *şirétă*.

— şirret (ar. malice), malin, chicaneur; serb. siret (şeret), ngr. σιρέτης.

şiretenie f. fineţă.

Gane III, 202: îţĭ venia să credĭ, că e vr'o *şiretenie* la mijloc.

şiretlìc n. apucătură şirétă, vicleşug.

Gane II, 19: învaţă-l un *şiretlic*, cum să ne prindă. Fil. 230: să nu se bage de sémă *şiretlicul* meŭ. Isp. 225: o întórse însă la *şiretlic*. Stânc. 112: e un *şiretlic* la mijloc; 207: cum făcu, cum drese, maĭ cu *şiretlic*.

Var. (arhaică): **şeretlìc**.

Kog. 209: l-aŭ pus la cale, ca să facă *şeretlic*, dicênd că eĭ îl vor ajuta la tóte.

— şirretlik, chicane, tracasserie: serb. şeretluk.

şirìc n. mĕsură la negoţul cu plute (în Muntenia).

Tarif 1870: o sută *şiricurĭ* câte 25 la plută 3 leĭ.

— syryk, perche, pique.

şiş n. baston cu stilet (în Muntenia).

Carag. 30: mitocanul scosese *şişul* de la baston.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— șiș (pers.), épée mince et pointue, glaive; bulg. serb. șiș „frigare“.

șișaneà f. 1. pușcă ghintuită, maĭ ales arnăuțéscă.

Beld. 349: amîndoĭ cu *șișanele*, grecĭ, dar bine îmbrăcațĭ; 400: *șișanéua* ia în mână, pune la ochĭ, îĭ dă foc. Ghica, 264: treĭ patru *șișanele* totdeauna încărcate până la gură.

Var.: **șișinea**, **șișhanea** și **șușanea**.

Dion. 177: o sémă de óste, Turcĭ și maĭ mulțĭ Arnăuțĭ ce era, se așeḑase în meterezurĭ și da de acolo cu *șișinélele* bărbătesce în Nemțĭ; 218: da și eĭ cu tunurile și cu *șișinele*. Dum. 44: Turcĭĭ cu cele *șișhanele* descior pișca pĕ Rușĭ. Fil. 294: un arnăut armat cu o *șișinea* boșnegéscă. Al. T. 1144: ținea cu mâna dréptă și *șușanéua* cea de-o prăjină. Gane I, 203: o *șușanè* lungă pe care Turcul o rezema pe crăcană; II, 95: toțĭ alergaŭ cu *șușanelele* pe la metereze.

Vorba revine în cântecele populare.

Al. 89: De 'ncărca o *șușanea* Și 'n Codrén o sloboḑia.

2. fig. (și ironic) sceptru.

Al. T. 1440: Aga Némuș aŭ prins la mână *șușanéua* dreptățiĭ.

— șeșane (pers. șeș-hane), fusil rayé, carabine, à tube sexangulaire (d. șeș „six“ și hane „étui“); bulg. șișane, serb. șešana, ngr. σισανές.

ștubèciŭ n. sare de plumb, intră în preparațiunea sulimanuluĭ (cu variantele **ștubete**, **stiubicĭ** și **stubeț**).

Tarif 1792: *ștubeciŭ* (făióră) cântar 27 banĭ. Marion 1890, No. 2: *ștubetele*, petița și tóte dichisurile femeescĭ. Tarif 1761: *stiubicĭ* 14 oca 1 leŭ. Conv. XXVI, 460: *stubeț* (praf), cerusa veneta.

— istübeć (üstübeč), blanc de céruse (§ 83).

T

Tabàc m. sens identic cu „tăbăcar“.

Tarif 1792: pieĭ de la *tabacĭ*... Fot. III, 206: o sută de leĭ de la *tabacĭ* (unul din veniturile Agăĭ). Ghica, XVI: *tabacĭ*, brașovenĭ, gabrovenĭ... 197: *tabacĭĭ*, cavafiĭ și croitoriĭ...

— tabbak (ar. dabbag), tanneur; alb. bulg. serb. mcr. ung. tabak, ngr. ταμπάκης, corroyeur (§ 97).

tăbăcar m. cel ce tăbăcesce pieĭ saŭ le vinde deja tăbăcite, sinonim cu „argăsitor“.

Jip. 52: toțĭ pălărieriĭ, toțĭ *tăbăcariĭ*...

Vorba revine des în poesia populară.

Al. 266: Măcelariĭ alergară, Carnea [caprei] 'ndată-o cumpĕrară, Și pielea eĭ *tăbăcariĭ* Și mațele lăutariĭ. R.-Cod. 48: Pielea pe la *tăbăcarĭ*, Ósele la măcelarĭ. Teod. 69: Córnele la pieptĕnarĭ, Iar pielea la *tăbăcarĭ*.

Formațiune originală de la „tabac“: vorba trecu și la Sêrbĭ (tabakar).

tăbăcăréscă f. joc de cărțĭ (obicĭnuit de tăbăcarĭ).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Cr. II, 104: ţencuşa, ba *tăbăcărésca* saŭ concina.

tăbăcărie f. 1. meseria tăbăcaruluĭ.

Doc. I, 453 (d. 1784): meşteşugul *tăbăcărieĭ* de săftiene. Ghica. 233: lucrărĭ de cizmărie, de *tăbăcărie*...

2. locul unde se tăbăcesce: *tăbăcăria* de la Bucovĕţ. Vorba trecu şi la Sêrbĭ: tabakariĭa.

tăbăcesc v. 1. a prepara pieile cu acid tanic.

2. (ironic) a snopi.

Pann, Nastratin, 43: lupiĭ îndată îĭ *tăbăcirĕ* pielea (capreĭ)...

3. fig. şi fam. a usa şi strica.

Carag. II, 85: mi-am *tăbăcit* gingiile.

Formaţiune verbală directă de la „tabac".

tăbăcit a. 1. îmbibat cu acid tanic.

Isp. 143: să-ţĭ daŭ din opincuţele astea *tăbăcite*.

2. fig. de colóre ócheş-gălbuie: piele *tăbăcită*.

târbacă f. 1. se dice de spînzurarea câinilor cu capul în jos şi învîrtirea lor până ameţesc: obiceiul tabacilor a doua ḑi după lăsatul seculuĭ (despre acest obiceiŭ pretutindenea cunoscut, cf. Zanne IV, 645).

2. fam. trîntélă în locuţ. „a lua la târbacă" (a da prin târbacă), a snopi în bătaĭ şi a-şĭ bate joc de cineva.

târbăcélă f. 1. bătaie straşnică: a da în târbăcélă, a lua la târbăcélă.

Isp. 108: îĭ luară din noŭ la *târbăcélă*.

2. fig. bătaie de joc.

Isp. 36: îĭ luaŭ vorba din gură şi-l cam dedeaŭ în *târbăcélă* cu graiurĭ care maĭ de care păcălitóre.

târbăcesc v. 1. a bate până ameţesce; 2. fig. a batjocori, a ocârî; 3. a se murdări.

Isp. 129: scrófa se svîrcoli prin ăl noroiŭ şi se *târbăci* de n'o maĭ cunosceaĭ...

Formă verbală paralelă cu „tăbăcesc".

târbăcit a. fig. ameţit, întunecat.

Marion, 14: îĭ lumină puţin *târbăcita-ĭ* minte.

tabàn n. partea dinăuntru la talpa încălţămintelor. Vorba e cunoscută în Moldova.

— taban, plante du pied; serb. taban „talpă".

tabièt n. (şi **tabet**) 1. fire, caracter, temperament.

Al. T. 422: tinerĭ cu vorbă, cu ighemonicon, cu *tabieturĭ*... iar nu ca Brustur şi Cociurlă, şi groşĭ în céfă şi morocănoşĭ.

2. deprindere regulată şi comodă, apucătură (bună saŭ rea), năravu.

Al. T. 1248: de treĭ lunĭ acum, aţĭ dus-o una cu bencheturile, cu zaifeturile... ar fi vreme póte de a vĕ maĭ schimba *tabietul*. Gane III, 174: nu-l scoţĭ cu una cu două de la *tabietul* luĭ. Teleor, 334: făcură bieţiĭ ómenĭ acésta maĭ mult, ca să nu-şĭ iasă din năravurĭ, să nu-şĭ strice *tabietul* cu alte cuvinte.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

3. gust, poftă.

CRON. III, 434 (d. 1822): şed unii din boieri la Nemţi şi alţii la Moscali, unde aŭ găsit mulţămirea lor şi potrivirea *tabieturilor* lor, şi de acolo cer Domnie şi stăpânire să li se dee lor. ŞEĐ. V, 161 (în munţii Sucevei): *la tabet*, la porunca, la vroinţa tiranului.

4. în special, comfort (după moda orientală): „a-şi face tabietul“, a bea cafea şi a fuma din ciubuc, şeđând turcesce.

FIL. 115: el se aşeđâ pe un scaun, ceru cafea şi ciubuc, iar după ce 'şi făcu *tabietul*... MARION, 1895, No. 13: boierul după dejun 'şi făcea *tabietul*, adică trăgea un puiŭ de somn. ORĂŞ. 15: mai bine poruncesc s'aducă o dulcéţă şi o cafea turcéscă, *tabietul* boieresc.

5. (ironic) despre ţigan.

KIK. III, 203: dânciucu sta pe vine făcêndu-şi *tabietu* cu luléua.

— TABI'AT (ar.), nature, naturel; qualité innée, caractère, tempérament, habitude, disposition (bonne ou mauvaise), le bon goût; cum. tabiat „natura“; alb. bulg. serb. tabiĭat (na tabiĭat „à son gré“), mcr. tăbiete ngr. ταμπιέτι, habitude, goût.

Vorbă caracteristică pentru traiul oriental (cf. „chef“).

tabietliŭ a. şi m. 1. cu tabiet, deprins cu regula.

KIK. I, 19: Mitică, ca om *tabietliŭ*, se ridică binişor şi lăsă viziera cea verde sub lampă.

2. om cu gust (rar întrebuinţat cu acest sens).

— TABI'ATLY, qui a une habitude, du goût.

tablà f. 1. masa plăcintarilor şi a rahagiilor.

AL. T. 135: Stan vine aducênd pe cap o *tablà* rotundă şi încărcată cu covrigi, simiţi, plăcinte; 143: de-aĭ vrea d-ta, mi s'ar deşerta *tablaua*. FIL 29: simigii cu *tablalele* lor sferice puse pe cap.

2. tavă mare pătrată.

AL. T. 1301: Ghiţă, ridică *tablaua* cu ciaiŭ; 1327: haĭ, iute, mergeţi de gătiţi *tablalele* cu dulceţi.

— TABLA (tavla), plat de bois, plateau, établi des boulangers (d. it. tavola); bulg. serb. tavla, ngr. ταβλᾶς.

tablabaş(a) m. 1. (sens archaic) litt. primul din grajd, cal din grajdul împĕrătesc cu frîŭ de fir şi frumos împodobit, avênd pe şea topuz şi sabie, pe care Sultanul îl trimitea nouluĭ Domn (Cant. Mold. 60 şi Fot. III, 247).

GHEORG. 304: cal împĕrătesc cu tacâmul luĭ ce se numesce *tablabaş;* 324: Vel-comis, călare pe calul împĕrătesc ce se chiamă *tablabaş,* îmbrăcat în caftan, fiind calul împodobit cu podóbele cele maĭ alese. CRON. 448 (d. 1822): aŭ îmbrăcat pe Vodă cu blana şi puind în cap şlic de samur, aŭ încălecat pe *tablabaşa* cu puţin alaiŭ de ciohodarĭ şi ciauşi împĕrătescĭ. GHICA, 28: Caragea şi-a făcut intrarea în Bucurescĭ cu alaiŭ domnesc, călare pe *tablabaşa,* în sunetul clopotelor, al surlelor şi tobelor.

II. (sensurĭ moderne) 1. (ca subst.) în Oltenia, om care nu face nimic (Weig. Rum. Dial. 87).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. (ca adv.) de a gata (în basmele muntene).

CAL. 1883, p. 46: și el cu fruntașii căpeteniilor se așeḍară *tablabașa* în palat.

— TABLA BAȘY, cheval de l'étable impérial; serb. tavlabaša. V. Partea II: talambașa.

tacâm n. cele trebuincióse spre a formà un tot.

I. aplicat la persóne (sensurĭ maĭ tóte archaice).

1. suită, cortegiŭ.

KOG. 199: mergênd Al. Ghica Terzimanul și în Iași cu *tacâm* domnesc, îmblând pre la tóte mânăstirile de s'aŭ închinat; 224: Pașa avênd mare *tacâm* cu el și mulțime de ómenĭ. GHEORG. 332: Domnul aŭ purces de la Frumósa cu tot *tacâmul* și obicĭnuitul domnescul seŭ alaiŭ, de aŭ venit la scaunul seŭ. BELD. 339: Cu *tacâmul* Curțiĭ sale nu se da maĭ potrivit. ZIL. Rev. III, 76: Măria Sa cu *tacâmul* de boierĭ aĭ seĭ; 81: Vodă cu tot *tacâmul* Curțiĭ din boieriĭ pământenĭ.

2. (ironic) comitet, comisiune.

REV. I, 394 (d. 1821): s'aŭ orînduit un *tacâm* de cercetătorĭ ce se numia poliție.

3. partid, gașcă.

BELD. 418: Toți aceĭ din Iași boieriĭ cu *tacâmul* lor unit.

4. fig. glótă, om de nimic (cf. turc. ayak takymy „bas peuple, populace").

BELD. 383: Și din *tacâmul* acesta îndestulĭ s'aŭ înnecat. AL. T. 748: iaca! domnișorul ăla care se hrănesce cu ouĕ cópte? prost *tacâm!* 1686: cât i-oiŭ lasa banĭ de jucat cărțile, a închide ochiĭ: așa?.. de ăst *tacâm* e?.. minunat!.. MARION, 105: uite tot *tacâmul* la secție și d'acolo și la poliție. ID. 1890, N. 24: v'am spus cam ce fel de *tacâm* e D. Răducanu.

II. aplicat la lucrurĭ (sensurĭ maĭ tóte moderne).

1. serviciŭ de masă (pânză, cuțit, furculiță, lingură, șervet, pahar): cf. turc. sofra takymy „couvert".

UR. XVI, 277 (d. 1797): douĕ *tacâmurĭ* de masă pânză de olandă. AR. 14 (d. 1821): arămurile și *tacâmurile* de masă să se dea frăține-meŭ. NEGR. 156: porunci să ridice masa și să strîngă *tacâmurile*. AL. T. 735: m'a trimis stăpânu-meŭ să-ĭ opresc o odaie cu douĕ *tacâmurĭ;* 740: maĭ adaugă douĕ *tacâmurĭ* la masă. ISP. 355: talerele, lingurile și celelalte *tacâmurĭ;* 390: *tacâmurile* meseĭ, trăncănăile de la bucătărie, așternuturile, tóte eraŭ cu rînduielile lor. BASME III, 125: o masă numaĭ cu douĕ *tacâmurĭ*.

2. serviciŭ de tratat óspeți (dulcéță, cafea, ciubuc).

FIL. 96: cafegiiĭ cu *tacâmurĭ* de dulcéță, cafea și ciubuce; 285: o tavă cu *tacâmul* dulceților și a cafelelĭ.

3. complex de instrumente (vióră, cobză, naiŭ).

GHICA, 170: adusese pe cel maĭ vestit *tacâm* de lăutarĭ, tot meșterĭ aleșĭ dintre ceĭ maĭ buni. MARION, 40: un *tacâm* de țiganĭ îĭ delecta cu ariĭ naționale.

4. hamut de cal (cioltar, ham): cf. turc. ahyr takymy „matériel d'écurie".

GHEORG. 304: cal împĕrătesc cu *tacâmul* luĭ. DION. 189: trime-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

seĭ slăvimiĭ tale de la noĭ aceștĭ doĭ armășarĭ cu *tacâmul* lor. VULP. 28: Calul să mi ți-l gătesc, Cu *tacâmu* cel domnesc. BASME I, 65: hamurĭ, șele și *tacâmurĭ* de călărie alese.

5. costum de baie (cf. turc. hammam takymy „service de bain").

UR. XVI, 276 (d. 1797): un *tacâm* de feredeŭ cusut cu fir.

6. aparat de pompier (cf. turc. top takymy „équipage d'artillerie").

DOC. II, 528 (d. 1790): *tacâmurĭ* de foc, sacale pline de apă, topóre, doniți, cângĭ, scărĭ i tulumbe; III, 411 (d. 1790): cele trebuincióse *tacâmurĭ* ale foculuĭ...

7. aparat militar (tunurĭ, puscĭ, ghiulele): cf. turc. ordu takymy „équipage d'armée, train".

KOG. 268: tot *tacâmul* oștiriĭ cu tótă zaheréua ce avea. DION. 180: aŭ poroncit oștilor sale de s'aŭ gătit un corpos cu tot *tacâmul* a oștiriĭ; 218: gătindu-se oștile cu tot *tacâmul* și cu tunurile.

8. dichis, tóte cele trebuincióse (cf. turc. çamaşyr takymy „trousseau, linge").

UR. XVI, 277 (d. 1797): așternutul cu tot *tacâmul* și cu năframa.

9. numĕr óre-care (cf. turc. bir takym „certains").

FIL. 248: să facem un *tacâm* de pitace câtre zapciĭ bătmănescĭ.

— TAKYM, suite (de choses et de personnes), appareil, effets, meuble, assortiment; outils, instruments; division de troupes, équipage de vaisseau; groupe, classe, série, bande, troupe d'hommes, partisans; fig. lie du peuple; bulg. takym, serb. takum „unelte", alb. takym „scule de casă, costum, hamut", mcr. tacâme, ngr. ταχίμι, fourniture, douzaine, équipage.

Vorbă importantă prin infinita varietate a aplicațiunilor eĭ. deopotrivă familiare în Muntenia și Moldova.

taclit n. cingĕtóre din stofă vărgată ce se lega peste mijloc saŭ la cap turcesce: purtat înainte de boierĭ, apoĭ de preoțĭ în jud. Vâlcea și Ialomița.

OD. I, 134: cu giarurĭ și cu *taclituri* turcescĭ. FIL. 27: legat la cap cu un *taclit* cadrilat; 169: încinși cu *taclite* aședate astfel încât le acoperia pântecele și o parte din piept. GHICA, XVI: legase un căpĕtâiŭ al *taclitului* de clanța ușiĭ și se încingea peste antiriŭ învîrtindu-se și strîngêndu-se în brîŭ; 51: la cap cu cauc de *taclit* vĕrgat cu ciarșaf alb.

— TAKLID (ar. imitation), imitation d'alaġa ou étoffe en soie rayée d'Alep; bulg. taklit „brouillon".

tacrîr n. 1. interogatoriŭ (sens și adĭ popular).

DUM. 31: din *tacrirul* unuĭ tătar rob se adeveri... BELD. 415: Cu o pază îndestulă, cu *tacrirul* lor înscris. Pornindu-l pe toți deaice, la Silistra i-aŭ trimis. COND. Ips.: logofeții să ție condeiŭ pentru hotărîrile ce se fac i pentru examene și *tacriruri*. FIL. 231: am audit pe logofĕtul Mitropolitului luând *tacrir* vizitiului.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. raport, notă diplomatică (sens archaic și literar).

VĂc. 294: însumĭ l'am vĕḑut că scrie un *tacrir* la Devlet prin care arată, că Nemţii nu numaĭ n'aŭ alianţă cu Ruşiĭ, ci ḑicea că le sînt şi vrăjmaşĭ.

— TAKRIR (ar. expression), rapport, rélation, note, exposé, attestation, déposition sous serment (d. karar „décision"); serb. takrir. V. Partea II: carar.

Termin juridic rĕmas în limbă (§ 71).

tàftă f. 1. mĕtase luciósă şi netedă.

CUV. I, 214(d. 1588): o zavéză de *taftă* albastră. REV. I, 341 (f. de z. 169): polog căptuşit cu *taftă*... perinĭ marĭ cu *taftă* îmbrăcate. M. COST. 27: în chip ciatlăuluĭ îşĭ învĕlia capul slujitorilĭ Rîmuluĭ cu *taftă* subţire ca în chipu de cunună slujitoréscă. N. COST. 1, 453: pe urmă veniaŭ treĭ stégurĭ marĭ de *taftă*, învĕlite, care numaĭ la bătaie le desvĕlesc de tot. NEC. 199: s'aŭ întins câte-va bucăţi de atlazurĭ şi de *tăfţi* pre îmbe părţile de uliţă pe unde mergea Impĕrăţia. GHEORG. 311: Vel Paharnic îmbrăcat în caftan şi cu şépte coţĭ *taftă* naramgie legaţi peste umĕr. BUR. 103: [Légăn] acoperit cu *taftă* verde...

2. fig. în proverbul „a veni tafta la cot" (Isp.), adică a se brodi.

3. (adv.) cu desăvîrşire, pe deplin.

CR. II, 32: în Vinerea sécă ne-am trezit vindecaţĭ *taftă*. SEV. Pov. 210: ridică frunza, lipi bucăţică de bucăţică de 'şĭ întruchipa feciorul şi prinse a-l adie cu frunza şi pe unde 'l adie, rĕmânea *taftă* curat.

— TAFTA (pers. tafte „tissu, luisant"), taffetas; rus. pol. tafta, ngr. ταφτᾶς: de aceiaşĭ origină: it. taffetà, fr. taffetas, germ. Taffet (§ 86).

taftalùc n. (arch. **tahtalîc**) lemn întreg necioplit, intrând 22 într'o plută: taftalîcul se maĭ numesce şi „ghilă" (Bur. Crestaturĭ, 15). Vorba e specială Moldoveĭ.

COND. 1767, p. 67: 3 banĭ de tot *tahtalîcul* ce pogóră pe Siret. ŞEP. III, 90 (d. Sucéva): *taftaluc* un butuc de 19—20 metrĭ.

— TAHTA (pers. tahtè), planche, table, ais: forma vulg. TAHTALUK lipseşce în dicţionare.

taftùr n. curea de legat scările caluluĭ.

DOC. II, 407 (d. 1790): un *taftur* de curea; IV, 190 (d. 1793): douĕ chimire, treĭ *tafture*. CONTEMPOR. II, 768: vătaful maĭ are şi cal şi şea şi poclade şi presur şi *taftur* şi zabale şi pogĭ şi scărĭ.

Vorba revine şi în cântecele populare.

TEOD. 523: Numa'n *tafturĭ* sĕ umfla Şi departe îl asvîrlia. ȚAPU, 65: Şi la cal că'mĭ alerga, In şépte chingĭ că mi-l chinga, Şépte chingĭ, şépte *tafture*.

— TAPKUR, petite sangle qui retient la housse du cheval (§ 94).

tahîn n. făină din care se face supă de post.

— TAHYN (ar. tahin „farine"), suc de sésame.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

taht n. I. (sensurĭ archaice) 1. tron împĕrătesc.

VĂc. 252: Sultan Murat cel dîntâiŭ moşteni şi *tahtul* şi darurile bunătăţilor tătâne-seŭ; 257: Sultan Mehmet se sui în *tahtul* împĕrătescŭ sale moşteniri în al doilea rînd în Adrianopoli.

2. residenţă, capitală.

VĂc. 251: Sultan Orcan, rîvnind a-şi lărgi laturile stăpâniriĭ, supusese Nicomidia şi mută *tahtul* împĕrătesc la Brusa.

II. (sens modern) residenţa unuĭ subprefecturĭ (cu variantele populare **taft** şi **tact**).

ORĂŞ. 21: chemarea prin volnicie la *taht* pe toţi ţăraniĭ. TELEOR, 279: nimenĭ nu maĭ vorbia pe la *tafturĭ* şi prin Bucurescĭ despre fuga din oştire a luĭ Gavril. JIP. 157: ne tot trimit la *taft* câte un cioflingar tînĕr şi rupt de fóme. AL. T. 45: a fi vre un ispravnic de ceĭ noĭ, cărora le ḑic perfecţi... e grăbit s'ajungă la *tact*.

— TAHT (pers.), trône, siège, capitale; bulg. taht „tronul Sultanuluĭ“, ngr. τάχτι.

***taifà** f. 1. suită de ómenĭ domnescĭ, sin. cu „alaiŭ“.

AX. 123: aŭ intrat ciauş-başa şi hasichiul cu *taifaua* lor. CĂPIT. 315: s'aŭ gătit cu casa luĭ şi cu tótă *taifaua* domnesce. POP. 30: cu pompa domnéscă cu tótă *taifaua*... aŭ mers la Curtea domnéscă.

2. personal, bréslă.

KOG. 225: îndată aŭ făcut orînduială de cât lemn trebue, ca să se facă Curtea la loc, făcênd maĭ mare asupra acesteĭ trebĭ pe Lăscărachi Genet Vel-Comis, cu tótă *taifaua* grajduluĭ gospod. DOC. I, 284 (d. 1782): mehter-başa cu tótă *taifaua* luĭ cântând; IV, 516 (d. 1795): D-luĭ vel-Aga şi *taifaua* d-sale.

3. echipaj de corabie.

UR III, 184 (d. 1802): să nu cuteze a intra în pămîntul Moldoveĭ serhatliĭ şi alţiĭ din *taifalele* caicelor Dunăriĭ.

— TAYFA (ar.), peuple, troupe, société, corporation, suite, cortège, équipage d'un navire; bulg. taifa „bandă, familie“, alb. taifa „partid“, mgr. ταïφάς, troupe, bande, équipage; sp. taifa.

taifàs n. 1. sindrofie, conversaţiune familiară.

AL. T. 39: să şĕd cu dînşiĭ la *taifasurĭ* pe divan, cu ciubuce, cu cafele, cu tot ighemoniconul boieresc. ISP. 264: ospĕtându-se şi stând eĭ la *taifas*, fiul împĕratuluĭ întrebă pe zmeŭ; 289: fiind-că vorba vorbă aduce, cotoşmanul şi boierul stăturĕ la *taifas* şi se înţeleseră la cuvinte.

2. palavre, vorbe góle.

GANE III, 280: n'am vreme de stat la *taifasurĭ*. XEN. 36: aĭ umblat la *taifasurĭ* vr'o doĭ anĭ de ḑile, dar la urmă te a prins cu mîţa în sac.

Derivaţiune secundară prin intermediul formeĭ neo-grece: sub raportul sensuluĭ, cf. cuvînt cu lat. conventum, serb. divaniti „a conversa“ cu divan, ngr. ὁμιλῶ „a vorbi“ cu ὁμιλία, bulg. zbor (vsl. sŭborŭ „sobor“) „adunare, vorbire“: zborvam „a vorbi“. Pretutindenea

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

revine asociaţiunea de ideĭ într'o grupare de ómenĭ şi resultatul eĭ: convorbirea.

taĭn n. termin technic militar: I. (sensurĭ archaice) 1. porţiune anume destinată de pâine, carne etc. ce se da oştenilor turcĭ şi în special ienicerilor (§ 12).

Kog. 216: Paşa trimiţênd Domnuluĭ Antiohi Caragea 40 de delibaşĭ tot ales bosniacĭ... ḑicêndu-le Paşa din gură la tóte ce va porunci Domnul să urmeze şi léfa lor şi *tainul* de la Domnul să-l scie. Văc. 279: Vezirul tăia zahréua şi *tainurile* ostaşilor, ca să fugă.

2. porţiune analogă alocată oştenilor pământenĭ.

Nec. 387: Vezirul trimis-aŭ banĭ la Grigorie-Vodă, să facă óste Moldovenĭ... aŭ strîns óste tinerĭ cu sineţe, de le da banĭ léfă şi *tain*. Beld. 352: eteriştilor *tainurĭ* a se mai da îĭ opresc. Fil. 296: am spus pandurilor, că oşteniĭ luĭ Ipsilant aŭ câte 30 de leĭ pe lună şi *tain* îmbelşugat de carne, pâine şi vin.

3. provisiunea ḑilnică ce Pórta da óspeţilor şi solilor (ca un feĭ de ospitalitate tradiţională).

Muste, 39: pre Craiul l-aŭ primit Turcul cu mare cinste şi l-aŭ dus la Impĕrăţie, dându-l *tain* şi nafaca şi banĭ câţĭ îĭ trebuiaŭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. pensiune alimentară, întreţinere ḑilnică, acordată înainte de Domn şi de boierĭ subalternilor lor.

Ghica, VII: rêmâĭ aicĭ, să ḑic să-ţĭ dea *tainurĭ*, voiŭ să te fac om. Gane III, 39: el sta la împărţitul *tainurilor* în curte. Oraş. II, 163: la fosta Domnie ţi se da *tainul*.

2. subsidiŭ anumit, porţiune hotărîtă (= mertic).

Ghica, 56: dascălul Ştan avea şi de la biserică *tain* de mălaiŭ, de fasole şi de lemne.

3. în special, banĭ de pâine ḑilnică ce se daŭ slugilor afară de simbrie (cf. Damé s. v.).

4. hrana de tóte ḑilele.

Bogd. Com. 208: oiŭ să am şi eŭ parte şi de borş şi de sărmăluţe din *tainul* boieresc, că de *tainul* ciobănesc 's prea sătul. Teod. 679: Până voĭ că mi-eţĭ sosi, Io *tainul* voiŭ găti, Şépte buţĭ oiŭ destupa, Simbrióra că v'oiŭ da...

5. porţiune de orz saŭ de ovĕs (= oboroc).

Al. T. 117: am obosit ca un cal de poştă ce nu-şĭ are *tainul* la vreme.

6. fig. provisiune, în general.

Delavr. 65: pescuitoriĭ aŭ *tainul* lor de glume, cântece şi poveştĭ. Jip. 63: oriĭ-ce dregător are *tainu* luĭ hie dĕ la primărie, oriĭ dĕ la casa judeţuluĭ, oriĭ dĕ la ţară.

— ta'yin (ar. destination), provision journalière (spéc. somme d'argent et provisions que recevaient autrefois les ambassadeurs étrangers). ration, partion; bulg. serb. tayin, mcr. taine, ngr. ταΐνι. Termin technic militar generalizat în limba modernă (§ 28).

***tainat** n. 1. provisiune militară (V. tain I, 2).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Ur. III, 152 (d. 1792): necurmata trimitere a vitelor... pentru *tainaturile* oștilor. Cond. 1813, p. 358: orînduiala grâului și a lemnelor isprăvniciei gospod, orînduiala fînului și a orzului... a altor *tainaturi*.

2. provisiune alimentară (V. tain II, 1).

Beld. III, 421 (d. 1822): s'aŭ dat căḑută poroncă a li se da [boierilor] *tainat*. Văc. 284: am fost primit cu libov, orînduindu-mĭ și *tainaturĭ* și cele trebuincióse.

— ta'yinat (ar. pl. d. ta'yin), provision, portion; serb. tainat.

***taingiŭ** m împărțitor de tainurĭ în oștire.

N. Cost. 66: furierĭ saŭ *taingiĭ*. Beld. 394: Nisce *taingiĭ* mult scârnavĭ din cei boierescĭ ciocoĭ. Fot. II, 199: nisce *taingiĭ* aŭ scris Domnuluĭ, că pasvantliiĭ se gătesc să trécă Oltul și să vie fără de veste să surprindă Bucurescĭi.

— ta'yingy, qui donne le ta'yin; bulg. serb. tainǧiĭa, ngr. ταϊντζής, officier des rations.

talàș n. paie gróse din carĭ se fac pălărĭi ordinare. Vorbă cunoscută în Muntenia.

— talaș, sciure de bois, limaille; bulg. talaș.

tălășmàn m. 1. tălhar (epitet dat cailor: cf. haram).

Al. T. 191: ian veḑi'l că de abia se urnesce... hăis, ța, *tălășmane!* 902: hăis, *tălășman*... ța, bourén.

2. nume de viței (Damé, Terminol. 29).

3. stupid (în munții Sucevei).

Șeș. V, 161: tonteș, *talașman*, prost, bucciŭ.

— talasman, querelleur, batailleur; cum. talasman „praedo“ (d. talasmak „se piller l'un l'autre“).

talàz n. val de mare.

a. în literatura propriŭ-ḑisă:

Od. I, 140: pe Dunăre scânteiaŭ raḑele eĭ rĕsfrînte în milĭ de *talazurĭ*. Gr. Alex. 304: împinsă de *talazurĭ*, corabia slăbită se sfărâmă. Delavr. 5: rîul Dómneĭ, umflat, curge repede în *talazurĭ*. Pann I, 145: Marea e plină de *talazurĭ* Și lumea cu felurĭ de necazurĭ. Isp. 354: bolobocul ajunsese la margine, adus fiind de *talazurile* Dunărĭi.

b. în cântecele populare:

Teod. 62: Lin, maĭ lin cu înnotătura, Că fac val, *talazurĭ* marĭ. R.-Cod. 198: Cerno, Cerno, Cerno, 'nmóie-țĭ *talazu*, Incétă urletu...

— talaz, flot, vague de la mer (d. θάλασσα); alb. talaz, serb. talas, mcr. talaze (§ 95).

talĭ n. plecăciune: „a face talĭ“, a se presenta.

Al. T. 405: Copilele mele... (încet fetelor) Faceți *talĭ* frumos.

— taly (ar. sort), qui se présente; serb. taliĭa „noroc“. Vorbă cunoscută în Moldova.

talîm n. 1. închinăciune după moda orientală.

Al. T. 1332: Lipicescu presintă ciubucul luĭ Hîrzobénu cu *talîm* turcesc. Id. Despot-Vodă. 43: făcênd turcescĭ *talîmurĭ* cât póte un Bulgar.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. apucătură, deprindere.

KIK. I, 45: asta nu-mĭ convine, eŭ am *talimurile* mele...

— TA'LIM (ar.), enseignement, instruction, exercice (de troupes); bulg. talim „exerciţiŭ“, serb. talum, ngr. ταλίμι, exercice.

tamachiàr a. sgârcit (se aude în Muntenia).

KIK. III, 175: un bĕtrân armén, om cu avere, însă *tamachiar* la culme.

— TAMAKIAR (ar.), avide, avare; ngr. ταμακιάρης.

tamàn adv. tocmaĭ.

a. în literatura propriŭ-dișă:

CR. I, 59: sbóră iute, cu gândul, *taman* la casa lui Dănilă; 146: să-l slujescĭ *taman* treĭ anĭ de ḑile. GANE II, 208: *taman* pe la mieḑu nopţiĭ. ISP. 143: ţi-aș da *taman* cât 'mĭ ceĭ. MARION, 4: *taman* asta vrea și Ilie. STĂNC. 25: *taman* când eraŭ aprópe de vîntul turbat; 36: era *taman* în mijlocul bălţiĭ; 175: se făcu *taman* ca cum ar fi fost ḑe doispreḑece anĭ.

b. în poesia populară:

ȚAPU, 105: *Taman* la masă îl găsia Și hârtia i-o da; 157: *Taman* ca o păsĕrea. Până 'n codru 'mĭ ajungea. MARIAN II, 146: Când vor sci Nemţiĭ *taman*, Câte pene 's pe un curcan. BUR. 148: *Taman* când sosi, Sóre 'n miaḑă-ḑi. VULP. 27: La Domnie că mergea, *Taman* Domnu afar' era.

— TAMAM (ar.), complet, achevé: TAMAMEN, complètement, tout-à-fait; cum. tamam „perfectum“; alb. bulg. serb. tamam (taman), mcr. tamam, ngr. ταμάμου. Una din particulele turcescĭ cele maĭ rĕspândite și rivalizând, sub raportul circulaţiunii, cu sin. sĕŭ slav „tocmaĭ“.

tamazlîc n. 1. loc de îngrășare a vitelor.

UR. XXII, 267 (d. 1826): vacile de *tamazlîc*. CR. II, 19: turmele și *tamazlîcurile* luĭ.

2. turmă de boĭ saŭ vacĭ cu taurul lor de prăsilă.

IONESCU, Doroh. 371: îngrijitorul *tamazlîculuĭ* saŭ șufarul, cum se ḑice. AL. T. 261: Tacĭ, fa, că spăriĭ *tamazlîcul* satuluĭ. DELAVR. 234: taurul răsnit din *tamazlîc*. CAL. 1882, p. 47: îl duse pe la herghelliile de caĭ, *tamazlîcurile* de vite; p. 48: se întîlni cu o herghelie de caĭ maĭ mare și maĭ frumósă de cât *tamazlîcul* de boĭ.

— TAMAZLYK, engraissement du bétail et l'endroit où cela se fait; bulg. tamazlyk. serb. damazluk.

tambùră f. (arch. **tambur**) mandolină cu gâtul lung și cu córdele de metal.

N. COST. 89: sciind [Dimitrașcu-Vodă Cantemir] bine în *tambur*, îl chiemaŭ Agiĭ la ospeţe pentru ḑicĕturĭ. NEC. 300: i ḑicea Beizadè Cantemir în *tamburĕ*, că așa scia ḑice de bine în *tamburĕ*, cât nicĭ un ţarigrădén nu putea ḑice bine ca dînsul. AL. Pr. 22: căpitanul scóse de sub mintén o *tamburĕ* mică cu strune de sîrmă. OD. I, 292: un sunet plăcut de viorĭ, de naie, de *tambure*, amestecat cu glasurĭ femeescĭ. FIL. 39: ea ţinea în mână o *tamburĕ*, cu care se acompania. PANN, 169: un Negru ca Arapul cu o *tamburĕ* 'n mână.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Vorba revine și în cântecele populare.

ȚAPU, 56: Sacaua cu *tambura*, Că sciea ḑicătura. SEP. V, 63 (d. Sucéva): Cum busna 'n casă n'oiŭ da, Să vĕ cânt cu *tambura*.

Var. (literară): **tembur.**

FOT. III, 183: ședse fustașĭ cu *tembururile*.

— TAMBUR (pers. tembur), pandore, guitare à longue queue; bulg. serb. tambura, ngr. ταμπούρα; it. tamburo, fr. tambour. Despre instrumente musicale (§ 41).

tamburagiŭ m. cel ce cântă din tambură.

REV. N. I, 350: Busuioc s'a dus într'un oraș vecin la un *tamburagiŭ* și s'a învĕțat a cânta din tambură.

— TAMBURĞY, joueur de pandore.

tandùr n. un fel de masă pătrată, acoperită cu covóre, sub care se punea un mangal de încălḑit picióre le (după moda turcéscă): de aci locuțiunea „a sta pe tandur“, a nu face nimic.

AL. T. 505: șede tótă ḑiua pe *tandur*.

— TANDUR (ar. tannur), brasier placé sous une table recouverte d'un tapis Barb.; bulg. tandyr, serb. tandur, ngr. ταντοῦρι, étuve (§ 55).

tapangeà f. 1. calcavură (în Moldova).

CR. II, 40: era nevoită biata mamă să ne facă musaĭ câte-un șurub, două, prin cap și să ne dea câte-va *tapangele* la spinare.

2. pistol (în Oltenia).

R.-COD. 217: La picere cu curele Și la piept cu *tapangele*.

— TAPANĞA, soufflet donné avec le creux de la main; pistolet; serb. tapanče „pistol.“

tapangiŭ a. bătăios. Formațiune analogică (§ 23).

KIK. III, 12: militărоiŭ brutal, hidos, *tapangiŭ*.

tarà bă 1. masă de prăvălie pe care se întinde marfă, sinonim cu „teșghea“.

OD. I, 109: scaunele măcelarilor și *tarabele* gelepilor. CARAG. I, 9: Anca care șede rezemată cu cótele pe *tarabă*. TEOD. 571: Jos pe masă că'l lăsa. Pe *tarabă* i-l punea

2. prăvălie mică, magherniță.

DOC. X, 716 (d. 1812): prăvăliașiĭ din târg cu șandramalele, *tărăbile* și alte scosurĭ ce aŭ obiceiŭ de fac în prăvăliile lor... AL. T. 1272: am început a mirosi a *tarabă* aicĭ; 1338: ramul dicanicesc o *tarabă* unde se vinḑe sfînta dreptate cu dramul și cu vurta. CR. II, 85: umbla trela-lela în puterea ierneĭ pe la *tărăbile* jidovescĭ, întrebând ba téchă de cosor, ba căpestre.

3. oblon ce se îndoiesce și ușă culcată pe o gură de beciŭ.

— TARAB (ar. darb „action de frapper“), id.; bulg. serb. taraba „scândură“ (cf. tarapana).

tarabagiŭ m. prăvăliaș. Formațiune analogică (§ 23).

FAMILIA XV, 56: a constata greutatea pâiniĭ la un *tarabagiŭ*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

tărăboiŭ n. gălăgie mare (litt. sgomot de tarabă).

Cr. I, 256: în lăuntru se auḑia un *tărăboiŭ* grozav, toţi bocăniaŭ la uşă, cât ce puteaŭ şi strigaŭ; II, 38: cu cleştele şi cu vatrariul face hodorogélă şi un *tărăboiŭ* de-ţi ia auḑul. Xen. 295: ce o fi însemnând *tărăboiul* în sat? Stănc. Alte B. 171: când să se scóle împĕratul... se ridică un *tărăboiŭ* de să-ţi ia auḑul.

tărăbuţe f. pl. catrafuse (litt. lucruri de tarabă).

Isp. 174: umblaŭ cu *tărăbuţele* de colo până colo şi ca să se statornicéscă şi eĭ la un loc, nu găsiaŭ.

taràf n. I. (sens arhaic) cu nuanţa seriósă: 1. partid, grup de partisani.

Zil. Rev. III, 66: la care turburare făcêndu-se boierii *tarafurĭ*. Văc. 286: de va avea *taraf* mare numitul Han, să-l trécă la Crîm. Beld. 391: Interes, *taraf* să-şi facă ş'a se putea apăra; 415: Vogoridi mergea bine cu *taraful* ce avea. Fil. 34: eştĭ şi tu cu *taraful* boierilor răsvrătiţĭ; 303: faceţi amîndouĕ *tarafurile* câte un înscris.

II. (sensuri moderne) 1. cu nuanţa ironică: gaşcă.

Al. T. 736: vine Domnu Agachi Flutur cu *tarafu* lui: 1136: nu mĕ lăsa, frate, cu dór nu's din *taraful* lor; 1353: iată-mĕ 's eşit din *taraful* ciocoilor şi ajuns secretarul, omul de încredere al ministrului; 1665: pentru ceilalţi ce nu sînt din *taraful* nostru, îi stigmatizăm cu numele de procleţi, vînḑĕtorĭ, proştĭ.

2. în special, bandă de lăutarĭ.

Al. T. 79: un *taraf* de lăutarĭ începe a suna un cântec vechiŭ; 1327: cum a sosit Barbu lăutariul cu *taraful* lui... Delavr. 182: *taraful* lăutarilor de sub Sotir ciupitul.

— TARAF (ar.), côté, partie, direction; bulg. serb. taraf „parte, direcţiune“, ngr. ταράφι, parti, secte, société.

tarapanà f. monetăria Statuluĭ, numită în vechime şi „bănărie“.

Dion. 224: aceştĭ banĭ i-aŭ suit neguţitorii la preţ, că-l adună şi-l duc la Nemţi, de-l topesc şi fac caragroşi nemţescĭ fórte frumoşi cu scirea Impĕrăţieĭ, plătind havaetu şi *tarapanaua* împĕrătéscă. Gane III, 31: nu scii tu, că eŭ n'am *tarapana* aice în iad. Ghica, 506: le-am făcut bulgărĭ de aur şi de argint şi i-am trimis la Stavracolu, ca să-l bată la *tarapana*.

Var. (arhaice): **taraphana**, **zaraphana** şi **zerphanea**.

Ur. VI, 433 (d. 1774): sălitra care sĕ va lua din Moldova pentru trebuinţa *taraphanalei* din Ţarigrad; III, 192 (d. 1802): ghiuvergiléua ce este trebuinciósă pentru *zaraphanéua* împĕrătéscă. Cond. 1802, p. 325: la împĕratésca mea *zerphana*.

— TARABHANA (ar. darbḥane), hôtel de la monnaie (d. ar. darb „action de frapper“ şi pers. ḥane „maison“); bulg. taraphana, ngr. ταραπχανάς.

tarhòn n. plantă aromatică, originară din Tataria, ce se mănâncă ca salată *(Artemisia dracunculus)*: ea se întrebuinţéză şi în medicina populară.

Conv. XVII, 258: cu *tarhon* şi cu ardeiŭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

-- TARḤUN (ar.), estragon; bulg. pol. rus. tarhun, ung. tarcony; it. tragone, fr. estragon (tóte d. δραϰόντιον).

tărîm n. I. în basme: 1. regiune sub-pămînténă în care Fĕt-frumos intră printr'o peșteră saŭ printr'un puț spre a scăpa pe fetele răpite de zmeĭ orĭ a prinde pe furul merelor de aur: *tarîmul celălalt* e locuit de ḑîne, zmeĭ, păsĕrĭ măiestre și se deosebesce cu totul de *lumea albă* saŭ pămîntul locuit de ómenĭ.

ISP. 27: după o cale lungă și grea, ajunseră pe *tărîmul* unde păsceaŭ iepele; 84: Prăslea ajunse pe *tărîmul* celălalt, se uită cu sfială în tóte părțile și cu mare mirare vĕḑu tóte lucrurile schimbate: pămîntul, florile, copacii, lighioni altfel făptuite eraŭ p'acolo; 89: străbătu cele patru părți ale *tărîmului* de jos și se întórse cu deșert; 113: cum o simți fiul meŭ, că se află la mine ómenĭ după *tărîmul* celălalt, vĕ omóră; 148: se duse, până ce ajunse pe *tărîmul* unor ḑîne; 295: pasĕrea măiastră de pe *tărîmul* celălalt.

2. coprins, hotar, moșie.

ISP. 38: toți înțeleseră, că acésta era femee de pe alte *tărîmurĭ*; 55: cum se póte ca om de pe alte *tărîmurĭ* să răzbéscă până aci.

II. din basme vorba trecu în poesia populară.

ȚAPU, 140: Pe potecă apuca, La Din se ducea; Din pe cal c'o punea, Drum că-șĭ lua, Pe *tărîmu* ălalt intra.

— TARYM, habitation (Bianchi). G. Meyer admite (p. 45) următorul itinerar al vorbeĭ: τέρεμνον, acoperemînt, locuință — slav. trĕmŭ „turn" — ung. terem „sală" — rom. tărîm, de unde vorba ar fi trecut în turcesce. Numaĭ în basmele și în cântecĕle istorice rusescĭ revine o expresiune analogă, *terem*, dar cu sensul opus de locuință înaltă, aeriană, iar nu sub-pămînténă ca în basmele nóstre. Accentul vorbeĭ românescĭ și forma eĭ indică un împrumut direct turcesc (cum o dovedesc și vorbe ca *abitir*, *dum* etc. carĭ revin asemenea exclusiv în basmele din Muntenia).

tarlà f. bucată de pămînt semĕnat și lucrat.

GHICA, 537: *tarlalele* de deosebite mărimĭ despărțite unele de altele prin gardurĭ viĭ. CAL. 1881, p. 18: munci din zoĭ de ḑi până la nămiedĭ, până ce culcă la pămînt o *tarla* bunicică; 1885, p. 29: sorbia cu nesațiŭ mirosul cel dulce ce eșia din *tărlalele* de florĭ.

— TARLA, champ ensemencé et labouré; ung. tarló.

tasmà f. (și **tăsma**) panglică, sinon. cu „cordea".

NEGR. I, 324: dă cuviosulŭĭ un sfeștoc de busuioc próspăt, legat cu o cocheță *tasma* négră. CR. II, 62: ți-oiŭ lua de la Fălticenĭ o pălăriuță cu *tăsma*; 173: De dragă ce-mĭ era dragă, O purtam cu *tasma* négră.

— TASMA, courroie, lanière, ruban, galon; pol. rut. tasma. Vorba e specială Moldoveĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

tăsmăluță f. panglicuță, cordeluță.

SEV. Călĕt. 58: pe frunte aŭ fetișórele *tăsmăluțe* cu mărgele.

tătàr m. 1. (și **tatar**) numele popórelor turce de la Nordul Europeĭ, în special al Nogaĭlor din Crimeia și din Bugiac (§ 4 și 5). Desele lor năvăliri în Moldova aŭ lăsat urme până astădĭ în limbă, în anumite locuțiunĭ și în sensul peiorativ al numeluĭ etnic (cf. 5).

AL. T. 658: adă-l astădĭ și nu răcni așa, că nu te alungă *Tătarii;* 1717: deodată am pornit, ca și cum ar fi năvălit *Tătarii.*

Numele figurézĕ și în proverbul istoric (Pann, 105): țara piere de *Tătari* și el bea cu lăutarĭ.

2. curier poștal, călăraș turc cum eraŭ la noĭ „lipcanii" (Tătariĭ fiind nomadĭ neaoș și călăreți dibacĭ carĭ merg repede ca vîntul): tătariĭ curierĭ eraŭ însărcinațĭ cu corespondența între Pórta și Țările române (V. Partea II: tatar-agasi și tatar-mîzil).

a. în literatura istorică:

COND. 1693, p. 56: un *tătar* al Vizirului care aŭ venit cu cărți. UR. III, 186 (d. 1802): celĭ ce merg cu pricinĭ trebuincióse, trecătorĭ saŭ *tătarĭ.* BELD. 421: înadins *tătarĭ* să mérgă, căcĭ nu am nicĭ un prepus. CRON. III, 437 (d. 1822): să facă cărțile și cu poroncile ce sînt a se trîmite cu înadins *tatar* la Moldova; 446: aŭ sosit *tatar* și vătav de călărașĭ de la Moldova, aducênd banĭ și însciințare de ridicarea ienicerilor și a luĭ Vogoridi, și cărțĭ de heretisire pentru Domnie.

b. locuțiunile „dór nu daŭ tătariĭ" și „parcă 'l alungă tătariĭ", ce se dic despre cineva care se grăbesce și lucréză cu zor (§ 38).

AL. T. 50: coconașu era grăbit, parcă-l alungaŭ *tătarii* din urmă; 88: te cară îndată din casă... dór nu daŭ *tătarii;* 808: mĕ duc... dór nu daŭ *tătarii.*

3. pop. uriaș, sinonim cu „jidov".

ȘĂINEANU, Studiĭ folkl. 198: oraș vechiŭ de când cu *Tătarii* și Jidoviĭ... după vremile când cu Uriașiĭ orĭ cu Jidoviĭ.

4. fig. barbar, om cumplit.

AL. T. 1700: despre mulțemire nu dic, că dóră om sînt și eŭ, nu-s *tătar.*

5. (în basmele muntene) drac, naibă (și ung. tatár „drac"). V. han-tătar.

CAL. 1877, p. 7: dar ce *tătarii* te silesce să dai așa pe foc? 1881, p. 72: ce *tătarii* o fi avênd de nu mai sosesce? 1883, p. 49: cum *tătarii* să nu sciŭ?

— TATAR, tartare: courrier, estafette: bulg. serb. tatarin (tatarinka „săgétă" și tatariia „cioltar"), ngr. τατάρος, ung. tatár (și „drac"). Numele occidental, *tartar*, provine din acelașĭ nume asiatic sub influența luĭ Tarta-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

rus „infern“: Tătarii fiind óre-cum închipuiți ca ómeni eșiți din fundul iaduluĭ.

tătarcă f. 1. femeia tătaruluĭ.

AL. 78: Și *tătarce*-am veduvit, Fete marĭ am bătrânit.

2. iapă tătărésc㎠.

AL. 151: Pe-o *tătarcă* 'ncăleca Și la gónă se lua.

3. cojoc lung (cum purtaŭ Tătariĭ).

Doc. III, 613 (d. 1787): *tătarcă* voinicéscă... *tătarcă* de postav. FIL. 14: *tătarcă* roșie blănită cu vulpe nafe.

4. hrișcă *(Fagopirum tartaricum)*, întrodusă în Europa orientală de Tătariĭ din Crimeia (rut. pol. ung. tatarka „hrișcă“); planta e originară din orientul Europeĭ: hrișcă (pol. hryczka, litt. [grâŭ] grecesc), ngr. ἀραποσίτι (litt. grâŭ arăpesc), fr. blé sarrasin etc.

4. (și **tărtăcuță**) planta „Coccinea indica“ (Dr. Brânză).

tătăresc a. 1. ce ține de Tătarĭ.

DASC. 406: de împărăția *tătărésc㎠* și de obiceiul lor și cât loc cuprinde țara *tătărésc㎠*. UR. II, 254: galbenĭ *tătărescĭ*. GANE III, 11: întréga urdie *tătărésc㎠* a fost sfărâmată. AL. 78: Cu copile mîrzăcescĭ Și cu róbe *tătărescĭ*.

2. pop. strașnic, cumplit, grozav (maĭ mult ironic).

AL. T. 608: puteaĭ să prindĭ un gutunar din cele *tătărescĭ*; 669: or da boieriĭ peste voĭ și, în loc de bucate, îțĭ mânca o calcavură din cele *tătărescĭ*; 1071: i-am aruncat o ochire de cele *tătărescĭ*. FIL. 169: aideți dar să tragem un danț d'ale *tătărescĭ*. STÂNC. 219: l'a fost rupt o fóme d'ale *tătărescile*.

tătărime f. némul tătăresc (în poesia populară).

AL. 79: *Tătărimea* purcedea Și pe Gruia mi-l ducea... TEOD. 616: A intrat *tătărimea*, Pustiesce pajiștea, Pajiștea și moșia.

tătăriță f. sens identic cu „tătarcă“.

AL. 78: Iată mîrzăcițele Și cu *tătărițele*.

tàvă f. 1. tigaie de fript (cu pl. *tave* și *tăvĭ*).

MARION, 4: trimisese la cuptor două gâsce grase, ca să se rumenéscă la *tavă* pe nisce vardă acră; 156: sărbătórea Drăgaica cu vin și cu friptură la *tavă*.

2. tablă de servit cafea, dulcéță, ciaiŭ.

FIL. 143: o *tavă* de argint în mână pe care eraŭ depuse multe feligene; 183: femeile aduseră *tăvile* cu dulcéță și cafea. GHICA, 34: douĕspredece *tave* încărcate cu tot felul de darurĭ. TEOD. 655: Iar pe *tavă* că'mĭ punea Oglinda și cununa.

3. fig. și fam. „a da tavă pe cine-va“, a-l bate rĕŭ.

MARION 1892, No. 26: mi-l dete *tava*, de-l făcu otova de praf.

Var. (mold.): **tavá**.

BOGD. Com. 17: pune pirostriile, pe carĭ așéḑă *tavaua* cu pescĭ.

— TAVA, poêle à frire, creuset; bulg. serb. tava, mcr. tăvá, ngr. ταβᾶς.

tavàn n. 1. podul caseĭ.

Doc. II, 319 (d. 1791): podina pentru *tavan* de stejar saŭ de

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

fag. Od. I. 127: sală al căreĭ *tavan* de grinḑĭ înegrite se sprijinia pe douĕ şirurĭ de stîlpĭ. Fil. 285: *tavanul* acesteĭ camere de grinḑĭ şi ulucĭ de stejar frumos lucrate. Ghica, 495: o sală mare, zugrăvită pe pereţĭ şi *tavan* cu toţĭ ḑeiĭ Olimpuluĭ. Crăs. I, 33: o cameră lungă, jósă, cu *tavanul* murdar; 197: cămăruţă mică şi *tavanul* de scândurĭ. Isp. 221: se ascunse într'o crăpătură de grindă de la *tavanul* caseĭ şi ascultă la sfatul lor.

2. scândură de brad, lungă şi subţire.

Xen. 171: butucĭ marĭ şi necioplitĭ de brad se prefăceaŭ pe nesimţite în *tavanurĭ* tăiete frumos şi regulat.

— tavan, plafond, étage (cf. taban „poutre, traverse"); alb. bulg. serb. tavan, mcr. tăvane, ngr. ταβάνι, plancher, plafond.

techèr-mechèr adv. cu zor, cu nepusă masă, pe sus (litt. de-a dura).

Cal. 1881, p. 23: tinerii se pomeniră luaţi pe sus *techer-mecher* de o cétă de slujbaşĭ împĕrătescĭ; 1883, p. 56: fetele tîrînd *techer-mecher* după ele pe bietul argat al grădinaruluĭ; p. 58: trimisese în tóte părţile sumedenie de olăcarĭ cu porunca de a o aduce *techer-mecher*, orĭ pe unde va găsi-o; 1895, p. 56: împĕrătiţa fu dusă *techer-mecher*. Isp. P. şi Gh. 16: *techer-mecher* îşĭ duc turma la adăpost.

— teker meker, précipitamment, très vite, en grande hâte (d. teker „rótă"). Vorba e specială basmelor muntene.

tecnefès n. astm (la caĭ).

Isp. 256: un cal al seŭ, stătut de bĕtrân şi plin de *tecnefes*.

Var.: **ticnafes** şi **tignafes** (Damé, Terminol. 52).

— teknefes (pers.-ar. teng nefes „souffle court"), asthmatique (d. pers. teng „gêné" şi ar. nefes „respiration"): serb. teknefes.

tel n. 1. fir de metal, sîrmă de fier saŭ de oţel.

Tarif 1792: *teluri* de fier cântar 48 banĭ.

2. cea maĭ mică şi ultima córdă a unuĭ instrument.

Pann, 169: mi-se rupsese la tambură *telul*.

3. betéla mireseĭ, în Dobrogea şi Macedonia (Marian, Nunta, 251, 260).

— tel, fil de fer, de laiton, fil en général; alb. bulg. serb. tel, ngr. τέλι.

telàl m. l. (sensurĭ archaice) 1. strigător public, sinonim cu „crainic" şi „pristav".

Ist. 1715, p. 64: aŭ poroncit să strige *telalul*, ca tot omul să stingă focurile. Beld. 344: *Telalul* pun ca să strige, şi cu voie şi nevrut, Câţi vor avea caĭ şi arme să le aducă la vîndut. Cond. Caragea, 250: se vor face cunoscute aceste strigărĭ prin *telalĭ* la locurĭ publice. Gane III, 289: strigăte de *telalĭ* şi pocnete de biciŭ. Bur. 147: *Telal* că punea, *Telal* îmĭ căta, Unde s'afla, Un mic căluşel...

2. în special, strigător la mezaturĭ.

Ur. XVII, 94 (d. 1770): să puie *telal* să strige la sultan-mezat după obiceiŭ. Al. Pr. 42: *telalul* strigă îndată: ḑece galbenĭ fata giudelui! Fil. 241: aerul rĕsuna de glasul cel tare şi ţipĕtor al *telalilor*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Var. (archaică): **telar**.

DION. 197: aŭ poruncit să strige *telarĭ* pe uliță, să strîngă norodul să vadă (trupul lui Vodă Hangerliŭ).

II. (sensurĭ moderne) 1. vînzĕtor de haine vechĭ (strigând pe uliță).

Doc. IV, 283 (d. 1793): *telalĭĭ* cărora acésta le este hrana cu haine gata date de obște, să se ție numaĭ de acel alișveriș al mezatuluĭ, iară să nu croiască nicĭ să cósă din bucată; IV, 430 (d. 1795): *telalĭĭ* carĭ vînd haine vechĭ și purtate. PANN, 65 (prov.): stăpânul vinde și *telalul* nu se îndură să-l dea; 165: merge la *telal* îndată, se 'mbracă pe sine 'ntâĭ.

2. mijlocitor la negoț (V. teleleică).

— TELLAL (ar. dellal „guide"), entremetteur, crieur public, marchand de bric-à-brac (d. dalla „montrer le chemin, vendre à l'enchère"); cum. talal „auctionator"; alb. bulg. serb. telal (și telar), ngr. τελλάλης.

***telalbaș(a)** m. starostele telalilor la mezaturĭ.

Doc. I, 450 (d. 1784): l'aŭ făcut *telalbaș* asupra telalilor din Bucurescĭ. UR. X, 108 (d. 1799): să puie pe *telalbaș*, ca să strige tot locul la mezat; V, 445 (d. 1815): tóte veniturile podului cu țidulă prin *telalbașa* să se vîndă la cochiĭ-vechĭ în vistieria gospod. FIL. 240: am dat luĭ *telalbașa* leĭ 1500, ca să nu strige prin tóte rĕspîntiile.

— TELLAL BASY, chef des crieurs publics dans les enchères des fermages; bulg. serb. telalbașa.

telălău m. (și **teleleŭ**) vagabond (în Moldova).

AL. T. 343: iar te-aĭ înecat, măĭ *telălău*. NEGR. III, 47: Stăricica-și răsipesce S'apoĭ âmblă *teleleŭ*. CR. I, 320: de atuncĭ încóce am umblat ia așa, *teleleŭ* Tanase.

telăliță f. sens identic cu „telelóică".

AL. T. 342: audĭ *telălița* cum își laudă marfa?

teleleică f. 1. sămsăróică, mijlocitóre.

Doc. I, 450 (d. 1784): pămîntene cât și străine muierĭ *teleleice*.

2. fam. femee care bîrfesce de toțĭ.

JIP. 56: când e îndîrjit rumânu pĕ femeia luĭ, îĭ ție... iazmă, puiŭ de lele, *teleleică*... MARION. 131: era o *teleleică* și jumĕtate, nu se mișca nimic în mahala fără scirea dumniaeĭ; pe toțĭ îĭ bîrfia...

telelóică f. vînzĕtóre pe uliță de lucrurĭ vechĭ.

Doc. I, 450 (d. 1784): să nu se facă înșelăciune și furtișagurĭ de către telaliĭ și de către *telelóicele*; IV, 430 (d. 1795): *telelóicele* carĭ obicĭnuesc de vin și se strîng Lunia la tîrgul Cuculuĭ și vînd haine, pânzeturĭ și alte mĕrunțișurĭ. FIL. 213: *telelóica* mi-a ție că pietrele sînt próste; 225: diamantele și rubinele sînt aruncate pe dînsa cu lopata, parcă e brezaie saŭ *telelóică*. ORĂȘ. II, 166: S'apoĭ trage-ĭ gură de mahalagiócă, Căcĭ aĭ marfa d'asta ca o *telelóică*.

telalîc n. 1. meseria telaluluĭ; 2. marfa sa.

Doc. I, 450 (d. 1754): să nu-l îngăduéscă a face *telalîc*.

— TELLALYK, office et remise perçue par le courtier.

telemeà f. brânză de putină din laptele din care s'a scos untul (Dr. Crăinicénu).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— TELME, fromage troué (d. telmek „percer“).

teletîn n. (și **telatin**) piele roșcată, numită și „iuft“.

TARIF 1761: *teletin* părechea 45 banĭ. COND. 1776, p. 16: ḑece leĭ de la starostele de ciobotarĭ ce lucréză *teletinurĭ*. TARIF 1792: *telatinurĭ* de Bulgaria perechea 6 banĭ. IONESCU, 703: cizmele se fac din pieĭ de vacă lucrate de tabacĭ și făcute *teletin*.

— TELATIN, cuir odorant préparé en Russie avec du bois de l'huile de santal et de bétuline; bulg. telatin, serb. teletin „carne saŭ piele de viței“ (d. vsl. tele „viței“), ngr. τελατίνι, cuir.

telteà f. valtrap de lână ce se pune sub șea.

CONV. XVII, 108: scoseĭ șóua de pe cal, trăseĭ calabalîcul meŭ de sub *teltea*.

— TELTI (tegelti), coussinet de feutre cousu au dessous de la selle (d. tegel „couture à gros points“).

tembèl a. și m. trîndav, trîntor.

ISP. 22: ceĭ maĭ mulțĭ eraŭ năzuroșĭ, *tembelĭ* și deșuchiațĭ. BASME IV, 135: era prostuț și *tembel* vaĭ de lume.

— TEMBEL (pers. den-bel „care 'șĭ hrănesce corpul“), paresseux, lent; bulg. serb. dembel, mcr. timbel, ngr. τεμπέλης, fainéant. Vorba e specială Muntenieĭ.

tembelîc n. trîndăvie.

— TEMBELLIK, paresse, oisivité; bulg. dembelik.

temenà f. (și **temenea**) închinăciune după maniera turcéscă: corpul plecat, drépta lăsată puțin în jos, dusă apoĭ repede la buze și în urmă la cap.

CRON. III, 444 (d. 1822): aŭ făcut câte treĭ *temenele* până la pămînt și îngenunchind, aŭ sărutat crosurile macatului pe care ședea. AL. T. 142: Să se frângă în loc din șele, Ca să facă *temenele*; 1331: făcênd *temenele*, se apropie smerit de Hîrzobénu și-ĭ sărută póla haineĭ. FIL. 14: bietul june ceĭ făcea *temenele* până la pămînt; 28: desele complimente și *temenele* ce făceaŭ în drépta și în stînga; 97: îĭ făcu *temenea* până la pămînt și sărută mâna lui Ipsilant. ORĂȘ. 20: De loc vre-o treĭ mĕtăniĭ ș'o *temenea* turnaĭ.

Vorba revine și în cântecele populare.

AL. 108: La Sultan de se 'nchina Cu adîncă *temena*. TEOD. 482: *Temenéua* că 'șĭ făcea, Póla, mâna 'ĭ săruta; 539: Și la dînsa se ducea, Și la dînsa nainta, *Temenele* că 'ĭ făcea.

— TEMENNA (ar. „exprimer un souhait“), manière de saluer en portant ses doigts aux lèvres et ensuite au front; alb. bulg. serb. temena, ngr. τεμενά.

temenesc v. a se ploconi (într'o baladă).

TEOD. 551 (d. Teleorman): Ieniceriĭ de-'mĭ sosia, Bună ḑiua că-ĭ dedea Și frumos se *temenia*.

ténc n. 1. balot de marfă: „téncurĭ-téncurĭ“, grămadă, unul peste altul.

DION. 208: în beserică n'aŭ intrat să jefuiască, că era póte o mie și maĭ bine de lădĭ și sepeturĭ și *téncurĭ*, calabalîcul orășanilor.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

TARIF 1792: celelalte poverĭ de marfă să dea de două *téncurĭ* de câte oca 60 după obiceiŭ 300 banĭ. BASME I, 64: blănurile nepreţuite eraŭ puse *téncurĭ-téncurĭ*.

Vorba revine adesea în poesia populară.

AL. 176: Sară el *téncurile*, Să-şĭ ia postavurile. TEOD. 56: *Téncurĭ* de postav Curtea să-mĭ îmbrac Şi nunta s-ămĭ fac. BUR. 214: Şépte *téncurĭ* de postav, De cel mic şi puhav.

2. pachet, grămadă.

AL. T. 90: scóte un *ténc* de hârtiĭ; 256: un *ténc* de hârţóge. CR. II, 62: un *ténc* de sumane croite, nalt până în grindă, aştepta cusutul; 96: un *ténc* de chite de cânepă. JIP. 90: strînge-le, fă-le *ténc*.

3. numĕr de 10 topurĭ de hârtie (5000 cóle).

ŢARA N. II, 366: Sciĭ ca cóla de hârtie, Când stă *ténc* în prăvălie Şi logofeţiĭ pe ea scrie.

— TENK (pers. denk „étroit"), balle de marchandise, ballot; alb. bulg. denk, serb. denĭak, ngr. τέγγι. Termin comercial generalizat în limbă (§ 104).

tencurel m. ténc mic.

AL. 238: Ş'aŭ trecut în ceea parte Cu treĭ *tencurele* 'n spate.

tènchiŭ m. a patra parte dintr'un dram.

ORĂŞ. II, 39: Cântar că acesta nu-s alte cântare Şi veḑĭ că nu bate nicĭ un *tenchiŭ* mai mult.

— TENK (pers. denk), poids, petite mesure, le quart d'un danek égalant un dragme Barb. (turc. or. tenke „banĭ", de unde rus. denĭgi „monetă"): ngr. τέγγι, scrupule, quart de drachme (§ 93).

terezìe f. cumpănă, cântar maĭ mic.

ORĂŞ. 6: alţiĭ vinde cu bucata, fără cot şi *terezie*.

Vorba revine în cântecele oltene.

WEIG. Rum. Dial. 79: Şi sângele 'n *terezie* Să vi-l vînḑ la spiţerie. ŢAPU, 326: Să-mĭ vaḑă carnea 'n cântar Şi sângele 'n *terezie*.

— TERAZI (pers.), balance, trébuchet; serb. terezĭe, alb terezi. Vorba e specială Munteniei.

terlìcĭ m. pl. (şi **tirlicĭ**) pantofĭ garnisiţĭ pe dinnăuntru cu postav, peste carĭ se puneaŭ papucĭĭ (ca să-ĭ apere de praf).

DOC. II, 313 (d. 1792): papucĭ cu *terlicĭ* femeescĭ liochiĭ cu ţopĭ şi postav roşu înlăuntru. CR. IV, 133 (d. 1792): conḑurĭ cu *terlicĭ* fără cordele. FIL. 269: cu *tîrlicĭ* şi iminei roşiĭ în picióre.

— TERLIK (fraicheur), espèce de chausson ou de bottine en cuir mou, ordinairement de couleur jaune, qui se porte par dessus la chaussette de coton et à l'intérieur des babouches Barb.; serb. terluţi „botine" (rus. terlikŭ „haină lungă"), alb. terlik, ngr. τερλίκι.

tertèl n. şnur de mătase.

NEGR. I, 16: broderia cu fir şi cu *tertel* îĭ acoperia tot pieptul.

— TYRTYL, chenille, fil d'or tordu.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

tertìp n. (și **tirtip**) I. (sensurĭ archaice) cu nuanțe serióse: 1. ordin din partea autorităței, dispositiune oficială.

Doc. I, 257 (d. 1783): îndată am făcut *tertip*, să se taie cherestéua. Ur. III, 201 (d. 1802): câte *tertipurĭ* se vor face din partea prea înaltel mele Impĕrățiĭ, atât din zaharele cât și de unt, oĭ...

2. plan, proiect.

Dum. 89: Suvarov îĭ izbi iar nóptea și tot cu acelașĭ *tertip* ca și de celalt rînd. Beld. 344: socotind că acesta este cel maĭ minunat *tertip*; 395: vr'un *tertip* de-o dare nouă a maĭ putea iscodi. Cond. 1813, p. 373: de *tertipu* cu care socotim că s'ar cuveni să se puie poștele în orînduială. Al. T. 1232: încât s'atinge despre drépta giudecată, despre *tertipul* lumiĭ.

II. (sensurĭ moderne) cu nuanțe peiorative: 1. mijloc (maĭ adesea neonest), uneltire.

Beld. 396: C'un *tertip* viclén să intre, că 'n silă chip nu era. Al. I, 840: dac'aș găsi vr'un *tertip*, ca să schimb jdelca; 1403: să iscodim vr'un *tertip*. Fil. 257: să se vîndă și casa în care te aflĭ locuind, ca prin *tirtipul* acesta să se despăgubéscă toțĭ creditoriĭ; 325: să trimitem baniĭ, dar să găsim vre un *tertip*, ca să ĭ luăm înapoĭ. Ghica, 38: găsise câțĭ-va ómenĭ sdravenĭ, carĭ îĭ ajutaŭ la desăvîrșirea *tertipurilor* lui. Isp. 16: calul spuse feteĭ cu ce *tertipurĭ* âmblă tată-sĕŭ, să-ĭ încerce bărbăția; 376: de nu va fi dintre boierĭ, apoĭ tot cu *tertipurĭ* prin tagma prostimiĭ să-l caut.

2. pl. chichițe, clenciurĭ.

Al. T. 1280: nu se prinde Petcu cu *tertipurĭ*. Isp. 337: nu se uita la *tertipurile* și la renghiurile ce-ĭ tot juca. Xen. 206: tare mĕ tem, că Hristea umblă cu *tertipurĭ*.

— TERTIB (ar.), arrangement, ordre, disposition, ordonnance; système, plan, projet; bulg. serb tertip „ordine“, alb. tertip „mijloc viclén“, mcr. tertipe, ngr. τερτίπι. In privința scăderiĭ sensuluĭ, cf. sin. „marafet“.

tertipgiŭ m. care umblă cu tertipurĭ.

Orăș. 19: *Tertipgiĭ* de frunte ca orĭ-ce advocat.

Formațiune analogică (§ 23).

tés n. (și **tas**) 1. céscă de lut (în care se bea cafea).

Cron. III, 433 (d. 1822): acolo se lucrézĕ lulele, *tésurĭ* și alte lucrurĭ de lut poleite cu aur.

2. disc (de balanță, de rótă) saŭ pentru strîngerea milelor: a umbla cu *tasul*.

3. lighenaș de bărbier.

4. tobiță de cavalerie.

Al. Pr. 369: *tésurĭ* de alamă, ciselate cu arabescurĭ. Papaz. 127: *tésurile* se numiaŭ și giamparale.

5. clește de lemn, unélta dulgheruluĭ (Damé, Terminologia, 114).

— TAS (ar.), coupe, tasse; ngr. τάσι: de aceiașĭ origină: fr. tasse, it. tazza.

teșgheà f. 1. masă de lucru (a tîmplaruluĭ, a croitoruluĭ etc.).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

GHICA, 41: croitorii se serviaŭ de fórfecile cele marĭ de *teşghea*. ŢAPU, 100: Iar pe Maica Precista [Tătarii] O făcură d'o *teşghea*, De toca tutun pe ea.

2. tarabă de expus marfă.

DOC. IV, 287 (d. 1793): avênd şi *teşghea* cu lumînările de céră carĭ tot norodul, câţi merg la biserică, cu înlesnire găsesc de cumpĕră.

3. masa pe care se numĕră banĭ şi se fac socotelile în cârciumĭ.

CRÀS. I, 211: cârciumarul stând ţanţoş lângă *teşghea*.

Var.: **tejghea** şi **tijghea** saŭ **tişghea**.

MARION. 50: Nea Barbu nu se mişca de la *tejghea;* 116: Nea Trandafir stă priponit la *tijghea* cu pălăria în cap şi cu un tibişir în mână, ca să însemneze ţuicile. ORĂŞ. II, 70: Chir Vasile, nu te face! Dă-te 'ncóce la *tişghea*.

— TEZGIAH (pers. dest-giah „lieu où l'on travaille des mains"), atelier, comptoir, établi; alb. bulg. tezgĭah „établi", serb. tezgĭa „masă de lucru", mcr. tizghié, ngr. τεζγιάχι, banc, étalage. Vorbă specială Muntenieĭ.

teşghetàr m. (şi **tejghetar**) 1. (sens archaic) lucrător pe teşghea.

DOC. IV, 307 (d. 1794): să împarţĭ fierul pe la toţĭ muşterii, herarĭ, *teşghetarĭ*, ţiganĭ şi sârbĭ.

2. (sens modern) băiat care stă la teşghea.

CRÀS. IV, 370: *teşghetarul* zuruesce la teşghea cu gologanii făcênd fişicurĭ. CARAG 53: Chiriac, *tejghetarul* nostru. BASME IV, 136: intrând în vorbă corajliŭ cu unul din *tejghetarĭ*.

— TEZGIAHDAR, premier commis d'un magasin, commis d'un café etc. qui tient le buffet (dar „qui tient"); bulg. tezghetar. Formă asemenea specială Muntenieĭ.

testeà f. (şi **tistea**) 1. o duzină saŭ dece bucăţĭ.

TARIF 1761: cuţitóie *testéua* 18 banĭ şi în *testè* 10 cuţitoĭ. TARIF 1792: fórfecĭ şi bricege *testéua* 2 banĭ, potcóve de cal de o *tistea* 6 banĭ. DOC. II, 335 (d. 1792): *testéua* de funiĭ de teiŭ netopit. REV. I, 413 (d. 1821): luaĭ câte-va *testele* de fişicurĭ şi le puseĭ prin buzunare.

2. numĕr de 24 cóle de hârtie (în Ardél „conţ").

3. fig. numĕr de douĕ-spre-dece.

BASME III, 4: va da peste *testéua* de surorĭ pentru ceĭ 12 feciorĭ.

— TESTÈ (pers. deste „une main de..."), douzaine, vingtaine etc.; alb. bulg. serb. teste, mcr. tisté, ngr. τεστές, cahier. Termin comercial (§ 104).

testemèl n. basma mare pătrată cu câmpul negru, galben-roşcat şi pe margine cu florĭ colorate: brobódă ordinară şi subţire (sinonim cu „buiama" şi „pambriŭ") ce se pórtă obicĭnuit vara, pe când iarna se maĭ pune asupra-ĭ marama.

REV. II, 240 (f. de z. 1817): douĕ *testemelurĭ* sadea. AL. T. 99: *testemel* cu flong; 530: giupânese cu *testemelurĭ;* 1270: Kera Varvara pórtă *testemel*. XEN. 120: lumînărĭ legate cu *testemele* se împărţiaŭ la

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

preoţi şi dascălĭ. Bur. 191: Chimirul să-l ia, *Testemel* să-mĭ dea. Vulp. 45: C'am să plec la Cornăţel Ş'am să-ţi ieŭ d'un *testimel*.

Var. (munténă): **tistimel**.

Rev. II, 240 (f. de z. 1817): un *tistimel* cu bibilurĭ de mĕtase. Jip. 70: mărămĭ, *tistimele*, scufe. Teod. 521: Unde baba l'auḍia, *Tistimel* îmbrobodia. Vulp. 41: *Tistimel* turcesc cu florĭ Şi cerceĭ de gălbiorĭ.

— testimel (pers. destimal „essuie-main"), serviette, grand mouchoir; bulg. testemel, serb. testemelĭ „maramă", mcr. destemiale „basma", ngr. ντεστεμέλι (§ 100).

testemelar m. fabricant de testemelurĭ.

Ghica Rev. N. II, 422: ce s'aŭ făcut feciorii *testemelarilor*..?

tetreà f. şerbet saŭ dulcéţă de chitră.

Ghica, 296: *tetrea* de chitră şi deosebite vutcĭ.

— tetre (kitre „résine de cèdre"), sorte de patisserie.

tevatùră f. (şi **tivatură**) tărăboiŭ, tâmbălăŭ.

Gane III, 261: după o lungă *tevatură* cu chelnerul... porunci să-ĭ dee o frigărue. Isp. 37: de ce să maĭ facem p'acolo *tevatură*, să ne îmbăiem aci; 212: era rupt de ostenélă de atâta călĕtorie şi de atâta *tevatură* ce avu pe drum; 272: nu credea să se facă atâta *tevatură* pentru nimicul ăsta de mĕruntaie. Cal. 1881, p. 45: ce numaĭ atâta aţi păţit şi faceţi atâta *tevatură*; p. 49: zmeul auḍi *tevatura*, ce se făcea în curte; 1883, p. 41: unde se făcu, mare, un sgomot şi o *tivatură* prin cămările de joc; 1885, p. 19: după ce se sfîrşi şi cu *tevatura* nunţiĭ; 1895, p. 66: o ţinea lanţ cu gura şi cu *tevatura*.

— tevatur (ar. continuité), bruit répandu, rumeur publique. Vorba revine maĭ ales în basmele muntene.

tibişìr n. cretă. Vorba e specială Muntenieĭ.

Doc. II, 332 (d. 1792): să însemneze cu *tibişir* pe loitra carului preţul a fleşi-căruia. Carag. 272: le însemnam şi cu *tibişir* pe prevazul uşiĭ. Marion, 117: cârciumarul cu un *tibişir* în mână ca să însemneze ţuicele. Oráş. II, 102: cum faci pe spate cruci de *tibişir*...

— tebeşir (pers. tebaşir), craie; bulg. tebeşir, alb. tebeşir, mcr. tibişire, ngr. τεμπεσίρι.

tichìe f. 1. scufie saŭ fes ce boieriĭ purtaŭ înnainte sub căciulă (ca şi astăḍĭ Armânul): cu acest sens vorba figuréză într'un şir de proverbe.

Pann, 120: chelului ce-ĭ lipsesce? *tichie* de mărgăritar; I, 85: Cap d'avea, n'avea, el scie, Dar ş'a cumpĕrat *tichie*. Isp. Rev. II, 162: cu *tichia* chelului nu te juca.

2. scufie de nópte.

Marion, 79: l'a vĕḍut tolănit în plapumă şi cu *tichia* în cap.

3. scufie de copil de curînd născut.

Şeḍ. IV, 31: *tichie* de strigoĭ d'a cu care se nasc copiiĭ în cap, o ia móşele, o usucă şi o păstréză; rupe din ea, scuipă pe ea şi frécă cu ea pe copil la buric.

4. scufia saŭ fesul ce pórtă Evreiĭ ceĭ bătrânĭ şi bigoţĭ sub pălărie (şi sub forma metatetică **chitie**).

Al. T. 23: mi-am scos degrabă şi cuşmă şi *chitie* de pe cap.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

GHICA, 353: cânele care la un semn săria pe d'asupra Ovreilor, smulgêndu-le *chitia* négră de pe cap. STÂNC. B. Sn. 90: un cap de jidan cu *tichia* lui.

5. poporul atribue draculuĭ o tichie minunată, care îl face nevĕdut.

JIP. 115: necuratu umblă cu *tichie* şi să te păzescĭ de a te juca cu *tichia* draculuĭ.

— TIKIYA (takiye), bonnet de toile blanche qui se met sous le fez; alb. taki, mcr. tăchie „scufie sub căciulă".

tichiuţă f. 1. tichie mică.

GHICA, 284: parcă avea *tichiuţa* draculuĭ în cap.

2. unul din numele necuratuluĭ (cf. tichie, 5).

ŞEĐ. III, 76: turcu e şi în chipu draculuĭ, că pórtă fes ca şi dracu, că dracu pórtă fes roşu ca tichia, de aceia şi draculuĭ îĭ se maĭ dice şi *tichiuţă*.

tiftìc n. 1. lână de capră de Tibet, un fel de alpaga (Tarif 1870).

2. scamă (pentru răniţĭ).

TARIF 1792: *tiftic* oca 1½ banĭ.

— TIFTIK, laine blanche et pure, surtout celle d'Angora; charpie de pansement; bulg. serb. tiftik. rus. tyftyk „materie de lână", ngr. τεφτίκι.

tighèl n. 1. cusătură repede pe marginea uneĭ materiĭ, sinonim cu „refec".

DELAVR. 57: da şi jócă, bată-l pustia! parc'ar trage *tighel*. BOGD Com. 160: prostirele şi *tighelurile*. BUR. 196: Binişor că-i rînduia. *Tighele* dese făcea.

2. fig. mustrare aspră, dojană (cf. refec).

GANE III, 128: vĕduva ţi-a tras un *tighel* de mama foculuĭ. CARAG. 80: i-am tras un *tighel*, de i-a plăcut şi luĭ. ORĂŞ. II, 169: tremurând cu capul, vĕ trase *tighel*.

— TEGEL, couture à gros points pour ajuster deux pièces d'étoffe Barb. Vorba lipsesce aiurea V. teltea.

tingìre f. 1. ólă de metal, tigaie.

REV. I, 341 (d. 1669): cinci *tingirĭ* cu căpace. GHICA, 76: *tingirile* cu bucate din curţile boiereschĭ. STÂNC. Gl. Pov. 136: pe vatră óle, crăcane, *tingirĭ* şi câte alea tóte.

Vorba figuréză în maĭ multe proverbe.

ISP.: şi-a găsit *tingirea* capacul. GOLESCU: după *tingirea* şi tâmâia (capacul); a lins până a pus *tingirea* cu fundul în sus.

2. fig. „tingire spoită", muiere sulemenită (Golescu).

— TENĞERE, casserole, marmite; bulg. serb. tenğere, mcr. tendzerè „taler", ngr. τεντζέρι şi τεντζερές.

tingirică f. tingire mică.

BASME IV, 142: agăţâ de crăcane *tingirica* de bucate.

tinichèa f. (şi arch. **tenechè**) 1. tablă de fier spoită cu cositor.

TARIF 1761: prunz, *teneche*, teluri oca 10 banĭ. NEGR. I, 303:

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

să prefac ferestrele după plan, s'o acoper cu *tinichea* saŭ cu óle. CR. II, 89: cuțite de oțel orĭ de *tinichea*. OD. I, 127: canaturĭ de stejar, căptușite cu *tinichele* și legate cu drugurĭ de fier. GHICA, 279: lumînărĭ de séŭ în sfeșnice de *tinichea*. DELAVR. 3: pe crésta caseĭ scârție două limbĭ de *tinichea*. STÂNC. 74: sórele îșĭ lăsa rațele pe un acoperiș de *tinichea*.

2. urcior de tinichea.

JIP. 148: buțĭ, lemne, *tinichele*...

3. scândurică de brad (subțire ca tinichéua).

IONESCU, 738: prețul cherestelĭ variéză: *tenechelele* de 7—10 florinĭ suta.

4. pop. sgardă, maĭ ales próstă (de tinichea).

MARION 1892, No. 6: să lege câineluĭ *tinichéua* de gât.

5. (fam. și ironic) decorațiune, medalie, căvălărie.

AL. T. 485: Isprăvnicéșă! de acum să videțĭ bontonurĭ și *tenechele!*

6. fig. și fam. sărac lipit (sens propriŭ limbeĭ române).

DELAVR. 6: un ciocan (de rachiŭ), încă unul și al treilea până ajungĭ la *tinichea*. MARION 1895, No. 18: n'o să se țică că și-a rîs o *tinichea* ca tine de pomanagiŭ de o femee ca mine; 1896, No. 25: trage pe dracul de códă... adică e *tinichea*.

— TENEKE (mince lame de métal), fer-blanc, ustensile en fer-blanc: bulg. tenekiĭa, serb. teneče, alb. teneke, mgr. τενεκές.

tinichigiŭ m. meșter care lucréză și acopere casele cu tinichea.

JIP. 52: potcovarĭ, *tinichigiĭ*...

— TENEKEĞI, ferblantier; bulg. tenekiğiĭa, serb. tenečeğiĭa, ngr. τενεκετζής.

tinichigerie f. meseria și prăvălia tinichigiuluĭ.

tipsie f. (și **tepsie**) 1. vas de copt pe jăratec.

OD. I, 422: *tipsiĭ* de cositor. TEOD. 481: In conac lângă giamie, [porcĭĭ] Fripțĭ d'a întregul pe *tipsie*.

2. tablă saŭ tavă: locuțiunile „șéde cu capul pe tipsie", se pocăesce (Zanne III, 401) și „parcă jócă pe tipsie", saltă de bucurie (ib. IV, 412).

CUV. I, 213 (d. 1588): o *tepsie* de argint de colivă. NEC. 198: au lăcrămat icóna Maiceĭ Preciste, cât se résturnaŭ lăcrămile pre chipul icóneĭ, de le vedeaŭ toțĭ ómenĭĭ și picaŭ într'o *tipsie* ce era pusă supt icónă. GHEORG. 309: vel Cupar cu *tipsia* cea de argint, stând înaintea Domnuluĭ, pune vutcă în două pahare. AL. T. 142: Iu cuptor s'o rumenéscă Și s'o ducă pe *tipsie* Colo sus în Spătărie. NEGR. I, 151: *tipsiile* pe care aduceaŭ bucatele, talgerele și păharele eraŭ de argint. OD. I, 154: cu *tipsiĭ*, lighene și ibrice de argint. AL. 125: Și să-l ducă [capul] pe *tipsie* De peșcheș la 'mpărăție. VULP. 34: P'o *tepsie* cu lămâie.

3. tés. giamparale.

ORĂȘ. II, 144: Și Zisu se scie, Bate din *tipsie*.

— TEPSI, large plateau de cuivre, plateau en argent

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

etc. pour servir de la confiture; alb. bulg. serb. tepsiĭa, mcr. tipsie, ngr. τεψέ, tourtière.

tiptìl adv. 1. strĕvestit, incognito (sens special Muntenieĭ).

CANTA, 192: un boier moscal ce îmbla *tiptil*, ca să găséscă ómenĭ de óste. OD. I, 78: un om *tiptil* scosese un trup de femee învelit într'o rasă; 88: nevoind a trage nicĭ chiar *tiptil* la gazdă în oraș. GHICA, 7: îmbrăcat *tiptil*, eram întrodus ca călugăr în odaia rĕposatuluĭ coconu Tache. PANN, 146: un Sultan odată care des *tiptil* umbla. STĂNC. 153: împĕratul sĕ îmbrăca *tiptil* și se ducea să se plimbe.

Cu acest sens și în cântecele oltene.

ȚAPU, 215: Iencea 'ntocmaĭ că urmă, Că *tiptil* mi-se îmbrăca.

2. în taină, pe furiș (sens special Moldoveĭ).

VĂC. 302: voiŭ merge pe taină în Țara românéscă, adecă *tiptil*, ca cum aș merge pentru altă trebuință a mea. CR. I, 144: atuncĭ se ie *tiptil-tiptil* pe urma eĭ. GANE II, 224: eșiĭ *tiptil* pe ușa din dos spre a nu face vuet. XEN. 127: Hristea intrase *tiptil* în salon și se apropie pe nesimțite de Maria. SEV. Pov. 148: trimite pe popă să oblicéscă ce-ĭ și tot *tiptil-tiptil* în urma luĭ să vadă ce are să facă.

Var. (archaice): **teptil** și **diptil**.

AX. 147: aŭ venit și Craiul Stanislav cu secretarul la Curte *teptil*. NEC. 292: aŭ trimis Impĕratul un om al sĕŭ din casă *teptil*, de aŭ venit în Moldova; 367: Dumitrașco Hatmanul aŭ fugit *teptil* peste Dunăre, trăgêndu-se la Țarigrad la frate-sĕŭ Mihaiŭ-Vodă. AMIR. 156: nicĭ pe Ianachi-Aga nu l-aŭ cunoscut nime, viind *teptil* învelit turcesce ca ciohodariĭ. DION. 168: aŭ început a umbla ḑiua și nóptea pre uliță și prin curțile boieresc, une orĭ *diptil*, alte orĭ de față. AL. T. 508: paremi-se că 'ĭ trimes *teptil*, ca să cerceteze starea isprăvniciilor.

— TEBTIL (ar. tebdil „changement"), deguisé. incognito; bulg. tibdil (tebdil), serb. tevdil, mcr. tiptil.

tiriàc n. (arch. **teriac**) electuar preparat cu afion.

TARIF 1792: *teriacul* oca 18 banĭ. PANN I, 121: și amețesce [macul] firea ca un *tiriac*.

— TIRIAK (ar.), antidote de tout poison, opiat, narcotique (d. θηριακή); bulg. serb. teriĭak; fr. thériaque.

tiriachiŭ a. și m. 1. care bea afion, amețit, bét.

PANN, Șeḑ. I, 13: la dînsele mĕ uitam, *tiriachiŭ* în cap cu fumul.

2. mahmur, posac.

STAM. 396: Satana intră în sală *tiri[a]chiŭ* și murmurând sudălmĭ.

— TIRIAKI, mangeur d'opium; fig. pointilleux, grognon, hargneux (§ 88).

tiriplìc n. 1. bumbăcel de împletit (de colóre albă, roșie saŭ albastră).

TARIF 1761: horbote de *tiriplic*... *tiriplic* leșesc. TARIF 1792: *tiriplic* de Hotin... REV. II, 340 (f. de z. 1817): ciorapĭ de *tiriplic*. OD. I. 422: ciarșaf cu împletiturĭ de *tiriplic*. CAN. 3: Frunză verde *tiriplic*, De când eram copil mic, Doina o sciŭ și doina o ḑic.

2. (adv.) strună (cf. găitan).

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Orăș. II, 157: Tréba, pot să dic, Merge *tiriplic*.

— TIRE IPLIK, fil à coudre, fil de coton (d. tire „fil à coudre“ și iplik „fil de lin“); serb. tiriplik „bumbăcel“.

tivilichie f. (și **tevelechie**) pieptar lung al țărancelor.

Doc. VIII, 555 (d. 1804): o *tivilichie* de belacosă blănită cu cacom. Fot. III, 137: țărancele pórtă o scurteică fără mâneci numită *tevelechie*. Pann. Spit. V, 12: Să 'mbrace și *tivilichie*, Să placă altor și mie.

Vorba pare a fi o compoșițiune din „ilic“ sub forma-i neo-grécă (prima parte obscură).

tizic n. (și **tezic**) balegă uscată la sóre, putrigaiŭ cu care țăranii 'și încălzesc iarna bordeiele.

Conv. XXII, 661: ici și colea fumul subțiratic de *tizic* se străcura prin hórnele de nuiele. Dr. Manol. 60: sătênul arde lemne, ierburi uscate, excremente de vite bovine uscate *(tezic)*.

— TEZEK, bouse de vache pétrie en forme de brique et servant de combustible dans les villages d'Asie-Mineure Barb.

tòiŭ n. 1. sgomot, larmă.

Zil. 36: o plóie repede ce s'aŭ tîmplat în *toiul* războiului. Carag. 79: cât gândescĭ c'a ținut *toiul* revoluției?

2. temeiŭ, mijloc, punct culminant.

N. Cost. 103: Gligoraș Ivanenco Polcovnicul, fiind om vitéz și cu alți rohmistrii, s'aŭ luptat cât-va și aŭ eșit din *toiul* Tatarilor. Bogd. Pov. 181: biata bătrână cum se vĕdu în starea asta afară, în *toiu* iernei. Marion 1896, No. 45: ea, un trandafir în *toiŭ*. Isp. 99: tocmaĭ în *toiul* rugăciuniĭ. Cal. 1883, p. 41: pe când era veselia maĭ în *toiul* ei; 1885, p. 31: petrecerea e tocmaĭ în *toiul* ei. Teod. 601: La fîntâna hoțului, Unde-i *toiul* fînului.

— TOY (t. or.), festin; rus. tuĭ „ospĕț“. Sensul primitiv a dispărut în românesce, lăsând numaĭ pe cel secundar: „sgomot la benchetuire“ și apoĭ „larmă“ în genere. Vorba pare a fi un împrumut vechiŭ (§ 9).

toiesc v. a striga, a face larmă. Vorba se află numaĭ la Dosofteiŭ (Oct.69ᵛ: ĭĭ *toià* dicênd acéle serieți voĭ acéstea) și aparține exclusiv Moldoveĭ.

Și astădĭ încă circulă tot acolo (ca în Bucovina) compusul **destoiesc**, a-și descărca necazul, a se rĕsbuna.

Conv. XVIII, 26: cu cât se încălția și-și *destoia* inima, cu atâta se îngăima limba. Sep. V, 71 (d. Sucéva): a-și *distoiĕ*, a-și rĕsbuna... mi-am *distoiet* inima, mi-am rĕsbunat. Sbiera, Poveștĭ, 54: să-și *destóie* inima.

top n. I. (sens archaic) tun. V. Partea II.

II. (sens modern) 20 testele de hârtie (480 cóle).

Tarif 1792: hârtia cea maĭ bună de un *top* 12 banĭ.

— TOP, tout ce qui est de forme ronde: balle, globe, ballon, boule.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

toptàn adv. numaĭ în locuțiunea „cu toptanul“, 1. cu ridicata (vorbind de vînḍare).

PANN, 153: cu *toptanul* și banii la anul. ORĂȘ. 58: Ióniḍ băcanul Puse cu *toptanul* Icre și măsline.

2. cu grămada, în genere.

MARION, 132: înmagazina la pumnĭ și la palme cu *toptanul*; 156: bărbați, femeĭ, fete cu *toptanul*. ORĂȘ. II, 141: ardic cu *toptanul* sume fórte marĭ.

— TOPTAN, en gros, en bloc (opposé à parča-parča „en détail“); bulg. toptan. Termin comercial generalizat în limbă (§ 104).

toptangiŭ m. cel ce vinde marfă cu toptanul. Formațiune analogică (§ 23).

BASME IV, 136: se duse în tîrg la un *toptangiŭ* de vinurĭ.

toptangerie f. 1. negoțul cu ridicata; 2. prăvălia toptangiuluĭ.

topùz n. I. (sensurĭ archaice) 1. măciucă asemenea unuĭ sceptru, terminată la unul din capete cu o măciulie fórte grea și acoperită peste tot cu plăcĭ sculptate de argint împodobite cu diamante: topuzul era unul din insigniile Domnieĭ trecute, ce noul Domn îl primia odată cu sabia și calul cel împĕrătesc (Cant. Mold. 60).

DION. 206: Vodă aŭ ḍis boierilor, dacă nu aveți fermaŭ, să nu aveți nicĭ o grijă, că nu veți pătimi nimic; iar de voiți războiŭ cu mine, sabie și *topuz* este în mâna mea, poftim. Doc. I, 551 (d. 1784): al doilea Spătar purtând *topuzul* și sabia. FIL. 34: Padișahul mi-a dat sabie și *topuz*, ca să vĕ sfărîm ósele, când vĕ veți resvrăti; 346: tagma Divanuluĭ purtând *topuzul*, sangiacul și semnul Domnieĭ. BASME IV, 131: împĕratul s'a jurat pe stema și *topuzul* sĕŭ.

2. măciucă scurtă de argint în capĕt cu un nod: la ḍile de sĕrbătorĭ, Spătarul purta topuzul domnesc și sabia atîrnată cu un colan aurit de subțiorĭ.

GHEORG. 302: Grigorie-Vodă aŭ suit Agia după vel-Comis, dându-ĭ Domnul cu mâna luĭ semn să pórte *topuz*, adică buzdugan. FOT. III, 293: din vechime Armașul sta înaintea Domnuluĭ ținînd, ca semn al dregătorieĭ sale, un *topuz* de argint; astăḍi însă numaĭ Armașul II și III pórtă *topuzurĭ*.

3. pedépsă infamantă, bătaie la tălpĭ cu topuzul aplicată boieruluĭ culpabil de însuși Domnul, bătaie mai înfricoșată de cât falanga, căcĭ vătăma ósele tălpiĭ piciorului, dar era mai puțin desonorătóre (cf. turc. topuzu yemek „recevoir un coup de massue“).

CANT. Mold. 74: si quis insolentius se erga ipsum gerere aut vel unico verbulo ejus honorem laedere ausus fuerit, illius ossa nemine contradicente clava sive *topuzo*, quod a Sultano in sua inauguratione acceperat, potest conterere; 103: sin verberibus castigandus est, nemini id facere licet, nisi principi, idque vel *topuzo* (clava prin-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

cipali), quae verbera licet gravissima sint, tamen honorem non laedunt, uti habetur, indignissimum virgis aut flagellis ab alio caedi. BELD. 428: Chiuciuc-Ahmet, fórte strașnic, zulumurĭ nu suferia, Dacă îndrăznia vre unul, sub *topuzul* luĭ peria. FIL. 98: de'mĭ veĭ spune minciunĭ, îțĭ voĭŭ da cincĭ-decĭ de *topuze* la tălpĭ; 230: parcă văd pe Dumitrăchiță al dumneavóstră bătut la falangă saŭ sdrobit cu *topuzul*.

II. (sensurĭ moderne) 1. numele pietreĭ maĭ rĕsărite, într'un joc de copiĭ (Isp. Juc. 34).

2. fig. autoritate, forță: „cu topuzul", prin abus de putere (cf. topuz altynda „par la violence, litt. sous la massue"). Proverbul „nu-e nicĭ topuz nicĭ tuiŭ", nu-e nimic de dînsul, nu are nicĭ o putere (Zanne IV, 668).

— TOPUZ, massue, masse d'armes du généralissime, scèptre; alb. bulg. serb. topuz, ngr. τοπούζι, bâton de commandement. Ca și buzduganul, topuzul a rĕmas simbolul despotismuluĭ trecut.

tòrbă f. (și **tolbă**) 1. sac de drum; 2. boccea de marfă; 3. giantă de vînător.

AL. Pr. 29: aducêndu-și aminte că are *torba*...

4. (maĭ ales sub forma „tolbă") săculeț de săgețĭ.

— TORBA, sac, besace, alb. bulg. serb. rus. rut. torba, ngr. τορμπᾶς, valise.

Forma munténă „tolbă" a produs și derivatul **tolbaș**, cel ce duce o tolbă în spinare, marfagiŭ.

trahanà f. aluat frămîntat cu ouĕ și redus în firișóre din care se face supă; se dice și **tarhana** (Costinescu).

— TERHANA (pers. terhane), bouillie preparée avec du lait caillé et de la viande Barb.; bulg. serb. tarhana, ngr. τραχανᾶς, semoule: ung. tarhonya.

tràmpă f. schimb (de lucruriĭ).

CR. I, 40: haĭ să facem *trampă*: dă-mĭ carul și na-țĭ boiĭ.

— TRAMPA échange, troc (d. it. tràmuta); bulg. serb. trampa, mer. trámpa, ngr. τράμπα.

trînchèt n. (și **trunchet**) lemn maĭ subțire: șépte trîncheturĭ formézĕ o plută (Bur. Crestăturĭ, 15).

COND. 1776, p. 67: tot *trinchetul* ce se pogórĕ pe Siret. TARIF 1870: *trunchetur*ĭ câte 7 la plută 25 leĭ.

— TRINKET, voile triangulaire d'un navire (d. it. trinchetta); fr. trinquette, ngr. τρουγκέτο.

trufandà f. 1. pîrga ródelor.

GANE III, 204: el cel dîntâiŭ mânca *trufandale*. PANN, Nastratin-Hogea, 33: cireșele într'un ciur le puse și ca lucru *trufanda*, plecă la cârmuitorul, vrênd plocon a-i le da. ISP. 161: și le mânca cu multă poftă, ca pe nisce *trufandale*.

2. fig. prinos (accepțiune semi-literară).

— TURFANDA (pers. türfende d. ar. türfe „chose

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

nouvelle, nouveauté"), primeurs de la saison (adj. frais, qui paraît avec la saison); alb. bulg. turfanta.

tùciŭ n. 1. fier combinat cu carbon; 2. vas de tuciŭ, de fiert mămăliga, sinonim cu „ciaun".

JIP. 89: când are sac și crăcane, n'are mălaiŭ și *tuciŭ*.

— TUČ (pers.), bronze: alb. serb. bulg. mcr. tuč, ngr. τούτζι. Despre metale (§ 103).

tuciuriŭ a. negru-deschis ca tuciul (cf. plumburiŭ).

REV. II, 395: Cu giubéua fumurie, Fermenéua *tuciurie*.

tulpàn n. (și **tulipan**) 1. bucată de pânză fină de bumbac: milino saŭ muselină.

NEC. 213: l-aŭ închis Turcii [pe Anton-Vodă] și l-aŭ bătut și l-aŭ căznit cu fel de fel de cazne, până și *tulpanurĭ* subțirĭ îl făceaŭ de înghiția și apoĭ le trăgea înapoĭ, de-l scotea mațele pe gură. CĂP. 352: un *tulpan* lung de mulțĭ coți îl ținea ómenĭĭ în mâinĭ cât era și se răpedia iute și mergea călcând pe *tulpan* și nu se afunda. UR. XI, 225 (d. 1745): o năframă *tulipan*. TARIF 1761: *tulpan*, bucata 90 banĭ. REV. II, 339 (d. 1817): roche albă de *tulpan*. OD. I, 422: perne de *tulpan* cu florĭ de tiriplic. FIL. 90: mătăsarii de Veneția, *tulpanurĭ*, panglice; 345: un brîŭ de *tulpan* alb... rochie albă de *tulpan*. TEOD. 312: Ochișori-țĭ chihlibar, Față albă de *tulpan*.

2. brobódă dintr'însa.

AL. T. 52: țĭ-oiŭ aduce un *tulpan* noŭ. FIL. 170: femeĭ îmbrobodite la cap cu *tulpanurĭ* albe.

Vorba figurézā în proverbul „ce-ĭ căciulă nu-ĭ *tulpan*", adică bărbatul e superior femeiĭ (Zanne III, 38) și maĭ ales în cântecele populare.

TEOD. 164: *Tulpane*, călțuni și legătorĭ, Ca să-țĭ fie de sĕrbătorĭ. CAN. 36: Numa *tulpanu* cel din cap îĭ cumpĕrat de al tĕŭ bărbat. MARIAN II, 167: Cu colanul lat pe șele, Cu *tulpanul* pe sprîncene.

3. turban (într'un cântec din Sucéva).

ȘEȘ. II, 183: Mĕ 'ntîlniĭ c'un turculén, Cu fes roș și cu *tulpan*.

Vorba se presintă sub forme variate: **tulbent**, hobotul saŭ brobóda mireseĭ în Ardél (Bur. Datinĭ, 21) și **turbent**, aceiași în Banat și Bucovina (Marian, Nunta, 239, 249 și 705), ambele împrumutate de la Sĕrbĭ.

— TULBENT (pers. dülbend „qui charme le cœur"), mousseline ordinairement blanche qui sert à faire des turbans, turban; serb. dulbent (tulbenta) „brobódă", bulg. dĭulben (tĭulpan), mcr. dulben „bucată de materie albă în semn de doliŭ", ngr. τουλπάνι și τουλουπάνι, étoffe fine, turban; de aceiași origină: it. sp. turbante, fr. turban (de unde forma semi-literară *turban*).

tulipan f. flórea numită obicĭnuit „lalea" (Brândză, 436: și **tulpenĭ**), forma eĭ fiind asemenea unuĭ turban.

— DÜLBEND (LALE), tulipe blanche; serb. tulipan, rus.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

tîulîpanŭ, ceh. tulban, ung. tulipan: din aceiaşĭ vorbă persană: it. tulpano şi tulipa, fr. tulipe, germ. Tulpe.

tulpănaş n. diminutiv de gingăşie.

S. NĂD. 7: îĭ maĭ aşedâ *tulpănaşul*.

turban n. 1. brobódă de tulpan cu care Turcíĭ 'şĭ înfăşură capul.

BĂLC. 306: îmbrăcă o babă cu hainele şi cu *turbanul* Paşiĭ.

2. brobódă analogă purtată înainte de boieróice.

UR. XI, 225 (d. 1745): nasturĭ vechĭ ce aŭ fost la un *turban* fără mărgăritar. NEGR I. 239: bărbatu-seŭ îĭ aduce vr'un *turban* vechiŭ saŭ vr'o ciudată capelă. GHICA Rev. N. II, 75: cucónele cele tinere se purtaŭ legate la cap cu *turban*.

Var. (munténă): **durban**.

GORJ. Dicţ. 108: *durban* saŭ conciŭ, învelişul capuluĭ. PAPAZ. 92: în caléscă se aflaŭ douĕ jupânese legate cu *durban* de calemcheriŭ cu florĭ.

Turban e forma europénă de la „tulbent“: despre variatele forme şi nume ale turbanuluĭ (Cant. Ist. ot. 610).

tult n. veche monetă turcéscă preţuind a treia parte dintr'un leŭ, cam 15 parale (Wolf, 135).

COND. 1693, p. 406: pentru făină de treĭ lunĭ, de om, de lună câte un *tult*. N. COST. 101: câte 5 ruble de om într'o lună, care fac 50 leĭ proştĭ şi un *tult*

Proverbul [Isp.]: un ort, un zlot, un *tult* şi o ólă cu unt (se dice de plata unuĭ preţ cam pipĕrat).

Vorba circulă şi adĭ printre Româniĭ din Banat (=20 creiţarĭ), carĭ l'aŭ împrumutat de la Sêrbĭ.

HODOŞ I, 189: Să fiŭ sciut maĭ de mult. Aş fi cumpĕrat d'un *tult*; 197: Cine-ĭ dă un *tult* şi un zlot, Să-l dea cu fune cu tot.

— TULT (ar. süls „un troisième“), a treia parte dintr'un leŭ (Cant. Ist. ot. 479); ngr. τούλτι, jumĕtate leŭ.

tulùm n. 1. burduf (pentru unt-de-lemn).

CRON. III, 446 (d. 1822): unt-de-lemnul îl aduceaŭ cu *tulumurile*.

2. un numĕr hotărît (40 saŭ 20) de bucăţĭ de blănurĭ, de pieĭ, de misădĭ (Stam. Dicţ. s. v. Zimmer).

— TULUM, outre, sac de cuir, morceau de fourrure: bulg. serb. tulum, ngr. τουλούμι. Vorbă specială Moldoveĭ.

tulùmbă f. pompă de incendiŭ.

DION. 204: aruncând apă şi din *tulumbe*, aŭ potolit focul. AR. 80 (d. 1821): avênd apă în vase marĭ şi *tulumbă*. GANE III, 210: deodată s'aud *tulumbele* duruind pe dinaintea ferestrelor.

— TULUMBA, pompe à incendie, seringue (d. it. tromba); bulg. tulumba, mer. tulumba, ngr. τουλούμπα.

tulumbiţă f. clistir (litt. tulumbă mică).

tulumbagiŭ m. pompier (numit Mold. şi „pojarnic“).

BĂLC. 656: 100 pompieri *(tulumbagiĭ)* sub doĭ căpitanĭ. AL. T. 1139: chiamă un *tulumbagiŭ* să-l tórne o coşă de apă pe cap.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

-o-, pompier.

tulumbagi-başa m. starostele pompierilor şi sacagiilor.

Ur. XX, 358: o sută leĭ luĭ *tulumbagi-başa*. Fot. III, 312: *tulumbagi-başa* 350 leĭ léfa.

— TULUMBAĞY BAŞY, chef des pompiers.

tumbàc n. aramă galbenă.

Fil. 142: sfeşnice de *tumbac* cu lumînărĭ de seŭ într'însele. Teod. 301: Cu toiag de liliac şi mĕtănĭĭ de *tumbac*.

— TUMBAK, tombac, plaque d'or et d'argent (d. malaezul tombaga „cuivre").

tumurùg n. 1. (în Moldova) trunchiŭ, butuc.

Cr. I, 48: se duce prin pădure şi începe a chiti copacĭĭ trebuitorĭ: ista-ĭ bun de amânare, cela de tălpĭ, ista de grinḑĭ, ista de *tumurugĭ*, cela de costorúbe, ista de tócă. Crăs. I, 25: să nu se lovéscă luntrea de un *tumurug* mare ce plutea pe apă.

2. (şi **tumurluc**) gros, închisóre (în Muntenia).

Isp. Sn. 43: şi'l duse la *tumurluc*. Cal. 1883, p. 60: când îşĭ veni în fire, se pomeni la *tumurluc*.

— TUMURUK, tronc d'arbre, tige, ceps, prison, cachot: bulg. tumruk, serb. tomruk, alb. tombruk, ngr. τουμπρούκι (tóte însemnând butuc şi închisóre).

turà f. I. sensurĭ archaice) 1. monograma Sultanuluĭ pe firmane şi pe vechile monete turcescĭ ce circulaŭ în ţară: iscălitura, representând o mână deschisă cu cele 5 degete, se făcea cu cernélă de diferite colorĭ saŭ în aur şi era pusă pe diplome de un dignitar special numit „nişangiŭ".

Cant. Mold. 64: sanctissimo nostro signo (*tura* minirum, vel nominis Imper. superscriptioni) fidem habeatis atque ita sciatis. Kog. 233: aŭ învĕlit tóte cărţile într'un sandal verde şi aŭ pecetluit sandalul cu *turaua*. Ghica, 506 (V. tarapana). Pann I, 17: De când n'am vĕḑut paraua, I-am uitat cum e *turaua*. Oràş. II, 140: Vre-o doĭ anĭ d'a rîndul maĭ merse cum merse, Până ce *turaua* de tot i se şterse.

2. devisă, monogramă.

Dion. 215: Bonaparte aŭ poruncit de aŭ făcut din aurul vistieriilor Vienei galbenĭ pe numele şi chipul luĭ, şi s'aŭ făcut precum se vĕd galbeniĭ pe *turaua* Franţeĭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. fam. şi ironic, iscălitură: pune-ţĭ *turaua*.

2. faţa moneteĭ turcescĭ şi un joc cu monetă analog aceluĭ numit astădĭ „riscă".

Fil. 29: unĭĭ jucaŭ nucĭ, alţiĭ iasîc şi *tura*.

— TURA (tugra), chiffre ou monogramme d'un souverain; bulg. tura „faţa moneteĭ", ngr. τουρᾶς.

turaliŭ a. 1. galben cu zimţĭ, drept la cumpănă.

Gorj. IV, 25: împĕratul porunci haznataruluĭ, de 'mĭ dete o mie de galbenĭ tot d'ăĭ *turaliĭ*, adică ceĭ cu blangul.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. monetă în genere (în cântece oltene și ardelenești).

R.-Cod. 250: Tot parale *turalii*, Luate de pe la Sibiĭ. Bur. 223: Să câștig, ḑĕŭ, la parale, La parale *turalii*, Luate pe la beții.

— TURALI (altyn), écu d'or au chiffre impérial; serb. turali (ferman), bulg. turali (florini).

turc m. 1. sens identic cu „osmanliŭ" și „busurman" saŭ musulman (cum se numesce eĭ înșiși, reservând numele de „turc" Turcomanilor din Asia).

M. Cost. 25: *Turcii* de pe locul lor Turchestan. Al. T. 1656: încet că nu ne alungă *Turcii*... nu împinge.

2. locuțiunea „vin Turcii!" analogă celeĭ „(dór nu) vin tătarii!" V. tătar.

Nec. 200: staŭ satele pe marginea țăriĭ leșescĭ pline de ómenĭ: și le spuneaŭ Moldovenii: Fugiți, fugiți, că vin *Turcii* în țara vóstră! Al. T. 1000: ce ședeți în picióre? că dór nu vin *Turcii*.

— TURK (türk), turc d'Asie, turcoman; barbare, vagabond, lourdaud, rustre; alb. bulg. turk, ngr. τοῦρκος; ung. török.

turcesc a. 1. ce ține de Turcĭ, ce provine din Turcia.

Stânc. 294: trimise să-ĭ aducă un rînd de haine *turcești*.

2. ce ține de islam: mahometan.

Al. 211: Lasă legea creștinéscă Și te dă 'n legea *turcéscă*.

turcesc v. a se face turc.

Teod. 129: Dar creștin e, orĭ *turcit?* 480: *Turcesce-te*, Iancule, *Turcesce-te*, Beiule...

turcesce adv. 1. ca Turcii: a vorbi *turcesce*.

2. fig. și fam. nedeslușit, neînțeles.

Al. T. 125: așa! ca și când le-aș fi grăit *turcesce;* m'aŭ luat la treĭ parale. Cr I, 260: începĭ a bolborosi *turcesce*, fără a sci bechiŭ.

turcime f. némul turcesc.

Teod. 607: Cadînimea leșina Și *turcimea* alerga.

turcomerit a. 1. (ironic) partisan al Turcilor; 2. fig. despotic ca și dînșiĭ. Vorbă adĭ eșită din us.

Al. (Neg. I, XXXIV): pe vremea mea eraŭ multe rele, ómenii se găsiaŭ cam *turcomeriți*. Al. T. 1233: nu eștĭ un părinte blând, desmierdător; eștĭ prea *turcomerit*.

Derivațiune neo-grécă (τουρκομερίτης).

turculeț m. numele stiglețuluĭ (în Ardél).

turlàc a. 1. amețit de vin.

Rev. N. I, 339: doĭ mitocanĭ îmbrăcațĭ ferchеș, *turlacĭ*. Orăș. II, 53: Aci vestitul Pitpalac Jócă 'n loc, că e *turlac* Și în cap cu basamac. Teod. 557: C'am p'aci nisce băieți, Ienicerĭ, *turlacĭ* și beți; 585: Cu capul de somn umflat și la minte cam *turlac*.

Vorba figuréză în proverbul oltén (Țapu, 707): nicĭ turc, nicĭ *turléc*, ia un fléc, adică un terchea-berchea.

2. fig. nedumerit.

Rev. II, 389 (d. 1821): ceĭ maĭ socotitorĭ din boierĭ cât și din orășanĭ, umbla *turlacĭ*, mirându-se de acésta reformă [a lui Tudor].

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— TORLAK (jeune, inexperimenté), paresseux, négligent, ridicule, idiot: serb. torlak „fanfaron“, alb. turlak.

turlăcesc v. a se îmbăta.

ISP. B. SN. 122: bea de se *turlăcia*.

De aci **desturlăcesc**, a se desmetici (ironic).

BASME IV, 142: se puse iarăşĭ pe băutura, ca să se *desturlăcéscă*.

turliŭ! int. frumos, nostim, fain: locuţiunea „turliŭ turliŭ“, scósă din cutie, frumos gătită (Polysu).

ORĂŞ. II, 86: C'aşa vrea Măria sa, *Tiurliŭ, tiurliŭ*, isasa!

— TÜRLÜ, divers; „türlü türlü“, de diverses sortes. de toutes sortes; cum. turlu turlu „varietas“; bulg. turli turli „fel de fel“, alb. türli türli „pestriţ“.

turungiŭ a. portocaliŭ, sinonim cu „naramgiŭ“.

IONESCU, 693: feţele de colorat chilimurĭ sînt: cicic, verde, galben, *turungiŭ*... ŞEŢ. II, 91: Roşaţă narangie, roşaţă *turungie*. ŢAPU, 610 (descântec d. Teleorman): Brâncă *turungie*, brâncă cafenie...

— TURUNĞI, jaune, rouge foncé, litt. couleur d'orange (pers. turunğ „orange amère“); mgr. turungi.

tuteà f. oxid de zinc (considerat de medicĭi orientalĭ ca bun pentru ochĭ).

BĂLC. 326: arsenicul, cobaltul, *tutéua*.

— TUTYA (pers.), zinc, antimoine, collyre; ngr. τουτιά, oxide de zinc; fr. tutie.

tutùn n. foile uneĭ plante din fam. solaneelor *(Nicotiana tabacum)*, uscate, apoĭ sucite saŭ pulverisate. Tutunul cultivat în ţară se transporta la Ţarigrad în mare cantitate şi de acolo se întorcea iarăşĭ în ţară ca tutun turcesc saŭ persicén, împrăştiat în boccele saŭ în téncurĭ (Drăgh. I, 24). Astădĭ se importă din Turcia 3 varietăţĭ de tutun carĭ, după locurile de proveninţă, se numesc Yaka, Samsun şi Persicén. Obicĭnuit se dice „a bea tutun“, în loc de a fuma saŭ a trage tutun (§ 37).

TARIF 1792: *tutunul* turcesc... *tutunul* de ţară ce merge la ţara turcéscă. DELAVR. 65: pescariĭ vorbesc şi mestecă *tutun*. CRĂS. I, 122: *tutunul* şi spirtul muscălesc trecea din Rusia în Dobrogea. TEOD. 613: Din filigea cafea bea, Din ciubuc *tutun* trăgea.

Vorba figuréză într'un şir de proverbe.

PANN II, 189: după ce-ĭ urît, bea şi *tutun*. HINŢESCU, 203: ce-mĭ eştĭ bun? să-mĭ beĭ *tutun?* ZANNE, IV, 673: ce atâta vorbă pentru o lulea de *tutun*. Ibid: i-a dat frunză de *tutun* pe la nas (adică l'a înfruntat).

Var. (mold.): **tiutiun, titin** şi **tition.**

N. COST. 54: şedênd Antioh-Vodă pe un scaun den afară de corturĭ, bênd *tiutiun*. NEC. 249: Const. Duca-Vodă aŭ scornit un obiceiŭ noŭ pe ţară... de pogonul de *tiutiun* el le lua câte 4 leĭ. KOG. 215: Constantin-Vodă Mavrocordat aŭ pus de aŭ făcut peceţĭ tipărite pe stupĭ şi pe mascurĭ şi pe pogónele de *tutiun*. IST. 1715,

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

p. 26: aicea se face *tiutiunul* cel bun care se chiamă şi persicén. TARIF 1761: *tiutiun* muntenesc... *tiutiun* furda. COND. 1776, p. 67: un leŭ de un pogon de *titin* ce se afla sĕmânat în ţară. BELD. 397: Fără nicĭ o îngrijire bênd *tiutiun*, alţiĭ cântând. AL. T. 477: eĭ să tragĭ *tiutiun*, soro? ŞEP. V, 162 (d. Sucéva): *tition*, tiutiun, tabac, tutun.

— TÙTÜN, tabac à fumer (în Egipt duhan); bulg. tutun (tĭutĭun), serb. tutun, rus. rut. tĭutĭunĭ, pol. tutun, mcr. tutune, ngr. τουτούνι.

In Muntenia, tutunuluĭ turcesc se maĭ dice *baeon* (Dr. Brândză), iar în Moldova „tabac" (Kog. 279), ca până astă-dĭ în Ardél, unde maĭ circulă şi *dùhan* (Şeḍ. II, 24: trage duhan cu pipa) tot de origină orientală (ar. duhan „tabac") prin mijlocirea maghiareĭ (dohány), cum indică accentul: bulg. serb. duhan, rut. dohan.

tutunărit n. (Mold. **tiutiunărit**) dare pe fiecare pogon de tutun câte 4 leĭ vechĭ şi un plocon de 80 banĭ (Sulzer III, 406; Fot. III, 319; Tunusli, 54).

ZIL. 7: Când făcu o socotélă c'aŭ scăpat negreşit, Iată şi *tutunăritul* iar îndoit i-aŭ izbit. DOC. I, 412 (d. 1785): carte de slujba *tutunăritului*. UR. I, 86 (d. 1797): neflind obiceiŭ *tutunăritul* să ia câte un leŭ de pogon ce se află în ţară semĕnat. FIL. 323 (V. taxidar).

tutungiŭ m. vînḍĕtor de tutun.

— TÙTÜNĞI, marchand de tabac; serb. tutunǧija.

tutungerie f. (Mold. **tiutiungerie**) prăvălia tutungiuluĭ.

UR. X, 214 (d. 1806): să nu facă sărărilĭ, *tiutiungeriĭ*, făinărilĭ să nu aibă. AL. Pr. 113: *tiutiungerie* armenéscă. GHICA, 535: o *tutungerie*, o cârciumă, o cizmărie. CARAG. 31: m'am dus la *tutungerie*.

***tutungi-başa** m. slujbaşul Curţiĭ însărcinat să îngrijéscă de ale tutunuluĭ.

DOC. I, 305 (d. 1783): *tutungi-başa* cu şerbeci-başa; II, 78 (d. 1792): s'aŭ făcut poruncă către Vasile *tutungi-başa* să cerceteze jalba orăşenilor. COND. 1813, p. 343: orînduitul mumbaşir *tutungi-başa* al Măriteĭ tale aŭ adus pe aceştĭ maĭ jos numiţĭ înaintea mea.

— TÙTÜNĞI BAŞÝ, chef des valets de chambre chargés du soin des pipes et du tabac Ham.

tuzlamà f. mâncare din burtă de viţel şi din picióre de vacă [Isp.]: douĕ citaţiunĭ la Rudow.

— TUZLAMA, mets salé (d. tuzlamak „saler").

tuzlùcĭ pl. 1. ghetre de aba, încheiate pe dinapoĭ cu copcĭ saŭ cu şireturĭ, carĭ se trăgeaŭ peste ciorapĭ şi apoĭ se băgaŭ în cizme (litt. ce feresce de praf).

AR. 81 (d. 1821): *tuzluci* cu găitane de mĕtase.

Vorba figuréză în proverbul oltén „n'are nicĭ tuzluc, nici ipingea", adică e lipsit de tóte (Zanne III, 419).

2. turiecĭ de la dosul picioruluĭ până sub genuchĭ, cum pórtă oltenĭĭ şi ţărancele.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Bol'ac, 7: Gheba lui scurtă, iţarî, minténul, *Tuzlucî* năpraznicî cum pórtă Olténul.

— tozluk, sorte de guêtres, pantalon large du haut et étroit du bas qui présèrve de la poussière (d. toz „poussière"); alb. bulg. serb. tozluk ngr. τουζλούκι.

U

Ugùr n. (maĭ des **ogur**) noroc, piaza bună.

Ist. 1715, p. 66: pentru lege şi *ogurul* Împăratului să murim. Ur. III, 148: în fericitul şi împărătescul meŭ *ogur* să adaugĭ şi să înmulţescĭ încă şi alte credincióse slujbe; 149: te veĭ întrarma cu tóte puterile silinţeĭ în fericitul *ogur* a împărăţieĭ mele. Al. T. 1258: cine saměnă galbenĭ are mână cu *ogur*; 1379: poftim şi să-ţĭ fie cu *ogur!*

— ugur (ogur), auspice, présage, rencontre heureuse, chance favorable, sort prospère; serb. ugur.

ugurlîc n. noroc.

Orăş. 20: Dar dup'un an de slujbă, boieru cu *ugurlîc* Plătia tóte acestea prin vre-un ciraclic.

— ugurluk, bonheur, bon présage.

ugurliŭ (şi **ogurliŭ**) a. de piază bună, norocos, în opoziţiune cu „ursuz" şi cu „belaliŭ".

Al. T. 1333: să vĕ fie sfîntul Vasile *ogurliŭ*. Isp. 221: paserea astă gingaşă nu mi se pare *ogurlie* pentru casa nóstră. Orăş. 41: Cumperĭ la presente maĭ de timpuriŭ, De veĭ să-ţĭ ureze anul *ugurliŭ*.

— ugurlŭ, heureux, de bon augure; serb. ugurli.

ulùc n. 1. canal de scurgere la o casă, jghiab de plóie saŭ pentru nutreţul vitelor.

Ionescu, Doroh. 173: îngrăşatul oilor merinóse se face cu iarbă verde şi cu darea de zahara în *uluce* odată pe ḑi.

Vorba figuréză în proverbul „dintr'un butuc facĭ un *uluc*", ad. dintr'un mojic un om învĕţat (Zanne III, 419).

2. o parte a tésculuĭ (la culesul viilor), o parte a moriĭ (Damé, Terminol. 82, 114, 154).

3. crestătură de-a lungul unuĭ lemn.

Basme II, 78: bătu cu ciocanul d'asupra butoiuluĭ, până ce intrară dógele în *ulucul* gardenúluĭ.

— uluk, rigole, gouttière, canal.

ulucă f. 1. scândură grósă cu care se închide un loc.

Doc. II, 318 (d. 1791): *ulucile* cele de palme 12. Fil 283: curtea acesteĭ case era îngrădită cu *ulucĭ* de stejar ascuţite la vîrf şi fórte înalte; 284: o pórtă învelită cu strĕşină de *ulucĭ* mĕruntele. Marion, 54: apucând un par de la zăplazul curţiĭ, îl zmulse cu *ulucĭ* cu tot.

2. gard de ulucĭ.

Od. I, 109: icĭ gardul uneĭ colibe de vecin, maĭ colo *ulucile* uneĭ căscióre de breslaş orĭ de scutelnic. Ghica, 42: grădina era

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

încunjurată cu zid înalt saŭ cu *ulucĭ* de scândurĭ de stejar; 526: *ulucile* eraŭ ciur de găurile prin care eșiaŭ la uliță câiniĭ cu grămada. DELAVR. 219: *ulucile* cu porțile marĭ. CARAG. I, 106: ferestrele vraiște, *ulucile* înalte.

Uluca e forma românizată din „uluc“ și însemnéză primitiv „scândură de jghiab“. Vorba e specială Munt.

ulucaș n. mic canal la o móră (Damé, Terminol. 155).

ulucesc v. a neteḑi scândurile: dușumele date la rîndea și *ulucite*.

urdie f. (și **ordie**) I. (sensurĭ archaice) 1. taberă turcéscă saŭ tătăréscă.

M. COST. 277: aŭ lovit un Sultan cu *urdiile* sale, sub Hotin, la taběra leșéscă. N. COST. 25: Turciĭ aŭ început a scóte *urdiile*, apoĭ și óstea; 113: orĭ câțĭ robĭ și-ar găsi în tótă *urdiea*, să-l ia pe toțĭ. NEC 199: s'aŭ întors Impĕratul la *urdie* la Țuțora. BELD. 404: silihtariul cu *urdiea* la Bacĕŭ, cum aŭ venit... DUM. 28: *ordiea* plină de tot felul de avuție. DION 176: cu mare vitejie aŭ mers față de s'aŭ lovit cu *ordiea* Vezirului. ZIL. 19: la locurile unde era să se așeḑe *ordiile* împĕrătescĭ. GANE III, 11: întréga *urdie* tătăréscă a fost sfărămată. GHICA, 264: l'aŭ scos mort în brațe din *ordia* turcéscă.

Cu acest sens și în cântecele populare.

AL. 124: Badiule, te ține bine, Că *urdia* 'ntrégă vine; 172: Te calc Haniĭ tătărescĭ și *urdiile* turcescĭ. TEOD. 571: [Paloșul] D'un mare Pașă purtat. In *ordia* luĭ Murat.

2. lagăr în genere.

DION. 209: Ipsilant adunase caĭ, șăĭ, săbiĭ, mazdrace și o *ordie* se făcuse. FIL. 296: m'am strecurat în *ordia* pandurilor cu meșteșug. GHICA, 24: în *ordia* muscăléscă se încinsese bóla, de muriaŭ câte două treĭ suto de soldațĭ pe ḑi; 30: porniaŭ cu carul plin spre Dudescĭ saŭ spre Cioplea unde eraŭ *ordiile* ciumaților.

II. (sens modern) afară din sfera militară: mulțime mare, glótă (cf. buluc), sens popular în Moldova.

— URDŬ (ordy), champ, campement, armée en marche; dans le langage familier, lieu tumultueux, plein de foule et de bruit: bulg. serb. ordija (hordija) „oștire“, ngr. ὀρντί, lagăr. Din aceiași vorbă turco-tatară: it. orda, fr. horde, germ. Horde, de unde rom. arch. **órdă** și mold. **hordă** (M. Cost. 288: se desbătuse Cantemirescĭ de subt ascultarea Hanilor și ședeaŭ cu *órdele* sale dincóce de Nistru). V. Partea II: ordu-agasi.

urdu-belea adv. pe neașteptate, nesam-netam.

ISP. Unch. sf. 94: mi-a venit aci, iacă așa *urdu-belea*; 122: numaĭ să scape de rĕul asteĭ juvine, căḑută *urdu-belea* pe spinarea bieților ómenĭ. CAL. 1877, p. 47: mă, dar tu eștĭ *urdu-belea!* te țiĭ scaiŭ de mine și te legĭ ca bóla de om sănătos.

Sub raportul sensuluĭ, cf. „tăbăresc“ de la tabără. V. belea.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ursùz a. (Mold. **hursuz**) 1. de piază rea, nenorocos, în opoziţiune cu „ugurliŭ.“

AMIR. 153: Grigorie-Vodă ḑicea că Turcilor nu este obiceiŭ să se bată din şanţurĭ, fără numaĭ Nemţilor; ce să iasă la câmp, şi cum a da Dumneḑeŭ; Paşa nicĭ cum n'aŭ vrut fiind *hursuz*, că şi la Leva în ţara unguréscă şi în alte locurĭ, unde aŭ fost trîmis cu oştĭ, tot aŭ pierdut războiul. CARAG. 12: de! ca muierea maĭ *ursuză*. CAL. 1882, p. 45: ce nenorocire, ce scrisă *ursuză* pe bietu stăpânu-meŭ.

2. posac, tiran, rĕŭ.

ZIL. 44: Moruz era din fire iubitor de dobîndire şi spre ţară prea *ursuz*. CR. II, 42: era om *hursuz* şi pâclişit popa Oslobanu. XEN. 35: de o bucată de vreme parcă s'a făcut şi maĭ *hursuz*. TEOD. 549: Turcul tot turc *ursuz*, Foc la case mi-a pus; 671: Cu banĭ ce luam Mult mĕ chiaburiam, Dar Paşa *ursuz* l.a haraciŭ m'a pus.

— URSUZ (ugursuz), de mauvais augure, malheureux, sinistre, fatal (d. ugur „sort prospère“); alb. serb. ugursuz, ngr. ὀγουρσούζης.

ursuzluc n. piază rea, nenoroc.

TELEOR, 14: pentru *ursuzlucu* acesta tare mâhnit rĕmase Fănache. CAL. 1895, p. 70: ţi-am intrat în casă cu *ursuzluc*.

— URSUZLUK, malechance, mauvaise étoile.

V

Vadeà f. termin de plată, sinonim cu „soroc“.

KOG. 208: să deie un zapis la mirĭ pentru banĭ cu *vadè;* 217: împlinindu-se *vadéua* care pusese Lajilor. COND. 1776, p. 33: datoriile, ce se vor schimba *vadelele* şi vor înnoi zapisele, să nu ia ḑeciuiala. UR. XXII, 311 (d. 1826): plata lemnelor la *vadelile* hotărîte. AL. T. 791: arendaşul n'aduce banĭĭ la *vadea?* 1550: mĕ îndatoresc a plăti înfăţişătorului cu acest sînet, în *vadè* de două lunĭ. GHICA, 387: regula era, pentru poliţe, *vadea* de treĭ lunĭ.

Var.: **vediè** şi **vedea**.

ŞEḐ. V, 170 (în munţiĭ Suceviĭ): *vedie*. termen, soroc. ŢAPU, 147 (d. Prahova): Iartă-mĭ Dómne, pe Corbea, Că şi-a făcut *vedéua*, Nouĕ anĭ şi jumĕtate Şi nouĕ ḑile de vară Şi alte treĭ de primăvară.

— VADÈ (ar. va'det „promesse), terme, époque déterminée pour une promesse: alb. bulg. vade, serb. vada. Termin juridic care circulă maĭ ales în Moldova.

vătàf m. (**vatah** şi **vatav**) I. (sensurĭ moderne) 1. termin primitiv pastoral: cioban care păzesce stâna, sens şi astăḑĭ popular (pl. vataşĭ şi vataşĭ).

TEOD. 76: Tóte [oile] 's ale mele, Cu nouĕ ciobanĭ Şi *vătaful* ḑece; 592: De belele, de nevoĭ, M'am făcut *vătaf* de oĭ. ŢAPU, 3 (d. Teleorman): Scobórâ oĭ multe... Şi cin'le mână? *Vătafu* Ión, Fecior de mocan Şi de mocârţan. Adus din Ardél.

2. cu sensul generalizat: maĭ mare peste...

PANN II, 25: unde nu este pisică, şoreciĭ *vătaf* ridică. ŢAPU, 18

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

(d. Vâlcea): *Vătafi* de zidari, De la Poienari, Peste meșteri mari; 149: Gheorghiță, Gheorghiță, *vătaf* de temniță... Fot. III, 285: lei 600 de la *vătaful* de arabagii.

3. îngrijitor de curte domnéscă saŭ de moșie boieréscă: intendent.

Beld. 348: vai ș'amar de *vătajii* de pe la moșii. Fot. III, 310: *vătaful* cămării are 20 lei léfă pe lună, *vătaful* beizadelelor primesce 100 lei léfă pe lună. Stănc. 179: împĕratul avea un *vătaf* de curte. Xen. 8: se făcu *vătaf* de moșie, pe urmă vechil...

4. (și **vataș**), inspector de țigani (Pontbriant).

Pann, Moș-Alb I, 18: [vătaful] veni cu gârbaciŭ îndată și-i goni pe toți la cort. Țapu, 512: *Vătaful* țiganilor, Mórtea cotofenilor.

5. în Bucovina, sin. cu „colăcer" (Marian, Nunta, 223).

II. (sensuri archaice) 1. căpetenie peste 500 de oșteni, numit în urmă „ciaus": era un *vătaf* de vînători, un *vătaf* de aprozi, un *vătaf* de copii de casă (Bălc. 618, 620).

Gheorg. 302: după Vel-cupar, *vătavul* de păhărnicei, *vătavul* de stolnicei, *vătavul* de aprozi... Cant. Mold. 85: *Vatavul* de aprozi de Divan, inspector aprodorum Divani; *vatavul* de stolniczei, præfectus dapiferorum; *vatavul* de copii, præfectus cubiculariorum; *vatavul* de aprozii de târg, inspector aprodorum forensium; *vatavul* de paiczi, præfectus peikiorum... Fot. III, 279: din vechime în Țara românéscă eraŭ șése zapcii de Divan, *vătaful* de aprozi, ciaușul de aprozi, *vătaful* de Divan, *vătaful* de păhărnicei, *vătaful* de visterie și *vătaful* de Curte.

2 sub-prefect de plaiŭ, în opositiune cu „zapciŭ".

Fot. III, 146: la plaiuri se rînduiesc de către Vornicii *vătași*, carî păzesc intrările la trecătorile Carpaților, veghiază și pândesc hoții, îngrijesc ca să nu trécă nimenî prin potecile munților în Ardél saŭ în Ungaria; iaŭ séma să nu se calce hotarele de către vecinî; clasifică și adună dările prin sate, dând séma ispravnicilor; judecă hotărăsc, pedepsesc și arestéză. Zil. Rev. III, 77: ispravnicii județelor... *vătașii* plaiurilor, zapciii plășilor.

— VATTAS (ar.), pasteur, berger. De la Românî vorba trecu la Rutenî (vatah saŭ vataș „baciŭ, căpitan de tâlharî" și vataha „turmă, cétă") și la Ruși (vatažka „turmă" și vatažnikŭ „baciŭ"); pol. wataha „compagnie, bande", wataszka „chef de brigands dans les Carpathes, capitaine de Cosaques"; la Tătarî *vataha* „foule, association de pêcheurs au bord de la mer Caspienne", de unde rus. vataga „compagnie de pêcheurs".

Vorbă importantă ce face parte din bogata terminologie pastorală venită de la Turcî: vătaful saŭ vatavul (formă dedusă d. pl. vatași) e primitiv sinonim cu „baciŭ", apoĭ terminul s'a generalizat pentru căpetenie în genere (și în special militară), sens trecut și la Rutenî și conservat în formele derivate ale vorbeĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

vătășel m. 1. comisar de cartier.

Fot. III, 291: *vătășeĭ* saŭ zapciĭ de mahalale carĭ adună dările. Pann III, 5: *vătășel* de mahala a plecat a colinda.

2. paznic de nópte (Glos. 571).

3. curier saŭ aprod de sat.

4. (în Moldova și Bucovina) numele celor doĭ flăcăĭ nuntașĭ carĭ daŭ ajutor mireluĭ și mireseĭ, corespunzênd munténuluĭ „vornicel“: bețul împodobit al vorniceilor pórtă asemenea numele de „vătășel“ (Marian, Nunta, 215 și Zanne IV, 676).

La Rutenĭ, vataželo (împrumutat de la Românĭ) are asemenea sensul de „vornicel de nuntă“.

vătășie f. 1. intendență, inspecțiune.

Fot. III, 285: leĭ 2000 de la *vătășia* pescarilor (unul din veniturile Agăĭ).

2. slujba vătafuluĭ: sub-prefectură.

Rev. III, 78: *vătășia* plaiuluĭ. Ghica, 295: să aspire la slujbe maĭ înalte de cât un zapcilîc, o *vătășie* de plaiŭ, saŭ o sămeșie.

3. căpitănie.

Bălc. 675: *vătășia* călărașilor, *vătășia* de fustașĭ, *vătășia* copiilor de casă, *vătășia* aprozilor de Divan, *vătășia* de paicĭ, *vătășia* de postelnicĭ și de păhărnicel.

vătășóie f. soția vătafuluĭ.

Țapu, 23 (d. Vâlcea): Vilaie, Vilaie, Dalbă *vătășóie*...

vechil m I. (sensurĭ archaice) 1. locțiitor.

Ax. 122: aŭ făcut *vechil* Nicolaĭ-Vodă pe frate-seŭ Ión-Vodă, marele tergiman. Kog. 246: în Domnia luĭ Constantin Racoviță se afla pe lângă el un frânc, anume Lințul, care intrase în rîndul boierilor, căcĭ îl făcuse sulger mare și vameș mare și *vechil* cămărășieĭ celeĭ marĭ la Bucurescĭ. Văc. 249: Sultan Baiazid II găsi cu cale să orînduiască *vechil* al Impĕrățieĭ pe flŭ-seŭ Corcut și el se duse la Meca; 302: *vechil* de tergiman se afla beizadè Iordache Moruz. Ar. 28 (d. 1821): *vechilul* luĭ D-ḑeŭ, prea puternicul nostru Impĕrat.

2. împuternicit, representant (sub raportul politic).

Dion. 181: strîngêndu-se soliĭ și *vechiliĭ* împĕrătescĭ la saraiul cel orînduit înadins pentru congres peste Dunăre; 218: Impĕratul Alexandru aŭ trimis [Valahieĭ] pe un generar să fie în loc de Domn, *vechil* împĕrătesc, cap maĭ mare al Divanuluĭ, și fără de dînsul nimic să nu se facă de boieriĭ divanișteĭ.

3. procurist, mandatar (sub raportul juridic).

Am'r. 173: Grigorie-Vodă trimițênd acolo boieriĭ *vechiliĭ* de aŭ stătut cu Nohaiĭ la Divanul Hanuluĭ. Cond. Ipsil. (1796): se va întîmpla unul să se judece prin *vechiliĭ*. Cond. Caragea, 466 (d. 1817): *vechil* este cel ce stă în locul stăpânuluĭ la vr'o trébă. Ur. X, 216 (d. 1806): fața fiind *vechilul* mânăstiriĭ și toțĭ tîrgovețiĭ; IX, 9 (d. 1844): îndemnând pe rezeșĭ a-și alege *vechiliĭ*. Fil. 192: un *vechil* pus din parte-mĭ ca să nu ḑică lumea, că cumpĕr moșiile stăpânuluĭ meŭ cu banĭ furațĭ de la dînsul.

II. (sensurĭ moderne) 1. advocat.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

GOLESCU: *vechilul* ca omida, pĕ ce se pune tot istovesce. NEGR. I, 280: şi-aŭ tocmit un *vechil*, ca să le apere dreptul.

2. omul de încredere al moşieruluĭ.

AL. T. 557: a luat moşia de la *vechilul* d-sale; 692: de când a venit pe moşie *vechilu* ist nou; 1535: *vechilu* mânăstirii mĭ-o răşluit bucăţica mea de rezeşie de aicĭ din sat. XEN. 9: stăpânul vorbia cu subprefectul plăşiĭ şi cu *vechilul* moşieĭ. CRĂS. II, 16: de atuncea se feria de daraverĭ cu *vechilul*.

— VEKIL (ar.), procureur, mandataire, lieutenant, substitut, délégué, avoué, avocat: alb. bulg. vekil, serb. večil, ngr. βεκίλης

Termin juridic (§ 71) aprópe eşit din us, maĭ ales formele sale derivate

***vechilet** n. mandat, procură

COND. CARAGEA. p. 466: *vechilet* ḑicem fapta vechilului.

— VEKIALET (ar.), procuration, administration.

***vechilĭc** n. procură, împuternicire.

DOC. I, 166 (d. 1777): de la vechilĭ să se pótă lua cărţile de *vechilĭc*. ŪR. IV, 156 (d. 1803): să le deie scrisóre de *vechilĭc* din partea tuturor, că sînt deplin răspunḑĕtorĭ.

— VEKILLIK, fonction de vekil, lieutenance.

***vechilime** f. procură (actul şi persóna).

ŪR. III, 232 (d. 1822): unul din boierĭ saŭ doĭ cu *vechilime* din partea boierilor obştel; XIX, 63 (d. 1825): viind din fruntaşiĭ tîrgoveţilor cu *vechilimea* din partea tuturor.

venetĭc a. şi m. I. (sensurĭ archaice) 1. Veneţian.

NEC. 349: rîdicatu-s'aŭ Impĕrăţia cu tótă puterea şi s'aŭ dus la Frâncĭ la ţara Moreiĭ, ce o ţineaŭ *Veneticiĭ*, şi aŭ luat-o cu tóte cetăţile ce eraŭ într'acea ţară.

2. veneţian (vorbind în special de monete): galben de Veneţia, în valóre de 5 leĭ vechĭ.

DION. 136: galbinii împĕrătescĭ era 4 leĭ şi 8 creiţarĭ, olandezĭ 4 leĭ şi 15 creiţarĭ, *veneticiĭ* 4 leĭ şi 20 creiţarĭ. GORJ. II, 87: bucatele eraŭ puse tot în sahane şi în castróne tot de aur *venetic*... AL. 80: Saŭ că i l-oiŭ cumpăni De treĭ orĭ cu *veneticĭ*. *Veneticĭ* de căte cincĭ: 113: De tot omul de pe-aicĭ, Dece galbinĭ *veneticĭ*.

II. (sens modern) străin (în sens rĕŭ), sin. cu litfă".

AL. T. 80: Véc întreg [cobza] a fost cinstită De boierĭ de pe-aicĭ, Ba şi chiar de *veneticĭ*! 1440 sîrmană ţară! Cum aĭ ajuns de rîsul *veneticilor*! 1585: un *venetic* pripăşit în ţara Moldovei. ISP. 175: acest prăpădit de om, *venetic* în satul nostru. CAL. 1877, p. 47: impĕratul 'şĭ măritâ fetele cu treĭ *veneticĭ*. urîţi şi pociţi ca pĕcatul.

— VENEDIK, Venise, venitien, étranger, hôte: serb. venedik („un fel de tun"), alb. Venedik „Veneţia", ung. venedeg „óspete".

Accentul vorbeĭ şi sensul eĭ popular indică o derivaţiune turcéscă imediată, iar nu gréco, cum admite d. Hasdeŭ (Etym. vol. IV, p. CXXXIX), după care vorba s'ar trage de la bizantinul βενετικός, veneţian.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

veresìe f. credit: vorba se aude numaĭ în locuţiunea „pe veresie“ (cf. serb. na veresiĭa).

CARAG. 3: mănâncă pe datorie, bea pe *veresie*. ORĂŞ. II, 95: Că nu-ţi mai dă nimenĭ aḑĭ pe *veresie*.

— VERESI, commerce à credit: bulg. serb. veresiĭa, mcr. veresie, ngr. βερεσέ. Termin comercial (§ 104).

vezneà f. cumpănă mică pentru aur.

Doc. II, 404 (d. 1790): o *veznea* mică.

— VEZNE (ar.), trébuchet; alb. bulg. vezne, ngr. βεζνές.

viràn a. se ḑice de un loc împrejmuit unde aŭ fost înainte clădirĭ. Vorba e populară în Muntenia.

— VIRAN (pers. désert), espace vide dans un quartier habité.

***viranea** f. ruine lăsate de o casă arsă.

KOG. 239: lucrându-se corăbiile alăturea de casele luĭ Alexandru Dracu pe o *viranea* ce era acolo alăturea.

— VIRANE, les ruines d'une maison, la place vide que laisse un incendie.

vişinàp n. rachiŭ de vişine.

AL. T. 82: boieru bea *vişinap*; 505: dulceţi, vutcĭ, *vişinapurĭ*.

— VIŞNAB, ratafia, kirsch, sirop de griotte (d. pers. vişne „griotte“ şi ab „eau“). Vorba *vişină* pare a fi de origină slavă (bulg. vişnĭ, ceh. vişne).

Vizìr m. (arch. **Vezir**) l. (sensurĭ archaice) 1. numele înalţilor dignitarĭ aĭ Curţiĭ otomane şi în special al ministruluĭ de externe (litt. „hamal“, fiind-că el suportă greutatea trebilor Statuluĭ).

M. COST. 241: datorniciĭ turcĭ cu toţiĭ aŭ mers la *Vizirul*, de aŭ strigat pentru Aron-Vodă şi de nevoia datornicilor i-aŭ dat iar Domnia. AX. 153: Paşa este un *Vizir* şi nu se cade să-l mânie, nicĭ să se puie împotriva porunciĭ luĭ. NEC. 196: aŭ scris *Vizirul* la Duca-Vodă aice în ţară; 198: *Vizir* era atunce Kiupruliul. VĂC. 277: Osman III mai în tóte săptĕmânile schimba rigialiĭ şi pe *viziriĭ*. DION. 169: înscliinţându-se Împĕratul de venirea Sultanuluĭ, aŭ poruncit *Vizirului* de l'aŭ întîmpinat cu mare alaiŭ şi cu pompă împĕrătéscă.

2. primul ministru al Hanuluĭ.

COND. 1693, p. 55: tal. 500 s'aŭ dat la *Vizirul* Hanuluĭ. M. COST. 319: Sefir Gazi Aga, *Vizirul* Hanuluĭ.

II. (sensurĭ moderne) 1. cu accepţiunea originară, în basme şi în cântecele populare.

STĂNC. 335: *Vizirul* se tot plimba prin grădină. AL. 204: Dăruind chiar pe *Vizir* Cu armăsarĭ de la Misir. TEOD. 480: Paşa dacă 'l asculta, La *Vizirul* că vestia; 581: Impĕratul o 'ntreba Şi ca fată mi-o lua, Cu *Vizir* o logodia. VULP. 90: Am să plec iar la *Vizir*, Ca s'adun banĭ de bir.

2. (saŭ *armaş*), numele moldovenesc al arşiculuĭ numit în Muntenia „siciŭ“.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

— VEZIR (ar. portefaix), ministre d'État, lieutenant du roi (d. vasara „porter“: cf. lat. minister „servitor“); alb. bulg. serb. vezir, mcr. vezir, ngr. βεζίρης; pol. vezir; sp. vizir (pe lângă „alguacil“, pentru a cărui scădere a sensului: cf. Dozy, 129). V. Partea II: Vezir-azem.

Vizir-berbece m. numele bărbatului unei paseri măiestre, într'o poveste moldovenéscă (Şeḍ. IV, 176).

vizercan m. Vizirul Hanului (în cântecele bucovinene).

MARIAN II, 110: *Vizercan*, Tatar spurcat, Cu Maria se juca Şi cu ea se desmierda

vizirésă f. soţia Viziruluĭ.

BASME I, 114: să-i perdem noĭ pe eĭ, dise *vizirésa*.

***vezaret** n. viziriat.

VĂC. 259: Impĕratul îĭ făgădui *vezaretul;* 265: fiul sĕŭ Ahmed Paşa Chipruli-Zadè moşteni şi averea şi *vezaretul* tătâne-sĕŭ; 277: sus numitul vezir fiind scos din *vezaret*, după ce aŭ împĕrăţit, şi iarăşi adus de iznóvă la pecete. DUM. 15: stătut-aŭ la *vezaret* Emin-Paşa..

— VEZARET (ar.), charge, fonction du vizir.

veziresc a. (şi **viziresc**) ce ţine de Vizir.

BĂLC. 248: fu învestit cu slujbă *vezirésc*ă.

veziresc v. (şi **viziresc**) a exercita puterea de Vizir.

AX. 155: l'aŭ făcut şi Vezir, dară n'aŭ *vezirit* mult, că trecênd 20 de ḍile, aŭ trimis Impĕratul de i-aŭ luat pecetea. NEC. 278: nu putea să *vizirésc*ă de rĕul Muftiuluĭ.

vezirie f. (**vezerie** şi **vizirie**) formă românizată şi paralelă cu „vizirlîc“.

M. COST. 275: ḍic unii să fie murit otrăvit de un Vizir ce era atunci la Impĕrăţie, temêndu-şi *viziria* de el; 284: aŭ înţĕles veste de călăraş de *viziria* acelui Vizir; 304: aceştĭ doĭ [silihtar-aga şi câzlar-aga] purtaŭ tóte trebile împĕrăţieĭ, *viziria* înaintea lor era fórte slabă: când se aduna Vizirul cu unul de aceia, spun că le săruta póla hainelor. N. COST. 79: lacom aŭ fost acel Ali-Paşa; în *veziria* luĭ în care făcuse aprópe de 3 anĭ, mulţĭ banĭ aŭ adunat şi puşĭ în visteria împĕrătéscă. COND. 1693, p. 350: tal. 5000 s'aŭ trimes banĭ gata Vezirului Husein-Paşiĭ pentru poclonul de *vezerie* nouă.

vezirlîc n. (şi **vizirlîc**) sarcina şi dignitatea de Vizir.

KOG. 228: fiind şi Vizir-Mustafa Paşa în al doilea *vizirlîc*, bun prieten luĭ Racoviţă. COND. 1693, p. 37: poclon Vizirului Ali-Paşiĭ şi chehaialiĭ luĭ de *vezirlic* nou.

— VEZIRLIK, grade et dignité d'un Vézir.

Ultimele cinci forme secundare sînt exclusiv istorice.

Z

Zăbùn n. 1. haină lungă fără mâneci, închisă pe dinapoĭ. iar de jos de ambe laturile cu câte o deschiḍĕ-

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

tură ca să pótă umbla comod, purtată înainte de boierĭ și de cocóne.

Od. I, 421: *zăbun* de sandal de Veneția cu fețe.

2. anteriŭ, larg și lung, de preot.

Oráș. III, 25: Vicar e o funcțiune... Pórtă plete, barbă lungă, rasă négră și *zăbun*, Adică haină turcéscă, mare, largă și prea lungă.

3. haină țărănéscă de iarnă, ușóră și căldurósă, de bumbac saŭ de lână (cojoc purtat maĭ ales la câmp).

Jip. 80: are hinu pĕ el *zăbun*, ițarĭ, glugă. Teod. 79: Ș'încă mĕ maĭ pórtă Cu *zăbune* dalbe, Dalbe de bumbac. Bur. 70: Cu dalb *zăbun*, Tot de cel bun.

4. haină lungă până peste genuchĭ și înflorată maĭ ales pe umerĭ și în jurul gâtuluĭ, purtată de țărance (Dr. Manol. 182).

Var.: **zeban**, **zebon** și **zobon**.

Etym. 1231 (d. Ialomița): anteriŭ saŭ *zeban*, coporan saŭ zeche. Tarif 1761: *zebóne* vechĭ la o parcè, adică de 28, un leŭ. Negr. I, 145: peste *zobonul* de stofă aurită Ruxandra purta un benișel de felendreș albastru blănit cu samur.

— zebun (zybun), camisole, veste; bulg. zabun, serb. zubun. Țăraniĭ bulgarĭ pórtă zăbun de aba, iar bulgăróicele îl pun iarna la ḑile marĭ (Boué II, 204).

zăbunar m. croitor saŭ vînḑĕtor de anterie și de zăbune.

Doc. I, 437 (d. 1785): rufetul *zăbunarilor* pămînteni din Bucurescĭ; IV, 283 (d. 1793): *zăbunarii* aŭ a face numaĭ cu haine de bumbac.

zăbunărie f. 1. meșteșugul zăbunarilor carĭ formaŭ un rufet deosebit.

Doc. I, 438 (d. 1785): meșteșugul *zăbunărieĭ* care este orĭ câte se umple cu bumbac și cu lână; VIII, 101 (d. 1800): a prisosit și trebuința de lucru *zăbunărieĭ*.

2. hainele făcute de zăbunar.

Doc. I, 438 (d. 1785): să vîndă marfă de *zăbunărie*, adică anterie și zăbune femeiescĭ și copilărescĭ.

3. atelierul saŭ prăvălia sa.

Doc. XIII, 101 (d. 1800): aŭ deschis prăvălie de *zăbunărie*.

zăbunaș n. (și **zobonaș**) cojocel (de femeĭ și de copiĭ).

Bur. 157: Cu *zăbunaș* de atlaz, Mor boierii de necaz. Sev. 129: *Zobonaș* cu florĭ cusut Și cu fluturĭ tot bătut.

zăbunel n. zăbun maĭ scurt.

R.-Cod. 206: Cu piele cu cojocele, Pe d'asupra *zăbunele*, Peste ele ipingele.

zagàn m. uliŭ de stîrvurĭ *(Milvus)*.

Cuv. I, 311 (Glosar d. 1630) și Costinescu s. v.

— zagan (pers.), milan; ngr. ζαγάνος, avis venaticae genus Duc. Vorbă eșită din us.

zagarà f. blană de Zagara (oraș în Macedonia).

Cond. 1693. p. 76: conteșul de postav saŭ căptușit cu paceà de

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

jder şi cu *zagara* de samur şi cu ciapraze de fir. TAR'F 1870: *zagarale* de pântece... malotele de postav cu *zagara* şi spinări de lup.

— ZAGARA, pelisse ou fourrure de Zagara, vêtement à collet et à manches garnis de fourrure Barb.

zăgărel n. diminutiv de la zagara.

VULP. 30: Cere ḑece d'un berbece, Laţi 'n códă de treĭ palme Şi la cap cu *zăgărele*.

zahareà f. (cu var. **zahára, zaherea** şi **zahrea**) I. (sensurĭ archaice) termin technic militar: 1. proviant.

N. COST. 451: la Azac Turcii mai sfîrşise *zaharaua*, ce-şi adusese pre cămile şi pre catîrĭ, să le fie de calea Astrahanului. ID. 35: Hatmanul leşesc vrênd să popréscă *zaheréua* turcéscă care o duceaŭ Turcii s'o bage în Cameniţa. MUSTE, 22: trimeţênd prin ţinuturĭ ca să-i aducă *zahara*. VĂC. 253: Baiazit I aŭ bătut pe Ungurĭ, luându-le şi tótă ordia, *zaherelele* şi sumă mare de banĭ. DION. 171: Muscalii în urmă aŭ luat haznalele turcescĭ şi *zaherelele* şi tunurile şi vitele; 175: luat'aŭ Turcii şi tunurĭ i prăfării şi *zaheréua* tot ce aŭ găsit.

2. în special, furnitură maĭ ales de grâne, provisiunĭ de hrană pentru oştirea turcéscă, ce Ţările române eraŭ îndatorate a trimite la Constantinopole saŭ la serhaturĭ (Sulzer III, 382, 415).

N. COST. 115: aŭ fost trimis şi din Ţara muntenéscă Domnul Băsărab-Vodă câteva miĭ de chile *zahere*, făină şi orz, de aŭ şedut carele la Ţuţora multă vreme. VĂC. 292: (V. serhat). DION. 185: Hangerliŭ rînduind boieriile şi aşedând trebile ţării, aŭ început îndată a face gătire de oştĭ, dând poruncă pe la tóte isprăvniciile să scrie bucatele ómenilor şi să strîngă *zaherea*, grâŭ, orz, vacĭ, oĭ, unt şi altele ce trebuesce oştilor şi aŭ început a veni oştĭ asupra cetăţii Diiului. ca să scóţă pe Pasvandoglu. UR. III, 140 (d 1802): *zaherelele* ce se vor trimite din ţară; IV, 399 (d. 1741): *zaharelele* de orz, de făină, conace, podvoḑi de care... fără plată. COND. 1802, p. 312: din numitele douĕ ţărĭ din tóte felurimile *zahrelelor* să se céră sumă pe cât nu se aduce supĕrare raielii. GHICA, VII: strînge *zaherea* de prin satele vecine pe preţurile capanuluĭ; 512: (V. serhat).

3. provisiune în genere.

CANT. Ier. 97: aŭ nu de cu vara stăpânii caselor de iarnă grijindu-se, tótă *zaharaua* trebuitóre în jicniţele şi camerele sale grămădesc? COND. 1693. p. 318: s'aŭ dat pe 500 oca de unt, care s'aŭ trimis luĭ Mustafa-Paşa Veziriului poclon, împreună şi cu alte *zaharale*. OD. I, 126: jicniţa cu tótă *zaharéua*.

II. (sensurĭ moderne) 1. provisiune de hrană (cu acest sens numaĭ în basme şi în cântecele populare).

CAL. 1875, p. 63: voiŭ pătrunde până la magaziile cu *zaherele*. TEOD. 669: Unde'mĭ trec oştirile, Unde'mĭ merg poverile, Tóte *zaherelele;* 678: Prin sangiacurĭ că umbla, *Zaherele* că strîngea.

2. tain pentru vite (cf. tain).

IONESCU, Doroh. 173: îngrăşatul oilor se face pe câmp cu iarbă verde şi cu darea de *zahara* în uluce odată pe ḑi; *Zaharaua* este de popuşoiŭ de câte 4 dimerliĭ pe ḑi. SEV. Călăt. 88: pe unde s'aŭ turnat *zaharaua* la boĭ.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

3. (ironic) provisiune.

TELEOR. 142: Îşĭ crease, pe lângă lefurĭ şi diurne, şi o altă mulţime de *zaherale*, adică aduna la epocĭ determinate de pe la mahalagiĭ plocóne, fie în banĭ fie în alte obiecte.

— ZAHRA (ar. zahire), provision, vivres, grains, céréales; bulg. zahare (zahere), serb. zahira, alb. zaire, mcr. zaeree „merinde", ngr. ζαχερέ şi ζαχιρέ (§ 74).

***zaharagiŭ** m. (şi **zaheregiŭ**) îngrijitor de proviant.

Doc. VII, 516 (d. 1798): carte cu care s'aŭ orînduit D-luĭ Clucer Văcărescu *zaharagiŭ* în 5 judeţe ot peste Olt. Doc. II, 501 (d. 1784): brésla gelepilor şi *zaheregiilor* străinĭ.

— ZAHIREGI, fournisseur de vivres, commissaire des subsistances.

zaìf a. indispus, slab.

DION. 195: m'am bucurat, că este Mărieĭ tale maĭ binişor şi te aĭ maĭ îndreptat, şi fiind încă *zaif*, să nu viĭ Măria ta la mine. AL. T. 808: te a căuta, când eĭ fi *zaif*; 1023: e cam *zaifă*, drăguţa!... aŭ răguşit. CAL. 1895, p. 37: împărăţiţa, cam *zaifă* de supărarea din ajun.

— ZA'IF (ar.), faible, infirme; bulg. zaif, ngr. ζαίφης.

zaiflic n. indisposiţiune, slăbiciune.

AL. T. 92: sînt ferit de asemine *zaiflic*.

— ZA'IFLYK, faiblesse, infirmité.

zalhanà f. locul unde se taie vitele pentru măcelarĭ (litt. casa jupuitoruluĭ de vite). Câmpulungeniĭ ţin o anumită „serbătóre a zalhanalelor" (Olănescu, 153).

TARIF 1792: vitele ce vor aduce Turciĭ din ţara turcéscă şi vor vrea să le taie la *zalhanale* aicĭ, să plătéscă vama unde se va ţine suhatul de vite. OD. I. 126: *zalhanaua* curţiĭ domnescĭ. FIL. 105: aĭ moşiĭ, viĭ, livedĭ de pomĭ, heleştaie şi *zalhanale*. TEOD. 548: Foc la case că dedea, Să ardă *zalhanaua* Cu tótă turcimea 'n ea.

Var.: (arch.) **salhana** şi (pop.) **zahana** saŭ **zaana**.

TARIF 1761: câţĭ boĭ se vor tăia pe la *salhanale*. COND. 1776, p. 67: leĭ 30 bezmĕn de tótă *salhanaua*. MARION, 64: cin'te trimise la *zaana?* 150: n'aĭ fost cu mine la Teĭ, la Moşĭ, la *Zaana?* FUNDESCU, Basme, 33: du-te la *zahana*. ŢAPU, 80: Unde Turciĭ c'audia, Năvală la eĭ da, Ca câinĭ la *zahana*.

— SALḤANA (pers. selḥ ḥane „maison où l'on écorche"), abattoir, boucherie (d. ar. salyh „écorcheur" şi pers. ḥane „maison"); bulg. salhana, serb. salana.

zalhanagiŭ m. care strîngea vitele de tăiat la zalhanale.

Doc. II, 324 (d. 1792): să facă poruncă de a se opri de la negustoriĭ *zalhanagiĭ* acéstă sumă de 80000 ocă seŭ.

Formaţiune analogică (§ 23).

zambìlă f. plantă şi flóre *(Hyacinthus)*.

TEOD. 320: Foicică treĭ *zambile*. Dragile neichiĭ copile...

— ZUMBĬL, jacinthe; bulg. serb. zumbul (zimbil), alb. zümbül, ngr. ζιμπίλι.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

zambul n. planta *Muscari commosum*, numită și „cépacioriĭ“ saŭ „flórea-vioreleĭ“ (Dr. Brândză).

Formă paralelă cu „zambilă“.

zamparagiŭ m. berbant, craidon.

CR. II, 120: o adunătură de *zamparagiĭ* dugliși, din tótă lumea. CARAG. 376: ce cauți să te amestecĭ cu vagabonții, cu *zamparagiiĭ?*

Formațiune analogică d. ZAMPARA (pers. zen-pare „qui court les femmes“), galant, débauché, coureur (pers. zen „femme“); bulg. zempare.

zamparalîc n. berbantlîc, desfrînare.

GORJ. II, 8: prăpădi averea părintéscă cu fel de fel de mișeliĭ, adică cu *zamparalîcurĭ*, cu beții. CAL. 1881, p. 77: peri din pricina *zamparalîcurilor* și a ticăloșiilor.

— ZAMPARALYK, galanterie, paillardise.

zapciŭ m. I. (sensurĭ archaice) 1. termin technic administrativ: cârmuitor, sub-prefectul uneĭ plășĭ (în opositiune cu „vătaf“).

BELD. 394: De iznóvă rînduială, saŭ hapca a cuĭ era, *Zapciiĭ* alergaŭ prin țară, în cât se cutremura. FOT. III, 146: la plășĭ se orînduiesc de către ispravnicĭ *zapcii*, carĭ clasifică dările pe sate și le adună după orînduielile ispravnicilor, îngrijesc pentru buna rînduială și pentru împăciuirea sătenilor și observă micile lor neînțelegerĭ. ca să nu se asupréscă unĭi pe alțiĭ; 264: ispravnicii îndată ce sosesc la tactul lor, rînduiesc pe *zapciiĭ* saŭ epistații plășilor, caĭ țin locul ca subașiĭ în Turcia. COND. IPSIL. (1796): *zapciiĭ* să nu închidă pe cinevașĭ fără de otărîre și fără carte de judecată. REV. II, 383 (d. 1821): vătașiĭ de plaiurĭ și *zapciiĭ* și toți birariĭ; III, 77: *zapciiĭ* plășilor. FIL. 116: arendașul ne jăfuesce, *zapciul* ne jupóie de piel. GHICA. VI: Pașiĭ tractaŭ pe Domniĭ noștri ca pe nisce *zapcii*, le trimeteaŭ ordine scrise și verbale; 289: încalecă calul și drept la *zapciŭ*. PANN II, 7: Și rachiul îl bea *zapciul*. JIP. 101: a adus o găină la un *zapciŭ*.

Cu acest sens în două proverbe.

ZANNE IV, 689: *zapciŭ* mort și poloboc plin în drum nu rămâne (zapciul e găzduit în totdeauna); ac și ață că a venit *zapciul* în sat (odinióră când intra zapciul în sat, trebuia să găséscă ómeniĭ la muncă și femeile la făcut pânză, la tors etc.; astădĭ se mai dice când vreĭ să îndemnĭ pe unul la lucru).

2. termin technic militar: căpitan.

GHEORG. 306: ceĭ ce aŭ semnele lor, carĭ se chiamă și *zapcii*, merg la biserică, mergênd înaintea Domnuluĭ; 322: treĭ-decĭ și treĭ de ómeniĭ la un stég cu *zapciiĭ* lor. COND. 1776 p. 8: de la 12 *zapcii* de la 4 stégurĭ aĭ seimenilor din Curte gospod, câte 3 *zapcii* la un stég, adică stegar, odobașa și ciauș... de la 12 *zapcii* de la 4 stégurĭ a hătmănieĭ... de la 3 *zapcii* de la stégul vînătorilor. Doc. I, 302 (d. 1783): vel căpitan de dorobanți cu *zapciiĭ* seĭ înainte. FOT. III, 276: Spătarul are sub dînsul un boier logofĕt și sése boierĭ *zapcii*, adică pe căpitanul de lefegiĭ, pe vel-ciauș, pe polcovnicul de poteră, pe polcovnicul de vînătorĭ, pe polcovnicul de seimenĭ și pe baș-bulucbașa; 279 (V. vătaf). FIL. 344: vel-căpitan de dorobanți cu *zapciiĭ* seĭ.

3. agent executiv.

N. COST. 54: vĕdênd că nu sporesce lucrul nimică fiind ómeniĭ

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

puțini, decî aŭ pus *zapcii* de aŭ scos curtea tótă. NEC. 292: era un capegi-başa în Iaşi pentru banii birului, de sta *zapciă*. MUSTE, 41: pus'aŭ îndată banî mulțî pre boierî de aŭ dat împrumut, cu *zapcii* strîngĕtorî de banî grecî. FOT. III, 279: Vornicul de aprodî era căpetenia *zapciilor* de divan; 281 (V. vătăşel). FIL. 85: voiŭ scri Postelniculuí să te facă vătaf de curte în locul luĭ Gheorghe, pe care voiesce să-l facă *zapciă* de străinî; 244: şése *zapcii* pentru împlinirî de banî şi înfăţişărî de pricinî în Bucurescî, şi câte unul de fiecare judeţ.

4. în special, sergent de stradă.

COND. 1776, p. 17: şi străjile pe la rĕspântiî să le rînduiască Vel-Aga cu slujitorî de ajuns, şi cu *zapcii* de credinţă, ca să străjuiască neadormit. de cu sară până în ḑiuă. DOC. IV, 409 (d. 1794): *zapcii* ceî carî sînt de pedepsesc pe la rĕspânţiî şi la capĕtul podurilor. COND. 1802, p. 342: *zapciii* spătărescî şi agescî ce sînt paznicî la margine pe la uliţele şi drumurile ce intră în politie să nu se îndrăznéscă a cere nimenî nimic de la lăcuitorî saŭ neguţătorî ce vor aduce acestea de vînḑare înăuntru politieî să se pedepséscă cu strajnică bătaie prin scirea *zapciilor* celor marî. NEGR. I, 29: la tóte respântenile câte un *zapciă* al agieî opria carele să nu se vîre, până după trecerea alaiuluî.

II. (sens modern şi popular) sub-prefect.

Cu acest sens mai ales în cântecele populare.

TEOD. 290: De frica *zapciului* Şi de gróza birului, Uitaî drumul satului Şi córnele plugului; 321: De gróza *zapciului*, trecu apa Oltuluî; 601: Ispravnicul 'mî scria Volnicii pe la *zapcii*, Răvăşele 'n săticele. CAL. 1875, p. 75: La ispravnic ş *zapciă* Giaba merg şi giaba viŭ. VULP. 12: Nóptea fură. Ḑiua jură La *zapciă* în bătătură.

— ZABTČY (qui contient dans la discipline sévère), administrateur, gouverneur. V. Partea II: zabet.

Important termin din sfera administrativă şi militară a trecutuluî, care persistă în literatura populară şi (cu o nuanţă pronunţată de ironie) în limba de astăḑî.

zăpcesc v. a executa pe cale administrativă, a asupri cu dărî (vorbind de zapcii).

NEGR. I, 154: să micşureze dăjdiile! să nu ne *zăpcéscă!*

Formă verbală corespunḑênd bulg. zaptisam „a zăbovi", serb. zaptiti „a ţinea în frîŭ", alb. zapatoi „a înhăţa", mcr. zăptisescu.

***zapcie** f. sub-prefectura uneî plăşî (Sulzer III, 100).

Formă originală alăturea cu „zapciret".

zapcieà f. execuţie (poliţienéscă).

AL. T. 1033: Sînt sătul de birurî grele Şi de plug şi de lopată, De ciocoî, de *zapciele* Şi de sapă lată.

Formaţiune analogică (cf. angara, arch. angareá).

***zapciitură** f. execuţiune administrativă.

NEC. 217: Duca-Vodă multă strînsóre făcea pentru **rĕmăşiţa** banilor birului... mergênd cu óste tot *zapciiturî* eraŭ...

Formă românéscă paralelă cu „zapcilîc".

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

zapcialîc n. (şi **zapcirlîc**) 1. funcţiunea de zapciŭ şi postul seŭ: zapcie şi zapciret.

REV. II, 411 (d. 1821): de la un *zapcilîc* ce puteaĭ câştiga atuncĭ? FIL. 191: *zapcilîcurile*, polcovniciile de poteră şi căpităniile de judeţ îĭ dederă un câştig bunicel. GHICA, VIII: dór l'o împăca cu un *zapcilîc*, o vătăşie de plaiŭ, cu o isprăvnicie cel mult. ORĂŞ. 20: Să-ţi fac vînt, ca la alţiĭ, la vre-un *zapcilîc*; III, 30: Va scóte din mormîntu-ĭ *zapcirlîcul* răposat.

2. execuţie poliţienéscă: zapciea.

DOC. III, 411 (d. 1790): carĭ banĭ împlinindu-se cu *zapcilîcu* d-sale vel-Spatar. GANE I, 240: cine v'a scăpat de *zapcilîc*, de bir, de havalale?

Formaţiune analogică după „vizirlîc".

zapciret n. postul de zapciŭ.

DOC IV, 238 (d. 1795): să lipséscă şi din tréba *zapciretuluĭ* de acum înainte cu tot.

Formaţiune analogică după „vezaret".

zapt n I. (sensurĭ archaice) 1. administraţiune, autoritate.

COND 1776: p. 39: tóte cantariurile omul rînduit de la acel ce va avé miluire venitul cantariuluĭ, să le aibă sub *zaptul* seŭ. DION. 186: paşaliilor turcĭ le poruncia Pasvandoglu şi le da leféua şi tóte subt *zaptul* luĭ le-aŭ supus. UR. III, 146: pentru *zaptul* şi buna ocârmuire a pămîntuluĭ. DUM. 26: apărând ţara de făcătoriĭ de rele cu bun *zapt* ce le făcea.

2. stăpânire: „a face zapt", a lua în posesiune ceva, a pune mâna pe cineva.

KOG. 212: Constantin Vodă a răpedit Caimacamĭ, fiind schimbare între Domnie, făcênd fiesce-care *zapt* la locul ce mersese. VĂC. 252: Lala-Şahîn făcu zapt Ischenderie şi Darma şi Cavala, aşijderea Machedonia şi Albania. DION. 175: Turcĭĭ se rumpea din ordie cete-cete şi fugia nóptea cu prada şi cu robiĭ ce-ĭ prinsese în ţările lor, şi sarascheru nu putea să le facă *zapt*. DUM. 20: trimişiĭ făcură scaunul *zapt*. ZIL. 34: Pasvanḑiĭ aŭ călcat Craiova şi aŭ făcut'o *zapt*; 81: să vie şi să facă ţara *zapt*. AR. 60 (d. 1821): aŭ făcut mânăstirea *zapt*; 169: făcêndu-şĭ moşiile şi acareturile *zapt*.

3. confiscare: „a face zapt", a sequestra.

HRIST. (1818): Iar după ce-ĭ surghiuni, Drept la case năvăli Şi tóte *zapt* le făcu, Scule şi alte ce avu. FIL. 205 (d. 1794): să scie că fără de a avea voie să le deschidă, se va pecetlui şi făcêndu-se *zapt* la Cămara domné-că, se va scóte din ţara Domnieĭ mele afară.

II. (sens modern) jaf, în Oltenia (în jud. Gorj).

— ZABT (ar. pouvoir, autorité sur), saisie, confiscation, administration: serb. zapt „disciplină", alb. zapti „zbir", ngr. ζάπτι. V. Partea II: zapt-ferman.

zar m. cub de joc.

OD. I, 188: Teut ar fi născocit... şahul, *zarul* şi încă şi scrisórea.

— ZAR (pers.), dé à jouer (au trictrac): alb. bulg. zar

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

ngr. ζάρι (ἀζάρι), it. zara, alăturea de azzardo, de aceiași origină (ar. az-zar „dé à jouer“, primitiv „joc în zarĭ“; cf. fr. échec d. șah): sp. azar, fr. hasard.

zaràf m. 1. cassier al vistieriei.

Dion. 197: când aŭ eșit poruncĭ în țară să rĕmâie văcăritul jos, care pe unde s'aŭ întîmplat banĭ adunațĭ, i-aŭ oprit boierĭi ispravnicĭ și cu *zarafiĭ* lor. Fot. III, 305: șése *zarafĭ* de vistierie, cari primesc banĭ ce se trimit de către ispravnicii după cele șése dajdiĭ ordinare, aŭ câte o sută leĭ pe lună de flecare. Fil. 240: am dat *zarafuluĭ* de la cochiĭ-vechĭ leĭ una mie, ca să nu-mĭ facă zădufurĭ la numĕrătórea banilor; 291: Sĕrdarul Gheorghe, *zaraful* vistieriei.

2. bancher (adĭ mai mult ironic).

Al. T. 1394: doĭ *zarafĭ* cunoscuțĭ aŭ venit în cabinetul meŭ și mi-aŭ închinat acéstă besactea. Gh.ca, 362: *zarafiĭ* armenĭ și ovreĭ năpădise pe cel căđut; 507: scriseĭ *zarafuluĭ* meŭ.

3. cel ce schimbă banĭ (în piață).

Al. T. 1062: lifta de *zaraf* s'aŭ spăriet de mine ș'aŭ fugit. Jip. 29: atunci te aĭ juca cu banu ca *zarafu*. Stânc. Gl. și Pov. 81: vede un român odată pe un ovreiŭ prieten al luĭ, *zaraf* în piață.

Var. (archaică): **saraf**.

Cond. 1813, p. 364: șése *sarafĭ* aĭ vistieriei.

— saraf (ar. sarraf), changeur (de monnaie), banquier; alb. bulg. serb. saraf (zaraf), mcr. săraf, ngr. σαράφης; sp. çarafo.

zărăfie f. 1. cassierie (de județ).

Ar. 48 (d. 1821): *zărăfiile* județelor eraŭ încărcate de banĭ Stânc. Alte B. 32: zornăia bănetul în traistă. ça la *zărăfie*.

2. meseria și localul zarafuluĭ.

zarafĭc n. schimb de banĭ, agiotaj.

— saraflyk, profession de changeur ou de banquier; serb. sarafluk, ngr. σαραφλίκι.

zarafĭr n. 1. fir de aur. V. baș-fir.

Teod. 518: La cuvinte apropiată și 'n *zarafir* îmbrăcată. Sev. Nunta, 126 [oratie]: Ș'a cumpĕrat firurĭ, *zarafirurĭ*...

2. stofă daurită, brocart.

Teod. 654: Cu postavurĭ ungurescĭ, Cu *zarfurĭ* (sic) talienescĭ Și cu banĭ lipovenescĭ.

— zer (pers.), or (cf. zarpa).

zărcùlă f. 1. (sens archaic) căciulă brodată cu fir.

Ist. 1715, p. 129: o chitie ce aŭ în loc de *zărculă*. Dum. 45: un buluc de Turcĭ purtând căciule și *zărcule*.

2. (sens modern) glugă: cu acest sens vorba figurézĕ în proverbul „după plóie zărculă“, corespunđênd celuĭ „după plóie chepenég“ (Zanne III, 432).

— zer külah, bonnet brodé d'or (d. pers. zer „or“ și turc. külah „bonnet“): serb. zarkula „calpacul ienicerilor“, mcr. zărculă „glugă“, ngr. ζερκούλα, bonnet, capuchon. Forma românéscă pare a se trage din ngr.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

zarf n. 1. un fel de cupă din filigran (de aur saŭ de argint) în care se punea feligénul.

UR. XI, 249 (d. 1780): *zarfurĭ* de argint cu feligene. DOC. II, 404 (d. 1790): treĭ felegene bune i patru *zarfurĭ* tumbac. FIL. 18: feligene pentru cafea cu *zarfurile* lor de argint; 143: (V. feligén). AL. T. 1337: doĭ arnăuțĭ aduc cafele în felegene cu *zarfurĭ*.

2. vas în formă de cupă.

CAL. 1895. p. 37: al treilea rob purta un *zarf* de aur plin de fel de fel de póme.

3. în locuțiunea „lucrat în zarfurĭ“, săpat în relief (Codrescu s v. bosselage).

— ZARF (ar. contenant), espèce de coquetier qui enveloppe la tasse de café nommée *finġan* Barb.; vase, plateau: bulg. serb. zarf, alb. zarfa, ngr. ζάρφι, soucoupe.

zarif a. 1. nostim, elegant.

DRĂGH. II. 46: Postelnicul Caliarhi cel maĭ galantom și maĭ *zarif* din boieriĭ Fanariuluĭ. NEGR. I, 87: un bal mare care avea să se sfîrșéscă cu un banc de cele maĭ *zarife*.

2. fin, delicat.

BELD. 404: De aŭ dat una, trece ḑece în izvódele ce aŭ dat, Un meșteșug fórte sigur și prea *zarif* de prădat.

— ZARIF (ar.), joli, élégant, ingénieux, spirituel; serb. zarif, ngr. ζαρίφης.

zarifior a. drăguț, frumușel.

IEN. VÀC. [șoimul]: Intr'un copaciŭ *zărifior*, Un șoim prins în lănțișor.

zariflic n. 1. eleganță.

HRIST. (1818): In *zariflicurĭ* Și 'n primblărĭ.

2. lucru de modă, gătélă, podóbă.

STAM. 452: se vînd prin magazinurĭ cele maĭ frumóse *zariflicurĭ* și odóre; 497: florĭ, blonde și alte *zariflicurĭ*.

— ZARIFLYK, finesse, élégance; ngr. ζαριφλίκι.

zarnacadeà f. numele moldovenesc al flóreĭ de narcis (litt. potir de aur), numită în Muntenia „căprine“.

AL. T. 409: doĭ bujorĭ, suriórĭ, douĕ *zarnacadele!* 810: acea damă era vĕduvă și îmbobocită ca o *zarnacadea*.

— ZERIN KADE (au calice d'or), narcisse (d. pers. zerin „d'or“ și ar. kade „calice“); serb. zelenkada, ngr. ζερνεκαδές (= νάρκισσος).

zarpà f. 1. (sens archaic) stofă scumpă de mĕtase țesută cu fir de aur orĭ de argint (cf. variante).

2. (sens modern) haină scumpă dintr'însa.

PANN III, 39: fie [mojicul] în *zarpale* de aur... nu este de cât un taur. CAL. 1875, p. 62: unchiașul se stolisise și el împreună cu baba și se îmbrăcase cu nisce haine împĕrătescĭ, cu fel de fel *zarpale*, maĭ mare mândrețea; 1895, p. 23: se îmbrăca numaĭ în *zarpale* și haine scumpe și arătóse.

Cu acest sens și în cântecele populare.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

TEOD. 497: Nicĭ dalbe *zurpale*, Nicĭ scumpele arme; 608: Hainele 'ĭ sfâșia, *zarpalele* îĭ rupea; 656: Pe Letinĭ apoĭ lua, Cu *zarpale* mi-ĭ gătia, Sus pe caĭ mi-ĭ aședa.

Var. (archaice): **zarba** și **zerbap**.

CUV. I, 197 (d. 1588): un otghial de *zarba* de la stolnicul Constantin... o pólă de icóne de *zarba* pre margine cu urșinic negru, treĭ dvere de *zarba* albastre și cu rotele de aur. ETYM. 77 (d. 1621): o dulamă de *zarba* căptușită cu atlaz roșu; 65 (d. 1579): doĭ abai *zerbap* cosut.

— ZER-BAF (pers.), étoffe tissue d'or, brocart d'or (d. zer „aur“ și bafte „țesut“).

zarzavàt n. legume.

DOC. II, 355 (d. 1791): bucate și *zarzavaturĭ* ce se va vinde în tîrg. GHICA, 31: tîrguielile de pâine, de carne și de *zarzavaturĭ*; 494: grădinĭ de florĭ și de *zarzavaturĭ*. CRĂS. IV, 366: oltenĭĭ cu *zarzavaturĭ* și pesce. MARION, 32: bărbatul sĕŭ vindea *zarzavat*. ISP. 14: veḑĭ de *zarzavaturile* de la bucătărie.

Var. (archaică): **zerzavat**.

COND. 1802, p. 342: pometurĭ orĭ-ce fel vor fi uscate și neuscate, legumĭ, *zerzavaturĭ*.

— ZARZAVAT, ZERZEVAT (pl. ar. sebzevat d. pers. sebze „verdure“), légumes, herbes potagères; bulg. serb. zarzavat, mcr. zărzăvate, ngr. ζαρζαβάτι.

zarzavagiŭ m. precupeț de legume.

MARION, 31: nea Niță ném de némul luĭ fusese *zarzavagiŭ*.

—ZARZAVATĠY (sebzevağy), marchand de légumes, fruitier Barb.

zavalàș a. biet, sîrman (în cântecele dobrogene).

BUR. 120: Tudor, Tudoraș, Tudor *zavalaș!*

— ZAVALLĬ (ar. zevallii), malheureux, infortuné (d. zaval „malheur“); serb. zaval „nenorocit“, ngr. ζαβάλης, pauvre diable. Formă românizată (cf. budulac).

zèvchiŭ n. petrecere, ospĕț, masă mare.

N. COST. 54: noĭ n'am venit aicea să facem *zefchiurĭ*, ce să lucrăm, să plinim porunca Impĕratuluĭ. CANTA, 185 (V. mezilea). KOG. 227: Domnul făcea *zĕfchiurĭ* cu ḑicĕtorĭ, cu primblărĭ, cu jocurĭ, iubind și partea muierĕscă. STAM. 45: bencheturile și *zefcurile* s'aŭ început în curțile domnescĭ.

— ZEVK (ar. goût), amusement, partie de plaisir; serb. zevak „confort“, alb. zefk „ospĕț“, mcr. zefcă „petrecere“, ngr. ζέφκι. Vorbă aprópe eșită din us.

zeflemeà f. bătaie de joc (banală), ironie (ușóră): vorba, ca și derivatele eĭ, circulă maĭ ales în Muntenia.

GORJ. II, 89: póte fi lucru de cât acesta maĭ de rîs și maĭ de *zefleme?* ISP. U. sf. 104: și pe toțĭ îĭ lua în *zeflemea*. CAL. 1883, p. 41: fetele se puse pe rîs și începură să iea în *zeflemea* ţólele de petece de scórță, cu carĭ era sîrmănica îmbrăcată.

— ZEVKLENME, dérision, moquerie, raillerie.

zeflemisesc v. a lua în zeflemea saŭ peste picior.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

Formă grecizată și corespunḑênd turc ZEVKLENMEK, se moquer, rire de quelque chose (litt. s'amuser).

zeflemist m. moftangiŭ. Formaţiune semi-literară.

zefliŭ a. vesel (Pontbriant).

— ZEVKLI, joyeux. Vorbă specială Munteniei.

zerdiciàb n. (**zirdiciab** și **zĕrdicea**) lemn a căruĭ rădăcină se întrebuinţéză de boiangiĭ spre a vopsi în galben (Ionescu, Meh. 694).

TARIF 1761: *zirdiciab* de 14 ocă 1 leŭ. CONV. XXVI, 451: *zĕrdicea*, praf de gălbinare, curcumă.

— ZERDEČAV (pers. zerdečap), safran des Indes qui donne un suc jaune (pers. zerde „jaune").

zevzèc m. neghiob.

CARAG. 365: d-ta ca un *zevzec* ce eștĭ. ORĂȘ. III, 30: Că-s destul *zevzecĭ* de frunte și în ţară aci la noĭ. BOGD. Pov. 165: aŭ maĭ stărostit'o cu un așa *zevzec*.

— ZEVZEK, sot, imbécile; serb. zevzek.

zevzeclîc n. neghiobie.

ORĂȘ. III, 30: acel care a adus *zevzeclicu* 'n ţara nóstră.

— ZEVZEKLIK, nigauderie, imbécilité.

ziafèt n. 1. masă mare, petrecere cu ospeţe.

FIL. 141: fanariotul făcea în toţĭ anĭĭ masă mare și *ziafet;* 168: aveţĭ *ziafet* pentru coconul Andreiŭ. GHICA, 33: logodnă cu archiereŭ, cu diaconĭ, cu preoţĭ, cu cântăreţĭ, cu lăutarĭ și cu *ziafet* tótă nóptea până la lucéfĕrul de ḑi; 35: petreceaŭ tótă nóptea pe *ziafet*, pe bere și pe mâncare. ORĂȘ. II, 84: Aḑĭ beţiĭ și *ziafeturĭ*, Mândre serbătorĭ. CAL. 1882, p. 19: după ce se ţinu lanţ fel de fel de petrecerĭ și *ziafeturĭ;* 1895, p. 36: după nuntă începuse alte tâmbălăurĭ și alte *ziafeturĭ*.

Vorba are diferite variante, archaice și moderne.

a. Var. moderne: (mold.) **zaifet** și (munt.) **zaiafet.**

AL. T. 70: d'apoĭ salóne, d'apoĭ *zaifeturĭ*; 81: d'apoĭ la nunţĭ!.. ce de maĭ *zaifeturĭ!* 1248: de treĭ lunĭ de când v'aţĭ însurat, aţĭ dus'o cu bencheturile și cu *zaifeturile*. XEN. 37: 'ţĭ place să trăiescĭ în *zaifeturĭ* și să beĭ ciubuc și cafea; dar să muncescĭ, ba! halal nepot! BASME II, 260: treĭ ḑile și treĭ nopţĭ fu veselie și *zaiafet* în tótă împărăţia; III, 73: o duse într'o petrecere și un *zaifet;* 115: pe urmă petrecerĭ și *zaifeturĭ*.

b. Var. (archaice): **zeefet, zĕfet** și **zăefet.**

AMIR. 172: făcênd un *zĕfet* fórte frumos cu fel de fel de musicĭ. KOG. 206: Domnul căḑut cu totul la mese marĭ și *zeefeturĭ* și plimbărĭ și la alte desfătărĭ a lumiĭ; 239: giupânesele la Dómna, petrecênd cu mare bucurie și veselie, ales Beizedelele, că orĭ-ce nuntă saŭ *zàefet* se făcea, trebuia să mérgă. STAM. 462: primblându se pe uliţe cu lăutarĭ, făcênd *zeefeturĭ*.

2. (ironic) petrecere, bătaie.

NEC. 229: slugile luĭ Fliondor îĭ daŭ palme și-l ḑiceaŭ: ḑi, Grece, bine, nu ḑice așa! Acest fel de *zeefet* frumos i-aŭ făcut.

— ZYIAFET (ar. hospitalité), festin: alb. bulg. serb. ziĭafet, mcr. ziafete, ngr. ζιαφέτι, festin.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

zimbìl n. (și **zambol**) coșniță de băcan.

CRON. III, 440 (d. 1822): orezul îl aduceaŭ cu *zimbilurile*. AL. T. 1356: 50 de ocă de cafe Martinica în *zimbiluri*. PANN III, 78: Și într'un *zimbil* mare după ce i-a pus... AL. 116: Descarc la *zamból* Și încarc la stamból, Descarc băcălii și 'ncarc dimerlii.

— ZEMBIL (pers.), panier de jonc; bulg. zimbil, serb. zembel, rus. zimbilĭ, alb. zimbile, ngr. ζεμπίλι, cabas.

zimberèc n. 1. resort de césornic.

2. fig. resort, forță.

KONACHE, 316: întărîtarea sângelui grăbind și iuțind *zimberechiul* vieții...

— ZEMBEREK, ressort de montre et de pendule (de métal); alb. bulg. zemberek „clanță", ngr. ζεμπερέκι, cadenas, ressort.

zof n. 1. materie de lână fină și ușóră de Angora.

TARIF 1761: *zof* sultan... *zof* șamli... *zof* turcesc... *zof* șali...

Var. (archaice): **sof** și **zuf**.

TARIF 1792: *sof* gros de la Tosia. DOC. II, 402 (d. 1790): giubea de *zuf* vînătă FIL. 345: giubea de *zuf* albastru deschis.

2. varietate de pere cu fața lucie.

ȘEȘ. V, 68 (d. Rădășana): pere de *zof*, cele mai timpurii, fața albă, gust dulce.

— SOF (ar.), étoffe de laine fine et légère dont se servent spécialement les ministres de la réligion; ngr. σόφι. Despre stofe (§ 86).

zor n. 1. violență, silnicie.

ZIL. 7: care cu destule *zoruri* din țară s'aŭ împlinit; 9: cu *zor* mare începură a cere bani. ȚAPU, 157 (d. Teleorman): A, bre, surióra mea, ce *zor* mare c'aĭ vĕḑut De la mine c'aĭ venit..?

2. urgență, grabă mare: „a avea zor", a fi tare grăbit; „a da zor", a împinge, a face să se grăbéscă; „de zor", de nevoie; „cu zor", urgent, repede.

DION. 186: să dea *zor* slujbașilor să istovéscă dajdia văcăritului. ZIL. 60: le dă cu *zor*, să vaḑă ce vor face. DION. 192: slujbașii nu mai înceta dând *zor* lăcuitorilor, ḑicênd: ado! ado! AL. T. 229: dor de *zor* nu cunóscem pe la noi. GANE II, 54: *zorul* de a împrăștia câinii. ISP. 227: împĕratului nu-i prea plăcu *zorul* ce da sfetnicul pentru nuntă și mai tărăgăni lucrurile. TEOD. 271: Dă mai iute, sócră mare, Că la nuntă e *zor* tare; 583: Murgule, murgușul meŭ, Datumi-te-a taică-teŭ, Ca să-mi fii de ajutor La nevoie și la *zor*.

Vorba figuréză în următórele proverbe:

PANN, 103: Milă de silă și dor de *zor* nu se póte. HINȚESCU, 22: Eŭ mĕ vaiet că sînt călugăr și tu-mi dai *zor* cu Dómne-ajută.

3. trébă grabnică.

STÂNC. 357: da ce *zor* aĭ tu? Am, că acilea staŭ. TEOD. 73: Să fii iute de picior, Să-mi ajuți la câte un *zor*.

4. asalt (sens eșit din us).

AL. Poesii II, 231: Să dăm *zorul* nostru, cumplitul nostru *zor*, Ce trece și rĕstórnă ca trăsnet răzbitor...

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

5. (adv.) musaĭ; „zor-nevoie“, cu orĭce preţ.

MARION, 11: taman mĕ 'ntorceam acasă, când ţoropoc-poc cu dumnĕlui în spinare şi *zor-nevoie* că am fost la ăl de ghindă. CAL. 1895, p. 26: *zor* să scóţă din minţi pe biata fată. BASME II, 16: îl trăgea aţa *zor* nevoie-mare spre Fata din dafin; III, 87: se necăji *zor* să plesnéscă de ciudă.

— ZOR (pers.), force, violence; alb. bulg. serb. zor, mcr. zore „nevoie“, ngr. ζόρι (= βία). Sub raportul sensuluĭ: cf. sl. grabliа (răpire: raptim) şi urgenţă (d. urgere „a împinge“).

zoresc v. 1. a da zor, a împinge, a îmboldi.

ISP. 227: sfetnicul umbla d'a 'ncâtelea, *zorind* să se facă maĭ curînd nunta.

2. a se grăbi fórte, a se sili din rĕsputerĭ.

TEOD. 410: Ţesĭ şi 'nchidisescĭ, Şi mi te *zorescĭ*, Cămăşĭ să-mĭ gătescĭ; Şi mi te grăbescĭ, Să te logodescĭ.

Formă verbală corespunzând serb. zoriti se „a face pe grozavu“.

zoralìa f. 1. un fel de bătută (litt. joc violent), horă cu sărăturĭ uniforme şi neregulate.

FIL. 172: ḑiserà lăutarilor să cânte chindia şi jocul numit ca la uşa cortuluĭ saŭ *zoralia*.

2. horă după masa de cununie (Sev. Nunta. 282).

— ZORLY, violent, fort, vigoureux; serb. zorli.

zorbà f. (şi **zurba**) I. (sensurĭ archaice) 1. rebel.

CĂPIT. 295: den cel maĭ marĭ aĭ Tătarilor care s'aŭ socotit maĭ *zorbale*, aŭ omorît Paşa într'o nópte 13 şi aşĕḑat trebile despre Tătarĭ. VĂC. 256: să facă răzbóie asupra unor *zorbale*, ce se sculase împotriva Impĕrăţieĭ. AR. 160 (d. 1821): s'aŭ amăgit de s'aŭ unit cu *zurbalele*.

2. revoltă, rebeliune.

N. COST. 74: pe vremea *zurbalelor* Ţarigradului asupra luĭ Sultan Mustafa la Odriŭ. NEC. 189: pre acea vreme se tîmpla de era multe *zurbale* în Ţarigrad; 273: Leşiĭ, fiind Racoţi pribag la dînşiĭ, i-aŭ dat vre-o 20 stégurĭ de óste întru agiutor, de aŭ eşit şi el în ţara unguréscă de la Nemţi. HRIST. (1818): Nu era ḑi trecută A nu fi *zurba* făcută. NEGR. I, 153: ómenĭ bunĭ! Măria Sa Vodă întrébă ce vreţi şi ce cereţi? şi pentru ce aţi venit aşa cu *zurba*?

II. (sens modern) bătaie, cértă, pĕruială.

BASME III, 85: împărăţiţa le ţăia pofta de *zurba*. ORĂŞ. II, 52: In tot locul chef să fie, Chef. *zurbale* şi beţie.

— ZORBA (pers. zorbaz „qui montre sa force, athlète“), rebelle, séditieux (d. zor „force“ şi baz „qui joue“); serb. zorba (cf. žurba „presse, foule, hâte“), ngr. ζορμπᾶς.

zorbagiŭ m. (şi **zurbagiŭ**) 1. (archaic) rebel. rĕsvrătitor.

AMIR. 154: pre cel maĭ *zurbagiĭ* ca 80 de ómenĭ i-aŭ băgat în butucĭ. DUM. 36: să pedepséscă pe acel *zurbagiĭ*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)

2. (sens modern) cată-cértă, gâlcevitor.

DELAVR. 15: e beţiv, stricător de case, *zurbagiŭ*. SEV. Călĕt. 58: nu-l ticnesce, de-l bărbatul *zurbagiŭ*.

Cu acest sens şi în cântecele populare.

TEOD. 546: Cam bĕut şi cam chefliŭ, Cu cheful de *zurbagiŭ*. MARIAN I, 134: Măcelarul Turcilor, *Zurbagiul* mândrelor; 137: Orĭ că-l un mare *zurbagiŭ*, Orĭ că-l un beţiŭ.

Formă analogică (§ 23).

zorbalîc n. (şi **zurbalîc**) 1. (sens archaic) revoltă.

N. COST 47: pentru acéstă pricină Tătarĭi aŭ făcut *zorbalîc*, de aŭ făcut războiŭ cu Turcii. NEC. 272: puind pricină *zurbalîcul* Tătarilor. VĂC. 262: se făcu un *zorbalîc* în Ţarigrad de ienicerĭ, pe carĭ 'l supuse Împĕratul. BELD. 390: îl îngrozesc să rîdice *zorbalîc* asupra luĭ; 394: *zorbalîcul* este gata, toţi ieniceriĭ răcnesc.

2. (sens modern) harţă, luptă.

TEOD. 299: Să-mĭ aleg un cal porumb, Scurt în gât şi lung în trup, Cum e bun de *zurbalîc*, Să mĕ trécă Dunărea... ŢAPU, 101: Nu se caută sluga numaĭ la *zurbalîc*, Se caută şi la cinste.

— ZORBALYK, rebellion, sédition; bulg. zorbalyk, ngr. ζορμπαλίκι.

zorbalîŭ a. şi m. (şi **zurbaliŭ**) sens identic cu „zurbagiŭ".

DUM. 12: în mijlocul acelor împerecherĭ, înmulţindu-se adunarea în douĕ felurĭ, s'aŭ numit ceĭ ce urmă Ţartoriskilor *aristocraţie*, iar ceilalţi *confederaţi*, saŭ maĭ bine să ḑicem *zurbaliĭ*.

zorbăluesc v. (şi **zurbuluesc**) a face zorba, a se revolta.

BELD. 384: De s'ar fi unit cu dînşiĭ, nu s'ar fi *zurbuluit*.

zulûf m. 1. buclă de pĕr.

STAM. 103: A eĭ galbenĭ *zulufi* pe la tîmple împletiţi. AL. T. 187: Florica scóte o oglindióră din buzunar şi-şĭ drege sprîncenile şi *zulufiĭ*; 417: îĭ pune roşu şi-l aşédă *zulufiĭ*. GANE II, 203: o cucónă bĕtrână cu *zulufi* dinainte. GHICA, 510: să-ţi maĭ încreţesc *zulufiĭ*, că nu te-am jumulit de mult. ŢAPU, 72: Peste Bădulésa da, La oglindă se gătia, *Zulufiĭ* şi-l rĕsucia, Bună ḑiua că mi l da.

2. perciune.

AL. T. 22: [Herşcu] Dacă eştĭ cu *zuluf* şi pe cap plin de puf.

— ZULŪF (pers. zülf), boucle de cheveux, chevelure; bulg. serb. zolufi, alb. zulufe, ngr. ζουλούφι şi τζουλούφι (de unde Mold. *ţuluc* „chică").

zulufeĭ pl. diminutiv de gingăşie.

R.-COD. 154: Să nu maĭ purtaţi cercelĭ, Numaĭ negriĭ *zulufeĭ*.

BDD-B369-12 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.175 (2025-09-15 22:38:06 UTC)